TEGN

NUMMER 3/02 • PRIS 99 KRONER

91:an då og nu • R. Petersson • Egerbrandt • Optimal Press • Søppel
Serier på Internet • Maja Lindén • Spider-Man • Ronny Haugeland

VÄLKOMMEN TILL VÅR MONTER B08:42!

Här kan du bl. a. träffa några av 70-årsjubilerande 91:ans kreatörer. Få en trevlig pratstund och en autograf i 91:ans stora Jubileumsbok av Nils Egerbrandt, Jan Gissberg och Krister Pettersson!

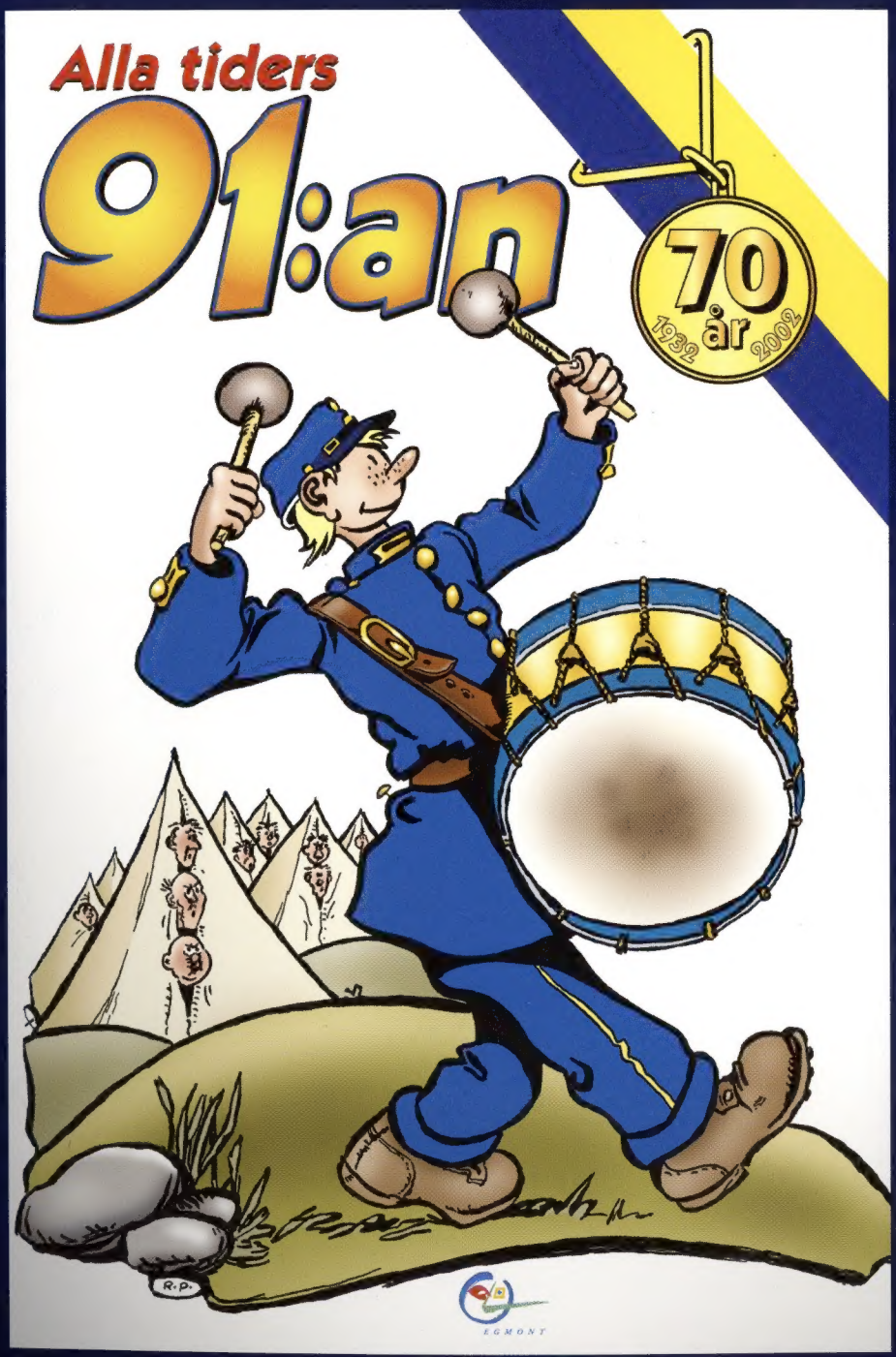

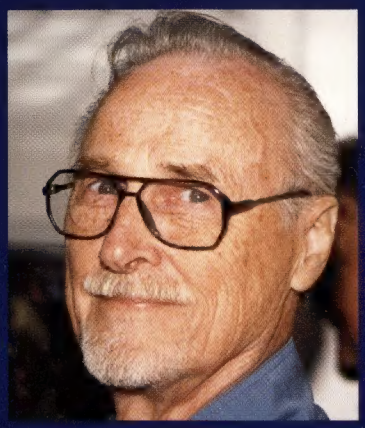

Nils Egerbrandt

Krister Petersson

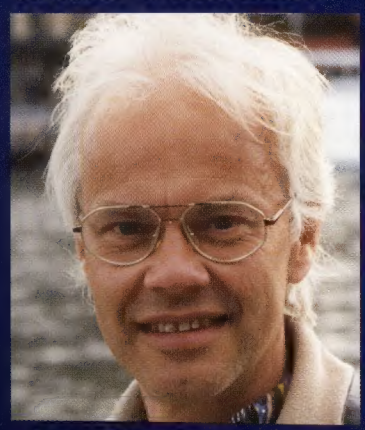

Jan Gissberg

ALLA TIDERS 91:AN 1932 – 2002

På 144 härliga sidor presenteras 91:an-kreatörerna och ett urval av deras alster från skaparen Rudolf Petersson fram till våra dagars efterföljare. Bland annat kommer en hel del kuriosa om Rudolf att presenteras som hittills varit nästan helt okända.

Signering sker i vår monter (B08:42).
Lördag 21/9 11.00 – 11.45, 14.00 – 14.45
Söndag 22/9 12.00 – 12.45

Format: 210 x 290 mm.
Omfång: 144 sidor.
Cirkapris: 300:-

Mässpris: 250:-

Egmont Kärnan AB

B&B 3/02

OMSLAG
Gert Lozell

BILD & BUBBLA
3/02 (nr 158 från starten 1968),
september 2002

UTGES AV
Seriefrämjandet (SeF)

B&B UTKOMMER
med fyra nummer per år (i mars, juni, september och december)

ADRESS
Seriefrämjandet
Box 51
232 02 Åkarp

E-POST
bildobubbla@telia.com

TELEFON
040–30 70 05

WEBBPLATS
www.seriefrämjandet.com

MEDLEMSKAP
245:– (för ungdomar upp till 18 år 175:–) ett år inklusive prenumeration på Bild & Bubbla (300:– utanför Sverige) på postgirokonto 17 36 15–6, SeF

REDAKTÖRER
Jakob Hallin, form och tryckerikontakter
jakob.hallin@telia.com
Peter Nilsson, textredigering och faktagranskning *petni@spray.se*
Fredrik Strömberg, annonsförsäljning och marknadsföring *fstromberg@telia.com*

RECENSIONSANSVARIG
Mats Nordström
glasbok@spray.se

KORREKTUR
Göran Ribe

ANSVARIG UTGIVARE
Fredrik Strömberg

TACK TILL
Joakim Gunnarsson, Henrik Hallberg, Agneta Hallin, Mats Källblad och Claes Reimerthi

DISTRIBUTION
Grand Ocean AB, Slipgatan 5, 117 39 Stockholm, tel. 08-84 08 26
Nätverkstan Ekonomitjänst, Box 311 20, 400 32 Göteborg, tel. 031-743 99 05

TRYCK
Ljungbergs Tryckeri AB, 2002

PUBLICERING AV MATERIAL
från tidningen får endast ske med redaktionens skriftliga tillstånd. Citera oss gärna med angivande av källa.

BREV
Vi förutsätter att brev till redaktionen är avsedda för publicering om inget annat anges.

BILDER
copyright respektive upphovsman och/eller förlag.

ISSN
0347–7096

TEGN 51

UTGITT AV
TEGN A/L
Nico Hambros vei 4
0969 Oslo

NORSK REDAKSJON
Redaktør: Njål Gulbrandsen, **Økonomi:** Per J Olsen, **Medarbeidere:** Erik Falk, Øyvind Holen, Morten Harper, Tor Arne Hegna og Matti Riesto

WEB
www.tegn.no

MAIL
redaksjon@tegn.no

POSTGIRO
7877 08 89366

ABONNEMENT
Kr 260 for fire nummer

UTGITT MED STØTTE AV
Norsk Kulturråd

ISSN
0801-6879

LEDARE *Svenska serier*

Ordförande – Fredrik Strömberg • fstromberg@telia.com

Svenska serier, vad är det egentligen? Om man skall döma av det som skrivits i pressen på sistone, så är det något som skapas av antingen Daniel Ahlgren, Mats Jonsson eller Åsa Grennvall. Och det är väl inte helt fel – om man låter dessa tre står som representanter för den allt starkare svenska seriekulturen, i vilken personligt uttryck och konstnärliga ambitioner har blivit honnörsord.

Men det finns också ett annat sätt att se på saken. Under ett år skapas det 2 500 sidor svenska serier för publicering i Egmonts olika tidningar. 2 500! Detta sysselsätter över hundra svenska serieskapare, mer eller mindre på heltid. I tidningar som *Fantomen*, *91:an*, *Bamse*, *Min Häst* med flera, publiceras kontinuerligt nytecknade svenska serier av professionella, hårt arbetande serieskapare.

Att många av dessa serier baseras på licensavtal, det vill säga på figurer skapade av någon annan, samt att de mer avser att roa för stunden än att ta upp allvarliga livsfrågor och/eller göra någon form av konstnärligt »statement«, gör att de oftast flyger under kritikers och kulturskribenters radar. Det är sällan de uppmärksammas i dags- eller veckopress, trots att de har hundratusentals läsare.

I Sveriges enda facktidskrift om tecknade serier skriver vi däremot om alla sorters serier, och som våra läsare säkert har märkt vid det här laget gör vi heller inte någonting halvhjärtat. Därför slår vi på stort i samband med 91:an-seriens 70-årsjubileum, och serverar er en 66-sidig specialsektion med det mesta ni skulle kunna vilja veta om »91:an«, men inte vågade fråga.

För de av er som inte tycker att »91:an« är det roligaste i världen, vill jag samtidigt påpeka att vi även bjuder på en massa annat material, och därför har utökat detta nummer till hela 180 sidor (rekord!). Så varför håller ni på och läser det här? Kasta er in i tidningen omedelbums!

Puss på er!

Fredrik Strömberg

INNEHÅLL

91:AN-HISTORIK • »Världens längsta lumparhistoria – sjuttio år med hela Sveriges lille beväringsman« *av Peter Nilsson* **4**

91:AN-REDAKTÖREN • »91:an av i dag – några ord med vakthavande befäl« *av Peter Nilsson* **36**

91:ANS SKAPARE • »En mycket skygg man – ett porträtt av Rudolf Petersson« *av Peter Nilsson* **44**

EGERBRANDT-INTERVJU • »Mer än Mandel – en intervju med Nils Egerbrandt« *av Peter Nilsson* **54**

FREDRIK I GAMLA VÄRLDEN • Nordisk serieutgivning bevakad *av Fredrik Strömberg* . **72**

OPTIMAL PRESS • »Ulvens årtionde – guide till ett optimalt decennium« *av Mats Nordström* **74**

PÅ ANDRA SIDAN • Godbitar ur utgivningen i USA enligt *Henrik Hallberg* **88**

HAUGELAND-INTERVJU • »Kunsten å provosere – Ronny Haugeland fornærmer rockere, mongoloide og homofile etter tur« *av Øyvind Holen* **90**

I STÄLLET • Svensk serietidningsutgivning bevakad *av Jens Lindell* **96**

SERIER PÅ NÄTET • »Gratis serier – Internets dolda juveler« *av Roland Hansson* **98**

MAJA LINDÉN • »Välbalanserade provokationer – en intervju med Maja Lindén« *av Fredrik Strömberg* **102**

FÖRENINGSLIV • På gång i våra serieföreningar *Redaktör Fredrik Strömberg* ... **108**

ANNA FISKE • »Den maniske mannen – Ny samlivsskildring av Anna Fiske for å berge forholdet.« *av Morten Harper* **110**

PERSISKA ANEKDOTER • »Marjane Satrapi – kvinnan bakom den uppmärksammade ›Persepolis‹« *av Poul Petersen* **112**

SØPPEL • »Søpler til seriebransjen« *av Øyvind Holen* **116**

AVIGSERIER • Amatörserier granskas och bedöms *av Ainur Elmgren* **120**

TIDSKRIFTER • Aktuellt i andra serietidskrifter *av Peter Nilsson* **122**

TITTA HAN FLYGER! • Superhjältegenren bevakad *av Göran Semb* **124**

RECENSIONER • Svenska och utländska album recenseras *Recensionsansvarig Mats Nordström* **126**

ANMELDELSER • Norskspråklige utgivelser dissekeres **133**

5 SERIER • Serier som har vært inspirerende og viktige for den »kunstneriske utvikling«, valgt *av Odd Henning Skyllingstad* . **134**

MATS SERIEKRÖNIKA • Bokmässan *av Mats Källblad* **139**

SPINDELMANNEN PÅ FILM • »Spider-Man – världens störste filmhjälte!« *av David Haglund* **140**

PÅ SERIEMÄSSA I USA • »San Diego 2002 – ett resebrev från seriedjungeln« *av av Joakim Gunnarsson* **150**

NYHETER • Nyheter från världens alla hörn *Redaktörer P. Nilsson, C. Reimerthi & F. Strömberg* **153**

Världens längst

– sjuttio år med hela Sve

av **PETER NILSSON**

På sjuttio år hinner mycket tusch rinna under broarna, och »91:an« har i anmärkningsvärt hög grad förmått förändras med sin tid. Ändå står grunden lika fast i dag som när serien föddes 1932, vilket väl utgör ett vittnesbörd så gott som något om styrkan i denna skapelse. Seriens norska motsvarighet »91 Stomperud« har kanske inte förändrats lika mycket, men förblir trots detta en av Norges mest folkkära serier, sextiofem år efter sin födelse 1937. B&B gör här ett försök att kartlägga historien bakom en av de stora svenska – och norska – serierna.

ta lumparhistoria

riges lille beväringsman

Värnplikten som den såg ut i början på trettiotalet.

Bakgrundshistorien är ganska väl känd. »91:ans« skapare Rudolf Petersson hade åren 1916–18 gjort militärtjänst på I 16 i Halmstad, och när han femton år senare letade idéer till en serie, gick han tillbaka till sina upplevelser på regementet. Hela serien och dess persongalleri bygger på dessa, även om de under det första året kom att slipas en del innan upplägget var riktigt färdigt.

Om Rudolfs bakgrund kan du läsa mer på annan plats i den här tidningen, men för »91:ans« del började historien i tidningen *Allt för Alla* (ofta förkortad *AfA*), där serien debuterade 1932. Den tidningen hade sedan starten 1912 haft en central roll i den klassiska svenska seriens framväxt, och stått vagga för en hel rad av den äldre generationens favoritserier (»Fridolf Celinder«, »Jocke«, »Kronblom« med flera – se förra *B&B*). Genom sin inriktning på serier med texten under bilden (snarare än pratbubblor, då) kom den även att bilda skola för hur en svensk serie skulle se ut vid den här tiden.

När »91:an« (i nr 23/32, och på den här tiden forfarande under originalnamnet »91 Karlsson«) gjorde entré var det dock i den yttersta av tider vad *AfA* angår. Tidningen hade existerat i tjugo år (under tiden hade utgivaren, Åhlén & Åkerlunds förlag, 1929 köpts upp av Bonniers), haft sin storhetstid och började nu tappa i upplaga. Bara några månader senare skulle den läggas ner (eller snarare på klassiskt veckotidningsvis gå upp kollegan *Vårt Hem*, som förlaget trodde mer på).

PÅ VERS

Riktigt om det fanns en uträkning med att i det läget köpa in en ny serie vet jag inte, men Rudolf Petersson var sedan flera år en etablerad tecknare, och eftersom bra serier fungerat som dragplåster för tidningen tidigare, är det ingen orimlig tanke. Hursomhelst var det i *Allt för Alla* »91:an« tog sina

Sjuttioåringen på ett ungdomsporträtt hämtat från julalbumets omslag 1935.

91:an som han ser ut i vår tid, även om teckningen (av Jonas Darnell, färg Gert Lozell) redan har några år på nacken.

Innan Rudolf började känna sig helt hemma med en modernitet som pratbubblan gjorde han ett antal helt stumma sidor, enbart ackomanjerad av Kadudds rim. Det är dock inga problem att tolka dessa livfulla pantomimserier även utan texten, vilket visar vilken driven serieskapare han var redan så här tidigt. Jämför med en dialogsatt sida från nästan samma tid nedan.

91 Karlsson tror att han skall få medalj, men han får buren i. stället.

Melodi: *I Engelska kanalen där seglade en brigg.*

En dag fick Mandel order att snickra hop en bro
och fast han slet och gnodde förutan rast och ro
blev den nog si och så
— men det gick bra ändå
att komma över strömmen ganska torrskodd däruppå.

Han märkte förståss att bron var lite rank
men hittade förresten inte nå'n som helst skavank,
och gick man varligt fram,
så höll den gott en man
— dessutom var det inte just så farligt långt till lann.

Majoren han kom och skulle se på bron,
men det gick rent åt hälsingland vid hanses inspektion,
för han var tjock och fet
som ni nog alla vet
och lade inte märke till den bryggans skröplighet.

Och rätt som det var så brast den, det var klart,
och plötsligt satt han grensle på en tunna ner i spa't,
och eftér strömmen var strid,
så kom han raskt på glid,
mens Mandel följde efter uppå stranden bredvid.

Med en båtshake högg sej Nittiettan fatt
i sillatunnan uppå vilken Morgonkrööken satt,
och vips den vände sej om
så att majoren kom
på alla fyra ner och hjälpte fisken lägga rom.

Men Mandel högg tag för än en sista gång
och lyckades med tillhjälp av sin styrka och sin stång
att få majoren i lann,
fast han såg ut minsann
så knappast ens hans morsa skulle trott att det var han.

Så kom nu majorn ur strömmens vilda svalg,
och Nittiett var säker på han skulle få medalj,
men så min sju om han fick,
för kan ni tro hur det gick?
Jo, Nittiettan fick sej åtta gröna, så han fick!

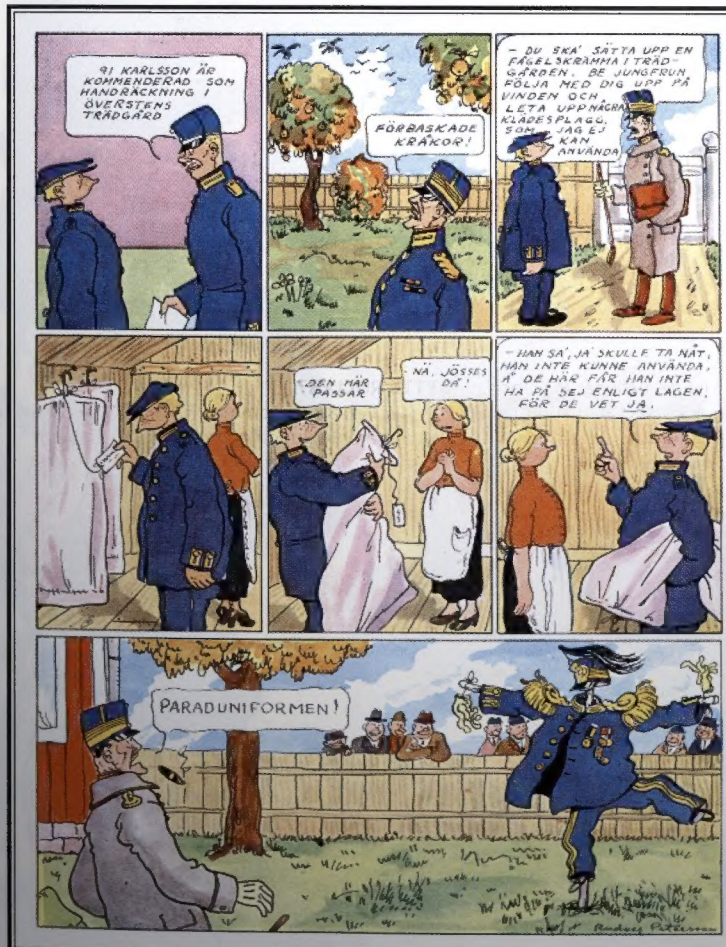

91 Karlsson

ordnar efter bästa förstånd en fågelskrämma åt översten.

Melodi: *Jag har gett mig ut i världen för att tjäna.*

Denna visa skildrar ingen kärlekshandel
som törhända man i förstone vill tro,
den beskriver blott helt enkelt hur som Mandel
skrämde kråkorna från Gyllenskalpens bo
och detta på ett sådant sätt att hela Klackamo
rände dit för att kika och glo.

För att nu från början händelsen beskriva
kom sergeant Livén till Nittiett en dag
och befallde att han skulle sig begiva
ner till översten och hjälpa till ett tag
— si det var så att Gyllenskalp behövde hjälp ibland
allt med sina rabatter och land.

Nittiettan mötte översten vid grinden
och fick order att han skulle leta opp
något lämpligt avlagt klädesplagg på vinden
att med fågelskrämma söka sätta stopp
för kråkorna som var för svåra med sitt snatteri
— och så snart det var gjort var han fri.

Nittiett och pigan började att leta
— herre jössus vad munderingar och don
karlen hade, fast det är väl så kan veta
hos varenda tocken där förnäm person...
Där fanns minsann att välja på, dock knappast av den sort
man rätt gärna som lump kastar bort.

Men till sistens vad det led på förmiddagen
gjorde Mandel så till sägandes ett fynd,
och sen han väl högtidligen läst lagen
och bevisat att det inte var nå'n synd,
så — tog hans fina fågelskrämma hela stan med storm
i sin granna paraduniform..

Tidig »pratbubblesida« att jämföra med den stumma serien ovan.

san« till »Elvira Madigan«), dels att själva skaldandet faktiskt inte var Rudolf Petterssons verk, utan sköttes av signaturen Kadudd (senare avlöst av signaturen Kåbeson). Vilka Kadudd och Kåbeson var är såvitt jag vet inte känt, men en rimlig gissning är nog att det helt enkelt rörde sig om tidningens redaktör vid ett givet tillfälle – det var ganska vanligt på den här tiden att redaktörer under signatur stod för texter till serier (ibland även idéer eller rena manus), liksom andra smärre skrivuppdrag.

Även rent grafiskt och berättarmässigt skilde sig den tidiga »91:an« ganska kraftigt från det som skulle komma bara några år senare, förmodligen eftersom Rudolf Petersson på den här tiden uppenbarligen var mer van vid illustrationsarbete och (i synnerhet) karikatyrer. Han lär ha varit kraftigt influerad av den store skämttecknaren Albert Engström, och serieberättandet hade helt enkelt inte riktigt hunnit in i bilderna. I stället framstår dessa

första stapplande steg, och till formen var den vid det tillfället en serie som skilde sig ganska kraftigt från den vi känner i dag.

Som jag tidigare nämnt var normen i *AfA* serier utan pratbubblor (den för tiden mycket moderna »Kronblom« var det viktiga undantaget som bekräftade regeln), och därför var även »91 Karlsson« inledningsvis upplagd som en serie bilder med beledsagande text. Faktiskt hade den inte ens texten under bilderna (vilket var vanligt bland kollegorna), utan lagd i ett helt separat block bredvid seriesidan.

Noteras kan också dels att texten skrevs på vers till melodier lånade från tidens välkända visor (allt från »Värnamovi-

1. ***Det var en yngling som hette Mandel, känd för en stillsam och ärlig vandel, han gick och plöjde i lugn och ro sin faders tegar i Backabo.***

Så här mötte 91:an Mandel Karlsson första gången läsarna, i tidningen Allt för Alla 23/32. Bildtexten som här ligger i anslutning till bilden fanns egentligen separat.

mer som en rad relativt fristående, om än mycket mustiga, skämtteckningsbilder. Ofta är draget av karikatyr påtagligt, och det gäller inte minst officerarna, vilka Rudolf utan tvekan baserade på existerande befäl han mött (och säkerligen avskytt) under sin egen värnplikt. Namnen på just officerarna är däremot ofta lånade från förebilden Engström, som redan tidigt använt figurer med namn som Gyllenskalp och Morgonkröök i sina skämtteckningar.

SLOG UT TÄNDERNA

Nåja, berättelsen i »91:an« tar sin utgångspunkt i den lilla byn Backabo, där bondsonen Mandel Karlsson (en titt i kyrkobokföringen visar för övrigt att det udda förnamnet Mandel faktiskt existerat – uppenbarligen var det vanligast i Halland och Småland) i första avsnittet plöjer sin faders teg.

Det får han dock inte fortsätta länge med. Snart kommer order om att han skall inställa sig till mönstring, och eftersom militärtjänsten på den här tiden knappast var någon dans på rosor, gör Mandel givetvis sitt yttersta för att slippa. Han försöker av prästen få intyg där han beskrivs som efterbliven, han låter rycka ut sina tänder, förstör magen på en blandning av brännvin och snus, och bankar slutligen lederna blåsvullna med skon innan han infinner sig på mönstringen.

Känns hon igen? Jodå, det är Elvira, om än i tidig version, då hon var några kilo tyngre än i dag.

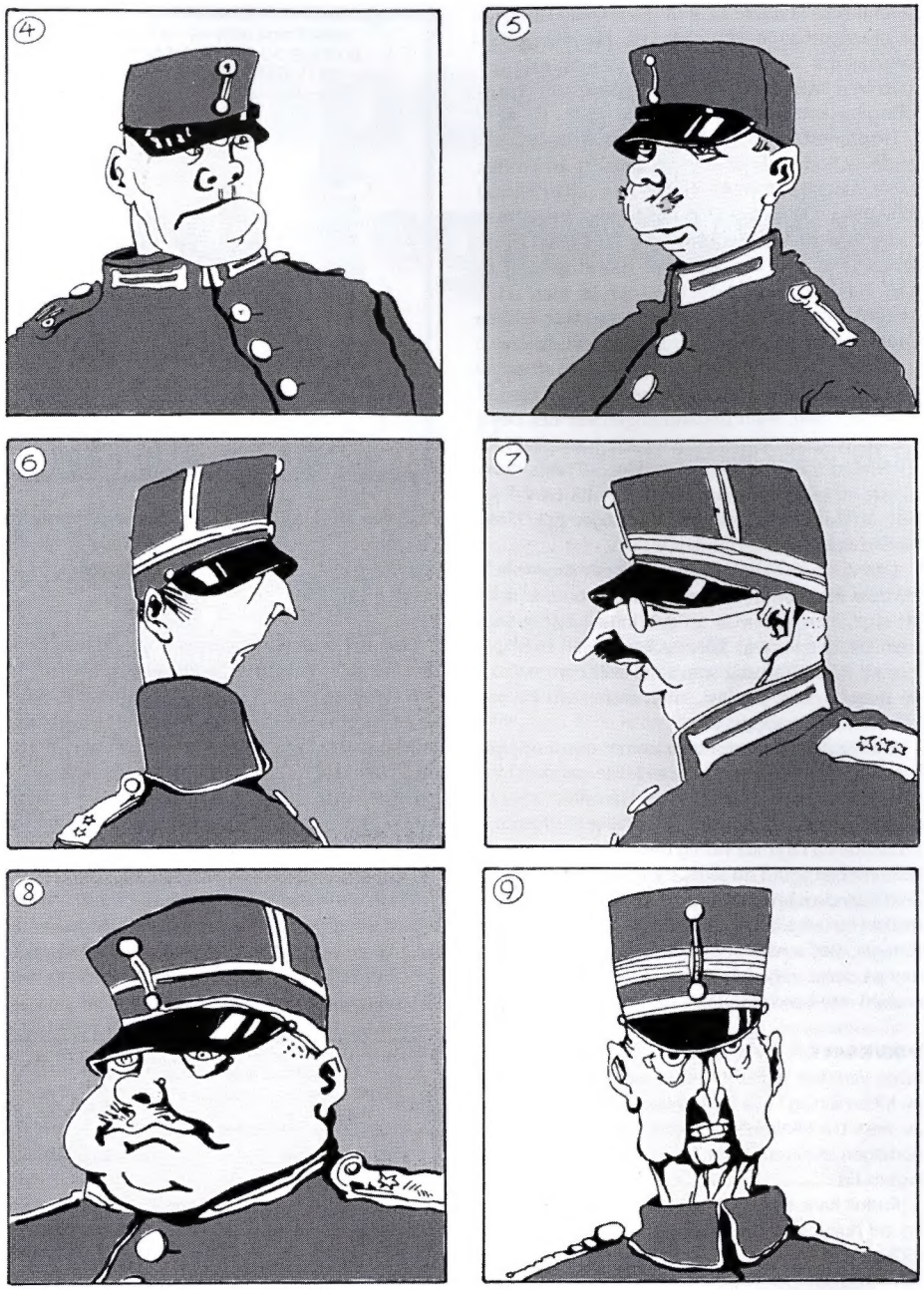

I sanning en hiskelig samling. När Rudolf Petersson skapade befälen i »91:an« var de utan tvekan ganska hatiska nidbilder av hans egna befäl från värnplikten (flera av dem är i efterhand också identifierade och namngivna).

Allt är dock förgäves, Mandel befinnes frisk, och i nästa avsnitt (de första veckornas produktion har en löpande handling från sida till sida) återfinner vi honom på tåget till den närliggande garnisonsstaden Klackamo.

I Klackamo (ett lätt förklätt Halmstad, även om senare årgångar serieskapare givit orten drag som i princip kan placera den lite varstans på den svenska landsorten) presenteras vi nu efter hand för de element vi kommit att förknippa med serien. I fjärde avsnittet får vi exempelvis möta officerarna, vilka sannerligen är en hiskelig samling. Beskrivningen av Överste Gyllenskalp kan tjäna som exempel: »… Men värst var ändå Översten, hans namn var Gyllenskalp/och för den mannens vrede platt intet mänskligt halp/han liknade det berget som kallas Sinai/han liknade en kupa med alla bina i.«

Några veckor senare träffade Mandel på ärende till Kaptens våning hembiträdet Elvira (som på den tiden var en ganska bastant kvinna, helt olik senare årgångars välsvarvade om än hemvävda tjej), och en tid senare (närmare bestämt hösten 1933) tillkom även den evige rivalen 87:an Axelsson.

BYTTE ROLLER?

Med figuren 87:an kommer vi in på lite av det finslipningsarbete Rudolf under seriens första år gjorde på sin skapelse. Från början hade ju berättelsen fått sin riktning av inkallelsen och det mer handfasta utforskandet av den nya miljön på regementet i Klackamo, och personerna hade varit mer krumelurer med bra och dåliga sidor, än klassiska seriefi-

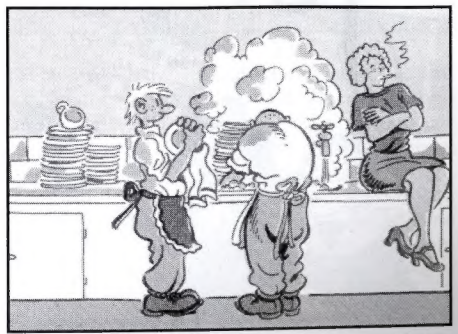

Bara några få år senare är det en helt annan Elvira vi möter.

gurer med renodlade karaktärer som man kan bygga återkommande situationer på. De mångsidiga karaktärerna är en egenskap »91:an« behållit genom åren, men ändå verkar en ganska påtaglig justering ha skett under seriens första tid.

Ursprungstanken var enligt ett ofta citerat uttalande av Rudolf långt ifrån att göra 91:an till den naive, nästan dumsnälle person han sedan blivit. I stället sägs det enligt den här historieskrivningen ha varit så att Mandel som figur inspirerats av en ilsken skåning (»Vitus« kallad på grund av sitt ljusa hår). Han var snar att dra kniv, och lär med tiden ha fått sätta livet till just i ett knivslagsmål. 87:ans förebild, däremot, var en godmodig hallänning.

Tanken skulle med andra ord ha varit att ge figurerna helt andra karaktärsdrag än de som de uppvisar i dag, men uppenbarligen var det deras respektive utseenden som tvingade fram den rollfördelning som blivit den klassiska. »91:ans nuna gjorde att jag inte kunde ha honom till en ilak jävel«, lär Rudolf ha sagt, och följaktligen fick 91:an bli den snälle och 87:an den elake.

Om detta är riktigt, eller bara en av dessa skrönor som fötts för att det var en bra historia, är svårt att säga, men faktum är att det finns skäl som talar även för det senare. Själv tycker jag till exempel inte att 91:an framstår som så särskilt osympatisk i de tidiga avsnitt jag läst. Lite bakslug vid behov, kanske, men knappast elak.

Från Rudolfs brorsdotter stammar också uppgiften att förebilden för just 91:an levde ganska långt fram i tiden, och arbetade som gårdskarl hos bekantas bekanta till henne. Han skall enligt samma uttalande ha tagit illa vid sig över att Rudolf använt honom som figur i sin serie, stämt Bonniers för psykiskt lidande någon gång på fyrtiotalet, och rent av faktiskt ha erhållit 10 000 kronor i skadestånd av förlaget. Det senare är dock en uppgift Lukas Bonnier på direkt fråga från 91:an-skribenten Leif Bergendorff inte kunnat styrka.

DRIVKRAFT

Nåja, vare hur det vill med den saken. Införandet av 87:an försåg i alla fall också serien med den ena av dess två viktigaste återkommande situationer, nämligen rivaliteten om Elvira, och detta precis i lagom tid.

Rudolf hade nämligen vid det här laget under ett års tid huvudsakligen ägnat sig åt att utforska militärlivet och driva med de många vansinnigheter som finns där, och behövde något nytt för att skapa framåtrörelse i serien. Att han valde rivalitet om en kvinna är det givetvis inget konstigt med. Det är ett universellt tema, men det kan ändå vara av intresse att helt kort fundera på om inte »91:ans« skapare i det här avseendet faktiskt valde att låna något lite från en av *Allt för Allas* dittills mest populära serier, nämligen Petter Lindroths »Jocke«.

Förebilden för trion 91:an-87:an-Elvira var förmodligen trion Jocke-Nicke-Majken.

Hade jag inte hittat på 87:an så hade serien mest varit vattvälling, sade Rudolf, och det gäller fortfarande. Bilden här ur en serie av Janne Roswall och Gert Lozell från 1990.

Den serien kretsade kring tre barn, där Jocke var den lite naive lintotten, Nicke var den beräknande och elake kompisen, och Majken var den nyckfulla tjejen som roade sig med att spela ut grabbarna mot varandra. Den som tycker att receptet åtminstone delvis känns igen i trion 91:an, 87:an och Elvira (den sistnämnda kunde åtminstone förr i världen vara rejält nyckfull även hon) behöver i alla fall inte räkna med mothugg från mig.

Det finns till och med ytterligare paralleller i bifiguren »den tjusige«, en äldre pojke som Majken ibland föredrog framför sina två jämnåriga kavaljerer, och de värnpliktigas närmaste befäl korpral Revär (som Elvira i äldre årgångar ofta föredrog framför de luspanka 91:an och 87:an).

Officerarna må ha varit monster i de tidiga 91:an-serierna, men 1942 hade de redan omvandlats till de excentriska gubbar som lever än i dag. Här Översten och Majoren.

DEN LILLE MANNEN

Om det nu var så att det ena av 91:an-seriens återkommande teman lånades av Lindroth, så är det andra nog så gott som automatiskt inbyggt i en serie som försöker se militärmiljön ur den lille mannens synvinkel. Det handlar om verklighetsfrämmande befäl med befängda idéer kontra den enkle soldatens sunda förnuft, det handlar om överhetens översitteri kontra den enkle mannens överlevnadsförmåga, och det är en motivkrets som är enkelt överförbar på de flesta former av mänsklig verksamhet.

De flesta har upplevt hur det är att ha en maktfullkomlig chef, stött på en stöddig myndighetsperson, tampats med en illasinnad hyresvärd eller vilken maktperson som helst, och det här är givetvis något som gör »91:an« relevant för alla, oavsett om man gjort militärtjänst eller ej. Sedan är det förstås en annan sak att många av officerarna i »91:an« faktiskt är ganska typiska för den typ av människor man kan träffa på i försvaret, det kan jag av egen personlig erfarenhet intyga. Under min egen värnplikt träffade jag såväl Furir Revär som Major Morgonkröök och Överste Gyllenskalp, om än under andra namn och delvis förstås med andra egenskaper.

Kopplingen till Rudolfs personliga upplevelser under lumpen i Halmstad laddade dock den här situationen med extra kraft, en kraft som fanns kvar även när han på senare år slipade bort befälens värsta sidor och nöjde sig med att skildra dem som excentriska knäppgökar.

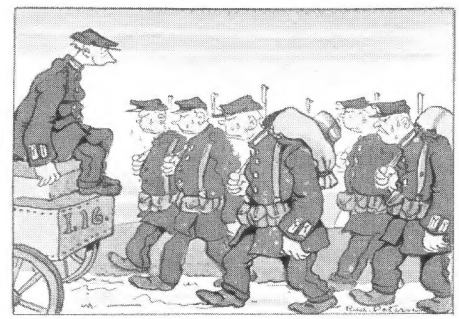

Observera texten på vagnen. Rudolf var noga med att hans serier faktiskt utspelades på I 16 i Halmstad.

MODERNISERADES

Nåja, med seriens viktigaste spelpjäser på plats kunde Rudolf Petersson nu börja slipa på sin förmåga som serieskapare, och det är ganska uppenbart att det inte dröjde länge innan han bemästrat formen på allvar. Teckningarna förlorade sin stelhet och blev snabbt allt livligare, samtidigt som åtminstone vissa markeringar infördes. Pratbubblorna däremot dröjde ett tag, vilket under en kort period resulterade i ett antal numera smått bortglömda, stumma sidor där »91:an« i princip var utförd som en vältecknad, livfull och fullt modern pantomimserie där inga förklarande ord egentligen behövdes. Denna stumma sida kombinerades sedan med en liten berättelse på vers (även den i princip möjlig att läsa fristående), där Kadudd broderade på handlingen.

Ganska snart kom dock det avgörande beslutet att lämna den traditionella uppläggningen, och pratbubblorna lades till repertoaren (även om det rimmade textblocket bibehölls ända fram till hösten 1940). Riktigt varifrån impulserna till den här moderniseringen kom är jag däremot inte säker på.

Rudolf hade ju tillbringat ett antal år som tidningstecknare i ett USA där utvecklingen under tjugotalet snabbt närmade sig den moderna serien. Rimligtvis måste han ha kommit i kontakt med dessa nymodigheter, men om han själv tecknade serier under sina Amerikaår vet vi inte, och hans första försök med formen i Sverige pekar i alla fall inte på någon större vana vid modernt serieberättande. Möjligen kan man fundera över om han inspirerats av den för tiden mycket moderna »Kronblom«. Den fanns ju med sina pratbubblor redan i *Allt för Alla* när »91:an« tillkom.

Kanske var det helt enkelt så att en modernisering underlättades av att serien efter bara ett knappt halvårs produktion flyttade från den nedlagda *Allt för Alla* (med dess nu helt plötsligt lite gammaldags syn på hur en serie skulle se ut) till *Lefvande Livet* (som var en åtskilligt modernare produkt).

91 Stomperud – En helnorsk tegneserie

91 Stomperud er meget kjent i Norge – jeg skulle tro at alle i Norge vet hvem han er. Og »alle« tror selvfølgelig at han er helnorsk. En påstand om at han er en kopi av en svensk figur, kan tas som en frekk utfordring og en fornærmelse.

At 91 er så kjent er i grunnen merkelig. Dette fordi at serien kun går i et ukeblad, *Norsk Ukeblad*, en side hver uke, altså 52 sider i året. Dette har pågått siden 24 april 1937, da 91 Stomperud ble adoptert fra Sverige. I tillegg har det fra 1938 kommet et julehefte hvert år, bare med unntak av krigsårene 1943 og 1944.

Julen 1942 var også spesiell, okkupasjonsmakten og nazistenes sensur forlangte at uniformen måtte av. Den julen kom Stomperud som sivil bondegutt på lang julepermisjon.

Den norske »91 Stomperud« har med alle de kjente figurene fra den opprinnelige svenske versjonen av Rudolf Petersson, som: 87, majoren (tjukk), obersten (tynn med lang hake), men de har med tiden utviklet seg forskjellig. Tvillingavleggeren i Norge 1937 av 91:an Karlsson er således det beste bevis på Darwins utviklingslære!

Det er helt spesielt at en seriefigur går i to naboland, helt avskåret fra hverandre, i helt forskjellige liv og episoder. Jeg kjenner ikke til maken i hele verden.

91 Stomperud rydder opp i etterkrigs-Tyskland.

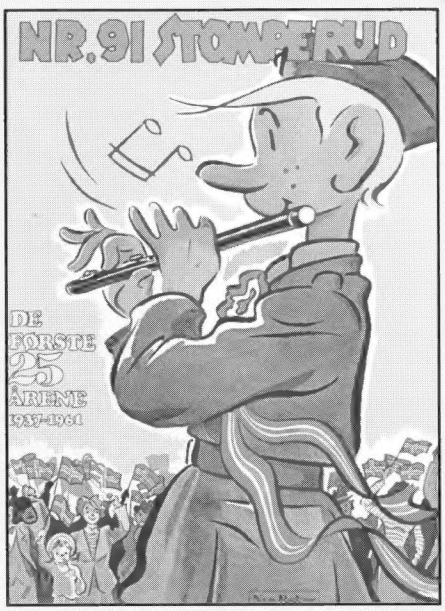

Forsiden til Norsk Ukeblad 17 mai 1947 ble også omslagbilde til jubileumsboka 1984.

I »91 Stomperuds jubileumsbok« fra 1984 blir det fortalt at etter tillatelse fra Rudolf Petersson sikret det norske forlaget seg retten til å lage en fornorsket utgave som fikk navet »91 Stomperud«. Thorbjørn Weea fikk i tegneoppdraget og Ernst Gervin sto for manus. Dette kan ikke være helt riktig, fordi at både de ukentlige sidene i *Norsk Ukeblad* og juleheftene fra de første årene er signert R.P. Er det omarbeidete sider fra Rudolf Petersson som ble brukt, eller skulle han bare sette navnet på som en slags godkjennelse?

Etter 1951 overtok Odvar Strand manuset til 91 Stomperud mens Weea tegnet videre fram til sin død i 1961, der Odd Jørgensen overtok tegnejobben. Strand døde i 1974 og Jørgensen i 1976. Den som overtok begge jobbene er Leif Isaksen, som fremdeles holder koken!

Den norske serien har aldri hatt bobler, men teksten under. Det var greit nok i 1930–40 -årene, da mange andre serier ble redigert slik. I dagens *Norsk Ukeblad* virker »91 Stomperud« noe gammelmodig, men det er kanskje også meningen?

91 Stomperuds opplevelser var nok størst i 1940-årene, altså under krigen og en tid etter den. I 1942 ertet han på seg hele nazigjengen med sin hånlige omtale og ironiske variant av tyske krigsordener. Som straff ble *Norsk Ukeblad* stoppet i fire uker. Det følgende året 1943 ble bladet totalforbudt og August Stomperud så ingen annen utvei enn å ta seg over til de frie norske styrker i England.

I 1945 kom han tilbake til militærleiren og ble mottatt med bravur. Senere deltok han i Tysklandsbrigaden (en styrke Norge hadde stående i Tyskland i flere år etter krigen). Der ordnet han opp med så vel svartebørshaier som ettersøkte krigsforbrytere. Så i motsetning til sin fetter 91:an Mandel Karlsson er 91 August Stomperud en høy dekorert krigshelt!

I Sverige har »91:an Karlsson« hatt julehefte siden 1934, og her var det heller ingen stopp under krigen. Ikke nok med det, »91: an Karlsson« har hatt eget tegneserieblad siden 1956, hver fjortende dag får svenskene nye »91: an« streker. Den svenske serien har også snakkebobler, og er på mange måter mer »utviklet« den norske. På toppen av det hele har også 87:an Axelsson fått eget blad i Sverige fra 1994. Legg merke til at i Sverige har 87 et etternavn, det har han ikke i Norge.

KJELL STEEN

Persongalleriet i den norske serien, tegnet av Leif Isaksen.

FOLKKÄR

Riktigt varför »91:an« kom att flytta just till *Lefvande Livet*, känner jag heller inte till. De viktigaste av *Allt för Allas* övriga serier, folkkära klassiker som »Fridolf Celinder« och »Jocke«, flyttades till *Vårt Hem* (den tidning som *AfA* formellt sett gick upp i från nr 46/32), och andra (som »Pelle och Kickan«) lades helt enkelt ner.

Möjligen tänkte man på det faktum att såväl *AfA* som *Vårt Hem* vände sig till en familjepublik, medan *Lefvande Livet*, startad 1930, främst vände sig till tidens grabbar (unga vuxna, skulle nog termen varit i dag). Den satsade på äventyrsberättelser, spännande reportage, gärna från främmande länder, bra illustrationer och ett hyfsat utbud serier. Kanske var tanken att den pubiken bättre skulle uppskatta en serie som kretsade kring livet i lumpen.

Så enkelt var det dock inte, det blev ganska snart uppenbart, för »91:an« hade redan inlett ett segertåg i betydligt bredare målgrupper än så. Talande var beslutet 1934 att börja samla veckotidningssidorna i ett årligen utkommande julalbum. Första utgåvan kom julen detta år på Åhlén & Åkerlunds förlag/Albert Bonnier, och noteras kan att man här hoppade över den inledande sviten sidor där det i en ren fortsättningsserie berättades om hur Mandel kom till Klackamo. I julalbumets värld har allas vår lille soldat således aldrig varit civilist, och samtidigt existerar heller inte den första tidens lite stapplande försök med formen, utan läsaren möter redan från första början en fullödigt berättad serie.

Noteras kan dock att julalbumen de första åtta åren trycktes i liggande format för att ge utrymme både för själva seriesidan och för den beledsagande texten som placerades i ett block bredvid.

NORRMAN

Medan »91:an« snabbt blev folkkär hos den svenska publiken, togs också initiativet till den licenspro-

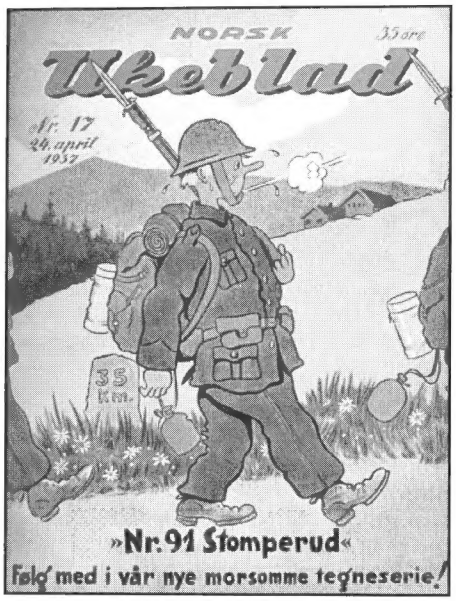

Norsk Ukeblad hade Stomperud på omslaget i numret där serien hade sin premiär.

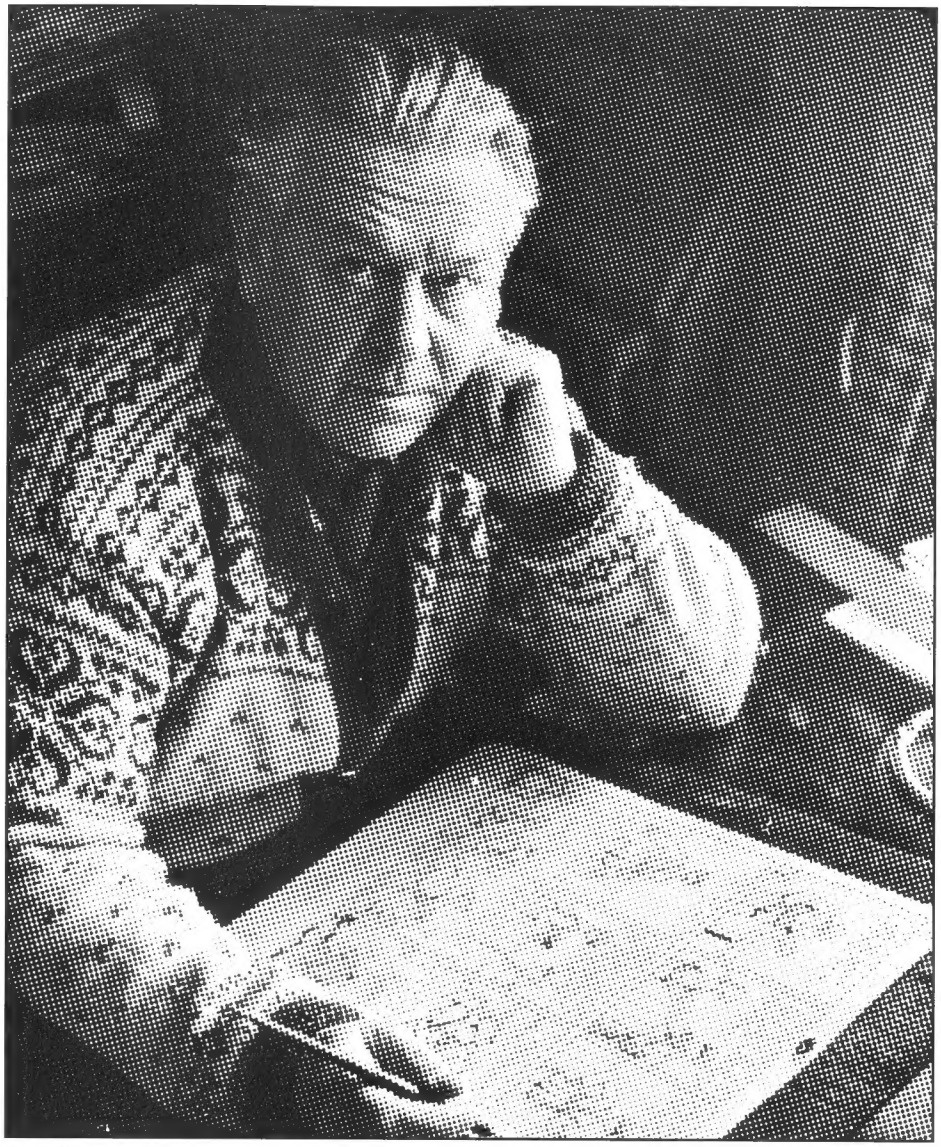

Rudolf Petersson tittar upp från ritbordet.

ducerade norska versionen »91 Stomperud«, som du kan läsa mer om i separat ruta här bredvid.

Exakt hur det här gick till vet vi i dag inte, för det finns åtminstone två separata versioner av händelseförloppet. Senare års norske tecknare Leif Isaksen brukar berätta anekdoten om hur den norske förläggaren Ernst G Mortensen var på besök i Sverige, och av en slump råkade få syn på serien i svenska *Levande Livet* (vilket ledde till att han kontaktade Rudolf och bad att få göra en norsk version). En annan version går ut på att affären initierades från Sverige, och gick via Rudolfs norskfödda hustru Asta, vars syster och svåger hade kontakter i den norska tidningsbranschen.

Oavsett vilket debuterade serien 1937 i Mortensens veckotidning *Norsk Ukeblad*. Redan året därpå, 1938, kom också det första julalbumet (vilket till skillnad från sin svenska motsvarighet alltid innehåller nytecknat material, inte repriser från veckotidningen) under den lätt kufiska titeln »Nr. 91 Stomperuds viderverdigheter«. Norska upphovsmän i seriens barndom var *Norsk Ukeblads* redaktör Ernst Gervin (text) och Torbjørn Weea (teckning).

Det verkar ha varit så att Rudolf inledningsvis antingen skissade sidor som de norska serieskaparna sedan fick bearbeta för hemmapubliken, eller också försåg det norska förlaget med svenska sidor som tecknades om för norskt bruk (för jämförande bildexempel se artikeln om Rudolfs liv på annan plats i denna *B&B*).

Från början förnorskade man mest detaljer som uniformer, personernas namn (Elvira heter exempelvis Petra i Norge) och liknande, men även berättarformen skiljer sig åt. 1937 var svenska »91 Karlsson« ju redan en moderniserad pratbubbleserie, men de norska läsarna föredrog en traditionell bildserie med texten under bilderna, och det var den formen »Stomperud« fick (även om det av bildexempel jag sett framgår att det i seriens barndom faktiskt förekom enstaka pratbubblor).

När Stomperud 1942 skämtade om en orden kallad »Kommandør av ridderkorset til store slagbjørn med ekeløv« reagerade ockupationsmakten kraftigt. Formuleringen »med eklöv« fanns också i en tysk orden, och det räckte för att få utgivningsbeviset indraget i fyra veckor.

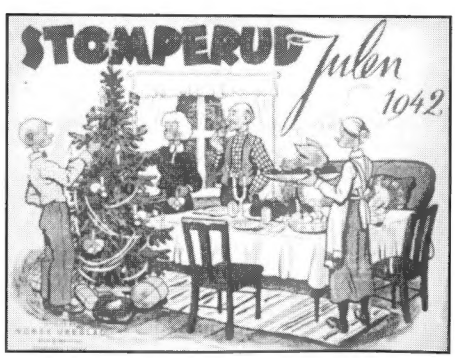

Krigsvintern 1942 hade tyskarna förbjudit Stomperud att uppträda i uniform. Det årets julalbum är därför det enda som gjorts där figuren uppträder som civil, såväl till klädsel som till namn på omslaget.

PÅ EGNA BEN

Efter hand tog norrmännen över hela produktionen, och när den tyska ockupationen av Norge under andra världskriget stängde gränserna mellan våra två länder, kom de två serierna att gå skilda vägar. Medan Rudolf hemma i Sverige fick skildra beredskap och ransonering, fick August Stompe-

rud för sin del stå på egna ben i ockuperat land, och det får man nog säga att han gjorde med den äran.

Tyskland anföll Norge våren 1940, och sommaren samma år fullbordades ockupationen. En lydregering under Vidkun Quisling installerades, och efter hand utsattes de norska medierna för allt hårdare restriktioner, vilket inte minst drabbade *Norsk Ukeblads* uppkäftiga redaktion. Serier styrdes normalt inte lika hårt som film och teater, men just »Stomperud« drabbades upprepade gånger.

Första gången var i april 1942, då tyskarna förbjöd *Norsk Ukeblad* att komma ut i fyra veckor sedan Gervin låtit sin seriefigur driva med en tysk orden (alltså en medalj som kunde tilldelas en tysk soldat) i ett serieavsnitt. Senare samma år förbjöds också den lille soldaten att uppträda i uniform, vilket ledde till att Stomperud faktiskt är civil i 1942 års julalbum (vilket heller inte har siffran 91 i titeln).

Året därpå hamnade *Norsk Ukeblad* på nytt i blåsväder sedan man på omslaget publicerat en karikatyr där en lätt förklädd Hitler sågs hålla en skridskoåkande Quisling under armarna, och efter den fräckheten förlorade tidningen definitivt sitt utgivningstillstånd. Gervin (möjligen även Weea och Mortensen – åtminstone finns den uppgiften i vissa källor) åkte i fängelse, och några fler Stomperud-serier blev det inte på ett tag. Inte heller julalbumen kunde utkomma under 1943 och 1944.

Freden kommer til Norge 1945 och 91 Stomperud återvänder hem.

Figuren Stomperud adopterades däremot som maskot av de fria norska trupper som samlats i England, och deltog i den rollen faktiskt vid landstigningen i Normandie. Sedan fred slutits återvände han också till Norge, och åtminstone enligt svenska tidningsuppgifter var det rent av så att figuren fanns representerad på den fjärde av de stridsvagnar som ledde paraden då den norske kung Haakon återvände till Oslo (föregången endast av vagnar med de kungliga namnen Haakon, Olav och Harald). Om våra norska läsare känner igen den uppgiften vet jag inte, men att serieproduktionen raskt återupptogs är helt klart, både i veckotidningen och för julalbumet (där årgång 1945 innebar återkomsten).

Kontakten med Sverige återupptogs däremot inte efter freden – riktigt varför vet jag inte – och i dag finns det tydliga skillnader inte bara vad gäller formen, utan även i figurgalleri och stämning. Förändringar i rollbesättningen på ena sidan Kölen avspeglas förstås inte på andra (exempelvis existerar en i Sverige bärande figur som Furir Revär inte alls i Norge), och vad gäller stämningen kan konstateras, att medan serien i Sverige efter hand blev avgjort snäll, känns tonen i Norge mera rå.

En lite ovanlig Rudolf-serie, sannolikt gjord för en tävling i veckotidningen Levande Livet. Sådana gjorde han uppenbarligen en hel del under årens lopp, men få har återtryckts i vår tid.

En skillnad kan även noteras när det gäller den dialekt båda versionerna av 91:an-figuren talar. Där dialekten i den svenska versionen genom åren urvattnats en del, har den i Norge kommit att spela en viktig roll i seriens identitet.

Inom parentes kan nämnas att det här med norsk licensproduktion av svensk serie på intet sätt var något helt unikt arrangemang. Även andra svenska serier gick i norska tidningar under veckoseriens storhetstid, och vi känner till åtminstone ett fall där norska serieskapare efter upphovsmannens död fortsatte arbetet och gjorde en svensk serie norsk genom en mångårig licensproduktion. Det handlar om svenska »Påhittiga Johansson« som blev norska »Kalle K« (se förra *B&B*), och producerades av norsk tecknare i tjugofem års tid efter att originalet lagts ner hemma i Sverige.

Ett exempel på rörelse i andra riktningen utgör norska scoutserien »Haukepatruljen«, som på grund av scoutgrabbarnas uniformer stoppades i hemlandet under ockupationen, men kunde fortsätta produceras för svenska tidningen *Tidsfördrif*. Dock får man väl om »Stomperud« säga att inget annat fall av samarbete över Kölen gick så långt att en regelrätt licensproduktion inleddes redan från början, och så långt att den norska versionen i sig blev lika grundmurat folkkär och livskraftig som det svenska originalet.

UNIFORMSTVÅNG?

Hemma i Sverige började samtidigt »91:an« ganska snart visa tendenser till det som förr eller senare drabbar de flesta serier, nämligen att tiden stannar upp. Sådant beror ju på att figurer och situationer är knutna till den tid de kommer till i, och med tanke på att just »91:an« skapades på trettiotalet med utgångspunkt i upplevelser från tiotalet, är det väl inte omöjligt att den redan från början skildrade en värld med stänk av förfluten tid. Om så inte var fallet (vilket är svårt att säga så här långt i efterhand), var det i alla fall något tidens gång ganska snart skulle tvinga fram.

Ett första i efterhand avläsbart tecken kom väl när de svenska uniformerna 1939 skulle moderniseras och standardiseras. Tidigare hade flera olika uniformsvarianter av olika typ använts parallellt, men i och med M/39 var det meningen att alla svenska soldater skulle kläs i likadana grå kläder. Men skulle det verkligen gå att känna igen 91:an i den utstyrseln?

91:ans uniform är ju av verklig modell Ä, en sekelskiftesvariant som redan 1932 måste ha varit på väg ut. Nu är det ju dock så att kläderna hör till en seriefigurs främsta kännemärken (faktiskt går egentligen såväl 91:an som Kronblom klädda i den svenska flaggan – gult och blått och inget annat),

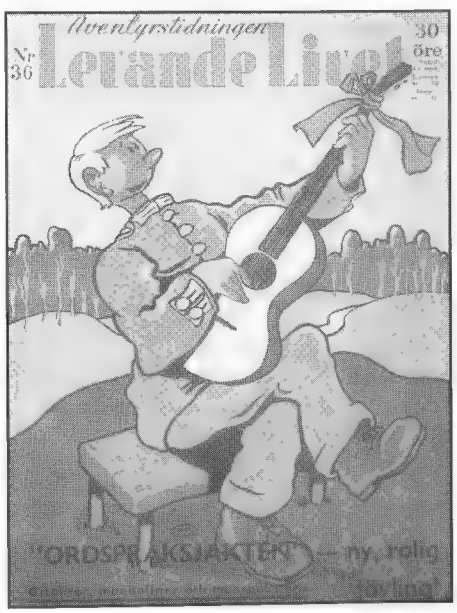

Förr var det inte ovanligt att seriefigurer då och då förekom även på omslagsplats i veckotidningarna där de gick. Och visst drar en figur med svenska flaggans färger så här tydliga ögonen till sig.

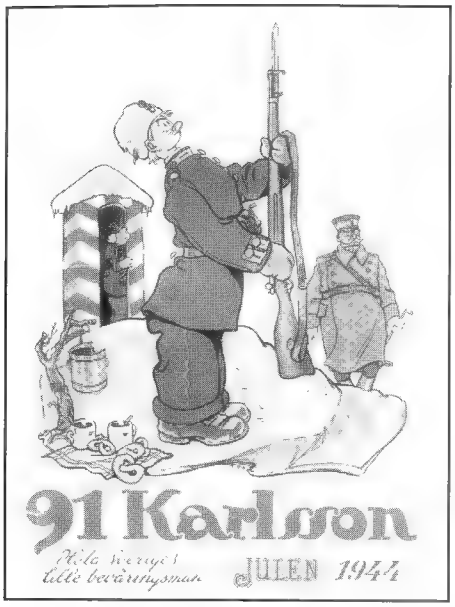

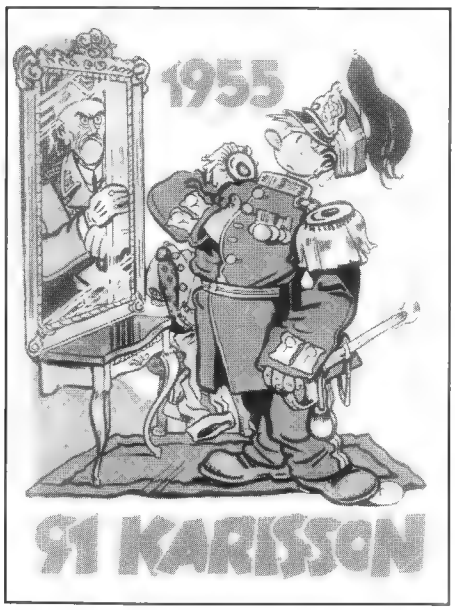

En illustration av seriens utveckling under Rudolf Peterssons senare år utgör den här trion julalbumsomslag, från krigsvintern 1944 med huvudpersonen i stram givakt, över 1950 års fredlige soldat till 1955 års direkta drift med uniformer och det militära.

och redan efter några år var 91:an-figuren så etablerad att det började bli svårt att byta ut uniformen om man ville att Mandel skulle vara igenkännbar som Mandel. 1939 fick han därför behålla sina gamla paltor medan resten av soldaterna runt omkring honom försågs med de nya.

Rudolf hade dock distans nog att 1940 kommentera saken i en serie där även 91:an tillfälligt fick den nya uniformen, men då blev så stilig att kvinnor började flockas kring honom. Någon sådan konkurrens ville dock inte flickvännen Elvira veta av, så hon tvingade därför omgående fästmannen att byta tillbaks till den gamla uniformen, som inte ansågs särskilt vacker. »Sådär, nu kan ingen gärna avundas mig«, var hennes kommentar, och så har det förblivit medan uniformsmodeller kommit och gått. I dag är de flesta svenska soldater klädda i »lövhögen«, grön kamouflageuniform, medan 91:an forfarande går kvar i sitt säckiga blåställ.

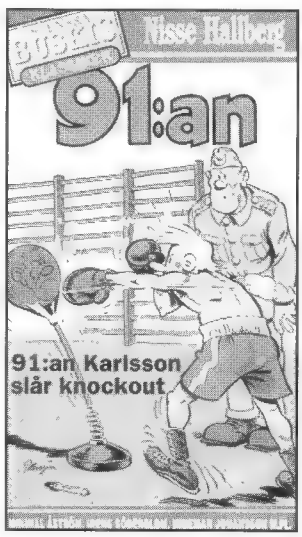

De gamla 91:an-filmerna har under nittiotalet utkommit som köpvideo, försedda med nya omslag som anknyter till serietidningen.

PÅ FILM

Men åter till fyrtiotalet, där »91 Karlsson« nu snabbt började bli verkligt folkkär. Ett viktigt steg i den utvecklingen var filmatiseringarna, av vilka de första kom i mitten av fyrtiotalet. Det var vid den här tiden ganska populärt att göra filmer just på de folkkära veckotidningsserierna (även »Kronblom« filmatiserades under samma period), och resultaten blev inte sällan folklustspel med ganska måttliga ambitioner och rätt måttlig anknytning till förebilderna.

Den första 91:an-filmen kom 1946, och hade i huvudrollerna komikerparet Gus & Holger, kända från revyerna vid Casinoteatern i Stockholm. Gus Dahlström spelade 91:an och Holger Höglund 87:an i sammanlagt fyra filmer (»91:an Karlsson« 1946, »91:an Karlssons permis« 1947, »91:an Karlssons bravader« 1951 samt »Alla tiders 91:an« 1953).

En andra runda om tre filmer, de första två med Nils Hallberg och Curt »Minimal« Åström i huvudrollerna, gjordes längre fram på femtiotalet (»91:an Karlsson rycker in« 1956, »91:an karlsson slår knockout« 1958). Den tredje, »91:an Karlsson muckar (tror han)« kom 1959 och hade Stig Grybe och Holger Höglund som 91:an och 87:an.

En kul detalj är att skådespelarna i 91:ans och 87:ans roller skiftade flera gånger, medan Korpral Revär i samtliga sju filmer gjordes av Fritiof Billquist. En ännu roligare detalj är att man när det på sjuttiotalet blev dags att göra den åttonde och än så länge sista 91:an-filmen gav samma roll åt denne Fritiof Billquists brorson Carl Billquist.

Med sammanlagt åtta filmer gjorda kan hursomhelst konstateras att 91:an faktiskt är vår flitigast filmade seriefigur, det menar i alla fall »Myggans Nöjeslexikon», ur vilket huvuddelen av ovanstående uppgifter är hämtade. Då räknas givetvis inte Åsa-Nisse, som visserligen kom upp i tjugotalet filmer, men som å andra sidan ursprungligen är en litterär figur.

För nutida läsare kan noteras att de gamla 91:an-filmerna på senare år dammats av, gått några vändor på TV och under nittiotalet såldes som videokassetter av en firma med namnet Kanal 10. Företaget använde serieteckningar som omslag, och annonserade en tid flitigt i de svenska humortidningarna.

PÅSKHÄFTE

Om det förekommit någon filmatisering av norska »Stomperud« känner jag inte till, men det borde nog ha nämnts i mina källor om så varit fallet. Däremot blev serien som serie räknat stadigt allt mer populär under efterkrigstiden, en utveckling som säkert ytterligare förstärktes av den modiga hållning serieskaparna intagit under ockupationen.

I serien anspelade man också en del på detta faktum, både såtillvida att omslaget på det första julalbumet efter kriget visade en Stomperud dekorerad med tapperhetsmedalj (om än hängd på den framträdande näsan snarare än på bröstet), och såtillvida att serien under en period efter kriget faktiskt utspelades i den norska Tysklandsbataljon som under en tid var en del av segrarmakternas närvaro på tysk mark.

Hursomhelst, serien hade efter hand blivit oerhört folkkär (och ansågs numera också så äktnorsk som tänkas kunde, det svenska usprunget till trots), och förlaget såg därmed också möjligheter att utöka produktionen. Någon serietidningsversion som i Sverige har aldrig varit aktuell, men under hela femtiotalet utökade man albumutgivningen med ytterligare ett häfte per år, utgivet på våren.

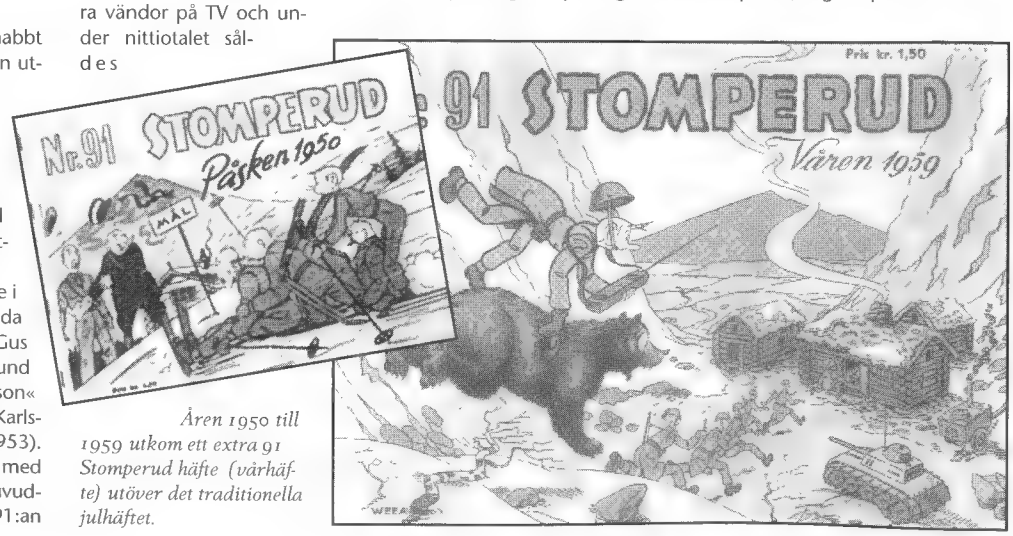

Åren 1950 till 1959 utkom ett extra 91 Stomperud häfte (vårhäfte) utöver det traditionella julhäftet.

»Åsa-Nisse« och »Lilla Fridolf« fanns redan tidigt med som biserier i 91:an tidningen. Gösta Gummesson tecknade en tid båda, men Fridolf-bilden här har vi valt från ett av de få Bjarre-avsnitt som gick i tidningen.

Nämnas bör också att serien undergick sitt första vaktombyte på kreatörssidan vid den här tiden, då författaren Ernst Gervin 1951 lämnade över skrivandet till Odvar Strand. Tio år senare, 1961, var det ursprungstecknaren Torbjørn Weeas tur att lämna över ritstiftet till efterträdaren Odd Jørgensen.

GULDÅLDER...

Men åter till den svenska marknaden, där femtiotalet väl kan sägas ha varit både en guldålder och en rätt besvärlig period.

När jag använder uttrycket guldålder tänker jag på att den generation stora serier som fötts i veckopressen under trettio- och fyrtiotalen fortfarande blomstrade, samtidigt som serieformen snabbt blivit en del av den vidare svenska underhållningsindustrin, och välgjorda serieversioner av mediefenomen som »Lilla Fridolf« och »Åsa-Nisse« nu tillkom. En guldålder upplevde också serietidningsformen, vilken fått sitt genombrott precis i slutet av fyrtiotalet, och nu under stora upplageframgångar expanderade.

Femtiotalets barn slukade serier, och förlagen svarade på efterfrågan med ständigt fler serietidningar. När man frågar dem som var med, är ett vanligt vittnesbörd också att redaktionerna dominerandes av unga, entusiastiska medarbetare som uppenbarligen hade ganska kul på jobbet. Det lektes och experimenterades i denna unga bransch, och även om de tidiga tidningarna som professionella trycksaker förvisso kunde lämna en del övrigt att önska ibland, smittade entusiasmen av sig.

... OCH ÖKENVANDRING

Men samtidigt rullade alltså åskmolnen in. Barnens stora seriekonsumtion bekymrade föräldrar, lärare och bibliotekarier över hela västvärlden, och en seriekritisk rörelse växte fram också i Sverige. Debattklimatet blev sådant att serieutgivning stämplades som direkt skamlig verksamhet, och att Bonniers, ett av Sveriges största förlag, ägnade sig åt sådant sågs inte med blida ögon, även om det skedde genom dotterföretaget Serieförlaget (administrativt en del av Bonnierägda Åhlén och Åkerlunds förlag).

Förlagets svar blev den ambitiösa barntidningen *Tuff och Tuss* (1953–58), där man verkligen ansträngde sig för att erbjuda ett oantastligt serieutbud för de minsta. Tanken var att skapa en publikation som stod över alla opinionens kritiska synpunkter.

Konstnärligt sett var *Tuff och Tuss* också ett mycket framgångsrikt försök att skaffa den svenska serietidningen ett bättre rykte, så pass framgångsrikt att tidningen än i dag – snart fyrtiofem år efter sin nedläggning – är ihågkommen. Någon god affär verkar den däremot inte ha varit i det långa loppet. Det var i det ljuset Bonniers nu sökte efter en annan tidningsidé som på ett liknande sätt skulle kunna accepteras av allmänheten som trevlig men harmlös, fast samtidigt ge bättre förtjänst.

Lösningen var givetvis att förankra tidningen i arvet efter den svenska veckotidningsseriens guldålder på trettiotalet, en populär och folklig genre som var välkänd även hos vuxna läsare, och som det skulle vara svårt att anklaga för samma brott som de våldsamma amerikanska importserierna. Flaggskeppet bland dessa trettiotalsserier var givetvis »91 Karlsson«, välkänd såväl från veckotidning som från jultidningsutbudet.

Alltså var det kring den serien man valde att bygga en serietidning. Initiativet lär ha kommit direkt från Lukas Bonnier, och under redaktören Rolf Lindberg gjorde man nu en rejäl satsning på en svensk humorserietidning, vars första nummer kom i februari 1956.

KLASSIKER OCH NYSKAPAT

Slutresultatet var en tidning med tre typer av serier.

Först och främst vilade förstås serieurvalet just på klassikerna från trettiotalet. Dels lyckades man övertala Rudolf Petersson att nyproducera några sidor av titelserien för tidningen varje månad (om än episoderna som sådana normalt var omtecknade versioner av gamla veckotidningssidor – det var troligen för att skämtet skulle »räcka hela vägen« som Rudolf vid den här tiden uppfann det för »91:an« så typiska, halvt fristående inledningsskämtet i första rutan). Dels lämnade man utrymme för den ytterligare något år äldre »Kronblom« (vilken inledningsvis fanns representerad enbart i form av reprispublicerade gamla veckotidningssidor). Därtill kom Torsten Bjarres några år yngre »Flygsoldat 113 Bom«, vilken visserligen skapats först i början av fyrtiotalet, men annars hade en liknande förankring.

Till det lades några mer samtida svenska skapelser, i form av serier byggda på två av femtiotalets stora mediefenomen. Dels handlade det om »Åsa-Nisse«, från början en litterär figur som kommit att bli huvudperson i en rad folkkära filmer (den första från 1949), dels »Lilla Fridolf«, som föddes i form av en radioserie, men sedan även den blev föremål för några våldsamt populära långfilmer.

Om än relativt nyskapade var det här inga koncept som i egentlig mening skilde sig särskilt mycket från klassikerna – det handlade om harmlösa, kluriga humorprodukter som fungerade väl i sammanhanget. Ingen av dem var heller ny i serieform när 91:an-tidningen startade – allmänheten kände dem redan

Amerikanska »Knallhatten« hörde till de utländska biserierna i 91:an-tidningens barndom.

91:an-tidningens förste redaktör Rolf Lindberg hälsade ett antal gånger på Rudolf Petersson ute på dennes torp i samband med lanseringen av projektet.

som veckotidningsserier sedan några år, och även på det sättet anknöt de alltså till klassikerna.

Den tredje kategorin serier i *91:an* var de utländska, en nödlösning man tog till eftersom man helt enkelt inte haft resurser att från början fylla hela tidningen med svenskt material som först varit tanken. Läsarna bjöds därför några år i tidningens barndom på amerikanska klassiker som »Knallhatten« och »Olle Bull«, vilka väl i princip fungerade ganska hyfsat i sammanhanget, men icke desto mindre ersattes av svenskt material efter hand som detta blev möjligt. I tider av materialbrist har dock *91:an*-redaktionen även senare i några kortare omgångar tagit in utländska serier, men ingen av dem har kommit att stanna.

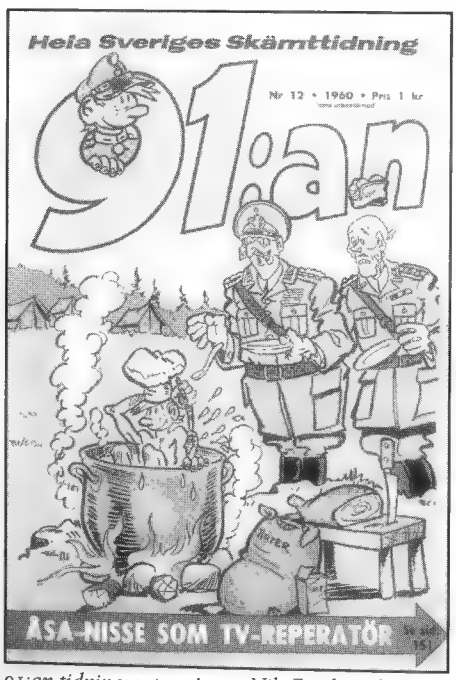

91:an-tidningen strax innan Nils Egerbrandt tog över. Omslaget här är inte signerat RP, och skiljer sig lite från Rudolfs övriga omslag från samma tid, men om det är gjort av någon annan är det en rasande skicklig imitation.

SKVATT GALNA

Övrigt material var en del tävlingar, läsarsidan »91:an-klubben« åren 1956–58 och en del annat. I en tillbakablickande artikel vid femtioårsjubileet 1982 berättade den förste redaktören Rolf Lindberg så här:

»På tal om tävlingar drog vi i första numret till med något som var helt nytt i serietidningssammanhang och som höll på att stjälpa Förlagets ekonomiavdelning. Vi introducerade 'hemliga lådan'. I klartext 91 lådor där folk med den minsta anknytning till siffrorna 9 och 1, t. ex. i telefonnumret, värnpliktsnumret, personnumret, gatunumret etc. kunde ta chansen att greppa lådan med 'Lycko-Mandeln', en 91:an-docka, antagligen den första 'Gonken' *[gonkar var ett slags maskot-dockor som var mycket populära på sextiotalet]*, och vinna resor till valfri nordisk huvudstad. Naturligtvis valde segraren, en grabb från Enskede utanför Stockholm, Reykjavik…

Vi tog även till många andra – då nya – grepp att fånga hela familjen. 'Pytt-i-Penna', korsord med illustrationer som frågor, 'Gör-det-själv'-tips, Pyssel-sidor av den utomordentligt fyndige och skicklige Rune Andreasson, Fixeringsbilder, kriminalgåtor, en 91:an-klubb, förstås, och sist men inte minst korta noveller av Richmal Crompton om hela världens busunge, Bill. *[Namnet Rune Andreasson ovan är troligen ett minnesfel. Bamse-tecknaren Andréasson arbetade visserligen för Serieförlaget under den här tiden, men i Tuff & Tuss. I 91:an gjordes pysselsidorna av Holger Norrhage (»Listigt och Lustigt) samt Jan-E Israelsson (Jannes lekstuga).]*

Rudolf Petersson vid ritbordet.

Jag minns att vi höll på länge innan Förlagschefen Lukas Bonnier gav klartecken för utgivning. Vi hade ett redaktionsråd med bl. a. Torsten Adenby (i samband med Snoddas-epoken) *[Adenby hade varit sångaren Snoddas Nordgrens manager, och jobbade allmänt som entreprenör inom underhållningsbranschen]*, Arne Stivell (filmregissör med Åsa-Nisse-kontakter), Holger Höglund (Gus och Holger från Casino) *[Höglund var komiker och hade spelat 87:an på film]* och vi spånade friskt kring omslagsidéer, manusknorrar, försäljningstrix, tävlingssatsningar och Gud vet vad. Rudolf Petersson, då redan 60 år, och mycket tveksam för en utökad produktion på gamla dagar, sa flera gånger till mig 'Nog för att man var crazy på Cleveland News (där Rudolf jobbade i 10 år som reportagetecknare) men ni är ju skvatt galna'.

Kanske hade han rätt. Men vi gav i alla fall 91:an den start tidningen rullar vidare på än i dag. Och jag inbillar mig att Rudolf sitter helt nöjd i sin tecknarhimmel.«

TIDIG HJÄLPTECKNARE

Så långt förste redaktören Rolf Lindberg. Och serietidningen marknadsfördes i enlighet med resonemanget jag redovisat ovan som »tidningen som passar alla barn mellan 5 och 95 år«, vilket ledde till ganska omedelbar framgång.

På förlaget gladde man sig givetvis, men för »91:ans« upphovsman blandades förmodligen glädjen med bekymmer för hur det här nu skulle gå. Under Rudolf Peterssons återstående år vid ritbordet skulle nu inte bara en veckosida tecknas, utan även ett antal sidor till en serietidning med månadsutgivning. Samtidigt började Rudolf bli till åren, hustrun Asta gick bort någon gång i slutet av femtiotalet, och den åldrande tecknaren verkar ha mått allt annat än bra.

Givetvis gick detta ut över produktionen, och

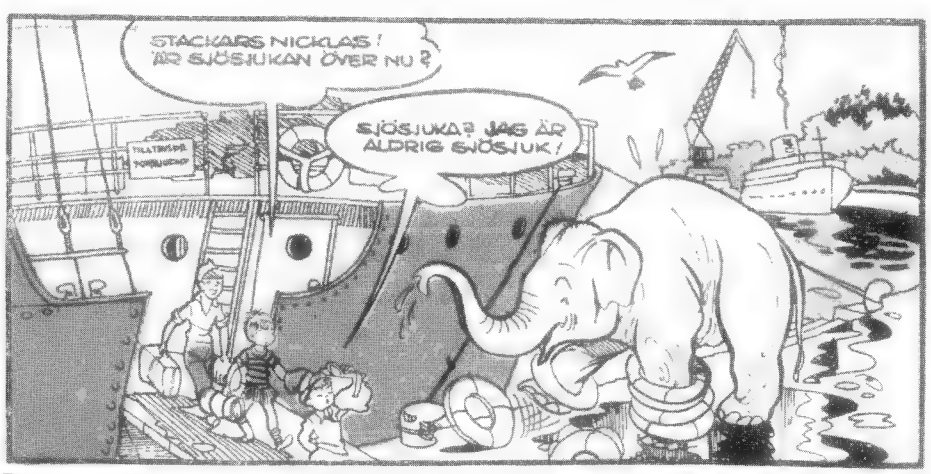

En annan av Einar Lagerwalls serier var »Cirkus Crabato« från tidningen Cirkus 1959.

fast serietidningsavsnitten normalt sett var omtecknade versioner av gamla veckosidor, dröjde det inte länge förrän Rudolf fick problem att hinna med.

Serietidningen fann i tecknaren Einar Lagerwall (1922–1992, med ett visst frågetecken för födelseåret) tidigt ytterligare en person som då och då producerade åtminstone fristående illustrationer med 91:an-figurerna, och därmed blev den allra förste tecknaren jämte Rudolf själv som ritade dessa gubbar.

Lagerwall (om vilken jag egentligen vet ganska lite) var född i Viksjöfors i Hälsingland och uppvuxen i Göteborg, men bodde större delen av livet i Malmö, och brukar i den sparsamma historieskrivning som finns främst nämnas som Disneytecknare.

I ankisternas tecknarindex sägs han ha ritat Disneymaterial professionellt för första gången så tidigt som 1938, men längre fram följde uppenbarligen en ganska lång period under femtiotalet då han framför allt arbetade för Åhlén & Åkerlunds tidningar. Många gånger handlade det om fristående illustrationer, men ibland också om serier (ett exempel är serien »Skogspatrullen« i *Tarzan* 1954, ett annat »Cirkus Crabato« i tidningen *Cirkus* 1959).

1962 tog Lagerwall en chefsposition hos Hemmets Journal i hemstaden Malmö, där han sedan ansvarade för den svenska Disneyproduktionen, och därtill själv då och då tecknade serier (de avsnitt som finns identifierade i ankisternas index är från perioden 1963 till 1971).

Huruvida han även tecknade mer regelrätta serieavsnitt i just *91:an* vet jag däremot inte. Det finns uppgifter om att så skulle vara fallet, men åtminstone i de äldre nummer jag själv gått igenom har jag inte kunnat lokalisera några sådana. Möjligen stod Rudolf – trots hälsoproblem – ensam för själva 91:an-avsnitten under tidningens första år, möjligen bistod Einar Lagerwall, fast utan att signera eventuella seriesidor på samma sätt som han gjorde med fristående teckningar.

Även Gösta Gummesson (vars »Åsa-Nisse« i veckoversion publicerades parallellt med »91:an« i *Levande Livet* under senare hälften av femtiotalet – se *B&B* 4/01) hoppade mot slutet av årtiondet in och spöktecknade en del veckotidningssidor när Rudolf inte kunde. Gummesson (född 1928) hade dock ingen avsikt att göra annat än tillfälliga inhopp, varför förlaget började se sig om efter en kronprins som på sikt kunde ta över serien. Man fann en i Nils Egerbrandt (född 1926).

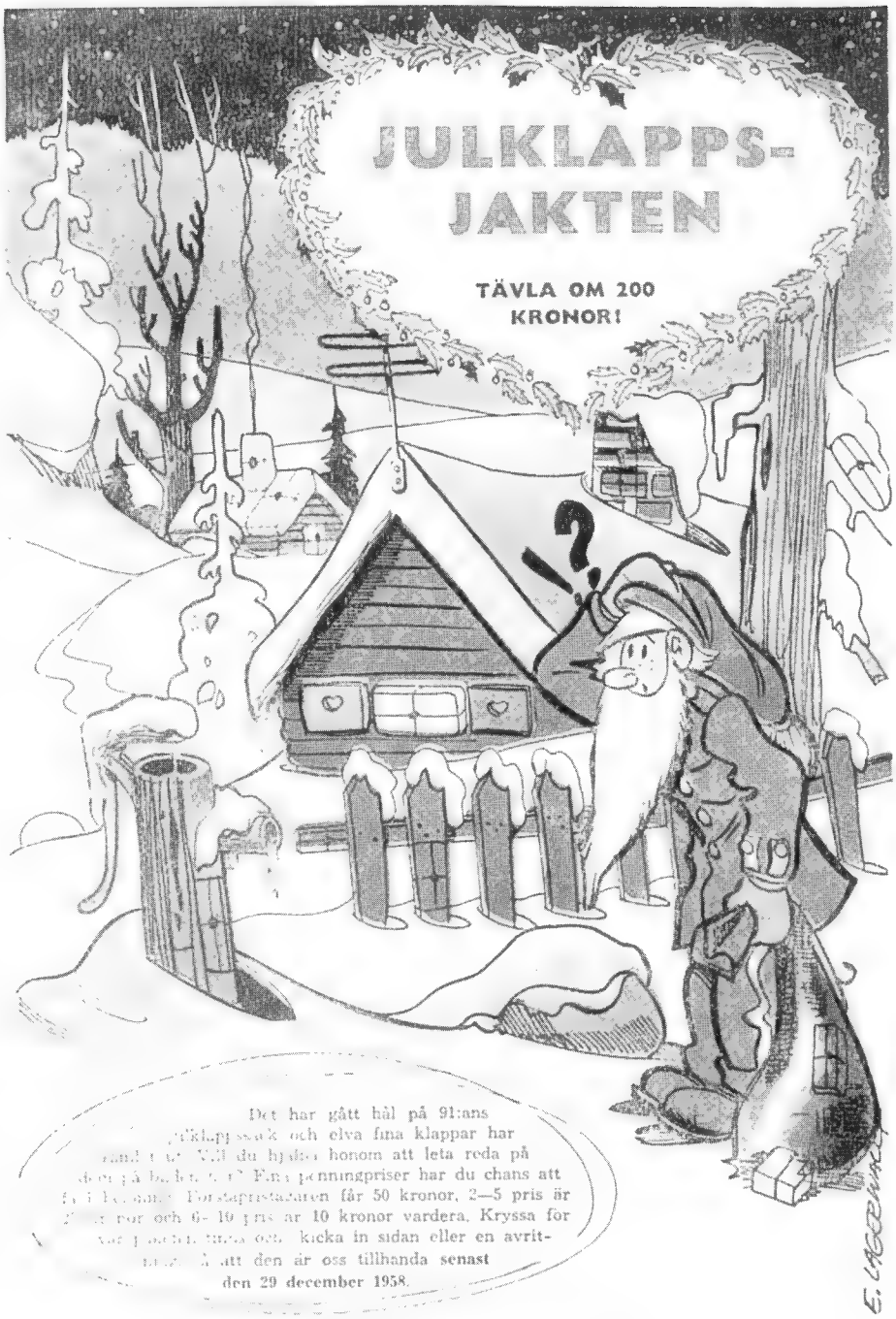

Den förste tecknare vi känner till som jämte Rudolf Petersson ritade 91:an var Einar Lagerwall. De flesta av hans teckningar är dock (som den här från 1958) fristående illustrationer till tävlingar och liknande.

KRONPRINS

Egerbrandt (läs mer om honom på annan plats i denna *B&B*) var vid det här laget väl etablerad – en produktiv och skicklig tecknare som dittills mest jobbat på egna projekt som serien om eskimåpojken Olli, men som nu behövdes för att hålla liv i ett av förlagets flaggskepp.

Han fick därför i uppdrag att så diskret som möjligt ta över 91:an-produktionen efter Rudolf, vilket enligt en ofta berättad anekdot sköttes på typiskt seriesätt. Egerbrandt fick börja med att en tid tuscha Rudolfs blyertsskisser, för att sedan ta över även skissandet (dock med undantag för figurernas ansikten, en viktig detalj som ytterligare en tid var Rudolfs sak), innan hela ansvaret gick över på kronprisen.

I samma anekdot ingår också den oundvikliga detaljen om ansiktena, som ju skulle skötas av Rudolf, men som denne nu var alltför sjuk för att längre kunna klara av. Visserligen åkte Egerbrandt under några gånger ut till torpet i Ytterenhörna där Rudolf bodde för att få ditritat dessa ansikten, men resultatet var inte bra, och den unge tecknaren fick därför teckna om samma ansikten själv i alla fall, innan han kunde lämna in sidorna på förlaget.

Efter en kort tid överlämnades serien helt till Egerbrandt, och Rudolfs återstående år tillbringades huvudsakligen i tystnad och sjukdom.

Någon gång vid den här tiden sålde han sedan sin serie till Bonniers mot att förlaget skulle betala ut pension till honom livet ut. Han verkar dock ha fortsatt stå för omslag till de julalbum som ännu några år framåt innehöll repriser av hans veckotidningssidor, och ett bevis för att Rudolf Petersson inte var bortglömd fick han så sent som 1965, då Svenska Serieakademin tilldelade honom sin första Adamson-statyett till svensk serieskapare.

FLYTTRÖRA

Icke desto mindre övergick historien om »91:an« nu i huvudsak till att bli historien om Nisse Egerbrandt, vilken (efter en trevande men mycket kompetent start) snart började sätta sin egen prägel på serien. De tidiga avsnitten signerades med ett blygsamt E och inget annat, och verkar ha varit mer slapstickorienterade, men det dröjde inte länge förrän serien också började uppvisa de för Egerbrandt typiska dragen av mildsint, filosofisk humor. Med tiden började den nye tecknaren också signera sidorna med hela sitt efternamn.

Veckoserien hade under tecknarbytet fortsatt löpa som fast inslag i *Levande Livet*. Tidningar har emellertid ibland visat sig kunna ha kortare livslängd än bra serier, och när upplagorna började dala fick *Levande Livet* med tiden silkessnöret.

Tidningen gjordes 1962 om till *Aktuellt för män* (under en period rent av *Aktuellt ur Levande Livet*), vilken 1963 slogs ihop med den nyligen inköpta *Folket i Bild* till reportagemagasinet *FiB-Aktuellt*. Den senare var inte från början den renodlade herrtidning den senare skulle bli, men icke desto mindre ansåg tydligen förlaget att den snälla »91:an« passade sämre i detta sällskap än den gjort i *Levande Livet*.

Ola Nyberg som 91:an-tecknare. När den här bilden publicerades 1970 hade Nyberg redan passerat hundra publicerade avsnitt.

En bild från 91:an 23/70, hämtad ur första avsnittet där Gunnar Persson och Nils Egerbrandt samarbetade.

Därför förflyttades serien snart (närmare bestämt 1963) till en annan Åhlén & Åkerlund-titel, nämligen den ledande familjetidningen *Året Runt* (grundad 1946, men genom olika sammanslagningar faktiskt också i rakt nedstigande led ättling till den *Allt för Alla* där »91:an en gång föddes – den som tycker det här är lite rörigt har min fulla förståelse!). Där har serien sedan dess kommit att ha sitt fasta hem i fyrtio år – och detta även efter det att Bonniers under nittiotalet sålt *Året Runt* till Allers förlag och 91:an-serien till Egmont.

MATERIALSLUKARE

Om veckosidan hädanefter levt ett stillsamt liv, så finns det desto mer att berätta om »91:an« i serietidningsversion.

Rolf Lindberg hade ganska snart lämnat redaktörsposten, tillfälligt efterträdd av Frans B Liljenroth och Bengt Cramner, varefter Jan-E Israelsson tillträdde 1958. Israelsson skulle sedan vara tidningens redaktör fram till mitten av sextiotalet, och även om han därefter avancerade till redaktionschef, fanns han kvar som ansvarig för tidningens innehåll ända fram i början av sjuttiotalet, även om det dagliga arbetet då gått över på Hans Ruta.

Israelsson beskriver det här som en fruktansvärt rolig tid att arbeta med 91:an. Upplagorna steg och man provade nya idéer. En uttalad tanke var att förutom serierna ge läsarna något ytterligare som förlängde lästiden, och bland idéerna märks »dubbelomslag« (där man på framsidan hade en rolig situation, vilken förstärktes om man vände på tidningen och tog del av den andra omslagsteckning som fanns där), världens största skämtteckning (den gick som samlarserie, och fick sedan fogas samman av läsaren själv), samt textsidor, roliga historier och generöst med skämtteckningar. Stora delar av detta var nya inslag för serietidningsmarknaden. Samtidigt minskade det utländska inslaget bland biserierna, »Lilla Fridolf« fick egen tidning, och som ersättning fortsatte man odla andra svenska biserier.

Från 1966 började förbättrade upplagor avspeglas i en höjd utgivningsfrekvens. Man gick från tretton utgåvor 1965, via sexton 1966 och tjugo per år under resten av decenniet, för att 1970 ta steget fullt ut och satsa på utgivning varannan vecka. Det blir 26 nummer per år (från 1962 på 52 sidor), och det är inte svårt att inse vilka tecknarresurser tidningen nu krävde.

Dessa resurser fanns inte på plats från början. Tills vidare var det Egerbrandts sak att ensam hålla titelserien igång. Biserierna fick bära mer av tidningen, och här måste framför allt nämnas Gösta Gummesson, som formligen sprutade ur sig Åsa-Nisse-sidor.

1965 fick Kronblom-tecknaren Elov Perssons son Gunnar (född 1933) chansen att etablera sig i 91:an med sin egen »Herr Larsson«, och 1967 erbjöds han också att börja nyproducera Kronblom-episoder direkt för tidningen (vilken dittills kört repriser från veckopressen). Ungefär samtidigt värvades också en ny tecknare som äntligen skulle kunna avlasta Egerbrandt.

AVLASTNING

Nykomlingen hette Ola Nyberg (även han född 1933), en Finlandsfödd tecknare som 1967 gått ut Konstfack i Stockholm, och kort därefter värvades till Åhlén & Åkerlunds svenska humortidningar, där nu Hans Ruta blivit redaktör på *91:an*.

Ola Nybergs uppgift blev dels att ta över nylanseringen av Rudolfs Peterssons gamla andraserie »Hjälpsamma Jönsson« i tidningen *Åsa-Nisse* (inledningsvis hade Egerbrandt tecknat några avsnitt, men han hade ingen möjlighet att upprätthålla produktionen av den serien också, så en fast tecknare behövdes), dels att börja teckna 91:an-avsnitt i Egerbrandts anda för *91:an*-tidningen. I båda fallen arbetade Nyberg framför allt med gamla veckotidningssidor av Rudolf som förlaga.

– Förlaget försåg mig helt enkelt med bundna årgångar av gamla *Levande Livet*, där jag fick välja ut lämpliga serier som jag sedan utvidgade till serietidningsavsnitt på fyra–fem sidor. Ibland gjorde jag också serier efter egna idéer. Några övriga manusförfattare kan jag däremot inte minnas att vi arbetade med, berättar han.

På ett liknande sätt jobbade också nästa nya namn på »91:an«, nämligen Kronblom-tecknaren Gunnar Persson, som i slutet av sextiotalet (faktiskt genom Sture Hegerfors förmedling) även han togs i anspråk för att avlasta Egerbrandt. I det här fallet handlade det dock om ett samarbete snarare än om en separat produktionslinje.

Egerbrandt och Persson kom nämligen vid ett möte 1969 överens om att tillämpa det tidsbesparande systemet med skissare och tuschare. Det innebar att Persson satt på sitt håll och förvandlade gamla veckosidor till serietidningsavsnitt, men bara skissade upp sidorna i blyerts, för att därefter skicka resultatet till Egerbrandt, som tuschade och gjorde klart. Tillsammans producerade herrarna närmare 5 000 seriesidor under ett samarbete som i princip varade hela sjuttiotalet (tills Persson framåt slutet på årtiondet valde att prioritera sin egen Kronblom-produktion i stället).

ETT ÅR MED 91:AN

Riktigt lika lång blev inte Ola Nybergs tid på »91:an«, men under åren fram till mitten av sjuttiotalet jobbade han iallafall både på de två ovan

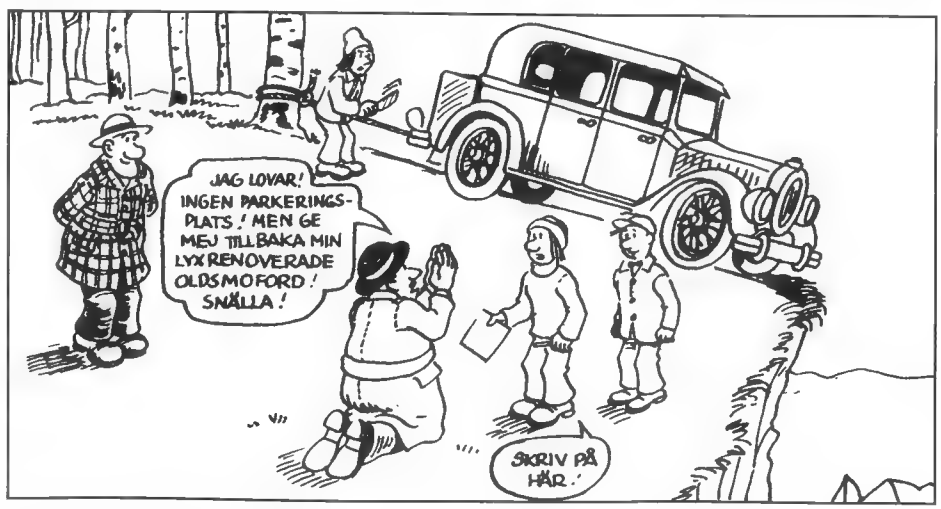

Ola Nyberg tecknade parallellt med Semics humorserier även »Bellman« för FIB Kulturfront. Politiskt sett var det därmed två ytterligheter som möttes på hans ritbord.

nämnda serierna och på några andra mindre poster för Semic (däribland enstaka avsnitt av Egerbrandts »Frisk och Rask«). Normal produktion var ungefär sju sidor per två veckor, berättar han, av vilket framgår att hans produktion hann bli ganska stor. Däremot kan det så här i efterhand vara svårt att spåra vilka avsnitt som är hans – »Hjälpsamma Jönsson« signerades visserligen, men på »91:an« fick han under flera år arbeta anonymt, och målet var som sagt att läsaren inte skulle märka någon skillnad mellan hans och Egerbrandts arbeten. Från sent 1971 sätts dock hans namn ut även här, samtidigt som vissa avsnitt i tidigare årgångar kan identifieras på produktionskoden ON under inledningsrutan.

Däremot finns det två intressanta sidoprojekt från de här åren där Nyberg var huvudansvarig, projekt varav det ena nådde allmänheten och det andra stannade på projektstadiet.

Det här var nämligen den period då »91:an« befann sig vid höjdpunkten för sin popularitet. Veckosidan nådde närmast ofattbart många läsare genom *Året Runt* (vilken 1969 sålde 500 000 exemplar varje vecka – och då skall man komma ihåg att varje exemplar lästes av ett antal familjemedlemmar), serietidningens upplaga hade någon gång 1968–69 sin absoluta toppnotering (siffran 135 000 exemplar har nämnts), och på förlaget som nu sedan flera år hette Semic (och där Lasse Mortimer – i dag känd för sin egen »Hälge« – 1972 blivit 91:an-redaktör) letade man efter nya fält att erövra.

Ett sådant fält var dagspressen, där det dittills inte förekommit några 91:an-serier. Några regelrätta sådana blev det inte den här gången heller, men väl en serie dagligen återkommande (fast fristående) skämtteckningar med motiv ur »91:ans« värld, tecknade av Ola Nyberg för tidningen *Expressen*, troligen någon gång i början av sjuttiotalet.

Det här var i princip andra gången en skämtteckningsversion av »91:an« producerades. Första försöket hade omfattat ett mindre antal skämtrutor som Egerbrandt under någon enstaka månad sent 1969 tecknat för den kortlivade veckotidningen *TV-tidningen*, men det var definitivt en parentes i seriens historia. Nu satsade man emellertid på ett helt års produktion av teckningar, upplagda för att följa årstidernas skiftningar och mer eller mindre skildra ett år i kronans kläder. Hur dagspresspubliken reagerade vet jag inte, heller inte exakt år för den här satsningen, men sannolikt är ändå att den här projektet exponerade ytterligare en stor publik för seriens figurer och situationer.

Gösta Gummesson och Gunnar Persson cirka 1990. Foto 91:an-redaktionen.

PILOTFILM

Även det andra sidoprojektet hade sin upprinnelse i Semics strävan att hitta nya verksamhetsfält. Den här gången handlade det om tanken att lansera en tecknad långfilm byggd på »91:an«.

Skälet till att Nyberg blev inblandad här var förmodligen att han redan hade erfarenhet av arbete med animation (då för filmproducenten Animagica), och Semic uppdrog nu åt honom att ta fram en någon minut lång provfilm, vilken sedan skulle användas för att locka något filmbolag att nappa på den dyrbara idén att producera en hel långfilm. Denna lilla pilotfilm var förvisso ett påkostat försök – pengar lades även på ljudet, och professionella skådespelare användes för röstpåläggen – men tydligen var filmbolagen mer svårflörtade än man trott. Någon animerad 91:an-film blev det inte, och förmodligen ligger provfilmen (vilken Nyberg beskriver som ganska lyckad) sedan dess och samlar damm i något arkiv på Bonniers eller Egmont.

För Ola Nyberg (som parallellt förresten också tecknat *FiB Kulturfronts* serie »Bellman«, där han efterträdde Jan Lööf och Lars Mossberg) slutade tiden på Semic i mitten av sjuttiotalet, då förlaget ganska plötsligt förklarade att man inte längre hade användning för hans tjänster (»Jag vet faktiskt fortfarande inte varför det blev så«, berättar han själv, men några fler 91:an-serier blev det aldrig). Han stannade dock kvar ett tag i seriebranschen och tecknade bland annat albumen »Uppdrag i Zimbabwe« och »Uppdrag i Sahara« till Janne Lundströms manus, men slutade därefter med serier och har på senare år mest arbetat med andra illustrationsarbeten.

EXPORT

Hursomhelst, för Bonniers serieutgivning var det tidiga sjuttiotalet en mycket expansiv period, och förutom äventyr som ovan nämnda filmprojekt arbetade man flitigt också med att exportera det svenska serieundret till grannländerna.

Det här var nu inget nytt, den skandinaviska marknaden har alltid haft stora delar av sitt serieutbud gemensamt, och det räcker med en snabb titt i de olika ländernas respektive prisguider för att se hur många serietidningar som har mer eller mindre identiska kusiner i grannländerna. Dock har det här ofta handlat om importserier, medan de mer särpräglat svenska serierna – med några undantag främst på den norska marknaden – varit svårare att exportera.

I början av sjuttiotalet erbjöd dock fenomenet *Seriepocket* nya möjligheter. *Seriepocket* var en pocket-serietidning som 1972 lanserades parallellt både i Sverige, Norge och Danmark (om fler länder ingick vet jag inte). De flesta utgåvor byggde på något av förlagets etablerade serietidningskoncept, olika varje gång, vilket innebar att man ena månaden kunde få en Knasen-pocket, den andra en Fantomenpocket, och den tredje bjöds på 128 sidor »91:an« – det mesta reprismaterial lyft direkt ur respektive serietidnings vanliga produktion. En del volymer var unika för respektive land, andra gemensamma.

De här böckerna var billiga till utförandet, och samtrycksvinster uppmanade säkert till experiment, vilket innebar att man ibland gjorde vilda chanstagningar. Till de senare hörde nog några volymer »91:an« (såvitt jag kunnat finna tre stycken under åren 1972–74) för den danska marknaden, där serien fick det för en importerad svensk soldatserie kanske lite oväntade namnet »Danmarks Jens«. Även ett enstaka album utgavs 1973, men något stort intryck i den danska seriehistorien verkar vår ursvenske Mandel inte ha gjort.

Även en finsk översättning lär ha gjorts, men om den har jag inga uppgifter alls, mer än att serien på finska fick namnet »Mokkeri«. Noteras kan att den svenska 91:an-tidningen sedan många år ju säljs även i de svensktalande delarna av Finland, och att man härmed faktiskt gav ut serien på två språk för en och samma nationella marknad. Hursomhelst, den finska utgåvan nämns vid samma tid och i samma andetag som »Danmarks Jens«, och därmed får det väl anses sannolikt att det även här kan ha rört sig om en variant på *Seriepocket*, och att den förmodligen inte blev mer långlivad än det danska försöket.

Hemma i Sverige fortsatte man däremot ge ut seriepocketar i många år till (även om det lär ha varit en prövning framför allt för materialslukande tidningar som *91:an* att behöva släppa iväg så mycket som 128 sidor som annars skulle ha kunnat repriskörs i modertiteln), och när *Seriepocket* som samlingstitel gick i graven 1986 hade antalet 91:an-volymer passerat femton.

ISAKSEN

Den norska versionen av *Seriepocket* innehöll av naturliga skäl inga 91:an-serier. Om det finns några kontraktsmässiga skäl till detta, eller om det bara är en tyst överenskommelse att »91:an« och »Stomperud« inte skall göra några försök till inbrytningar på motpartens område vet jag inte, men så är det i alla fall.

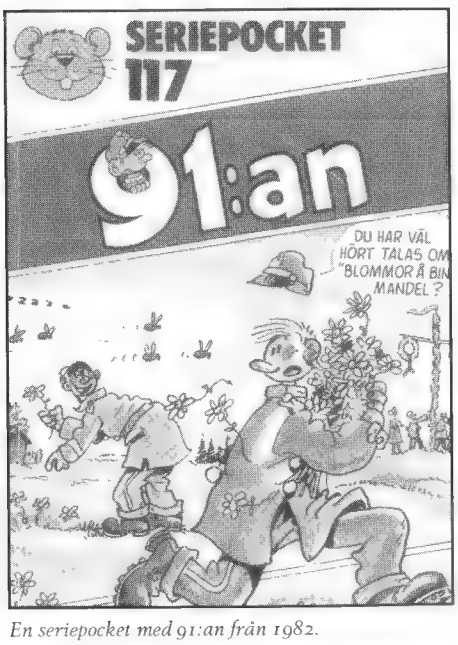

En seriepocket med 91:an från 1982.

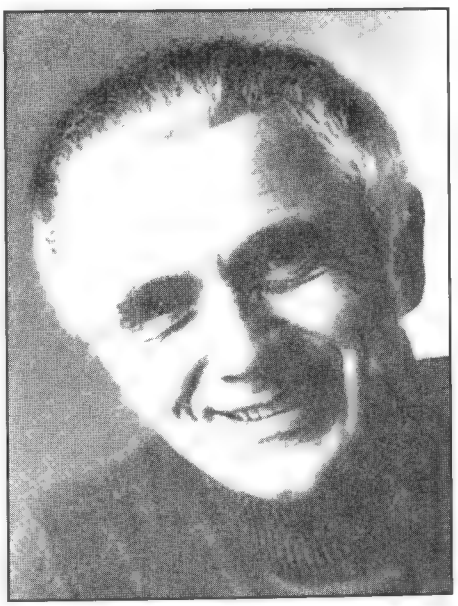

Leif Isaksen har de senaste trettio åren stått för både text och teckningar till »nr 91 Stomperud«.

Elvira i traditionell klädsel, hemvävd och ordentlig. Bilden av Persson och Egerbrandt.

Däremot bytte Stomperud-serien upphovsman på nytt under tidigt sjuttiotal, men någon radikal förnyelse av serien ingick inte den nye tecknarens uppdrag.

Den nye mannen på jobbet var Leif Isaksen, som arbetat för *Norsk Ukeblad* ända sedan 1953 (inte minst med målade omslag), och som redan tidigare då och då hoppat in och gjort sjukvikariat på »Stomperud« då så krävts. Därför kändes det ganska naturligt att han skulle ta över när det blev dags för företrädarna att lämna serien – först tog han 1973 över manusskrivandet efter Odvar Strand, och året därpå efterrädde han även Odd Jørgensen som tecknare.

Isaksen har sedan dess skött serien mer eller mindre på egen hand, och faktiskt blev han under en rad år den ende norske serietecknare som kunde leva helt på sitt tecknande. Han har mycket framgångsrikt lotsat den vidare genom trettio års historia, och fortlöpande moderniserat den vad gäller yttre detaljer som uniformer och liknande. Däremot har han som sagt inte haft mandat att på något avgörande sätt ändra formen – helt enkelt för att läsarna inte tillåter något sådant.

BRYTNINGSTID

Men åter till Sverige, där sjuttiotalet i mångt och mycket var en period då den gamla tiden vek för den nya, och vad gällde »91:an« tog en debatt fart som förts sedan dess – nämligen den om huruvida man skulle modernisera huvudpersonens uniform eller ej. Justeringar av de övriga mannarnas kläder har gjorts efter hand, liksom av vapen och övrig utrustning, men att ta ifrån Mandel hans blå sekelskiftesuniform, det har visat sig mer eller mindre omöjligt. Då och då har försök gjorts, ibland har ganska många avsnitt tillbringats i nyare uniform, men det har ändå inte riktigt fungerat.

Också officersgraderna (vilka i verkligheten ju förändrats genom åren, så att en del av de grader som finns representerade i serien inte längre existerar i det svenska försvaret) har visat sig svåra att ändra. Ett undantag utgör dock en av seriens viktigare figurer, förre korpralen Revär, som när korpralsgraden avskaffades förvandlades först till överfurir och därefter till furir, vilket är vad som gällt sedan dess.

Även vad ämnesvalet beträffar började under sjuttiotalet en utveckling där det traditionella i »91:an« i någon mån utmanades av tidsandan. Ett talande exempel är den ofta omtalade Egerbrandt-teckningen (ursprungligen gjord för en badhandduk) där den dittills så hemvävda Elvira framställdes naken och tämligen sexig, nyss uppstigen ur vattnet. Bilden tilltalade Leif Bergendorff (vilken tagit över efter Lasse Mortimer som 91:an-redaktör 1977), som berättat att han först nu insåg varför grabbarna slogs om Elvira, och insåg att man även i serien borde göra henne lite ärtigare för den nya tidens läsare.

För det ändamålet införde han och Egerbrandt Elviras kusin Jenny, som hade en avsevärt raffigare framtoning än Elvira, och var avsedd att påverka kusinens stil, för att därefter avföras ur serien. Så blev det dock inte. Elvira behöll sin hemvävda framtoning, medan Jenny under åttio- och nittiotalen i stället kommit att bli 87:ans fasta sällskap, inte minst i författaren Jan Roswalls många 91:an-manus. Någon märkbar förändring av den oskuldsfulla grundtonen i »91:an« har egentligen inte skett förrän under nittiotalet.

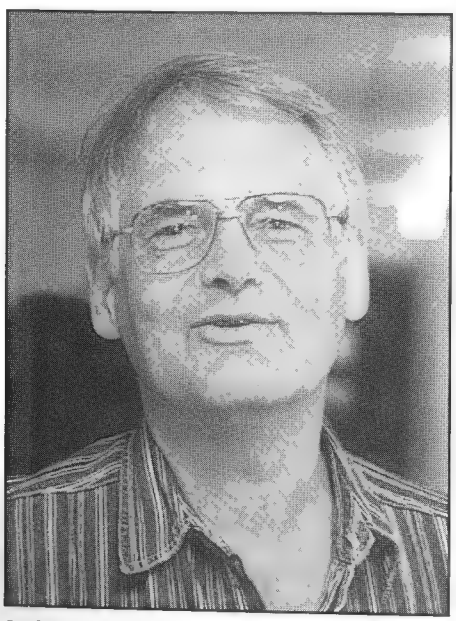

Leif Bergendorff. Foto: 91:an-redaktionen.

FOLKKÄR

Sjuttiotalet var också en period då allmänhetens inställning till till försvaret förändrades. Tidsandan under åren när vänstern dominerade debatten var antimilitaristisk, och på många vis var det förmodligen det faktum att Nisse Egerbrandts person präglade serien, som gjorde att »91:an« kunde fortsätta blomstra. Det har sagts om Egerbrandt (jag vill minnas att citatet är Mats Källblads, men är inte helt säker) att han är »den ende tecknare som kan rita en pansarvagn så att den ser gullig ut«, och att Egerbrandts årgångar är mer pacifism än krig är lika säkert som att det inslaget var det som hjälpte »91:an« överleva sjuttiotalet.

Egerbrandt hade med andra ord hunnit bli rejält folkkär vid det här laget, och som ett tecken på detta tilldelades han 1975 en Adamson av Svenska Serieakademin. Därmed blev han den andre 91:an-tecknare som fått det priset (även om hans egen »Olli« också nämndes i motiveringen).

Redan året innan, 1974, blev han också förste mottagare av Semics nyinstiftade 91:an-stipendium, genom vilket förlaget under tjugotalet år (numera har priset avsomnat) premierade förtjänta seriemänniskor. Priset bestod av diplom, en liten 91:an-statyett i mässing (skulpterad av Egerbrandt själv) samt en prissumma (först 10 000, men på senare år 25 000 kr). Tack vare att utdelningen av det första priset samordnades med Hallands regementes 350-årsjubileum, kunde man också ordna så att det överräcktes till Egerbrandt av självaste prins Bertil på I 16:s kaserngård i Halmstad.

Ungefär vid den här tiden fick förresten »91:an« också ett museum genom regementsmuséet just på I 16, där numera pensionerade majoren Carl-

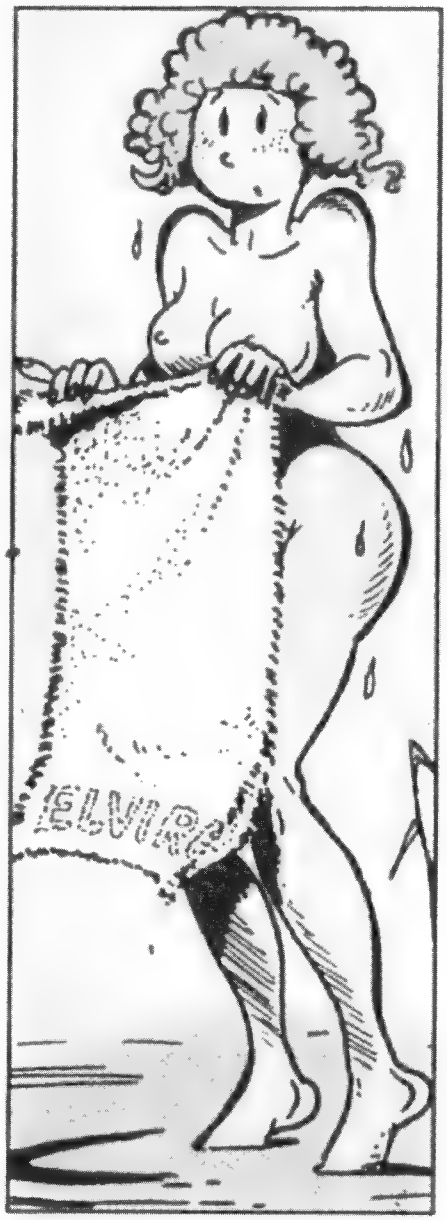

En viss sexualisering av de kvinnliga figurerna började göras under sjuttiotalet. Inledningen var den här teckningen av Elvira som Egerbrandt gjorde för en badhandduk, och mer av samma vara var tänkt att följa när Elviras kusin Jenny infördes i serien tidigt 1980. Det skulle dock dröja långt in på nittiotalet innan någon ens ifrågasatte seriens oskuldsfulla grundton med en fräckis.

Gustaf Bergenstråhle i många år förestått en ambitiös utställningsverksamhet. Museet existerar för övrigt fortfarande, och här finns (jämte de gamla uniformer och annat som hör ett »vanligt« regementsmuseum till) också en generöst tilltagen 91:an-avdelning, där man kan se såväl Rudolfs original som olika bok- och tidningsutgåvor och mycket annat med anknytning till 91:an. Ett besök rekommenderas absolut.

DUBBELSIDIG

Bland andra exempel på den här seriens stora popularitet under sjuttiotalet kan nämnas den, åtminstone mig veterligt, första grammofonskivan på temat »91:an« från 1975. Det var dansbandet Streaplers, som gått in för serietemat i något slags samarbete med Semic, och nu släppte vad jag sett omnämnt som en dubbelsidig singel. På ena sidan hördes en komposition kallad »Kom hit Fantomen«, på den andra återfanns »Hej 91:an«, och skivan användes inte

Nils Egerbrandt cirka 1990. Foto: 91:an redaktionen.

minst som pris vid olika tävlingar i de berörda serietidningarna.

Även den åttonde och så här långt sista biografilmen med 91:an kom vid den här tiden. Den hette »91:an och generalernas fnatt«, och biografvisades 1977 eller 78 med en ung Staffan Götestam i titelrollen. Till skillnad från fyrtio- och femtiotalsfilmerna, som tog sig ganska stora friheter med källmaterialet, verkar den här filmen på allvar ha baserats på serien, och en del av innehållet skall ha lyfts ganska direkt ur serietidningen. Så var det här också ett projekt som åtminstone delvis finansierades med Bonnierpengar, producerat av Christer Hagéus och regisserat av Ove Kant för något som hette Semicfilm.

I det här sammanhanget bör slutligen också nämnas att figuren 1980 fick äran att (som en av ytterst få serier ens internationellt) pryda ett frimärke. Det hela skedde i form av det årets julfrimärken, där Posten valt ut fyra klassiska svenska serier (för-

Den sedvanliga sidan av ett regementsmuseum, äldre uniformer och annan utrustning.

Det är inte ofta det är tillåtet att klottra på väggarna med tuschpenna, men om man heter Jonas Darnell och besöker 91:an-museet på I 16 i Halmstad, då blir man rent av ombedd.

Det speciella med regementsmuseet i Halmstad är dess 91:an-avdelning.

87:an, Elvira och 91:an sådana de såg ut i Semicfilms »91an och generalernas fnatt« 1977.

utom »91:an« var det »Adamson«, »Kronblom« och »Bamse«). 91:an-motivet var ett av Rudolfs gamla julalbumsomslag.

POLITISKT KORREKT

Riktigt samma entusiasm som hos läsarna fanns uppenbarligen inte hos Seriefrämjandet vid den här tiden, även om *B&B* på sitt sätt faktiskt uppmärksammade »91:ans« fyrtioårsjubileum 1972. Sättet man gjorde det på framstår dock som lite egendomligt, hur politiskt korrekt det än var då. Må mina företrädare i den tidens *B&B*-redaktion ursäkta mig – jag tror inte det handlade om illvilja, utan snarare om en tidsanda där det intellektuella Sverige automatiskt fördömde det folkliga och kommersiella – men det känns onekligen märkligt att uppmärksamma det faktum att en av Sveriges mest populära serier existerat i fyrtio år, med en översikt över genren militärserier, där »91:ans« del var en halvsida, medan en modern, fräck serie som »47:an Löken« fick uppåt fyrdubbla utrymmet.

Men i allmänhetens ögon existerade som sagt inte dessa invändningar, och faktiskt både överlevde och blomstrade serien under sjuttiotalets vänstervåg, även om serietidningen *91:ans* dittills oavbrutna upplageökningar faktiskt avstannade under perioden. Från starten 1956 och fram till 1969 hade upplagan ständigt ökat, men nu planade kurvan långsamt ut för den här tidningen liksom för så många andra.

Till nittiotalets seriekris var det dock ännu långt, och *91:an* var under sjuttio- och åttiotalen fortfarande en storsäljare. Den var också storförbrukare av seriesidor, och många av våra svenska serieskapare passerade revy i tidningen, från »givna« namn som den aller städes närvarande mångsysslaren Bertil Wilhelmsson och första representanten för tredje generationen Persson (Kronblom-skaparen Elov Perssons sonson Lars, en av många i familjen som vid ett eller annat tillfälle provat serieskapandet) till företrädare för helt andra traditioner. Till de senare får väl räknas det europeiskt influerade radarparet Magnus Knutsson och Ulf Jansson (vars »Wår lilla stad« gästade tidningen 1973–76) eller den Don Martin-inspirerade Alf Woxnerud (»Historiska historier«).

»Flygsoldat 113 Bom« har hört till 91:an tidningens biserier i många år och i flera omgångar. Här en bild av Bertil Wilhelmsson från mitten av åttiotalet.

De flesta av dessa arbetade endast med biserier. Andra provade kortare perioder på titelserien, men i princip tillhörde sjuttiotalet ändå det jag brukar kalla andra generationen 91:an-kreatörer, det vill säga framför allt Egerbrant och dennes hjälptrupper. Tredje generationen skulle dröja till tiden kring 1980.

Lite lätt generaliserande kan man nämligen säga att arbetet med att bygga dagens *91:an* började just vid den tiden, under Leif Bergendorffs redaktörskap. Tidningens brevsida (den populära »91:an mot väggen«) debuterade i nr 21/79, efter ett gemensamt initiativ av Leif Bergendorff och Börje Nilsson. En tävling för att lokalisera nya tecknarförmågor till den i princip omättliga tidningen utlystes samma år, och det var väl egentligen där den tredje generationen tog sina första stapplande steg.

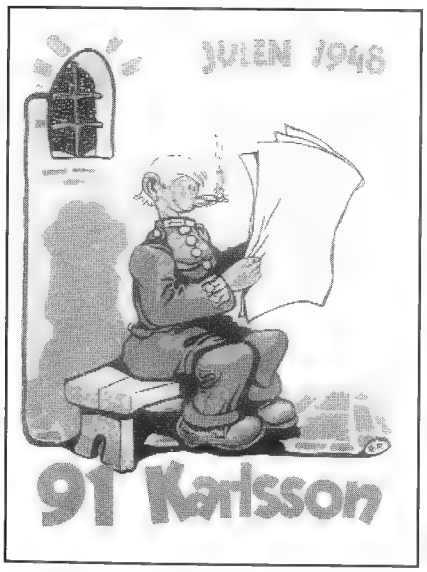

Förebilden för 91:an-frimärket var julalbumsomslaget 1948.

Frimärken med seriefigurer var ännu något ganska ovanligt när det här märket kom 1980.

Omslaget till häftet med 91:an-frimärken.

TREDJE GENERATIONEN

Leif Bergendorff har ofta berättat historien om hur man utlyste en tävling för att leta nya förmågor, och bland bidragen fick in sidor från en tecknare med det ganska anonyma namnet Olle Nilsson. Sidorna lär ha varit så pass bra att redaktionen funderade på om inte Nisse Egerbrandt på skoj tecknat upp dem själv och skickat in dem i påhittat namn.

Nilsson visade sig dock finnas, och sedan han avnjutit den Italienresa som utgjorde förstapris värvades han till tidningen. Under några år i början av åttiotalet tecknade han sedan ett antal avsnitt i en snabb, skissartad stil som skaffade honom både motståndare och anhängare. De flesta av Nilssons avsnitt gjordes efter manus av Bergendorff, vilken gjorde sitt andra inhopp som manusförfattare på »91:an« under åren 1981–82 (det första hade skett anonymt under de första redaktörsåren).

Tredje generationen tar sina första stapplande steg. Bilden ur Olle Nilssons första avsnitt till Leif Bergendorffs manus.

Faló prövar karate i ett tidigt avsnitt av »Uti vår hage«.

Nilsson lämnade förvisso »91:an« redan efter något år för att istället satsa på reklam, men nu hade en dörr öppnats, och under åttiotalet tillkom ett antal nya, unga serieskapare. Visserligen fanns fortfarande några representanter för en äldre generation kvar vid den här tiden – bland dem humorskribenten Bengt Sahlberg och tecknaren Bertil Wilhelmsson – men det var ändå hos en ny generation förändringarna skedde.

Störst uppmärksamhet har förmodligen Krister Petersson (född 1956) och Jonas Darnell (född 1964) fått. De debuterade 1981 respektive 1986, och kom efter hand att förnya serien både genom att bit för bit modernisera berättandet, och genom att göra tonen lite råare än den varit hos Egerbrandt. (Petersson förnyade dessutom tidningen genom sin egen »Uti vår hage«.) Ytterligare en representant för den nya generationen var Tommy Strindholt, som dock efter något års tecknande satsade på en karriär i veckopressen istället).

Slutligen bör nämnas att 91:an-tidningen 1982 fick en ny redaktör i Siv Jensing, vilken inledningsvis arbetade som Bergendorffs assistent, och senare övertog redaktörsposten efter honom. Hon kvarstod sedan ända fram till 2001, då nuvarande redaktören Björn Ihrstedt efterträdde henne.

STRIPPVERSION

Vid den här tiden skapades ännu en självständig version av 91:an-serien, nämligen Gunnar Perssons strippvariant »Ur Klackamo Dagbok«. Den kom till 1984 för att skapa omväxling i 91:an-tidningen, men var ju som strippserie även lämplig för dagstidningspublicering.

Gunnar Persson berättar att han först tecknade direkt för serietidningen under några år, tills tillräckligt många strippar fanns på lager. Därefter gick Semic via Bulls Presstjänst ut och marknadsförde serien i dagspressen. Den såldes till ett tiotal tidningar runt om i landet, och gick sedan parallellt i dagspress och serietidning (även om det faktum att dessa två forum vill ha olika proportioner på sina strippar, ställde till vissa problem).

Sägas kan att den här serien på en del punkter skilde sig från de övriga 91:an-varianterna. Framförallt handlar det förstås om att den levde på ett skämt om dagen, varför figurer och miljöer ibland kunde tillskrivas helt nya egenskaper om det behövdes för det skämt Persson ville berätta.

Serien hängde kvar i dagspressen fram till mitten av nittiotalet, varefter intresset avtog. I 91:an levde den dock vidare med två sidor per nummer tills Persson alldeles nyligen övergav det idéslukande strippformatet. Han beslöt att istället lägga krafterna på regelrätta serietidningsavsnitt, varefter »Ur Klackamo dagbok« vid årsskiftet 2001–2002 lades ner.

Krister Petersson. Foto: 91:an-redaktionen.

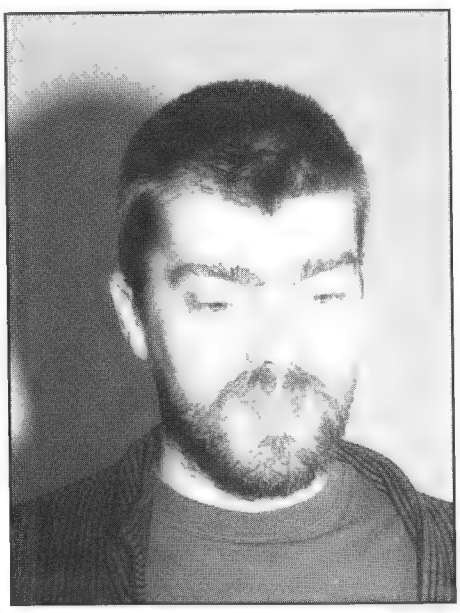

Jonas Darnell. Foto: 91:an-redaktionen.

91:AN-TRÄFFAR

Men åter till serietidningsversionen, där serien förnyades under åttiotalet. En avgörande roll därvidlag spelade skribenten Jan Roswall (även om han inte tecknar serien, och därför kanhända inte fått samma folkliga rykte som Petersson och Darnell). Han debuterade i tidningen 1984, och styrde ganska snart innehållet mot större realism och ett närmande till samtida verklighet.

I hans kölvatten debuterade ytterligare några nya tecknare, vilka även de lite oförtjänt först hamnade i de tidigare etablerade Peterssons och Darnells skugga – delvis kanske beroende på att de båda var ganska unga när de först mötte läsarna, och på att båda utvecklats mycket under sina karriärer på »91:an«. Det handlar om Jonny Nordlund (född 1967) och Gert Lozell (född 1969), vilka debuterade 1984–85 respektive 1988 och sedan dess båda hört till ryggraden i 91:an-produktionen.

Noteras kan också att *91:an*-tidningen nu började

En tidig stripp ur Gunnar Perssons »Klackamo Dagbok«, den tredje tämligen fristående serieversionen av »91:an«.

Janne Roswall, en av huvudarkitekterna bakom »91:an« under de senaste årtiondena. Foto: 91:an-redaktionen.

få ett sådant omfång på sin kader frilansare att ett naturligt steg var att börja sammanföra mannarna till möten lite då och då. Det första mötet av det slaget hölls under åttiotalets första hälft, och regelbundna 91:an-träffar har sedan dess hört till rutinerna för alla som jobbat på tidningen i någon större utsträckning.

Länge var det redaktören Siv Jensing som stod för arrangemanget (nyligen har hennes efterträdare Björn Ihrstedt tagit över uppgiften) och att de här mötena spelat stor roll för tidningen råder det ingen tvekan om. Förutom det rent trivselbefrämjande i att någon gång per år träffa sina arbetskamrater (vilket är nog så viktigt för serieskapare som sitter utspridda från Norrland till Skåne), har viktiga delar av seriens utveckling på senare år pratats fram vid dessa möten, idéer har fötts och skapandet har samordnats.

Strukturen på dessa möten har oftast varit tämligen informell (vilket möjligen kan vara intressant att jämföra med motsvarande möten på *Fantomen*, vilka förefaller avsevärt striktare upplagda), men har också skiftat från gång till gång. Några gånger har det hela också varit upplagt som studiebesök, där man exempelvis tittat närmare på regementet I 16 i Halmstad, eller hälsat på hos Reprostugan i Klässbol, där färgläggningen av tidningen numera sker.

MUSIPRETT

Under åttiotalet kom också 91:ans scendebut.

Där här var egentligen något som hade sitt ursprung tio år tidigare, då serien 1972 fyllde fyrtio, och man som ett sätt att fira jubileet övervägde en grammofonskiva. Dåvarande redaktionschefen Jan-E Israelsson hade som sidosyssla ett omfattande engagemang som lek- och programledare på scen, och hade kontaktat artisten Thore Skogman för att diskutera en skivutgåva där Skogman sjöng de sångtexter till välkända melodier som skrivits av Kadudd och Kåbeson till de tidiga 91:an-serierna på trettiotalet.

Projektet sprack på grund av svårtolkade rättigheter till materialet, och skividén lades på is. Dock hade Skogman fattat tycke för tanken, och några år senare var det han som kontaktade förlaget och föreslog en nyskriven scenversion med egna texter och melodier.

Skogman måste ha varit lite av det perfekta valet för det här jobbet. Musikaliskt har han ofta haft inslag av gammeldans i sina låtar (även om han vid den här tiden också närmade sig operetten), och hans texter är ofta lika kluriga som en svensk humorserie. Han föreslog nu en så kallad »musiprett« (en korsning mellan musikal och operett), byggd på 91:an-serien, och resultatet kom 1983, då Säffle-operan hade premiär på uppsättningen »Kriga för kärleken«.

Huvudrollen gjordes av Skogman, som också skrivit det mesta av musiken, och även (dock först 1987) utkom med en LP där låtarna från föreställningen samlades under titeln »Fältslag för svensk musik«. Vem som på scen spelade de övriga rollerna vet jag inte, men på skivan sjungs Elvira av Ewa Roos och 87:an av Lasse Lönndahl (vilken jag ärligt talat har lite svårt att förknippa med den odygdige Lars Fjodor Axelsson). På inneromslaget återfanns några nytecknade illustrationer av Egerbrandt, Darnell och Petersson.

SAMTID

Men åter till serien, och till manusförfattaren Jan Roswall, vilken alltså (i samarbete med ett flertal olika tecknare, även om jag själv tycker att Jonny Nordlunds dåvarande ganska realistiska stil passade allra bäst för ändamålet), inledde ett gradvis närmande till samtida verklighet. I en rad avsnitt fördes helt enkelt livet på Klackamo regemente, ett liv som länge andats trettiotal, in i åttiotalet, och seriens värnpliktiga fick mer gemensamt med samtidens verkliga bassar.

Det var en försiktig process som företogs utan att rucka på seriens grundläggande formel (och Mandels blå uniform rörde man inte), men den fungerade i mina ögon mycket bra, även om jag misstänker

Jonny Nordlund. Foto: 91:an-redaktionen.

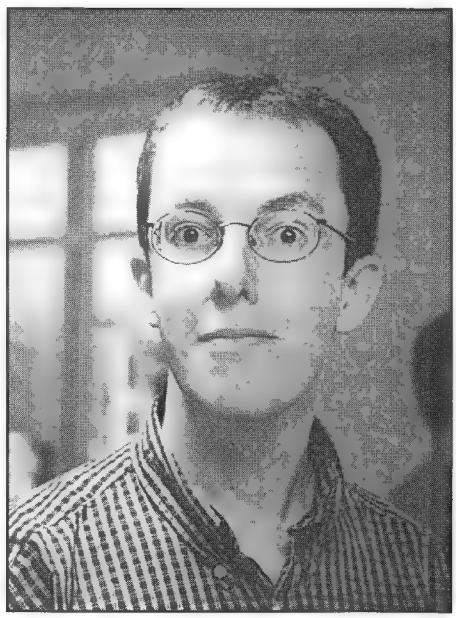

Gert Lozell. Foto: 91:an-redaktionen.

Tecknaren här är en ung Gert Lozell, vars stil här ännu inte hunnit mogna. Manus av Janne Roswall.

91:an-musipretten från 1983 hade Thore Skogman i huvudrollen. Det här omslaget anspelar på det projektet.

att den bakomliggande bevekelsegrunden för förändringen kan ha varit en missuppfattning.

Jag inbillar mig nämligen att tanken från början var att grabbarna som gör lumpen utgjorde tidningens främsta målgrupp, och att dessa grabbar måste kunna känna igen sig i seriens verklighet. För egen del tror jag dock att *91:ans* läsekrets är avsevärt bredare än så, och att det för den stora publiken utanför lumparkretsarna är tämligen likgiltigt om seriens lumparliv är till hundra procent realistiskt eller ej.

Däremot är det viktigt att läsaren rent allmänt kan känna igen sin egen tid och sitt eget samhälle i en serie, och det var något som definitivt blev allt lättare efter hand som åttiotalet gick.

LÅG PROFIL

Nåja, oavsett den bakomliggande tanken var stenen satt i rullning, och »91:an« hade inlett ytterligare en skinnömsning. En viktig roll i den här processen spelade serietidningens redaktör Siv Jensing genom sin redaktionella politik: att hålla låg profil

»91:an« flyttade under sent åttiotal – mycket genom författaren Janne Roswalls försorg – närmare verkligheten. Allra mest lyckat blev det kanske i kombination med den relativt realistiska stil Jonny Nordlund arbetade i vid den här tiden.

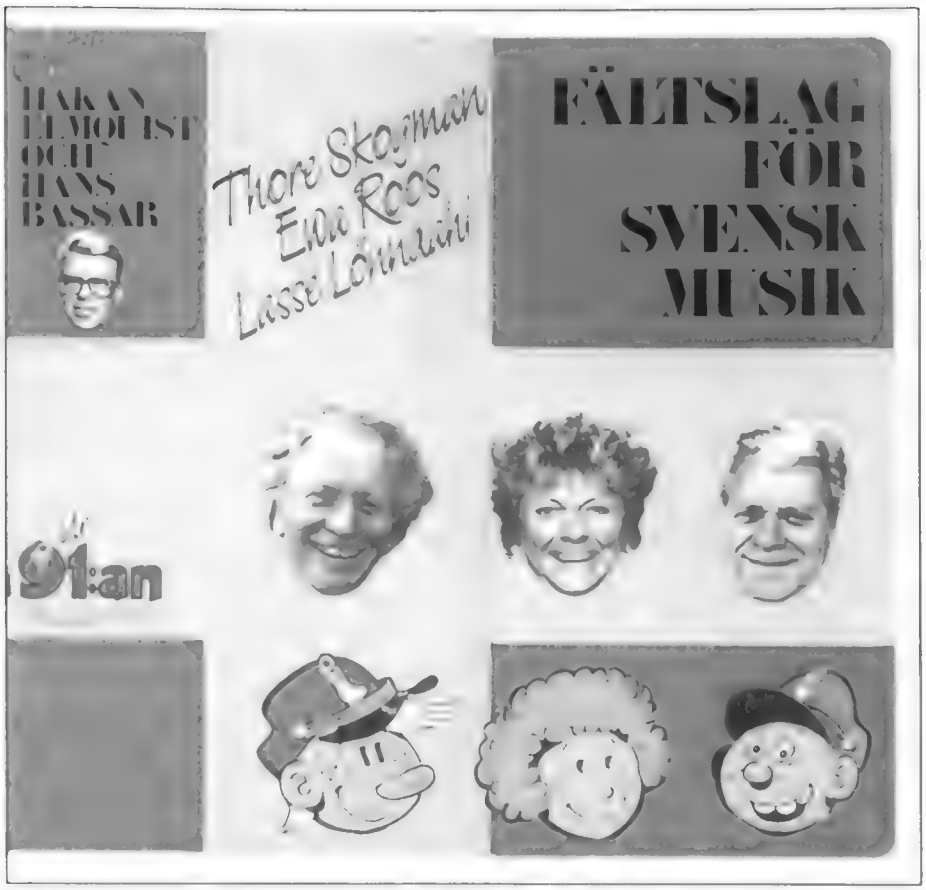

Thore Skogmans musik från 91:an-musipretten finns även på LP-utgåven 1987

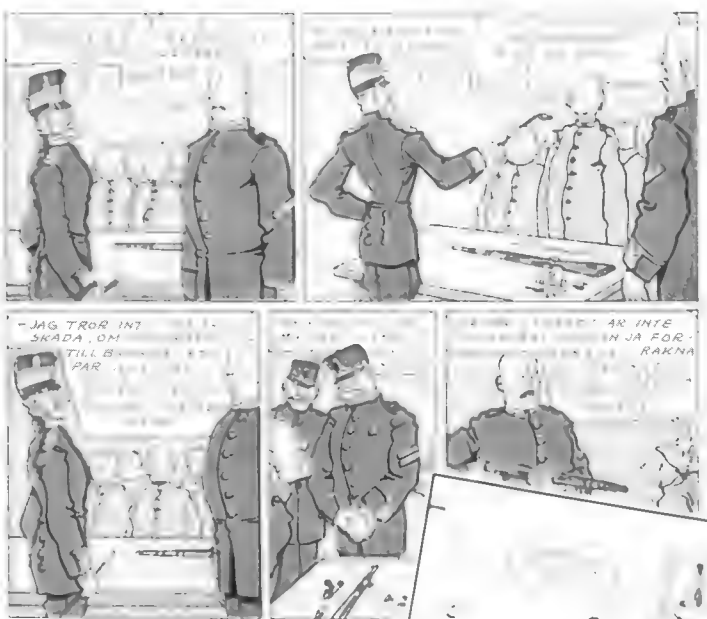

Drastisk och rå humor modell tidigt trettiotal. Serien blev dock snällare redan under Rudolfs senare år, för att under efterträdaren Egerbrandt bli direkt mild i tonen.

som det uppenbarligen var hyfsat lätt att få ledningens förståelse för på dåtidens Semic, där redaktionerna verkar ha fått arbeta ganska ostörda om de bara genererade vinst (och med en upplaga som 1990 fortfarande

vad gällde det rent kreativa arbetet, och att överlåta så mycket som möjligt av serieskapandet åt serieskaparna. Tecknare och författare tilläts att i lagom takt experimentera, och Jensing använde sällan strikta regler som styrmedel.

Däremot hände det förstås då och då att experiment som inte blivit lyckade heller inte kom i tryck – och detta trots att betalning utgick till kreatörerna. Det här är ett tillvägagångssätt

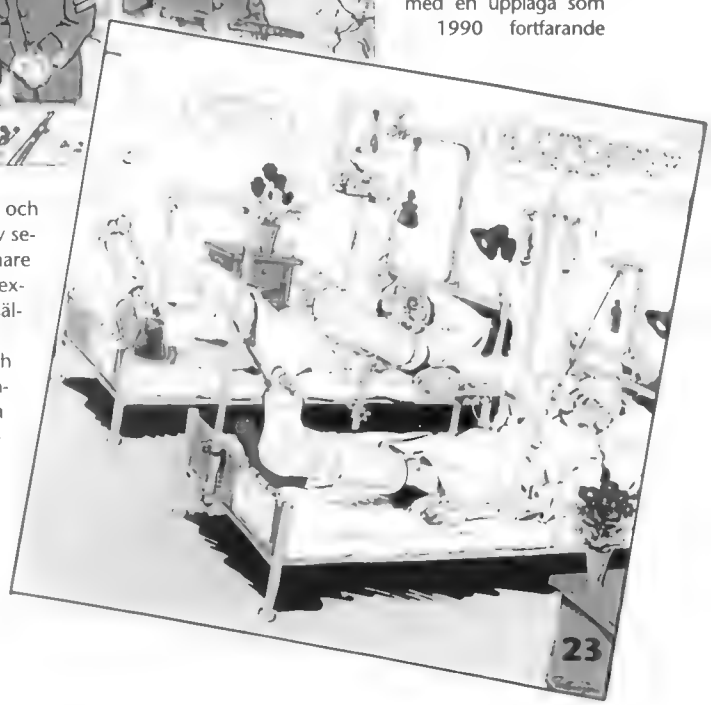

Efter många snälla år med Egerbrandt återkom en del av brutaliteten på 80 talet. Avsnittet av Roswall och Petersson.

Två omslagsbilder ur Nils Egerbrandts senare produktion, ungefär vid den tiden han höll på att pensionera sig från serietidningen.

låg på drygt 70 000 exemplar innebar det knappast några problem för *91:an*).

Om man bortser från ren ekonomi är det förstås också en politik som kunnat vara farlig om man haft fel kreatörer vid skrivmaskin och ritbord, men med det solida stall medarbetare tidningen nu hade, blev det i stället ett lyckokast som gav »91:an« kraft att överleva de stora förändringar som skedde i världen runt omkring under åttio- och nittiotalen. Serien fortsatte med andra ord att utvecklas med sin tid medan andra, långt yngre serier började stagnera och kännas gammalmodiga.

Noteras bör förstås också att serietidningsversionen av »91:an« under den här tiden blev allt mer självständig i förhållande till sitt ursprung. Nisse Egerbrandt började nämligen med ålderns rätt att dra ner på sitt tecknade, för att i samband med folkpensionen 1991 helt pensionera sig från serietidningen. I stället koncentrerade han sig på veckotidningsversionen, och lämnade därmed i princip fältet fritt för efterträdarna i serietidningen. Sedan dess har det inte längre varit självklart att den ena versionens läsare till hundra procent känner igen sig i den andra, och speciellt tonen skilde nu Egerbrandts mera poetiska veckosidor från tredje generationens allt mer fartfyllda serietidningsalster.

Något av en vattendelare i modern 91:an-historia, en komisk äventyrsepisod från 1991 där Jonas Darnell använde Doktorn och Majoren i huvudrollerna, och samtidigt etablerade Toftaligan som 91:an-seriens återkommande skurkar.

VARMA I KLÄDERNA

Fram till det tidiga 90-talet hade »91:an« till formen i hög grad varit Nisse Egerbrandts serie, moderniseringen och de nya tecknarna till trots. Det hade varit en gagserie av klassisk modell, utförd i kortare avsnitt där slutpoängen varit det viktiga och intrigen funnits till för att leda fram till denna poäng. Men nu skedde gradvis en förändring, och egendomligt nog var det flera serieskapare som strävade åt samma håll samtidigt, fast såvitt jag kan förstå av helt olika skäl.

Janne Roswall hade vi det här laget arbetat på serien i tiotalet år, och att det blev svårare och svårare att hitta nya gags inom den beprövade formeln säger sig själv. Gradvis började Roswall därför skriva längre historier, där roliga bifigurer och en skruvad intrig kunde ta över en del av slutpoängens komiska uppgifter. Flera av hans bifigurer blev också mycket lyckade, och även om det sällan verkar ha varit Roswalls avsikt, har ett antal av dem blivit återkommande ansikten i serien sedan kollegorna tagit upp och börjat använda dem.

Samtidigt blev de unga tecknare som tillkommit allt mer varma i kläderna, och flera av dem började också skriva sina egna berättelser. Det intressanta är att flera av dem – Lozell, Darnell, Nordlund – hör till den generation som vuxit upp med sjuttiotalets och åttiotalets svenska boom för franskbelgiska album, och ofta hade sina förebilder i komiska äventyrsserier som »Spirou« och »Lucky Luke«, snarare än i Rudolf Peterssons »91 Karlsson«. När de ville berätta historier var det intriger, äventyr (och även en viss mån av fortsättningshandlingar från avsnitt till avsnitt) som gällde, och för att få plats med sådant krävs utrymme. Även här blev resultatet längre avsnitt och nya berättargrepp.

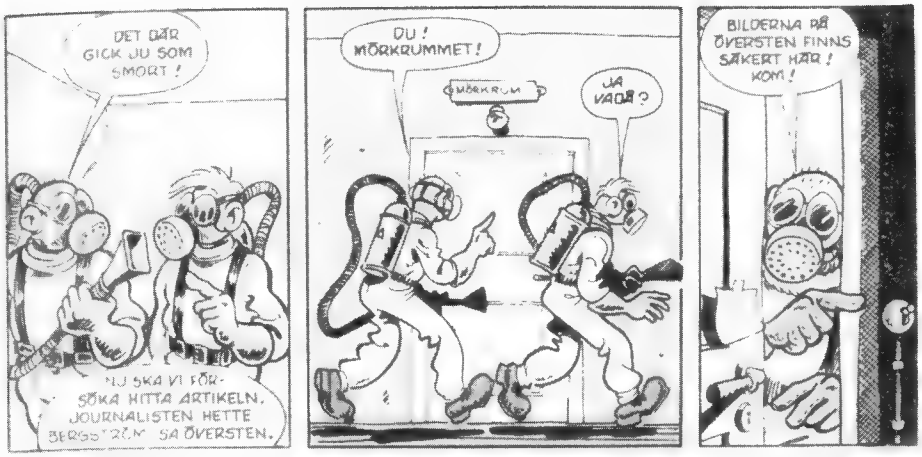

Ur Jonas Darnells »Överstens dilemma«, länge det längsta 91:an-äventyr som gjorts, och ett utmärkt exempel på hur serien under nittiotalet snabbt höll på att förvandlas till en komisk äventysserie.

Jonny Nordlunds teckningar, de kanske mest »moderna« i tidningen, till manus av Leif Bergendorff, som gärna hyllar seriens traditioner (exempelvis är han den ende av dagens manusförfattare som odlar den klassiska frasen »Det blir rapport på det här«).

TVÅ SKOLOR

Det här var en långsam, försiktig utveckling, men i mina ögon finns den defintiva vattendelaren i avsnittet »En kulturgärning« i nr 11/91, där Jonas Darnell lånade Toftaligan, ett gäng osympatiska raggare Janne Roswall använt som engångsfigurer några år tidigare, och gjorde dem till seriens återkommande skurkar – något serien aldrig haft förut. I övrigt spelade Majoren och Doktorn huvudrollerna i den här berättelsen, medan seriens egentlige titelfigur 91:an bara hade en biroll, vilket också det innebar en stor förändring.

Anders Perssons version av »91:an«, tecknad 1992.

Produktionskoder

Genom åren har ett stort antal tecknare och skribenter arbetat på »91:an«, och i början var man inte så noga som i dag med att officiellt ange vem som gjort vad. Inte minst för redovisningens skull var det dock nödvändigt för förlaget att hålla reda på vart lönechecken skulle gå, och redan under tidigt sextiotal började man så smått använda de produktionskoder som återfinns under inledningsrutan i de flesta »91:an«-avsnitt.

Inledningsvis handlade det här helt enkelt om att särskilja de serier Nisse Egerbrandt tecknat, men längre fram tillkom först Ola Nyberg och Gunnar Persson, och därefter många andra, och under åren har dessa bokstavskoder blivit en liten djungel i sig själva. Följande lista förklarar de bokstavsförkortningar som användes fram till sjuttiotalets andra hälft (siffrorna är helt enkelt ordningsnummer). Under senare år har helt enkelt serieskaparens initialer använts. Källa Leif Bergendorff.

► **A:** Egerbrandts allra första serier. Manus och teckningar.

► **E:** Egerbrandts serier därefter. Manus och teckningar.

► **EA:** Egerbrandt manus och teckningar, fast med bakgrunderna tuschade av någon.

► **ON:** Teckning Ola Nyberg, manus byggt på gammal Rudolf Petersson-serie.

► **P:** Manus och skiss Gunnar Persson, tusch Egerbrandt. Ofta byggda på gammal Rudolf-serie.

► **VP:** Manus och teckning Gunnar Persson. (V står för Gunnars mellannamn Verner.)

► **EB:** Manus Leif Bergendorff, teckningar Egerbrandt.

► **NB:** Manus Leif Bergendorff, teckningar Olle Nilsson.

► **NP:** Manus Gunnar Persson, teckningar Olle Nilsson.

► **K:** Tidiga Krister Petersson.

► **KP:** Uttyddes inledningsvis manus Gunnar Persson, teckningar Krister Petersson. Blev dock senare förkortning för Krister Petersson enbart.

► **WS:** Manus Bengt Sahlberg, teckningar Bertil Wilhelmsson.

Samtidigt hade *91:an* i Siv Jensing en redaktör som alltså inte trodde på att hålla serieskaparna hårt, och som därför tillät de här experimenten. De allt längre berättelserna ställde förvisso till problem för henne när det gällde att få ihop balanserade serietidningsnummer (och efter rekordnoteringen på arton sidor för berättelsen »Överstens dilemma« i nr 16/93 satte hon därför en övre gräns på femton sidor), men utvecklingen fortsatte nog ändå åt samma håll.

Sedan dess har »91:an« i princip haft två ansikten, och utan att ha frågat respektive person om hans egen syn på saken skulle jag vilja påstå att serieskapare som Krister Petersson och Leif Bergendorff (den senare återupptog sin tidigare avbrutna karriär som 91:an-författare 1994) kanske hellre anknutit till seriens rötter som gagserie, medan barn av albumboomen som Jonas Darnell, Gert Lozell, Claes Reimerthi (och för all del även undertecknad) trivts avsevärt bättre med längre, intrigbaserade skrönor.

Seriens huvudförfattare Janne Roswall har väl på sätt och vis av nödvändighet anslutit sig till den senare skolan, medan Jonny Nordlund däremot hamnat lite mellan två stolar. Åldersmässigt och vad gäller egen seriesmak hör han förvisso till albumgenerationen, men samtidigt har han normalt sett föredragit att arbeta med klassiskt korta avsnitt i sina egna manus.

Noteras kan i övrigt att inga av dessa förändringar återspeglades i vare sig Egerbrandts veckoversion eller i Gunnar Perssons strippversion – de nya figurerna och de nya berättargreppen är alltså förbehållna serietidningsversionen enbart.

FLER NYA NAMN

I det här sammanhanget bör kanske också nämnas att jag ovan främst tagit upp serieskapare som haft längre karriärer på »91:an«, men att även en rad andra personer under längre eller kortare perioder arbetat på serien. De är så pass många att det inte är görligt att ta upp alla (under nittiotalets första fem år, för vilka det finns färdig statistik, publicerades exempelvis 91:an-material av mer än tjugofem olika serieskapare), och jag menar absolut inget illa med att utesluta någon.

Nämnas här bör dock Anders Persson (född 1965) med debut 1991 och Patrik Norrman (född 1961) med debut 1992. Båda hade flera år långa karriärer på »91:an«, och har utöver den serien också gjort mycket annat. Om Persson kan nämnas att han sedan han lämnat »91:an« gått vidare först till »Åsa-Nisse« och sedan till »Lilla Fridolf«, och därmed hela tiden varit aktuell i 91:an-samman-

Ett av nittiotalets försök att hitta nya serier i klassisk svensk skämtserietradition var Per Demerwalls serieversion av »Jönssonligan« (bilden från 1995). I 91:an blev serien dock en parentes, mycket beroende på svaga manus.

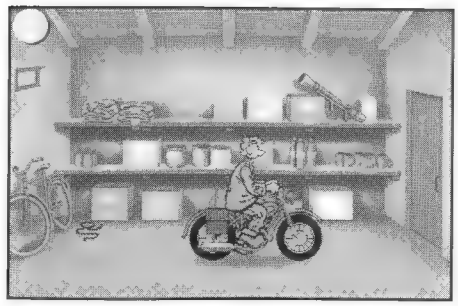

En illustration ur Gert Lozells aldrig färdigställda dataspel på 91:an-tema.

vanligt i sådana sammanhang göra en helt ospecificerad repristidning efter principen »91:ans bästa«, eftersom tidigare sådana byggda på andra serier visat sig tappa i upplaga efter några år. Efter en tids funderande kläckte man i stället den självklara idén att helt enkelt bygga tidningen kring figuren 87:an.

Hösten 1994 utkom första numret av den tidning som blev resultatet – *87:an Axelsson*. Innehållet sammanställdes efter teman, där en handfull gamla episoder som tillsammans belyste en av Lars Fjodor Axelssons många dåliga sidor samlades i ett »temablock«, och tidningen etablerade sig snabbt med hyfsad upplaga. I stort sett allt seriematerial i tidningen är repriser, men omslag och vinjett-teckningar till varje temablock nyproduceras, normalt av Jonas Darnell (som därmed behåller kontakten med de figurer han i övrigt lämnat för att satsa på sin egen »Herman Hedning«).

Balansen i materialet har i övrigt skiftat, och tidvis har man plockat representativt ur hela serietidningsproduktionen, tidvis har Nils Egerbrandts serier helt dominerat urvalet.

En utvidgning av 91:an-utgivningen blev det 1994, då en separat repristidning med fokus på 87:ans elakheter infördes.

hang trots att han inte tecknat titelserien. Vad Norrman beträffar kan givetvis en lång karriär främst på egna serier (delvis i tandem med gamle kompanjonen Jonas Darnell) redovisas. I dag gör han främst egna »Bacon & Egg«.

Även Per Demervall hör till de tecknare som genom en efter hand ganska lång karriär provat på ett flertal olika serier, inklusive »Åsa-Nisse« och »91:an« (där han debuterade i början av nittiotalet). Demervall stod också för manus och teckningar när man under nittiotalets andra hälft gjorde ett försök att förvandla det populära filmkonceptet »Jönssonligan« till ny biserie i *91:an*. Den serien slog dock aldrig an, och Demervall arbetar i dag med annat.

Ytterligare ett antal försök med nya biserier i *91:an* har gjorts på senare år, däribland Johan Höjers »Svenne Gurka« (som gästspelade en kortare tid). Ingen av dessa har dock lyckats finna en plats i läsarnas hjärta, och egentligen är det väl bara Krister Peterssons serier »Uti vår hage« (startad i början av 80-talet) och »Vi å Pappa« (vilken flyttade in från sitt tidigare hem i *Fantomen* 1995) som riktigt på allvar blivit en del av *91:an*-konceptet.

REPRISTIDNING

I början på nittiotalet hade Semic framgångar med tidningen *Fantomens Krönika*, där historiska Fantomenäventyr samlades i en tjock repristidning, och tanken väcktes att man skulle kunna göra något liknande på »91:an«. Man ville inte som tidigare varit

ELEKTRONISKA ASPEKTER

Nittiotalet har förstås även varit en tid av snabb teknisk utveckling, vilket i serien främst syntes när man

Krister Peterssons »Uti vår hage« har spelat en viktig roll för att modernisera 91:an-tidningen.

började färglägga *91:an*-tidningen i dator hos färgläggarfirman Reprostugan.

Dock finns också två andra elektroniska aspekter på »91:an« som inte nådde allmänheten. Båda drevs av den datorintresserade Gert Lozell. Först och främst handlade det om en hemsida som i princip fanns färdig (och en tid rent av på prov låg ute på Lozells egen hemsida), men som skrotades när Egmont 1997 köpte alla Semics serietidningar. Av någon anledning fanns det nämligen inte intresse där för att satsa på saken. (Nämnas kan dock att en inofficiell hemsida alldeles nyligen lagts ut av en läsare på adressen *http://w1.261.telia.com/~u26117856/*)

Det andra försöket med en datorburen *91:an* var ett första fragment till ett dataspel. Lozell hade i den här vevan tidigare gjort en demoversion av ett dataspel byggt på serien »Bamse« åt Egmont, och då tillägnat sig stora kunskaper i hur man konstruerar sådana. Dessa kunskaper applicerade han 1996 på »91:an«, och i det fragment som blev klart fanns dels en animerad filmsnutt, dels en miljö där 91:an fanns instängd i en förrådslokal och skulle leta vägar att ta sig ut.

Det här var första gången sedan den aldrig offentliggjorda pilotfilmen i början av sjuttiotalet som en rörlig version provades, och vi som såg resultatet kan väl bara beklaga att det inte fanns intresse från förlaget att driva projektet vidare. De minuter som producerats var både kul och välgjorda. Det intrycket bara förstärktes av att den evige beväringen här talade med Gert Lozells egen röst.

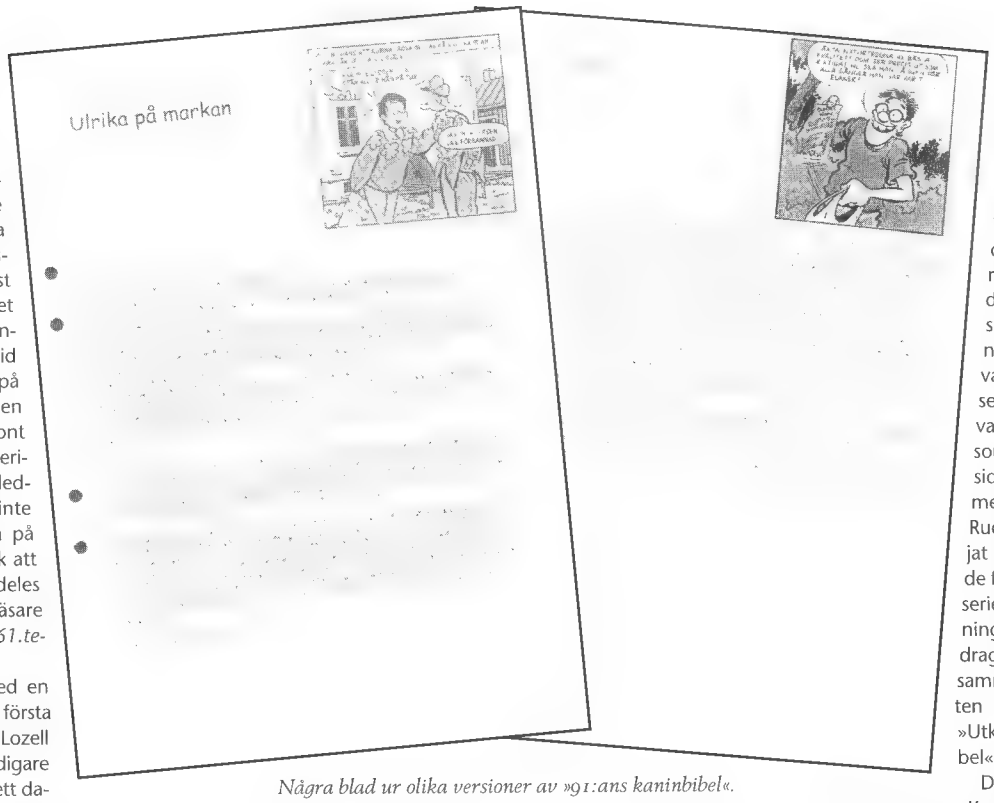

Några blad ur olika versioner av »91:ans kaninbibel«.

SYSTEM I GALENSKAPEN

Men framför allt blev nog nittiotalet en kartläggningens tid vad gäller 91:an-serien. Vid det här laget var nämligen både antalet producerade årgångar serie, och antalet inblandade i produktionen, så stort att det blivit snudd på omöjligt att hålla reda på alla uppgifter som förekommit i tryck. Samtidigt had seriens tendenser till långa avsnitt och fortsättningshandling från avsnitt till avsnitt gjort läsekretsen så mycket mer uppmärksam på att allt skulle hänga ihop och vara åtminstone någorlunda konsekvent.

I den typ av serie i fristående gagavsnitt som både Rudolf och Nisse Egerbrandt gjort var det i princip fritt fram att uppfinna seriens verklighet från dag till dag. Behövde man ett barnbarn till Översten, så drog man till med ett namn, oavsett om det förekommit några barnbarn tidigare – och det hade det. Närmare bestämt finns det ett fyrtiotal noteringar på olika barnbarn genom årens lopp (även om det med lite god vilja verkar gå att jämka ihop namnlösa ungar i samma ålder, ungar med likartade namn och så vidare till ungefär ett dussin totalt).

Dessutom tillkommer hela tiden nya uppgifter, eftersom »91:an« till skillnad från många andra serier med en mansålder på nacken envist fortsätter att utvecklas, och figurerna fortfarande lever, andas och förändras med sin tid. Ett bra exempel är snåljåpen Kapten Berån, som i senare årgångar byggts ut och försetts med nya egenskaper som dock ligger helt i linje med hans personlighet, och som också snabbt fastnat när de väl introducerats. Hans ibland lite gubbsjuka tendenser är en sådan egenskap, hans trädgårdsintresse en annan.

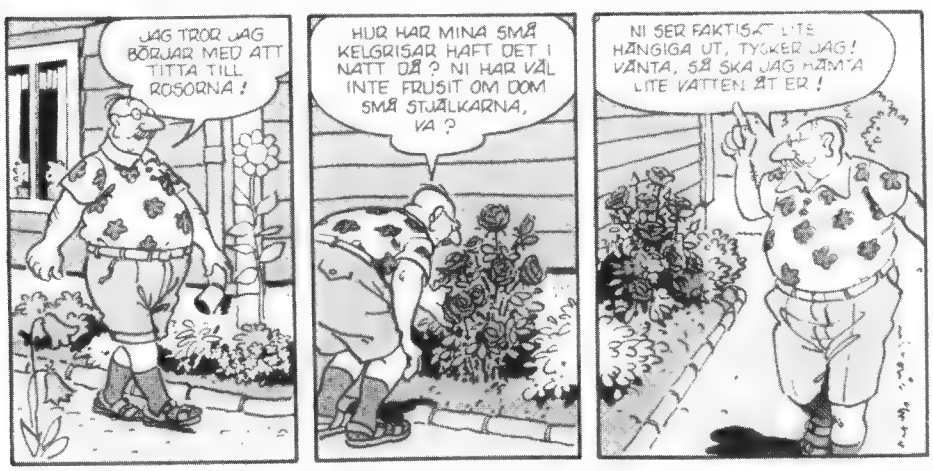

Kapten Beråns trädgårdsintresse är en ny egenskap hos en gammal figur (introducerat av Claes Reimerthi under nittiotalet) men ligger faktiskt helt i linje med figurens etablerade karaktär. Teckning Jan Gissberg.

KANINBIBEL

Behovet att på något sätt bringa ordning och konsekvens i mer än sextio års samlade hugskott var med andra ord enormt, och nu inleddes arbetet att dels kartlägga vad som redan sagts i serien under alla dessa år, dels sätta upp ramarna för nyproduktionen. Drivande i den här processens inledningsskede var Leif Bergendorff, som i sitt arbete på brevsidan och i samband med en artikelserie kring Rudolfs år på serien, börjat göra en inventering av de fakta som förekommit i seriens tidiga veckotidningsinkarnation. Huvuddragen i det han funnit sammanfattade han hösten 1993 i kompendiet »Utkast till 91:ans kaninbibel«.

Det egendomliga ordet »Kaninbibel« lär från början vara en folklig benämning på soldatinstruktionen »Soldat i fält«, vilken alla värnpliktiga förses med i det militära (»kanin« torde då syfta på att de inkallade till skillnad från befälen bara var vanliga »bonnkaniner«). Bergendorffs bibelversion var hursomhelst första steget i arbetet att förse »91:an« med en motsvarighet till de handböcker de flesta serier med många frilansare har tvingats skaffa sig för att hålla något slags ordning på sina universum. Dock hade han på grund av tidsbrist inte möjlighet att driva det här projektet vidare, men å andra sidan fanns nu fler intresserade.

Vid den här tiden hade nämligen ännu en ny generation serieskapare så smått börjat göra sitt intåg i tidningen, och här visade det sig finnas ytterligare några personer intresserade av att göra »91:ans« värld mer sammanhängande. Inledningsvis handlade det om två manusförfattare, Claes Reimerthi och undertecknad Peter Nilsson, som tillsammans med Håkan Fredriksson debuterat under gruppseudonymen Erland Mårtensson 1990, och som båda nu följde upp Bergendorffs kompendium med egna kommentarer, främst om behovet att kartlägga mer än Rudolfs vid det här laget ganska gamla serier.

Redaktören Siv Jensing insåg också det här behovet, och det här blev startskottet till en kraftig utvidgning av materialet, där hänsyn nu togs också till senare årgångar (i första hand kartlades det senaste tiotalet års serietidningsproduktion). Huvudansvarig blev Peter Nilsson, som under de följande åren plöjde gamla årgångar, antecknade stort och smått och försökte jämka samman de ofta motsägelsefulla uppgifterna till något hanterligt. I viss utsträckning deltog också flera av de övriga serieskaparna i arbetet, liksom en ambitiös läsare vid namn Lars Smedberg i Gånghester, som i flera omgångar gjorde parallella genomgångar av äldre årgångar och frikostigt delade med sig till redaktionen av sina resultat.

ÖVERSTENS VOLVO

En provisorisk variant förelåg våren 1996, diskussioner om hur uppstramningen borde genomföras på sådana ställen där serier av olika årgång motsäger varandra följde, och slutresultatet distribuerades vid jultid samma år till samtliga inblandade se-

91:an-kreatörerna i dag

Som säkerligen framgått av föregående sidor är det en stor grupp människor som genom åren arbetat med »91:an«. Några har ägnat en hel karriär åt serien, andra har gjort kortare inhopp, och dagens kärngäng består av ett femtontal kreatörer.

Eftersom det här numrets huvudartikel fokuserar på seriens historia snarare än på de enskilda serieskaparna, har vi inte möjlighet att utförligt porträttera alla. I stället väljer vi att på det här uppslaget göra en rad kortare presentationer med utgångspunkt från en gruppbild Gert Lozell gjorde då han som internskämt lät ett 91:an-avsnitt utspela sig på ett hotell där det samtidigt pågår en av *91:an*-redaktionens traditionella frilansar-träffar.

Några av de här serieskaparna har redan tidigare blivit föremål för *B&B*-artiklar, och de övriga hoppas vi kunna skriva mera utförligt om vid senare tillfälle. Men till dess, här är gänget – i stort sett som det ser ut i dag, även om bilden i dag är ett drygt år gammal.

► **1. GÖRGEN KRONBERG.** Yngst bland de etablerade 91:an-tecknarna, och såvitt vi vet den förste tecknare med serieskolebakgrund som fick jobb på en bred, kommersiell serie.

Född 1972 i Köping och numera bosatt i Kolbäck. Fick som barn mycket av sin seriebakgrund från franskbelgiska albumserier som »Tintin« och »Asterix«, även om han också hittar favoriter bland moderna skämtserier som »Ernie«, klassiska amerikanska äventyrsserier och i Carl Barks produktion.

Började i tretton-fjortonårsåldern göra egna serier, och kring 1990 satte han igång att bearbeta *91:an*-redaktionen med arbetsprover. En kortare period hade han genom Arbetsförmedlingen även praktikplats på tidningen. Debuten för en större publik skedde dock med en gästserie i tidningen *Seriepressen* 1993.

I *91:an* 21/94, samma höst som Görgen började på Serieskolan i Hofors, fick han sitt första 91:an-avsnitt i tryck. 1995 hade han gått färdigt utbildningen, och sedan dess har han (om än med några kortare avbrott) regelbundet arbetat för *91:an*. Just för tillfället har han dock uppehåll i sitt tecknande för tidningen.

Noteras kan att Görgens serier några gånger av misstag publicerats under namnet Göran Kronborg, men det är alltså samme man vid ritbordet.

► **2. ANDERS PERSSON**, född 1965 i Söderhamn. Läste redan som barn »91:an«, jämte bland annat albumserier som »Asterix« och »Lucky Luke«. Hade efter skolan en del olika jobb, men började som femtonåring också teckna i reklamsammanhang. Tjugo år gammal fick han jobb som originalare på en reklambyrå, varefter han sedan fortsatte som art director på en byrå han själv var delägare i.

1992 lämnade Anders reklambyrån och sökte sig till serierna, där han inledningsvis fick napp som 91:an-tecknare. Efter debuten tidigt 1992 tecknade han den serien en tid, för att sedan söka sig vidare till »Åsa-Nisse«, där han under 1993 började arbeta som Gösta Gummessons »kronprins«.

Med tiden har han sökt sig vidare ytterligare ett steg, närmat sig Torsten Bjarres manér och tagit över produktionen av dennes serier, genomgående till Leif Bergendorffs manus. Först handlade det om »Lilla Fridolfs« julalbum, vilket Anders sedan 1996 tecknat, därpå följde serietidningsavsnitt av samma serie för Lilla Fridolf-tidningen, och i höst debuterar han även på »Flygsoldat 113 Bom«. Båda sistnämna produceras framöver för *91:an*-tidningen.

► **3. GERT LOZELL**, född 1969 och uppvuxen i Vinslöv, vilket ligger ganska nära Kristianstad där han numera är bosatt. Kom som barn i kontakt med »91:an« genom Egerbrandts veckosida i *Året Runt*, och serien blev tidigt en favorit. Bland övrig barndomsläsning fanns obligatorier som *Bamse* och *Fantomen*, men Gert är också ett barn av albumboomen, och har många av sina influenser från de stora europeiska albumserierna (något han visat inte minst i *B&B*-sammanhang, där han ansvarade för det populära Spirou-numret 1/99).

En tecknarkarriär var tidigt på önskelistan, och Gert skickade första gången in provteckningar till *91:an*-redaktionen redan 1984. Han gick fortfarande på gymnasiet när han tre år senare, hösten 1987, fick sitt första avsnitt publicerat. Därefter har han genom alla år hört till tidningens fasta tecknare, och började efter några år också skriva egna manus.

Utöver »91:an« arbetar Gert en del med reklam och andra teckningsjobb. Han är också en fena på datorer, och knäcker då och då extra som lärare i olika grafikprogram.

► **4. JONNY NORDLUND**, född 1967 och bosatt i Råneå. Började teckna tidigt, inspirerad av barndomsläsning som »Bamse«, »Rasmus Nalle«, »Kalle Anka«, »Fantomen« och »Stålmannen«, och hörde sexton år gammal av sig till *91:an*-redaktionen med provteckningar. Det var 1984, och han fick napp ganska omgående.

Efter att ha ägnat sommarlovet det året åt ett provavsnitt, började han hösten samma år teckna professionellt. Han har sedan dess (om än med några avbrott) hört till tidningens fasta tecknare, även om flera ganska kraftiga stilbyten kan ge den tillfällige läsaren intrycket att Jonnys serier skulle

ha flera olika upphovsmän. Från att i början ha arbetat i en ganska realistisk stil, är han i dag den av tidningens tecknare som mest tar ut svängarna med schvungfyllda, livliga linjer.

Under sina uppehåll i 91:an-tecknandet har Jonny även provat på några andra serier, däribland den ambitiösa sportserien »Den stora finalen« för *Buster* 1991, en del serier för tidningen *Svenska Serier* under samma period, samt »Dirtpunkaren Ramon« för *Pyton*.

Jobbet för *Pyton* ledde också vidare till en period som tuschare av Bud Graces Ernie-sidor, men Graces ganska odynamiska stil var svår att förena med Jonnys egen smak, och det här gästspelet blev bara ett år långt – det blev helt enkelt för tråkigt att teckna, har Jonny sagt.

Sin egen seriesmak är något han sällan får utlopp för i »91:an«, men noteras kan att han är en stor beundrare av Blueberrytecknaren Jean »Moebius« Giraud, liksom av svenske Fantomentecknaren Hasse Lindahl.

► **5. JONAS DARNELL**, född 1964 i Perstorp. Hörde till de unga tecknare som sökte lyckan i *Svenska Serier*, men hans första försök 1980 refuserades, och det kom att dröja till 1985 innan han åter övervägde en karriär som serietecknare. Han hade då lyckats fånga *91:an*-redaktionens uppmärksamhet genom att teckna gubbar där han inte borde när han deltog i en av tidningens tävlingar, och uppmanades att provteckna serien i stället – med lyckat resultat.

Hans debutsidor publicerades 1986, och han kom sedan att teckna en lång rad avsnitt innan han under nittiotalet allt mer minskat sitt engagemang till förmån först för serier som »James Hund« i tidningen *Bacon & Ägg*, och senare för »Herman Hedning« (som sedan 1998 har egen tidning). I dag är hans huvudsakliga uppgift i 91:an-sammanhang att teckna omslag och vinjettbilder för *87:an*-tidningen.

Läs mer i *B&B* 4/98.

► **6. JAN ROSWALL**, född i Göteborg, är de senaste årtiondenas huvudförfattare på »91:an«, och var en mångsysslare (även tecknare) med många års erfarenhet i branschen redan när han sent 1983 började jobba på serien.

Första tryckta serieförsöket fick han publicerat vid elva års ålder, i *Seriemagasinet* i början på femtiotalet. Redan som ung sålde han också en del skämtteckningar till Göteborgstidningarna, varefter han genomgick konstutbildning på Slöjdföreningens skola i födelsestaden. Han fick kontakt med med Semic sommaren 1959, och jobbade som ateljétecknare där under några år.

Senare under sextiotalet frilansade han mest, illustrerade i veckopressen och skrev serier (bland annat tre år på »Pelle Svanslös«), men skaffade sig också erfarenheter inom reklam och tryckeri. Därpå följde flitigt manusförfattarande åt Gutenberghus (nuvarande Egmont) i Köpenhamn, där han skrev såväl »Kalle Anka« som äventyrsserier, och sju år som produktchef på barnboksförlaget Kärnan. I mitten av sjuttiotalet skrev och tecknade han barnserien »Bim-bim« i *Lill-Allers*, och i början på åttiotalet var han författare på Atlantic-serietidningen *Vilde Ville*.

Därefter följde mer reklamjobb innan han på allvar gav sig på »91:an«, vilken sedan dess varit hans viktigaste arbetsuppgift. Han har vid det här laget varit huvudförfattare på serien i snart tjugo år, och tagit den från tidigare gagformat till dagens mera intrigbaserade historier.

► **7. CLAES REIMERTHI**, född 1955 i Ystad och numera bosatt i Södra Sandby. En av vår generations flitigaste serieskribenter, med både fackartiklar (inte minst här i *B&B*) och otaliga seriemanus på meritlistan. Länge använde han anagrammet Michael Tierres som sin pseudonym.

Sin professionella karriär inledde Claes på *Fantomen*, där han sedan 1983 skrivit såväl titelserien som en del biserier. Andra äventyrsserier är »Kerry Drake« för *Seriemagasinet* och den historiska albumserien »Gustaf Vasa« i samarbete med tecknaren Per Gyllenör.

I början av nittiotalet skrev han ett antal manus tillsammans med Håkan Fredriksson och Peter Nilsson under grupp-pseudonymen Erland Mårtensson. Bland annat handlade det om »91:an«, där trion efter debuten 1990 producerade ett trettiotal manus. Sedan samarbetet upphörde har Claes skrivit ett stort antal 91:an-manus i eget namn, varav flertalet är av den berättande, intrigbaserade sorten.

På senare tid har den historieintresserade Claes också börjat arbeta med historiska faktaböcker, varav den första (om bödelns roll) är aktuell ungefär nu.

Läs mer i *B&B* 2/91, 2/93, 3/93 och 3/00.

► **8. LEIF BERGENDORFF**, född 1944 i Stockholm. Studerade ursprungligen språk, men hamnade 1969 på dåvarande Semic, där han genom åren huvudsakligen frilansat, mestadels som redaktör, manusförfattare och översättare.

Bland de tidiga redaktörsuppgifterna finns tidningar som *Blondie*, *Buffalo* och *Helgonet*, men under en senare period har han också varit redaktör för såväl *Åsa-Nisse* (1975–85) som för *91:an* (1977–82). Han har sedan 1979 också skött brevspalten »91:an mot väggen«, samt skrivit ett antal artiklar i ämnet »91:an«.

Den stora posten i Bergendorffs manusförfattande är kring 2 000 Åsa-Nisse-avsnitt, men han har också skrivit »Lilla Fridolf« (framför allt julalbumen) sedan 1992, och i flera olika omgångar gjort manus för »91:an«. Första rundanskrevs anonymt under sjuttiotalet, andra inföll åren 1981–82, varpå följde ett längre uppehåll innan han i mitten av nittiotalet återkom.

► **9. KRISTER PETERSSON**, född 1956 i blekingska Nävragöl och numera bosatt i Växjö. Jobbade inledningsvis som möbelsnickare och därefter som teknisk tecknare för Telub. Skickade sommaren 1980 in en serie till Semics »plantskoletidning« *Svenska Serier*. Sidorna publicerades i nr 4/81, men väckte också så pass mycket uppmärksamhet på förlaget att Krister erbjöds jobb med »91:an«.

Han nappade, debuterade på titelserien samma år, och tog med sig sin egen »Uti vår hage« (som debuterade i tidningen 1983). Under de dryga tjugo år som gått har Krister hört till tidningens stora publikfavoriter, men i höst flyttar han ut och startar eget med tidningen *Uti vår hage*.

Läs mer i *B&B* 3/88.

► **10. PETER NILSSON**, född 1961 i Löderup nära Ystad. Är en av *B&B:s* tre redaktörer och skribenten bakom detta artikelblock, men har även skrivit en del *91:an*-manus (först i samarbete med Claes Reimerthi och Håkan Fredriksson inom grupp-pseudonymen Erland Mårtensson, och därefter i eget namn) och en del andra serier för Semic och Egmont.

Han har därtill sammanställt »91:ans Kaninbibel«, en handbok som för internbruk kartlägger seriens universum, samt skrivit »91:ans typgalleri«, en serie artiklar där seriens figurer presenteras för läsarna.

Har de senaste åren av familjeskäl varit tvungen att koncentrera sig på arbetet med *B&B*, men hoppas så snart verkligheten tillåter även kunna återinträda som 91:an-skribent.

► **11. GUNNAR PERSSON**, född 1933 i Storvik och bosatt i Örebro. Son till »Kronbloms«och »Agusts« skapare Elov Persson, och därmed mer eller mindre född in i tecknaryrket. Var inledningsvis dock mer inställd på illustration än på serietecknande.

Gick Bergs Reklamskola i Stockholm 1952, och inledde sedan en karriär som reportagetecknare i huvudstaden. Snart började han också extraknäcka med skämtteckningar, vilket ledde vidare till första egna serien, pantomimserien »Gus« (1961). Den syndikerades via REA Press i ett trettiotal tidningar i Norden. Senare skapade Gunnar ytterligare en serie, »Herr Larsson«, som han fick placerad i *91:an* 1965.

1967 började han nyproducera faderns »Kronblom« för samma tidning (där man tidigare kört repriser från veckopressen). Han ärvde hela ansvaret för serien en tid före Elov Perssons bortgång 1970 (medan brodern Ingvar fick ärva »Agust«).

1970 inledde han även sin karriär på 91:an-serien, där han både fungerat som skissare (i samarbete med Nils Egerbrandt), manusförfattare åt diverse andra tecknare, och sin egen tecknare. 1984 startade han också »Ur Klackamo dagbok«, en strippversion av »91:an« som gått dels i dagspressen, dels i 91:ans egen tidning. Dagboken har han i dag nyligen avslutat, men som författare och tecknare på »vanliga« serietidningsavsnitt kvarstår Gunnar givetvis.

Läs mer i *B&B* 4/77.

► **12. JAN GISSBERG**, född 1948 i Stockholm. Uppvuxen framför allt med äventyrsserier, medan »91:an« inte alls tilltalade honom i unga år. Började tidigt teckna, ofta cowboyserier av egen tillverkning, men också »blädderanimerade« gubbar i marginalerna på skolböcker och liknande.

Efter Konstfack började Jan 1970 arbeta professionellt med tecknad film. Första jobbet var en reklamfilm för LM Ericsson, varefter följde TV-serien »Agaton Sax och bröderna Max«. Medan han gjorde lumpen samma år extraknäckte han sedan med sin första runda serietecknande, ett antal Lilla Fridolf-avsnitt för Semic.

Under sjuttio- och åttiotalet arbetade han främst som animatör på ett antal stora svenska produktioner, däribland »Agaton Sax och Byköpings gästabud«, två filmer vardera om »Pelle Svanslös« och »Kalle Stropp & Grodan Boll« och så vidare. Serieteckning hade han bara undantagsvis tid med, men noteras bör albumdebuten med »Aron Rapp – Privatdetektiv«, en läsa lätt-bok i serieform till Magnus Knutssons manus 1979.

I början av nittiotalet föll »Nils Holgersson«, ett animationsprojekt där Jan redan satsat mycket arbete, på att Filminstitutet i sista stund sade nej. Han behövde annat jobb, hörde sig för på Semic och debuterade 1992 som 91:an-tecknare. Här blev den extremt produktive Gissberg snart huvudtecknare, och det är få nummer de senaste tio åren där han inte funnits representerad.

► **13. GÖSTA GUMMESSON**, född 1928 i Växjö. Vikarierade vid några tillfällen i slutet på femtiotalet som tecknare på veckotidningsversionen av »91:an« då Rudolf Petersson mådde dåligt, men har annars huvudsakligen arbetat med »Åsa-Nisse«, vilken i alla år varit en av *91:an*-tidningens viktigaste biserier.

Läs mer i *B&B* 4/01.

► **14. NILS EGERBRANDT**, född 1926 i Stockholm. Den fortfarande verksamme veteranen i dagens 91:an-produktion. Läs mer i artikeln »Mer än Mandel« på annan plats i den här tidningen.

På bilden »saknas« två personer, nämligen redaktören Björn Ihrstedt och tecknaren Tobias Sjölund, vilka båda tillkommit sedan teckningen gjordes år 2001. Läs mer om dem båda under rubriken »91:an av i dag« på annan plats i denna tidning. ◄

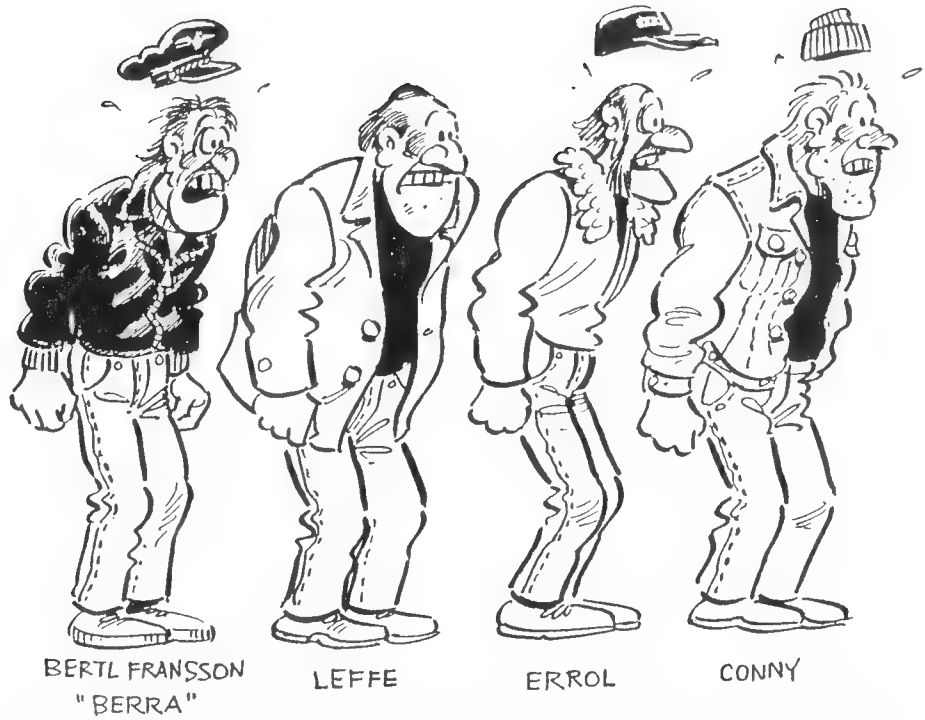

Jan Gissbergs bakgrund i animation märks tydligt i hans arbetsmetoder, som till exempel att sätta upp ramar för att figurernas utseende skall vara helt klara innan man börjar rita själva serien.

rieskapare. Vid det laget hade Bergendorffs femsidiga kompendium förvandlats till en pärm med drygt 150 sidor material (en del av rönen redovisades senare även i artikelserien »91:ans typgalleri« som gått sporadiskt i tidningen under sent nittiotal).

Samtidigt kan noteras att redaktör Jensing sin vana trogen inte på något vis krävde bokstavstrogen efterföljd av »bibeltexten«, vilket gjorde att projektet fick just den typ av stödjande effekt som avsetts, snarare än att bli en tvångströja som hindrar nya idéer.

Även på tecknarsidan skedde under nittiotalet en motsvarande uppstramning av seriens unversum. Där varje tecknare tidigare tecknat en given miljö, ett givet föremål eller rent av en given bifigur på sitt eget sätt (och det därför rent av kunnat vara svårt att följa sammanhangen från episod till episod), började man nu systematisera. Det här arbetet anfördes av Jan Gissberg (född 1948), som anslutit sig till tidningens tecknarstab sommaren 1992 och som sedan snabbt kommit att bli 91:anseriens huvudtecknare.

Janne Gissberg. Foto: 91:an-redaktionen.

Gissberg är i grunden animatör, och som sådan van att jobba noggrant just med att allt måste stämma från scen till scen. Den principen förde han nu över till arbetet på »91:an«, och snart enades tecknarna om gemensamma ramar för hur Kaptens hus ser ut, vilken bilmodell Översten kör (en Volvo, visade det sig) och så vidare.

Det här arbetet visade sig mycket effektivt för att återskapa en känsla för rummet i 91:ans Klackamo, en känsla som så smått gått förlorad sedan Egerbrandts alla arvtagare började jobba med serien under åttiotalet, och den samlade visionen om Klackamo ersatts av ett antal olika visioner som delvis strävade åt olika håll.

FÖRLAGSBYTE

Men oavsett detta arbete, nittiotalet skulle komma att bli ett stålbad för hela den svenska seriebranschen, då upplagorna i princip över hela linjen började falla. *91:an* höll ställningarna ganska hyfsat i förhållande till många andra serietidningar (framför allt äventyrsserietidningarna tog ännu mer stryk), men tappade ändå ytterligare under de här åren. 1996, strax innan Bonniers valde att avveckla sin serieutgivning och sälja alla serier – inklusive *91:an* – till danskägda Egmont, angavs upplagan ligga kring 45 000 exemplar, vilket 2002 minskat till kring 30 000. Långsamt närmar sig alltså den punkt där upplagan kan ställa till problem även för *91:an*, men där befinner vi oss inte än.

Om förlagsbytet sommaren 1997 kan sägas att det som i dag är Egmonts Stockholmsredaktion är en kraftigt slimmad organisation jämfört med gamla Semic, men att huvuddelen av uppsägningarna och nerdragningarna genomfördes innan

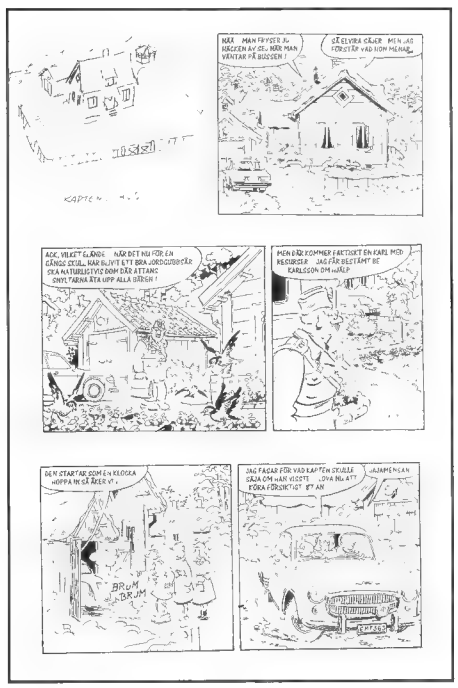

Jan Gissberg bidrog starkt till systematiseringen av 91:ans värld, och inte minst Klackamo som ort fick en starkare identitet sedan han börjat jobba på serien. I blad som det här slog han fast hur en viss miljö (som Kaptens villa) skulle ritas.

Siffrorna är så pass lika att det blev ganska självklart för Hemglass att använda 91:an när man lanserade en glass som till innehållet liknade glassklassikern 88:an. Fast varifrån namnet 88:an ursprungligen kom, det vet vi inte.

När »91:an« använts i reklamsammanhang har det inte sällan handlat om produkter med tydliga band till serien, som ärtsoppa. Den här reklamserien är från 1996 och hämtad ur ett reklamblad från ICA.

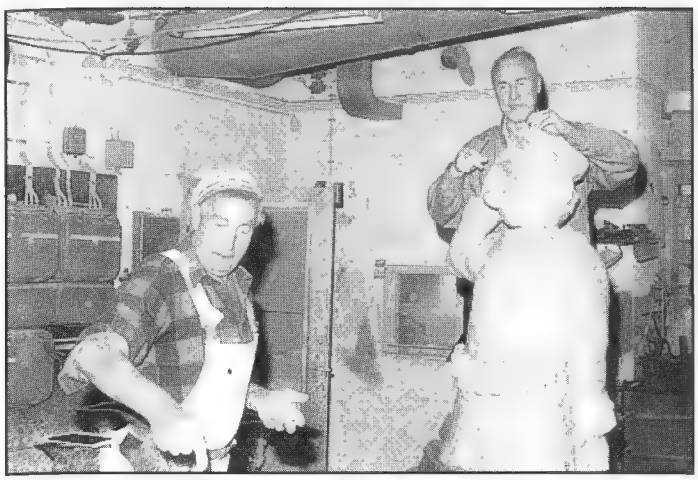

Nils Egerbrandt under arbetet med den 91:an-staty som senare skulle placeras vid torget i Halmstad.

Redaktören Siv Jensing och några serieskapare på studiebesök på I 16 i Halmstad i slutet av 90-talet. Guide är 91:an-museets föreståndare Major Bergenstråhle.

Bonniers sålde företaget. En välkänd sanning är också att den nya ägaren har en helt annat företagskultur än den som gällde på gamla Semic, men det är givetvis inget som läsaren märker av. Vad gäller serietidningen och dess innehåll är det mycket lite som förändrats efter förlagsbytet.

STATYER

Om det senaste årtiondet i övrigt bör förstås också nämnas en rad mer eller mindre välbekanta händelser med 91:an-anknytning, och varför inte börja med sextioårsjubileet för tio år sedan, då 91:an faktiskt blev staty.

I Rudolf Peterssons födelsestad Halmstad hade man en tid funderat just på en sådan, men faktum är att det länge var en långt ifrån självklar sak. Sture Hegerfors har berättat att han inledningsvis planerade att förlägga sin första Comics-mässa 1985 till Halmstad, och då med baktanken just att uppmärksamma 91:an-figurens rötter i staden. Den gången hoppade kommunen dock av projektet med invändningen att man inte vill förknippas med något så simpelt som en tecknad serie (trots att man vid det laget redan sedan länge hade ett ambitiöst 91:an-museum på regementet I 16).

Bara några år senare var dock klimatet ett annat, och det uppdrogs åt Nisse Egerbrandt att skulptera en 91:an i fullstorlek för placering på offentlig plats i staden. Statyn – gjuten i brons – avtäcktes under en högtidlig ceremoni vid Serie-Expo 1992 på Sollentunamässan i Stockholm, och placerades påskafton 1993 sedan på torget »hemma« i Halmstad. En replik av statyn (dock i lättare material, antar jag) finns förresten på förlaget i Stockholm. Nämnas kan också att fotbollsklubben Halmstads BK övertalade Egerbrandt att skulptera en speciell fotbolls-91:an (dock i mindre storlek) gjuten i gips.

Med Görgen Kronbergs debut 1994 gjorde också serieskolegenerationen sitt intåg i 91:an-produktionen. Sedan dess har ytterligare en tecknare rekryterats från det hållet.

Stomperud som frimärksmotiv, högt på tiden när märket kom ut härom året.

91:AN KINESAR

Bara något år därefter följde den förmodligen mest udda serieutgåvan i »91:ans« långa historia.

Till sextioårsjubileet 1992 producerade serietidningsredaktionen nämligen en jubileumsbok med artiklar och ett urval serier ur hela seriens historia, och säkert var denna tänkt endast för den svenska publik som känner till »91:an«. Någonstans på ansvarig plats i något organ för svensk-kinesiskt kulturutbyte satt dock en person som uppenbarligen gillade »91:an«, och som kläckte den udda idén att låta översätta boken – till kinesiska. Projektet genomfördes också, och 1994 låg en kinesisk utgåva mot alla odds klar.

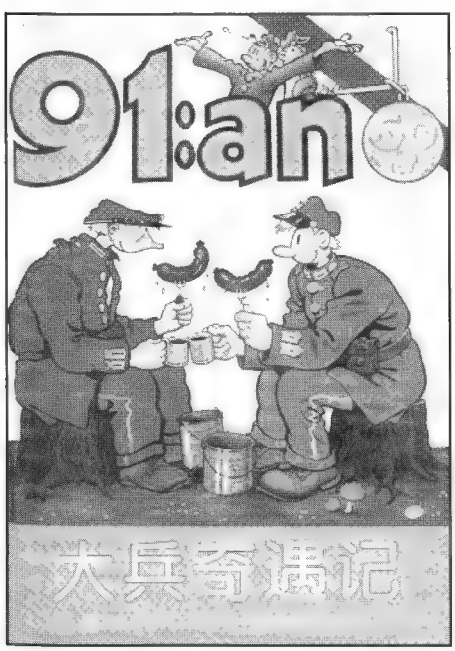

»91:an« på kinesiska – en mycket osannolik bok.

Medge att effekten är närmast absurd när 91:an & Co i det här Darnell-avsnittet träffar kungen och Silvia – och allihop talar kinesiska!

Hur denna bok mottogs i Kina är inte bekant, inte heller finns några uppgifter om förlag, upplaga eller annat (bortsett från enstaka arabiska siffror finns det inget en europé kan läsa i boken), och någon fortsättning blev det givetvis inte. Ändå nådde en låda lätt fuktskadade kinesiska album till slut Sverige, delades ut till *91:ans* medarbetare samt såldes i några enstaka exemplar till allmänheten. Att läsa boken är givetvis en omöjlighet för den som inte behärskar kinesiska, trycket är uselt och pappret som sagt fuktskadat, men bara det faktum att en sådan bok faktiskt existerar är en fullständigt svindlande tanke.

Andra händelser värda att notera under perioden är två teckningstävlingar, av vilka den första 1991 vanns av en viss Martin Kellerman (vilken dock inte valde att ansluta sig till kadern av 91:antecknare – orsaken stavas förmodligen »Rocky«, vilken följde något år senare), och den andra 2001 vanns av Tobias Sjölund (om vilken du kan läsa mer i artikeln »91:an av i dag« på annan plats i denna *B&B*).

Även från ett helt nytt håll har tecknare rekryterats under den här perioden, nämligen från den nya företeelsen serieskolor. Det var 1994 som Görgen Kronberg med en bakgrund på Hofors blev den förste från det hållet att få jobb på en bred, kommersiell serie.

Sedan måste naturligtvis också nämnas det mig veterligen andra scenuppförandet av »91:an«, vilket ägde rum i Halmstad år 2001.

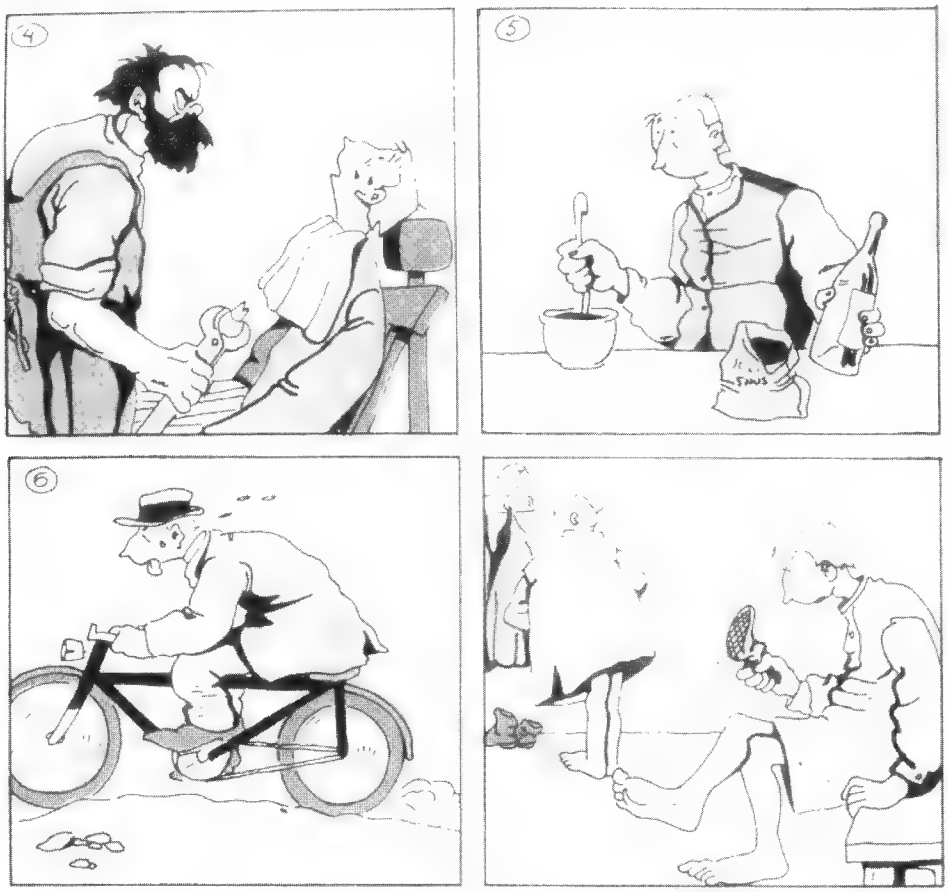

Mandel förstör sig för att slippa bli soldat. Det hela är skämtsamt framställt, men i botten ligger ett blodigt allvar.

Här rörde det sig om en lokal teatergrupp som i samförstånd med Major Bergenstråhle på 91:an-museet skrev och satte upp en egen föreställning.

Också i Norge har en del hänt, även om Leif Isaksen – i dag med god mån ålderspensionär – verkar fortsätta sin serie utan tecken på trötthet. Noteras kan exempelvis att August Stomperud alldeles nyligen (såvitt jag vet som första norska seriefigur) hedrades med ett eget frimärke.

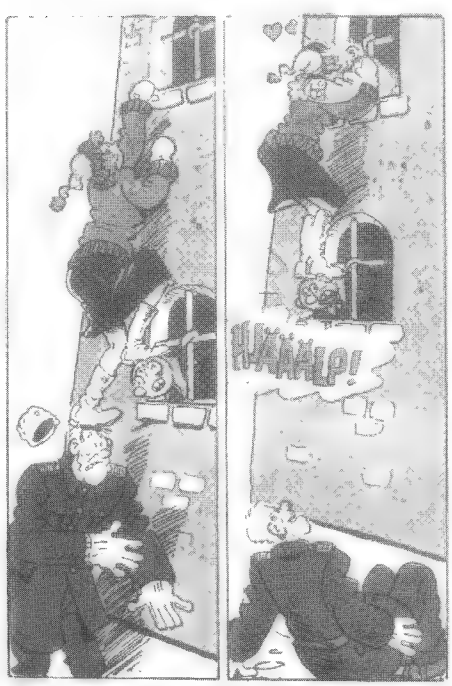

En av 91:an-seriens klassiska egenheter är dess förmåga att kombinera det smått brutala med det direkt hjärtevärmande.

DESERTERING

När Rudolf Peterssons skapelse nu passerar sin sjuttioårsdag kan det väl vara på sin plats att fundera en stund över vad det är som gjort att serien överlevt så länge, och de punkter jag personligen vill framhålla är nog tre stycken.

Först och främst handlar det givetvis om fundamenten, sådana de framstår när vi tittar på hur relationerna mellan seriens figurer är uppbyggda, liksom den militära miljön med dessa tydliga hierarki.

I 91:ans rivalitet med 87:an, och i uppvaktandet av den nyckfulla Elvira, har vi en djupt mänsklig klangbotten man kan bygga serier på i evighet. Inte ens nittiotalets många avsnitt där 87:an fått ihop det med Elviras kusin Jenny (vilket för övrigt fungerat alldeles utmärkt) har kunnat minska den här spänningen.

I växelspelet mellan idiotiska befäl och förnuftiga underordnade finns en annan klangbotten med precis samma kvaliteter, en som heller inte är beroende av att man har någon erfarenhet av (eller positiv inställning till) själva den militära miljön. Det handlar om skepsis mot makt och överhet i alla dess former, och som socialt sammanhang är det egentligen ointressant att »91:an« utspelas på ett regemente. Vem som helst som haft en chef känner igen sig, skillnaden är bara att i militärmiljön är det hela desto tydligare.

Sedan kan man förstås alltid diskutera det lampliga i att alls låta en skämtserie utspela sig i militärmiljö, och helt ointressant är det inte att jämföra med exempelvis »Knasen« och »Stomperud«, som ju har samma inbyggda problem. Men där Mort Walker ett antal gånger varit tvungen att låtsas ovetande om att USA rent faktiskt legat i krig, och där Stomperud av omständigheterna faktiskt tvingats delta i försvaret av ett anfallet fosterland, har den svenska 91:an ju aldrig haft något krig att gå ut i, och därför har det varit relativt oproblematiskt att ge »91:an« samma grundton som alla andra traditionella svenska skämtserier. Det handlar lika mycket om svärmödrar och klurighet här som överallt annars, och regementet fungerar väl mest som en vanlig arbetsplats, om än kaotisk.

Faktiskt är det så att det bakomliggandet temat i serien är anti-militärt och anti-auktoritärt. Intressant i det avseendet är scenen från Rudolfs andra avsnitt 1932, där 91:an försöker göra sig otjänlig som soldat. Han låter rycka ut tänderna, förstör magen, cyklar sig till hjärtklappning och bankar lederna blåsvullna med en sko – allt för att mönstringnämnden skall underkänna honom och skicka hem honom igen. Parallellerna till den älskade tjuren Ferdinand som besöker oss varje julafton är inte svår att se, och vill man vara djup är det inte särskilt långsökt att tolka det ständiga bonnandet och smitandet undan arbete i serien som en symbol för något långt allvarligare, nämligen desertering.

Den sidan av innehållet tror jag egentligen når avsevärt fler människor än den lumparanknytning man förr trodde gav »91:an« flest läsare bland killar som var eller en gång varit i samma situation som grabbarna i serien, och samtidigt förklarar varför »91:an« alltid haft en så bred folklig förankring.

ATT FÖLJA SIN TID

För det andra har vi seriens förmåga att förändras med sin tid, och då menar jag inte bara att serien innehållsligt har följt åtminstone huvuddragen i samhällsförändringarna (för det har den, även om den sedan många år utspelas i ett svävande, mytiskt nästan-i dag-nästan-i går), utan snarare att den till tonen tillåtits följa tidsandan. Redan Rudolf själv slipade ju med tiden bort mycket av det brutala som stammade från hans egen värnplikt på tiotalet, vilket blev av allt större betydelse ju längre rörelsen mot det mer harmoniska Folkhemssverige fortskred, men de viktiga vändpunkterna inträffade nog senare än så, när nya generationer serieskapare tilläts modernisera serien.

En förutsättning här var förmodligen affären som gjorde serien till Bonniers egendom. Hur mycket jag än tycker att en serie bör tillhöra sin skapare, är det utan tvekan så att ett förlag som vill ha valuta för sina pengar odlar de inslag som kan öka popularitéten. I bästa fall gör det att serien utvecklas och fortsätter leva även vid en tidpunkt när en upphovsmannaägd serie somnat in eftersom upphovsmannen blivit för gammal för att driva den vidare.

En annan förutsättning är redaktionella beslutsfattare som tillåter denna utveckling, vilket långt ifrån är en självklarhet. Den ena vändpunkten inträffade när Nisse Egerbrandt tilläts göra serien till sin och gav den en vänlig, sympatisk ton för sextio- och sjuttiotalen. Den andra inträffade när generationen efter Egerbrandt tilläts dra serien åt sitt håll, och tillämpa en råare ton lämplig för åttio- och nittiotalen. Dessa övergångar har hela tiden gått tillräckligt fort för att hålla serien relevant, samtidigt som de gått precis lagom långsamt för att inte stöta bort gamla läsare.

Även i det här sammanhanget kan det vara fruktbart att återvända till norska »Stomperud«, där bara en del av den här utvecklingen genomförts. Här har nämligen miljön förändrats med tiden – August Stomperud och hans kamrater är klädda i tidsenliga uniformer och försvarets organisation har moderniserats efter hand – samtidigt som formen legat fast genom åren.

Serien publiceras i en traditionsrik veckotidning och i de väl så traditionsrika julalbumen, och har genom alla år bibehållit såväl de starkt stiliserade teckningarna som den berättande texten under bilderna. Inga pratbubblor eller andra nymodigheter förekommer, och som Leif Isaksen för några år sedan berättade i en intervju – läsarna skulle heller inte acceptera dem. Varje avsteg från det invanda resulterar i upprörda läsarbrev, och så är det med den saken.

Resultatet blir att »Stomperud« framför allt är en

Bankrån, bovjakter och polisbilar – action har blivit en allt vanligare ingrediens i »91:an« på senare år. Det är långt från Egerbrandts serie, men fungerar faktiskt utmärkt. Avsnittet av Reimerthi och Gissberg.

En fördel med »91:ans« stora, färgstarka och mångfasetterade figurgalleri är att det lätt kan varieras. På senare år har 87:ans morsa Bottina Axelsson vuxit fram som en av de allra tacksammaste bifigurerna, och hon bär lätt egna serier. Avsnittet av Reimerthi och Petersson.

serie för de äldre läsarna, och att den kommer att få svårt att göra sig gällande när den generationen en dag är borta – särskilt efter den serierevolution som på senare år skakat den norska seriemarknaden. I Sverige har »91:an« fortfarande något att sätta emot »Rocky«, vilket jag betvivlar är fallet när det gäller »Stomperud« i förhållande till »Pondus« och »Nemi«.

MÄNSKLIGA FIGURER

För det tredje kommer man inte ifrån att det välformulerade figurgalleriet gjort mycket för att folk skall känna för serien. Ett rimligt jämförelseobjekt är förstås »Knasen«, där varje figur i princip har en eller några få egenskaper, och där åtminstone jag i princip aldrig klarat av att känna något för figurerna, hur bra seriehantverket än varit under vissa perioder.

I »91:an« är porträtten mer mångsidiga, figurerna har bra och dåliga sidor, och kan man tillåta sig att känna sympati för dessa mänskliga figurer. Ett typexempel är Majoren, vilken – samtidigt som han har befäls ställning och måste utöva den auktoritet detta medför – visar sig vara en mycket vänlig karl, men med avgjort dålig karaktär.

Han röker och dricker lite för mycket, och ömsom njuter av, ömsom kämpar mot sina laster, samtidigt som han stångas med den välmenande men oförstående regementsläkaren som vill hjälpa honom genom att förbjuda allt roligt. Majoren är också ensamstående utan familj och starkare sociala band utöver dem på regementet, och vi har många gånger sett honom leta vägar ut ur den påtvingade ensamheten. Han är helt enkelt lite som de flesta av oss, och det är mer än jag klarar av att säga om Schassen (som ändå är den mänskligaste figur Knasen-serien gett upphov till).

FRAMTIDEN

Vart är då 91:an-serien på väg nu? Sjuttio år är en aktningsvärd ålder för en serie, men också en ålder då de flesta serier för länge sedan slutat utvecklas och fastnat i sina invanda mönster.

I veckotidningsversionen torde inga stora förändringar inträffa så länge Nils Egerbrandt håller i ritstiftet. Egerbrandt gör det han gjort i fyrtio år, och han gör det bra, även om han i dag uppnått en ålder där hälsan ibland kan ställa till problem (något som vid behov löses genom repriser av äldre sidor).

Vad som händer den dag han vill pensionera sig vet vi däremot inte, men jakten på en efterträdare

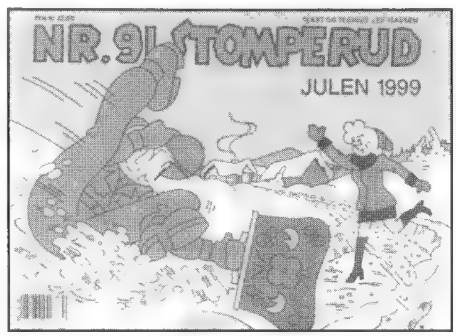

91 Stomperud julen 1999.

med tillräcklig kapacitet lär inte bli lättare den här gången än den var 1960. Visserligen finns en stab duktiga tecknare i *91:an*-tidningens stall (och det är väl också bland dem förlaget kommer att leta den dag det blir aktuellt), men dels behöver serietidningen själv dessa för att kunna hålla produktionen uppe, dels handlar det om serieskapare vana vid serietidningens annorlunda stämningsläge. Egerbrandts sidor har en helt annan, mer poetisk ton än serietidningens, och vem som än blir aktuell för uppgiften skall man nog inte räkna med att

Ett inslag som genom åttio- och nittiotalens närmande till verkligheten blivit vanligt i serien, är myglande kommunalgubbar och övriga småstadens intriger. Avsnittet av Reimerthi och Gissberg.

Senaste varianten av 91:an är »30-åriga kriget«, en fortsättningsserie där 91:an-figurerna planterats om till historisk miljö och skickats ut i 1600-talskriget mot katolikerna nere på kontinenten.

övergången kan bli lika diskret som när Egerbrandt en gång tog över efter Rudolf Petersson.

Än svårare kan övergången bli i Norge, där »Stomperud« av i dag är en mycket ålderdomlig serie. Den har förvisso en enorm folklig förankring (sedan många år står seriefiguren rent av staty i sin hemort Sørum), men jag föreställer mig ändå att serien läses främst av en äldre publik, medan de yngre föredrar helt andra serier. Att hitta en tecknare som tar över och för serien vidare efter Leif Isaksen (och i dennes anda) kan vara svårt nog i en generation där många aktiva tecknare är skolade i tidningen *Pyton* eller i den mer personliga skola som blivit dominerande på senare år. Att hitta en tecknare som dessutom kan förnya »Stomperud« – utan att driva bort seriens gamla läsare – förefaller vara en nästan övermänsklig uppgift.

FÖLJETONG

Om vi återvänder till Sverige och till serietidningen kan vi sedan konstatera att den utveckling som präglade nittiotalet där, saktat ner ganska väsentligt. Förstärkningen av miljökänslan och den starkare kontinuiteten är genomförda. Innehållsmässigt ligger serien hyfsat i fas med tidsandan. Där kan inte mycket mer göras för tillfället.

Nittiotalets utvecklig mot längre avsnitt och komisk äventyrsserie började också avstanna när man nådde taket för vad serietidningsformen tillåt . Tidningsnumren visade sig bli svåra att redigera när avsnitten passerade femton sidor, och eftersom det tar så lång tid att rita en sida satte även tecknarnas arbetsförhållanden gränsen där. I det avseendet märks med andra ord inte framåtrörelsen lika tydligt i dag som den gjorde för några år sedan. Några albumlånga historier har det med andra ord inte blivit –förrän nu.

Det senaste nya inslaget i tidningen är nämligen fortsättningsserier där en berättelse kan löpa genom ett antal nummer av tidningen. En förövning därvidlag innebar Mats Källblads albumserie »Vimmelgrind«, vilken körts som följetong i tidningen några omgångar under de senaste åren (den tredje så sent som 2001). Reaktionerna bland läsarna har varit blandade, och det är i dag osäkert om det blir en fortsättning.

I stället har man nu under sommaren 2002 gjort ett försök att applicera följetongsformatet på själva huvudserien. Angreppssättet blev att lyfta ut de välkända 91:an-figurerna, transplantera dem till 1600-talet, och i en sju avsnitt lång följetong (alltihop tecknat av den förträfflige Gert Lozell) skicka ut dem i trettioåriga kriget.

Noteras kan att valet av trettioåriga kriget som spelplats har en udda clou. Att de historieintresserade Reimerthi och Lozell valde just denna historiska period att skicka ut sina hjältar i berodde väl delvis på en slump, det var helt enkelt en bra tid att utforska om man samtidigt inte ville placera in mannarna i ett regelrätt fältslag. Vad Reimerthi och Lozell inte visste när de började (och jag själv upptäckte först under arbetet med detta nummers Rudolf Petersson-artikel) är emellertid att just den tiden var ett av Rudolfs specialintressen. Han var ju ägare till en stor samling tennsoldater i autentiska, noga målade historiska uniformer, och just uniformer från trettioåriga kriget hörde till hans specialiteter.

Men åter till serien. Själva krigshandlingarna förbigår Reimerthi av naturliga skäl huvudsakligen med tystnad, men det han och Lozell åstadkommit är inte desto mindre en läsvärd, albumlång komisk äventyrsserie med en hel del dramatiska vändningar. I skrivande stund har sista avsnittet just nått kioskerna, varför det är svårt att uttala sig om mottagandet, men redaktören Björn Ihrstedt noterar en huvudsakligen positiv respons från läsarna så här långt. Att det blir mer av den här varan är med andra ord ganska sannolikt. Om det är där 91:an-seriens framtid ligger vet vi däremot inte.

Det här är nämligen en serie som alltid haft förmågan att utvecklas – ibland också åt oväntat håll – och även om den i dag uppnått en ålder där de flesta serier stagnerar, besitter »91:an« nog fortfarande den folkliga förankring och de intresserade kreatörer som nya förändringar förutsätter. Riktigt vilken väg det blir är svårt att säga, och att Mandel Karlsson mäktar ytterligare sjuttio år i lumpen vågar ingen lova, men jag skulle bli förvånad om inte den här serien kommer att finnas med oss i bra många år till. Det lär med andra ord bli tillfälle att återkomma. ◄

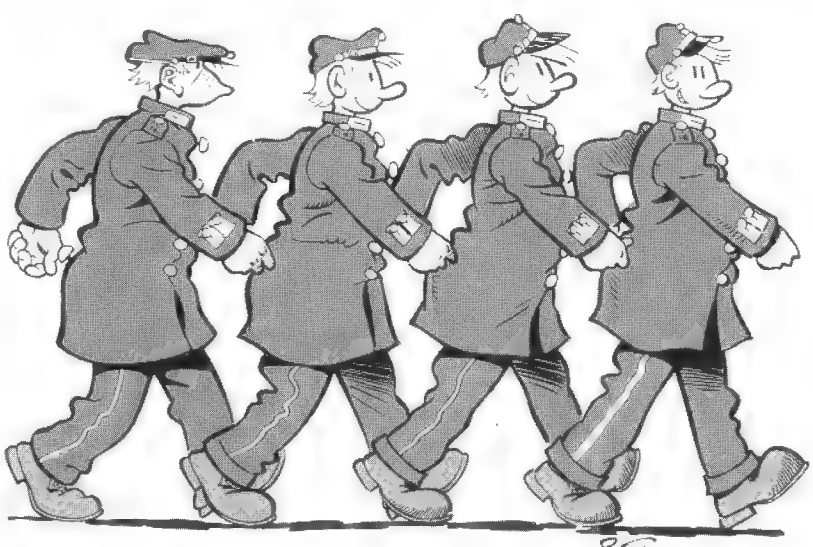

Mycket har hänt med Mandel Karlsson under hans hittills sjuttio år. Hur nästa sjuttio ser ut skall bli intressant att följa om man har livet och hälsan.

► Peter Nilsson ar en av B&B:s tre redaktorer. För ordningens skull bor också påpekas att han sedan många år då och då själv skriver för 91:an-tidningen. Han har i ovanstående dock gjort sitt bästa for att vara objektiv.

► Stort tack till ett antal vanliga människor som på ena eller andra sättet hjälpt till med det här materialet; däribland Leif Bergendorff, Björn Ihrstedt, Jan-E Israelsson, Borje Lavrod, Gert Lozell, Christer Nilsson, Bjorn Norrud, Ola Nyberg, Gunnar Persson, Claes Reimerthi, Thomas Storn och säkert också några jag glömmer här och nu (och darfor garna vill be om ursakt på studs!).

► Tidigare B&B-inslag om 91:an kan man hitta i Thud 9 (1970, nekrolog over Rudolf Petersson), Thud 16 (1972, några sidor kring lumparserier som fenomen, föranledda av fyrtioårsjubileet), B&B 5/81 (portratt av Nisse Egerbrandt, om än med tonvikt på »Olli«), samt B&B 6/92 (transkription av en paneldebatt hållen i samband med sextioårsjubileet plus en artikel om »Stomperud«).

Vet du

att
det finns en
yrkesorganisation
för dig som är tecknare och
grafisk formgivare som kan hjälpa
dig med arvoden,
upphovsrättsfrågor
och mycket annat
Kolla vår hemsida

www.svenskatecknare.se

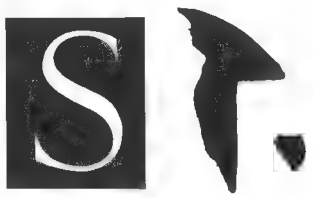

Föreningen Svenska Tecknare
Götgatan 48 118 26 Stockholm
Telefon: 08-556 029 10

91:an a

– Några ord med

av **PETER NILSSON**

91:an är sedan många år flaggskeppet bland de traditionella svenska humorserietidningarna, och en institution som praktiskt taget alla känner till. Tidningen fick för ungefär ett år sedan ny ledning, då Siv Jensing efter många år på redaktörsposten gick i pension och ersattes av Björn Ihrstedt. Vi bad Björn berätta lite om hur arbetet ser ut vid manöverbryggan på 91:an av i dag.

v i dag

vakthavande befäl«

Du har varit redaktör på 91:an i ett års tid nu. Kan du berätta lite om dig själv, så att läsarna får en bild av dig?

– Jag är född 1947 i Stockholm. Läste mycket serier som barn på femtiotalet, men tappade intresset några år på sextiotalet när det var annat som var roligare. Tog studenten 1967 på allmän språklig linje, gjorde lumpen på I 1 i Solna 1968–69, och muckade som korpral.

LILLA FRIDOLF

Gjorde du lumpen på I 1 följer du en gammal tradition, kan jag tala om. Där harvade Nisse Egerbrandt också en gång i världen.

– Okej. Numera är det polisskola där.

Hursomhelst, efter lumpen tog jag kvällskurser i kroki *[övningsteckning efter levande modell]* och frihandsteckning på Berghs Reklamskola och Konstfack, och tillbringade ett bortkastat år på universitetet.

Hösten 1969 fick jag tips om Semic, och sökte jobb som ateljétecknare. De behövde ingen just då, men däremot fler layouter, så jag började som layoutelev i januari 1970. Sedan jobbade jag med layout på de flesta av Semics tidningar fram till mitten av åttiotalet, fast främst *Buster* och *Lilla Fridolf*. *Fridolf* gjorde jag omslagen till från 1974 och fram till mitten av nittiotalet. Även för *Buster* har det blivit ett antal omslag och illustrationer under årens lopp.

Ovan, samt föregående sida. Ett av Gert Lozells omslag till 91:an-serien om trettioåriga kriget. Till vänster i skissform och på den här sidan tuschat för publicering. Slutresultatet publicerades i nr 17/02, och var ett av flera omslag med historiskt tema.

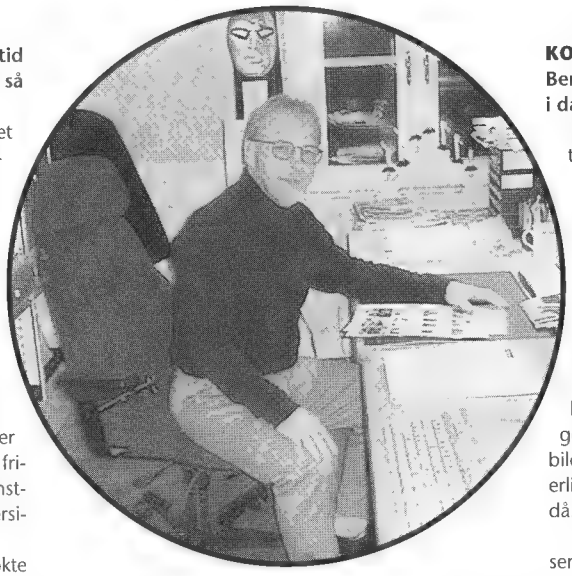

Björn Ihrstedt, fotograferad av Fantomenälskarna i The Scandinavian Chapter of the Lee Falk Memorial Bengali Explorers Club härom året, när han fortfarande förestod Fantomen-tidningen.

I mitten av åttiotalet började jag som redaktör för *Lilla Fridolf* och under slutet av åttiotalet var jag också ansvarig utgivare för »barn- och tjejtidningarna« (*Starlet, Bobo, Lilla Fridolf* med flera). Åren 1990–2001 var jag Fantomenredax, men jobbade under de åren även som redaktör för *Western, Seriemagasinet, Svenska Serier* och *Agent X9*.

När Siv Jensing skulle gå i pension förra året fick jag en förfrågan om jag var intresserad av *91:an*, och det var jag. I dag har jag förutom *91:an* också ansvaret för *87:an* och *Agent X9*, plus att jag just nu håller på med första numret av den nya tidningen *Uti vår hage*, som förhoppningsvis ska komma ut framåt slutet på året.

Är det en vanlig bakgrund för en serietidningsredaktör?

– Man kan ha olika bakgrund som serietidningsredaktör, men huvudsaken är att man gillar och är intresserad av serier.

Med tanke på att du har egen tecknarerfarenhet, gör det att du ser annorlunda på jobbet och på medarbetarna än den som närmar sig ett redaktörsjobb från annat håll?

– Jag tror att det är en fördel i redaktörsjobbet att jag kan teckna själv. När jag läser manus ser jag ofta bilderna framför mig, och jag tror att det är lättare för mig att kommunicera med tecknarna, än det är för en redaktör som inte kan dra ett streck själv.

KONTAKT MED KREATÖRERNA

Berätta lite om hur produktionen av *91:an* ser ut i dag.

– Jag jobbar ju med en grupp etablerade kreatörer som i de flesta fall har varit verksamma på serien i många år, och processen börjar vanligen med att jag får in manus från någon av manusförfattarna. De manusen fördelar jag sedan mellan tecknarna. Några av tecknarna, till exempel Gert Lozell och Jonny Nordlund, skriver även själva.

Manusen är oftast så bra att de går igenom utan några synpunkter från mig, likaså de färdigtecknade sidorna. Men det händer att jag kommer med synpunkter, och det har hänt i något enstaka fall att tecknaren fått rita om några bilder. Kreatörerna som har e-post har jag kontinuerlig kontakt med, och de andra ringer jag då och då.

De flesta av tecknarna textar eller datasätter sina seriesidor själva, och de övrigas sidor textas av Anne Thorsell. Färgläggningen sköts av Reprostugan i Värmland och tidningen trycks i Finland.

Ett ämne som inte är så omskrivet är hur veckosidan och julalbumen produceras numera, men

I grunden är Björn tecknare, och i många år stod han för omslagen till Lilla Fridolf-tidningen. Här ett av hans sista omslag innan den nye Fridolf-tecknaren Anders Persson tog över sysslan för några år sedan.

Två stöttepelare i 91:an-redaktionen, ateljétecknaren Mikael Burman och layoutaren Birgitta von Schoulz. Båda arbetar också med flera andra Egmont-tidningar.

såvitt jag har förstått hanteras även sådant via serietidningsredaktionen. Kan du beskriva arbetsgången och ägarförhållandena? På något vis känns det lite udda, detta att en Egmontägd serie produceras för en Allerägd veckotidning, för att sedan samlas i julalbum utgivna av Bonniers, vilket ju gäller både »91:an« och »Kronblom« numera.

– Det är egentligen inte så konstigt, eftersom allt publicerades av Bonniers ursprungligen.

Vi tar det från början. För ett antal år sedan ville inte *Året Runt* ha »Kronblom« längre, och då slog *Allers* till och köpte över veckosidan. Serien »Kronblom« tillhör Gunnar Persson själv, och han var förstås fri att placera veckosidan hos vilket förlag han ville, även om julalbumet stannade kvar hos Bonnierägda Jultidningsförlaget och serietidningsversionen fortsatte gå i *91:an*.

Något liknande gäller numera »91:ans« veckosida, som ju har gått i *Året Runt* sedan sextiotalet. Bonniers sålde nämligen *Året Runt* till Allers Förlag för några år sedan, och »91:an« hängde med. Veckosidan tecknas fortfarande av Nils Egerbrandt, som får sin lön från Egmont. Sedan fakturerar Egmont Allers.

Julalbumen består av gammalt veckotidningsmaterial, och plockas ihop av mig (»91:an«) och Gunnar Persson (»Kronblom«). Utgivare är sedan Jultidningsförlaget enligt avtal mellan Egmont och Bonniers. Jultidningsförlaget ger rent allmänt ut alla de klassiska julalbumen (»Fantomen«, »Lilla Fridolf«, »Agust« med flera), men innehållet plockas ihop av de olika redaktionerna på Egmont i Stockholm, det vill säga det som tidigare var Semics serietidningsredaktioner.

FÖRÄNDRINGAR

Åter till serietidningen. *91:an* som tidning har ju gamla anor, och mycket i innehållet har legat fast sedan femtiotalet. Berätta lite om hur du resonerade kring vad du ville eller inte ville förändra när du tog över redaktörskapet efter Siv Jensing.

– Vad jag tror, är *91:an*-läsaren lite konservativ i sin seriesmak. Många har läst tidningen länge, och man får inte göra för stora förändringar.

Bland de saker som har ändrats sedan du tog över finns både rent estetiska saker som bytet av logga *[med logga, logotype, menas det speciella, stiliserade sätt på vilket tidningens namn skrivs på omslaget]* och innehållsmässiga justeringar som att »Klackamo Dagbok«, Gunnar Perssons strippversion av »91:an«, har utgått. Har du några kommentarer kring de förändringarna?

– Den nya logon var min idé om att återgå till den ursprungliga kursiva varianten som gällde i tidningens barndom, fastän i modern tappning. Dock utan »nia i nian« som Leffe skrev i brevspalten i ett nummer. *[Det här anspelar på att 91:ans ansikte periodvis under tidningens historia har tittat ut genom »hålet« i siffran nio på omslaget – se illustration. Och Leffe är förstås Leif Bergendorff, som sköter tidningens brevspalt.]*

Att »Klackamo dagbok« försvann berodde mest på att Gunnar själv tyckte det var synd att ödsla bort bra idéer på två–tre bilder, samtidigt som han ville koncentrera sig mer på »Kronblom«.

Att »Uti vår hage« flyttar ut ur *91:an* och får egen tidning i höst antar jag inte har med dina redaktionella avväganden att göra, utan mer är en fråga om förlagspolitik och strategi. Men för stora läsargrupper har den serien nog ändå varit ett tungt vägande skäl att köpa *91:an* – lite grann som »Hälge« innan den fick egen titel drog en stor extra publik till tidningen Åsa-Nisse. Hur tror du *91:an* kommer att klara sig utan »Uti vår hage«?

– Som *91:an*-redaktör tycker jag självklart det är synd att »Uti vår hage« försvinner ur tidningen, men samtidigt tror jag att serien kommer att bli en succé som egen tidning. Jag tror också att *91:an* klarar sig bra även utan den. Det är en stark tidning ändå.

Hur kommer den nya *Uti vår hage*-tidningen att vara upplagd?

– Den ska komma ut med sex nummer per år. Det blir kring femton nya sidor av titelserien i varje nummer, plus åtta–tio sidor reprinter. Övrigt material blir några franska serier och några svenska. Klara är »Quarantän« av Camilla Eriksson (både en-

Krister Peterssons prisade »Uti vår hage« får nu egen tidning, nästan precis nitton år efter seriens debut i 91:an 1983.

Några 91:an-omslag för att illustrera hur tidningens logotyp justerades efter Björns tillträde som redaktör. Först ett klassiskt omslag från sent femtiotal, med kursiv stil på bokstäverna och huvudpersonens »nia i nian«. Sedan en halvny tidning från 1984, där bokstäverna i stället skrevs raka. Sist ett ganska nytt nummer, utgivet efter Björns tillträde, där bokstäverna återigen kursiverats.

bilds- och strippskämt), »Axplock« av Tobias Sjölund (ensidesskämt), »Kid Paddle« av Midam (fransk-belgisk serie från Dupuis) och »Zorillerna« av Deth & Corcal (»Les Zorilles«, även den från Dupuis). Till det kommer ytterligare två utländska serier som inte är helt klara i dagsläget, och som jag därför inte kan namnge än.

När »Uti vår hage« flyttar, vad kommer att ta den seriens plats i *91:an*? Och stannar Kristers andra serie »Vi å Pappa« kvar?

– Tomrummet i *91:an* fylls framför allt av tre serier. Dels blir det Tobias Sjölunds »Livet hemmavid«, dels nyproducerade avsnitt av »Lilla Fridolf« av Anders Persson och Leif Bergendorff och »Flygsoldat 113 Bom« av Anders Persson. Vad gäller »Vi å Pappa« har Krister förstås fullt upp med den nya tidningen just nu, men förhoppningsvis kan han kanske få till någon sida av »Vi å Pappa« då och då.

NYTT LIV

Du nämner »Fridolf« och »Bom« som nygamla biserier i *91:an*. Båda har varit avsomnade i några år *[åtminstone som serietidningsserier – »Fridolfs« julalbum nyproduceras fortfarande, på senare år med Leif Bergendorff och Anders Persson vid rodret]*. Men en nyproduktion av just »Fridolf« drogs ju igång i den figurens egen tidning bara för ett års tid sedan. Innebär det här att du flyttar den nyproduktionen till *91:an*, och åter gör *Fridolf* till en renodlad repristidning? Är det ett sätt att bekosta fortsättning på en nyproduktion som Fridolfs egen tidning egentligen inte bar?

– *Lilla Fridolf* har inte råd med mer än några få nyproducerade avsnitt. De avsnitt som gjorts det senaste dryga året var lite av ett test för att se om vi kunde höja upplagan den vägen. Resultatet vet vi inte än, men Leif och Anders ville gärna göra mer material än bara julalbumet, och då kom tanken upp att »Fridolf« kunde bli en av ersättarna för »Uti vår hage«.

Hur mycket räknar Anders med att hinna producera? Blir det här regelbundet eller mer sporadiskt?

– Han har hittills fått fyra manus från Leif, och fler är säkert på gång. Fyra till sex avsnitt per år räknar jag med. När det gäller »Bom« beror det mest på manussidan, eftersom humorn i den serien är lite speciell. Anders har hittills gjort ett fyrasidigt avsnitt, och det kör vi i *91:an* 22/02.

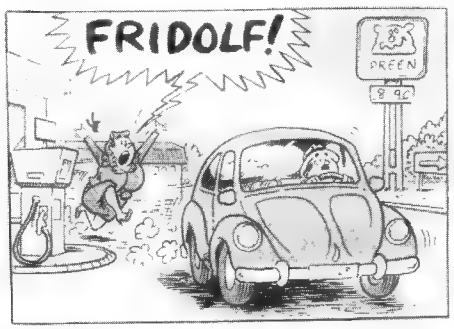

Teamet Bergendorff och Persson har med gott resultat återupptagit serietidningsproduktionen av Lilla Fridolf.

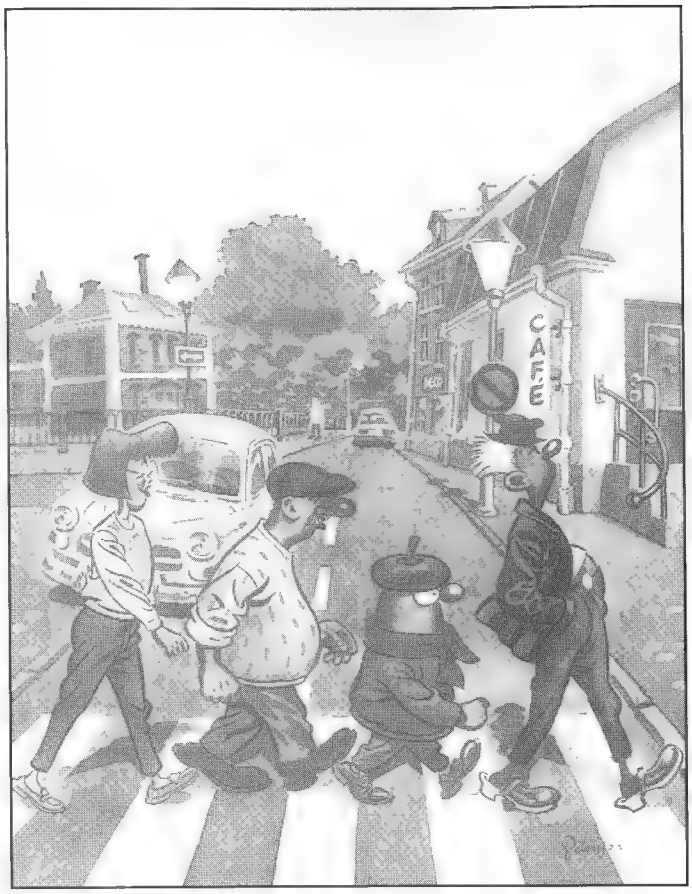

Krister Peterssons målade omslag till första numret av den nya Uti vår hage-tidningen är en kärleksfull pastisch på omslaget till Beatles »Abbey Road«-LP.

Det återstående nya inslaget är Tobias Sjölunds egen serie. Tobias har snabbt blivit ett återkommande namn i tidningen. Hur kommenterar du det nyförvärvet?

– Tobias vann tecknartävlingen 2001 och utvecklas positivt som 91:an-tecknare. Han har till och med skrivit ett eget 91:an-avsnitt.

Med »Livet hemmavid« blir han också den första nya 91:an-tecknare som får in en egen serie parallellt med jobb på huvudserien sedan Krister Petersson med »Uti vår hage«. Hade han den serien på gång innan han blev aktuell för 91:an, eller är den framtagen just för ändamålet? Och var det ett speciellt önskemål från Tobias att få balansera lönejobb på »91:an« med något eget?

– När utgivningen av *Uti vår hage* bestämdes frågade jag 91:an-tecknarna om de hade några egna alster i byrålådorna. Jag visste att Tobias hade gjort grejor tidigare till bland annat *MAD* och frågade om han hade något liggande. Han skickade då upp en bunt sidor som var roliga, men naivt tecknade och i fel format. Han har nu tecknat om de sidorna, och vi kör dem under titeln »Livet hemmavid«. Han hade även andra sidor som kommer att gå i *Uti vår hage* och kallas »Axplock«.

SKOLEXEMPEL

Båda de två senaste nytillskotten i *91:ans* tecknarstall har en bakgrund på serietecknarskola – Tobias Sjölund på Kvarnby i Malmö och Görgen Kronberg på Hofors. Hur ser du och förlagsvärlden i allmänhet på serieskolorna? Finns det något du som redaktör skulle vilja säga serieskolegenerationen?

– Det jag kan sakna bland det jag sett från serieskoletecknare är att det inte läggs ner mer tid på att lära sig teckna »på riktigt«, det vill säga anatomi, kroki, perspektivteckning med mera. Det där är saker som till exempel Krister Petersson och Janne Gissberg är suveräna på, fastän de tecknar i humorgenren. Hasse Lindahl är suverän i äventyrsgenren. Tobias är på väg att lära sig.

Jag kanske är konservativ, men tycker att mycket av det nya enbart ser krafsigt ut, och inte lockar till läsning.

Har du fler nya medarbetare på gång? Och vilka egenskaper efterlyser du hos en ny tecknare eller skribent?

– När det gäller manus kommer det en hel del från olika förhoppningsfulla som känner sig manade, men det mesta håller inte. Dessutom brukar de få vänta länge på respons från mig, eftersom jag helt enkelt inte har tid att läsa deras alster. Jag har även skickat manus till några av deltagarna i tecknartävlingen förra året, men att teckna »91:an« är tydligen inte så lätt som det kan verka.

Vad har du för vidare framtidsplaner?

– De nya eller nygamla biserier som vi har klara har jag redan nämnt, men jag har ögon och öron öppna för nyheter som kan passa i *91:an*-mixen.

Nu i sommar har *91:an*-tidningen kört en följetong i ett antal avsnitt, en lång historia under titeln »30-åriga kriget«, där Claes Reimerthi och Gert Lozell har planterat om 91:ans figurgalleri i historisk miljö. Detta med fortsättningsserier är ju ett relativt nytt grepp i 91:an, men är det något vi kan vänta oss mer av i framtiden? Och hur har läsarna reagerat?

– »30-åriga kriget« har fått ett mycket gott mottagande, vilket är glädjande. Claes har en idé om en ny flerdelad »historisk« berättelse, men den kommer att bli kortare. Problemet är att tecknaren blir uppbunden länge med en så här lång berättel-

Torsten Bjarres »Flygsoldat 113 Bom« är en serie som flera tecknare försökt sig på genom åren. Senast i raden är Anders Persson, som i flera år varit sugen på att göra ett försök, och nu äntligen fått chansen.

... och ett möte m

Tobias Sjölund, tecknaren som för ungefär ett år sedan vann *91:ans* teckningstävling, ser du nämnd lite här och var i samtalet med Björn Ihrstedt. Han har när det här skrivs redan en handfull 91:an-avsnitt i tryck, och tar i höst ett nytt steg i karriären när hans egna serier parallellt börjar publiceras både i *91:an* och i den nya *Uti vår hage*-tidningen. *B&B* har pratat med Tobias och bjuder här på en kort presentation av denne den allra nyaste rekryten i gänget bakom »91:an«.

Tobias Sjölund tittar upp från ritbordet.

HULKEN

Tobias är född 1976 i skånska Svalöv, en bit utanför Landskrona, och växte delvis också upp där. Andra delar av uppväxtåren tillbringade han i Lund och i Tyskland. Som så många andra tecknare har han serier i bakgrunden ända sedan barndomen, som läsning men även som ämne för barndomsteckningarna.

– De flesta av mina barndomsteckningar föreställde superhjältar och andra seriefigurer, inte solar och djur och annat som barn brukar rita. Jag minns att jag försökte rita av Hulken ur olika tidningar, men det var speciella problem med den figurens kraftiga magmuskler. De brukade ritas som ett mönster av nästan fyrkantiga rutor, och jag minns att folk frågade varför jag hade ritat fönster på Hulkens mage, berättar Tobias.

De europeiska äventyrsserierna, som till exempel »Blueberry«, har fascinerat många av de svenska tecknare som växte upp under albumboomen på sjuttio- och åttiotalet. Tyvärr är det svårt att få utlopp för den fascinationen på dagens seriemarknad.

Längre fram var det äventyrsserier av europeisk albumtyp (»Blueberry« med flera) som fångade Tobias uppmärksamhet, och han går fortfarande runt med ambitionen att någon gång göra en stor, historisk äventyrserie med piratmotiv. Sådana är dock inte särskilt säljbara i dagens svenska serieklimat, och när Tobias började fundera på möjligheterna att faktiskt få ägna sig åt serier på yrkesmässig basis, kom han med tiden fram till att han nog måste byta genre.

Således började han i slutet av nittiotalet allt mer experimentera med skämtteckningar och skämtserier, vilka han med begränsad framgång skickade in till diverse utgivare.

– Jag försökte mycket med veckotidningar, men där blev det inga reaktioner alls. Mina grejor var förstås inte särskilt bra i början, men *Sydsvenska Dagbladets* fredagsbilaga *Dygnet Runt* tryckte faktiskt en av dem ganska tidigt, berättar han.

OFATTBART

Respons eller ej, tecknande var vad Tobias ville syssla med, och då helst med tusch på papper – att jobba med dator är däremot inget han känner särskilt starkt för.

Våren 1999 hade han genom Arbetsförmedlingen ett halvårs praktik på en reklambyrå i Malmö. Tanken var att kanske hitta fram till ett jobb som AD eller originalare i reklambranschen, men någonstans under den här perioden dök hans handledare upp med ett tidningsklipp som skulle få stor betydelse. Nyheten gällde en serietecknarutbildning som skulle starta på Kvarnby folkhögskola just i Malmö, och det var ingen tvekan om att Tobias skulle söka. Som en av sexton elever blev han också antagen till skolans första årskull.

– För mig var det helt ofattbart att det här fanns. Visst hade jag hört talas om att det redan fanns en serietecknarskola i Hofors, men det var i andra änden av landet, och alltför långt borta för mig. Nu fanns chansen i Malmö, och jag trivdes jättebra med den kreativa miljön, berättar han.

Under året på Kvarnby balanserade Tobias mellan sina två olika inriktningar, vilket tydligt framgår av hans avdelning i skolans årsbok, där en äventyrsserie i fantasymiljö samsas med rena skämtsidor. I hans årskull på Kvarnby fanns dock representanter för flera helt olika infallsvinklar på serieskapande, och han noterar nöjt att man ofta inspirerar varandra att prova nya saker i en sådan miljö. Visserligen är självbiografi och liknande inget stort intresse för Tobias, men visst går det att göra mycket intressant i den genren, säger han.

– Å andra sidan är det förstås också så att en utbildning av den här sorten hjälper en att hitta sådant man är bra på, sådant man bör koncentrera sig på. När vi gjort ett nytt nummer av vårt skolfanzin hade vi alltid en genomgång efteråt, där vi gick igenom materialet sida för sida och alla fick kommentera varandras grejor. Det var nyttigt.

PÅ POST HOS POSTEN

Efter ett år, sommaren 2000, var sedan kursen slut, och alla skulle ut i den hårda verklighet där det inte alltid är så lätt att hitta forum för sitt skapande. En del elever hörde vi ganska omedelbart mer av, men för Tobias del var fortsättningen inte lika självklar.

– Sedan jag slutat på Kvarnby rörde jag i princip inte pennan på ett helt år. Det kändes liksom tomt, det blev för mycket och jag hade ingen inspiration. På skolan hade lärarna styrt en, pekat ut mål och erbjudit möjligheter att nå en publik, men nu visste jag liksom inte hur jag skulle gå vidare på egen hand, säger Tobias.

Inte heller varade gemenskapen på skolan. Man höll kontakten ett tag (bland annat inrättades en virtuell mötesplats på Internet där man kunde gå in och kommunicera med sina gamla kursare), men alla fortsatte med sina egna grejor, och åtminstone för Tobias del rann kontakterna med tiden ut i sanden.

I stället tog han ett jobb som brevbärare, vilket

Originalversionen av en »Livet hemma«-stripp som i omtecknad form kommer att publiceras i 91:an i höst

Ur Tobias vinnande bidrag till 91:ans teckningstävling, publicerat i nr 3/02.

d den nye rekryten

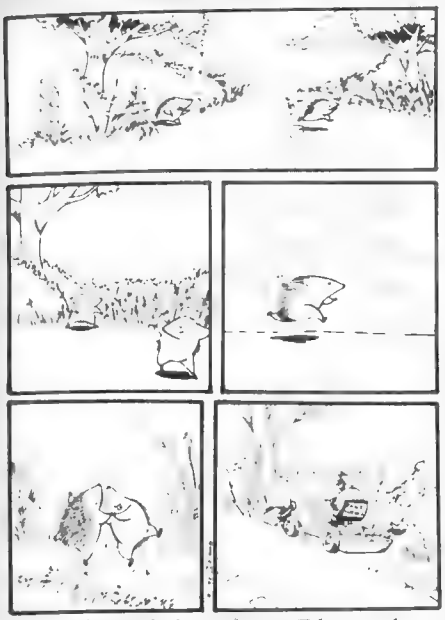

En av de fristående skämtsidor som Tobias gjorde under tiden på Kvarnby folkhögskola, och som nu kommer att dyka upp i den nya Uti vår hage-tidningen.

följdes av ett jobb på Postens sorteringscentral i Malmö. Vid samma maskin på postsorteringen jobbade Rasmus Gran, också han tecknare (ibland även *B&B*-skribent), som efter flera år med fanzinet *Asfalt*, diverse publiceringar på olika håll och därefter albumdebuten med »In ska man«, hunnit en bra bit i sin karriär, men ännu inte funnit några möjligheter att leva på sitt tecknande. De två började givetvis prata serier, och efter hand återkom lusten att försöka sig på något i den här branschen. Våren 2001 utlyste *91:an*-tidningen en tecknartävling för att hitta nya serieskapare (se annons i *B&B* 1/01), och Tobias tog chansen att skicka in ett bidrag.

En av Tobias önskedrömmar är att någon gång få göra en klassisk äventyrsserie i piratmiljö. Här några blyertsskisser till det projektet.

HALVTID

Det gjorde han rätt i, för det visade sig bli han som vann. »Utvecklingsbar och har potential att kunna bli en riktigt bra 91:an-tecknare«, löd omdömet från jurymedlemmen och etablerade 91:an-tecknaren Janne Gissberg, och redaktionen beslöt låta Tobias prova in som fast medarbetare.

Under det knappa år som gått sedan dess har han under regelbunden vägledning från redaktören Björn Ihrstedt (samt med en försvarlig hög införskaffade *91:an*-tidningar som referens – den rimliga utgångspunkten var att inledningsvis försöka lägga sig nära huvudtecknaren Janne Gissbergs stil, men att samtidigt titta även på de övriga etablerade tecknarna) jobbat och provat sig fram. Han har ritat och ritat om, och när det kändes säkert nog gått ner till halvtid på Posten.

När det här skrivs finns redan en handfull episoder (till manus av folk som Gunnar Persson och Leif Bergendorff) i tryck, och på väg är också Tobias första »91:an« till eget manus. Därtill kan vi i höst vänta oss premiär för hans helt egna serier, både i *91:an* och i den nya *Uti vår hage*.

Att en ny tecknare får tillfälle att ta med sig en egen serie när han börjar på titelserien i *91:an* är ovanligt, det har inte hänt sedan Krister Petersson (just med »Uti vår hage«) debuterade i början av åttiotalet, och jag frågar Tobias om bakgrunden.

– Att få med en egen serie var naturligtvis inget jag vågade begära som nybörjare på tidningen, men omständigheterna gjorde att det blev så i alla fall. Jag funderade på hur mycket jag skulle behöva teckna i månaden för att våga gå ner i tid på Posten, och frågade om jag kunde få göra fler 91:an-sidor per månad. Det fanns det inte utrymme för just då, men Björn frågade om jag inte hade något eget material i stället, så jag skickade in exempel ur mina tidigare serieförsök. Och redaktionen gillade dem, berättar Tobias.

EGEN SERIE

Det här handlade dels om en rad seriesidor Tobias tecknat utan genomgående figurer eller sammanhållande tema, dels om en strippserie han jobbat med i förhoppningen att någon gång få den placerad. Formatet stämde inte med tidningens, men man garvade på redaktionen, så Tobias ombads teckna om materialet för publicering med början nu i höst. Stripparna arbetas om till helsidor, och kommer i 91:an under titeln »Livet hemmavid« (vilket anspelar på att de i någon mån bygger på Tobias hemmamiljö i Svalövstrakten), medan de fristående sidorna (som ibland är lite råare i tonen och därför inte riktigt passar i 91:an) hamnar i *Uti vår hage* under titeln «Axplock«.

– Det är ganska mycket material jag har liggande halvklart här, säkert åtminstone femtio strippar som i en eller annan form kan passa i *91:an*, och det känns skönt att ha dem i ryggen när jag nu på allvar kan börja teckna för publicering, säger Tobias.

Fast samtidigt är han noga med att notera hur förfärligt fort allt det här gått.

– Exempelvis måste jag nu på allvar se till att tänka igenom sammanhangen i »Livet hemmavid« – vem som är släkt med vem, vilka figurer som redan är döpta och så vidare – innan alltför mycket har hunnit i tryck.

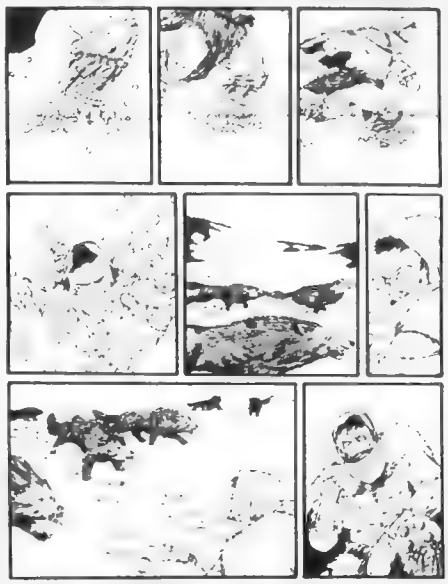

En sekvens ur en äventyrsserie som också gjordes under serieskoletiden.

PIRATER

Hur ser då framtiden ut för denne nykomling? Jag frågar, och Tobias berättar att han för tillfället producerar kring tolv–tretton seriesidor i månaden. När han hunnit få upp farten ytterligare en bit hoppas han kunna släppa också sin återstående halvtid på Posten och satsa fullt ut på 91:an. Och det ligger inom en rimligt nära framtid, säger han.

Andra projekt då?

– Jo, i förlängningen har jag förstås kvar förhoppningen att någon gång få genomföra min piratserie, som är tänkt för sisådär fyra hundrasidiga album. Men det kommer att kräva mycket jobb – båtar är svåra att rita och en piratserie kommer att kräva mycket av den varan. Samtidigt kommer jag också att behöva mycket rutin för att få ihop ett bra manus. Hittills har jag mest sysslat med bataljscenerna som är roliga att teckna, och ärligt talat är en sammanhängande handling fortfarande något som ligger i framtiden. Som läsare har jag alltid sett mer till teckningarna än till manusen, och än så länge är det nog något som märks även när jag skriver eget.

I övrigt då?

– Nej, några ytterligare ambitioner har jag inte just nu. Jag är själv lite förskräckt över hur fort det här gått, och för tillfället vill jag bara se till att få rutin och ordning på det jag redan uppnått – och så hoppas jag att läsarna gillar det jag gör.

PETER NILSSON

Kan han tänkas gilla sport, den där Tobias?

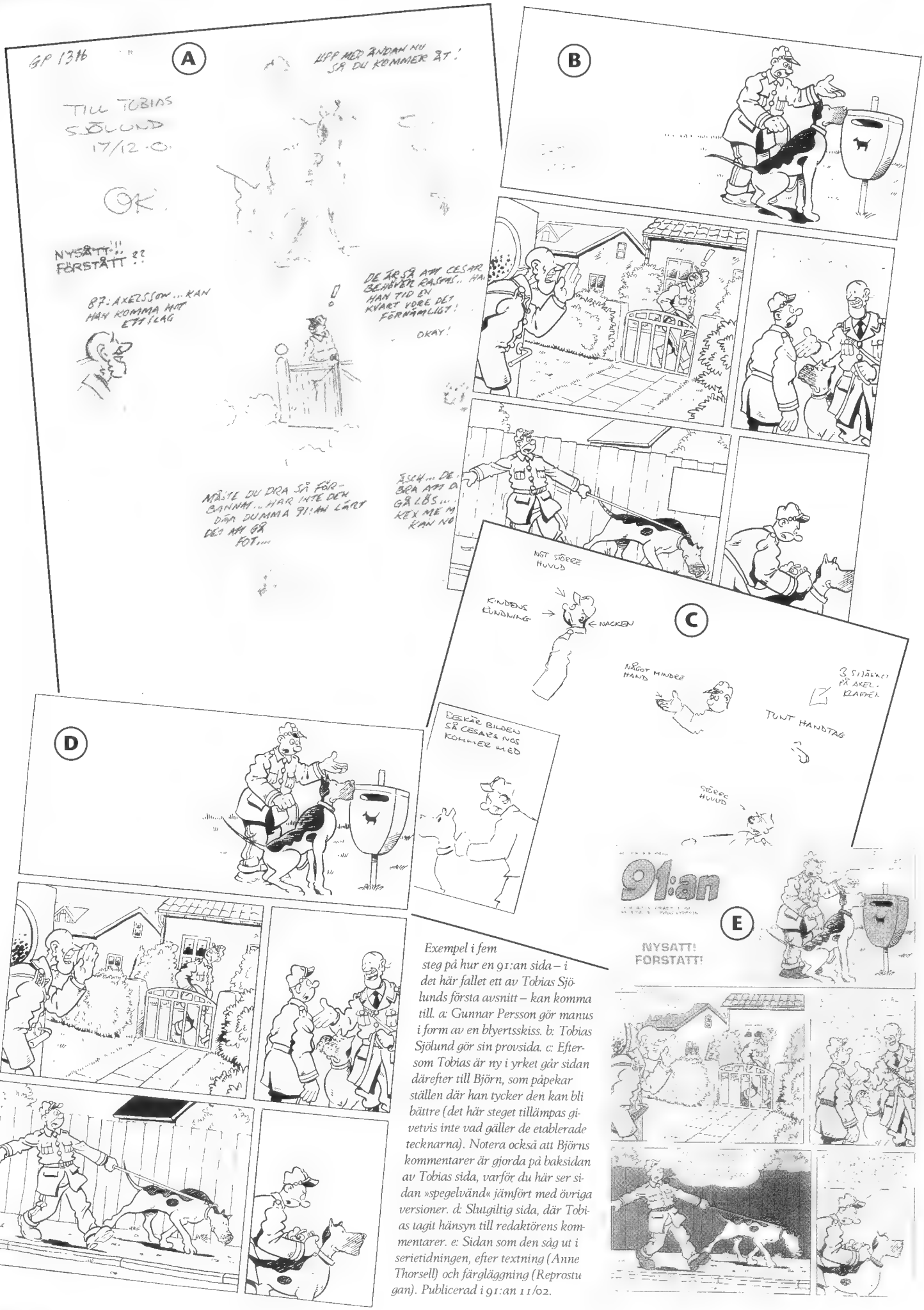

Exempel i fem steg på hur en 91:an sida – i det här fallet ett av Tobias Sjölunds första avsnitt – kan komma till. a: Gunnar Persson gör manus i form av en blyertsskiss. b: Tobias Sjölund gör sin provsida. c: Eftersom Tobias är ny i yrket går sidan därefter till Björn, som påpekar ställen där han tycker den kan bli bättre (det här steget tillämpas givetvis inte vad gäller de etablerade tecknarna). Notera också att Björns kommentarer är gjorda på baksidan av Tobias sida, varför du här ser sidan »spegelvänd« jämfört med övriga versioner. d: Slutgiltig sida, där Tobias tagit hänsyn till redaktörens kommentarer. e: Sidan som den såg ut i serietidningen, efter textning (Anne Thorsell) och färgläggning (Reprostugan). Publicerad i 91:an 11/02.

se, och det är inte bra att dela upp en flerdelad historia på flera tecknare. Det vet jag som gammal Fantomenredaktör.

Tar folk det här med fortsättningsserier annorlunda när det gäller en 91:an-variant än man gjorde med »Vimmelgrind«, där väl en del klagade över att man över huvud taget provade en fortsättningsserie? Och blir det mer »Vimmelgrind«?

– »Vimmelgrind« slog väl tyvärr aldrig riktigt väl ut, så det är nog osäkert om det blir en fortsättning i *91:an*.

Anatomi och perspektivlära är viktiga också när man tecknar i skämtstil. I Janne Gissbergs bilder är båda alltid mycket närvarande, och på skiss-stadiet syns det extra väl.

HÅLLER STÄLLNINGARNA

Ett ämne vi inte kommer ifrån är givetvis serietidningarnas vikande upplagesiffror på senare år. Kenneth Andrén i Egmont-ledningen redovisade i februari siffran 30 000 exemplar för *91:an* i en dagstidningsintervju. Hur ser *91:ans* upplagekurva ut?

– *91:an* säljer bra och håller ställningarna, även om man inte kan jämföra med upplagorna under guldåldern på sjuttio- och första halvan av åttiotalet.

Hur ser det ut för övriga svenska humortidningar?

– *Hälge* och *Herman Hedning* går också bra. Däremot kunde *Lilla Fridolf* och *Åsa-Nisse* gå bättre.

Vad gäller repristidningen *87:an* har de senaste numren innehållit avsevärt mindre Egerbrandt och avsevärt mer nyare material. Är det en medveten omorientering, eller bara en slump? Behöver *87:an* »moderniseras« av upplageskäl?

– Nej, *87:an* går bra. Att det varit mer av de yngre tecknarna beror nog mest på att vi börjat komma in på reprismaterial från de senaste åren, där det är andra än Nisse som tecknat och berättat. Men jag tycker nog ändå att det är en hel del av honom i varje nummer.

Egmont som förlag letar ju gärna samtryckskandidater. Diskuteras någonsin utlandsförsäljning av 91:an-material?

– Det finns inget som helst intresse från de andra nordiska länderna för »91:an«. Däremot säljs den svenska tidningen i de svenskspråkiga områdena i Finland. Sedan finns ju »Stomperud«, men det är i dag en helt norsk serie även om den ursprungligen byggde på Rudolf Peterssons original.

FAMILJEPUBLIK

Härom året gjordes ett enstaka försök att plasta in prylar som följde med ett nummer av *91:an*-tidningen, men det gav uppenbarligen inget resultat eftersom det inte upprepats. Samtidigt är det många andra tidningar som helt verkar leva på dessa »presenter«. Har du några kommentarer till det? Vad säger det om *91:ans* läsare?

– På *91:an*, liksom *Fantomen* och *X9* med flera, funkar inte inplastade grejor, vilket jag tycker är skönt. Jag tycker att det är roligare när läsarna uppskattar tidningen för dess innehåll i stället för påklistrade plastpryttlar.

Instämmer! Men var ligger då *91:ans* primära läsargrupp? Är det äldre eller yngre, män eller kvinnor, eller rent av en familjepublik?

– Jag tror att *91:an* är en typisk familjetidning. Den läses av flera generationer samtidigt, och går lite grann i arv inom familjen.

Har 91:an som figur ett marknadsvärde utanför seriesidorna? Görs det försök från Egmonts sida att exploatera »varumärket« 91:an för att marknadsföra andra produkter?

– Det är Bulls som sköter den verksamheten, och Pernilla Tidström på Egmont. Jag vet att det finns 91:an-strumpor och 91:an-kalsonger, och dessutom är en 91:an-kortlek från Kärnan på gång. Det finns säkert mer, men jag är lite dåligt insatt.

Hur tror du allmänheten ser på »91:an« och de andra svenska klassikerna? Uppfattas de som i eller ur takt med tiden? Flera av de här serierna har ju sina rötter i trettiotalet, samtidigt som man inte kan modernisera alltför snabbt om serierna skall kännas igen...

– Jag tycker 91:an-kreatörerna har varit med sin tid under nittiotalet, och att serien känns fräsch. Vad de andra serierna anbelangar; Kronblom spelar Bingolotto och Åsa-Nisse har också ibland moderna grejor, men de två serierna tycker jag personligen andas mer femtio-sextiotal än tvåtusental.

Hur bedömer du framtidsmöjligheterna för *91:an*? Hur ser tidningen ut om ytterligare fem eller tio år?

– Det är svårt att sia om, men jag tror att *91:an* hänger med även i framtiden. ◀

Tobias Sjölunds »Livet hemmavid« i den omtecknade versionen avsedd för 91:an.

En helt ny variant på »91:an« innebar den gångna sommarens följetong, där seriens figurer planterats om till 1600-talet, och hamnar mitt uppe i trettioåriga kriget.

En mycket
– Ett porträtt av

av **LEIF BERGENDORFF** (faktainsamling)
och **PETER NILSSON** (artikeltext)

Alla svenskar känner till »91:an«, en av våra stora klassiker. Rudolf Petersson, mannen som en gång skapade serien, är det däremot färre som vet särskilt mycket om. Här följer ett försök till biografi, dryga trettio år efter tecknarens död.

skygg man
Rudolf Petersson

Det finns en handfull personligheter i den svenska seriehistorien som blivit så kända och förknippade med sin gärning att de serieintresserade liksom lagt bort efternamnen. Det är sällan någon tvekan om saken när vi talar om folk som Rune (Andréasson), Sture (Hegerfors) eller Horst (Schröder), och det är väl också precis som det skall vara. Till denna lilla skara förnamn hör märkligt nog även Rudolf (Petersson).

Jag använder uttrycket »märkligt nog« inte för att Rudolf skulle sakna betydelse – snarare är han som »91:ans« skapare något av en nyckelfigur i svensk seriehistoria – utan mer för att vi egentligen inte känner honom särskilt väl, och för att det finns stora luckor i den bild vi i efterhand skapat oss av personen bakom en av våra mest folkkära serier.

Skälen är flera, och delvis beror det här naturligtvis på att Rudolfs verksamma år inföll långt innan det fanns någon som intresserade sig för att skriva om serietecknare. Minst lika mycket bottnar det dock i att han var en mycket skygg man med en del personliga problem, och att det mesta av hans kvarlåtenskap gick förlorat efter hans död 1970.

Följande försök till biografi är därför sammanfogat av diverse olika fragment, därtill skrivet alla dessa år i efterhand, och kan förstås inte göra några anspråk på fullständighet. Bland våra huvudkällor har funnits en intervju med Rudolfs brorsdotter,

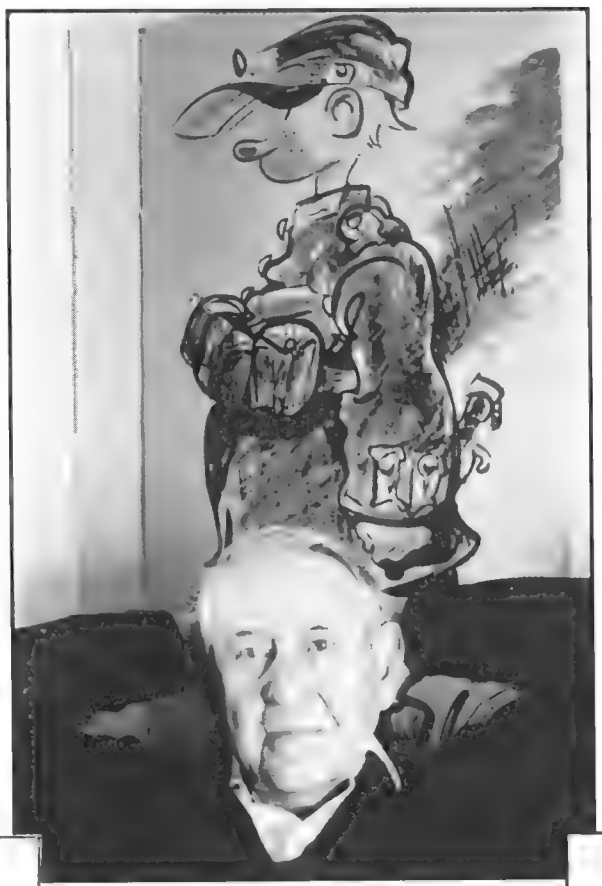

Rudolf Petersson och hans smått odödliga skapelse.

textilkonstnären Ingrid Dessau, gjord i början på nittiotalet. Ingrid Dessau gick emellertid bort härom året, och några kompletteringar har vi därmed inte kunnat göra den vägen. Andra kunskaper kommer från det förträffliga 91:an-museet som inrättats på regementet I 16 i Halmstad, och ytterligare en del är resultatet av övrigt arkivgrävande och gamla tidningsartiklar.

HALMSTAD

Rudolf Petersson, i familjen ofta känd under smeknamnet Dolle, föddes den 17 juni 1896. Pappan Viktor Petersson var köpman, mamman Sofia von Friedrichs var utbildad folkskolelärarinna, och familjen bodde i Halmstad (tidvis tydligen med sommarnöje i den natursköna Simlångsdalen, som ligger utanför staden).

Uppväxten hade uppenbarligen sina besvärliga inslag. Rudolfs far verkar ha lidit av själslig ohälsa och gick bort tidigt, varefter det blev mammans uppgift att lotsa barnen rätt här i livet. Hon verkar å andra sidan ha varit en handlingskraftig kvinna (för sin tid därtill ovanligt välutbildad), och återgick som änka till läraryrket för att kunna ordna försörjningen.

Ändå hade säkerligen familjen (med sammanlagt fyra barn, varav Rudolf var näst yngst) knappt med pengar, samtidigt som Rudolf verkar ha ärvt sin fars läggning och framstod som en orolig ande redan som ung. Trots detta talar de vittnesbörd vi har från Ingrid Dessau om en mycket bra familjesammanhållning, och speciellt betydelsefull för Rudolf verkar älsklingssystern Anna ha varit. Också på ett annat sätt var familjesammanhållningen av betydelse, såtillvida att de äldre syskonen jobbade för att bekosta de yngres skolgång.

För Rudolfs del innebar det att hans äldre bror Victor, som var läsbegåvningen i en syskonskara dominerad av bohemiska konstnärssjälar (och som redan fått sin utbildning på handelsskola i Malmö), under sina första år i arbetslivet fick avsätta stora delar av lönen för att hjälpa mamman bekosta både ena systern Margits lärarutbildning och lillebror Rudolfs konststudier i Göteborg.

C I TECKNING

Rudolf visade sig nämligen tidigt ha en konstnärlig ådra. Han ritade redan som barn mycket och gärna, och lär ha fått sina första teckningar publicerade i *Hallands-*

Ovan en mycket tidig 91:an, på föregående sida en något senare, då figurerna börjat anta sitt »rätta«, klassiska utseende.

Två karikatyrsamlingar under titeln »Känt folk« utkom åren 1913–14.

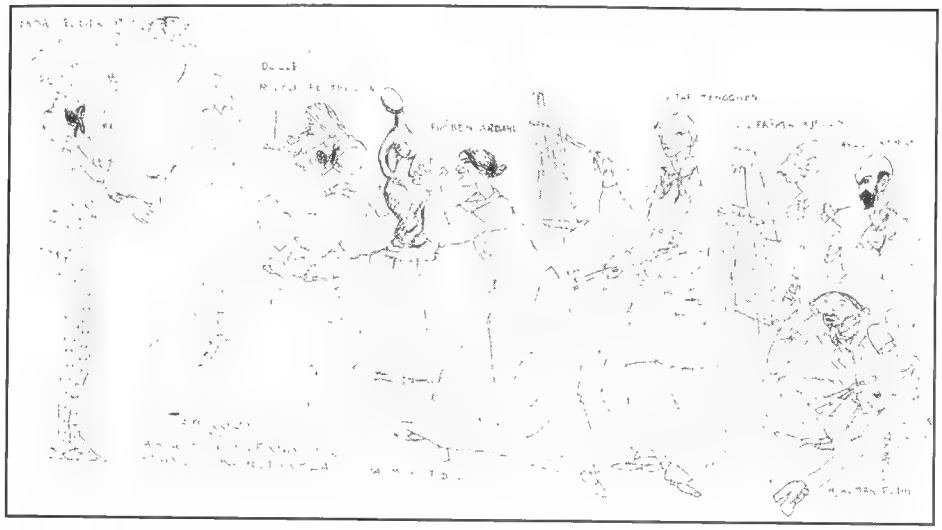

En karikatyr som Gustaf Tenggren tecknade på sextiotalet, många år efter att han och Rudolf gått Valands målarskola tillsammans på tiotalet. Rudolf sitter precis till höger om modellen.

Posten redan när han var i tioårsåldern, det vill säga kring 1906. Dock hade han problem med perspektivteckning, vilket lär vara skälet till att han trots sin uppenbara begåvning gick ut skolan 1913 med bara C i teckning.

Om perspektiven innebar problem, så hade den unge Rudolf desto större fallenhet för ansikten. Han roade ständigt familjen med karikatyrer och roliga teckningar, och lär enligt efterträdaren Nils Egerbrandt ha varit en stor beundrare av Albert Engström. Redan 1913 – då var han bara sjutton år – lyckades han också få utgivet sin första karikatyrsamling i bokform under titeln »Känt folk«. Boken lär ha ställt till med visst rabalder i Halmstads-societeten, och ytterligare en samling (med samma titel) kom året därpå. Sedan var det dags för Rudolf att under åren 1915–16 på allvar inleda sin konstnärskarriär med två års studier vid Valands målarskola i Göteborg.

Skolgång var dock dyrt, och pengarna hemifrån verkar ha varit en förutsättning för studierna. Anekdoten om hur Rudolf hörde av sig till familjen med följande vykortstext: »Skriv en rad – om så bara på en postanvisning«, har blivit smått klassisk.

Av stor betydelse för hans framtida liv blev också vänskapen med några andra studenter på skolan – Ingrid Dessau nämner blivande storheter som Adolf Hallman och Gustaf Tenggren, och framför allt den senare umgicks flitigt både med Rudolf och med systern Anna. Dessa tre – Rudolf, Anna och Gustaf – kom med tiden att länkas nära samman, men först hade fosterlandet anspråk på några år av Rudolfs liv.

TOG VÄRVNING

1916 blev han nämligen inkallad till militärtjänst vid regementet i hemstaden, vilket verkar ha varit en blandad upplevelse. Skall man se på de positiva sidorna bör förstås nämnas att han här fortsatte att rita nidteckningar – och att det nu för första gången en var officerare som i stor skala blev måltavlor för hans elaka penna.

Militärlivet försåg nämligen den unge hallänningen med råmaterialet till en välkommen extra födkrok under de här åren – han ritade elaka karikatyrer av regementets officerare, porträtt som sedan ställdes ut i skyltfönstret hos stadens bokhandlare (vars son var Rudolfs gode vän). Allmänheten hade naturligtvis roligt åt nidbilderna, medan de avbildade lär ha varit mindre roade och inte sällan köpte upp teckningarna för att slippa bli utskrattade.

Rent allmänt skall också noteras att det var på regementet Rudolf mötte de människor som femton år senare skulle förvandlas till seriefigurer i »91:an«. Det är väl känt att i princip hela figurgalleriet har sina förebilder i verkliga personer, och många av dem har i efterhand rent av identifierats (vilket inte är så svårt som det låter, eftersom Rudolfs karikatyrer även så långt efteråt var mycket pricksäkra).

Hur lumparåren annars förlöpte för Rudolfs del vet vi naturligtvis inte med säkerhet, men om man skall döma av intensiteten i de elaka officerskarikatyrerna i tidiga »91:an« står det ganska klart att han hjärtligt avskydde sina överordnade.

Rudolf framstår på bilder från tiden också som en ganska vek yngling, och man kan ana att den hårda miljö som säkerligen utmärkte ett regemente på tiotalet – det här var mitt under första världskriget och många år före liberaliseringen av de värnpliktigas villkor – var påfrestande för honom.

Inte desto mindre valde han att ta värvning i stället för att nöja sig med den utbildning till reservbefäl han först var uttagen till (skälen verkar ha varit ekonomiska – skillnaden innebar ett rejält lönepåslag), vilket innebar att han fanns kvar i kronans tjänst tills världskriget avslutats. Totalt blev det två år på regementet.

ENSAMSTÅENDE

Sedan Rudolf – vilken då avancerat till korpral – muckat 1918 var det dock åter den konstnärliga banan som kallade, och såvitt vi vet ägnade han sig inledningsvis framför allt åt måleri, även om han under åren 1919–21 sporadiskt också medverkade

Rudolf Petersson fotograferad vid värnplikten 1916.

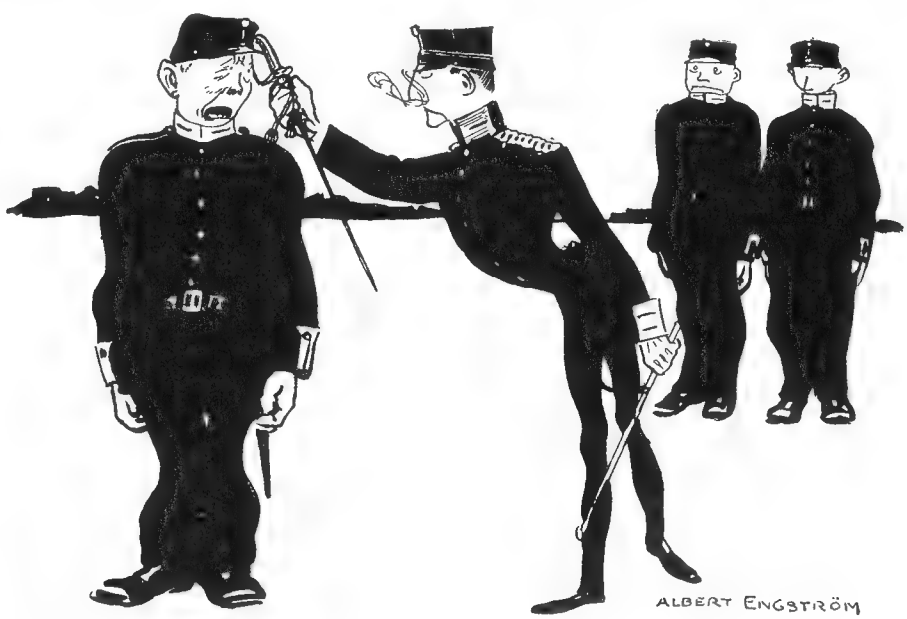

Tenn Per Larsson exercerar beväring på Rommehed och skall privat lära sig höger om och vänster om. Löjtnanten kommenderar höger om och Tenn Per gör vänster om.
Löjtnanten: ***Va ä du för en 7 skock stekta små änglars bondgaffel? Tror du att du har höger åt det hållet, så ska ja 11 nitton brunsvedda bulta masen ur dej!***
Tenn Per ***(lugnt): Arri gud! Ur kan du bli arger över så lite?!***

Tecknaren bakom den här bilden, Albert Engström, var något av Rudolfs förebild tidigt i karriären.

Gustaf Tenggren, Rudolfs studiekamrat, vän och under några år även svåger.

med skämtteckningar i tidningen *Strix*, som ju drevs av hans gamle förebild Albert Engström.

1918 blev det också så att älsklingssystern Anna (även hon verksam som konstnär, om än mindre känd) gifte sig med Rudolfs gode vän från konstskolan, Gustaf Tenggren. Paret flyttade därefter snart till Köpenhamn, möjligen för att Gustaf vid den här tiden fått uppdraget att illustrera H.C Andersens sagor, möjligen för att helt enkelt bli en del av konstnärskolonin i den danska huvudstaden.

Rudolf, som fortfarande var ensamstående, och som dessutom verkar ha varit osedvanligt starkt bunden både till systern och vännen (»han var oerhört skygg, och behövde någon att ty sig till«, berättade brorsdottern Ingrid Dessau), flyttade med. Alla tre bodde nu några år i den danska huvudstaden.

EMIGRERADE

När Gustaf och Anna 1920 sedan beslöt emigrera till USA följde Rudolf än en gång efter (året 1921 brukar anges för hans del), och hela sällskapet hamnade i Cleveland, Ohio. För Gustaf var det en flytt för gott, och han kom nu att skapa sig en karriär på andra sidan Atlanten.

För en svensk publik har Gustaf Tenggren (1896–1970) aldrig blivit något riktigt stort namn, trots att han efterträdde John Bauer som fast illustratör i den klassiska sagoantologin »Bland tomtar och troll« och höll på med den i hela tio år, 1917–26. I sitt nya hemland USA uppnådde han däremot med tiden en ställning som närmast påminner just om den Bauer fått hos oss – som en av de klassiska sagoillustratörerna.

Inte minst är han känd för sina arbeten som illustratör av de klassiska barnböckerna »Golden Books« (billiga kvalitetsböcker, varav en del även kom på svenska som FIB:s Gyllene böcker), men han har också illustrerat otaliga andra sagoböcker. Flera museer ställer ut hans verk, hans kvarlåtenskap finns bevarad på ett college i Minnesotas svenskbygder, och hans illustrationer räknas hos amerikanerna till kulturarvet.

För en serieintresserad publik måste naturligtvis också nämnas Tenggrens insatser hos Disney, där han åren 1936–39 var ateljéchef och (även som konceptkonstnär) deltog i förarbetena inför långfilmsproduktioner som »Snövit« och »Pinocchio«. Särskilt vad gäller »Snövit« brukar han nämnas som viktig för hur den färdiga filmen kom att se ut, även om han kom in i produktionen när filmen redan var en bra bit på väg.

Rudolf var kanske inte lika framgångsrik, men lyckades ändå hitta en utkomst som tidningstecknare på *The Cleveland News*, en dagstidning med en upplaga kring 500 000 exemplar. Arbetet här verkar ha varit Rudolfs fasta punkt under tio år som svenskamerikan, även om såväl Gustaf som Anna efter något år flyttade vidare.

ÖRNDOPPA

Än en gång är det ganska lite vi vet om dessa Amerikaår, men enligt Gustaf Tenggrens biografi kan man i alla fall notera att valet av bostadsort helt enkelt styrdes av det faktum att det var i Cleveland Gustafs två äldre systrar – vilka redan tidigare emigrerat – bodde. Samma källa anger för övrigt att Gustaf på något sätt var inneboende hos systrarna under de två år han stannade i staden (innan han flyttade vidare till New York), vilket förstås också bör ha gällt hustrun och kanske Rudolf.

Vad gäller arbetet kan väl sedan konstateras att Rudolfs uppdrag på *Cleveland News* huvudsakligen verkar ha handlat om reportageteckning och porträtt. Han har berättat om sitt första jobb som provanställd, då han blev satt att illustrera en medicinsk artikel. Dock var det här långt innan han behärskade någon engelska att tala om, och facktermerna i texten låg långt bortom hans horisont, varför han fick ta hjälp av en vänligt inställt sättare för att över huvud taget begripa vad artikeln handlade om. När han väl blivit klok på att det gällde en forskare och ett mikroskop fick han dock ihop en godkänd bild, och kunde räkna med fortsatt arbete.

Han kunde nu bli skickad på lite av varje, och i en kortare intervju gjord i samband med »91:ans« tjugofemårsjubileum nämner han exempelvis den gången han fick i uppdrag att uppsöka och rita av en dödsdömd mördare i fängelset. Efteråt nämnde Rudolf för sin redaktör att han tyckte karln såg ut »som om han hade kunnat mörda sin egen mor«, något redaktören (som tydligen gillade raka puckar och säljande formuleringar) slog upp på första sidan som ett citat av tidningens tecknare – med fullständigt namn angivet. Enligt den här historien gjorde saken Rudolf smått livrädd för att mördarens kumpaner skulle ta illa upp (man får inte glömma att det här var tjugotal, och brottsligheten var ett inte obetydligt inslag i det amerikanska samhället), varför han ett bra tag framöver smög längs väggarna i Cleveland.

Vid något tillfälle lämnade han också staden och försökte sig på något så exotiskt som att gräva guld, och även här finns det naturligtvis en anekdot (man anar att Rudolf var bra på sådana). Jag citerar ur *Levande Livets* artikel:

»Ett slag prövade Rudolf Petersson på att gräva guld uppe i Coloradobergen. Han behövde en smula motvikt mot det jäktiga livet på tidningen. Något lönande jobb blev guldvaskningen inte. De små guldnugget som man någon gång hittade förslog inte till mat för dagen. Lägret hade en hord av snyltgäster, främst skallerormar och jättestora örnar. Örnarna var så fräcka att de ibland dök rakt ner på det dukade bordet och drog iväg med servisen. Men Rudolf Petersson tog upp utmaningen och hade ständigt en bössa istället för servett i knät under måltiderna. En middag sköt han en örn, som just var på väg upp i luften med en rykande soppterrin i klorna. Soppan kom fortare än kvickt tillbaka och som klimp fick de överraskade guldgrävarna fiska upp en örn, som mätte två och en halv meter mellan vingspetsarna.«

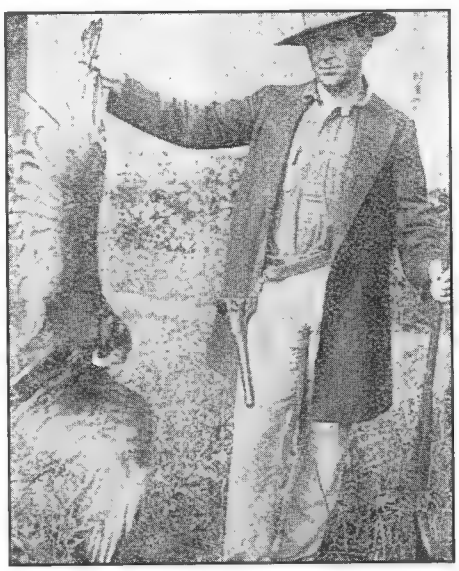

Rudolf och örnen han sköt medan han försökte sig på att vaska guld i Colorado.

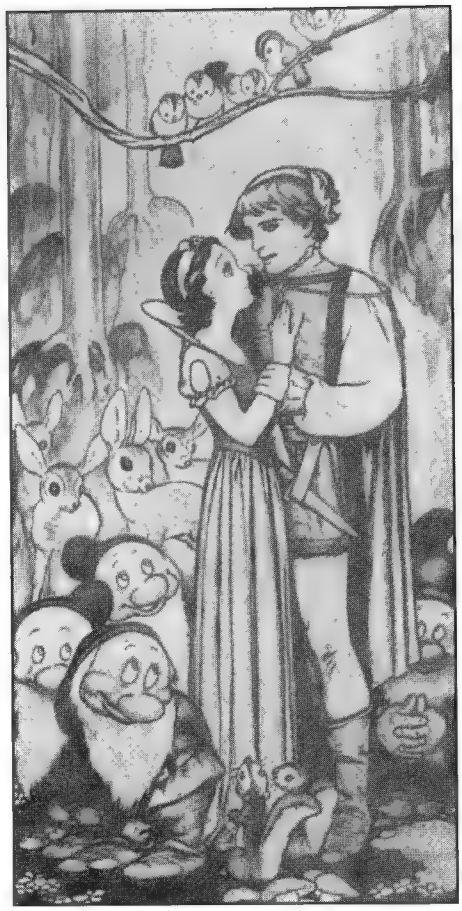

För serieintresserade är kanske kopplingen till Disney den intressantaste delen av Gustaf Tenggrens amerikanska karriär. Bilden här en av de många förstudier Gustaf gjorde under arbetet med »Snövit«.

RITADE AV LIK

Men allt gick inte att förvandla till roande anekdoter, och tydligen var det också så att den nu 25-årige tecknaren under den här perioden grundlade en del av de svårigheter som skulle följa honom genom resten av livet, och då framför allt ett återkommande alkoholproblem.

Den anekdot som brukar berättar om den här tiden handlar om hur det i Rudolfs arbetsuppgifter som tidningstecknare på *Cleveland News* ingick att rita av lik som polisen inte kunnat identifiera. Tanken var att en teckning baserad på den dödes anletsdrag skulle få tidningens läsare att hjälpa till med identifieringen, vilket tydligen var ett ganska vanligt tillvägagångssätt i tjugotalets amerikanska tidningar. Oftast arbetade tecknarna efter foton, men ibland måste man »arbeta direkt från liket«, och eftersom den unge svensken var en erkänt duktig porträttecknare ingick det i hans uppgifter att då och då besöka bårhuset och för-

söka föreställa sig hur den döde sett ut i livet.

Det här var en mycket obehaglig och pressande uppgift, och tydligen var det så att Rudolf ogärna gav sig på den utan att först stärka sig med en sup. Det sägs ha varit i sådana sammanhang han grundlade sitt alkoholberoende.

Samtidigt nämns i intervjun med Ingrid Dessau också att Rudolf led av en del psykiska problem. Hon beskriver det som ångest och torgskräck, det vill säga problem att vistas i större sällskap, vilket inte kan ha varit lätt att hantera i den hektiska miljö en dagstidning erbjuder. Det var också problem som det vid den här tiden fortfarande inte fanns några mediciner mot, och som Dessau såg det kan spriten i hög grad ha varit ett sätt för Rudolf att döva den här ångesten.

Nu förtjänar det förvisso noteras att Rudolfs år i USA helt och hållet inföll under förbudstiden, det vill säga den period 1920–33 när det rådde totalt rusdrycksförbud i hela landet, men samtidigt var det här en lag det var lätt att gå runt. Det fanns gott om lönnkrogar där man kunde få tag på alkohol, och i de konstnärskretsar där Rudolf liksom systern och svågern rörde sig rådde en spritkultur som inte hade mycket gemensamt med det officiella USA:s förbud.

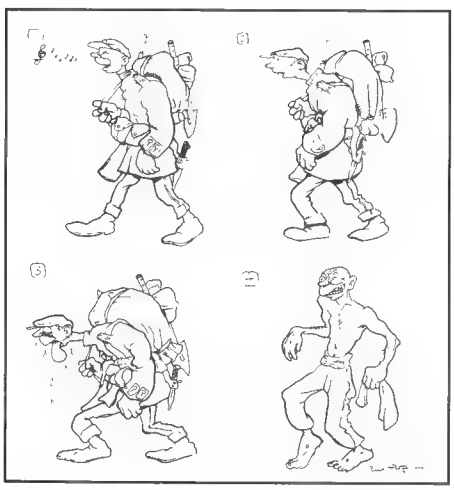

En tidig, serieliknande skämtteckning av Rudolf Petersson.

SÅG HAN SERIERNA?

Om nu Rudolfs talang för porträtt försatte honom i obehagliga situationer när det gällde uppdragen att rita av lik, så förekom det också trevligare uppdrag. Han verkar ofta ha fått rita av tidens kända (olika källor tar upp författaren Sinclair Lewis, skådespelaren Emil Jannings med flera), och ett porträtt som kanske särskilt förtjänar att nämnas är det han gjorde av jazzlegenden Fats Waller – välväxt och munter och mycket musikalisk – som Rudolf tecknade nästan cirkelrund. Waller blev också förtjust i bilden och använde den som affisch vid sina konserter. (Att originalet skulle ha överlevt och hamnat på Nationalmuseum hemma i Sverige – som det står i vissa äldre artiklar – är dock inte riktigt, utan har sin grund i ett missförstånd.)

Detta är dock än en gång anekdoter, och hur den unge svenskens vardag på Cleveland-tidningen annars såg ut är svårt att säga. Om han sysslade med något som närmade sig serier vet vi heller inte, även om serierna ju var ett uttrycksmedel som i de amerikanska tidningarna just vid den här tiden snabbt närmade sig sin moderna form.

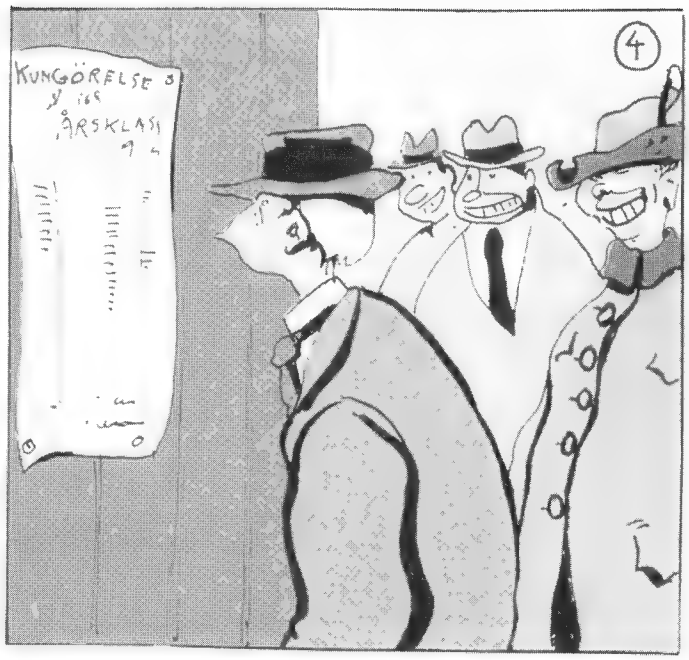

Inkallelsen, en nyckelscen i den allra första 91:an-serien.

Både Rudolfs efterträdare på »91:an«, Nils Egerbrandt, och senare års *91:an*-redaktör Siv Jensing har vittnat om att de sett serieliknande teckningar som verkar ha varit gjorda under USA-åren, men å andra sidan är de första sidorna av »91:an« så pass ålderdomliga till sitt utförande att de inte pekar på någon större vana vid formen. Det lär med andra ord dröja till den dag någon sätter sig och lusläser mikrofilmade årgångar av *Cleveland News* från tjugotalet innan vi definitivt får veta hur ny Rudolf egentligen var som serietecknare när han några år senare gav sig på »91:an«.

ÅKTE HEM

Något lite om Rudolfs sociala liv i USA kan vi däremot sluta oss till från Ingrid Dessaus familjehistorik. Tydligen var det så att äktenskapet mellan systern Anna och Gustaf Tenggren blev av det stormigare slaget. Spriten verkar även här ha ställt till problem, och med tiden lämnade Anna Gustaf, varefter hon under några år också fick lämna Cleveland för att hålla sig undan från den förre maken.

Gustaf gifte dock om sig 1927, och mycket av det som finns skrivet om honom utgår från den andra hustrun Mollie, varför banden till Anna (Anna Tenggren-Brink, som hon brukar omnämnas i konstnärslexikon) och Rudolf sällan tas upp i litteraturen när Tenggren avhandlas.

Samtidigt träffade Rudolf sin blivande hustru, norskan Asta Sofia Thorserud (en del källor skriver namnet Asta Sofie Eriksrud), som arbetade på ett kontor i Cleveland, och när det glada tjugotalet övergick i trettiotalets depression reste de båda skandinaverna hem tillsammans. Rudolf och Asta gifte sig och bosatte sig 1931 i Stockholm, där Rudolf försörjde sig främst på illustrationer till Stockholmstidningarnas söndagsbilagor (bland annat skall han ha illustrerat noveller av Harry Martinsson och Eyvind Johnson).

Han återgick också till det konstnärsliv han levt före Amerikaåren, och rörde sig nu i kretsarna kring diktaren Nils Ferlin. Här liksom i USA hamnade han dock i sällskap där spriten var ett vanligt inslag, och hustrun Asta blev bekymrad, så pass bekymrad att hon såg till att paret lämnade huvudstaden. I början av trettiotalet flyttade Rudolf och Asta ut till ett torp (kallat Andersberg) i Ytterenhörna nordväst om Södertälje, där de skulle komma att leva större delen av sina återstående liv.

Det här är i dag givetvis en del av Storstockholm, men var vid den här tiden fortfarande ganska avsides beläget, och förmodligen precis den miljö Rudolf behövde. Här hamnade han långt från svirandet i konstnärskretsarna, därtill så pass avskilt att han fick lättare att hålla sina själsliga problem stången. Som Ingrid Dessau beskriver saken var denna hustruns kloka manöver förmodligen det som »räddade« Rudolf.

BEVÄRINGSMAN

Det verkar också ha varit i Ytterenhörna som 91:an-serien kom till, och så sätt och vis kan bostadsorten faktiskt ha spelat in när det blev just en serie Rudolf satsade på. Han hade ju inte tidigare varit särskilt starkt förknippad just med serieformen, utan snarare arbetat som illustratör, men med tanke på att han nu bodde lite grann på landet måste det ha varit avsevärt svårare för honom att på sedvanligt sätt jaga uppdrag på stadens tidningar och förlag.

Det låter därför inte orimligt att han resonerade så att en serie var något han kunde tillverka i avskildhet ute på sitt torp, samtidigt som den erbjöd fast jobb varje vecka utan några rundor på huvudstadens redaktioner. Fast här är vi givetvis inne på spekulationer mer än fakta.

Fakta är däremot att Rudolf 1932 fick sin bildberättelse om »Bevärings-mannen 91 Karlssons öden och äfventyr« antagen hos veckotidningen *Allt för Alla*, vilken kort därefter lades ner (eller rättare sagt slogs samman med *Vårt hem*, en annan familjetidning). De flesta av *AfA*:s serier flyttade med till *Vårt hem*, men så inte »91 Karlsson«. Den beredde i stället plats i ungdomstidningen *Lefvande Livet*, där serien sedan skulle gå så länge Rudolf tecknade den.

Och tecknade den gjorde han länge, faktiskt närmare trettio år, medan hans skapelser skaffade sig en folklig förankring som få om några andra svenska seriefigurer kan skryta med.

FÖREBILDER

Historien om Rudolf Petersson övergår nu i princip till att bli historien om »91:an«, som skulle tecknas vecka ut och vecka in. Serien byggde inledningsvis ganska starkt på Rudolfs egna upplevelser och be-

Rudolfs hustru Asta Petersson och syster Margit, fotograferade kring 1950. Att dessa två var förebilder för några av seriens kvinnliga figurer står ganska klart, men vilka finns det olika bud om.

72 Petersson är en av grabbarna på luckan, men hans namn och nummer är också identiska med Rudolf egna. Om han var tänkt som ett alter ego i serien vet jag inte, men figuren har överlevt, och här ser vi honom i Gert Lozells streck från nittiotalet.

kantskaper i kronans tjänst femton år tidigare (numret 91 i »91:an« lär han förresten ha fått genom att vända siffran 16 i »I 16« upp och ner), och persongalleriet verkar nästan helt ha lyfts från verkligheten. Detta gäller även civila figurer – Elvira lär Rudolf enligt en källa ha modellerat på sin syster Margit, och Elviras väninna Hanna hade på motsvarande sätt sin förebild i hustrun Asta. Dock är de här uppgifterna liksom många andra omtvistade, och enligt en annan källa (som stödjer sig på en intervju med Ingrid Dessau som jag inte sett) var det tvärtom Asta som stod modell för Elvira, medan Margit lånade sina drag åt kaptenskan.

Om Rudolf själv figurerade i serien är svårare att säga, men det finns faktiskt en bifigur bland mannarna på luckan som åtminstone bär hans namn och nummer från lumpartiden. Det handlar om nr 72 Petersson, en livad lax med starka glasögon och muntert sätt, som väl aldrig kom att höra till de mer karaktärsstarka figurerna, men som ändå används då och då, även i dag.

MOGNADE

Inledningsvis var serieberättandet trevande, men Rudolf mognade snabbt som serieskapare, och hans skapelse bytte efter hand ansikte ganska radikalt, både vad gäller det rent berättartekniska (där han snabbt tillägnade sig ett fartfyllt, modernt serieberättande) och vad gäller innehållet. Vad det senare beträffar skildrade serien inledningsvis (på ett drastiskt men ändå ganska realistiskt sätt) Mandel Karlssons inryckning och upplevelser i det militära. Med tiden blev den dock allt mer en »normal« skämtserie med fast persongalleri, fasta situationer och allt mer utarbetade figurer.

Här kan officersfigurerna tjänstgöra som talande exempel: Rudolfs inspiration från tiden på I 16 var avgjort seriens drivkraft i början, vilket märks särskilt på de groteska officersfigurerna, vilka som sagt var nidbilder av verkiga officerare som tjänstgjort på regementet i Halmstad. Med tiden förvandlades Rudolf dock allt mer till yrkesmannen som tecknade en välformulerad skämtserie, vilket ledde till att officerarna avlägsnade sig från sitt ursprung och började få de charmiga, mer mångsidiga karaktärer vi känner i dag.

Bland de värnpliktiga har det aldrig funnits lika gott om intressanta figurer, men kärlekstriangeln 91:an – 87:an – Elvira, liksom 87:ans lumpna karaktär, är typiska exempel på samma utveckling. Så länge 91:an var ensam huvudfigur måste serien bygga på händelser, men när de andra två tillkom fick serien en känslomässig resonansbotten som kunde ge underlag till otaliga seriesidor – utan att något speciellt hände, och utan att situationen som sådan någonsin behövde förändras.

Rudolf själv lär ha sagt att »hade jag inte hittat på 87:an så hade serien bara varit vattvälling«.

KONTAKTER I NORGE

Men så var inte fallet. Serien var utmärkt, och skaffade sig snart en ständigt växande publik, samtidigt som Rudolf från 1934 drygade ut inkomsten med skämtteckningar i jultidningen »Kaspers jul« (något han därefter verkar ha fortsatt med i många år).

1937 knoppade »91 Karlsson« också av sig i den norska licensversionen »91 Stomperud«, som inledningsvis verkar ha skissats av Rudolf och rentecknats i Norge (eller om de norska serieskaparna nu ritade om färdiga svenska avsnitt – här återstår en del forskning att göra). Efter den tyska ockupationen av Norge fick emellertid den serien stå på egna ben, och den kom snabbt att utvecklas till en favoritserie även hos den norska publiken.

Riktigt hur kontakterna såg ut när den affären lades upp vet vi i dag rätt lite om, men två varianter

Den eviga triangeln 91:an, 87:an och Elvira.

av ungefär samma sannolikhetsgrad finns. Den ena säger att en norsk förläggare tog kontakt sedan han på resa i Sverige råkat få se 91:an-serien, den andra att affären initierades av den norskfödda Asta, som genom sin syster och svåger fortfarande hade kontakter i det gamla hemlandet. Vad som är korrekt vet vi i dag inte, men det finns en uppgift som talar för den senare historien.

Enligt Ingrid Dessau lär det nämligen vara så att rättigheterna till »Stomperud« skrevs på Asta, varefter de vid hennes bortgång ärvdes av hennes syskonbarn i Norge, vilka enligt samma källa långt fram i tiden kunnat kvittera ut ett årligt royalty för serien. Nämnas bör dock att jag har dessa uppgifter enbart från intervjun med Ingrid Dessau, och inte har haft möjlighet att kontrollera dem i Norge.

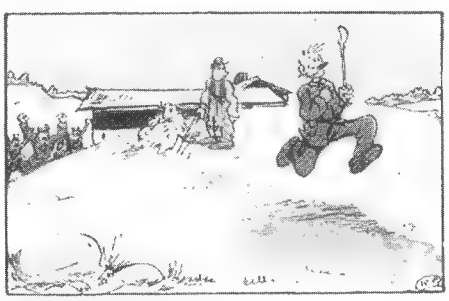

Stomperud var de första åren faktiskt signerad RP, villket nog kan tolkas så att Rudolfs del av arbetet var ganska stor före ockupationen.

HJÄLPSAM KAMRER

Under sent trettiotal tillkom också Rudolfs andraserie »Hjälpsamma Jönsson«, som även den gick i *Levande Livet*, men som dock aldrig blev samma framgång som »91:an«. Upphovsmannen själv lär ha tyckt att den blev styvmoderligt behandlad när den till skillnad från »91:an« normalt inte bevärdigades färgtryck, men att döma av det lilla jag läst var det nog ändå ganska rättvist.

»Hjälpsamma Jönsson« är för all del ingen dålig serie i klassisk svensk skämttradition, men den är heller inte lysande. Därtill är den alltför begränsad både i figurgalleri och vad gäller intressanta fasta situationer. Mest kretsar den kring det dagliga livet hemma hos kamrer Jönsson och hans hiskeligt fula hembiträde Hulda, med inpass av den ständigt panke morbrodern från Amerika.

Den här serien existerade i tolv år under trettio- och fyrtiotalen (då den gick parallellt med »91:an« i *Levan-*

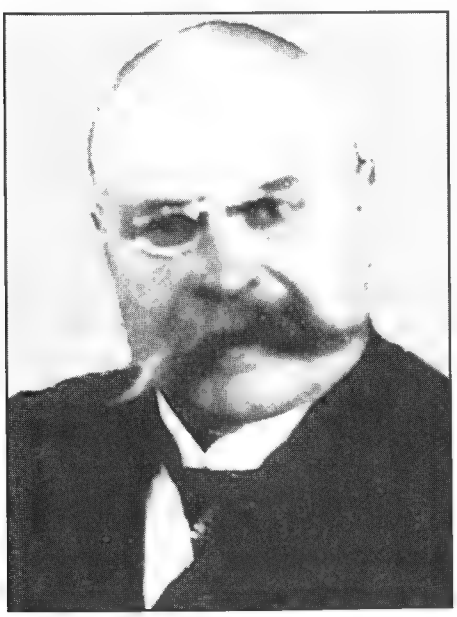

Verklighetens överste Bror Emil Mörcke och seriens general Fredrik von Bääfvenhjälm. Det här montaget hämtat ur en tidigare jubileumsbok över serien visar hur porträttlika många av officerarna i tidiga »91:an« var sina förebilder.

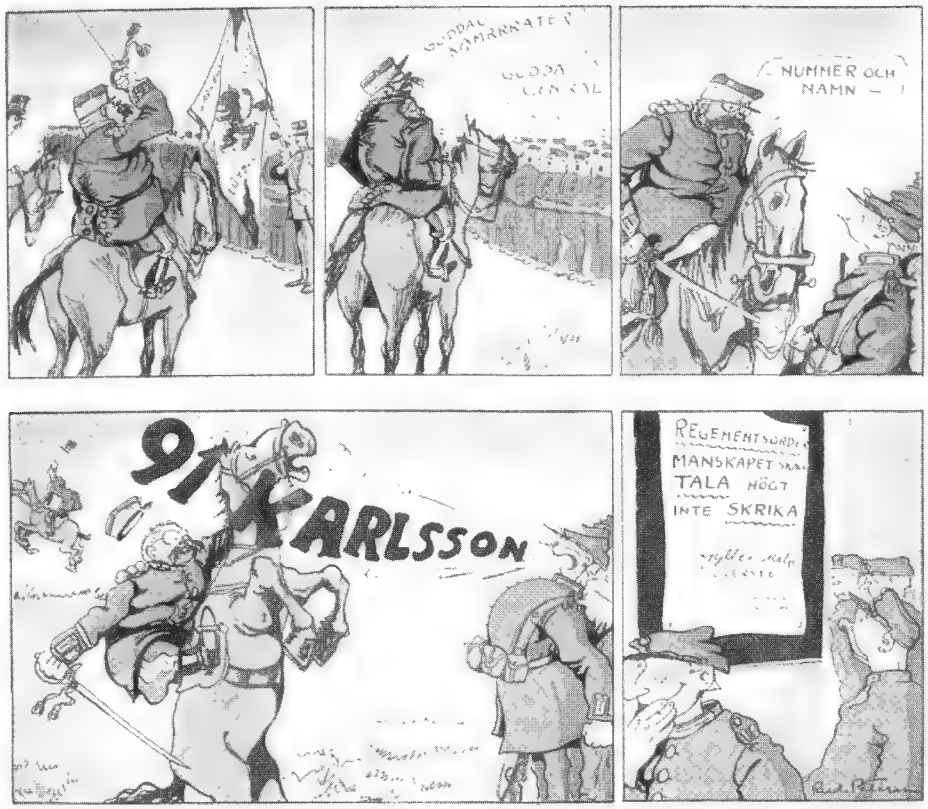

En sekvens ur Rudolfs »91 Karlsson« från trettitoalet. Sidor som den här har flera gånger bearbetats av både Rudolf och andra tecknare, och ritats om för nya läsare.

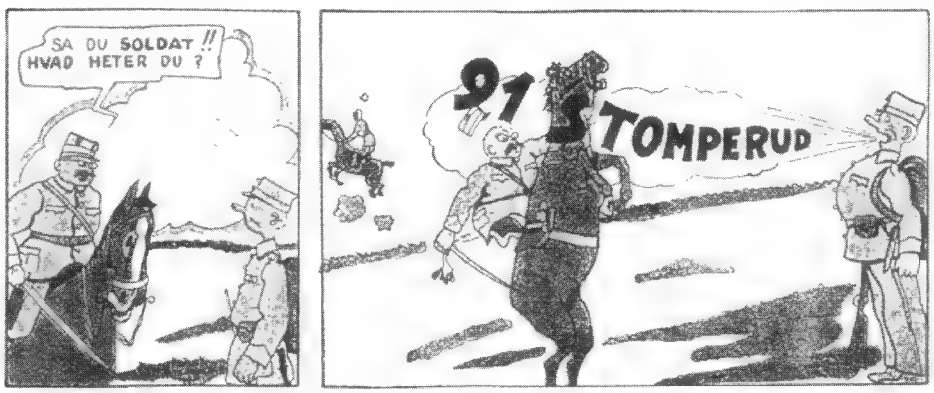

Så här såg samma sekvens ut i norsk version, omtecknad av Torbjørn Weaa. Observera förresten att »Stompe rud« här faktiskt för ovanlighetens skull har pratbubblor.

de Livet), men lades sedan ner, enligt uppgift för att Rudolf hade svårt att orka med båda sina serier. Dock återupplivades den med nya upphovsmän i slutet av sextiotalet, då material behövdes för att fylla de ständigt allt mer populära svenska humorserietidningarna, och gamla klassiker med förkärlek togs i anspråk.

Närmare bestämt handlade det här om lanseringen av »Åsa-Nisse« i egen tidning (*Kul med … Åsa-Nisse*) 1967. Förutom huvudserien (tecknad av Gösta Gummesson) och några importserier, ville man ha ytterligare en stabil grundsten att bygga produktionen på, och valet föll alltså på just »Jönsson«.

Rudolfs kronprins Nils Egerbrandt ombads inledningsvis slå an tonen genom att teckna den första dryga årgången avsnitt (manusen byggdes på Rudolfs gamla veckotidningssidor), varefter Ola Nyberg på samma villkor sattes att rita den löpande produktionen under några år. Nybergs sista avsnitt publicerades tidigt 1977, varefter han i sin tur efterträddes av Lars Persson (Agust-tecknaren Ingvar Perssons son, och således ett barnbarn till »Kronbloms« skapare Elov Persson), vilken förde den vidare ytterligare något år innan den återbördades till glömskan – den här gången troligen för gott. Produktionen började tunna ut redan kring 1980, även om något enstaka avsnitt gick i *Åsa-Nisse* så sent som 1982.

Sedan dess har det dock varit tämligen tyst om »Hjälpsamma Jönsson«, och det är sällan serien ens nämns när dess skapare kommer på tal.

KRIGSRÄTT

Men låt oss återvända till kronologin. Rudolfs liv efter »91:ans« genombrott verkar ha varit relativt odramatiskt, med undantag för den egendomliga episoden då han mitt under brinnande beredskapstid 1942 blev ställd inför krigsrätt.

Bakgrunden var att han vid den här tiden, liksom många andra i vapenför ålder, låg inkallad att försvara riket för den händelse Sverige skulle bli indraget i andra världskriget. Vintern 1941–42 tjänstgjorde han som värnpliktig i en trupp som satts att bevaka Ridö krutmagasin vid Mälaren utanför Strängnäs.

Om än Per Albin Hansson, statsminister under de här åren, brukade säga att »Sveriges beredskap är god«, kunde han i alla fall inte ha menat läget vid Ridö, där i princip inget fungerade som det skulle. Vaktchefen verkar inte ha haft vare sig intresse eller myndighet att beordra ut sina mannar i vinterkylan, och manskapet verkade strunta i saken. Bland vaktchefens motiveringar nämns i protokollen uttalanden som »det blåser fan om knutarna« och »det kommer ju ingen hit i alla fall«.

Men kvällen den 27 januari 1942 var det just det någon gjorde. Stället utsattes för en oanmäld inspektion, och de tilltänkta vaktposterna – just Rudolf och en kamrat vid namn 87 Karlsson (jo, faktiskt!) återfanns halvklädda i sina sängar.

Sex personer ur vaktstyrkan, däribland Rudolf, ställdes den 5 mars samma år inför Regementskrigsrätten vid I 10, anklagade bland annat för försumlighet i tjänsten, och fälldes den 2 april också för detta. Rudolfs straff var sju dagars vaktarrest, men han behövde uppenbarligen aldrig avtjäna det, eftersom han sent i oktober fick en nådeansökan till kung Gustaf V beviljad.

I mytbildningen kring den här historien brukar det heta att Rudolf hört talas om att kungen var en entusiastisk 91:an-läsare (varför han bifogade en teckning på en ångerfull 91:an till sin nådeansökan), samt att kungen inofficiellt motiverade sitt nådebeslut med att han »inte kunde tänka sig en

Rudolfs mindre kända andraserie »Hjälpsamma Jönsson«, här i tre olika tecknares version. Längst till vänster Rudolfs egen version ur veckotidningen Levande Livet . I mitten Ola Nybergs serietidningsversion från tidningen Åsa-Nisse 1972. Längst till höger den hittills siste tecknaren på serien, Lars Persson, från Åsa-Nisse 1977. I uppräkningen saknas Nils Egerbrandt, som också gjorde en dryg handfull avsnitt just när man höll på att dra igång serietidningsversionen av »...Jönsson« i slutet av sextiotalet.

Rudolf Petersson 1943.

Komikerparet Gus och Holger, 91:an och 87:an på film, uppvaktar Rudolf på femtioårsdagen 1946.

jul utan 91 Karlsson«. Det brukar till och med nämnas i äldre artiklar om Rudolf att han ramat in kungens nådebrev och hängt det på väggen, men om det verkligen förhöll sig på det sättet är väl rätt tveksamt. Däremot är det en bra skröna av den typ som nog flera av de klassiska Rudolf-anekdoterna egentligen är, och givetvis ett bra sätt att avleda uppmärksamheten från det olustiga i episoden.

VARDAG

Under åren som gick verkar Rudolf sedan ha tillbringat ett ganska stillsamt liv på torpet i Ytterenhörna. Ingrid Dessau, som gick på Konstfack just under krigsåren, var under veckosluten ofta ute och hälsade på farbor Rudolf och faster Asta, och hon beskriver platsen som en stor muromgärdad trädgård med flera olika hus på tomten (däribland rent av ett litet observatorium som Rudolf själv hade byggt).

Även muren hade han själv byggt, för att få vara i fred, säger Dessau. Enligt den nekrolog Ebbe Zetterstad skrev vid Rudolfs bortgång skall dock vägen fram till huset ha utmärkts av charmiga, handmålade skyltar med 91:an-motiv som tecknaren satt upp för att besökare lättare skulle hitta vägen, så tydligen fanns båda behoven sida vid sida.

Biografiska notiser berättar vidare att Rudolf helst arbetade på morgonen – han steg upp och satte igång redan klockan sex, då han tyckte att fantasin flödade bäst, för att sedan sitta vid ritbordet till framåt middag. Idéerna skall han enligt en annan gammal anekdot ha prövat på Asta, som enligt makens egen formulering stod »precis på medelläsarens intelligensnivå«. Om hon skrattade, då skrattade också läsarna.

Bland fritidsintressena fanns en stor samling på ungefär 3 000 tennsoldater i äldre uniformer (specialiserade på medeltiden och trettioåriga kriget) som Rudolf noggrant satt och målade, men också en ambitiös samling äldre smide som Rudolf – ibland genom ombud – ropade in på auktioner i närheten. I biografiska notiser har framför allt nämnts antika lås (inklusive några dyrgripar från medeltiden), men senare 91:an-tecknaren Nils Egerbrandt nämner också »ankare«, det vill säga de järnkrampor som höll ihop murverk i äldre byggnader. Allt det här talar för ett starkt historieintresse, och åt samma håll pekar Egerbrandts berättelse om oljemålningar med historiska motiv som Rudolf målade för sitt eget nöjes skull.

Vi vet från Ingrid Dessau att hans personliga problem kvarstod livet ut, men också att han och Asta gjorde sitt bästa för att hantera dem. Några barn fick paret aldrig, men båda hade övrig släkt som de umgicks med, och Dessau mindes att de då och då hälsade på hennes gren av familjen nere i Skåne.

HALVSKAMLIGT

Någon gång ibland verkar den tillbakadragne tecknaren också ha tvingats ut i rampljuset, vilket förmodligen blev oundvikligt inte minst sedan 91:an-serien filmatiserats och i den formen blivit en hyfsad framgång. I en av förlagets jubileumsböcker återfinns exempelvis ett foto från Rudolfs femtioårsdag 1946, där komikerparet Gus Dahlström och Holger Höglund (vilka spelade 91:an och 87:an i fyrtiotalsfilmerna) gör honnör och uppvaktar med blommor.

Han uppmärksammades även i de konstnärslexikon som då liksom nu produceras, och kring detta kretsar ytterligare en av dessa anekdoter som man inte kommer ifrån när det gäller Rudolf. Brorsdottern Ingrid Dessau sysslade ju själv med konstnärlig verksamhet, men som texttilkonstnär, och när hon för en biografisk notis i dessa sammanhang tillfrågades om hon hade någon annan konstnär i släkten struntade hon i att nämna sin farbror, mest för att serier på den här tiden fortfarande var något lite halvskamligt. Samtidigt ville hon förstås inte såra den snälle Rudolf, så hon berättade aldrig om saken för honom.

Hon hade dock inte behövt vara så finkänslig, för till samma konstnärslexikon hade givetvis även Rudolf tillfrågats, och när frågan om konstnärer i släkten kom upp hade han struntat i att nämna brorsdottern – för det där med textil, det var ju inte så mycket att orda om, tyckte han.

Rudolf med en 91:an-figur, tydligen målad direkt på den omtalade muren i hans trädgård.

MYRSTACK

1956 tillkom även serietidningen *91:an*, vilken innebar en rejäl ökning av Rudolfs arbetsbörda. Utö-

Ur allra första serietidningsavsnittet från 1956.

ver den sedvanliga helsidan i veckan skulle han nu också leverera ett antal sidor till serietidningen, och det var egentligen mer än den vid det här laget lite äldre mannen klarade av. Problemet löste han genom att använda sina gamla veckosidor (alla gamla original förvarande han i ett annars tomt rum på torpets övervåning, placerade i en stor myrstacksliknande hög, berättar Nils Egerbrandt), vilka han nu ritade om för serietidningsbruk.

I övrigt är det väl tveksamt om Rudolf i någon stor utsträcknings var inblandad i det dagliga arbetet med serietidningens tillkomst. Vi vet att såväl redaktörer som Börje Nilsson och Rolf Lindberg som Åsa-Nisse-tecknaren Gösta Gummesson besökte torpet i Ytterenhörna vid den här tiden, och att diskussioner fördes om utvecklingen av tidningen, men annars verkar Rolf Lindberg ha varit huvudansvarig för processen. Rudolfs bidrag verkar framför allt ha varit själva seriesidorna.

Med tiden mådde den gamle tecknaren dock allt sämre, och när Asta gick bort i slutet av femtiotalet fick han direkta problem med att leverera sina sidor. I *Levande Livet* vikarierade vid några tillfällen den unge kollegan Gösta Gummesson (vars »Åsa-Nisse« nyligen börjat gå i samma tidning, och som gjorde ett bra jobb med att anonymt imitera Rudolfs gubbar), men det räckte inte, och förlaget började leta efter en definitiv ersättare. Vid det här laget hade nämligen Bonniers köpt rättigheterna till »91:an«, och hade stort intresse i att göra en sådan manöver.

Tillgängliga källor talar inte om exakt när köpet genomfördes, och sådana handlingar är ju heller inte offentliga, men vad som är känt är att förlagschefen Lukas Bonnier någon gång vid den här tiden åkte ut till torpet och erbjöd Rudolf en pension för hans återstående år i livet, i utbyte mot att tecknaren överlät rättigheterna till sin skapelse på förlaget. Även juridiska manövrer kring bland annat filmrättigheterna till »91:an« lär enligt Ingrid Dessau har ingått i diskussionerna.

Att träffa en ekonomisk överenskommelse utan att veta var slutnotan kommer att hamna är givetvis att ta en viss risk, men Bonniers beslut att betala köpet av succén »91:an« med några års pension lär med tanke på Rudolfs vacklande hälsa ändå inte ha varit någon större chanstagning. Det lär med andra ord ha varit en mycket bra affär för förlaget, och av intervjun med Ingrid Dessau framgår att det såväl hos Rudolf som hos resten av familjen fanns inte så lite bitterhet i efterhand över det här arrangemanget.

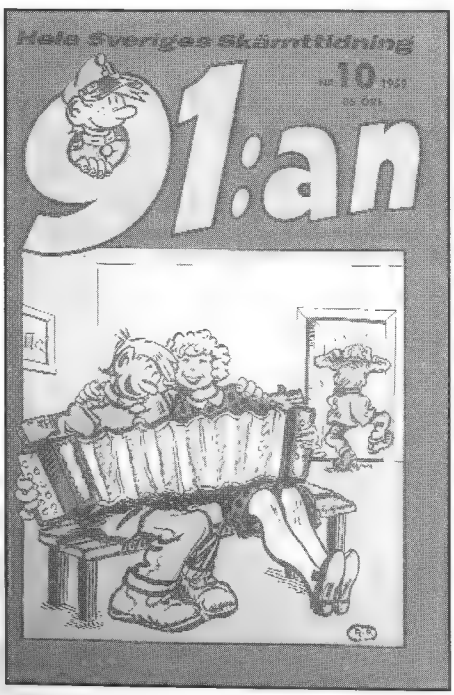

Tidigt nummer av serietidningen 91:an.

SKYMNINGSÅR

Hur som helst blev det kring 1960 så att den unge Nils Egerbrandt sattes att ersätta Rudolf, ett jobb han skötte så bra att seriens popularitet bara fortsatte att öka. Själv hade Rudolf tio år kvar i livet, och under de första av dem bodde han kvar på torpet i Ytterenhörna, efter hand med allt mer hjälp från systern Anna och hennes andra make Åke (vilka med tiden själva kom att flytta ut till Ytterenhörna).

Men helt bortglömd var nu inte Rudolf. Julalbumen fortsatte i ytterligare några år trycka repriser av hans veckosidor (även albumomslagen var fortsatt hans, och de förefaller ha varit nytecknade). En sista vända i strålkastarljuset kom sedan när Svenska Serieakademin 1965 drog igång sin verksamhet och sjösatte sitt stora seriepris Adamson. Då var det nämligen Rudolf som fick den allra första statyetten för svensk serieskapare (Chester Gould fick det internationella priset för »Dick Tracy«). Akademins president Sture Hegerfors berättar så här om omständigheterna:

– Jag minns det som ganska sorgligt. Det bör ha varit i januari–februari 1966 någon gång, för 1965 års pris delades ut först en bit in på det följande året. Kurt Björkman från förlaget och jag åkte ut till Ytterenhörna och skulle lämna över statyetten. Rudolf mötte oss för att ta emot, men han mådde

Ännu i 1967 års julalbum, varifrån den här baksidesillustrationen är hämtad, förekom nytecknade fram- och baksidor av Rudolf.

Ett udda inslag i »91:ans« långa historia är de – åtminstone några gånger – återkommande drömsekvenserna om »Stålmandel«, där Rudolf redan i slutet av fyrtiotalet kommenterade superhjältarnas inträde i det folkliga medvetandet.

mycket dåligt vid det tillfället, och något egentligt samtal blev det aldrig. Vi hade talats vid på telefon tidigare, och då fått lite bättre kontakt, men han var skygg och när vi nu träffade honom fungerade det inte. Jag tror vi hade en kamera med för att föreviga tillfället, men såvitt jag minns blev det liksom aldrig av att ens ta en bild.

Utåt fick däremot den här händelsen enormt mycket uppmärksamhet.

– Det hela offentliggjordes i samband med att utställningen »Seriernas fantastiska värld«, samma utställning som visats på Galleri Karlsson 1965, hade nyvernissage på Krognoshuset i Lund *[en utställningslokal som ligger i anslutning till Lunds Konsthall]*. Det var söndagen den 23 januari 1966, och jag minns att jag var överraskad över hur mycket folk, inte minst från media, som kom. När jag nu tittar i gamla tidningsklipp från det tillfället ser jag också att tidningarna nämnde att Rudolf inte kunde närvara vid utdelningen på grund av ålder, berättar Sture.

Priset var en så pass anmärkningsvärd händelse att det också rapporterades i 91:an-tidningen, även om redaktionen här gjorde en i mina ögon lite tveksam manöver och styrde över uppmärksamheten från tecknaren till serien, och uttryckte sig så att det var »91:an« som tilldelats priset.

Hur som helst blev dock Rudolfs hälsa allt sämre vid den här tiden, och någon gång under det sena sextiotalet fick han lämna torpet för ett vårdhem. Enligt Ingrid Dessau bodde han inledningsvis på ett ålderdomshem på Östermalm, för att senare flyttas vidare till en annan institution i Norrtälje, där han slutligen gick bort efter ungefär ett års sjukdom, 73 år gammal. Året var 1970, datum den 24 april.

FÖRLORAT

Som så ofta är fallet med den äldre generationen svenska serieskapare är det långt ifrån några mängder arkivmaterial som finns bevarat efter Rudolfs Petersson. Ett omfattande klipparkiv fanns visserligen från början, Rudolf namner själv i en sällsynt intervju att han klippte ur och sparade alla sina teckningar under åren i USA, men också att huvuddelen av det materialet slängdes av en nitisk hushållerska i städtagen redan i mitten av femtiotalet.

Merparten av övrigt material gick förlorat när en släkting några år senare skulle rensa dödsboet på sådant som inte bedömdes ha något värde. Efterlevande med kunskaper har också varit få, eftersom Rudolfs storebror var den ende i syskonskaran som fick några barn, närmare bestämt den Ingrid Dessau som är källan för mycket av det som sagts i denna artikel.

Vad gäller teckningar vet vi att en stor post 91:an-original ur veckotidningsproduktionen (plus en del annat material) finns bevarad och delvis utställd på 91:an-museet i Halmstad, och att ytterligare en lite mindre post finns i privat ägo eller på andra muséer. Serietidningssidorna ansågs länge förlorade, men en större post sådana på tjock kartong återfanns vid en arkivrensning då Semic flyttade från sina gamla lokaler i Sundbyberg och in till centrala Stockholm. Materialet på dessa sidor är det som gick i repris i 91:an-tidningen under nittiotalets senare hälft, och finns nu i förlagets ägo.

Som ett litet kuriosum kan förresten också noteras att en del av de tidiga sidor som brukar återtryckas i samband med olika jubileer faktiskt inte är reproducerade från Rudolfs streckoriginal, utan är skickligt handkopierade efter de tryckta sidorna i gamla veckotidningar. Originalen fanns nämligen inte tillgängliga då dessa återtryck skulle göras, och tryckkvaliteten i veckotidningen var sällan så bra att den dög att reproducera från. Därför fick man sitta och handkopiera linje för linje i stället. Huvudansvarig var ateljétecknaren Lasse Nilsson, som i samband med seriens femtioårsjubileum ägnade större delen av 1982 åt att överföra sidor från 1932 och framåt (materialet började användas i jubileumsnumret 14 1/2 det året), men även åttiotalets unga 91:an-tecknare (Lozell, Petersson och Nordlund) har vid senare tillfällen överfört en del sidor.

Något material lär enligt vissa uppgifter också finnas eller ha funnits i Ytterenhörna hembygdsgård, däribland någon av Rudolfs handmålade vägvisarskyltar. I sammanhanget kan jag heller inte låta bli att vidarebefordra anekdoten om hur Rudolf när han byggde sin mur runt torpet passade på att mura in ett 91:an-original i väggen, bara för att framtidens arkeologer skall ha något att hitta när de en dag gräver ut torpet Andersberg i Ytterenhörna, där Rudolf Petersson en gång bodde.

LUCKOR

Skrivet material om Rudolf har förekommit i ganska stor utsträckning, även om det finns en tendens till att dessa presentationer har varit kortfattade, haft ganska stora luckor och i princip upprepat ungefär samma information. Redan 1957 förekom det faktiskt en liten presentation i själva 91:an-tidningen, och kortfattade texter (många gånger författade av den flitige Leif Bergendorff, som gjort den ojämförligt största insatsen för att leta upp information om Rudolf Petersson genom åren) har sedan varit ett återkommande inslag då serien firat jämna år, både i tidningen och i de hittills tre jubileumsböcker som förlaget givit ut. Såvitt vi vet är dock detta nummer av *B&B* den hittills största ansamlingen fakta på ett och samma ställe. Historieskrivningen är emellertid långt från fullständig, och är det så att du har något att lägga till framställningen är du mycket välkommen att höra av dig till *B&B*-redaktionen. Det känns onekligen lite märkligt att vi trots allt vet så lite om en av våra främsta klassiska serieskapare – även om han var en skygg man som inte själv uppmuntrade intresse kring sin egen person. ◄

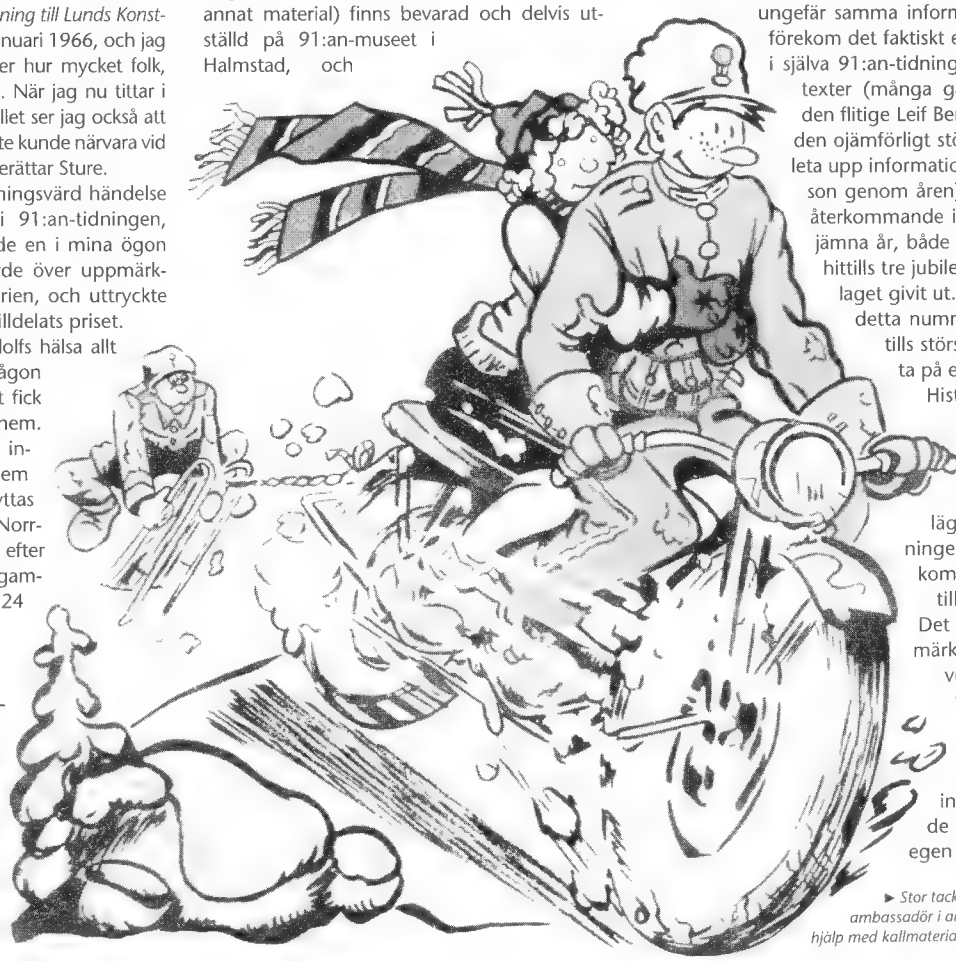

► *Stor tack till Thomas Storn, vår ambassadör i arkivens värld, för värdefull hjälp med kallmaterial.*

Mer än

– En intervju m

av **PETER NILSSON**

Den »91:an« dagens läsare känner till är inte bara Rudolf Peterssons serie, utan egentligen väl så mycket Nisse Egerbrandts – det är en sanning jag gärna skriver under på. Egerbrandt har genom mer än fyrtio år satt sin outplånliga prägel på serien om den evige soldaten, men han har också hunnit med mycket annat, och i den här intervjun gör vi ett försök att täcka hela hans karriär.

Mandel
d Nils Egerbrandt

Nisse Egerbrandt vid bordet i sitt arbetsrum. Här har många tusen sidor serier kommit till genom åren. Foto Peter Nilsson.

Nils Egerbrandt är ung nog att höra till en tecknargeneration där det är naturligt att kunna beskriva sin egen bakgrund med ord som »seriefreak«. Samtidigt har han med sina dryga femtio år i yrket med god marginal hunnit bli en av den svenska seriebranschens grand old men. Han debuterade med skämtserien »Mickel och Mackel« i *Seriemagasinet* redan 1950, och tecknar fortfarande den dag som i dag är en ny sida »91:an« för *Året Runt* varje vecka.

Själv har jag det senaste tiotalet år haft förmånen att någon gång per år möta honom på de träffar för *91:an*-tidningens frilansare som redaktören regelbundet brukar arrangera, och har där lärt känna honom som en stillsam, ganska tystlåten man (»min röst låter egentligen som en humla i en handduk«, som han själv uttrycker saken), med mycket erfarenhet i bagaget. Inte sällan har han här också haft med sig en videokamera, ett senare års intresse, för att föreviga stort och smått.

I den här presentationen, av vilken huvuddelen är en intervju gjord sent 1999 (med vissa tillägg gjorda senare) och resten är kompletterande artikeltext för att förtydliga kronologin, gör vi ett försök att på motsvarande sätt dokumentera hans långa seriekarriär för *B&B*:s läsare.

BARNDOM

Kan du berätta lite om hur du växte upp?

– Jag är vad man kallar ett fattigmansbarn från Söder, född 1926. Vi bodde åtta syskon och mamma och pappa i en enrummare, i en av de där

I den här buspojksserien (som aldrig publicerades kommersiellt, utan bara med ett exempel när Nisse nämndes i Nisse Larssons »Svenska serietecknare«) tog Nisse chansen att bygga på sin uppväxt på Söder.

gamla träbarackerna på Söder. Det var nödbostäder från första världskriget, och där bodde vi, en hel skrälldus ungar.

Jag har berättat för mina barnbarn, och då säger de: »Ja, morfar – eller farfar, jag är båda delarna – vi vet att det var synd om dig när du var liten.« »Neej, det var inte synd om mig«, säger jag. Tänk, jag är ju minsta barnet i en stor syskonskara, där man satt i ett rum och berättade historier kring kakelugnselden.

Nej, jag var lycklig som barn. Barn är aldrig fattiga som så – såvida de inte är i nöd, men det var inte jag. Man fick ju mat i skolan och mat hemma. Farsan jobbade på slakthuset, så han fick alltid med sig hem. Egentligen kallades vi för åkarens ungar, för han hade häst och kärra också, sån där tvåhjuling, du vet, och fick körningar.

Det är som Albert Engström sa. Den som inte har genomlidit fattigdomen, den har minus i sitt psyke.

Jo, man måste väl se båda sidor av livet på något vis.

– Så är det. Att vara född med pengar är ingen tillgång – då får man stora krav. Och jag tycker synd om barnen i dag. Det är klart, de har mycket fina saker, men de får inte göra någonting själva. En annan var ju lycklig när man såg en klyka i ett träd, för den kunde man göra en slangbåge av. Det måste vara rätta klykan, det är ren vetenskap. Och sedan gick man på bakgården och hittade sådana där gamla motorcykel-innerslangar, de var bra. Och så gick man hem och lånade morsans sax och klippte remsor av dem.

De blev livsfarliga!

– Jag minns så väl, jag sköt min första fågel. En gråsparv som satt i en törnrosbuske, jag fick in en träff och den ramlade ner på marken. Och så fick jag tag på den, och den var alldeles varm och huvudet hängde ner så här över tummen, då vart jag ju väldigt ledsen…

Men samtidigt var sådant ju en del av livet på den tiden. Mina bröder hade pumpgevär, sådana som man laddade med femmillimetershagel. De var ute i skogen och sköt ekorrar – kom hem ibland med en fyra-fem stycken. De flådde dem själva och spikade upp skinnet, och utav det var de väldigt intresserade. De var körsnärer båda två, så de fick ta hand om skinnet, och sydde pälsar. Ja sömmerskor var de inte, jag tror det kallades för buntmakare.

Under kriget gick vi under Tantobron, och brorsorna sköt duvor. Stockholmsduvor. Morsan plockade dem och sedan blev de middag. Du vet, under kriget fanns det ju inte kött, det var kuponger på allting. Och ekorre åt man också.

Det kan inte ha varit mycket mat på dem.

– Små benstumpar. Men man åt det.

SKRÖNOR

Innan vi fortsätter framåt i tiden tänkte jag fråga dig om konstnärlig bakgrund i familjen. Tecknade någon av dina föräldrar?

– Nej, men men farsan var rolig på att berätta. Och han ljög oss rätt upp i ansiktet. *[Skratt]*

Han gick och plöjde på åkern åt Uppsalabönderna som ung, och han berättade skrönor från den ti-

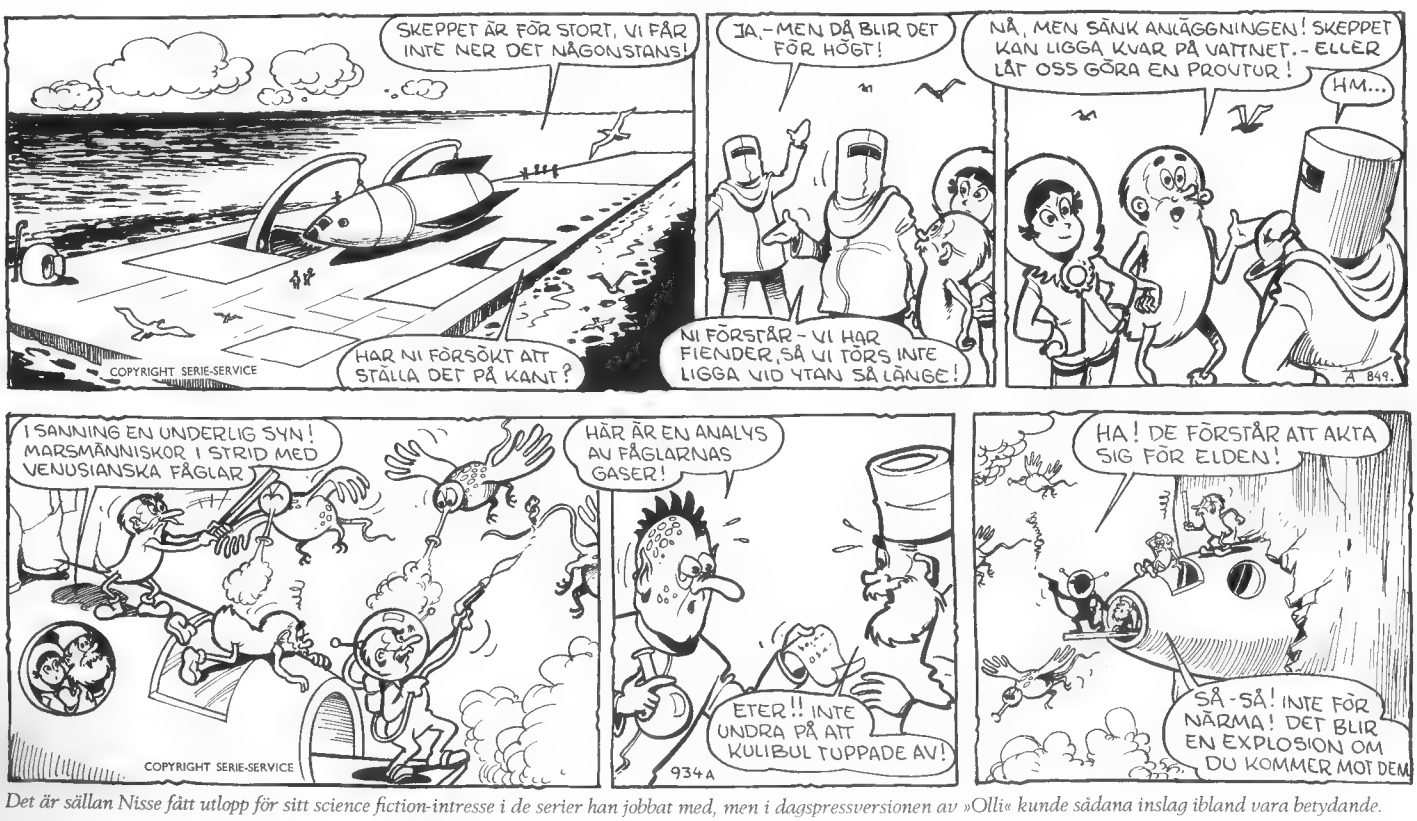

Det är sällan Nisse fått utlopp för sitt science fiction-intresse i de serier han jobbat med, men i dagspressversionen av »Olli« kunde sådana inslag ibland vara betydande.

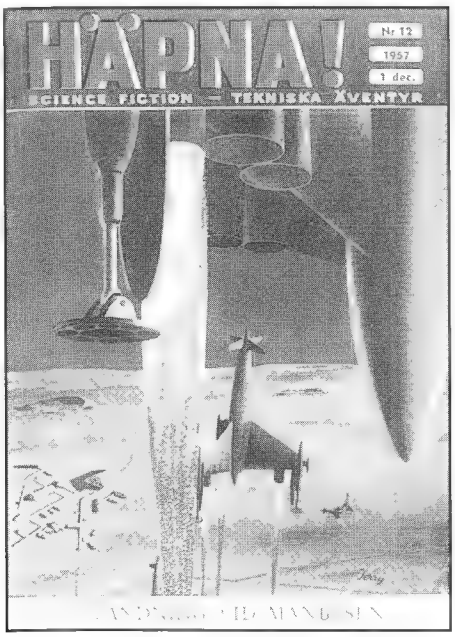

Tidningen Häpna var ett viktigt forum för science fiction-läsarna på femtiotalet,och i Nisses tenikintresserade generation var det här en genre som hade ganska många anhängare.

den. Som bonddräng var han ju arg på bönderna, för de var snåla. Och så hade han alltid geväret med sig, *[demonstrerar]* och så sköt han på en räv – pang! – och det var väl som härifrån vid bordet och till stolpen där borta. Och den där räven, den träffade han bara örat på. Men nästa år sköt han en räv igen, och ta mig fan, sa farsan, var det inte samma räv som jag sköt örat av året innan! *[Skratt.]* Han var väldigt bra på att berätta.

Det där motsvarar en mer känd gammal skröna, fast där är det en älg de skjuter på. Älgen är fångad i en lina, som i sin tur är fäst i en båt, men den kommer undan och flyr in i skogen med båt och allting släpande efter. Året därpå är det en gubbe som skjuter just den älgen, och kompisen frågar hur han visste att det var samma älg. »Jo, jag kände igen båten.« *[Skratt.]*

Det är sådana där skrönor som går igen. Jag har använt lite av det där i »91:an« också, det är 87:an som råkar ut för det.

Din berättarförmåga ligger med andra ord i släkten.

– Jag försöker använda farsans teknik, det där att utgå från sakliga grejor, så man får en bild innan man drar iväg med lögnerna.

Och tecknandet då? Hade du någon förebild där?

– Ja, min äldsta brorsa. Han var duktig på att teckna och jag var mycket förtjust i att se på. Han gjorde karikatyrer på ansikten, vulgära, tokiga ansikten. Han var så duktig på att rita att det var synd att han inte fortsatte, men han tittade en gång på en kamera, vet du, och sedan var *det* hans grej. Och han vann många diplom för sina foton.

Men brorsan tände mig på att rita. I skolan trivdes jag däremot inte. Jag satt hellre och tittade ut genom fönstret på gråsparvarna och allt det där. Ja, räkna kunde jag skapligt – det var inga större matematiska grejor där – men att skriva var värre, jag fick sitta kvar och lära mig. Men när det gällde att rita, då var jag kungen i klassen. Och redan då tänkte jag som så, att jag skall nog bli tecknare, för *det* kan jag ju.

Och tecknare blev du.

– Mitt första jobb var som springschas på ett tryckeri som hette Kopia och låg på David Bagares gata. När direktörn där såg att jag hade bra betyg i teckning fick jag gå upp som elev på litografen som det hette, uppe i ateljén. Jag förde över bioaffischer på stora offsetplåtar – de var 1 x 70 – och jag jobbade med fetkrita och sprit. Först gör man en klatsch som det heter, man kalkerar hela affischen, och sedan fotograferas det över på den här plåten. Därifrån arbetar man i tusch. Men du kanske inte vet någonting om det där. Det här yrket finns ju inte längre, nu tar datorerna över allt det där.

RYMDTOKIG

Låt oss backa lite. När du var liten, vad läste du? Var fanns dina inspirationskällor?

– Jag har varit seriefreak ända sedan jag var liten, vet du. Mina specialserier var »Blixt Gordon« och »Prins Valiant«, de där två tecknarna.

Raymond och Foster.

– Just det. Och sedan läste man ju serier som »King vid gränspolisen«, de där små stripparna i *Dagens Nyheter*. Jag var så fascinerad att jag klippte ur alla de där stripparna.

Dessutom var jag rymdtokig från unga år. Jag köpte *Jules Verne-Magasinet [på den tiden en SF-inriktad ungdomstidning med både serier och prosainslag]* ser du, som fick mig att tända. Jag sparade alla nummer. I fem års tid hade jag allting i en låda under sängen. Sedan, när jag gjorde lumpen, tyckte min mamma att »det här ligger och skräpar«, och så kastade hon ut allting.

Det där känner jag igen. Det är många som berättar samma sak.

– Jo, men så var det. Hon hade ingen känsla för det.

Men det här med rymden fascinerade mig. Den där raketen de skulle skicka upp, den skulle ta med sig en människa i en hastighet av en mil i sekunden, mer än det. För att komma i omloppsbana räcker det med åtta kilometer i sekunden, det är fortare än en gevärskula – det går ju inte, det är en omöjlighet, tyckte man.

Och nu har amerikanarna kört bil på månen! Man är totalt överkörd. Så det där är inte science fiction längre, det är verklighet. Men intresset för rymden har jag kvar. Jag är så barnslig så jag tittar på »Star Trek« på TV, för det tycker jag är intressant.

[Hämtar exemplar av den något senare SF-tidningen Häpna ur bokhyllan.]

Här har jag något. De här känner du till, väl? 1958 är den här ifrån. Sådana här grejor man har, de fordrar att man har barnasinnet kvar. Men jag kommer aldrig att bli vuxen i min skalle. Kroppen är gammal, men inte det jag har i skallen.

Det tycker jag låter bra!

– Det är befriande om inte annat.

Ditt rymdintresse har ju då och då märkts även i serierna. Olli skickade du ut i rymden till exempel.

– Ja, oja! Det var ju dumt att han skulle åka dit.

Säg inte det!

– Det är klart, det finns alltid rymdtokiga lite varstans som kan suga åt sig. Om man är liten och hjärtat är fullt.

NILS HOLGERSSON

Hade du något speciellt förhållande till tecknad film när du var liten? När man tittar på din teckningsstil, som den var innan du började på »91:an«, känns stilen väldigt mycket som en animationsstil. Fasta, rundade linjer.

– Jo, det var Disney förstås. Det var ju det jag försökte apa efter. Jag var så fascinerad av penselföringen där, de där tunga, tjocka linjerna. Nu är det inte samma sak.

Nej, Disneyfilmer ser inte likadana ut längre.

– Det roliga var att i en tidning som hette *Filmjournalen* hade Disney en pristävling. Disney skulle

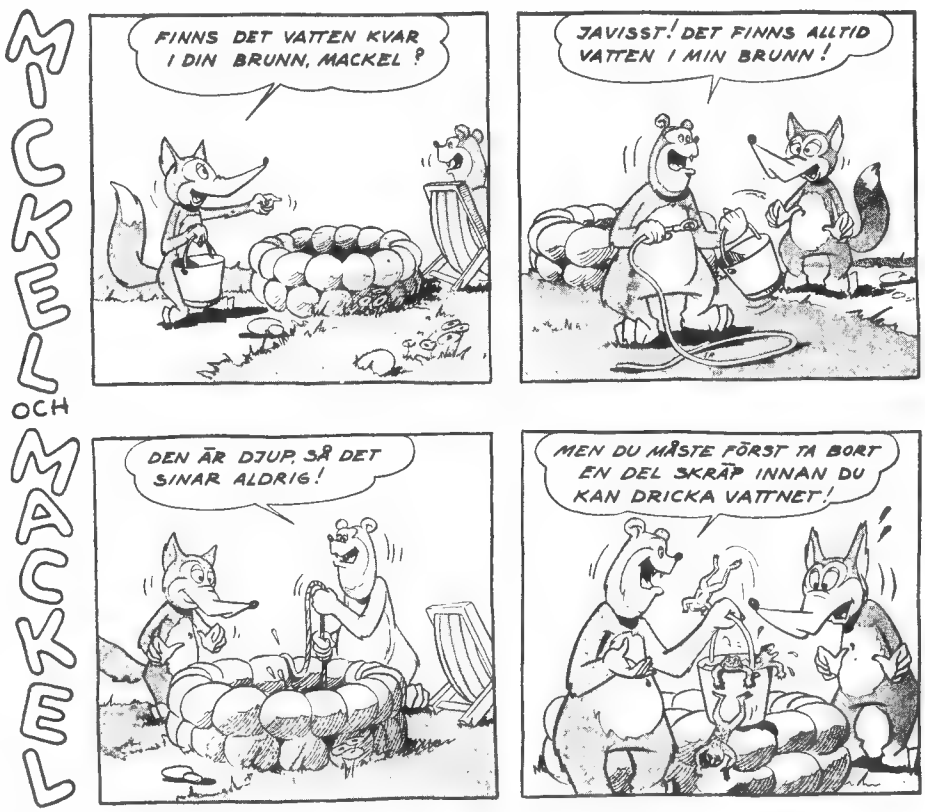

»Mickel och Mackel« var Nisses första publicerade verk, en relativt kortlivad skämtserie mitt bland alla äventyren i det tidiga femtiotalets Seriemagasinet.

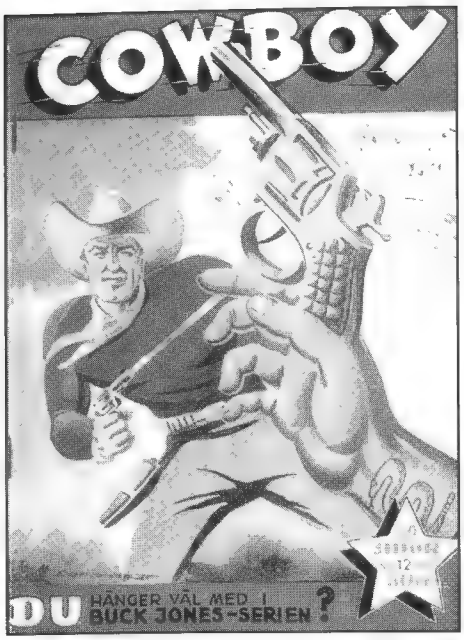

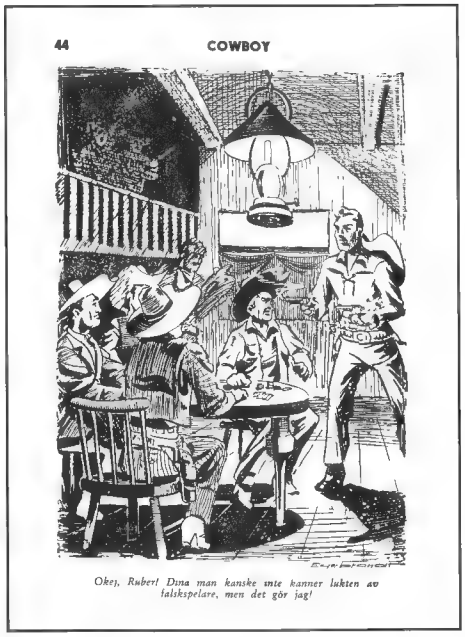

En sällan sedd sida av Nisse Egerbrandt är de illustrationer han gjorde för västerntidningen Cowboy precis i början av sin karriär. Här ett målat omslag och en illustration till en novell i samma tidningsnummer – nr 12/51.

göra »Nils Holgersson« som tecknad långfilm *[såvitt bekant ett projekt som aldrig genomfördes]*, och då ville han veta hur svenskarna såg på figuren. Och då utlystes en teckningstävlan, där jag skickade in ett bidrag. Rune Andréasson deltog också, och vi fick dela på samma pris, han och jag – fast jag inte kände honom alls.

Jag misstänker att ni två nog var bland de större begåvningarna i de här årgångarna.

– Men det var inte första pris, det var någon annan som fick det, en mer konstnärligt sinnad kvinna som hade gjort tjusiga teckningar, medan vi hade gjort lite mer Disneystil. Det där *[pekar på väggen bakom arbetsbordet]* fick jag som pris. Det kommer från från en film som heter »Hitlers ansikte«, »The Fuehrer's Face«. Vi fick en originalteckning signerad Disney och 75 kronor i pris. Det var mycket pengar på den tiden. Vi gick på Stadshuskällaren, min hustru och jag, och käkade middag. Och det blev pengar över till bio.

Var det här efter att du hade debuterat som tecknare?

– Nej, jag var fortfarande litograf vid det tillfället. Litograf, ser du, då måste man gå fem år i lära, och sedan två kompetensår. Så sju år tog det innan man blev färdig. Men precis när jag var färdig kom ju Armas Morby med sina tidningar. Då tände jag på det. Jag skickade in arbetsprover, och då vart jag anställd av honom.

ARMAS MORBY

Nils Egerbrandt är alltså en serieälskare som råkade komma till världen ganska lagom i tiden för att hamna mitt i den moderna svenska serietidningens födelse.

1948, i samma veva som Nisse skulle bli klar med sina läroår som litograf, startade nämligen med kort mellanrum både *Kalle Anka* och *Seriemagasinet*. Den senare utgavs av Armas Morby, som drev pressagenturen Press & Publicity och hade goda kontakter med USA och England. Genom de kontakterna hade han lyckats bli förste skandinaviske representant som reste till USA efter kriget, och han grundade ett litet förlagsimperium på de rättigheter (inte minst serier från det som senare skulle bli DC Comics) han lyckades köpa där. Hans företag kom så småningom att få namnet Centerförlaget, och 1950 var det faktiskt Sveriges största serieförlag. Senare blev han också ägare till ett antal lokaltidningar i Stockholmstrakten, men allt såldes med tiden, serietidningarna till Bonniers 1969 och dagstidningarna till Centerpartiet 1973.

Hur som helst, seriefreaken Egerbrandt blev snabbt entusiastisk när han såg *Seriemagasinet* och andra Morby-tidningar, och hörde av sig med provteckningar, vilket snabbt ledde till jobb.

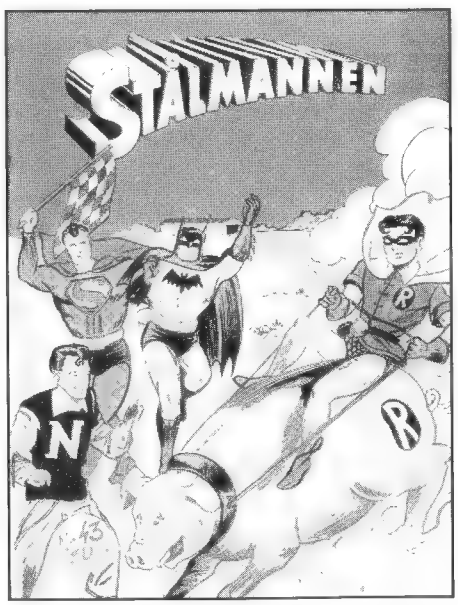

Givetvis är det svårt att alla dessa år i efterhand skilja det ena osignerade ungdomsverket från det andra, men chansen är ganska stor att de här två Stålmannen-omslagen från 1951 är Nisse Egerbrandts verk. Särskilt grisen uppvisar drag som påminner om släktingar i senare 91:an-avsnitt.

FRI LUNCH

Det var alltså du som tog initiativet och sökte jobb på Press & Publicity? *[Tidpunkten bör ha varit första halvåret 1950.]*

– Ja, och jag fick napp meddetsamma. Mina arbetsprover bestod av några tuschteckningar med västernmotiv – jag tror den ena var en cowboy på en häst som stegrade sig, och den andra föreställde en indian som spände bågen mot en annan cowboy. Jag skickade in det här materialet per post, och tror faktiskt jag fick svar per post också – besked om att jag kunde få anställning. Och eftersom jag tyckte det här var mycket roligare än litografjobbet, och dessutom rejält bättre betalt – jag tror jag höjde lönen med åtminstone femtio procent – slog jag till.

Jag ritade faktiskt en egen serie i *Seriemagasinet*, den hette »Mickel och Mackel« *[en skämtserie med fabeldjur i rollerna – den gick sporadiskt i tidningen under senare delen av 1950 och större delen av 1951]*.

Hur kom det sig att du fick rita en skämtserie där, mitt bland alla äventyren?

– Det var på mitt eget initiativ, som jag minns det. Och redaktören samtyckte, så det blev ett antal avsnitt. Jag var ju väldigt förtjust i Disneymanéret, och vid något tillfälle satt jag och lekte med pennan, och fick fram de här figurerna. Mickel var räven och Mackel var en björn – påminner lite om Bumble, Marten Toonders björn i »Tom Puss«.

Jag har en kul grej jag kan berätta om min gamla pappa i det här sammanhanget, förresten. Han gick ju och plöjde åt Uppsalabönderna som ung, och då var det harpaltar som sprang kors och tvärs över fälten, och räven smög i diket. Han pratade om sina rävar, och jag ritade ju rävar i »Mickel och Mackel«, men han förstod inte riktigt vad det var jag jobbade med. »Fan, vad är det du gör för någonting?«, frågade han. »Jag är frilans«, svarade jag. »Fri lunch?«, sa han. »Det var bra.« Han tyckte, att då var jag försörjd. *[Skratt.]*

Gamla farsan, ja. Han var kul.

Vad gjorde du mer på Press & Publicity?

– Omslag och sånt där, bland annat kommer jag ihåg första omslaget till tidningen *Cowboy [startad 1951]*. Känner du till Buck Jones? *[En i dag ganska bortglömd seriecowboy.]* Jag ritade hans porträtt, och bakom honom en annan cowboy på en häst som stegrade sig. Det var nog det första numret av den tidningen, och i numret därpå var det en mexikanare och en revolver. *[Skratt]*.

Sedan gjorde jag omslag till *Stålmannen [startad 1949]* och möjligen *Läderlappen [1951]*, men då tog man bilder ur serien, blåste upp och målade. Så det var inget särskilt jobb som så, men det var skojigt. Jag försökte texta serier också, men det fanns killar som var snabbare och bättre än jag på det där, så jag fick mest rita.

PIONJÄRFÖRLAG

Det här är en period som jag inte vet mycket om. Kan du berätta lite om hur det gick till på det här förlaget? Vem jobbade där? *Hur* jobbade man?

– Ja, det här var goda

Snön, isen och alla andra vita ytor ger »Olli« mycket av dess speciella karaktär, och det var också lite av charmen med idén, säger Nisse själv.

affärer i begynnelsens dagar, när Morby satte igång sina första tidningar – det var som att skära guld med täljkniv, kan man säga. Han drev sedan tidigare en pressklippsverksamhet – skådespelare och andra som ville veta vad tidningarna skrev om dem kunde betala för att få insamlat sådant material. Och nu satte han igång med serietidningar, och det sålde som smör.

Hela förlaget var inrymt i en ombyggd lägenhet i ett gammalt 1850-talshus. Firman hade flera rum till sitt förfogande, och Morby som var direktör satt förstås i det stora. Kurt Björkman var faktor i företaget och delade ut jobben till oss. För övrigt skötte han hela firman, och han satt i ett annat av rummen. Serieavdelningen bestod av fyra personer när jag jobbade där, och vi satt i ett tredje rum.

Det var Ulf Klefelt, han var egentligen saxofonist, men hos oss jobbade han med textning, och en böna som hette Elsa Jansson, som också texta-de och annars gjorde lite allt möjligt. Sedan var det Rolf Gohs och jag, som var tecknarna. Vi fyra jobbade i samma rum, redigerade ihop hela serietidningen med utgångspunkt från seriematerial som köptes från utlandet, och det kan väl beskrivas som en rätt lekfull miljö. Vi var ganska unga allihop, och stämningen var ganska lekfull. Man jobbade tills jobbet var färdigt och arbetstiderna var väl inget vi höll heligt. Däremot förekom det inte att vi tog med jobb hem, utan allt gjordes på plats.

Sedan fanns det ytterligare delar i företaget, pressklippsavdelningen fanns i samma lokaler, och Armas Morbys fru var kassör en tid, innan hon ersattes av någon annan. Sedan fanns det två redaktörer också, de satt i ett eget rum, så totalt måste vi ha varit en tio-tolv personer som jobbade där.

Rolf Gohs har sagt något i stil med att det ingick i hans och dina arbetsuppgifter att komma tidigt på morgonen och tända i kakelugnarna för att få upp värmen innan övrig personal anlände. Har du samma minne?

– Nej. Visst fanns det kakelugnar, och jag minns att Armas Morby visade oss hur man eldade dem, hur man ställde in spjället, men jag tror inte det var något som vi speciellt skulle sköta. Det var ju allmänt på den tiden, att man måste elda när det var kallt.

Serietidningsversionen av »Olli« saknade strippversionens långa äventyrshistorier, men även här kunde det bli dramatiskt ibland. Notera också animationskänslan i Nisses snygga, välkomponera de bilder.

SERIEKRITIK

Medan han jobbade på *Seriemagasinet* fick Nisse också idén till det som skulle bli hans första riktigt stora succé, nämligen barnserien om eskimåpojken Olli – tecknad i mjuk, elegant, animationsinspirerad stil. Historien om hur figuren kom till – Nisse satt och lekte med pennan, och ritade en cirkel som kom att bli »pälskragen« som ramar in Ollis ansikte – har berättats flera gånger tidigare, men det fanns även estetiska kvaliteter i miljövalet, berättar Nisse när jag frågar honom. All snön och de rena, vita ytorna var tilltalande att jobba med, och hjälpte till att skapa den speciella atmosfären i »Olli«.

Men den här serien hamnade inte hos Press & Publicity, utan i stället hos Bonniers, där man nu insett möjligheterna och gått in på seriemarknaden med tidningar som *Fantomen* (1950) och *Tarzan* (1951).

Bonniers gav ut sina serier genom Åhlén & Åkerlunds förlag, inledningsvis under etiketten Serieförlaget (inte att förväxla med det Egmont-ägda företag som på senare år burit samma namn), men man hade också helt andra resurser än Armas Morby att sätta in i övrig marknadsföring av en ny serie. Vad gäller »Olli« skedde därför en satsning som kom att bli ganska typisk för Bonniers under femtiotalet – en samtidigt lansering både i veckotidning (*Året Runt* från oktober 1952), dagspress (*DN* från december 1952), och serietidning (*Tuff och Tuss* från nummer 1/1953).

Just *Tuff och Tuss* bör kanske också kommenteras med några ord. Serietidningar var oerhört populära under den här perioden, men kritiserades också kraftigt av den seriefientliga rörelse som – anförd av läkaren och debattören Nils Bejerot – vuxit sig stark bland föräldrar, lärare och bibliotekarier. Kritikerna menade att serieläsning var direkt skadlig för barn. Det innebar att serieutgivning visserligen var fruktansvärt vinstgivande, men att vinsten samtidigt ansågs vara lite smutsiga pengar.

För att möta kritiken satsade Bonniers därför åren 1953–58 på en garanterat »god« barntidning under titeln *Tuff och Tuss*. Ett bättre rykte åstadkom man genom att dels vända sig till en yngre publik än de äventyrstidningar som kritiserades hårdast,

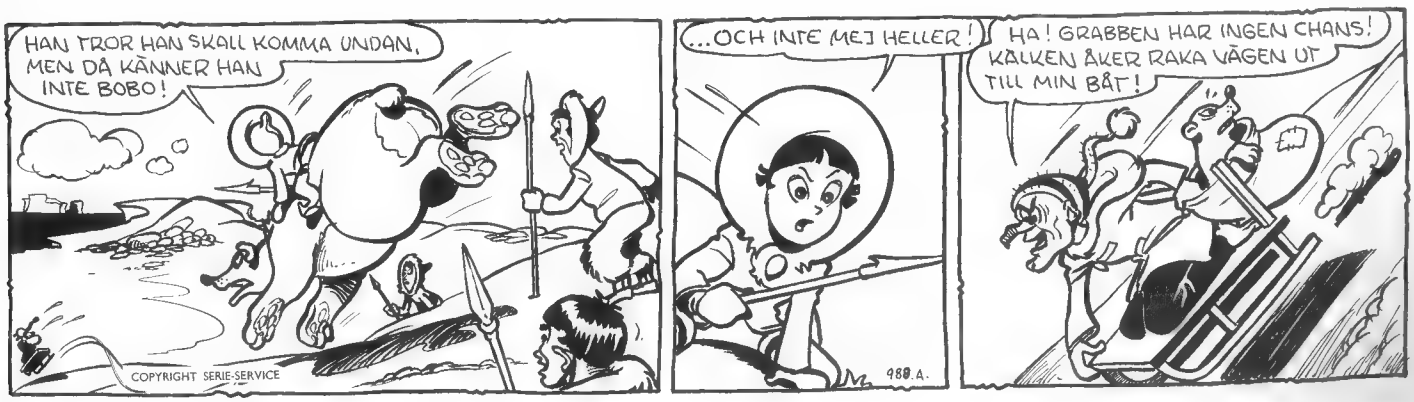

Dagsstrippversionen av »Olli« var ofta fylld av äventyr och action.

»Ballongfararen Olav Skunnesson«, en bifigur som lånat drag av Nisses kompis, flygledaren Olle Gunnesson. Bilden ur »Olli i jättarnas dal«.

dels knyta ett antal erkänt »goda« konstnärer (ofta etablerade barnboksillustratörer, även om flertalet redan tidigare jobbat med serier i någon form) till projektet. Ansvarig utgivare var Gösta Knutsson, och bland medarbetarna fanns folk som Bertil Almqvist (»Barna Hedenhös«), Helga Henschen och Einar Norelius.

Några mer renodlade serietecknare fanns också med i det här prestigeprojektet, och då framför allt Rune Andréasson med Bamseprotypen »Teddy« och Nisse Egerbrandt med just »Olli«.

STADIGT JOBB

Press & Publicity måste ha varit lite av det första riktiga svenska serietidningsförlaget. Men du stannade inte kvar där.

– Nej, jag jobbade där ganska kort tid, för sedan började Bonniers få smak på serietidningar och slå på stora trumman. De satte igång med sin *Tarzan*-serietidning. *Fantomen* tror jag också kom i samma veva. Det blev snabbt populärt.

Kom du i kontakt med seriekritiken under den här perioden?

– Jo, jag var faktiskt närvarande vid det här ofta omskrivna mötet i Medborgarhuset på Söder, där Bejerot och en del andra skulle ställa serieutgivarna till svars. Jag minns att Bejerots fru talade, och sade att barnen hade blivit »serieförgiftade«.

Jag tror att Lukas Bonnier också var där, och Bonniers tog så illa vid sig att det måste ha varit då de bestämde sig för att starta en snäll, oklanderlig serietidning, det som blev *Tuff och Tuss*. Och det var till Bonniers jag sökte mig med Olli-figuren.

Du måste ha kommit väldigt lagom i tiden, med en snäll, oklanderlig och mycket välgjord barnserie, precis när de satt och planerade *Tuff och Tuss*.

– Jo, och de köpte den direkt, men jag tror inte de kopplade den enbart till *Tuff och Tuss*. Det var dåvarande chefen Rolf Jansson som tog emot mig och som köpte serien, och han såg nog möjligheter för den oavsett om den skulle hamna i *Tuff och Tuss* eller ej. Förresten köpte han något original av mig också, och jag fick 700 kronor för det, vilket var väldigt mycket pengar på den tiden.

Hur som helst, sedan var det inte snack om semester, sedan fick jag mycket att göra. »Olli« gick både som serietidning, daglig stripp och veckosida i *Året Runt*.

När du säger att de köpte serien, då innebär det att »Olli« ägs av förlaget, inte sant?

– Ja, just det. Det där var ett litet slavkontrakt som jag skrev på. Jag begärde själv kontrakt, för då har man ju kontinuerligt jobb. Och då skrev de kontraktet så att rättigheterna tillföll förlaget – de fick ju rättigheter till tusen på den tiden. Jag har rätt att sälja publiceringsrätten till vilken tidning jag vill, men då skall de ha femtio procent av min förtjänst, så jag är bunden där.

Det är den eviga förbannelsen i den här branschen, att förlagen ofta äger mer än de borde.

– Vi tecknare är inga affärsmän. Vi är glada att få saker sålda, och accepterar så mycket, och sedan märker man att man behöver pengar också.

Fast det här med stadigt jobb är givetvis viktigt.

– Det är oerhört viktigt med kontinuerligt jobb, just för serietecknare. Om man inte har serier som går länge, som »91:an« har gjort. Den föder både barn och barnbarn.

ESKIMÅPOJKE

»Olli« som dagsstripp blev ju ganska spridd, även utomlands.

– Jodå, den gick i Norge, Danmark, Tyskland och Holland. De tände på figuren. Det var ju exotisk för dem, med en eskimå.

Det gäller nog svensk publik också. Jag vet att jag som barn under sent sextiotal satt och läste vad som förmodligen var sparade gamla veckotidningar i vår källare, och det jag kommer ihåg är »Knallhatten« och just »Olli«. Det var de två som gjorde intryck. Annars är det här albumet *[visar »Olli i jättarnas dal« från 1971, det ena av de två samlingalbum som utkommit med serien]* det enda jag har läst som vuxen.

– Titta! Vad kul att se det här! Här är en gammal kompis som heter Olle Gunnesson med som bifi-

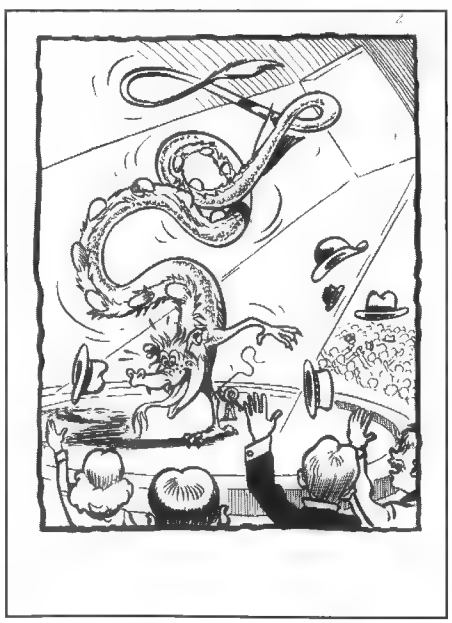

»Olli« gjordes i ett antal olika versioner. Här några fristående illustrationer avsedda för sagoboksutgåvan.

Bertil Wilhelmsson på ett foto lånat ur fanzinet Seriefocus, 1976. Fotot torde dock vara äldre än så.

gur. Jag tog med honom i serien, fast jag kallar honom för »ballongfararen Olav Skunneson«. Han var trafikledare på Bromma.

Det var rent allmänt ett kul avsnitt, det där med jättarna. Först jättar, och sedan vart det jättarnas jätte, och det ena med det andra. Där är den stora jätten, den allra största av dem. *[Skratt]*

Visste du förresten att det här albumet såldes till biblioteken, så jag fick extra pengar den vägen. De prickade av alla utlånade exemplar, och så kom det en summa helt apropå. Inga större pengar, men det var kul att det gick den vägen.

Förmodligen kom det just i den vevan när biblioteken började kunna tänka sig att ta i serier, precis i början av 70-talet.

– I mitten på femtiotalet gjordes det faktiskt några »riktiga« barnböcker med Olli också. Karl-Aage Schwarzkopf skrev sagorna, och så illustrerade jag dem. Vi gjorde några stycken, men det var länge sedan, i tidernas begynnelse.

Tre serieversioner plus böcker – det blev ganska mycket av »Olli«.

– Jo, och det vart förfuskat genom att det blev för mycket. Jag var inte rutinerad då, utan det schabblades på sätt och vis bort.

Ja, om det skall vara så mycket, särskilt med den omsorgsfulla linjen du hade då. Den teckningsstilen lämpade sig inte för att ha bråttom.

– Nej knappast.

BARNDOMVÄN

Hur producerades den här serien?

– Stripparna till *DN* ritade jag två och två på samma ark. Alla original innehåller två strippar, fast jag har i efterhand klippt isär de flesta. Serien gick i ungefär sex år, men en del av tiden lade jag över *DN*-strippen på en kompis.

Bertil Wilhelmsson?

– Ja, just det. En tid skissade jag och han tuschade, och sedan fick han teckna på egen hand under något år.

Kan du berätta mer om Wilhelmsson? Jag vet nästan ingenting om honom.

– Han är död nu, men vi var barndomskamrater, vi hade gått på samma koloni ute på Barnens ö. Vi råkades där, och sedan bodde vi nära varandra i Myrdalskåkarna på Maria Prästgårdsgata. De hade också många syskon, vet du. Det var ett sådant där barnrikehus.

Han var också serieintresserad. Han ritade, och så hängde han ut en teckning genom fönstret som man skulle titta på, och den var mycket tjusig. Det var – inte »Röde Baronen«, utan den kallades någonting annat – men det var en kopia på »Fantomen«, fast klädd i rött. Så där började det. Sedan hade vi teckningstävlingar ihop, han och jag. Vi visade varandra teckningar och lärde oss mer och mer. Men med tiden blev han guldsmed, och försvann ur bilden.

När vi råkades igen – det var kanske en fem-sex år senare – satt han på sin guldsmedsfirma och knackade ringar. Jag behövde en tecknare till som hjälpte mig med »Olli«, och han var intresserad. Så jag skissade och han tuschade, och vi hade ett samarbete där. Jag tog med honom upp till Lukas Bonnier, för att visa honom, och han hade stajlat mycket tjusigt med sina arbetsprover, så han fick jobbet. Han tecknade *DN*-versionen av »Olli« något år.

Senare ritade han en egen serie också, om en liten indiankille. Den gavs ut i album, och de vart väldigt omtyckta, i alla fall ett tag. *[Det här syftar på serien »Uncas«, som gavs ut på Formatic Press kring 1963.]*

Jag hörde nog hans namn först någonstans kring 1970. Han var den förste svenske licenstecknaren på *Fantomen*.

– Ja, just det. Han ritade både »Fantomen« och »Dennis« *[senare också diverse andra serier]*, så han hade många olika manér att bolla med.

Frid över hans minne, det var en snäll kille.

PRESTIGEPROJEKT

Men låt oss gå in på *Tuff och Tuss*, för det är också ett intressant kapitel. Tidningen var tänkt som ett prestigeprojekt med ett antal kända namn.

– Mmm. Det var Sven Jerring, jag kommer inte riktigt ihåg hans roll i det hela – han var ju känd från radio och fungerade kanske som lite av en galjonsfigur – men jag minns när jag träffade honom att det var en väldig människa. Han var två meter lång, och hans händer var så stora att mina bara försvann när vi skakade hand. Men han var mycket trevlig.

Och så var det några tecknare och skribenter. Det var Barbro Svinhufvud och Bertil Almqvist, Einar Norelius och Rune Andréasson och jag. Och Helga Henschen och Gösta Knutsson, som gjorde just sagorna om Tuff och Tuss. Gösta Knutsson var ansvarig utgivare också.

Helga Henschen gjorde många av omslagen. Och en annan kille gjorde också omslag, Pedersén hette han. Han var mycket skicklig och hade den där känslan för affischverkan.

Tanken med Tuff och Tuss var att skapa en serietidning som stod över femtiotalets antiseriedebatt. Omslaget här av Helga Henschen.

Hur arbetade ni? Skilde den här tidningen sig från vanliga serietidningar vad gäller arbetsgången eller ekonomin?

– Inte så mycket. Jag vet att vi hade ett inledande möte hela gänget, där vi träffades och pratade om vad vi skulle göra. Jag tror Rolf Jansson höll i det där. Men sedan satt väl var och en hemma hos sig och tecknade som vanligt, och skickade in till förlaget precis som man brukar. Var och en skötte sig ganska mycket själv, och det fanns redaktionellt folk på förlaget som satte samman det hela till en tidning. Däremot minns jag inte att redaktionen styrde särskilt mycket över innehållet i våra serier.

Ekonomin vet jag inget om, men jag tror inte lönerna – ja, som frilansare hade vi ju inte löner som så, utan det var en förhandlingssak vad vi fick betalt – skilde sig från vad andra tidningar betalade.

Jag har förstått att det finns ett Olli-avsnitt som aldrig blev publicerat.

– Jo, det stämmer, det var ett serietid-

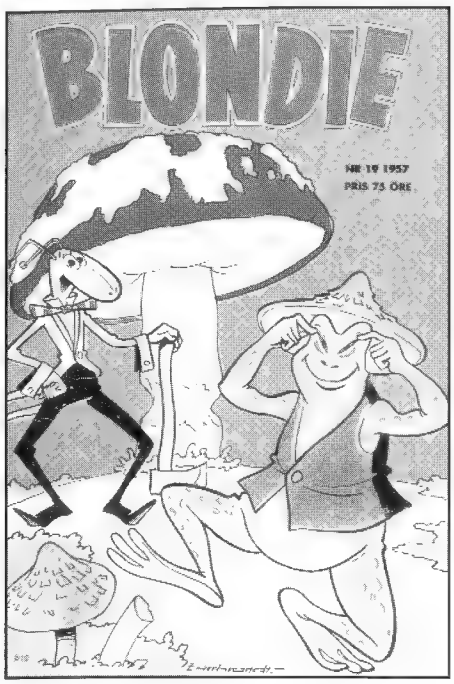

Under femtiotalet var det inte ovanligt att även biserier kunde synas på omslagsplats i svenska serietidningar. Här ett av Nisses många fina Kalle Stropp och Grodan Boll-omslag för tidningen Blondie.

ningsavsnitt som av någon anledning blev liggande. Det blev väl liksom bara bortglömt, för det var så mycket serier och så stora inkomster som surrade runt på förlaget, att ett avsnitt mer eller mindre nog inte spelade så stor roll. Originalen – det var stora original – har jag faktiskt lämnat ut till försäljning nu på senare år.

KÄND FRÅN RADIO

»Kalle Stropp« var ett annat av Nisses folkkära femtiotalsprojekt. Ursprungligen var det här ett barnprogram på radio. Första programmet sändes redan 1945, skrivet och framfört – med en mångfald olika röster och ljudeffekter – av tusenkonstnären Thomas Funck. Konceptet fördes vidare i några barnböcker illustrerade av Einar Norelius, för att på senare år även bli en svenskproducerad långfilm i Stig Lassebys och Janne Gissbergs regi. Och till det kommer alltså en serieversion tecknad av Nils Egerbrandt åren 1955–60.

Ett sympatiskt drag i många äldre Åhlén & Åkerlund-tidningar var att även titlar byggda på importmaterial hade viss egen produktion. I Blondie-tidningen gick exempelvis »Kalle Stropp och Grodan Boll« (teckad av Nisse till Thomas Funcks manus) åren 1955–60.

Helsida ur serietidningsversionen av »Olli«, enligt marginalanteckningarna avsedd för Pelle Svanslös-tidningen 1971, vilket kan betyda att den här sidan är tecknad långt efter huvuddelen av den övriga produktionen.

Berätta om »Kalle Stropp«.

– »Kalle Stropp« gick i *Husmodern* som veckoversion, och i *Blondie* som serietidningsversion. Och där jobbade jag ihop med Thomas Funck. I fem år höll vi på med den.

Hur kom den till?

– Jag hörde honom på radio, Grodan Boll och sådär. Det tände mig direkt, så jag ringde upp honom och bad att få komma.

Så det var du som kontaktade Funck?

– Ja, just det. Han gjorde väldigt trevliga manus. Han ritade lite själv vet du, så han skissade upp seriesidorna ungefär som de skulle vara. Man fick inga manus där det står »bild 1, si och så«, utan han skissade upp sidorna. Och han var inte jobbig att följa, utan det var bara att rita.

FLOTTANS HOPP

Mot slutet av femtiotalet dök Nisse också för första gången upp i den tidning han med tiden närmast skulle bli synonym med – *91:an*. Debuten skedde 1958 med en mycket kortlivad serie kallad »Geniet« (endast två avsnitt publicerades), och 1959 kom den betydligt mer långlivade »Frisk och Rask«.

I någon av de första årgångarna av *91:an* finns en serie av dig som heter »Geniet«, som jag aldrig sett nämnd annars.

– Det var nog bara ett par enstaka sidor, en kille med glasögon, en plugghäst. Ja *[skratt]*, det hade jag glömt själv.

Det här var ju ditt första bidrag till tidningen där du sedan skulle gå och bli huvudperson. Minns du något av omständigheterna? Behövde du mera jobb vid den här perioden, och var

Bertil Wilhelmssons avsnitt av »Frisk och Rask« håller varierande klass, men åtminstone en del av de tidiga hör till de serier i hans karriär som fungerade allra bäst. När han gav sig tid till genomarbetade sidor passade hans konturfasta, halvrealistiska skämtstil utmärkt i sammanhanget.

»Geniet«i så fall ett sätt att sondera terrängen för jobb här? Eller hade du redan förberedande kontakter med *91:an*-redaktionen 1958 inför övertagandet av 91:an-serien?

– Jag minns faktiskt inte. Det är möjligt att vi hade börjat odla kontakter inför att jag skulle ta över »91:an«, men det är inget jag vågar säga säkert.

Men kort därefter ritade jag ju »Frisk och Rask« just till *91:an*, om två sailors, två svenska sjömän. Den gjorde jag på beställning av förlaget. Det var Ebbe Zetterstad som var redaktör då – eller, han var väl direktör om man säger – och han ville ha en sjömansserie.

För att balansera flyget och armén?

– Just det. Han hade »Flygsoldat 113 Bom« och »91:an« redan, och nu kom de här flottisterna in i bilden för att alla vapenslagen skulle vara representerade. Men den höll jag inte på med särskilt länge,

»Frisk och Rask« var den första serie där man kunde märka att Nisse var på väg att överge sin prydliga, animationsinspirerade stil till förmån för ett krafsigare manér av klassisk svensk skämtserietyp.

för jag orkade inte. Då överlät jag den till Bertil Wilhelmsson, den också. Han hade förresten varit inblandad tidigt i den serien, och hjälpt mig med fakta. Han hade gjort lumpen som flottist, ser du, så utav honom lärde jag mig ungefär hur det gick till i flottan, grader på befäl och sånt där.

SÅ FUL SÅ HON VAR VACKER

Ni bollade med ganska många serier ett tag. Gjorde du inte »Hjälpsamma Jönsson« *[en mindre känd serie av »91:ans« skapare Rudolf Petersson]* i *Åsa-Nisse* också?

– Jo, jag gjorde en fem-sex, kanske sju sidor med »Jönsson«, men då var det gamla sidor av Rudolf Petersson som jag bara gjorde om till serietidningsavsnitt, så det var inga stora saker. *[Det var länge en vanlig teknik när Semic skulle producera »nytt« material, att man utgick från gamla avsnitt av en serie – det kunde gälla »Fantomen« såväl som »91:an«, och lät nya tecknare göra en moderniserad version av de gamla sidorna snarare än att producera helt nytt.]* Sedan var det en kille som hette Ola Nyberg som tog vid, och ritade den därefter. Det fanns ju mycket material.

Det var en rolig serie, ser du, men Rudolf tyckte att den vart lite styvmoderligt behandlad, i och med att den gick bara i svartvitt, och »91:an« gick i färg. Men den var mycket rolig. Jönsson själv var en liten gubbe, alltid med pekfingret uppe såhär, och så hade han en hushållerska som hette Hulda. Ett rivjärn med seniga armar.

Hur var det, har inte Hulda förekommit som gäst i 91:an-serien?

– Jodå, jag har tagit med henne där. Hon skulle visst vara någon moster eller faster till Elvira, och jobbade i köket ibland, ute i fältköket. Och hon var fortfarande en skön typ. Hon hade en stor lång näsa, med en vårta längst ute på nästippen – hon var så ful så hon var vacker! *[Skratt]*

Men själva serien »Hjälpsamma Jönsson« dog med tiden?

– Vi orkade inte, det blev för mycket om man säger så. Vi var så få tecknare, och de flesta av oss var ju amatörer.

Du för din del kan knappast ha hunnit mycket mer.

– Jag gjorde faktiskt lite sagotavlor på fritiden. Jag utgick från barnteckningar och gjorde sagotavlor i akvarell. De såldes privat, till bekanta.

Jag har faktiskt köpt något sådant av en kille som handlar med serieoriginal. Han har haft tavlor och teckningar av dig till salu.

– Ja, Markku Haapala. Han brukar köpa material av mig. Och jag har fått en del från honom också *[visar på väggen, en sida ur »Adamson« och ett Ilon Wikland-original ur »Madicken«]* – det här är fina saker.

Nåja, sedan blev det i alla fall så tokigt att Rudolf Petersson, »91:ans« skapare, vart sjuk och inte kunde fullfölja sitt jobb, och då behövde de tecknare. Så jag hoppade på det, och då rann mina andra serier ut i sanden, för jag fick för mycket jobb. Kvaliteten sjönk väl kanske också, jag vet inte.

INGEN AFFÄRSMAN

Därmed är vi väl framme kring 1960, antar jag.

– Jag måste tänka efter. Ja, just det. Det var väl i slutet på femtiotalet som jag började med »91:an«. Det stämmer.

Hur gick det till när du blev värvad? Var det förlaget som förmedlade jobbet?

– Javisst, ser du. Rudolf vart ju dålig. Då bad Kurt Björkman *[tidigare nämnd som faktor på Centerförlaget, men vid det här laget Bonnieranställd även han]* mig att rita om dem. Sedan vart det så en tid att Rudolf Petersson själv gjorde manus och skiss, och jag tuschade. Så arbetade vi kanske ett halvår, och sedan fick jag ta över helt och hållet. Han orkade inte med längre.

Det finns en anekdot, att du ett tag tecknade sidorna minus ansiktena, och sedan åkte ut till Rudolf för att han skulle teckna just den där sista viktiga biten – men sedan blev nunorna lite darriga i alla fall, så du fick teckna om dem själv innan du lämnade in sidorna på förlaget. Stämmer det?

Ett foto på Nisse, hämtat från den presentation 91:an-tidningen gjorde när Rudolf Petersson 1965 tilldelades det allra första svenska Adamson-priset. Nisse hade då gjort »91:an« i ungefär fem år.

– Jo, jag ritade kropparna, och sedan sparade jag huvudena, för det var ju viktigt. Men det rann ut i sanden efter att Rudolf blev sjuk.

Ägde förlaget »91:an« vid det laget?

– Förlaget hade köpt serien. Rudolf gav upp alla rättigheter, filmrättigheter och rubbet, mot att han fick en pension. Han var snäll och ingen affärsman, så han fick inte ut de pengar han skulle ha haft.

Som tecknare hade han bara haft hälften betalt mot vad jag fick, och det kändes inte rätt – just att originaltecknaren skulle ha sämre betalt än jag som var elev. Men förlaget resonerade förstås så att »vi köper för vad vi får det för«.

Kan man inte ställa krav så blir man överkörd, tyvärr.

– Jag är ju i samma sits, jag.

Jo, du skulle ju också ha kunnat ställa högre krav, för produktionen vilade ju väldigt mycket på dig under många många år.

– Jo, jag blir mest förbannad när jag tänker på det. Får man inte betalt efter förtjänst blir man nerklassad, och då tappar man arbetslusten. Då rinner det där ut i sanden, den känslan man har när man sitter hemma och jobbar. Man sitter ju ensam där med ett vitt papper och skall vara rolig och rita, det skall skissas och tuschas, story skall göras, allt det där. Att sitta där och känna sig lurad, och ändå ha kraft kvar, det är svårt.

Jag reder mig nu, för jag har min pension, jag får ju betalt för julalbumen, och reprintmaterial har jag, och så gör jag korsord. Jag har mina pengar och behöver inte krusa någon.

Det är i och för sig skönt.

– Ja, det är skönt. Så jag är i hamn, nu äntligen, när jag är sjuttiosex år. Det skulle man ha varit mycket tidigare, i hamn alltså.

ANKARE OCH GAMLA LÅS

Jag tänkte be dig berätta lite mer om Rudolf Petersson. Du träffade ju honom en del, så jag antar att du kanske kan berätta lite.

– Det är inte mycket jag vet egentligen. Jag var faktiskt bara ute en tre-fyra gånger hos honom.

Vet du om han gjorde serier när han var i USA? Eller bara reportageteckningar?

– Jag såg några illustrationer han hade gjort, lite tokroliga saker i stil med »91:an«, men de finns inte bevarade. Han hade sparat en massa material som låg under sängen, vet du, men han hade en hushållerska som hystade ut hela skiten när hon skulle städa en gång.

Brrrr! Okej, kan du berätta mer om honom?

– Han hade en hobby, och det var att måla tennsoldater.

Det visste jag inte. Däremot har jag läst en artikel där det stod att han samlade på antika lås.

– Jodå, han var mycket intresserad av gammalt smide. Han var fascinerad av de här »ankarna« *[smidda järn som användes för att »hålla ihop« väggarna i äldre murverk]* de använde när de byggde slott. Och stora gamla lås hade han, med riktiga kyrknycklar. Mystiska saker.

Men titta! – visst är det en karikatyr av företrädaren Rudolf Petersson som Nisse har smugit in när han 1964 behövde en civil biperson i sitt serietidningsavsnitt nummer 250. Rudolf var dock smått förnärmad och ville inte veta av mer sådant, berättar Nisse.

Det där gamla var nog ett stort intresse för honom. Han hade målat en tavla i olja, en stor som han hade hängande på väggen, med munkar som gick i några gamla gränder. Den var inte särskilt bra, men den var hans, och den hade just den där ålderdomliga stämningen.

Har du något att berätta om hans serieteckningar annars?

– Jag kan ju nämna att jag just nu håller på att läsa Albert Engström. Jag har en utgåva med alla teckningar, rubb och stubb. Och Rudolf hade lånat mycket där, det ser man – det finns figurer som heter Morgonkröök och Gyllenskalp där. Rudolf tyckte det var lite genant, men visst hade han härmat Albert Engström.

Så namnen kommer därifrån?

– Ja, och hans teckningar har också lånat drag. Han har härmat honom helt enkelt, fast han har försökt få in det i sin egen ordning förstås. Så jodå, Albert Engström var hans förebild.

Samtidigt har jag några gamla årgångar av *Levande Livet [veckotidningen där »91:an« gick i många år]* i bokhyllan, och tittar man på hans grejor där finns det saker som var ganska originella på den här tiden. *[Går och hämtar några bundna årgångar.]* Nu skall vi se här *[bläddrar]*, nummer 13/1935. »Stor rolig pristävling börjar i detta nummer. Kan ni tyda 91:ans underliga drömmar?« Man får se hans drömmar, och så skall man tala om vilka historiska händelser han har varit med om i sina drömmar. Jag kommer ihåg det här. 1935, då var jag nio år.

HISSADE BRALLORNA

Nisses egen veckotidningsdebut bör ha skett i *Levande Livets* sista årgångar, varefter serien vid den tidningens nedläggning 1962 under en övergångsperiod flyttade till tidningen *Aktuellt*, vilken var en fortsättning på *LL*. Nästa anhalt för »91:an« blev *Året Runt*, där serien haft sin hemvist sedan dess. De inledande sidorna där Nisse gradvis tog över är sannolikt inte signerade alls, och därefter signerade han med ett anspråkslöst E ett bra tag innan han skrev ut hela namnet.

När du tog över »91:an« efter Rudolf, började du då med veckotidningen eller med serietidningen? Kunde han bära en del av jobbet, eller var det ett tvärt brott över hela linjen?

– Jag tog hand om alltsammans på en gång.

Den första sidan i *Året Runt* kommer jag ihåg, för den fick jag kritik för. I stället för att hissa flaggan som sticker ut från kanslihuset, så hade 91:an hissat ett par brallor i ren distraktion. Det tyckte de inte var så roligt. Det var första i *Året Runt*. Eller om det var i *Aktuellt*? Serien flyttade runt lite i olika tidningar i början av sextiotalet, och jag ritade först till den ena och sedan till den andra… Jag har ritat så mycket grejor.

Jo, det kan man knappast komma ihåg. Och julalbumen – som är det lättaste sättet att läsa gamla sidor om man inte har tillgång till bundna veckotidningsårgångar – ligger ju flera år efter, och blandar ofta material ur flera årgångar. Där är det svårt att säga i vilken ordning sidorna tecknades. I övergången mellan Rudolfs och ditt material tror jag de blandade de första åren. Hur långt efter i publiceringen ligger förresten dagens julalbum?

– Ja, det kan vara både tio år och mer *[i senaste utgåvan, 2001, finns flera sidor som sannolikt härrör från sextiotalet, men också daterade sidor från 1985 och 1994]*. I undantagsfall kan det faktiskt vara gammalt material i *Året Runt* också – det hände nyligen, när jag hade en sjukdomsperiod, och de fick använda tre sidor ur ett gammalt julalbum.

Första utkastet till julalbumsomslaget 1979.

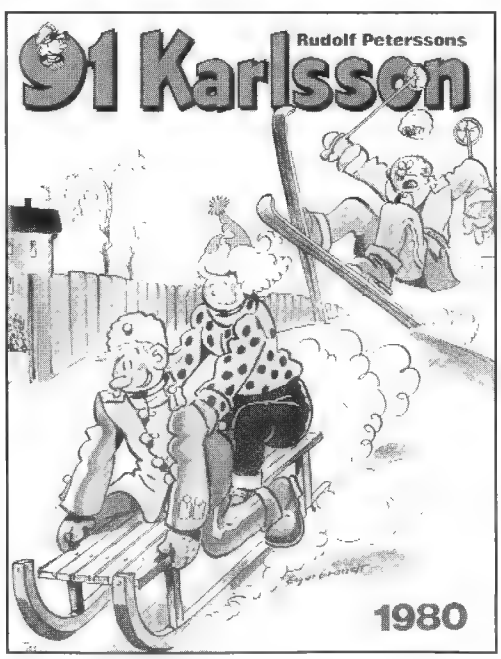

Och så här såg det färdiga albumet ut.

Väggarna i Nisses arbetsrum är översållade av originalteckningar. I bakgrunden här syns några av Rudolf Peterssons gamla sidor, men också en liten Herman Hedning av Jonas Darnell och en del annat. Foto Peter Nilsson.

Det måste finnas massor att ta av.

– Jag har så mycket material som ligger på förlaget, att jag skulle behöva en lastbil för att hämta. Annat har jag redan hemma, *Året Runt*-sidor har jag hela skåpet fullt här inne. En i veckan, femtio veckor på ett år, och i fyrtio år, och då är det bara veckoversionen.

Att hålla reda på när någonting är publicerat första gången – när materialet är så stort – måste vara omöjligt.

– Jo, det är svårt. En gång gav de ut samma julalbum två gånger, fast med ett nytt omslag. *[Syftar på 91:ans julalbum 1979, där första tryckningen har samma innehåll som 1975 års album.]*

Jo, det har jag hört talas om.

– Det är en raritet numera. Förlaget drog in det, och så tryckte de en ny utgåva med rätt innehåll, men de lade på en krona per exemplar, så det jämnade ut sig ekonomiskt. *[Skratt]*

Hur är det, julalbumen måste ha en helt annan publik än serietidningen?

– Jo, försäljningen där bygger ju på tradition, som julstjärnor och »Kallianka« på julafton.

FIKONSTRÅLE

Mycket när det gäller »91:an« brukar ju handla om rötterna hos Rudolf Petersson, men när du hunnit arbeta på serien ett tag införde du också några nya, egna bifigurer. Det gäller till exempel Fänrik Fikonstråle och Sergeant Korn. 64:an är väl också din figur, även om det faktiskt fanns en soldat nummer 64 redan hos Rudolf ***[som dock såg helt annorlunda ut].***

– Jo, det stämmer. Andra figurer jag infört är Bamsefar och Elviras väninna Jenny.

När du införde de här figurerna, kom de bara av sig själv, så att säga? Eller var det något du medvetet införde för att bredda serien? För att få större möjligheter?

– Det är nog för att de gav möjligheter till nya skämt.

Några av de figurer i 91:ans stora figurgalleri som skapats av Nisse Egerbrandt. Uppifrån och ner: Fänrik von Fikonstråle, Sergeant Korn (modellerad på Hitler), Bamsefar, Jenny samt 64:an (på en så tidig bild att den karaktäristiska luggen fortfarande inte är riktigt på plats)

Fikonstråle kommer jag så himla väl ihåg, för när jag var liten, när min storebror och jag lekte och skulle hitta på namn på indianhövdingar, så hade vi en »indianhövdingen Studsande Gummirumpan« och en »underhövdingen Piss på Låret«. Sådär höll vi på och showade, och i samma sammanhang hittade vi på en »fänrik von Fikonstråle«. Det var därifrån jag tog namnet.

Så Fikonstråle fanns innan du kom till »91:an«?

– Jovisst, ser du. Inte figuren som sådan, men namnet. Och jag tyckte ju att det var en ganska kul typ, den här Fikonstråle. En streber och en snobb, men skicklig med värjan, kan allting.

Och de övriga nya figurerna… Bamsefar, den här trygga typen som skulle se lite mastig ut, var också min figur. Och Jenny, det var ju konkurrens till Elvira. Elvira var ju piga och enkelt klädd, medan Jenny var lite raffigare. Och 64:an, det bara blev så. Jag ville ha ett utseende, och det blev han.

Rudolf var så bra på utseenden, hans figurer var ofta härliga typer.

Instämmer. Jag hittade i figur i en gammal Rudolf-serie, Svensson någonting, och han hade en sådan underbar nuna. Jag tror det bara var en engångs bifigur, men man kände omedelbart att det här utseendet skulle hålla till en bra återkommande figur.

– Jag har ofta svårt att rita de här gubbarna så att de ser ut att vara bara 21 år. Det blir gubbar av mina, men han kunde få dem att se ut som ynglingar.

Ja, han var duktig, Rudolf! Men han ritade ju i ett helt annat tempo än vad jag gjort. Han ritade ju bara veckoversionen. För serietidningar blir det en helt annan produktion. Det skall gå så fort.

GAMLA ORIGINAL

Jovisst, du tillhör ju serietidningsgenerationen på ett helt annat sätt än han gjorde, men visst tecknade han några årgångar serietidning också.

– Ja och nej, hans serietidningsserier är egentligen inte nya. Han tog gamla veckosidor han hade, och arbetade om till 2-3-sidiga avsnitt. Så han hittade inte på något nytt till serietidningen. Han kunde inte klara av det.

Man kan förstå honom egentligen, för det måste ju vara en fruktansvärd press.

– Jag tycker att jag har oordning på mina teckningar, men de ligger i alla fall i buntar inne i skåpen, men Rudolf, han hade ett rum på övervåningen, ett precis

omöblerat rum. Och mitt på golvet låg liksom en stor myrstack med alla hans original. »Ni kan ta några stycken här«, sa han till oss när vi hälsade på, så vi tog en trave under armen, Ebbe Zetterstad och jag. Jag har kvar några, och så har jag gett bort några stycken.

Det är hemskt skönt att de finns, iallafall. Att de åtminstone existerar. Det kändes sorgligt, det du berättade tidigare, om hans hushållerska som slängde ut en massa material.

– De flesta tidiga teckningar gjorde han på vanligt blockpapper. Längre fram beställde han kartonger från Tyskland, tjusigt papper, grängat. Jag har tre stycken som sitter på väggen. Och hans penntecknin av sig själv.

Jo, jag såg ju originalen som Siv hade hittat ***[syftar på ett antal originalsidor från serietidningens första år som antagits förlorade, men som återfanns när redaktionen skulle flytta från Semics gamla lokaler i Sundbyberg för några år sedan, och som dåvarande 91:an-redaktören Siv Jensing därefter reprispublicerade i slutet på nittiotalet],*** **och de var tecknade på mycket tjock kartong.**

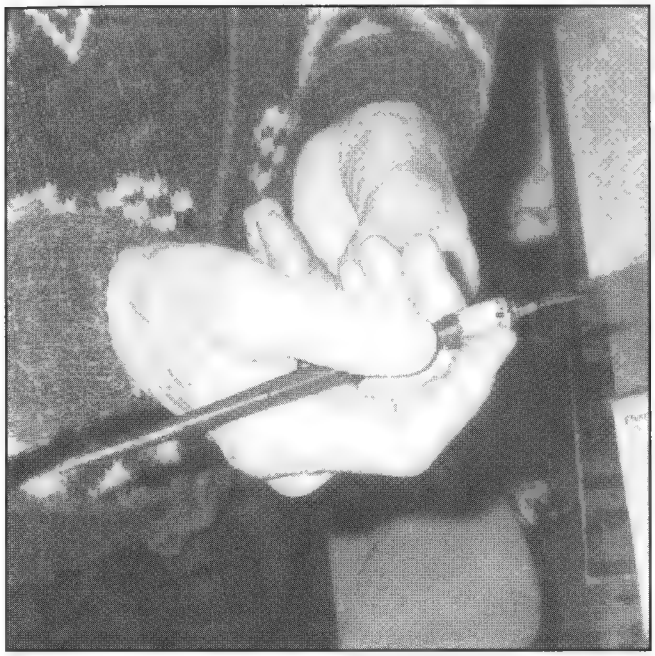

En tecknares arbetsredskap behöver inte vara märkliga. I handen håller Nisse den stålpenna som – åtminstone förr – var hans ständiga följeslagare, även om han numera börjat gå över till en vanlig vattenbaserad penna. Foto Peter Nilsson.

Men är det inte så ni tecknare gör ibland, provar nya tekniker och material?

– Jovisst. Själv har jag till exempel hittat en bra penna, vet du. Förr körde jag med stålpenna i tuschkopp, och jag fick hålla på och doppa och dona, och nu har jag bara vanlig vattenbaserad penna som man inte behöver fixa så mycket med. Jag kan rita ett tjugotal seriesidor med den, utan att doppa, så jag vinner ju tid på det.

Bleks inte svärtan från den sortens pennor?

– Naeee, det vet jag inte.

Okej, det kan man inte veta förrän efter tio år.

– Jag tror inte att det är så ljuskänsligt. Och mina teckningar ligger ju i lådor, så de får aldrig något ljus på sig.

PLÅGA SIG FRAM

På tal om teknik tänkte jag fråga dig om ditt sätt att jobba. Jag har för mig att du någon gång har sagt att du ofta hoppar över manus och ritar ner det du har i huvudet direkt på papperet. Är det rätt uppfattat?

– Nej, jag gör ett riktigt manus. Men jag följer inte någon annans manus, utan jag gör efter mitt eget.

Jag hade bara för mig att du sagt något om att »du bara börjar med att rita, och sedan slutar det där det slutar«, men det stämmer inte?

– Jojo, det kan jag göra ibland, om jag skall plåga mig fram till någonting, om det går tjockt. Man får tänka sig, jag ser en askkopp här, till exempel. Då börjar jag rita askkoppen och sedan 91:an bredvid. Då måste det hända något roligt. Då plågar jag mig fram såhär. *[Skratt]* Då bryter

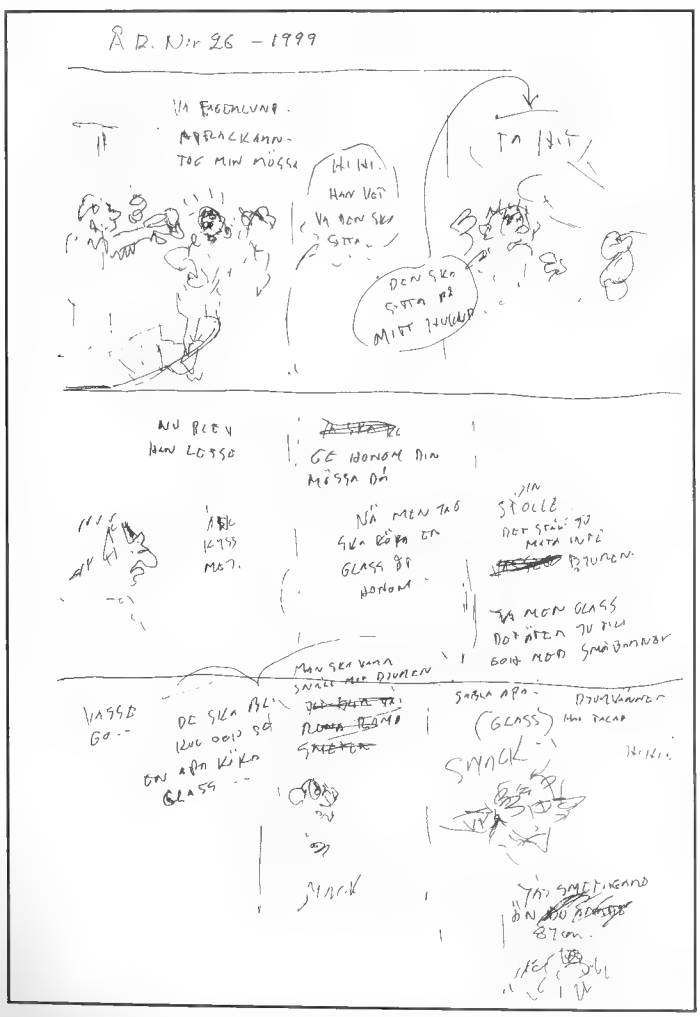

Man måste passa på innan en idé undflyr en. Nisses manus är därför oftast mycket snabbt nedtecknade saker på kollegieblockspapper. De ser ut lite som läkarrecept, säger han själv.

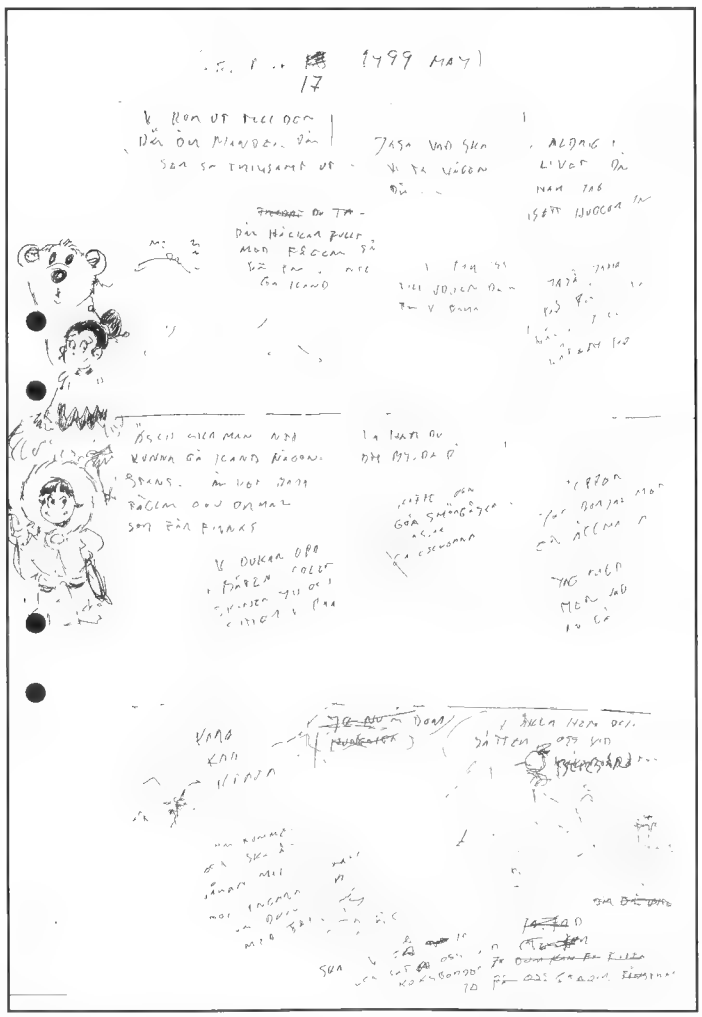

Ytterligare ett manusblad, här enbart i form av snabbt nedkastade repliker. »Figurerna i marginalen gjorde jag eftersom barnbarnen var på besök och bad mig rita«, berättar Nisse.

jag igenom den här muren, för ibland kan det vara precis tvärstopp. Det är en arbetsteknik som jag har i nödfall, men bara då.

Hur ser dina manus ut?

– Lite som ett läkarrecept. Jag skissar upp och skriver sådär så jag knappt själv ser vad jag har skrivit. Det måste gå fort för att det skall flyta. Och så tittar jag ofta på TV, för där får jag blixtidéer ibland. Som i går, då tog jag in Discovery-programmet, och det handlade om helikoptrar. Och då fick jag en idé från det, och gjorde något om helikoptrar.

Så måste det ju fungera. Om man måste ha en sida varje vecka, så måste man plocka överallt.

Sedan är det en annan sak jag funderat på, inte minst i det jag själv skrivit för »91:an«, nämligen hur svårt det är att få till en originell idé till en serie som funnits så här länge. Man kan tycka att man får ihop en fräsch idé, men nog fasen har du redan gjort något liknande för 25 år sedan! ***[Skratt.]***

– Ja, jag har själv fått påskrivet av Lennart Elworth, han som ritade »47:an Löken« *[en annan lumparserie, skapad för veckotidningen Lektyr 1967].*

Jag gjorde en serie där 91:an skulle camouflagemåla en stridsvagn, och han tyckte det såg så eländigt ut, så han målade en massa stora blommor på den istället. Då fick jag ett blev från Elworth. Han skrev: »Var får du dina idéer från?«, och så skickade han med en serie där han hade använt samma idé. Och jag tänkte, att jag har ju faktiskt hittat på det här själv.

Sedan, efter ett par år, satt jag och bläddrade bland gamla 91:an-sidor och hittade en sida där Rudolf hade gjort precis samma sak, och det var långt innan »Löken« fanns. Tyvärr fick jag aldrig iväg något svar till Elworth, men hade jag vetat det där med Rudolf-serien direkt hade jag kanske talat om det för honom, för det var rätt kul.

Men på något vis inbjuder ju en serie med en viss ton, i en speciell miljö och med ett visst persongalleri till vissa idéer, och de måste ju komma förr eller senare.

– Du menar att det sker automatiskt?

Ja. De är helt enkelt inbyggda i sammanhanget på något vis.

CYKELHJUL

Okej, låt oss återgå till kronologin. Efter hand som sextiotalet gick ökade din arbetsbörda i takt med att tidningen kom oftare. Och 1970 fick du viss avlastning när ***[Kronblom-tecknaren]*** **Gunnar Persson också började göra 91:an-avsnitt?**

– Ja, det stämmer. Gunnar skissade en hel del åt mig. Han tog gamla veckotidningssidor av Rudolf, som han gjorde om till serietidningsavsnitt på fyra-fem sidor. Sedan skissade han upp sidorna, och jag tuschade. Vi hade ett ganska långt samarbete.

Men det fanns en bit som var lite jobbig där, för när han ritade skåp och sängar och sådant, så markerade han bara ungefärligen var de skulle finnas. Det var inte exakt och rakt eller så, så de bitarna fick jag ju egentligen rita om själv i alla fall. Samma sak med cyklar – det blir ju en väldans massa cyklar, och du vet, cykelhjul med ekrar och hela skiten, det är precisionsteckning. Gunnar hade mest bara markerat sådant, så det var jobbigt, men i regel gjorde han det mycket bra.

Men då satt ni på var sitt ställe och skickade sidorna per post?

– Ja.

Den tekniken, med separata skissare och tuschare, är ju normal praxis i många andra länder, men det var väl inte så vanligt i Sverige vid den här tiden.

– Nej, det är ett exotiskt land vi bor i. *[Skratt]*

Före Gunnar, fanns det någon annan som assisterade på »91:an« under 60-talet?

– Ola Nyberg, killen som jag nämnde tidigare när vi pratade om »Hjälpsamma Jönsson«. Han tecknade en del »91:an« också.

Det är kul förresten, han hade förmågan att få figurerna att »sjunka ner« i bildrutan, så att de hela tiden låg i nederkanten. Jag vet inte om han ville slippa rita underkroppar. *[Skratt]*

Det gällde att skriva långa repliker i stället. ***[Skratt]***

Sedan, jag vet inte alls om det här stämmer, men jag har någonstans i bakhuvudet att du skulle ha en bror som också var inblandad i »91:an« på något sätt. Eller är det alldeles fel?

– Inte bror, men min måg. Han fick rita bakgrunderna under en period när han hade ont om jobb. Han är byggnadsjobbare, och så hade de köpt sig ett radhus, och det skall ju betalas, vet du. Så jag tänkte att han skulle få lite extraknäck av mig. Han är duktig på att rita, noggrann och fin, så han fick rita bakgrunder, plank och träd och lite så. Jag hade skissat före, och det gick bra, så han fick lite inkomst. Det var lite nödarbete han fick av mig. Svågerpolitik.

Jo, det är väl så världen fungerar. ***[Skratt]***

– Det hade man lite hjälp av, även om jag ju hade huvudansvaret.

PÅ POTTKANTEN

Längre fram var det Olle Nilsson som tecknade ett tag.

– Ja, men hans teckningar hade jag svårt för. Han hade inte riktigt respekten för hantverket. Jag ritade ett avsnitt på tio sidor som han skulle få börja med att tuscha. Jag skissade upp noggrant till tusen, men när jag fick jag tillbaka det såg det inte roligt ut, vet du. Han hade svängt utanför linjerna till tusen, och bara haft kul, så jag fick ju rita om alla tio sidorna.

Sedan fortsatte han en liten period. Han var en rolig figur, ser du. Han hade schvung i stilen, men jag är en lite noggrann tecknare, och jag tyckte inte om att han fuskade. Jag såg att han ritade snabbt som fan. Sen kom han ut ur bilden igen.

Ja, det var en ganska kort period han var med.

Det behövs inga stora gester när Nisse gör en 91:an-teckning. Ändå sitter mycket av den här seriens själ i hans till synes enkla linjer.

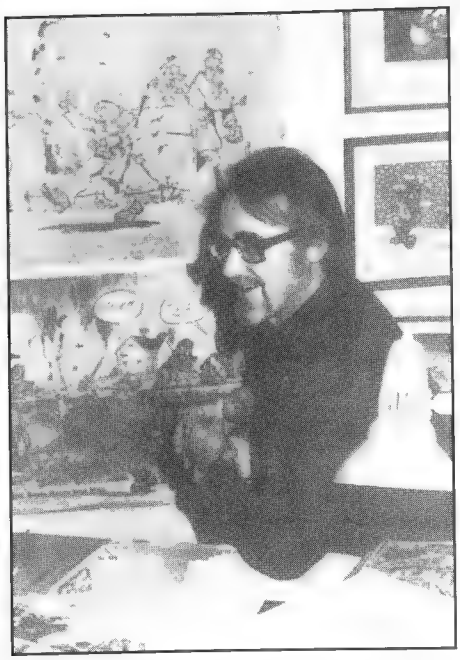

Ett PR-foto på Nisse från mitten av sjuttiotalet. Redan då var han en veteran med tjugofem år i yrket, och alldeles nyligen hade han tilldelats både det första 91:an-stipendiet (1974) och en Adamson (1975).

Och sedan, utöver »dagens generation«, fanns väl även Tommy Strindholt.

– Ja, fast honom kan jag inte riktigt placera i dag. Men rent allmänt vart jag avlastad ganska fort. De såg ju på förlaget att jag inte klarade av det där. Leveranserna låg ju på pottkanten under en lång period.

Herregud, jag fattar inte att du klarade av att göra så mycket som du gjorde.

– Ja, jag hade köpt sommarställe och grejor, så jag hade mycket utgifter och fick jobba därefter. Frugan och barnen var ute på sandstranden och badade, och jag fick sitta inne i ett litet hus på landet och jobba även på somrarna. Svettades och slogs med mygg och skit, det var kämpigt.

Nåja, det gick ju, men det var för mycket.

Anpassade du medvetet ditt manér efter omständigheterna? Försökte du hitta en snabbare stil?

– Nej, jag kämpade på, gjorde vad jag kunde. »Inget är så inspirerande som en konstnärs tomma plånbok«. *[Skratt]*

FOLKKÄR

Så Nisse har kämpat med sin serie i många herrans år, och att både han och hans version av »91:an« på vägen blivit oerhört folkära lär det inte råda någon tvekan om. Uppskattande gester i form av utmärkelser och tidningsartiklar har också kommit lite då och då, och särskilt i mitten av sjuttiotalet duggade de tätt.

1974 blev Nils Egerbrandt nämligen förste mottagare av Semics nyinstiftade 91:an-stipendium, som därefter under ett antal år delades ut till förtjänta seriemänniskor. Priset bestod av en penningsumma och en 91:an-statyett i mässing (en statyett vars förlaga Nisse dock skulpterat själv). Året därpå, 1975, valde också Svenska Serieakademin att uppmärksamma honom med sin nionde Adamson-statyett till svensk tecknare.

Lite av en motsvarande ära bör det väl också ha varit när Halmstads kommun i början av nittiotalet gav klartecken till en 91:an-staty på torget i Rudolf Peterssons gamla hemstad. Det blev nämligen Nisse som fick äran att skulptera den, och resultatet blev en motsvarighet i fullstorlek till den lilla 91:an-figur som används för Semics stipendium.

Och vari ligger då magin som gjort att Nisse lyckades ta över Rudolf Peterssons ju trots allt mycket personliga serie, göra den till sin och dessutom göra den mer populär än någonsin? Många skulle svara att den ligger i en hjärtevärmande snällhet, som dock aldrig går över i sentimentalitet.

TUSSILAGO

Det brukar sägas ibland att du är den som gjorde 91:an-serien snäll. Har du någon kommentar till det?

– Ja, *lite* mesigare måste jag väl säga. Jag har svårt att vara elak. Möjligen kan jag vara elak mot 87:an.

Annars, Rudolf Peterssons årgångar, *det* var hårda svängar. Men jag har väl präglat figurerna en del under mina år, och det är ju många som tycker om det också. Julalbumen går ju bra, och de har innehållit mitt material sedan slutet av sextiotalet. Så nog går det att sälja i alla fall, även fast man är lite snäll.

Jo, *jag* trivs med det.

– Roligt att höra. Den tid som är nu, den är så jävla grym så man måste ha någonting som slätar över. Det är hemska tider vi lever i.

Visst går det att göra bra serier utan våldsamheter.

– Jo, det gör det.

I och med att jag har varit ett fattigmansbarn, så kan jag hitta på saker och ting som... Bara en tussilago som står vid ett plank är en vacker sak. Man kan nämna sådana grejor. Jag tror många människor är lite hemmafilosofer, och de beundrar den blomman.

Men visst, det går ju inte att bara vara snäll, det måste finns motsättningar också. De yngre tecknarna spelar ju mycket mer på de här konflikterna som finns i serien, med 87:an. Och Rudolf Petersson sa, att »hade jag inte hittat på 87:an så hade serien bara varit vattvälling«.

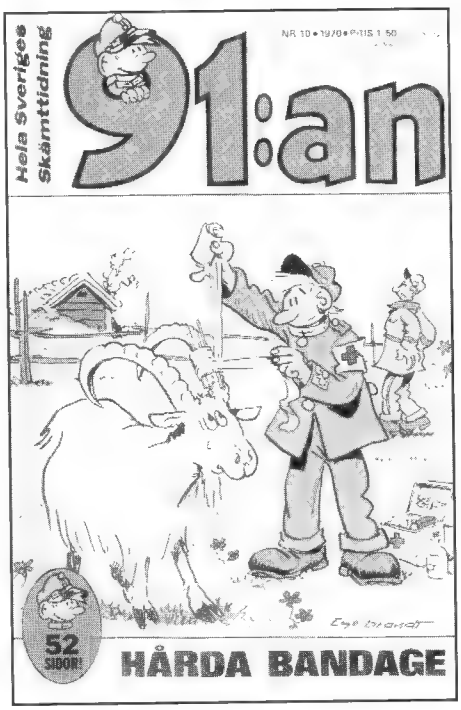

»Jag har svårt att vara elak. Möjligen kan jag vara elak mot 87:an.« Här ett typexempel på hur Nisse hanterar en våldsam situation på sitt eget mildsinta sätt, publicerad som ett omslag 1970.

Apropå det här – hur ser du på detta att du genom en militärserie på sätt och vis ju gör reklam det militära, som står för något helt annat än din fridsamhet?

– Ja, jag är ju den som avskydde det militära. *[Nisse gjorde sin värnplikt åren 1947–48, på I1 i Sörentorp, Solna.]* Det var inte min stil alls, jag längtade hem varje dag till mina syskon och föräldrar och fästmö. Men man var ju bunden av det, och kunde inte göra som man ville.

Vid ett tillfälle var vi ute och piskade filtar. Jag tog av mig den här linnerocken, för det blev för varmt, och det blev naturligtvis rapport. Alla skulle se likadana ut när vi piskade filtar. Så jag vart inkallad till vår kapten, det var Kurt Göransson som sedermera blev arméchef, och fick utskällning för att jag hade tagit av mig linnerocken.

Och skjutande var det värsta jag visste. Jag var infanterist, och jag kom till ett befälskompani, för man fick skriva när man mönstrade vad man ville bli, och jag skrev infanterist på alla tre raderna. Då tänkte de väl att jag visste vad jag ville, och då blir man korpral eller furir. Så jag hamnade på befälskompani, och det var ju många stridisar där. Min militära karriär där slutade vid vicekorpral *[lägsta officersrang]*. Ja herregud!

Vi hade ju bra befäl som så, det var inte fråga om det, men en och annan idiot finns det ju alltid, bland furirer och korpraler inte minst. Men nog om detta. Nu vill jag sluta snacka om sånt, för det har jag ingen lust med.

Helt i sin ordning! Låt oss i stället prata lite om skillnaden mellan din generation och dem som kommit efter.

Då och då under åren har Nisse också gästspelat som skulptör. Här dels statyetten som delades ut tillsammans med 91:an-stipendiet, dels en liten Olli i gips. Foto Jakob Hallin/Peter Nilsson.

INGEN PLÅGA ALLS

Din generation tecknare verkar ha jobbat så fruktansvärt hårt. Folk som du, Gösta Gummesson *[»Åsa-Nisse«]* och Gunnar Persson *[»Kronblom«]* verkar ofta ha varit totalt fjättrade vid era serier, medan nästa generation – Krister Petersson, Gert Lozell, Jonny Nordlund, Jonas Darnell – allihop verkar kunna variera lite mer, göra egna serier, varva med reklamjobb...

– Jo, det är befriande att kunna ha lite olika att syssla med. Nu har jag ju börjat göra korsordsteckningar här, och det är jättekul. Det är ingen plåga alls. *[Skratt]* Det är variation och något nytt för varje korsord.

Korsorden producerar ni för *Året Runt*, inte sant?

– Det gjorde vi förr, men när Egmont tog över bildade de ett eget bolag inom bolaget för »91:an«, och skulle använda vårt material, men sänka priset de betalade till oss, och då vart jag förbannad. Så nu gör vi egna korsord. Jag kan visa dig här. *[Hämtar original.]* Vi är duktiga, tycker jag. Det här är rejäla korsord.

Oj! Det är stort.

– Det här är ett gammalt dubbelkorsord med 91:an och bifigurer. Sådana teckningar gjorde jag alltså för *Året Runt* för några år sedan. Bra betalt hade jag också, så det var kul att göra. Jag tror vi höll på i fem år innan de kom på att de skulle sänka vår lön. Då sket vi i det, det var inte kul, så nu producerar vi egna korsord i eget namn. Där får vi förstås inte använda förlagets figurer, men det går bra ändå att sälja, och våra grejor går i en massa tidningar, små och stora.

Vi har bildat en egen enskild firma, jag och några andra gamla Semic-veteraner som inte har fortsatt under Egmonts regim. Hasse Ruta konstruerar själva kryssen, Kurre Sandkvist textar och jag ritar illustrationerna. Kurre Sandkvist sysslade tidigare med att sälja in materialet till tidningarna också, men numera har vi ett avtal med Bulls, som sköter distributionen. Vi producerar efter beställning, har gjort både stora vuxenkorsord och lite mindre barnkorsord, och det ger faktiskt en riktigt god inkomst för oss alla tre.

Har du andra projekt på gång som pensionär?

– Jag har faktiskt gjort en barnbok, en bilderbok i akvarell med Olli, som jag har försökt få placerad hos något förlag. Men det har inte lyckats. De verkar vilja ha mer text och berättelse, medan jag har försökt få bilderna att bära det mesta här.

Det känns väldigt synd, både att du har det här materialet liggande helt opublicerat, och att det aldrig har kommit någon ordentlig samlingsutgåva av dina gamla Olli-serier.

– Jo, men man skall ha tur för att få sådant utgivet. Ofta är det en lyckträff att man kommer vid rätt tillfälle med ett sadant projekt. Det ar som jag brukar säga, att teckna något är inte så svårt, det svåra är att få det publicerat.

Även om Nisse inte precis trivdes med sin egen värnplikt har det ändå hänt att han ställt upp med en stödteckning för ett regemente som kämpat mot nedläggning. Här en teckning gjord åt Västernorrlands Allehanda till förmån för regemetet i Sollefteå.

Nisse och blivande hustrun Gingi på ett foto från lumparåret 1947.

PENSIONÄR

Nåja, åter till en tråd vi tappade nyss. Vi pratade ju om hur ni i din generation var mer eller mindre gifta med era serier. Jag funderade på om du så här i efterhand tror att ni hade kunnat få ner arbetsbelastningen om ni hade sagt till på skarpen någon gång på sextio-, sjuttiotalet? Hade det funnits någon möjlighet att komma ur systemet som det var då, att man lade så absurt mycket jobb på en enda person? Har serieskaparna lärt sig att begära mer i dag, eller har förlagen lärt sig att behandla folk på ett annat sätt? Eller fungerar läsarna annorlunda som accepterar serier med flera medarbetare?

– Det är ju så, att när man skall skapa en tidning, då skall det gå så jäkla fort. Man blir berusad av idéer, och först när man får tidningen klar, märker man att man bara har gjort *ett nummer*. Sedan skall man göra alla de andra också, och alla kämpar som tusan för att det skall bli ett nästa nummer. Ingen hinner tänka.

Du menar att man självmant band sig för mer än vad man egentligen borde. I entusiasmen.

– Jo, det rusar iväg.

Hur uppfattar du skillnaden mellan att jobba för veckotidningen och för serietidningen? Finns det saker man kan göra på ena stället, men inte på andra?

– Ja, jag har svårt att dra ut en poäng på 3–4 sidor. Därför är veckotidningen det jag tycker bäst om. Där kommer poängen efter ganska kort tid. Annars måste man blaska ut den, samtidigt som det måste vara roligt på slutet. Då skall man förstås göra som Claes Reimerthi, han gör ju en härlig story i sina manus, och han kan ju göra den hur lång som helst. Det händer saker. Själv föredrar jag högst tre sidor, två i allmänhet, men nu har jag ju lagt av med serietidningen totalt. *[Det var i samband med folkpensionen i början av nittiotalet som Nisse pensionerade sig från serietidningsproduktionen. Numera nöjer han sig med veckosidan i Året Runt.]*

Var det svårt att släppa ansvaret när du skulle pensionera dig från tidningen?

– Man är lite kritisk, väl. De får inte släppa in vem som helst. Jag har ju lite den känslan att man skall försöka följa Rudolf Peterssons stil, men det går förstås inte, vi är så många tecknare. Det är som Magnus Knutsson sa, att »91:an« är sönderteckнad. Det är riktigt och sant, men den går ju likt förbaskat.

Nja, jag vet inte om jag riktigt håller med Magnus där. Jag tycker det är uppfriskande att det tillåts ett antal olika stilar.

– Jo, men det han menar är att det inte är Rudolf längre.

Förvisso. Det är en helt annan serie i dag, men det ser jag heller inte som något fel.

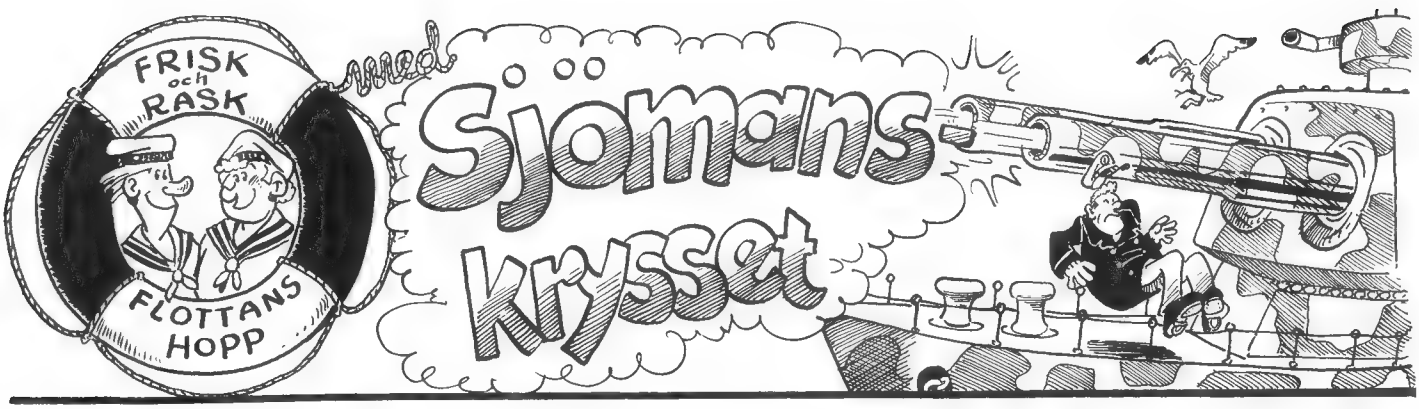

Korsordsillustrationer byggda på serien »Frisk och Rask«, gjorda på den tiden Nisse fortfarande kunde använda förlagsägda figurer i sådana sammanhang.

Ett serietidningsomslag ur Nisses senare produktion. Under första hälften av nittiotalet lämnade han bit för bit serietidningen, och nu är det länge sedan nå got nytt material trycktes där.

Har du förresten haft någon hand med när det gällde att lära upp de nya tecknarna?

– Mycket lite. Jag gjorde ett försök, men det fungerade inte så bra. Och sen vill man ju inte lära upp någon annan heller, för det blir ju en direkt konkurrent till en själv. Det är jag ju inte betjänt av, utan det får förlaget ordna. De flesta nya är nog självlärda ändå.

EN FEBER

Vad tycker du om utvecklingen sedan du släppte serietidningen?

– Rent allmänt tycker jag ofta att de nya tecknarna är skickliga. Fast ibland är de *för* skickliga, så att de överarbetar teckningarna och jobbar för mycket med bakgrunderna. Det blir för mycket av det hela. Jag har sagt åt dem att bara rita 91:ans ansikte och dra in på bakgrunden, och då slipper de jobba så mycket dessutom.

På senare år har ju Janne Gissberg burit tyngsta lasset.

– Gissberg är fantastisk. Han är filmtecknare, så han har en jäkla kapacitet. Och skicklig är han, så in i... Har du sett hans filmer? Han har ritat »Kalle Stropp«! »Pelle Svanslös« är lika bra, mycket skickligt gjord. Och han är noggrann med att det skall vara just i Uppsala, i de rätta kvarteren.

Han är väldigt noga med detaljer även i »91:an«. Han har sin kamera och tar hela tiden referensbilder. Jag minns när vi var i Halmstad *[syftar på ett studiebesök 91:an-tidningens frilansare gjorde på I 16, regementet i Halmstad där serien har sina rötter]*. Han hittade en stallykta, en sån där karbidlykta, och den fick jag hålla upp mot en vit bakgrund, och så gick han nära och filmade från olika håll. Så allt skall vara korrekt, och det är kul i och för sig.

Rudolf, annars, han tecknade ju mycket enkelt. Man hinner känna sig för på ett annat sätt när det är enkelt tecknat. Det är ungefär som »Adamson«, ingen bakgrund, knappt en skugga under gubbarna ens. Det är det enkla, menar jag, som är det geniala.

Men som sagt, Gissberg är en tillgång. Han bär den tyngsta arbetsbördan i tidningen. Det känns skönt för en gammal pensionär.

Så du känner dig nöjd med den nya generationen?

– Jadå. De är självlärda killar. De kan teckna, och de är intresserade. Det går inte att lära sådant här, det skall vara som en feber. Det skall komma inifrån.

Det kan nog vara sant. Och det låter som ett bra slutord, så här stänger jag av bandspelaren. Stort tack.

– Tack själv. Det är smickrande att någon bryr sig om en. ◄

► *En utförligare artikel om »Olli« återfinns i B&B nr 5/81.*

Nytecknat självporträtt med alla seriefigurerna.

alla behöver

HJÄLP!

Hjälp till självhjälp. Hjälp den tecknade serien att växa och vinna terräng i Sverige.
Hjälp Galago överleva som den enda tidningen i Sverige med riktigt bra svenska serier.
Ett väldigt bra sätt att hjälpa: Välj en bok gratis! Välj bland de du hittar på baksidan av denna folder!
(Ange det fyrsiffriga beställningsnumret på kupongen nedan)

GÅ MED I KLUB GALAGO!

För 249 kronor blir jag medlem i Klub Galago! och får allt detta

- en årsprenumeration på 6 nr, av tidskriften Galago.
- inbjudan till smygläsning av det nya numret.
- du får välja en ny bok gratis, eller ett galagopaket med de fyra senaste numrena.
- du får köpa böcker innan de släpps i bokhandeln till kraftigt reducerade priser.

www.ordfront.se

Välj en av dessa godsaker:

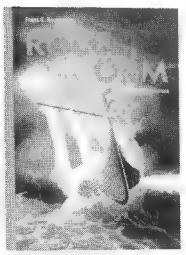

Charlie Christensen
RÖDE ORM del1
Artikelnummer 2296

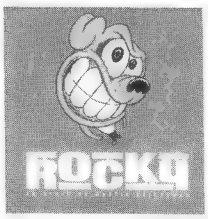

Martin Kellerman
ROCKY
Artikelnummer 2232

Gellert Tamas
LASERMANNEN
Artikelnummer: 3703

Mats Jonsson
HEY PRINCESS
Artikelnummer. 3821

Jan Berglin
MAGNUM BERGLIN
Artikelnummer 3371

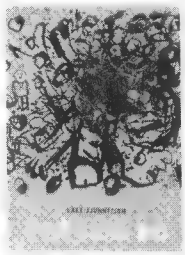

Lars Sjunnesson
TJOCKE-BO
Artikelnummer. 1962

En bukett med fyra maffiga nummer av
GALAGO
Artikelnummer 3593

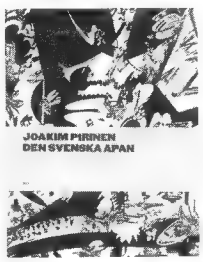

Joakim Pirinen
DEN SVENSKA APAN
Artikelnummer 2748

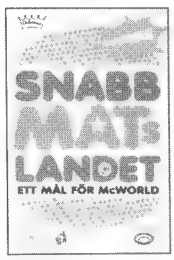

Eric Schlosser
SNABBMATS-LANDET
Artikelnummer 3701

Klub Galago!
I Klub Galago! presenterar vi större delen av svensk serieutgivning för vuxna. Som prenumerant på Galago är du medlem och köper böckerna med minst 20% rabatt. Ditt medlemskap och dina bokinköp är ett omistligt stöd for Galago som därigenom kan fortsätta att ge ut kvalitetsserier för vuxna och andra böcker med bilder i. Som medlem bidrar du också till tidskriften Galagos fortlevnad och därigenom återväxten inom svensk seriekonst.

Medlemsbok
Som medlem i Klub Galago! erbjuds du i varje nummer av Galago att köpa en speciellt utvald bok eller ett bokpaket. Medlemsboken skickas hem till dig om du inte avbeställer den.

Leveranser
Med leveransen av dina böcker följer en faktura som du betalar inom trettio dagar. Utöver medlemspris tillkommer en porto- och packavgift på 39 kr (mer om du bor utanför Sverige), oavsett hur många böcker du beställer. Vid försenad betalning tillkommer en förseningsavgift på 45 kr

Medlemsservice
Har du frågor kring beställningar, kontakta Galagos medlemsservice,
tel. 08-737 86 63.

Yes! Jag vill vara med i Klub Galago!

Namn:.....

Adress:.....

Postadress:.....

Skicka premie nr: ..... !

Frankeras inte!
KG betalar portot

KLUB! GALAGO!

Klub Galago!
c/o Förlagssystem

svarspost
Kundnummer 121327900
s-110 30 Stockholm
Sverige

FREDRIK I GAMLA VÄRLDEN

Nordisk serieutgivning bevakad av Fredrik Strömberg • fstromberg@telia.com

När jag skriver detta är jag nyligen hemkommen från en hejdundrande fest i Köpenhamn. Det som firades var det danska förlaget Fahrenheits vårutgivning, och den tänkte jag ägna mig åt i denna krönika.

Fahrenheit är Danmarks motsvarighet till Sveriges Optimal Press *och* Ordfront/Galago. Optimal eftersom förlaget sköts mer eller mindre ideellt av *en* man, Paw Mathiasen, och Galago eftersom förlagets ryggrad är en regelbundet utkommande antologitidskrift. När man jämför tidningen *Fahrenheit* med tidningen *Galago* framgår det dock tydligt hur stor skillnaden är mellan den danska och den svenska »seriesfären«.

I *Fahrenheit* finner man ofta serier av danska serieskapare som till vardags försörjer sig genom att göra serier för diverse kommersiella serieförlag, men som på sin fritid inbjuds att göra oavlönade, men mer personliga, arbeten för *Fahrenheit*. Motsvarigheten i Sverige vore att *Galagos* redaktion inbjöd den stora grupp professionella svenska serieskapare som försörjer sig på att skapa serier för tidningar som *Bamse*, *91:an*, *Fantomen* med flera. Chansen att det skulle ske är dock tyvärr troligtvis lika med noll, beroende på den – i mitt tycke – idiotiska svenska traditionen att *inom* seriebranschen definiera varandra i termer av »vi« och »dom«.

I Sverige är man *antingen* konstnärlig *eller* kommersiell, och mellan dessa två grupper finns det mycket lite, för att inte säga ingen kommunikation – och därför inte heller någon form av förståelse. Det är ett extremt slöseri med potential, eftersom dessa två grupper naturligtvis har mycket att lära av varandra.

Nåväl, nu var det ju Danmark jag skulle skriva om – inte Sverige.

Senaste numret av *Fahrenheit*, num-

Det senaste numret av tidningen Fahrenheit är det första i ett nytt, boklikknande format baserat på print on demand-tekniken. Omslagsbild av dansken Anders Worm.

En av många inspirerade bilder fran Mardøn Smets »Hieronymus Borsch«.

Den slovenske serieskaparen Thomas Larvics »Skyggespil« tillhörde undertecknads favoriter från Fahrenheit 73.4.

mer 73.4 (det vill säga nummer 23 sedan starten), innehåller som alltid en skön blandning av det bästa från Danmark och resten av världen. Mathiasen har fingret på pulsen, och har bjudit in tecknare från Belgien, England, Frankrike, Slovenien, Sverige och USA. Visst, om man läser ett antal internationella serieantologier så har man läst en del av serierna tidigare, men vem kan klaga på en samling som innehåller material av serieskapare som Max Andersson, Ray Man och James Kochalka, för att bara nämna några. Av danskarna var utan tvekan huvudnumret Anders Worms långa »Asfalt Klanen«, en infallsrik och spontan serie som bär tydliga spår av inspiration från underground och från Claus Deleuran.

På det hela taget är det stor bredd på materialet, och åter igen tycker jag att Mathiasen lyckas bättre än *Galagos* redaktion. Medan *Galago* mestadels innehåller »Galagoserier«, det vill säga oftast svartsynta och »kulturella« serier, trycker Mathiasen alla sorters serier, utvalda enbart efter kriteriet att de skall vara bra. Det gör att *Fahrenheit* spretar mer än *Galago*, men samtidigt att läsningen blir mer lustbetonad och oförutsägbar.

Andra delen av den kompletta, svartvita utgåvan av Mårdøn Smets »Hieronymus Borsch«.

Mårdøn Smets finurliga och underbart tecknade »Hieronymus Borsch«, med underrubriken »en ockult detektivsaga«, kunde man under några år läsa i den saligen insomnade svenska serietidningen *Bacon & Ägg*. Fahrenheit har tagit på sig att ge ut dessa serier i samlingsutgåva, och har nyligen kommit med den andra volymen.

Serierna återges här i lite mindre format än vid den svenska serietidningspubliceringen, samt i svartvitt. Med tanke på Smets virtuosa teckningar är detta både ett plus och ett minus. Ett plus eftersom avsaknaden av färg gör att hans teckningar mer kommer till sin rätt, men ett minus eftersom det mindre formatet ibland gör de extremt innehållsrika bilderna svåravlästa. Att Smet har en genomtänkt plan med sin svit av kortare episoder framgår dels av att volymerna innehåller nyteknade prologer och epiloger (vilka sätter in det hela i ett större sammanhang), dels av att han avser teckna en helt ny, tredje och avslutande del.

Men är det roligt då? Ja, utan tvekan! Smet driver med sin samtid genom att – i likhet med till exempel Terry Pratchett – framhäva fenomen i vår kultur genom en skrattspegel, i det här fallet det ockulta och övernaturliga. Det rör sig mycket riktigt om »ockulta detektivsagor«, och att Smet har läst en hel del new age-litteratur går inte att ta miste på. Samtidigt lyckas han få ihop sina historier så att de fungerar logiskt, trots att de innehåller monster, zombies med mera. Klart underhållande.

Mårdøn Smets »Slaraffenland«.

Därefter en liten avstickare till ett annat förlag, fast en avstickare som ändå passar in i sammanhanget, eftersom det handlar om ovan nämnde Smets andra nya album »Slaraffenland«.

Det har de senaste åren gjorts ett antal serieversioner av traditionella sagor med olika nordiska serieskapare vid ritbordet. Den här rörelsen har sitt ursprung hos den danske förläggaren Jens Peder Agger, vars förlag Bogfabrikken satsade just på sådana album, och gav ut ett antal innan man av ekonomiska skäl tvingades dra ner på utgivningen. Just »Slaraffenland« hör till de album Bogfabrikken hann föra i hamn (även om den aldrig kom på svenska), och finns sedan en tid ute i Danmark,

Invånarna i Slaraffenland tar emot nyanlända lättlingar.

med tjusiga hårda pärmar liksom de album Aggers svenska dotterbolag gav ut hos oss härom året.

»Slaraffenland« innehåller en tolkning av den gamla sagan om landet där alla önskningar blir verklighet. Smets teckningar är lika virtuosa som alltid, men tyvärr fungerar de inte alls lika bra i detta album. Färgläggningen är gräll och förtar en hel del av det visuella intrycket. Det värsta är dock att själva historien inte riktigt håller. Jag blir aldrig riktigt klok på vad det är Smet vill berätta, och undrar om han själv har haft det riktigt klart för sig.

Han verkar ha lagt sig någonstans mitt emellan sina intrikata vuxenhistorier och de mer raka sagor som han gjort för bland annat Pixi-böckerna, och då hamnat mellan två stolar. Synd på en så begåvad

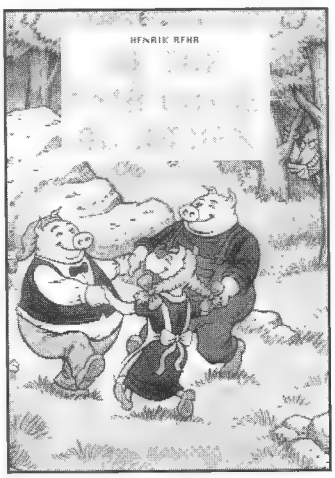

Henrik Rehrs »De tre små grise og ræven«.

Den stora stygga räven, i Henrik Rehrs tappning.

tecknare och på ett upplägg som kunde ha blivit riktigt intressant.

Ytterligare en serie baserad på en saga, men denna gång utgiven av Fahrenheit, är »De tre små grise og ræven«. Denna bok har en aningen krånglig bakgrund: Den i USA bosatte dansken Henrik Rehr har – för utgivning i Danmark – tecknat en serieversion av en amerikansk saga, som i sin tur baserar sig på en europeisk förlaga. Hängde ni med?

Ja, det är kanske inte så viktigt, men Rehr har alltså baserat sin historia på den i USA florerande versionen av den klassiska sagan om de tre små grisarna och vargen. I USA har denna historia dock utvecklat sig bland annat så att vargen blivit en räv. Här finns inte heller något pustande och frustande – eller några hus byggda av diverse nedblåsbara material, för den delen. Här är det i stället tre grisbarn som ett efter ett blir vuxna och flyttar hemifrån, varpå de ofelbart möter den lömska räven.

Jag avslöjar troligtvis inte för mycket om jag säger att det är den tredje grisen som räddar de två första, och att sagan naturligtvis får ett lyckligt slut. Rehrs teckningar är aningen stela men fungerar trots, eller kanske just på grund av, detta bra till denna klassiska saga. Denna utgåva är inte bara i färg, utan har även hårda pärmar – vilket mig veterligen är en nyhet för Fahrenheit, men naturligtvis passande eftersom albumet vänder sig till en barnbokspublik.

Avslutningsvis, och som en illustration av Fahrenheits stora bredd, kan jag inte låta bli att kommentera den underbara lilla publikationen »Tall and Tan« av Ole Comoll Christensen (en tecknare som jag förresten har skrivit om tidigare, bland annat i samband med albumserien »Dimensionsdetektiven«, vilken han illustrerar efter manus av Niels Søndergaard).

»Tall and Tan« är »bara« ett enkelt litet häfte på tolv sidor med en teckning per sida (vilket för en del till och med skulle diskvalificera verket som en serie). Med sitt naturfärgade papper och enfärgade tryck är det helt klart inspirerat av det franska förlaget L´Associations häftesserie »Patte de Mouche«. Samtidigt är det här nog det bästa Comoll Christensen har gjort.

Berättelsen bygger på sången »The

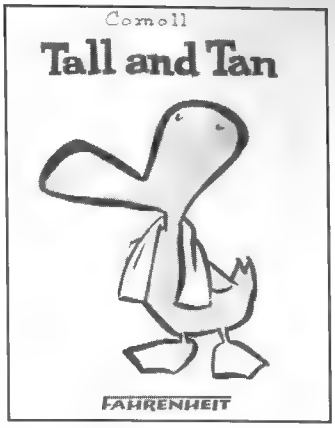

Ole Comoll Christensens underbara lilla häfte »Tall and Tan«.

Girl from Ipanema«, och handlar om en anka som går till stranden för att sola, samtidigt som skogens djur beundrar hennes vackra gång. Det kanske låter banalt, men Comoll Christensen har har fångat en slags bildpoesi som i alla fall berörde undertecknad med sin enkelhet och elegans. Rekommenderas!

Det var det! Ett antal av ovanstående volymer släpptes alltså i samband med en ordentlig fest i en rivningshotad kåk i Köpenhamn, men mer om det på nyhetssidorna. ◄

Recenserade verk

- *Fahrenheit 73.4, 99.50 dkr.*
- *»Hieronymus Borsch« av Mårdøn Smet, 69.50 dkr.*
- *»Slaraffenland« av Mårdøn Smet.*
- *»De tre små grise og ræven« av Henrik Rehr, 129.50 dkr.*
- *»Tall and Tan« av Ole Comoll Christensen, 10 dkr.*

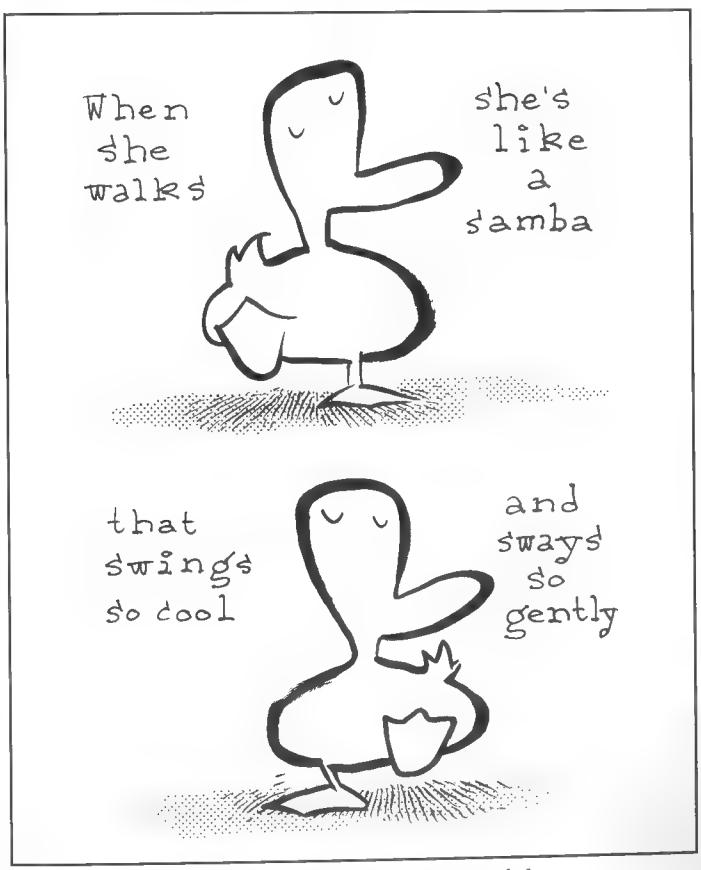

Comolls anka från Ipanema vandrar till allas förtjusning förbi.

Ulvens å

– Guide till ett op

rtionde timalt decennium

av **MATS NORDSTRÖM**

Göteborgsbaserade Optimal Press är förlaget som mer än andra kommit att symbolisera nittiotalet på den svenska seriescenen. Under de dryga tio år Optimal (under ett par år i sällskap med Mikael Tegebjers eget förlag Jemi) existerat, har det etablerat sig som landets viktigaste utgivare när det gäller den nya generationen svenska och nordiska serieskapare. Med tanke på det karga klimat som i övrigt råder i Sverige för nyproducerade serier är det verkligen en bedrift. B&B sammanfattar de första tio åren.

Optimal föddes i tankarna hos de då 22-åriga Ingemar Bengtsson och Mikael Tegebjer redan i slutet av åttiotalet. De hade båda sina rötter i den svenska amatörserievärlden, och träffades för första gången 1988 på bokmässan i Göteborg. Ingemar arbetade då på att göra ett index över alla seriefanzin som utkommit på svenska (det resulterade i första versionen av det verk som skulle få en uppföljare år 2001 med »Fanzineindex 2001«) och Mikael gick in och hjälpte till i det tunga arbetet med repro och grafisk design av omslaget.

Snart började de prata om det sorgliga tillståndet på den svenska seriemarknaden, där de enda arenorna för nyproducerade serier egentligen var den tämligen kommersiella *Svenska Serier* samt *Galago* med sitt fasta stall av tecknare. Även marknaden för mer kommersiella album hade börjat krympa, och kom inom några år att i princip kollapsa. Men att prata och ha åsikter är en sak, det gör väl nästan alla som är intresserade av seriekulturens tillstånd. Det ovanliga med Ingemar och Mikael var att de skred till handling och verkligen gjorde något åt saken.

– Först pratade vi mest om att ge ut album av några av de bästa före detta fanzinetecknarna som hade material som vi tyckte borde ges ut på detta sätt, minns Ingemar.

Tanken var att de skulle visa dåtidens nya fanzinserieskapare det bästa av det äldre materialet, så att de skulle kunna lära från det.

– Jag tror att vi tyckte de flesta amatörserieskaparna producerade alldeles för snabbt, utan att tänka på att det skulle bli bra alla gånger. Men sedan hände det något, och ett gäng amatörserieskapare började bli varma i kläderna. (Jag tänker främst på Liljemark, Ahlgren och Wanloo.) Så vi förkastade rätt snabbt nostalgitanken, och bestämde oss för att i stället göra en antologi med den nya generationen serieskapare. De hade ju ingenstans att ta vägen, säger Mikael.

BILD PÅ FÖREGÅENDE SIDA: *De tre huvudpersonerna i Optimals historia: Ingemar Bengtsson, Nicolas Krizan och Mikael Tegebjer. Bild: Nicolas Krizan.*

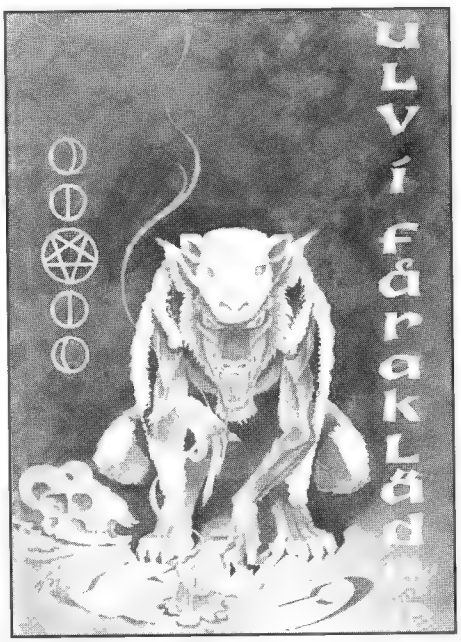

Förstlingsverket.

ULV I FÅRAKLÄDER

Förarbetet med förlaget tog ett par år, men 1991 var man redo att starta Optimal Press. Förstlingsverket »Ulv i fårakläder« kom ut i augusti det året. I detta första album samsas sjutton unga spännande serieskapare, varav flera med tiden har blivit stora namn i Seriesverige. I dag markerar Ingemar dock tydligt att han inte längre är nöjd med förlagets debut.

– Albumet känns helt hiskeligt i dag och vi är innerligt tacksamma att det är slutsålt. Samtidigt är vi dock ganska nöjda med att det var här som Daniel Ahlgren, David Liljemark och Johan Wanloo introducerades för albumpubliken. Flera av de andra medverkande är också etablerade reklamtecknare och illustratörer i dag.

Vad man än tycker om »Ulv i fårakläder« i dag, så markerar det ändå starten för en ny generation svenska fanzintecknares möjligheter att utvecklas till etablerade serieskapare. Naturligtvis är det svårt att veta hur det hade gått för dem om Optimal inte startats. Kanske hade det kommit fram någon annan aktör som tagit hand om dem, men det troliga är att åtminstone några av dagens mest upphöjda svenska serieskapare aldrig hade lämnat fanzinstadiet. Det är en svindlande tanke, och den markerar vilken enorm betydelse Optimal har haft för serieklimatet i Sverige.

DESIGN

Under de första åren gjorde Ingemar och Mikael allt det produktionstekniska arbetet själva. De fotade av originalen i reprokameran, tog fram filmer och monterade dem arkvis, retuscherade och körde fram tryckplåtar. Efter utgåvan »Sveryda 1« av Magnus Knutsson och Ulf Jansson var killarna dock inte helt nöjda med utformningen av sina album, och Nicolas Krizan kallades in för att ta hand om den saken.

– Det första albumet skötte jag formgivningen på, och det andra handhades av Micke. Efter detta kände jag mig inte nöjd med hur våra böcker såg ut, och då kom Nicolas in i bilden på allvar och blev vår faste formgivare. Sedan dess har han skött sin uppgift med bravur. Utan Nicolas hade Optimals album inte varit häften så snygga, säger Ingemar.

Mikael hade lärt känna den skicklige tecknaren och layoutaren Nicolas Krizan redan i början av åttiotalet, och det var Nicolas som både formgav Optimals logotype och tecknade omslaget till »Ulv i fårakläder«. Nu samtyckte han till att regelbundet sköta det här arbetet, och har sedan i tio års tid offrat sin fritid för att på ett mycket framgångsrikt sätt formge alla Optimals utgåvor.

Ingemar har motiverat satsningen på snygga böcker med att det ska vara en totalupplevelse att läsa ett Optimal-album. Jag kan inte annat än att hålla med om det är oerhört viktigt med det estetiska. Enligt min mening gör Nicolas läckra design

Ingemar Bengtsson

Ingemar Bengtsson föddes den 7 januari 1967 och växte upp i Hällingsjö, några mil sydost om Göteborg. En granne gav honom redan tidigt 91:an-tidningar, och med hjälp av dessa lärde han sig läsa när han var sex. Från början var det dock mest dags- och veckopresserier som gällde, men från ungefär tio års ålder läste han allt mer serietidningar.

1980 gick Ingemar med i Seriefrämjandet efter det att en kompis sålt sina *Bild & Bubbla* till honom. Hans intresse flammade upp, och snart hade han köpt på sig samtliga nummer av *Thud* och *B&B*. På den tiden förmedlade SeF även beställningar på serier från utlandet. Det började Ingemar utnyttja, och han upptäckte på det viset en ny värld av spännande serier. Ingemar menar själv att dessa kontakter var helt avgörande för att hans serieintresse skulle fortsätta upp i vuxen ålder.

Svenskt seriefanzineindex blev Ingemars sista fanzin, innan Optimal startades.

Året därpå, 1981, gav han ut sitt första egna fanzin, vilket kom att heta *Gurgel* och främst bestod av hans egna serier. Senare blandades dessa upp med artiklar om punkmusik. Sammanlagt blev det åtta nummer av tidningen. Det var vid arbetet med fanzinet som Ingemar lärde sig de elementäraste grunderna i grafisk produktion, en kunskap han sedan konstant har byggt på under åren som förläggare.

Hans sista fanzin blev *Svenskt seriefanzineindex* från 1989, vilket såldes i 600 exemplar – en inte helt föraktlig upplaga för ett fanzin. I arbetet med att skapa egna tidningar drevs han av punkidealet att själv våga skapa. Denna Do it yourself-attityd har sedan kommit att följa och påverka honom ända upp i vuxen ålder.

Kontakten med Seriefrämjandet har, förutom ett stärkt serieintresse, också lett till att han under perioden 1989–95 varit direkt inblandad i produktionen av *B&B*. Under åren 1989–94 var han ansvarig för Avigseriespalten, och satt under denna tid också med i redaktionen. Hans största enskilda insatser för tidskriften är som redaktör för det nordiska specialnumret 3-4/95, samt urval, planering och mycket av det övriga arbetet med det finska specialnumret 4/00. Han har även varit recensions- och tidskriftsansvarig.

Bland de övriga tidskrifter han skrivit för märks *Nordic Comics Revue*, *Magasin Defekt* och *Sarjainfo*. Han har också skrivit texter till de nordiska antologierna »Gare du Nord« och »Gisp! 8« (den senare utgiven på Island).

I samband med studier flyttade Ingemar 1990 till Göteborg, och det var även här förlaget Optimals kontor kom att hamna då det var dags att skaffa en liten lokal för verksamheten. Några år senare gick flyttlasset igen, och han är sedan 1995 bosatt i Västra Frölunda, där han enligt egen utsago trivs alldeles utmärkt.

Förlagsarbetet tar det mesta av hans tid och särskilt i hektiska perioder kring produktionen och lanseringen av nya album arbetar han avsevärt mer än heltid. Vid sidan om förlagsarbetet hinner Ingemar också med att studera i perioder. Så här långt har det blivit litteratur-, konst- och filmvetenskap. Han håller även föredrag om främst fanzin och nordiska serier, och sitter med i ledningsgruppen för Serietecknarskolan i Hofors.

Det gäller att ha många bollar i luften samtidigt, som han själv uttrycker det.

MATS NORDSTRÖM

Ingemar i Jojo Falks tappning.

på böckerna om inte halva glädjen, så åtminstone en stor del av den. Det är inte mycket som är skönare än att väga en snygg bok i handen och veta att det snart är dags att börja läsa.

Nicolas arbete har lett till att det i seriekretsar blivit allmänt känt att Optimal alltid ger ut gedigna produkter. I dag är han även gudfar till Mikaels näst yngste son Elias.

FÖRLUSTAFFÄRER

Optimal har genom alla år hållit fast vid visionen att kunna välja och vraka, och ge ut sådant som är nytt, spännande och väldigt bra. Vilken genre serien tillhör skall inte ha någon betydelse.

Nu har åtminstone jag nästan alltid sett Optimal främst som utgivare av svenska vardagsrealistiska serier, men när jag tar en förnyad titt i albumkatalogen är det lätt att konstatera att det inte är hela sanningen. Genom åren har förlaget gett ut allt från mörk science fiction över lättsam humor till surrealistiska finska serier – och helt visst en hel del svensk vardagsrealism.

Det allra mesta har dock haft en tydlig alternativ

Nicolas Krizan är en viktig kugge i Optimals maskineri. Självporträtt från 1982.

karaktär, och man kan verkligen fråga sig hur det varit ekonomiskt möjligt att ge ut så många album som rimligtvis har en tämligen liten publik. Svaret är, att det har det inte alltid varit. Man har gett ut böckerna i alla fall.

Under Optimals första verksamhetsår fanns det en ambition att vartannat utgivet album skulle vara ett som kunde sälja i hyggliga mängder, och att vartannat skulle vara smalare, med en alternativ karaktär.

De tidiga albumen »Ulv i fårakläder«, »Sveryda 1« och framför allt »Gösta Grävlings saga« gav en god vinst. Men redan under 1992 kom också den första stora ekonomiska motgången. Man gav ut »Åke Forsmarx samlade värk« och skräckalbumet »In Memoriam« av Pidde Andersson och Mikael Tomasic med bara någon månads mellanrum, vilket visade sig bli för dyrt. »In Memoriam« fick en hel del publicitet i förväg och mottogs också väl när det släpptes. Tyvärr hjälpte inte det nämnvärt, och albumen blev en jobbig förlustaffär för Optimal.

– Vi tryckte utan att egentligen ha några pengar till det, varför just det året blev svårt – för mig. Vi delade på fakturan, jag arbetade av min del under sommaren, medan Ingemar lyckades skaka fram

pengar. Med tanke på att jag samtidigt skulle försörja tre barn var det inte så kul. Ingemar å andra sidan gick in med pengar flera gånger, och fick ta ännu mer stryk rent ekonomiskt, säger Mikael.

Särskilt under de tidiga åren fortsatte Ingemar sedan att gå in med åtskilliga tusenlappar ur egen ficka. Någon lön var det sålunda aldrig tal om att ta ut. Allt arbete i förlaget skedde på ideell basis, och det enda killarna unnade sig var varsin filofax.

MED ELLER UTAN STÖD

Ett stort bekymmer under alla år har varit att bokhandlarna inte gärna satsar på det smala, utan väntar med att ta in en bok tills någon kommer in och frågar efter den. På det viset är det väldigt svårt för ett litet förlag att nå nya läsare.

– Det största problemet jag stöter på som förläggare är svårigheterna att nå ut med böckerna i bokhandeln. Jag säljer fler och fler album för varje år, men det är fortfarande massor med boklådor som inte har mina böcker i lager. Vad som helst som kan förbättra den situationen är välkommet. Postorderdelen växer hela tiden, men det är fortfarande bokhandeln som säljer mest. Därefter följer seriebutikerna, medan det är väldigt ojämnt hur mycket bokklubbarna säljer. Serieklubbens satsning på Jasons böcker gick inte så bra, medan Klub Galago säljer hyggligt av en del titlar, sammanfattar Ingemar.

Avgörande för Optimals möjligheter att kunna fortsätta ge ut album i en hyggligt strid ström under alla år har kulturrådets seriestöd varit. I dag ligger vuxenserierna sedan några år på barnboksgruppen, som granskar det tänkta albumet och sedan avgör om det har tillräckligt konstnärligt värde för att det skall vara motiverat att stödja det ekonomiskt. Ingemar menar dock att ledamöterna i barnboksgruppen inte verkar ha kunskap nog att kvalitetsbedöma serier, och förespråkar att seriestödet snarast tas bort från deras bord.

Utan kulturstödet skulle de flesta av Optimals böcker kosta tre gånger så mycket i handeln, och utgivningstakten hade fått skäras ner högst väsentligt. På Optimal har man har dock strävat efter att inte bli helt beroende av att ett album får statligt stöd, utan försöker att ändå ge ut det man tror på. Som regel finns det utrymme för ett eller två sådana album varje år.

Under senare år har det gått stadigt uppåt med ekonomin, och dagens omsättning är närmare tio gånger så hög som den var under de tidiga åren. Fortfarande finns det dock ingen möjlighet att regelbundet ta ut någon lön.

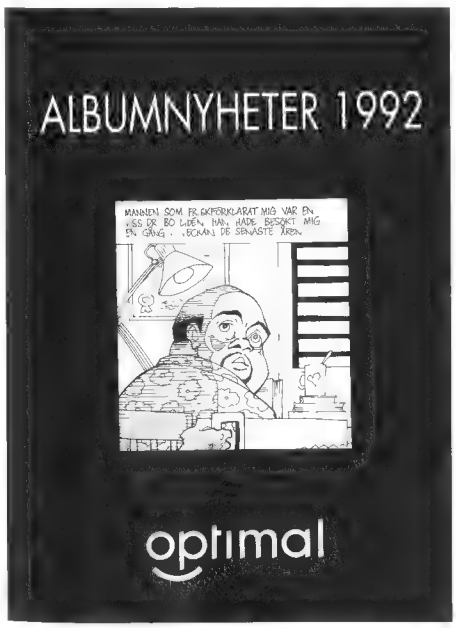

Katalogen 1992 var Optimals första tryckta broschyr, föregången endast av några kopierade reklamblad.

MILSTOLPAR

1993 blev när man ser tillbaka på det något av en milstolpe för Optimal. Detta år fick förlaget sitt första lilla kontor, ett rum på 7,5 kvadratmeter i Masthugget i Göteborg. Olof Siverbo beskriver det i en artikel i Göteborgsposten som ett »trångt kontorsrum på en handfull kvadratmeter«, och som kuriosa kan nämnas att tecknaren Johan Wanloo i dag arbetar i samma lokal. Även om det var litet var det dock viktigt för känslan av att förlaget verkligen »var på riktigt«. Några år senare blev trångboddheten emellertid alltför akut, och förlaget flyttade till en större lokal på fjorton kvadratmeter.

Än viktigare än det första kontoret var att man under 1993 släppte det lätt surrealistiska albumet »Döda farbrorn« av Daniel Ahlgren (se *B&B* 2/99). Denne Sölvesborgsson, numera bosatt i Malmö, är den serieskapare som genom åren mer än någon annan kommit att förknippas med Optimal. Redan med det andra albumet »Röja spettet« hade Ahlgren funnit den form för självbiografiskt berättande som blivit karaktäristiskt för honom. Genom åren har det blivit ett tiotal album från hans ritstift, och frånsett en kortare utflykt till Bonnier Carlsen och ett album från Bakhåll alldeles nyligen, har han varit Optimal trogen.

I våras samlades Ahlgrens tidigaste album i en pocket med titeln »Live på Lister«, och även en ny bok med titeln »Böggänget« släpptes. Ahlgrens album har genomgående fått ett väldigt gott mottagande, med nästan uteslutande lovord från recensenterna. När man tittar på Optimals konsekventa satsning på den här serieskaparen står det klart att den gett en känsla av sammanhang och kontinuitet åt förlaget.

Daniel Ahlgren hör till de mest kritikerrosade av de serieskapare som förlaget Optimal har hjälpt fram. Här serieförordet till hans allra första egna album »Döda farbrorn« från 1993.

optimal

Optimals logotype är formgiven av Nicolas Krizan.

MARKNADSFÖRING

1993 var ett viktigt år också i ett annat avseende. Det får symbolisera Optimals hårda arbete med att synas och marknadsföra sina produkter. 1993 var nämligen första året som Optimal hade en egen monter på bokmässan i Göteborg.

Bokmässan, som anordnas i september varje år, är en enormt viktig mötesplats för bokhandel, förlag, bibliotek, kulturjournalister och allmänhet. Med andra ord ett ovärderligt tillfälle att synas. Troligen innebär den på något plan även en möjlighet att få legitimitet som seriös förläggare bland övriga aktörer på marknaden. Ett deltagande på bokmässan har med andra ord blivit en givande tradition, och en stor del av utgivningen läggs därför i september.

Samtidigt började man tidigt också hålla årligen återkommande Optimal-fester för förlagets serieskapare i anslutning till mässan (då ett antal av dem ändå finns på plats i Göteborg). Det här är förstås först och främst ett tillfälle att ha kul, men fungerar även som ett viktigt inslag i arbetet att skapa en vi-känsla bland serieskapare som lägger ner stora arbetsinsatser i ensamhet hemma vid ritbordet. Därtill kan det förstås tjäna som ett forum där nya spännande kontakter mellan serieskapare kan födas.

Men Optimal har även arbetat på andra sätt för att

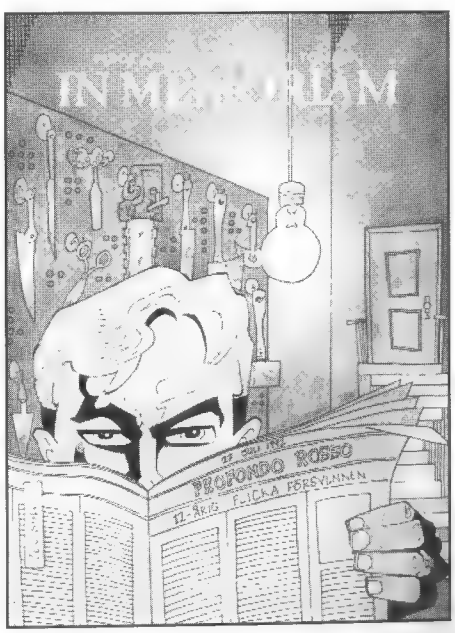

Optimal ger ut mer än bara vardagsrealism.

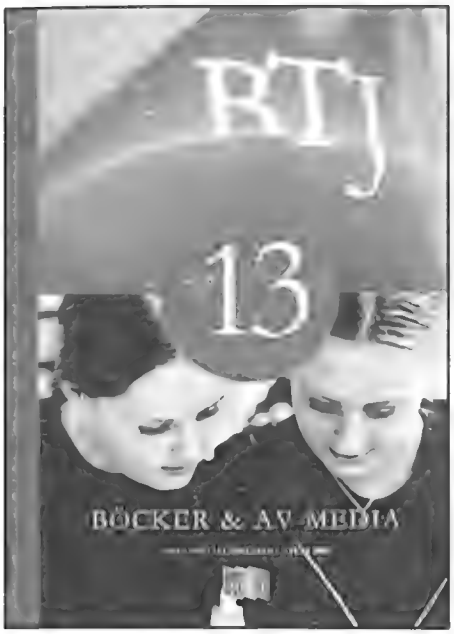

En bra recension i BTJ:s sambindningslistor är av största vikt för ett litet förlag.

Bokmässan har alltid varit ett betydelsefullt skyltfönster för Optimals verksamhet. Här ser vi Daniel Ahlgren signera det nyutkomna albumet »Röja spettet« i förlagets monter på mässan 1994, flankerad av Ingemar Bengtsson och Fredrik Jonsson. Foto: David Liljemark.

Ingemar och Mikael vid en Optimalfest kring 1994. Foto: David Liljemark.

Optimals tecknare ges ofta utrymme i de stora dagstidningarna.

synas. Jag, som själv arbetar på bibliotek, får två gånger om året nöjet att läsa Svensk Bokhandels gedigna katalog över kommande böcker, och där brukar det till min glädje alltid finnas en trevlig annons från förlaget.

Även här i *B&B* har vi vant oss vid helsidesannonser när nya utgåvor är på gång. Man har också arbetat tämligen målmedvetet gentemot övriga medier. En hel del pengar satsas på att skicka ut recensionsexemplar, och utgivningen uppmärksammas därför flitigt på våra dagstidningars kultursidor. Som regel får albumen också övervägande positiva omdömen, något som naturligtvis måste vara viktigt. En sökning på Optimal i de två stora artikeldatabaserna Presstext och Mediearkivet (som sparar artiklar från samtliga stora dagstidningar) ger ett hundratal relevanta träffar.

FINSKA SERIER

På tal om att synas har Optimal även varit delaktigt i flera utställningar med serietema. Den första kom till som en konsekvens av att förlaget 1994 började satsa på finska serier. Att vi i Sverige fått nöjet att läsa serier av serieskapare som Kati Kovács, Pentti Otsamo och Matti Hagelberg beror på en kombination av nyfikenhet på vad som hände i Finland från Ingemars sida, och att Jocke Laitala började arbeta som översättare för förlaget.

Laitala har översatt alla de finska album som utkommit på Optimal genom åren, liksom han gjorde ett stort arbete för *B&B* då han översatte texter och recenserade album för det finska specialnumret (4/00), vilket Ingemar till stor del producerade. Han lade också ett mycket stort arbete på det nordiska temanumret 3-4/95, där Ingemar var gästredaktör.

Den första utgåvan med finska serier på Optimal var antologin »Reflexerier« (1994), som presenterade en rad helt nya namn för den svenska publiken. Det var i samband med denna trevliga utgåva

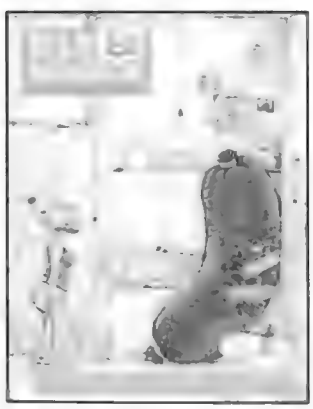

FÖRSTA OMSLAGET: *Såväl Ingemar Bengtsson som Jocke Laitala lade ner ett stort arbete på B&B:s lyckade finska specialnummer.* ANDRA OMSLAGET: *»Reflexerier« samlade ett antal av de främsta finska tecknarna.* TREDJE OMSLAGET: *»Reflexerier – samtida seriespeglingar« var en utställning på Mölndals konsthall 1994, som visade upp såväl den nya generationen av finska serieskapare som ett antal skapare ur Optimals svenska stall. Omslag av Monica Hellström.*

Mikael Tegebjer

Mikael Tegebjer föddes 1967 i Uppsala, och växte sedan upp i Katrineholm. 1968 bytte han efternamn till Svensson. 1988 bytte han tillbaka till Tegebjer.

Som pojke läste han helst böcker, men också *Bamse* och *Kalle Anka*. Så småningom upptäckte han även albumserier som »Lucky Luke« och »Ratte«, och började i samma veva lockas av tanken att själv teckna serier. I början av åttiotalet upptäckte han tidningen *Svenska Serier*, och som en direkt följd av det även Seriefrämjandet.

Sporrad av dessa möten började han själv skapa och ge ut tidningar. Mellan åren 1982 och 1989 gav han ut ett tjugotal egenproducerade fanzin. Den första titeln (som kom i fem nummer) hette *Banala Serier*. Tidningen fungerade som en antologi där även Mikael själv medverkade med serier i varje nummer. Den största posten i hans fanzinproduktion är dock textfanzinet *Seriefloran* som kom ut i tretton nummer mellan 1985 och 1989. Hans stora engagemang för och förtrogenhet med fanzinvärlden gjorde att han tog över som Avigserieskribent i *B&B* från nr 1/87 till 2/89.

Mikael fick sin första son redan 1985, och under åren som gått har det blivit fyra söner till. Han är utbildad inom prepressområdet i den grafiska branschen. Han var inte nöjd med det tryckstekniska vad gällde Optimals förstlingsverk »Ulv i fårakläder«, och påtalade för tryckeriet vad som var fel och hur sådana fel kunde undvikas i framtiden. På grund av missarna i trycket lyckades han förhandla ner priset på albumet, och blev i samma veva erbjuden jobb som produktionschef på samma tryckeri.

Ur Klabet

När Optimal startade bodde han kvar i Katrineholm, men under 1992 valde han att bosätta sig i Västsverige. Sedan 1993 bor han i Göteborg. Under sin tid som förläggare tyckte han att det var särskilt roligt att komma med kritik och följa hur serieskapare med potential utvecklades.

1994 insåg Mikael att det var svårt att komma vidare i den grafiska branschen, där tiderna dessutom såg mörka ut just då, och han började i stället studera på Kulturvetarlinjen vid universitetet. Det resulterade i en kulturvetarexamen med filmvetenskaplig inriktning, följd av en utbildning till manusförfattare.

I dag arbetar han främst som lärare och delkursansvarig på avdelningen för filmvetenskap på Göteborgs universitet. Hans delkurser är »Europeiska filmkulturer« och »Televisionens genresystem«. Han frilansar dessutom en del (faktiskt under företagsnamnet Jemi), både som skribent och som föreläsare. I dagarna har Mikael också påbörjat sista terminen på Journalisthögskolan.

MATS NORDSTRÖM

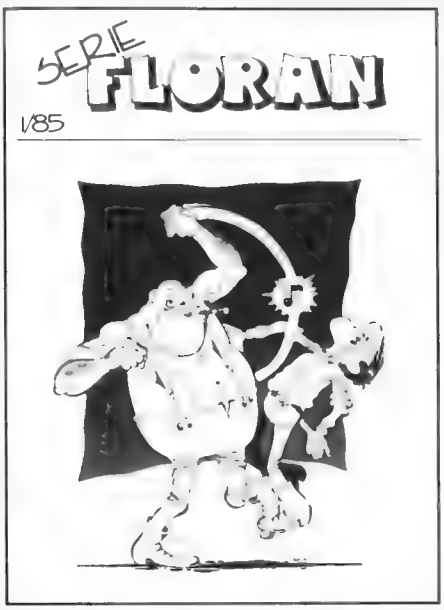

Det första numret av Mickes fanzin Seriefloran, från 1985.

Mikael med sina barn, teckning av Henrik Lange

Magasin Optimal var ett försök att starta en antologitidning för svenska serieskapare. Sammanlagt utkom det fem nummer mellan 1994 och 1996.

som man också producerade en utställning där de medverkande finska serieskaparna gavs möjlighet att visa upp sig. Utställningen flyttade runt och visades på flera olika platser. Sedermera växte den och en svensk del lades till. Här visade namn som Daniel Ahlgren, Gunnar Krantz och Johan Wanloo upp sig.

Särskilt Gunnars medverkan visade sig få stor betydelse för förlaget. Han är ett respekterat namn i både serie- och konstvärlden, och arbetar för att serier också ska omfattas av konstbegreppet. Han hade tröttnat på att det inte hände något på hans gamla förlag Medusa, och gick i stället över till Optimal. Detta resulterade i det minimalistiska och hett omdebatterade albumet »Nollad« våren 1995.

TIDSKRIFTSLÖST?

Så här långt hade det varit en sak som skilde Optimal från många andra liknande utgivare. Det är nämligen ganska ovanligt att ett förlag av den här typen redan från början byggs upp kring albumutgivning, och man behöver inte gå längre än till *Galago* för att studera den vanliga ordningen: En grupp serieskapare (och i förlängningen ofta också ett albumförlag) växer fram ur arbetet på en tidning.

I mitten av nittiotalet var *Galago* dock inne i sin allvarligaste svacka någonsin, 1995 kom bara ett nummer, och hade inte tidningen funnit en ny utgivare genom Atlantic året därpå är det väl ingen som vet om den alls överlevt. I det läget beslutade Ingemar och Mikael nu att även Optimal skulle ha en löpande titel där nya förmågor kunde utvecklas i väntan på att de blivit mogna för album.

Publikationen fick namnet *Magasin Optimal*, och

Kati Kovács och Gunnar Krantz signerar på bokmässan 1995. Foto: David Liljemark.

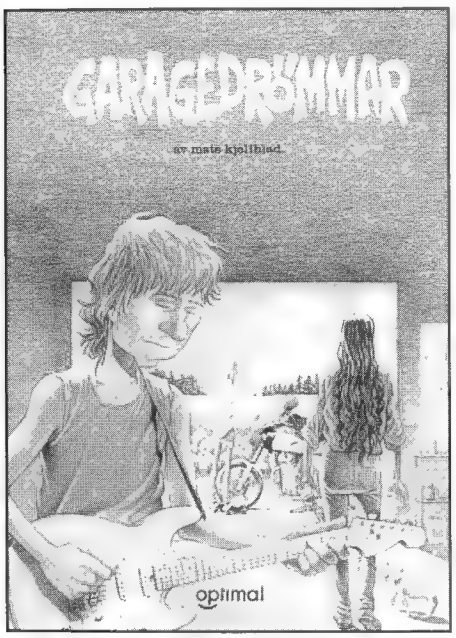

Mats Kjellblads »Garagedrömmar« belönades med Seriefrämjandets Urhundenpris.

utgivningen inleddes med ett halvt inofficiellt nummer 1/94 (i princip nog mest en påkostad reklambrochyr, där förlaget presenterades med en del serie- och textinslag), varpå följde fyra »riktiga« nummer under de kommande åren. Hälften av numren var antologier med blandat innehåll (ibland på ett sammanhållande tema), men i utgivningen ingick också två avsnitt av Johan Wanloos hejdlösa actionserieparodi »Örn Blammo«, vilken då fyllde ett helt nummer på egen hand.

I längden visade det sig dock att tidningsformen inte passade Optimals sätt att arbeta. Ingemar har på sin hemsida sammanfattat det hela så att projektet »kostade mycket mer än det smakade«, och 1996 (faktiskt samma år som *Galago* fick en nytändning) avslutades försöket. Noteras kan dock att de mycket lyckade antologier som på senare år utkommit under titlarna »Allt för konsten« och »Strax« väl i någon mening kommit att spela en roll liknande serietidningens.

Och när just »Allt för konsten« ungefär samtidigt med denna *B&B* utkommer med sin tredje volym, är det inte utan att vi på sätt och vis trots allt fått en antologitidning från Optimal, om än med utgivning ungefär varannat år. Det är i så fall alldeles utmärkt, för i dag håller givetvis en ny generation tecknare på att bli i behov av en plantskola, och enbart *Galago* har knappast möjlighet att suga upp alla talanger.

EN FÖRSTA URHUND

Men åter till historiken. Under 1995 gav Optimal ut flera album i vitt skilda genrer. Störst uppmärksamhet fick Mats Kjellblad för sin lågmälda, vardagsrealistiska serie »Garagedrömmar«. Den blev så uppskattad att den fick Seriefrämjandets Urhundenpris för bästa svenska album när året skulle sammanfattas. Det var Optimals första (men absolut inte sista) Urhund. »Garagedrömmar« har sedermera fått sin uppföljare i »Vakna laglös«, och ibland nämner Källblad (som han nu stavar sitt efternamn) det pågående arbetet med en tredje och avslutande del i det som kommit att kallas hans »Osby-svit«.

Ingemar Bengtsson har gjort mycket för att introducera den annars ganska okända finska seriekulturen i Sverige. Här en bild av Kati Kovács, som genom sitt tredje album – »Kartongbarnet«, vilket utkommer samtidigt som detta nummer – än en gång stärker sin position som förlagets största finska stjärna.

Särskilt värt att notera för 1995 är annars också att man gav ut den talangfulla och med rätta hyllade finskan Kati Kovács i ett första album på svenska. Albumet med den lockande titeln »Grön rapsodi« handlar om en liten flickas surrealistiska resa genom Ungern. Något år senare återkom Kovács med »Karu Cell« (som även den blev Urhundenbelönad), och i skrivande stund är hon åter aktuell med en ny utgåva.

1996 fortsatte Bengtsson och Tegebjer oförtrutet att ge ut album av hög kvalitet. En viktig utgåva var David Liljemarks »Inte ett rätt«, som består av flera episoder, varav åtminstone en del verkar ha drag av självbiografi. Liljemark är en produktiv herre som dessutom gillar att provocera, något som gett honom en hel del uppmärksamhet. Under åren som följt har Optimal gett ut tre album till med hans serier, varav boken om den förståndshandikappade särskoleeleven Maxine blev särskilt omdiskuterad.

JASON

1996 var också året då norrmannen Jason (pseudonym för John Arne Sæterøy) fick sitt debutalbum »Fickan full av regn« översatt och utgivet på svenska.

Jason är den serieskapare som näst efter Daniel Ahlgren allra mest kommit att prägla Optimal Press. Han har senare blivit känd för sin mycket stiliserade stil med fabeldjur i huvudrollerna, men i detta debutalbum är teckningsstilen fortfarande mer realistisk. Handlingen är dock redan här på väg mot den surrealism och tvetydighet som kommit att höra till Jasons kännemärken. I Norge utsågs albumet för några år sedan till tidernas bästa inhemska seriealbum, något som troligen flera av Jasons senare album skulle kunna toppa om en ny omröstning hållits i dag.

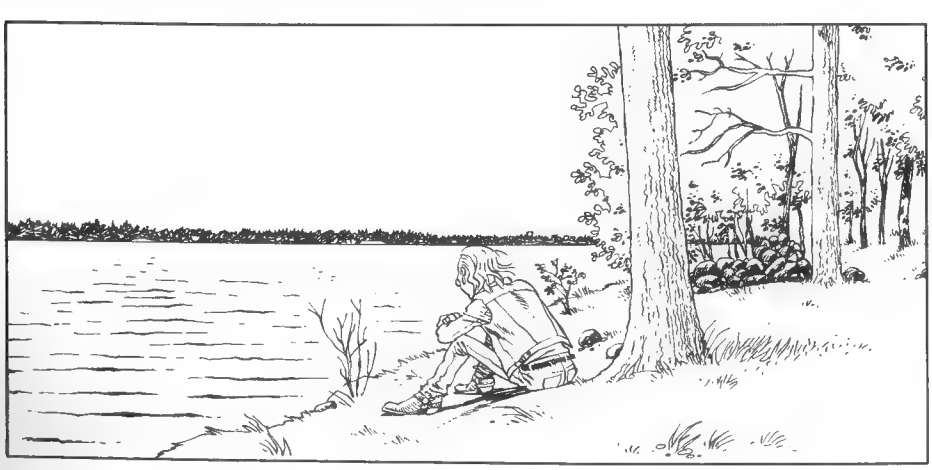

En bild från den andra delen i Mats Källblads »Osby-svit«, albumet »Vakna laglös«.

Ingemar Bengtsson, David Liljemark, Fredrik Jonsson och Mikael Tegebjer från 1996. Den ironiska generationen... Foto: David Liljemark med självutlösare.

Norske Jason har gjort sig ett namn över stora delar av världen. Här ett självporträtt gjort vid en intervju med Fredrik Strömberg på Bokmässan 2001.

När Jason efter några år hade utvecklats färdigt valde Optimal förståndigt nog att satsa stort på honom, och de följande albumen »Vänta lite«, »Schhh!«, »Den hemlighetsfulla mumien« och »Säg mig en sak« har alla välförtjänt höjts till skyarna av recensenterna. Enligt min mening hör Jasons böcker också till de absolut snyggaste i Optimals katalog. Läckert inbundna och med en helt suverän formgivning av Nicolas Krizan.

»Schhh!« och »Den hemlighetsfulla mumien« samtrycktes för övrigt med Jasons norska förlag Jippi. Ingemar är god vän med folket bakom Jippi, och att samarbeta med dem har känts naturligt. Samarbetet har utvecklats efter hand och i dag erbjuder man varandras böcker till bra priser. Ingemar byter också utgåvor med en rad förlag runt om i Europa, och noteras kan givetvis att Optimal i dag är en del av en i högsta grad internationell alternativserierörelse med företrädare i de flesta länder.

SPLITTRINGEN

1996 hade varit ett hektiskt år med många utgivna album och andra åtaganden, och därför slog Ingemar och Mikael av på utgivningstakten under 1997. Man hann ändå med att ge ut Anders Westerbergs »Hjärteblod«, förlagets första färgalbum med hårda pärmar. Detta påkostade utförande möjliggjordes av att albumet fick ett stort bidrag av Kulturrådet och Svenska konstnärsnämnden. För att ytterligare förbättra ekonomin samtrycktes albumet dessutom med danska förlaget Bogfabrikken. Här skall också nämnas att »Hjärteblod« gav Optimal ytterligare ett Urhundenpris.

Under slutet av året valde Ingemar och Mikael sedan att avsluta sitt samarbete och gå skilda vägar. De menar båda att de är ganska olika som personer, men att de därför också kompletterade varandra bra. Deras smak skilde sig åt i den meningen att Ingemar mer drogs åt det smala medan Mikael även tyckte om andra sorters serier. Samarbetet fungerade trots det bra den största delen av tiden, men i längden blev det ändå slitsamt att arbeta gratis. Eftersom de inte hade tid att arbeta samtidigt sågs de heller inte särskilt ofta på kontoret.

– Att arbeta gratis blir svårt i längden. Det är många saker som man måste göra på arbetstid och det fungerade i början, när jag var produktionschef och kunde disponera min tid lite själv. Ingemar pluggade då, och det underlättade på samma sätt. Det var lite friare. Men sedan blev det svårare och svårare, minns Mikael.

Till slut tröttnade Mikael på Optimal, och ville prova att själv ge ut de serieskapare som han varit redaktör för. Bland dem fanns Johan Wanloo, Henrik Lange, Mats Källblad och Magnus Knutsson/Ulf Jansson. Ingemar och Mikael pratade igenom saken och kom överens om att det nog var det bästa att göra. Eftersom Ingemar var den som främst bidragit rent ekonomiskt föll det sig naturligt att han behöll namnet Optimal.

Jemis logga formgiven av Nicolas Krizan.

JEMI

Mikael Tegebjers nya förlag kom att heta Jemi. Namnet skapades ur de första två bokstäverna i hans blivande hustru Jennys namn och de två första i hans eget. Det är också ett afrikanskt kvinnonamn som en av Mikaels gamla skolkompisar bär. Förlaget var bara aktivt i dryga tre år, men hann ändå sätta ett distinkt avtryck i förlagshistorien med femtontalet kvalitetsutgåvor som nästan uteslutande fick ett mycket gott mottagande av både läsare och recensenter. Mikael satsade också på en välskött hemsida med mycket information, både om Jemis produkter och annat nytt på seriescenen.

Grundtanken med det nya förlaget var att hålla nere arbetsbördan genom att främst ge ut de serieskapare som följt med från Optimal. Det föll sig därför naturligt att Jemi under 1998 gav ut album av kända namn som Johan Wanloo, Henrik Lange (här satsade man för övrigt också på ett udda format och hårda pärmar på albumet »Transatlantis Express«) och Magnus Knutsson/Ulf Jansson. En spännande utgåva från detta år var också den självbiografiska »Arv från tubsockans land«, som skrevs av Mikael själv och tecknades av Henrik Lange.

Ekonomiskt blev det redan från första året ett uppsving att starta eget förlag. Omsättningen blev betyd-

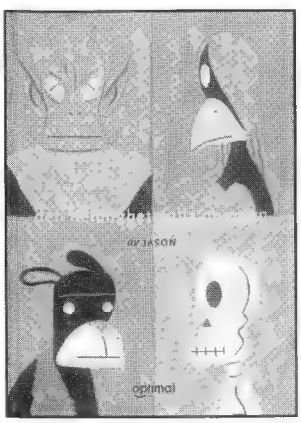

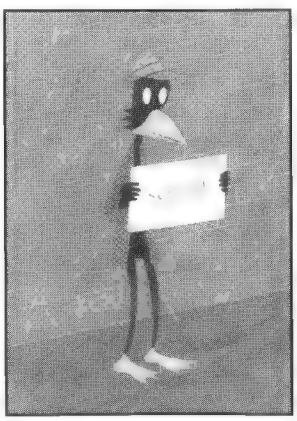

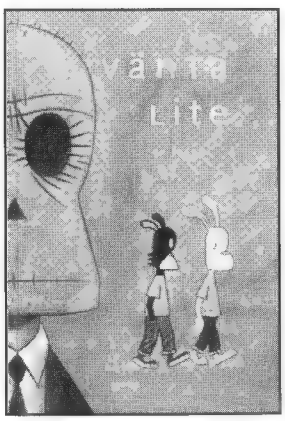

»Jasonböckerna« hör till det snyggaste man kan hitta i Optimals katalog.

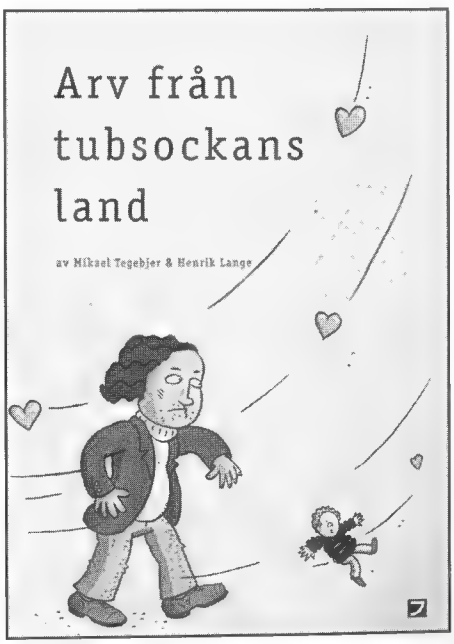

Mikael Tegebjer skrev själv manus till »Arv från tubsockans land«.

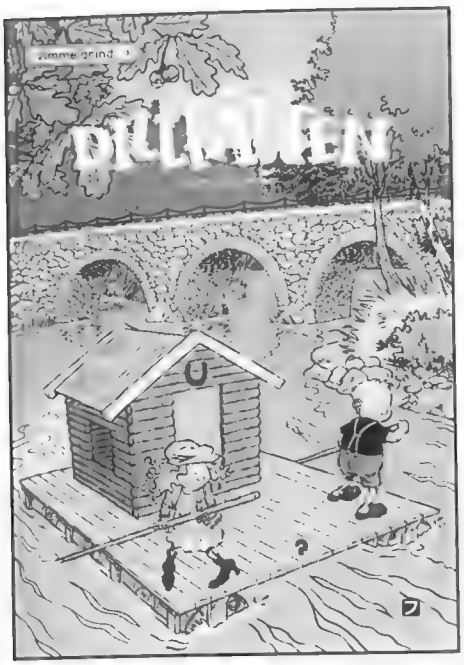

Mats Källblads »Vimmelgrind« var en del i Mikaels satsning på allåldersserier.

ligt högre än under Mikaels år på Optimal, men fortfarande fanns det ingen möjlighet att ta ut någon lön.

Under 1999 kom det sedan ut en rad mycket starka album på förlaget. Johan Wanloo samlade sina kortare skämtserier i »Johan Wanloo Rules«. Den här mycket skojiga boken blev en av förlagets bäst säljande, och en utgåva som det fortfarande trillar in beställningar på. Kanske ännu viktigare var sjösättningen av Mats Källblads charmiga allåldersserie »Vimmelgrind«, som fortsatt att frodas i bland annat *91:an*-tidningen. I det här landet är vi inte precis bortskämda med nya goda serier som även kan fungera kommersiellt, och det gör bedriften med »Vimmelgrind« ännu större.

– Ju äldre mina grabbar blev, desto mer sugen blev jag på att ge ut barnserier. Det enda som var i närheten under Optimalåren var »Bix«, men på Jemi hann jag med både »Bone« och »Vimmelgrind«. »Bone« hade jag fått upp ögonen för redan under Optimalåren, och nästan genast började jag förhandla med *[den amerikanska utgivaren]* Cartoon Books. Men på avvägar fick jag höra att Bonnier Carlsen tillsammans med sina syskonförlag i flera andra länder gjorde samma sak, och till slut var det Bonniers som fick serien. Inte så konstigt kanske. När jag sen startade Jemi tog jag kontakt med Cartoon Books igen, *[då hade Bonnier Carlsen gett upp sitt försök]* och nu gick det mycket smidigare, berättar Mikael.

Henrik Langes »En natt helt i rosa« blev ett av de sista albumen Jemi gav ut.

Bokillustration ur science fiction-antologin »Framtiden inför rätta«.

Nicolas Krizan

Nicolas Krizan föddes 1963 och växte upp i Lidköping. Så länge han kan minnas har han tecknat, och regelrätta serier började han göra 1975. Under hela åttiotalet var Nicolas mycket aktiv inom den svenska fanzinrörelsen.

Han började med att teckna barbarer för fanzinet *Fasett* (och tecknar än i dag gärna fantasymotiv), men började tidigt även att teckna underfundig humor. Mest känd är kanske serien »Lillen«, som Mikael Tegebjer senare gav ut i ett samlingsfanzin. En god bild av Nicolas omfattande engagemang får man om man tittar på det stora antalet träffar på hans namn i »Fanzineindex 2001«. I dag säger han att han ser tillbaka på sin tid i fanzinrörelsen med ömhet och överseende.

Då Ingemar Bengtsson och Mikael Tegebjer inte var helt nöjda med utformningen av de tidiga Optimalalbumen frågade de Nicolas om han kunde tänka sig att formge böckerna i fortsättningen. Nicolas brukar tacka ja, och gjorde så även den här gången. Det var början på ett fruktbart samarbete som nu snart pågått i tio år. Arbetet sker helt oavlönat, men har stor del i att Optimalalbum alltid känns som gediga kvalitetsprodukter.

Nicolas professionella serieproduktion är däremot tämligen blygsam. Den har inskränkt sig till kortare episoder i olika samlingar och ett större antal Muminserier för Semic/Egmonts *Mumin*-tidning, ofta efter eget manus. Illustrationer sysslar han dock fortfarande gärna med. Bland annat kan man hitta hans stämningsfulla bilder som illustration till noveller i fantasytidskriften *Minotauren*.

I botten har Nicolas fyraårigt tekniskt gymnasium med inriktning på husbyggnad, men sitt yrkesliv har han vigt åt olika projekt inom illustration och grafisk form. Han är sedan ett antal år tillbaka delägare i en reklambyrå i Skövde, där han i dag även är bosatt.

MATS NORDSTRÖM

Ur en av Nicolas Muminserier.

Således kunde Jemi återuppta utgivningen av den här härliga allåldersserien, och under 1999-2000 gavs två volymer ut. Denna breddning åt barnhållet fick även sin motpol då Joakim Lindengren, David Nessle och Martin Kristenson började ge ut sin kultförklarade satirtidning *Kapten Stofil* via Jemi.

Antologin »Strax« var ett initiativ som blev verklighet under förlagets sista aktiva år. Tanken var att duktiga svenska serieskapare på väg upp skulle ges chansen att visa upp sig, för att sedan kunna mogna in i Jemis albumproduktion. Det första och tyvärr enda numret av »Strax« lovade mycket, och det är verkligen synd att det aldrig blev någon fortsättning. Under 2000 hann det även komma ut album av Johan Wanloo och Henrik Lange, varav Langes märkliga och lätt surrealistiska »En natt helt i rosa« gjorde särskilt stort intryck.

Ett exempel på Johan Wanloos hejdlösa humor.

HÅLLA UT I TIO ÅR

Vid den här tiden började dock allt det obetalda arbetet ta ut sin rätt. Mikael hade ingen fritid och det fanns ingen chans att förkovra sig i något annat vid sidan av. Till slut tröttnade han helt enkelt.

– Någon gång i början av Optimal-tiden sa jag och Ingemar till varandra att vi skulle ge förläggandet tio år, om vi orkade. Jag höll ut nio. Man har bara så mycket ork. En klyscha möjligen, men livet går vidare. Men det var riktigt jobbigt att lägga ned verksamheten, då det kändes som att jag svek serieskaparna, säger Mikael i dag.

Verksamheten avvecklades, men förlagsnamnet har bevarats. Jemi är nu namnet på den enskilda firma som Mikael säljer föreläsningar och texter igenom. Under namnet Jemi ska även en planerad bok om de tecknade seriernas historia komma ut.

Så här i efterhand är det kontakterna med serieskaparna som Mikael framhåller som den stora behållningen med att driva förlag.

– Det har alltid varit roligt att skriva refuseringsbrev, särskilt när det gällt serieskapare som haft potential. Jag fungerade bland annat som bollplank när serien »Spix« utvecklades. Det var aldrig tal om att Optimal skulle ge ut den, men killarna bakom skickade material ändå, för att få kommentarer. Roligast har det varit att se serieskapare utvecklas, några gånger har det hänt att man skrivit långa refuseringsbrev och hoppats att inte serieskaparna ska bli ledsna. Så har de ringt och tackat för att man tagit dem och deras alster på allvar. Ett exempel är Ranjith Pereras serie i Strax. Den inkom från början i en tjugo sidor lång version som jag kommenterade i ett refuseringsbrev. Han var glad att bli tagen på allvar, ritade om hela serien och komprimerade den till sjutton sidor. Den versionen var den jag publicerade.

EN FÖRLORAD MARKNAD

Jemis serieskapare har gått olika vägar sedan nedläggningen. Mats Källblad hade redan fått sitt andra Vimmelgrind-album utgivet på Bonnier Carlsen när Mikael lade ner, men har sedan fått problem med Bonniers restriktiva utgivning, och den tredje delen har endast publicerats i serietidning. Johan Wanloo och Henrik Lange har under 2002 fått nya verk utgivna hos Ingemar på Optimal. Magnus Knutsson och Ulf Jansson har inte synts till i albumform över huvud taget.

På samma sätt gick förlagets tänkta löpande titlar olika öden till mötes. »Strax« fick aldrig någon fortsättning, och »Bone« har sedan Mikael lade ner inte funnits i svensk utgåva. Utgivarna bakom *Kapten Stofil* flyttade däremot över sitt projekt till egna förlaget Skadeglatt Leende, där de håller en imponerande takt i utgivningen, och vid det här laget har hunnit upp i hela sju utgåvor.

Livet går med andra ord vidare, men samtidigt kan man inte komma runt det faktum att den svenska marknaden i dag mer eller mindre saknar ett förlag med Jemis inriktning på album för en allålderspublik bortom Egmonts breda utgivning. Bonnier Carlsen har förvisso en liten utgivning av sådant, liksom ibland även Epix, men i det stora hela har den albumscen som Carlsen en gång på sjuttio- och åttiotalen dominerade, härmed faktiskt mer eller mindre raderats ut från den svenska seriemarknaden.

OPTIMAL EFTER SPLITTRINGEN

Inriktningen på Optimal Press förändrades kanske något av att Mikael slutade, men huvudlinjen att man ger ut spännande svenska och nordiska serieskapare består. Det man möjligen kan se är att Ingemar Bengtssons förkärlek för det utmanande och experimentella har fått ännu lite större utrymme än tidigare, medan mer raka underhållningsserier blivit mer sällsynta. Ingemar själv ser det som en fördel att arbeta ensam.

– Jag anser att det är lättare att jobba ensam, då Optimal blev ett väldigt splittrat projekt när vi hade

Björn Schagerström gör ett stort jobb med Optimals hemsida.

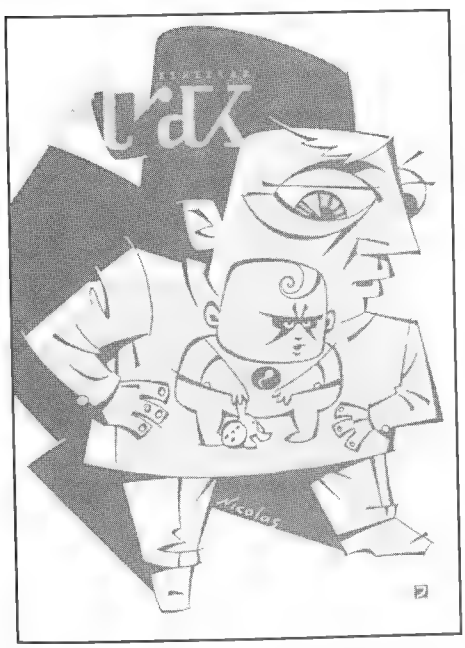

»Strax« var Jemis försök att starta en antologitidning, men den kom tyvärr enbart i ett enda dubbelnummer.

När Carlsen Comics slutade ge ut amerikanen Jeff Smiths serie »Bone«, tog Jemi förlag över.

»Allt för konsten« är Optimals prisbelönta antologi, som ungefär samtidigt med detta B&B-nummer utkommer med sin tredje volym.

det tillsammans. Nu vet kunder och butiker vad de kan förvänta sig när det står Optimal på omslaget. Det var det inte alltid lätt att veta tidigare. Man slipper också kompromissa när man sköter förlaget själv.

Helt ensam arbetar dock inte Ingemar. Han har hjälp av Björn Schagerström, som fungerar som allt-i-allo och bollplank på förlaget. Det är Björn som formgivit och uppdaterar Optimals mycket snygga och funktionella hemsida. Han skötte hela produktionen på Daniel Ahlgrens »Härda ut« och har i olika grad också varit inblandad i färdigställandet av flera andra album. Björn är född 1969 och uppvuxen i Örebro. Han ingick under flera år i amatörseriekollektivet »Rare Zombie«, och har också varit verksam i filmfanzinet *Violent Vision*. Numera jobbar han på City Mail och driver sin lilla reklambyrå Slogan vid sidan om.

1998 präglades till stor del av splittringen, men det kom även ut nya album av Gunnar Krantz och David Liljemark.

PLANTSKOLOR

Dessutom utgavs den första, mycket uppskattade »Allt för konsten«-antologin det här året. I boken, som kanske kan ses som en sorts uppföljare till förlagets premiäralbum »Ulv i fårakläder«, samsades ett antal trevliga vardagsrealistiska serier av kända namn som Daniel Ahlgren, Gunnar Krantz och Mats Källblad med serier av ett antal mer okända serieskapare.

Boken sopade hem ytterligare en Urhundenplakett till Optimal, och gav två år senare även upphov till en stark uppföljare med det logiska namnet »Allt för konsten 2«. Inför hösten 2002 är en tredje volym annonserad, och som nämnts ovan är det inte utan att man som läsare får känslan av att det som håller på att växa fram här är en motsvarighet till den plantskola i tidningsform som saknats i förlagets utbud sedan *Magasin Optimal* lades ner.

Samtidigt har det förstås åtminstone i någon mån blivit så att Optimal-serieskapare kommit att tidningspublicera sig på andra håll, och även i *Galago* har man kunnat träffa på dem, även om det uppenbarligen finns en generationsskillnad som gör sig gällande här. (Faktiskt skulle det vara rätt intressant att veta hur stor överlappningen vad gäller läsare är mellan de här två representanterna för en icke-kommersiell svensk seriekultur.) Andra tidningar där man kunnat läsa serier av Optimal-tecknare (kanske framför allt Johan Wanloo och Hanrik Lange, men även andra) är *Svenska MAD* och *Ernie*, men här handlar det förstås om material av en helt annan typ, material avsett för mer kommersiella forum.

I sammanhanget kan det också vara intressant att notera utvecklingen i tidningen *Megapyton*, egentligen en kommersiell serietidning från Atlantic,vilken börjat sin bana 1992 som avläggare till bajshumorns husorgan *Pyton*, men som under redaktören Mats Jonsson i slutet av nittiotalet allt mer orienterades om i den riktning *Galago* tagit under åren den utgavs av Atlantic.

Den »nya« *Megapyton* publicerade en hel del importmaterial, men odlade också ett antal svenska tecknare, varav flera hörde till Optimals stall. Man kan förvisso ha invändningar mot delar av tidningens urval, men faktum är att *Megapyton* ändå hann bli ett hyfsat intressant forum för just den generation tecknare Optimal hjälpt fram, och faktiskt exponerade kioskpubliken för stora doser av såväl Optimal-veteraner som Daniel Ahlgren och David Liljemark som för nyare namn som Rasmus Gran och Åsa Grennvall.

Åsa Grennvall har med sina starka och svarta album blivit en succé för Optimal. Foto: Camilla Agdler

Så köptes Atlantic upp av Egmont, och faktiskt förvånade den nya ägaren genom att låta tidningen leva vidare en tid efter affären, fastän den onekligen var en udda fågel i Egmonts utbud. Vid senaste årsskiftet valde man dock med hänvisning till dåliga försäljningssiffror att lägga ner. Om *Megapyton* dessförinnan hade hunnit locka någon större mängd nya läsare till Optimals album är kanske svårt att säga, men förlagets satsning på pocketutgåvor borde i alla fall ha vissa möjligheter att tilltala samma läsargrupper.

STOCKHOLMSHJÄLTE

För andra läsargrupper är det dock en annan typ av utgåvor som gällt på senare år. 1999 började Optimal nämligen tack vare nya samarbeten med

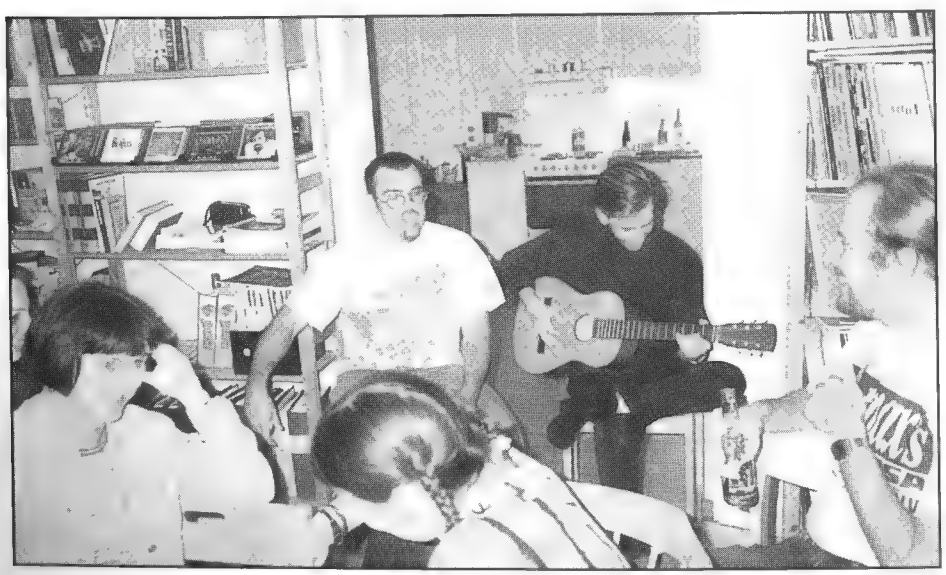

Slöphead II, bestående av Martin Fredriksson (sång), och David Liljemark (gitarr), underhåller på Optimalfesten 1995. I publiken syns bland annat Pidde Andersson, Nora Below och Isabella Nilsson. Foto: Nicolas Krizan.

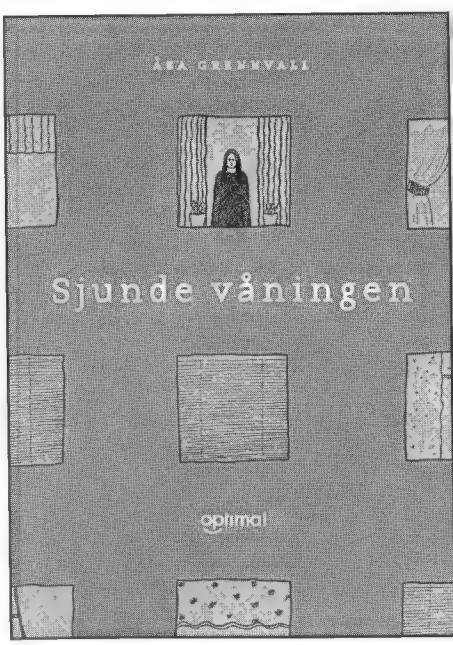

Asa Grennvalls senaste album.

En bibliografi över Optimals och Jemis utgivning

optimal

1991
▸ **Ulv i fårakläder.**

1992
▸ **Sveryda 1** av Magnus Knutsson och Ulf Jansson.
▸ **Åke Forsmarx Samlade Värk** av Åke Forsmark.
▸ **In Memoriam** av Pidde Andersson och Mikael Tomasic.

1993
▸ **Gösta Grävling 1** av Magnus Knutsson och Åke Forsmark.
▸ **Döda Farbrorn** av Daniel Ahlgren (och Mats Jonsson).

1994
▸ **RefleXerier.**
▸ **Bix** av Magnus Knutsson och Ulf Jansson.
▸ **RefleXerier** utställningskatalog. (Utgiven av Mölndals Konsthall.)
▸ **Giallo** av Pidde Andersson och Mikael Tomasic.
▸ **Röja spettet** av Daniel Ahlgren.
▸ **Magasin Optimal** 1/1994.

1995
▸ **Nollad** av Gunnar Krantz.
▸ **Grön rapsodi** av Kati Kovács.
▸ **Magasin Optimal** 1/95: Örn Blammo 1 av Johan Wanloo.
▸ **Bord** av Søren Behncke.
▸ **Cosmic Mind Blasters** av Jens Prenke.
▸ **Garagedrömmar** av Mats Kjellblad.

1996
▸ Magasin Optimal 1/96: Rockspecial
▸ **Sveryda 2** av Magnus Knutsson, Ulf Jansson och Johan Andreasson.
▸ **Daniel Ahlgren klarar skivan** av Daniel Ahlgren.
▸ **Magasin Optimal 2/96**: Örn Blammo 2 av Johan Wanloo.
▸ **Magasin Optimal 3/96.**
▸ **Fickan full av regn** av Jason.
▸ **Inte ett rätt** av David Liljemark.
▸ **Kokomo** av Henrik Lange.
▸ **Vakna laglös** av Mats Kjellblad.

1997
▸ **Hjärteblod** av Anders Westerberg.
▸ **Örn Blammo 3** av Johan Wanloo.
▸ **Karu cell** av Kati Kovács.
▸ **Samtalen med Stefan** av Daniel Ahlgren (samt Andreas Lindén).

1998
▸ **Avtryck** 1998 CD-ROM producerad av Gunnar Krantz.
▸ **Allt för konsten.**
▸ **Cyberspace Surfin'** av Hans Sidén, Mikael Tomasic och Per-Erik Winberg.
▸ **Maxine av David Liljemark**, med Martin Fredrikson och Mikael Tomasic.
▸ **Nazibeatles och andra berättelser** av Gunnar Krantz.

1999
▸ **Konsthögskolan på nätet?** av Kamilla Rydahl och Gunnar Krantz.
▸ **Den lilla människan** av Pentti Otsamo.
▸ **Det känns som hundra år** av Åsa Grennvall.
▸ **Livet är en fest** av Daniel Ahlgren.
▸ **Susanna & Bo** av David Liljemark.

2000
▸ **Hårda ut** [illegible]
▸ **Vänta lite** [illegible]
▸ **Allt för konsten 2**
▸ **David Liljemark** av David Liljemark.
▸ **In ska man** av Rasmus Gran och Patrik Stigzelius.
▸ **Mie** av Åsa Grennvall.
▸ **Schhh!** av Jason.

2001
▸ **Dubbelmunnen** av Jenny Maria Brändström.
▸ **Fanzineindex 2001** av Ingemar Bengtsson (red.) och Gunnar Krantz.
▸ **Från kollektiv till husbil** av Karna Rusek.
▸ **Holmenkollen** av Matti Hagelberg.
▸ **Idiot savant** av Daniel Ahlgren.
▸ **Säg mig en sak** av Jason.
▸ **Vajlet** av Maja Lindén.
▸ **Den hemlighetsfulla mumien** av Jason.
▸ **Situationer** av Ajan.

2002
▸ **De äventyrslystna karlakarlarna 1**: Dansbandsninjorna av Johan Wanloo.
▸ **Schhh!** av Jason.
▸ **Live på Lister** av Daniel Ahlgren.
▸ **Böggänget** av Daniel Ahlgren.
▸ **Sjunde våningen** av Åsa Grennvall.
▸ **Allt för konsten 3.**
▸ **Coco Platina Titan Total** av Coco Moodysson.
▸ **Järnvagnen** av Jason efter Stein Riverton.
▸ **Kartongbarnet** av Kati Kovács.
▸ **Labyrinterna** av Anneli Furmark.
▸ **Nilsson** av Claes Jurander.
▸ **Susanna & Bo** av David Liljemark.
▸ **Välkommen tillbaka** av Henrik Lange.

JEMI

1998
▸ **Transatlantis Express** av Henrik Lange.
▸ **Arv från tubsockans land** av Mikael Tegebjer och Henrik Lange.
▸ **Majsans största bommar** av Tomas Karlsson.
▸ **Kodnamn Falken** av Magnus Knutsson och Ulf Janss[illegible]
▸ **Angschölick i Borås** av Johan Wanloo.

1999
▸ **Bone 5** av Jeff Smith.
▸ **Angschölick i stryparsektens våld** av Johan Wanloo.
▸ **Vimmelgrind 1** av Mats Källblad.
▸ **Martin Udd 3** av Magnus Knutsson och Ulf Jansson.
▸ **Johan Wanloo Rules** av Johan Wanloo.
▸ **Juice för 1 000 spänn** av Henrik Lange.
▸ **Kapten Stofil nr 1/99.**

2000
▸ **Bone 6** av Jeff Smith.
▸ **Strax 1-2/00.**
▸ **Kapten Stofil: Hut går hem** av Joakim Lindengren.
▸ **Angschölick – Zombieöns hemlighet** av Johan Wanloo.
▸ **En natt helt i rosa** av Henrik Lange.

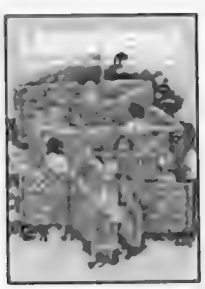

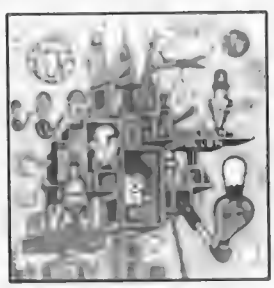

utländska tryckerier ge ut allt fler inbundna böcker – något alla vi som älskar vackra böcker tackar särskilt för. Priserna hos tryckerier av hög klass i exempelvis Ungern är kring trettio procent lägre än i Sverige, och det har därmed blivit naturligt att Optimal i dag trycker merparten av sina böcker utomlands.

Daniel Ahlgrens strålande bok »Livet är en fest« kunde därmed få den inramning den så väl förtjänade. Även nykomlingarna Pentti Otsamo och Åsa Grennvall kom ut i snygga böcker med hårda pärmar. Grennvall (se *B&B* 1/02), som på ett mycket skickligt sätt använder flera uttryckssätt i sitt svarta, ångestladdade konstnärskap, har snabbt blivit en mycket omtalad serieskapare. Debuten »Det känns som hundra år« är en obehagligt stark uppgörelse med en mamma som inte tycks bry sig. Den följdes något år senare av »Mie«, och nu i vår kom hennes tredje album »Sjunde våningen « ut.

Det Grennvall särskilt lyckats med – förutom att göra ruskigt bra serier – är att väcka intresse och nå ut till den bredare pressen. Hon har intervjuats flitigt, och till och med blivit utsedd till Stockholmshjälte i *DN*:s bilaga *På stan*. Denna exponering kan bara vara positiv, och hjälper säkert till att stärka synen på tecknade serier som ett seriöst uttrycksmedel. För Optimal har det naturligtvis också bara varit av godo att knyta en serieskapare av sådan kaliber till förlaget.

KULTURGÄRNING

Under de första två åren av 2000-talen har Optimal satsat mer än någonsin, och fortsatt att ge ut en mängd album av hög kvalitet, liksom Ingemar sett till att synas både på bokmässan och i utställningssammanhang. Utgåvor av säkra kort såsom Jason, Daniel Ahlgren och David Liljemark har på ett ytterst smakfullt sätt blandats med utgåvor av albumdebutanter. Några av de debutanter som tagits emot med stort intresse är Rasmus Gran och Patrik Stigzelius med »In ska man«, Maja Lindén med »Vajlet« och Jenny Maria Brändström med »Dubbelmunnen«.

En stor kulturgärning gjorde också Ingemar och Gunnar Krantz, då de sammanställde ett mycket fylligt fanzinindex (en uppdaterad version av Ingemars index från 1989, kombinerad med en nästan ofattbart ambitiös intervjudel) som syf-

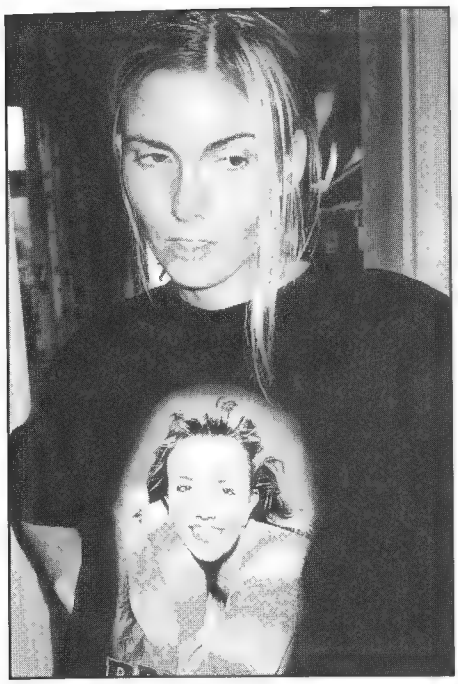

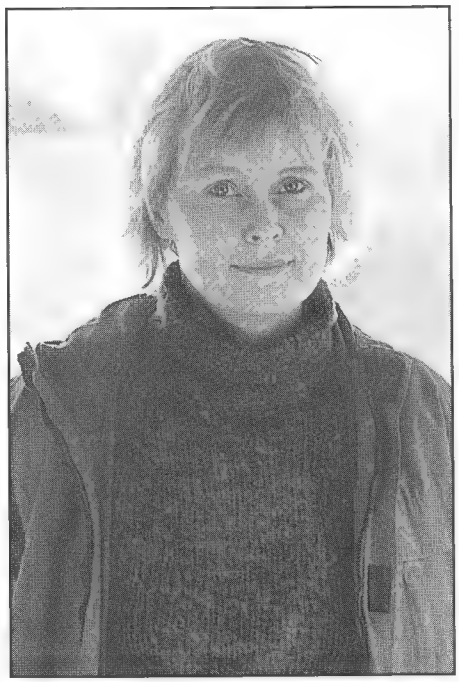

Coco Moodyson, Anneli Furmark och Maja Linden – några av de debutanter Optimal gett ut de senaste åren.

tade till att dokumentera den livliga amatörserie-scenen i Sverige.

Även bland de svenska serieskaparna verkar Optimal vara ett självklart val när man vill försöka bli publicerad.

– Jag får in cirka hundra seriebidrag per år just nu. Det rör sig om allt från enstaka sidor till hundrasidiga album, svartvitt såväl som färg. Ibland får jag in rena textmanus också. Cirka 98 procent är oanvändbart, och returneras med ett personligt brev. Jag försöker vara konstruktiv i mina kommentarer till de refuserade skaparna, och talar om vad jag tycker att de borde förbättra och tänka mer på till nästa gång de skickar in serier till något förlag, berättar Ingemar.

Det är roligt att kunna konstatera att år 2002 ser ut att bli ännu ett starkt år med en mängd spännande utgåvor. Redan på vårkanten fick vi nytt material av bland andra Daniel Ahlgren och Åsa Grennvall. En intressant idé är också att Optimal på allvar har börjat ge ut pocketutgåvor. Fanzinindexet var den första, och nu finns det även böcker av Daniel Ahlgren, Johan Wanloo och Jason i detta behändiga format. Ännu vid deadline för denna artikel är det för tidigt att säga hur denna satsning slagit ut, men det kan i alla fall konstateras att förhandsbeställningarna från bokhandeln har varit avsevärt högre än för de inbundna böckerna.

PACKAR I VECKOR

På senare år har Optimal även gjort några försök med utgåvor som är tryckta med print on demand-teknik. Denna nya tryckteknik (som även används för Seriefrämjandets Magister Lämpel-utgåvor) innebär bland annat att man betalar tryckeriet för exakt antal tryckta exemplar, snarare än att det (som vid traditionell tryckning) blir billigare per exemplar ju större upplaga man trycker. Det innebär att upplagans storlek spelar mindre roll för priset per exemplar än vid traditionell tryckning, vilket i förlängningen möjliggör mycket små upplagor.

»Fanzineindex 2001« – en mycket ambitiös bok utgiven i samarbete med Seriefrämjandet.

De utgåvor som kommit i den här formen är böcker som Ingemar antingen inte kunnat finansiera på annat sätt, eller också inte trott skulle sälja så mycket. Böckerna (såsom »Dubbelmunnen« av Brändström och »In ska man« av Stigzelius/Gran) får ett enklare utförande med mjuka pärmar, men blir å andra sidan mycket billiga att trycka. Det har dock visat sig att bokhandeln inte gärna köper in dessa böcker, så Ingemar har tillfälligt lagt nya utgåvor på is. Tekniken för print on demand utvecklas dock snabbt för tillfället, och Ingemar ser ljust på möjligheterna att i framtiden kunna få upp kvaliteten på dessa utgåvor.

Periodvis arbetar Ingemar i dag avsevärt mer än heltid med förlaget. Framför allt gäller det under produktionen av kommande böcker, något som i dag görs helt digitalt.

– När höstens böcker kommer från tryckeriet är det inte ovanligt att jag packar i flera veckor innan alla exemplar har gått ut till bokhandel, bibliotek, postorderkunder, recensenter och andra. Nu ska jag göra klart åtta böcker på två veckor, så jag är lite stressad. Men det ska nog gå bra i år också, säger han.

När denna artikel går i tryck är Optimal en ytterst vital elvaåring, och årets utgivning verkar stanna på den imponerande siffran tretton böcker.

Det förlag som Ingemar Bengtsson och Mikael Tegebjer startade på vinst och förlust har hela tiden utvecklats och blivit mer och mer respektingivande. Förhoppningsvis kan vi alla som älskar serier se fram emot minst tio år till med Optimal. ◄

► *Mats Nordström ar bibliotekarie med ansvar bland annat for serieavdelningen på Malmö Stadsbibliotek. Han ar också B&B:s recensionsansvarige.*

► *Kompletterande inskott av Peter Nilsson.*

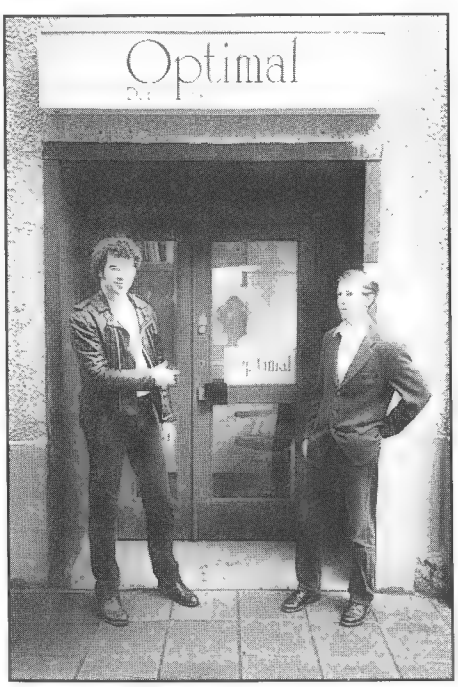

Ingemar och David Liljemark begrundar »konkurrenten« Optimal Dental Teknik i Lund. Foto: Daniel Ahlgren.

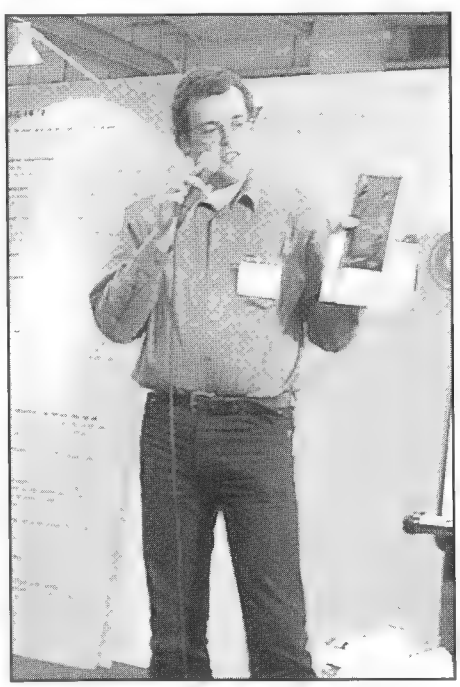

Ingemar Bengtsson som talare på Bokmässan 2001, i full färd med att presentera årets debutanter. Foto: Fredrik Strömberg.

OPTIMAL BOKHÖST

Coco Platina Titan Total *av Coco Moodysson*
128 sidor sv/v, häftad. ISBN 91-88334-55-4. Pris 99.00
Lysande självbiografiskt seriealbum där den unga Coco desperat letar efter någon som kan tycka om henne. Årets intressantaste debutant!

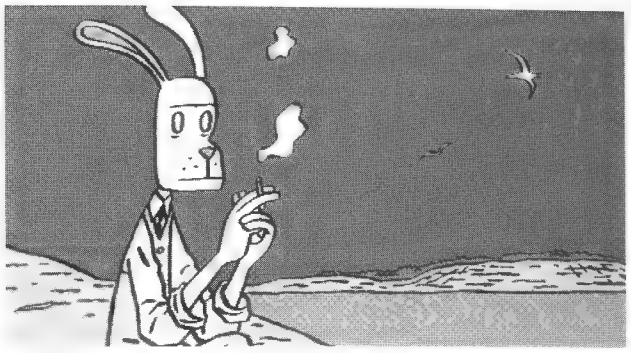

Järnvagnen *av Jason efter Stein Riverton*
72 sidor tvåfärg, inbunden. ISBN 91-88334-54-6. Pris 110.00
En tecknad deckarroman som du aldrig sett den förut av den norske mästaren Jason. Albumet bygger på Stein Rivertons klassiker från 1909.

Allt för konsten 3
208 sidor sv/v och färg, häftad. ISBN 91-88334-57-0. Pris 110.00
Antologi med Nordens bästa serieskapare; Daniel Ahlgren, Åsa Grennvall, Matti Hagelberg, Jason, Mats Källblad m fl.

Labyrinterna och andra serier *av Anneli Furmark*
64 sidor sv/v, inbunden. ISBN 91-88334-46-5. Pris 85.00
Konsten och livet skildrad från norrländsk horisont i starkt debutalbum.

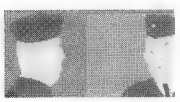

Nilsson *av Claes Jurander*
176 sidor sv/v, inbunden. ISBN 91-88334-61-9. Pris 130.00
Denna bildroman från 1974 har uppnått kult- och klassikerstatus med sin skildring av en nattvakts liv och tankar.

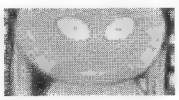

Kartongbarnet *av Kati Kovács*
64 sidor sv/v, inbunden. ISBN 91-88334-60-0. Pris 99.00
Den brådmogna lilla flickan Sirkka försöker reda sig på egen hand i denna utvecklingshistoria.

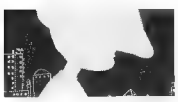

Välkommen tillbaka *av Henrik Lange*
64 sidor sv/v, inbunden. ISBN 91-88334-62-7. Pris 99.00
Lange åker till Egypten och varvar självbiografin med surrealistiska inslag och exotiska miljöbilder.

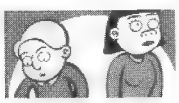

Susanna & Bo *av David Liljemark*
144 sidor sv/v, pocket. ISBN 91-88334-56-2. Pris 40.00
Det unga paret Susanna och Bo gör sitt bästa för att hålla ihop, men ändå vill det sig inte riktigt.

Beställ böckerna genom att sätta in rätt belopp på postgirokonto 120 15 86-3, Optimal Press.
Frakt och emballage ingår i alla priser.

optimal

OPTIMAL PRESS, BOX 2408, 403 16 GÖTEBORG
TEL/FAX: 031-47 38 57, MOBIL: 0708-244620
E-POST: info@optimalpress.com
WEBBPLATS: www.optimalpress.com

PÅ ANDRA SIDAN

Godbitar fran utgivningen i USA enligt Henrik Hallberg • opus_croakus@hotmail.com

Så var det då dags för ännu en liten snegling över vattnet, till gröngräset på andra sidan. Och vad kan jag ha hittat för godbitar den här gången, då? Lite blandad kompott har det blivit, minsann, både gammalt och nytt.

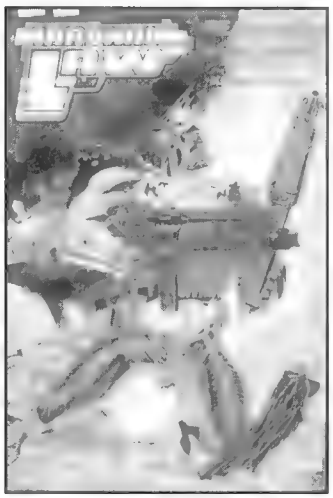

En trend som blivit allt tydligare på sistone, är nyutgåvor av gamla (men riktigt bra) serier som har varit slutsålda ett tag. Vi börjar dagens spalt med just en sådan, nämligen den otroligt våldsamma »Marshal Law«, skriven av Pat Mills och tecknad av Kevin O'Neill.

Mills har en bakgrund på brittiska Judge Dredd-tidningen *2000 AD*, och är en flitig författare som vi såg en del av även på svenska åren kring 1990 – bland annat i tidningar som *Actionserien*, *Magnum*, *Marvels Universum* och *2000+*. Själv minns jag serier som »Nemesis« och de otroligt underhållande robotarna i »A.B.C Warriors« just från *Actionserien*, men också »Slaine« som Mills gjorde tillsammans med Simon Bisley. O'Neill är numera kanske mest känd för att samarbeta med Alan Moore på serien »League of Extraordinary Gentlemen«, men har även gjort en del »Batman« och »Green Lantern«.

»Marshal Law« är något av en klassiker när det gäller serier med brittiska upphovsmän, och den superhjältehatande titelfiguren – något av en polis som jagar superhjältar – tilltalar tydligen även amerikanerna. Serien såg dagens ljus 1990, och har sedan dess kommit ut med miniserier lite då och då. Det är samlingsutgåvan av den första miniserien, »Fear and Loathing«, som här nytryckts.

Serien utspelar sig i en ospecificerad framtid där det har varit krig i Centralamerika. Trupperna som skickades dit var genetiskt manipulerade människor som på detta vis fick superkrafter, och sedan kriget slutat kom de alla hem till ett jordbävningshärjat USA. Eftersom de alla hade någon sorts mutation var det dock många av dem som nu fick leva oönskade i samhällets bottenskikt, och här är det inte svårt att dra parallellen till Vietnamkriget. Spelplats för berättelsen är San Futuro, före detta San Francisco, vilket blivit en krigszon där Marshal Law inte skyr några medel för att fånga alla avskum.

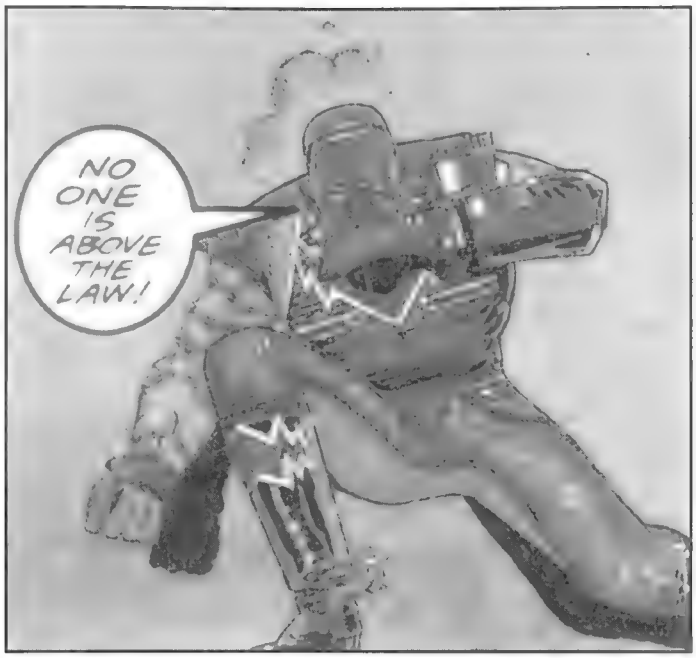

Marshal Law har sagt sitt. Snart blir det våldsamt.

Några avsnitt av »Marshal Law« har även publicerats på svenska i *Marvels Universum* 4/91, men det är ett senare äventyr. Det kan förvisso läsas fristående, men det är alltid bra att läsa saker och ting i rätt ordning, så jag rekommenderar ändå en titt på »Fear and Loathing« först.

Serier om krig var ju på modet för några år sedan, men dessa handlade oftast om andra världskriget. Däremot fanns det tydligen mindre att säga om första världskriget, för mig veterligen är det väl bara »Enemy Ace« och det album jag ska ta upp här, »White Death« av Rob Morrison och Charles Adlard, som skildrat den perioden på senare år. Att dessa serier å andra sidan lyckas hålla en betydligt högre klass än väldigt många av de som handlar om andra världskriget, är ju absolut inte fel.

»White Death« kom första gången ut 1998 på det kortlivade förlaget Les Cartoonistes Dangereux, men nu har ett expansivt småförlag kallat AIT/PlanetLar bestämt sig för att g ut det på nytt. Albumet utspela 1916 i första världskrigets Italien, oc handlar om soldaterna i skyttegrava na i ett bergspass, där det som fruk tas mest är just »The White Death« den vita döden, laviner skapade av f endens kanoneld mot de stora snö massorna i bergen ovanför. Teck ningarna är gjorda i svart, grått oc vitt, kol och krita på grått papper, vi ket ger stämning och en karghet å albumet som inte hade funnits dä om det varit i färg.

Vad gäller historen kan man dr en del paralleller till filmen »Den tun na röda linjen«. Det finns några in slag som förekommer på båda hål om än lite olika vinklade. Under albu mets gång får man se hur kriget på verkar huvudpersonerna, och slute är inte helt väntat, vilket alltid ä skönt. Förutsägbara album är ett gis sel.

Tecknaren bakom serien är Char les Adlard, kanske mest känd för sin

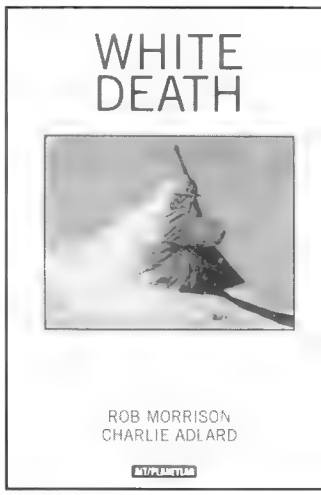

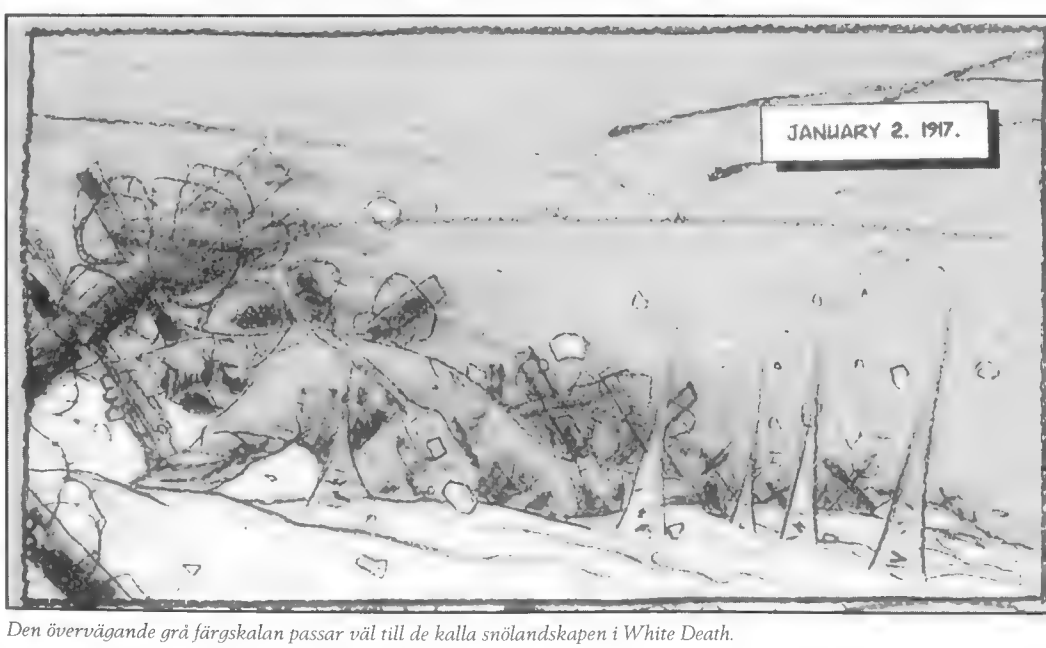

Den övervägande grå färgskalan passar väl till de kalla snölandskapen i White Death.

teckningar i serieversionen av »Arkiv X«, en del nummer av *Hellblazer*, *Astronauts in Trouble* (även den från AIT/PlanetLar), och nu senast i DC/Wildstorms *The Establishment*. Vad Rob Morrison beträffar, så känner jag tyvärr inte till vad han gjort tidigare.

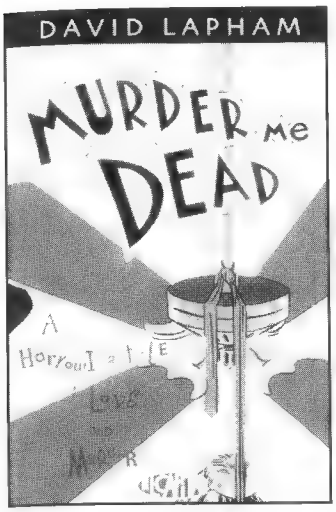

Bra, realistiska deckarserier är inte precis något vi har för mycket av. David Lapham är dock en rackare på att göra just sådana.

Hans seriekarriär tog sin början under tidigt nittiotal hos det numera nedlagda Valiant Comics, där han tecknade superhjälteserier som *Shadowman*, *Harbinger* och *Rai*. En kort period följde han sedan Valiants avgående chefredaktör Jim Shooter till dennes nya förlag Defiant, där han tecknade *Warriors of Plasm*, även den en rätt ordinär mainstreamtitel.

En vändning kom då Lapham 1995 startade sitt eget förlag, El Capitán Books, där han framför allt utgivit den löpande titeln *Stray Bullets*, en otroligt välskriven deckare/thriller som jag tänker återkomma till. På El Capitán har han också givit ut serien jag tänkte ta upp i dag, miniserien *Murder Me Dead*, som nu även kommit i samlingsalbum.

»Murder Me Dead« är berättelsen om en man vars fru hittas hängd, och alla tror att det är han som iscensatt dödsfallet för att komma åt hustruns pengar. Det var inte ovanligt att se de två bråka öppet ute bland folk, så det är ju en naturlig misstanke, men sanningen visar sig vara betydligt mindre lätt att gissa.

Vad som gör Laphams serier så bra är hans otroliga sinne för detaljer som gör historien trovärdig. Hans serier har alltid mer eller mindre skumma figurer i huvudrollen, och situationerna som de hamnar i är ofta väldigt blodiga och avslutande, på ena eller andra sättet. Ofta kretsar hans berättelser kring olycklig eller lite smått förvriden kärlek som försätter personerna i riktigt kniviga situationer, och även i »Murder Me Dead« är detta temat.

Ond bråd död, här i Murder Me Dead av David Lapham.

Faktiskt är detta ett så pass välskrivet alster att man nästan drar sig för att läsa det – det kan närmast vara lite psykiskt jobbigt ibland med all skit figurerna råkar ut för, men det tyder ju å andra sidan bara på att herr Lapham kan skriva. Nämnas bör kanske också att albumet i sig är avslutat, så man behöver inte oroa sig för en mängd uppföljare.

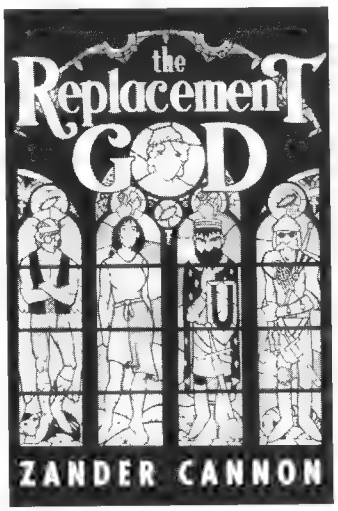

Sist ut i detta nummers spalt blir Zander Cannons riktigt underhållande – men ack så långsamt utgivna – »The Replacement God«, en serie som föddes i mitten av nittiotalet på det halvstora förlaget Amaze Ink/Slave Labor Graphics, men som fortfarande inte är avslutad.

Zander Cannon är för dagens publik kanske mest känd för sitt teckнarsamarbete med Gene Ha på Alan Moores ABC-serie »Top Ten« (som jag har tagit upp vid ett tidigare tillfälle), men uppenbarligen är han en ganska långsam tecknare, och förutom redan nämnda två titlar känner jag bara till att han arbetat på några nummer av »Chainsaw Vigilante« (en spinoff-serie till »The Tick«).

Historien i »The Replacement God« är en medeltidsfantasy, kryddad med hippiegoter som dessutom pratar riktigt hippt. Huvudpersonen är Knute, en yngling som lever ovetande om sitt öde att bli en gud. Knute är när vi först träffar honom en slav som hela tiden försöker rymma från kungens slott, i vilket han arbetar och hålls fången. Det hade kunnat göras ett album med bara hans flyktförsök – alla är väldigt geniala och genomtänkta, men det är alltid någon liten detalj som inte riktigt fungerar som den ska, vilket ständigt leder till Knute blir infångad igen.

I början av albumet får vi bevittna hans 346:e flyktförsök. Denna gång blir han förd inför kungen, som mot all förmodan släpper honom fri. När Knute har lämnat slottet tillsammans med en annan frisläppt slav, får kungen dock reda på att Knute är förutspådd att bli »The Replacement God«, gudomen som enligt en spådom ska störta kungariket. Detta kan kungen ju inte låta fortgå, så genast sänds tre grupper ut för att tillfångata Knute igen. En av grupperna är hippiegoterna, och resultatet kan bara beskrivas som mycket underhållande.

Inte nog med att serien är riktigt trevlig läsning, den är dessutom en fröjd för ögat. Cannon har en fantastiskt levande tecknarstil. Mycket skuggor, men så otroligt mycket rörelse i bilderna.

Och det här med att serien är oavslutad, då? Jo, *The Replacement God* har kommit ut i ett par olika omgångar, på ett par olika förlag. De inledande åtta numren på Slave Labor (det material som finns samlat i albumet jag recenserar) är dock i sig en avslutad första del av berättelsen, vilket innebär att man får en story som står för sig själv redan här.

Sedan har serien alltså fortsatt på några andra förlag. Först blev det fem nummer på Image, och därefter började Cannon publicera sig själv under förlagsnamnet The Handicraft Guild, där det kom ut ett nummer i december 1998. Efter det har det dock, åtminstone så vitt jag vet, inte kommit något nytt. Det finns dock gott hopp om att det hela kommer igång igen med tiden, och till dess finns alltså detta album som samlar de första åtta numren. Och som sagt, det vi bjuds är en avslutad del av historien, så det är ingen fara att bara läsa det här albumet. ◄

Recenserade album:

► *Pat Mills och Kevin O'Neill: »Marshal Law: Fear and Loathing«. 200 sidor i färg, $ 24.99, Titan Books.*

► *Rob Morrison och Charles Adlard: »White Death«. 96 sidor i svartvitt, $ 12.95, AIT/PlanetLar.*

► *David Lapham: »Murder Me Dead«. 258 sidor i svartvitt, $ 19.95, El Capitán Books.*

► *Zander Cannon: »Replacement God«. 226 sidor i svartvitt, $ 19.95, Amaze Ink/Slave Labor Graphics.*

Ett typiskt exempel pa Zander Cannons fartfyllda bilder.

Kunsten å

Ronny Haugeland
mongoloide og

Serien som startet oppsikten rundt Ronny Haugeland. Det falt ikke helt i god jord – naturlig nok – for Øyafestivalens ledelse å bli framstilt som nynazister som ble tatt bak av Levi's.

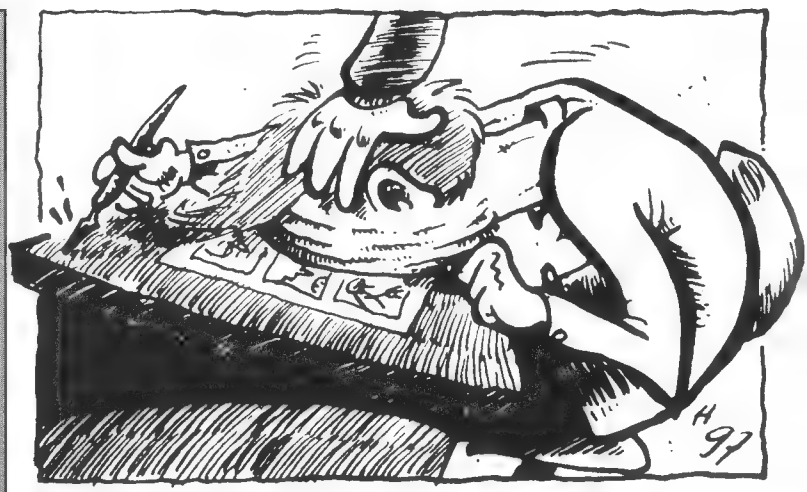

Selvportrett fra Forresten.

av **ØYVIND HOLEN**

Humoren til Ronny Haugeland (25) fra Kristiansand kan både være sær, sårende og treffende. På sitt beste har seriene hans en injurierende kraft på linje med Steffen Kverneland.

Ronny Haugeland var såre fornøyd med å sitte hjemme i Kristiansand å tegne små fortellinger om menn med støvete pledd, barnslige romfarere og ender med Downs syndrom. Men så kom sommeren 2002, og plutselig var Haugeland i avisene.

Etter at Haugeland somrene før hadde driti ut Quartfestivalens sjef, Toffen Gunnufsen, og pressesjef, Pål Hetland, i lokalavisa Fædrelandsvennen, fikk nevnte Hetland en lys idé. Siden Haugeland tegnet såpass treffende karikaturer om Quart, kunne han da like gjerne ironisere over Quarts konkurrenter. »If you can't beat 'em, join 'em« altså. Som tenkt så gjort: Quart hyrte inn Haugeland for å lage serier for nettsiden Quart.no.

– Siden jeg skulle tegne for Quart.no synes

Morten Abel får bank av festivalsjef Toffen Gunnufsen og en av hans bøller i en av Ronnys Quart serier fra 2002.

provosere

å fornærmer rockere, homofile etter tur

Ronny Haugeland: Tøysekopp, provokatør og satiriker. Foto: Øyvind Holen

jeg selv det var rett og rimelig å høre hva slags saker de kunne tenke seg at jeg skulle legge den klamme hånden min over. Jeg vil gjerne at de skal synes det er allright å ha meg med på teamet, sier Haugeland.

Og Hetland fôrte Haugeland med ideer: Først et vennlig spark til Norwegian Wood, i en serie som drev ap med spekulasjonene om at Quart hadde lurt David Bowie til Kristiansand i den tro at han skulle spille i Oslo. Men så var det Øyafestivalens tur.

OND OG BILLIG

Hetland hadde lenge irritert seg over Øyafestivalens skryt av sin sterke norskprofil og kritikk av sponsorveldet på Quart, så nå skulle det slås tilbake.

– Pål Hetland er en hyggelig fyr, men innerst inne er det ondskap som driver ham. Det skjønte jeg da han kom trekkende med sin idé. Jeg gjorde mitt for å sette mitt preg på den, og er jo ikke så ond som Pål – så jeg måtte jo overdrive en hel masse for at ikke vitsen bare skulle bli »Hurra så gøy på Quart – uff så dølt på Øya«.

Dermed tegnet Haugeland Øyafestivalen som en nedsnødd og forblåst ødemark styrt av norske nazister som ble tatt i ræva av sponsor Levi's. Resultatet ble store medieoppslag og generell brudulje.

– Jeg ble faktisk ganske paff over de sterke reaksjonene Øya-serien vakte. Ledelsen i Øyafestivalen ble lei seg og Levi's ble sinte. Men skal satire først gjøres med brodd må en overdrive. Og jo, det var veldig billig, men det var nettopp meningen å bruke det billigste trikset i boka. Men jeg liker ikke å provosere bare for å provosere, det skal først og fremst være morsomt.

Og morsom, det er Ronny Haugeland. Gratisavisa Natt&Dag proklamerte ham som »Noirges morsomste mann« i et intervju. Det var en trykkfeil, men en trykkfeil av den typen som passer briljant inn i Haugelands humor-univers. Det er ønsket om

Ta et homofobt reggaeband, stortingsrepresentant Jan Simonsen, Quart-sjef Toffen Gunnufsen og lokalpolitiker Harald Sødal. Hva får du da? En morsom tegneserie med svært injurierende kraft.

å være morsom som har drevet ham framover siden han var ganske liten. Først tøysekopp, så provokatør og satiriker, sier han selv.

Og han er ikke redd for å provosere, for etter Øyafestivalen sto homofile, Quartfestivalen, Jan Simonsen og Morten Abel for tur i Quart-seriene. Høydepunktet var da han lot Quart-sjef Gunnufsen overlevere stortingsrepresentant Jan Simonsen til den homofobe Jamaica-gruppa T.O.K., som hadde kontraktsfestet retten til å brenne en homofil på scenen under sin Quart-konsert. Og figuren Haugeland har mest tro på framover er Downs Duck, en and med Downs syndrom.

TULLEGUTT

Liker du å provosere?

– Nei, jeg liker å være morsom. Da jeg var liten var jeg alltid en sånn tullegutt, han som tulla med kompiser, tulla hjemme og alltid skulle være morsom. Det gir meg en selvtilfredstillelse i å være morsom og få folk til å le. Men jeg liker ikke å provosere for å provosere, det ville vært fjollete. Jeg prøver å finne gode vitser. Om jeg provoserer eller ikke, får være det samme. Jeg går ikke bevisst etter å bli frekkere og slemmere. Det ser jeg på som en nødløsning for dem som ikke lenger klarer å være morsomme. Et tv-program som *Åpen post* gjorde seg avhengig av avisoppslag, spyttet i øst og vest og sparket både oppover og nedover. Da er det ikke morsomt lenger.

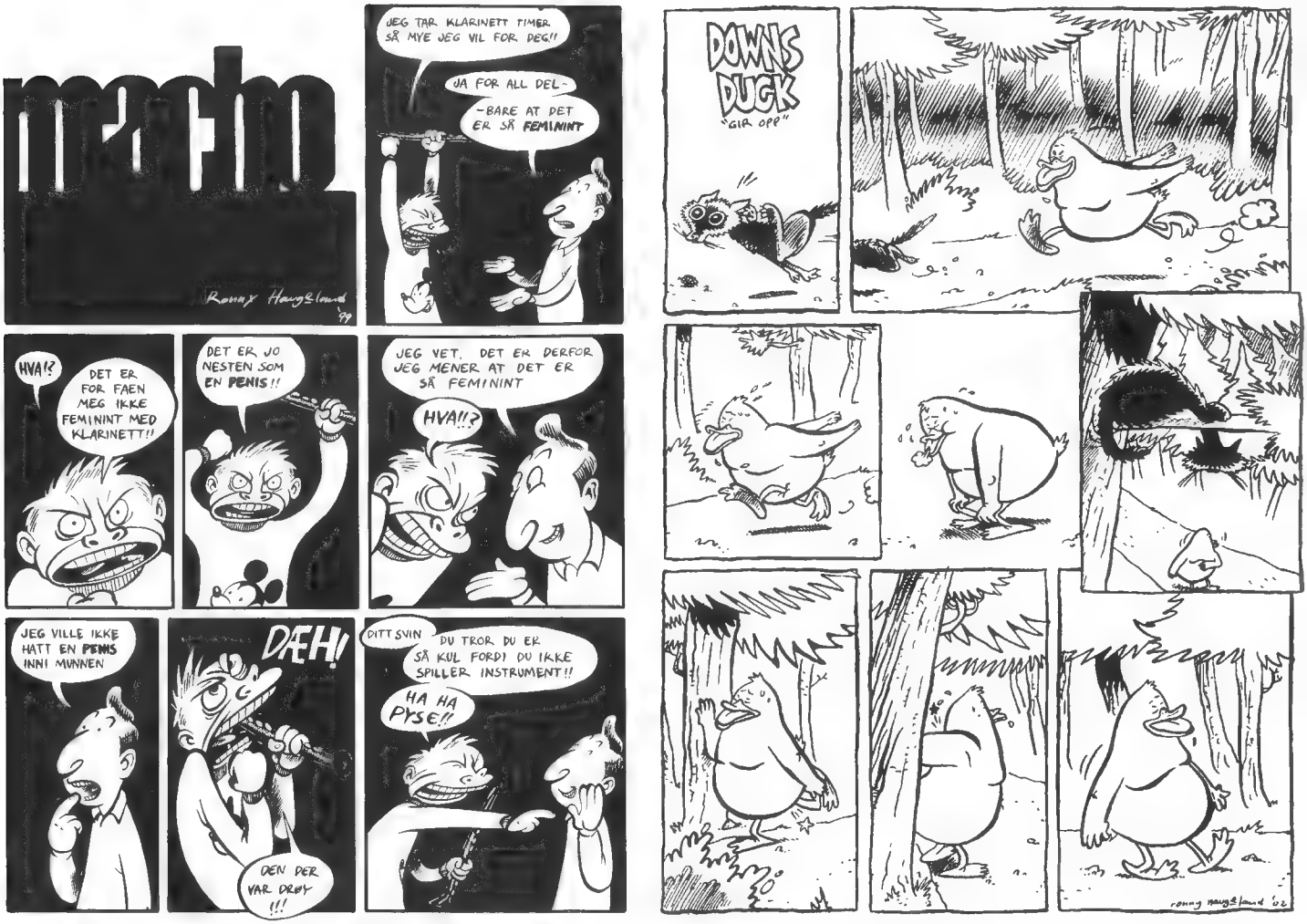

FØRSTE: *Macho går fast i Bladkompaniets Smult.* ANDRE: *Downs Duck er i ferd med å føre Haugeland ut til et nytt publikum. Episoden »Downs Duck gir opp« var den første som ble trykket i musikkmagasinet Mute, der serien vil fortsette.*

Og Haugeland legger aldri inn navn i seriene sine. Om det virkelig er Jan Simonsen som er tegnet, beror altså på øyet som ser...

Men Quart er så fornøyd med Haugelands sjikane at den har hyret ham inn som fast tegner på Quart.no. Dette blir hovedbeskjeftigelse sammen med Macho i humorbladet *Smult* og *Downs Duck* framover. Smultredaksjonen vurderer for øyeblikket også om de tør å slippe den mongoloide anda inn i varmen.

– Jeg vet ikke om Bladkompanet tør å trykke serien, og har forståelse for at de nøler. Jeg har etter hvert forstått at folk lar seg provosere av det meste, og dersom BarneVakten *[privat »vaktbikkje«-organisasjon som overvåker medievold]* hindrer distribusjon gjennom BladCentralen kan det faktisk ende med at bladet går inn.

Downs Duck består av ensidere der en blid, noe tjukk og mongoloid and utfører dagligdagse gjøremål som å ta bussen, kjøpe tegneserier og dusje. Både Natt&Dag og Kristopher Schau har allerede hyllet serien som en av Norges morsomste.

–Jeg sparker ikke nedover. Det kan virke som vi har så mye respekt for psykisk utviklingshemmede at ingen tør fortelle historier om de. *Downs Duck* er en historie om en sjarmerende liten plugg av en and som ikke har noe vondt i seg. Han er bare søt.

Det at anda har Downs syndrom gjør han litt annerledes, men det er ikke derfor du ler av serien, mener Haugeland.

– Okei, det gjør han litt annerledes, men folk har til alle tider tegnet det jeg vil kalle tilbakestående - men da er de bare framstilt som dumme: Snublefot i *Rødøye*, Nullet i *Billy* og Kark i *Hårek*. Noen tror jeg tuller med mongoloide, men det er en tanke som aldri har falt meg inn. Skal foreldrene til barn med Downs syndrom bli lei seg?

Downs Duck vanker på Tronsmo. Fra Tronsmo Comix.

BARNSLIG KLUDDER

Forstår du at enkelte lar seg provosere?

– Det er jo bare barnslig kludder på papir. Det provoserer i alle fall ikke meg. Men umorsom tv-underholdning, som Holms og den nye »Wesen-Steen«-serien – det provoserer meg! Men da lar jeg bare være å se på.

Du balanserer ofte opp mot det smakløse?

– Jeg mener selv at jeg har veldig god smak. Steffen Kverneland er hundre ganger ondere enn meg med sine *Amputerte klassikere*, men folk lar seg nå provosere av alt og ingenting. Jeg tror de fleste er slemmere enn meg, og kan ha dårligere smak enn meg. Jeg leter aldri etter en balanse, men tegner slik jeg synes det skal være. Hvis jeg begynner å lete etter hvordan jeg skal eller ikke skal provosere, blir det fort platt.

Haugeland har verken hatt suksess med striper eller lengre serier, men trives best med en-, to-, tre- og firesidere. Ikke et format som det er lett å lykkes med i dagens serie-Norge, selv om antologier som *Forresten* og *Smult* har sluppet inn Haugeland.

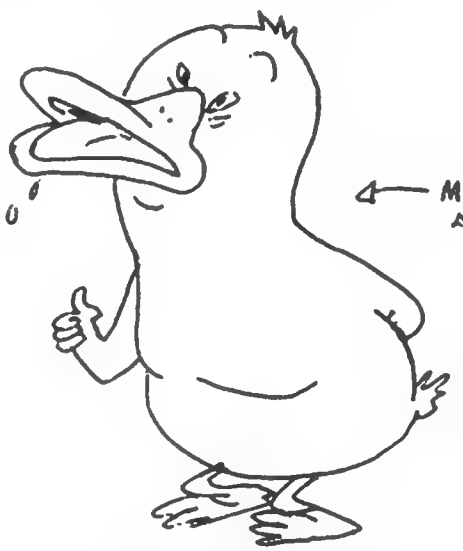

Skissen som startet det Ronny Haugeland kan bli et stor saga om Downs Duck.

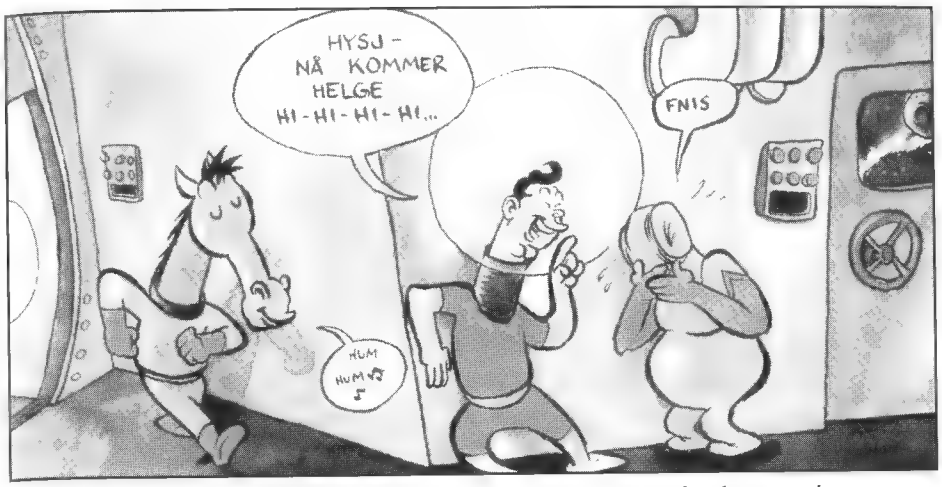

Soloheftet om den barnslige romfareren Torden Gorgon ble ingen braksuksess, og kom bare ut med et nummer.

Da Ronny tegnet kjæresten sin ble stilen straks mer ærbødig enn vanlig.

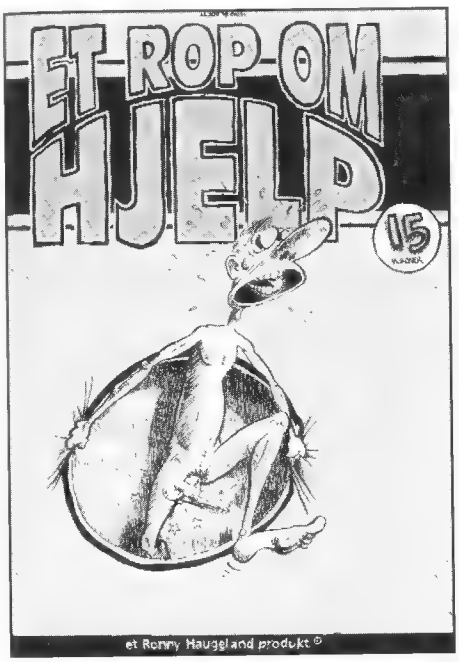

I 1997 ga Ronny Haugeland ut hefte »Et rop om hjelp« sammen med Roy Søbstad.

– Jeg er glad i den korte situasjonen, men er ikke flink til å lage striper. Jeg liker å flette inn flere poenger underveis slik at det blir mer volum over det. Men det har jo også å gjøre med at jeg ikke er vant til striper. Jeg synes det er vanskelig, samtidig som jeg synes mange av de andre stripeseriene er fjollete og dumme. Og skal en lage striper bør det jo være til en avis. Å lage striper til *Smult* er en vits, idioti. Dessuten har jeg alltid hatt en annen type humor enn mainstream-stripeseriene.

Hvor blir det av samfunnsengasjementet i norske serier? Skal vi bare leve av tøys og tull?

– Jeg er en tøysemaker, men jeg synes det fins flere samfunnsengasjerte serieskapere: For eksempel Steffen Kverneland og Knut Nærum. Men vi er fremdeles en liten gjeng som lager serier, og det er fortsatt bare humor som selger. En faller fort mellom to stoler hvis en forsøker å være samfunnsengasjert, og en blir veldig kjapt kvasi-samfunnsengasjert når en skal lage filosofiske tanker om livets ve og vel og samfunnet generelt. Men alle former for satire er jo på en måte et slags samfunnsengasjement; en måte å ta tak i noe i samfunnet og verden på – og se på det med enten skråblikk eller glimt i øyet. Det er bedre med humor som er satirisk enn satire som ikke er humoristisk.

FANTAZINE

Interessen for det morsomme gjør seg også gjeldende i Haugelands bok- og videohyller, for som han selv sier »du finner ikke så mye alvor i mitt hjem«. Unntaket er musikken og enkelte filmer, men ellers går det mest i humorklassikere som Carl Barks, Robert Crumb, The Simpsons, Seinfeld, Kongen av Queens og Ren & Stimpy.

Haugeland ble som de fleste serieskapere tidlig fengslet av tegneserier, og det var spesielt Disney-kjempebøkene med Carl Barks- og Floyd Gottfredson-serier som fengslet i svært ung alder. Men et vendepunkt kom da han forsto at tegneserier faktisk måtte tegnes.

– Jeg har alltid tegnet, men ikke tegneserier. Alle forteller om hva de leste som liten og hvordan de begynte med serier, og det er ikke så mye annerledes for min del – bortsett fra at jeg ble ganske sent fascinert over at ting faktisk ble tegnet. Det tok lang tid før jeg begynte å tegne tegneserier.

Dette skjedde da Haugeland var med på oppstarten av *Fantazine* i Kristiansand i 1992. Da var han 15 år, og *Fantazine* sprang ut av et lite miljø ildsjeler i byen: Andreas Tellefsen, Roy Søbstad og initativtaker Roald Andersen.

– Jeg og Andreas var de yngste, mens de andre var rundt fem år eldre. Vi var på tegneseriekurs med Knut Nærum, og da kom Roald Andersen på besøk. Han var på jakt etter folk som ville være med i bladet. *Fantazine* ga unge kristiansandere en unik mulighet til å bli utgitt, og holdt ut i ni numre helt fram til 1996.

Hadde du fortsatt med serier om det ikke var for *Fantazine*?

– Jeg hadde nok tegnet tegneserier, men ville neppe fått dem utgitt. De var jo dritdårlige. Jeg sendte inn serier til *Pyton*, men fikk aldri gjennomslag. Jeg prøvde bare å være morsom da også, men seriene var nok langt barnsligere. De handlet om Mikke Mus og Donald, og selv om jeg kan se tilbake på de med et smil i dag, gremmes jeg over at jeg en gang var så fjollete. Man utvikler seg heldigvis.

Men samtidig med at Haugeland tok sine første skritt i *Fantazine* skjedde det ting som på sikt skulle ha stor betydning for det norske seriemiljøet. Fra Bergen sendte Jens K. Styve serier inn til Fantazine, og hadde med serier i de to siste numrene. Så startet han *Smittsomt Gjesp* på egen hånd, og sammen med Erik Falk og hans *Kraftig Kost* oppsto *Forresten* som en fusjon av tre fanziner – først som en del av *Gateavisa* og så under nystartede Jippi Forlag.

– Triangelet slo seg sammen og vi var en ganske sterk gjeng, men det endte med at miljøet i Kristiansand i dag bare består av meg og Roy, selv om Andreas Tellefsen viser seg så vidt en gang iblant.

VENTER PÅ FIGUREN

I dag er Haugeland en del av grunnstammen i Jippi, med bidrag i de fleste numrene av *Forresten*. Men det er bare blitt ett solohefte på fem år, om romfareren Torden Gorgon.

– Torden Gorgon er der fortsatt – langt, langt i bakhodet mitt, men da Matt Groenings *Futurama* kom på tv, innså jeg at folk ville tro at jeg hadde rappet ham derfra. Men det var utrolig gøy å lage en så lang historie, det nestlengste jeg har gjort er nok *Familien Ost*.

Har du ikke en episk klo som lengter etter å fortelle Den store historien?

– Skal en skrive langt, må en legge mye tid til side. Og slik situasjonen er, har jeg verken tid eller økonomi til det. Men ting ligger der, men samtidig har jeg så utrolig lite hastverk. Jeg koser meg med *Downs Duck, Quart, Macho* og *Familien Ost*. Den figuren som eventuelt kommer til å treffe flere har jeg nok ikke skapt ennå. Min Nemi. Man bør ikke ha hastverk i vår bransje!

Hvor viktig er det å ha en sterk figur? Ser vi på både svenske og norske serier er det de sterke figurene som brenner seg fast i folks bevissthet: Socker-Conny, Rocky, Arne And, To trøtte typer, Pondus og Nemi.

– Figuren er ofte det vik-

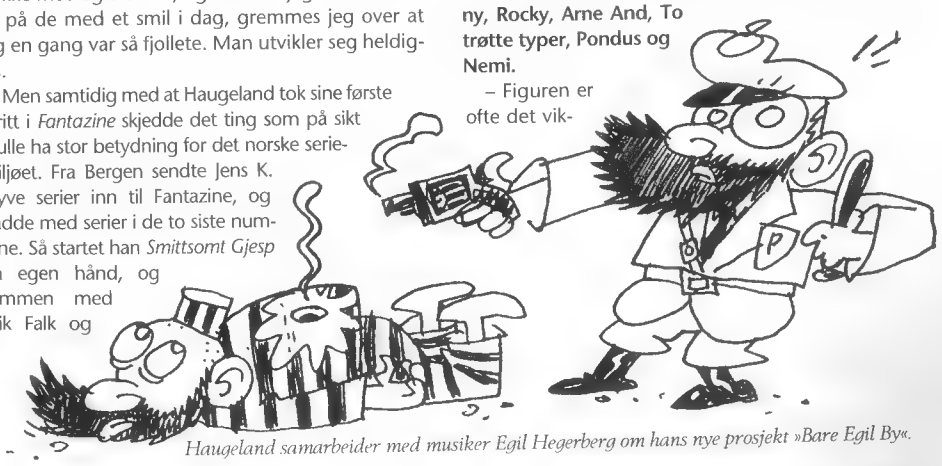

Haugeland samarbeider med musiker Egil Hegerberg om hans nye prosjekt »Bare Egil By«.

tigste, men jeg har uhyre god tid til å komme opp med nye figurer og universer. Nå har jeg tre figurer i tre forskjellige serier som går samtidig, og det holder. Figurene i *Macho* er ganske hverdagslige figurer, men det er også meningen. *Downs Duck* er mitt ess i ermet, og jeg tror det går jævla godt med han framover.

Haugeland planlegger to hefter med det første. Et hefte samler hans forsøk på en stripeserie og et *Downs Duck*-hefte. Men hva med det store drømmeprosjektet som aldri kommer ut? Alle norske serieskapere med respekt for seg selv har minst et slikt prosjekt.

– *Downs Duck* venter på å eksplodere. Den baserer seg på ensidere, men jeg har faktisk planer om en 80 sider lang historie om Downs Duck som går i butikken for å kjøpe melk. Han sitter og hører på radio, spiser chips og drikker melk. Så har han ikke mer melk og må ut og kjøpe mer. På veien treffer han en katt, og så må han gjennom skyvedørene for å komme inn i butikken. Når han endelig kommer inn skjer det kanskje noe mer. Jeg kan ikke røpe for mye, vet du.

UNDERGRUNN VS MAINSTREAM

Haugeland er også hovedtegneren for bandet LYD, der trioen Aslag Guttormsgaard, Egil Hegerberg og Lars Lønning skriver manus om den lettere dysfunksjonelle familien Ost, som til nå er ute med en cd og to seriehefter.

– Jeg hadde hovedserien i LYD-plata, og plutselig var jeg hovedtegneren deres. Det er en utrolig positiv og morsom gjeng å jobbe med. Jeg har jobbet med manus sammen med Roy Søbstad og Jens K. Styve tidligere, men dette var første gang jeg jobbet med et manus som var så tiltalende.

Ronny er hustegner for bandet LYD, men fikk også lov til å tegne denne plakaten for trubadurduoen Tor Reidar Austrud & Robert Strandberg.

Manus var faktisk skrevet ferdig før jeg begynte å tegne.

Nå planlegger Haugeland et videre samarbeid med Hegerberg, som jobber med soloprosjektet Bare Egil By – en videreføring av Spellemann-nominerte Bare Egil Band.

– Jeg har nettopp laget en plakat til Bare Egil By. Det er også snakk om at vi skal lage hefte, men vi har ikke snakket ferdig om det. Det kommer veldig an på Egil, om han har tid til å skrive så mange manus. Men det blir jo bare Gauda Ost uten drag, så for meg blir det ikke så vanskelig.

Hva synes du om den yngste generasjonen serieskapere, folkene i forlag som Pokus, Dongery og Kick Ass Comics?

– Ingen er bedre enn Dongery-gjengen, det de gjør er veldig imponerende. De lager mye tøft, morsomt og bra, og de har en veldig stor spennvidde. De lar seg inspirere av et bredt utvalg medier: Film, musikk og tegneserier. De andre forlagenes serier bærer litt preg av at de er mer selvhøytidelige, nei mer alvorlige. De tøyser ikke så mye. I alle fall ikke Dragefjellet, men Geir Moen på Kick Ass er jo en gærning som har skjønt det.

Helt til sist, hva har du lært av mediestyret sommeren 2002?

– Jeg synes det var artig at Quart.no-seriene ga meg et puff i ryggen og førte til ekstra oppmerksomhet. Der ble en plutselig synlig for allmenheten isteden for å dukke opp i hytt og vær i et undergrunnsblad som *Forresten* er. Jeg synes også det er morsomt å nå ut til så mange lesere som jeg gjør gjennom *Smult* og avis- og nettseriene.

– Jeg tror det er veldig forskjellig typer lesere i *Smult* og *Forresten*. *Forresten*-folk er nok mer oppsøkende, de vil forske mer. Det må de, for i det hele tatt finne *Forresten*. Jeg har en liten fremtidsplan i hodet mitt, der jeg skal få folk til å skjønne min humor. Når jeg kan gjøre det jeg gjør nå på min måte og med min humor, og samtidig har et stort publikum som skjønner det jeg snakker om – da har jeg nådd langt. Jeg håper de som leser Macho i Smult liker den. Klarer jeg å få folk inn på den, kan jeg kanskje fortsette videre akkurat slik jeg har lyst til. ◄

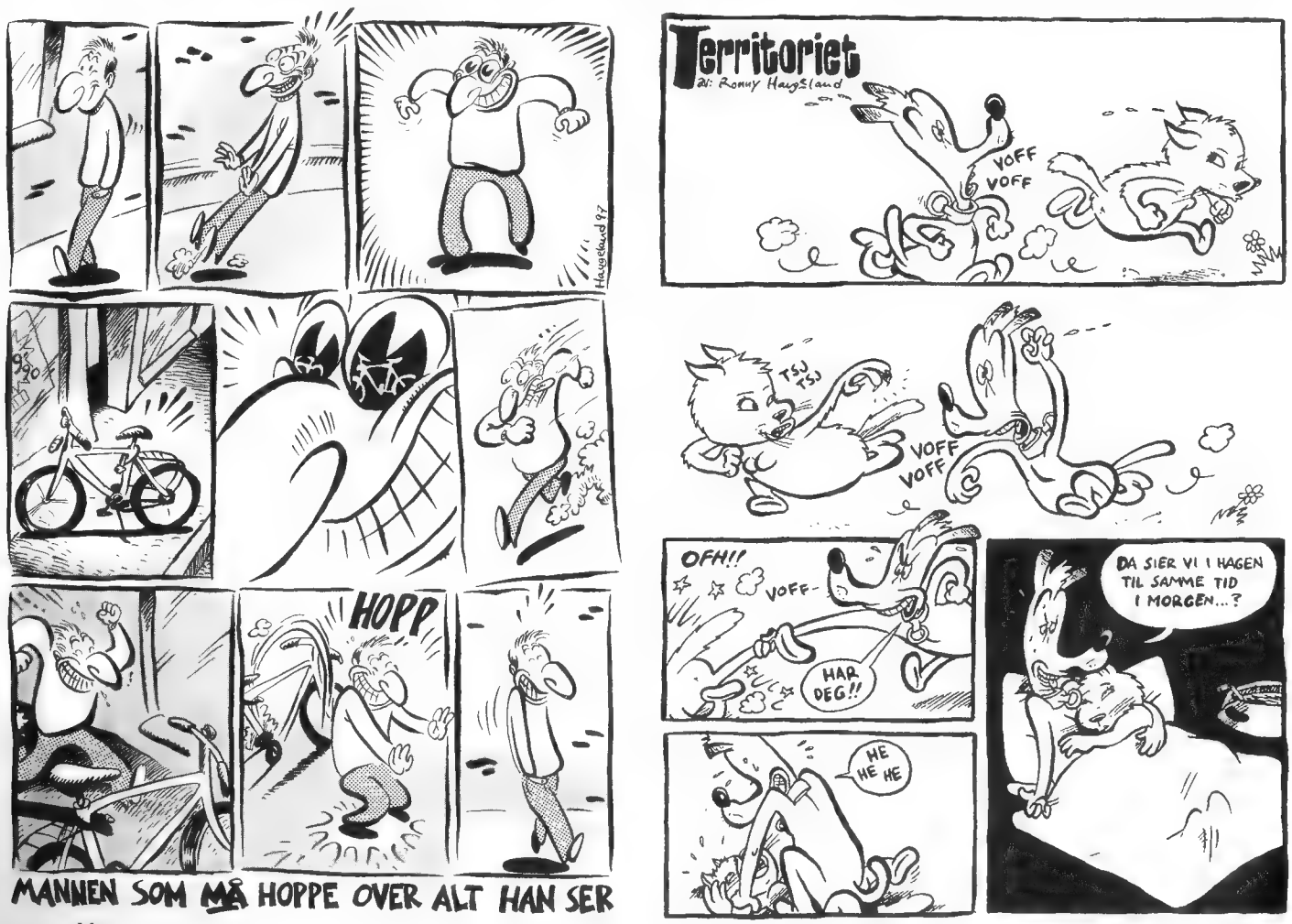

FØRSTE: *»Mannen som må hoppe over alt han ser« er en typisk Haugeland-serie. Denne er fra 1997.* ANDRE: *Territoriet var et forsøk på å nå barna. »Og barna er som kjent opptatt av tiss og bæsj«, som Ronny selv sier.*

ÄNTLIGEN

Amerikanska serier, album & prenumerationer under 10:–/USD.
– Europas lägsta pris! –
Nu fler svenska objekt listade på nätet än amerikanska tidningar. Det innebär att vi har massor av allt. Något vi jobbat för länge!

SERIEBÖRSEN

G.Tanneforsvägen 88, 582 54 Linköping | tel 013-10 52 06 | mobil 073-907 14 16
e-mail: kei@algonet.se | webbplats: http://www.algonet.se/~kei
öppet: mån och ons 13–18.30, tis och tors 15–18, lör 10–14

Antalet amerikanska samlingsvolymer vi försöker hålla i lager närmar sig 2000 till antalet. Varav massor av MANGA plus det mesta av det bästa.Vi tar hem allt som finns i tryck på begäran utan extra kostnad.

Marvel ger numera ut sitt bästa material i inbundna prisvärda samlingar
ORIGIN – samlar Wolverines ursprung.
Elektra Assassin & Daredevil love and war – i en samling
Ultimate Spiderman – samlar nummer 1–12
Punisher – alla 12 numren av Ennis och Dillon
Elektra & Wolverine redeemer – av Rucka & Amano
Daredevil yellow – av Loeb och Sale
New X-men & Ultimate X-men – finns även de inbundna

Crossgen är ett nytt storsatsande förlag. Massor av bra billig läsning finns i deras två antologi-samlingar som utkommer varje månad. 270 sidor kvalitetsserier på bra papper för bara 100:–/st.
Prova Edge & Forge ni också. En härlig blandning av fantasy, SF och t.o.m. en deckarserie. Alla annorlunda och läsvärda. En del finns att läsa i svenska Magic Fantasy men då missar ni många av pärlorna i Crossgens arsenal.

Snart finns hela Lone Wolf & Cub (Samurai på svenska) utgiven i USA i 28 volymer. 100:–/st kostar dessa godbitar! För er som vill ha mer när Lone Wolf tar slut rekommenderas Blade of the immortal,

Lägsta pris & bästa service är vår devis.

PS. Vi kan även nås via adressen http://hem.bredband.net/gudde
om ni har svårt att hitta tecknet ~ på tangentbordet.

I STÄLLET

Svensk serietidningsutgivning bevakad av Jens Lindell • hobby.importen@swipnet.se

Den tecknade serien har som alla andra konstformer elitskikt. Både bland serierna som sådana, och hos de som har åsikter om dem. Det finns serier som anses »finare« än andra, fast deras kvaliteter ibland kan vara svårupptäckta, med taskiga teckningar och sega manus. Å andra sidan finns det studioprodukter som man inte ska gilla, trots att det kanske finns habila skapare bakom, som gör sitt jobb på ett tämligen acceptabelt sätt. Fast denna gång känner jag mig på ganska fast mark när jag recenserar en tidning som alla verkar acceptera, nämligen *Larson!*.

Hans Lindström tillhör tidningen Larsons! få fasta svenska inslag.

Titeln *Larson!* är inte hämtad från en serie, utan från tecknaren Gary Larsons skämtteckningar, vilka alltid varit en viktig del av det redaktionella receptet i den här tidningen.

Gary Larson återgav den »underhållande« skämteckningen dess status, efter att genren under lång tid hade fört en ren utfyllnadstillvaro i dagspressen, och till stor del hade distanserats av de politiska skämten (som oftast var bättre). Larsons framgång var baserad främst på hans stora produktivitet och höga standard. Därtill var han visserligen nyskapande, men den humorutveckling han stod för bland skämttecknarna var egentligen given, då den till stora delar redan var genomförd i TV, film, serier och så vidare. Larson var helt enkelt rätt man på rätt plats i rätt tid.

Var och var, förresten: Gary Larson är förstås fortfarande i högsta grad bland oss – skälet till att jag nämner honom i förfluten tid är helt enkelt att han sedan några år pensionerat sig från skämttecknandet. Däremot har han fått många efterföljare, vilket är välförtjänt – han var oerhört duktig och förtjänar verkligen att få en tidning uppkallad efter sig.

Och tidningen har blivit en av vår generations bästa svenska serietidningar, även om man kan tycka att en publikation som varit vandringspokal bland förlagen inte borde klara av att hålla stilen. *Larson!* startades av Pandora Press 1988 och övertogs senare av Atlantic. När Atlantic lade av försökte Egmont köpa titeln jämte övriga Atlantictidningar, men efter några enstaka Egmont-nummer blev det istället Full Stop Media som fick den. Väl där kan man säga att den återvänt hem, eftersom chefredaktören Peter Sparring på Full Stop Media är samme man som höll i tidningen en gång i tidernas begynnelse.

Larson! är en humortidning som satsade på hög klass från början. Gary Larson bar på ett imponerande sätt bördan som hör till titeln, och hade gott sällskap i form av Quinos »Mafalda«, MacNellys »J P Krax« samt Mike Peters »Grimm(y)«. Dessa tre tecknare har det gemensamma att de vid andra tillfällen i karriärerna var bättre på att göra politiska skämteckningar än på att teckna serier. Såväl Quino som MacNelly är nu tyvärr döda.

Dåtida seriefärskingar som »Cathy« och framförallt Bud Graces »Ernie« ingick också, vilket bara visar vilken hög nivå man redan från början höll. Lucky Luke-avläggare »Ratata« var väl enda missen, inte för att den är dålig, men den var annorlunda på »fel« sätt för en tidning av detta slag.

»Ernie« borde jag gå in på mer i detalj eftersom den har varit oerhört viktig för *Larson!*, men då denna kultserie i dag har en egen tidning (numera från Egmont) så tar jag den senare.

Storheterna som dykt upp i tidningen genom åren har varit många, främst kanske »Dilbert« av Scott Adams, vilken även den nyligen begåvats med egen tidning (som jag återkommer till), men till skillnad från »Ernie« ändå finns kvar även i *Larson!*. Den sydafrikanska »Madam och Eve« av Francis, Dugmore och Schacherl som förekom i tidningen ett antal år, var en smårolig serie vars största förtjänster låg i de kulturella skillnaderna mellan Sverige och Sydafrika. Allt eftersom apartheidproblemen minskade och de sociala problemen framträdde alltmer, så tappade serien i underhållningsvärde eftersom den speglade landets bekymmer. Rasister är roliga att driva med, kriminella är sorgliga.

»Robotman« av Jim Meddick var en humorserie om en robot som dök upp hos en familj, och det var i stort en trevlig familjeserie där roboten ersatte hunden och gav några nya vinklingar. Serien blev betydligt bättre när nämnde robot hamnade hos ungkarlen Monty och humorn skruvades till, men mer om detta senare.

Jim Toomeys »Sigges Lagun« är en trotjänare som handlar om en vithaj och hans polare. Om det inte vore för vattnet så skulle det här ha kunnat vara en vanlig serie om en korkad kille, och med en pub i centrum. I övrigt finns nämligen alla ingredienserna där. Polarna är mer eller mindre

Serier ur Larson!: »Monty«, »Nemi«, »Sigges lagun« samt »Bizarro«.

misslyckade vad det gäller tjejer, Sigges flickvän är intelligentare än Sigge och har givetvis lite Selmastuk á lá »Lilla Fridolf«. Det jag gillar hos serien är de annorlunda inslagen, som till exempel den soldyrkande isbjörnen, Kahunan (en gammal söderhavsgud) som uppfyller önskningar, samt givetvis att mindre lyckade bifigurer dödas och äts upp – något jag gärna skulle se fler serier ta efter. Serien är till min glädje ännu kvar i tidningen.

Frank Chos »Livet leker« är en udda serie där djur och människor umgås med flytande gränser. På det stora hela så har djuren huvudsakligen mänskliga egenskaper, om än mestadels de sämre sidorna. Djuren är tecknade som ordinära skämtfigurer, medan människorna är gjorda i realistisk stil (i synnerhet kvinnorna, som är mycket vackra). Undantaget är tecknaren Frank Cho själv, som ibland dyker upp i serien, tecknad som apa! Det här är en rolig serie som i dag går i tidningen *Dilbert* under namnet »Reservatet«. Utan att gå recensionen av den tidningen i förväg kan jag i alla fall säga att »Reservatet« samt titelserien bör vara skäl nog för ett provköp.

Gary Larsons egna skämtteckningar tillhör naturligtvis grunden för tidningen.

Bill Amends »Foxtrot« är en familjeserie av hög klass. Serien är full av stereotyper som den unge, intelligente lillebrodern, den ytliga och spåniga tonårstjejen, den minst lika korkade storebrodern, samt givetvis mamsen och pappsen. Pappan har i vanlig ordning ett krävande (men underbetalt) jobb, och mamman är smart. Att det inte finns jämställdhet i den riktiga världen är ett faktum, men i skämtserievärlden finns det över huvud taget inte en enda klok och socialt kompetent manlig varelse över tretton års ålder, medan kvinnorna förvandlas till intelligenta och dominanta figurer i samband med giftermålet. Min hustru påstår att det är så i verkliga livet också, och skälet till att kvinnorna inte blir kloka tidigare är att mänskligheten inte ska dö ut.

»Foxtrot« finns inte kvar i *Larson*. Detsamma gäller många andra serier som förekommit i tidningen genom åren, men som jag av utrymmesskäl inte kan gå in på. Dock måste jag absolut nämna Breatheds »Opus« och »Opus i Utgård« som kom i slutet av 1988 och hängde med ett antal år. Den lilla underfundiga pingvinen och den värld han fanns i var inte direkt nyskapande, men satte ändå (likt »Kalle och Hobbe») en ny standard för efterföljarna att mäta sig med.

Larson är en bra tidning. Den har flera gånger utnämnts till Sveriges bästa, och detta helt välförtjänt. I mina ögon har den alltid varit det, även om det vissa år dykt upp utmanare i form av *Serieparaden*, *Bizarro/Ernie* eller den sorgligt underskattade *Inferno*.

När man i dag öppnar *Larson!* och redan på sidan 2 finner serier av Jan Berglin så känns allt rätt. Hans humor passar mig perfekt, och även om den är lite generationsbunden så bör den nog gå hem hos de flesta. »Dilbert« är den bästa serie som existerat för alla som någon gång läst obegripliga PM och gått på möten utan att få ut något som helst konstruktivt av dem.

»Robotman« är kvar, men har bytt namn till »Monty«. Det är för övrigt fullt logiskt, då figuren Robotman har fått allt mindre roll i serien, medan den mentalt labile titelfiguren har tagit allt större plats. Och serien har tjänat på detta – »Monty« känns på något sätt som en intelligentare variant av »Ernie«, och är mycket bra.

Øverlis »Pondus« är halvskojig och Lises »Nemi« är också den mycket bra. Båda dessa hittar man även i serietidningen *Pondus*.

Om man gillar underfundig humor så är chansen stor att man älskar Pat Bradys »Rose«. Denna familjeserie påminner om »Kalle och Hobbe« vad gäller blandningen av fantasivärld och verklighet, men till skillnad från denna är »Rose« varm och kärleksfull på ett snobbenlikt sätt, en skön omväxling från alla cynismer eller hånskratt åt korkade nördar.

Conleys »Get Fuzzy« saknar svensk titel och handlar om Rob och hans husdjur Bucky (katt) och Satchel (hund). Eftersom katter anses som feminina djur (även hannarna) och hundar maskulina, så är givetvis Bucky betydligt smartare än Satchel. Serien är rolig, och platsar väl i tidningen.

Mats Källblads »Lukas« är som det mesta Källblad gör (och oavsett hur han stavar sitt namn), behaglig, med ett berättartempo som är eget. »Lukas« är inte det bästa Källblad gjort, men bra nog. Denna långhåriga, motocykelåkande hårdrockare till seriefigur verkar vara någon man gärna skulle vilja träffa på i levande livet och ta en öl med.

Pastis »Pärlor för svin« är en enkelt tecknad fabeldjursserie där dialogen är det väsentliga. Den är ofta ordinärt skojig, men vissa strippar är helt genialiska, jag vet inte om uttrycket »naiv cynism« finns, men om det gör det, så är det beskrivande för serien.

I *Larson!* finns det av tradition också mycket skämtteckningar, och »The Far Side« av Larson himself är oerhört bra, Hans Lindströms elakheter är bättre än de flestas, och Van Amerangens »Irrvägen« är skojig i små doser. Piraros »Bizarro« är som namnet antyder bisarr, vilket innebär att skämten pendlar mellan det geniaaliska och det obegripliga.

Sammanfattningsvis, *Larson!* är Sveriges bästa serietidning. Så är det!

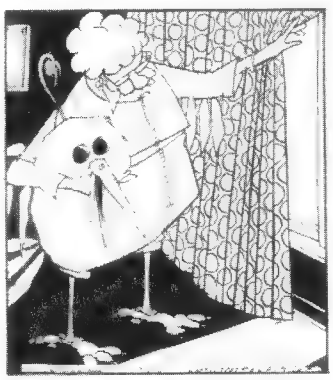

»Irrvägen« av Jerry Van Amerongen.

Ur seriesamlarsynpunkt är *Larson!* ganska tacksam. Skämttidningar brukar få svårt att uppnå något högre värde, men tidningen har under hela sin livslängd varit bra, även under de svackor som förstås måste förekomma. Detta har skapat ett visst underlag, såtillvida att även den »breda massan« finner tidningen intressant, vilket är en förutsättning för prisökningar för tidningar med hyfsade upplagor.

Man kan utgå från att de första årgångarna från 1988 och däromkring inte kommer att bli billigare än de är i dag. De börjar bli allt svårare att hitta i bra skick, så det kan vara idé att köpa på sig dessa nu om priset är rimligt. Samtidigt ska man inte hoppas på några omedelbara prissteg-ringar, för marknaden ser inte ut på det sättet just nu.

Vad det gäller de senare årgångarna så är det som vanligt, köp och läs!

Granskad tidning:
► *Larson!, Full Stop Media, 52 sidor i färg, pris 29 kronor. Utkommer 13 gånger/år, bred distribution via Tidsam – finns normalt i alla kiosker och butiker.*

Jim Meddicks »Robotman«, som numera bytt namn till »Monty«.

Gratis
– Internets a

av **ROLAND HANSSON**

På Internet finns i princip allt – även serier. De senaste åren har »dot-comics« eller webcomics, webbserier, börjat florera. Nedan följer en introduktion.

Jag upptäckte min första Internetserie i slutet av gymnasiet (april-maj 2000), när jag satt och surfade på nätet i en paus från mitt specialarbete. Jag gjorde en sökning (minns inte längre efter vad), och en titel i resultatlistan fångade min blick.

»Squinkers«, löd den. När jag kollade upp sidan, visade den sig innehålla ett arkiv till en trevlig engelsk serie om en familj ute på landet. Jag lade sidan till mina favoriter och därifrån surfade jag vidare bland diverse serier. Slutligen kom jag till »Big Panda«, en sida med ett tusental länkar till olika serier. Vid det här laget var jag fast.

Till dags dato har jag hittat och utforskat hundratals läsvärda serier, och jag hittar fortfarande nya varje månad. Och sen jag fick bredband kostar det inte heller skjortan.

VARFÖR WEBBSERIER?

Varför skulle då någon lägga ut sin mödosamt framtagna serie, sitt mästerverk, på nätet, gratis till på köpet? Nedan följer några bra skäl.

Det är billigt, jämfört med att få serien tryckt. Du kan nå tusentals läsare över hela världen (förutsatt att de kan läsa serien – engelska är att rekommendera) för en obetydlig summa. Färg är heller inget problem. Allt du behöver är tillgång till dator med nätuppkoppling, skanner och gärna ett bildbehandlingsprogram.

Du får omedelbar feedback från sagda läsare. Om de skulle påpeka ett fel kan du dessutom enkelt rätta till det och ersätta bilden.

Det är bra träning. Testa om du kan hålla en deadline och om du kan hålla flödet av idéer uppe i månader.

Det finns ingen censur. Internet är fritt. Skriv hur du vill, om vad du vill, i vilket format du vill, ingen kan lägga sig i (respektera dock copyright). Med arkiv som dina läsare kan kolla igenom kan du ha en lång, komplex story som aldrig skulle fungera i en dagstidning. Och du behöver inte övertyga någon redaktör om din duglighet, bara dina läsare.

Sidan hämtad från Demonology 101, en av många serier tillgängliga online.

Nya möjligheter. Med datorer kan du göra mer än bara vanliga serier. Lägg till ljud, filmsnuttar, gör interaktiva serier. Se till exempel Scott McClouds sida eller »Argon Zark« för inspiration. Det finns också goda kontakter med kollegorna, vilket ger möjlighet till »crossovers« med andra serier, »fanstrips« och teman. (För någon tid sedan rymde till exempel figurerna från serien »Framed!«, och sågs springa genom ett femtiotal olika serier innan de blev infångade igen.)

Det går att tjäna pengar på det. Möjlighet finns att med vissa Internettjänster »sträcka fram hatten«, det vill säga ta emot donationer. »Penny Arcade«, en serie riktad till dataspelsentusiaster, får in närmare 2 000 dollar i månaden på detta sätt. Det ska dock framhållas att detta är ett extremfall, de populärare vanliga serierna får in tiondelen så mycket, och redan det är för mycket att hoppas på innan man blir riktigt känd – vilket, om man har tur, tar ett par år. Har man en lojal läsekrets kan fansen också köpa serierelaterade produkter (T-shirts, muggar, musmattor, tryckt version av serien, och så vidare). Före dotcomkraschen kunde man dessutom få in en hacka på annonsförsäljning, men det är så gott som historia vid det här laget.

Vilket leder oss in just på en kort historik.

NITTIOTALSFENOMEN

Webbserier började så smått dyka upp i mitten på nittiotalet.

Bil Holbrok startade »Kevin & Kell« 1995, Chris Baldwin lade ut

serier

olda juveler

Den betydligt sötare demonen Raven från »Demonology 101«.

»Bruno« omkring 1996, och »Sluggy Freelance« av Pete Abrams kom 1997. Sedan dess har antalet serier på Internet bara ökat.

En del köpte sitt webbutrymme, andra fick gratis plats hos till exempel Tripod eller Angelfire, i utbyte mot annonsplats.

»Big Panda« hette en sida som ursprungligen skulle bereda plats åt webbserierna, men som hade ständiga serverproblem, och slutligen gav upp detta för att i stället fungera som länkarkiv. Förra året försvann sidan, antagligen för gott.

I dess ställe kom »Keenspot«, när ett par serieskapare slöt sig samman och skaffade sig egen server. Keenspot ökade långsamt sitt medlemstal och är nu uppe i ungefär 50 serieskapare. De bildade också »Keenspace«, där i princip vem som helst kan få serverutrymme gratis för sin serie.

Här blev nu Internetserierna snabbt fler – i dag finns hundratals serier på Keenspace. Några av dem har numera tagits upp i Keenspot och ses med lite lätt avund av resten.

Det var meningen att Keenspot/Keenspace skulle bekosta verksamheten huvudsakligen genom annonsförsäljning, men numera har ju annonsernas värde minskat betydligt, så vi får se hur det går.

SKAPA SJÄLV

Hur gör man då för att starta en webbserie? Här följer några råd:

Kolla in läget. Läs ett par Internetserier och skaffa dig känsla för vad som finns därute.

Kläck en idé, något originellt som kan skilja ut sig från mängden av andra serier.

Skaffa utrustning. Du behöver tillgång till skanner, dator, bildbehandlingsprogram typ Corel Draw eller Photoshop, samt Internetuppkoppling.

Skaffa utrymme. Köp eget eller få gratis på exempelvis *www.keenspace.com*

Börja skapa. Att rekommendera är att du gör ett tjugotal strippar innan du börjar lägga ut något, som buffert om du blir sjuk eller får idétorka.

Skaffa kontakter – skicka »fanart« till webbserier du gillar, föreslå länkutbyte och så vidare.

Bli berömd. Förutom länkbyten kan du anmäla din serie till någon av de webbserielistor som nämns i slutet av artikeln. Sedan är det bara att vänta – om din serie håller måttet kommer dina läsare att bli ständigt fler.

Tjäna pengar. Den här aspekten är inte särskilt väl utvecklad, men om du har kreditkort kan du ta emot pengar från andra med kreditkort, exempelvis via *www.paypal.com.* Annars kan du lämna ut din adress och be dina läsare att skicka pengar till dig direkt. Förhoppningsvis kommer bättre tjänster att utvecklas när behovet ökar.

Dave och hans katt Chester från »CRFH«.

LÄSVÄRT

De flesta serier på Internet är humoristiska sådana, med poäng liknande dem man ser i dagstidningar. Möjligheten till längre berättelser och frånvaron av kontroll och censur leder dock i många fall till att serien blir lite djupare i takt med att dess författare mognar, får bättre självförtroende och vill pröva sig fram på nya vägar.

Rena action-serier och allvarliga serier finns det färre av, fler dock av de senare.

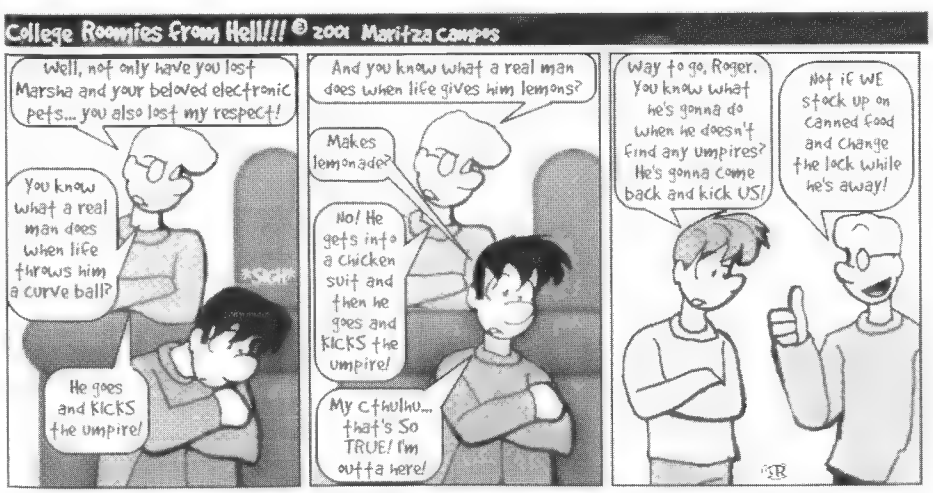

Dave, Mike och Roger – den gode, den onde och den knäppe. »College Roomies from HELL!!!«, förkortat »CRFH«, är en daglig serie tillgänglig på adressen www.crfh.net.

Nedan följer ett axplock av olika serier som alla tillhör mina absoluta favoriter:

»COLLEGE ROOMIES FROM HELL!!!«

(www.crfh.net)
Av Maritza Campos

Det finns rumskamrater man skulle vilja slippa. De snarkar, drar hem ovälkomna gäster och är allmänt störande. Den här serien handlar inte om dem. Den handlar om den sortens rumskamrat som har stenar som husdjur, kastar hårgelé på väggarna, har extra ögon på underliga ställen samt förvandlas till en coyote vid fullmåne. Och det är bara Roger.

Mike och Dave, som delar lägenhet med honom, har egna problem, minst lika konstiga – Mikes arm har till exempel muterat till en tentakel, och Dave förvarar halva sin själ i sin katt Chester. Galenskaperna avlöser varandra medan grabbarna försöker ta sig helskinnade ur sina äventyr, imponera på tjejerna i lägenheten intill – och naturligtvis klara tentorna.

CRFH ingår sedan länge i Keenspot, och uppdaterar varje dag, i färg.

»ZEBRA GIRL«

(www.zebragirl.net)
Av Joe England

Sandra kommer hem en dag och upptäcker att hennes huskamrater, syskonen Jack och Crystal, är i full färd med att frammana mörka makter från en mystisk kodex de hittat på vinden. Hon är inte särskilt förvånad, för syskonens tidigare aktiviteter har innefattat UFO-grillfester och Jacks försök att utveckla en tredje arm. Hon blir dock oroad när de lyckas kalla fram en mäktig demon som tänker förstöra världen.

Och när Jacks fumlande under den påföljande exorcismen medför att Sandra förvandlas till en demon blir hon arg. Japp, Jacks liv blir ett sannskyldigt helvete…

Zebra Girl har nyligen flyttat till Keenspace, eftersom sidan använde för mycket bandbredd på Angelfire. Serien, som är svartvit och tecknad med bläck, uppdateras fredagar.

»DEMONOLOGY 101«

(http://faith.rydia.net)
Av Faith Erin Hicks

Raven, 16 år, ser fram emot att börja i high school, men är samtidigt nervös. Det skulle nog alla vara, men Raven har bättre skäl än de flesta. Hon är i själva verket en demon, som uppfostrats sen hon var liten av Gabriel Jenner.

Gabriel och hans bror Isaac är numera de enda

Sandra från »Zebra Girl« – efter förvandlingen.

kvarvarande medlemmarna i familjen Jenner, vilken har ett långt och otrevligt förflutet, och har varit allierad med mörkrets makter i två tusen år. Gabriel har flytt från detta och vill leva i fred, men hans yngre bror har andra planer för honom. Och när det visar sig att rektorn på Ravens skola har nära anknytning till Jennerfamiljen står det klart att vissa saker kan man inte fly från.

Demonology 101 har plats på www.rydia.net.

Faith lägger omkring 2–5 sidor till sin story varannan söndag. Serien brukade tidigare göras i gråskala målad i vattenfärg, men Faith använder numera bildbehandlingsprogrammet Painter Classic, som simulerar detta.

GÅ PÅ UPPTÄCKTSFÄRD

Som man kan förstå är det tusentals förhoppningsfulla som har nappat på Internets möjligheter, inte alla med lika mycket talang, och flertalet av serierna som blivit resultatet är kanske inte något man skulle vilja läsa ens gratis. För att hitta webbserier du gillar kan du pröva följande metod: Hitta först en sida du tycker är intressant, till exempel via en lista på serier som Keenspot, eller listan här nedan.

Efter att ha läst arkivet (vanligen finns en genväg till första strippen, till vänster strax över eller under serien, markerad »first strip« eller »<<<«) och bekräftat att den är läsvärd, kan du läsa igenom huvudsidan och se om författaren har satt upp länkar till de serier som han eller hon själv läser. Serier med liknande stil brukar länka till varandra.

Nedan följer några tips på serier du kan börja med.

Dataspelsrelaterat
- ► **Player Vs Player** – *www.pvponline.com*
- ► **Penny Arcade** – *www.penny-arcade.com*
- ► **Megatokyo** – *www.megatokyo.com*
- ► **RPG World** – *www.rpgworldcomic.com*
- ► **Angst Technology** – *www.inktank.com/AT*

Science fiction och liknande
- ► **Sluggy Freelance** – *www.sluggy.com*
- ► **Outsider** – *http://well-of-souls.com/outsider/*
- ► **Freefall** – *www.purrsia.com/freefall/*
- ► **Schlock Mercenary** – *www.schlockmercenary.com*
- ► **Ghost 2138** – *www.ghost2138.org*
- ► **FANS!** – *www.faans.com*

Fantasy
- ► **Bean's song** – *www.beanssong.com*
- ► **Lovarian Adventures** – *http://lovarianadventures.keenspace.com*
- ► **Elf Life** – *www.elflife.com*
- ► **Acid Reflux** – *www.acidrefluxcomic.com*

Superhjältar
- ► **Mystic For Hire** – *www.pagancity.com*
- ► **Supermegatopia** – *www.supermegatopia.com*

Realistiskt
- ► **Absurd Notions** – *www.absurdnotions.org*
- ► **Retail** – *http://retail.keenspace.com*
- ► **Bruno** – *www.brunostrip.com/bruno.html*
- ► **Squinkers** – *www.squinkers.com*
- ► **Small Stories** – *www.geocities.com/smallstoriesonline/*

Antropomorft
(»furry« – det vill säga fabeldjursserier, om än inte av den traditionella sorten)
- ► **The Class Menagerie** – *www.theclassm.com*
- ► **Kevin&Kell** – *www.kevinandkell.com*
- ► **Sabrina Online** – *www.sabrina-online.com*

Övrigt
- ► **Framed!** – *http://framed.keenspace.com*
- ► **Argon Zark** – *www.zark.com/front/hub.html*
- ► **Scott McCloud** – *www.scottmccloud.com*
- ► **Electric sheep** – *www.e-sheep.com*

Listor över webbserier
- ► **Keenspot** – *www.keenspot.com*
- ► **Keenspace top 99** – *www.topsitelists.com/bestsites/keenspace99/topsites.html*
- ► **Evil Network** – *http://drsetebos.tripod.com/*
- ► **Funny Papers** – *www.thefunnypapers.com*
- ► **Belfry** – *www.belfry.com/comics/*

► *Roland Hansson studerar kemi/molekylarbiologi vid universitetet i Lund.*
► *Hans tidsfördriv innefattar att lasa och skapa Internetserier. En utforligare lista på webbserier finns på hans sida: http://goldenage.keenspace.com tillsammans med »Golden Age«, hans egen serie.*

Jack och Crystal från »Zebra girl«, efter att Sandra, en tjej i demonform, med nöd och näppe klarat sig undan en nitisk demonjägare.

alternative norske serier

Forresten 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 og 11 kr 35. Forresten 12 og 13 kr 40
finnfinnfinn 2 og 3 av Jens K Styve, kr 30
Mjau Mjau 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10 og 11 av Jason, kr 30
Mjau Mjau 12 av Jason, kr 35
Fia Mia 1, 2 og 3 av Rune Borvik, kr 30
Fia Mia 4 av Rune Borvik, kr 35
Izipizi av Sven Tveit og Jarle Grinde, kr 30
Tore Hund 1 av Tore S Olsen , kr 30
Torden Gorgon 1 av Ronny Haugeland, kr 30
Amfibius Rex 1 av Bjørn Ousland, kr 30
Evig Ung 1 av Tor Ærlig, kr 20
Evig Ung 2, 3 og 4 av Tor Ærlig, kr 30
Familien Ost 1 og 2, kr 50
Kom! av Bjørn Bjarre, kr 35
Lomma Full av Regn av Jason, kr 90
schhh! av Jason, kr 190
Den Hemmelighetsfulle Mumie av Jason, kr 190
Mumle Gåsegg av Bjørn Ousland, kr 95
Soria Moria Slott av Bjørn Ousland, kr 110
Grimsborken av Bjørn Ousland, kr 110
Familien Ost - en rockeopera, CD fra LYD, kr 75
Doggie Pound, CD + tegneseriehefte, kr 150
Prima Sekunda - for folk flesk av Sven Tveit og Jare Grinde , kr 140
Et rop om hjelp av Ronny Haugeland og Roy Søbstad, kr 15
Yes, Prima Minister! av Sven Tveit og Jarle Grinde, kr 15
Vill Øst av Erik Falk og Robert Sørensen, kr 4,50

Abonnement koster kr 180 for 6 nummer

Betales til:
JIPPI Forlag
Åsengt 6 C
0480 Oslo
Bankgiro: 7878 06 37632

Ved bestilling av serier utenom abonnement kommer porto kr 22 på toppen.

Svensk? Betal via Optimal:
Optimal Press, Box 2408, 403 16 Göteborg,
Postgiro: 120 15 86-3.

www.jippicomics.com

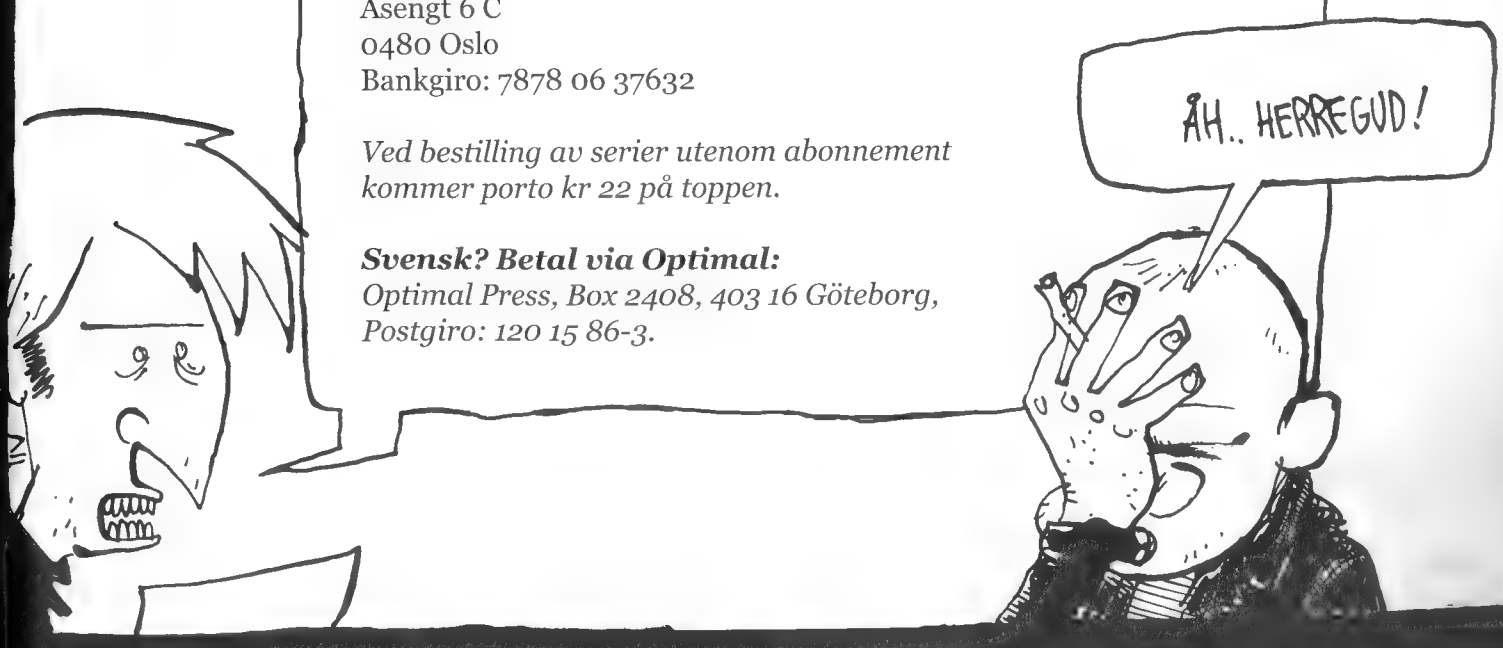

Välbalanserade provokationer

– en intervju med Maja Lindén

av **FREDRIK STRÖMBERG**

Maja Lindén har inte arbetat som tecknare i så många år, men hon har redan lyckats göra sig både hörd och sedd. Hennes bitska men likväl roliga kommentarer har roat och oroat läsarna hos tidningar som Svenska Dagbladet, Expressen, GT, Kvällsposten och DN. Lindén väjer inte för att ta upp laddade ämnen eller att låta sina figurer avge de mest provocerande sanningar – något som inte sällan har väckt heta känslor, resulterat i arga insändare och rent av i »läsarstormar«. B&B bestämde sig för att ta pulsen på denna mycket medvetna serieskapare.

Illustratören och serietecknaren Maja Lindén är född 1969 och bor på Söder i Stockholm. Hon har försörjt sig på sina bilder sedan mitten av nittiotalet, och bokdebuterade med en barnbok år 2000. För en vuxen publik har hon hittills tecknat framför allt på olika håll i dagspressen, men i fjol kom även hennes första album, »Namnet är Vajlet – men kalla mig Gud«, där serier och skämtteckningar ur *Expressen* samlades. Nyligen annonserades också att »Ragatan«, en ny serie för tidningen *Dagens Arbete*, är under förberedelse.

Maja Lindéns mest kända alter ego: Vajlet.

SCENOGRAF

Många gånger vet jag en hel del om våra intervjuobjekt redan innan jag börjar ställa frågor, men dig vet jag förhållandevis lite om. Vad har du till exempel för bakgrund som tecknare?

– Jag har alltid tecknat, så länge jag kan minnas. Började när jag var två och hade tråkigt när mamma ammade lillebror. Faktiskt är det min passion, på det sättet är jag enkelspårig. Jag känner mig aldrig så lycklig som när jag tecknar. Sedan började jag teckna serier och illustrationer till den förnämliga tidningen *Rajstidningen* som jag gjorde tillsammans med en kompis när jag var liten. Vi höll på i flera år. En livstidsprenumeration kostade fem öre. Första betalda illustrationsuppdraget gjorde jag då jag var tretton, en liten lärobok om civilförsvaret för Liber.

Oj, det var tidigt! Har du någon konstnärlig utbildning?

– På gymnasiet gick jag bildlinjen, estetisk-praktisk linje som det hette då. Linjen var tvåårig och vi hade cirka 15 timmar bild i veckan, vilket var fantastiskt för min konstnärliga utveckling men förödande för till exempel matematik och naturkunskap, som jag helt valde bort. Jag har gått Folkuniversitetets ettåriga konstskola i Lund och därefter Scenografiskolan i Skellefteå. Jag är alltså utbildad teaterscenograf, och har arbetat som det i cirka två år innan jag blev gravid och flyttade till Stockholm. Har bland annat inrett ett sagorum – med dockor, teaterrekvisita och allt – på Barnkliniken i Lund.

Maja Lindén som kameran upplever henne. Foto Agneta Stenkula.

Scenografiskola, det var intressant. Lärde du dig något på den som du har haft nytta av som serieskapare?

– Jag tror att jag har haft mest nytta av det som illustratör. Barnboken är väldigt »rumslig«, den fungerar lite som ett dataspel, en serie mil-

jöer eller scenografier som huvudpersonen rör sig igenom. Jag har faktiskt haft en tendens att redovisa för mycket av rummet även när det inte behövs. När det gäller serierna har jag skalat av mer och mer, så att man bara visar de betydelsefulla sakerna, annars plottrar man bort berättelsens tydlighet.

OK, det är en vanlig inställning hos serieskapare, att skala av för att tydligare förmedla berättelsen.

FÖRBANNAD

Hur föddes figuren Vajlet?

– Jag har märkt att serier ofta blir bäst när serieskaparen är förbannad. När jag hade varit hemma med mitt första barn i två år hade jag en rik källa att ösa ur. Jag var så djävla trött på att vara den där gulliga mamman som gjorde allting rätt, log hela tiden och respekterades av ingen. Som en kompis till mig sa: »De snälla personerna blir bara rövknullade av hela världen.«

Och så insåg jag helt plötsligt hur många absurda idéer och principer jag hade svalt, om hur en »Naturlig Mamma« beter sig, till exempel. Allt det här sammantaget gjorde att jag började teckna serier. Min kille gick just då en kurs i marknadsföring, så det var faktiskt han som puffade på mig

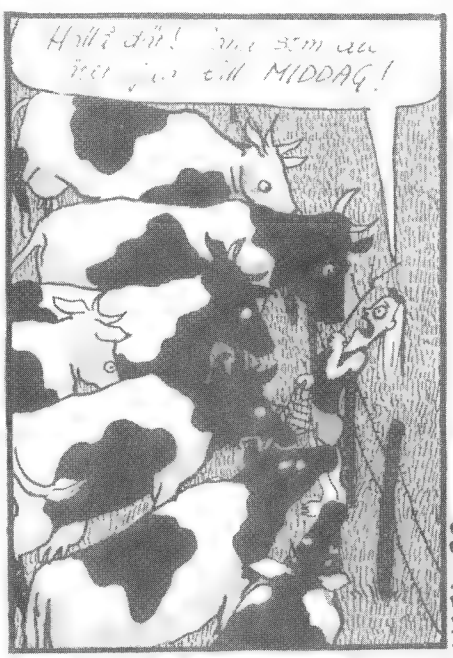

Ett inlägg i debatten om galna ko-sjukan?

att skicka ut dem till tidningarna. När serien sen blev antagen som gästserie i *Svenska Dagbladet* 1997 var huvudpersonen, som ganska mycket var en överdriven version av mig själv, tvungen att ha ett namn. Det blev »Lilla Mamma«. Senare, under det jag tecknade i *Expressen [åren 1997–2001]*, bytte jag namn på henne, för det var ju hopplöst att bli förväxlad med »Ensamma Mamman« hela tiden. Jag tänkte länge, ett tag hette hon Sura Gullan, men till sist blev det Vajlet, för det låter så labilt och svajigt.

När man läser bokutgåvan av »Vajlet« så är kapiteltitlarna ganska talande för dina ämnesval. »Quinnan«, »Fosterlandet«, »Mannen«, »Livets början« och så vidare. Vad ville du säga med »Vajlet«?

– Ja, vad jag ville säga? Jag ville säga en massa saker, en stor kick var att få ut mina åsikter. Bakom många rutor ligger en ganska bestämd åsikt i någon viss fråga. Åsikten i sig själv låter ruggigt dogmatisk och pekpinneaktig. Till exempel så här: »Vi uppfostrar flickor till offer och pojkar till förövare.« Säger man så till folk så ser de dystra ut och tänker: »Usch ja, det är säkert sant, men fan vad trist. Vi pratar om nåt annat, va?« Men lyckas man göra ett roligt skämt där åsikten ändå går fram, då är det ofta en riktig hundrapoängare.

Man ska akta sig för att låta moralisk. I alla fall har min generation en stark allergi mot det dogmatiska, jag tror det beror på att vi blev matade med väldigt mycket humorbefriat patos när vi växte upp på sjuttiotalet.

Jo, det är nog sant. Alla barnprogram på TV som pedagogiskt skulle lära en någonting har väl satt sina spår.

PERSONLIGHETEN SVAJAR

En sak jag har funderat på är att figuren Vajlet förekommer dels i »skämtteckningar«, det vill säga fristående bilder, dels i seriestrippar. Vad är det som avgör vilken form en viss idé får?

– Det som avgör är helt enkelt vad tidningen har beställt. Under en lång period hade jag en ruta varje vecka i *Expressen*. Då fick jag använda de idéer som gjorde sig bäst i form av ett enrutas-skämt och låta de andra bli liggande. Ofta kändes det lite tråkigt, för idéer förlorar snabbt fräschören, och de som blir liggande använder man sällan igen. Fast det har väl hänt, förstås...

Nu har jag det bra, för jag tecknar både rutor och serier, så då får man användning för många olika idéer. Däremot tycker jag att det tär på en att försöka vara *rolig* hela tiden, att ha det som försörjning. Inte är det kul, inte.

OVAN: *När historien kräver det använder sig Lindén av strippformen.*

Vajlet som »bunny«, från albumet »Namnet är Vajlet – men kalla mig Gud«

Nej, att vara rolig på beställning är inte lätt. Men om jag får uppehålla mig lite till vid formen: Nu när du kan välja vilken form du skall använda, vad är det som avgör om en idé blir en skämtteckning eller en serie?

En provocerande bild, som inte provocerade Expressens läsare.

– Skämt som kräver en lång förklaring eller förhistoria passar bäst till längre serier. Ragatan *[huvudpersonen i den nya serie som snart har premiär i Dagens Arbete]* har ju också en viss personlighet, så vissa sorters sura skämt sparar jag alltid till henne.

De dagsaktuella idéerna hamnar i *DN*. De som kommer i *Dagens Arbete* ska ju vara aktuella en längre tid, så då får det vara företeelser som inte försvinner så snabbt.

Manligt och kvinnligt...

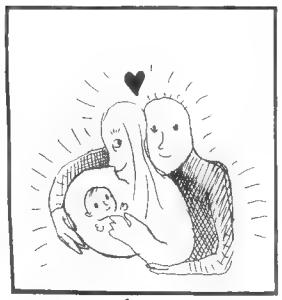
Det var en gång en fin liten familj...

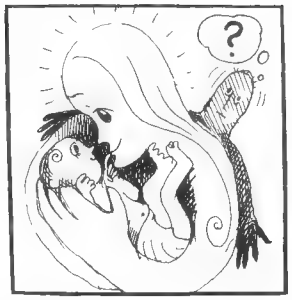

som drabbades av det HELIGA MODERSKAPET!

Symbiosen, Urkvinnan, Hormonerna å det där...

När Maja Lindén blir gravid blir hennes figur Vajlet det också.

En obligatorisk fråga som du säkert hört förr: Hur stor del av Vajlet är du?

– Vajlet *har* en del likheter med mig, det måste jag erkänna. Hon har långt blont hår, är sambo och brukar föda barn när jag gör det, vilket har resulterat i två hittills. Men hennes personlighet är inte lik min. Hon har nämligen ingen – ingen tydligt fastlagd i alla fall. Jag lät henne gå i analys en gång, och efter det blev hon lite tydligare, men hon är inte alls någon helgjuten figur. Hon ser inte likadan ut från bild till bild, hennes personlighet svajar också. Jag brukar säga att Vajlet är som en kasperdocka jag håller upp för att berätta ett skämt, föra fram mina åsikter. Hon har fått vara sådan som det aktuella skämtet kräver.

Det är nog en bra metod om man inte vill låsa in sig som skapare, utan – som du säger – kunna föra fram sina åsikter. Men nu är serien nerlagd. Varför det?

– Figuren var för starkt förknippad med *Expressen*, så när jag fick nya jobb ville ingen av de nya tidningarna överta henne som figur.

RAGATA

Du har även gjort en barnbok, »Vägen till Saga«, som skrevs av Kajsa Grytt. Hur var det att arbeta efter någon annans manus?

– Nej, det där är ett missförstånd. Jag arbetade *inte* efter hennes manus. Boken var ett enda stort samarbete. Vi hade möten där hon lade fram förslag till text och jag till bild, sedan diskuterade vi och hade fantastiskt kul. Vi höll på i två år från idé till färdig bok. Den färdiga texten har hon skrivit, liksom jag har målat alla bilderna, men utan samarbetet hade inget av det blivit likadant, eller lika bra.

Låter som ett kul sätt att samarbeta på. Blir det fler barnböcker?

– Ja!!! Jag är jättesugen på att göra flera barnböcker. Vi har länge haft en bok till om Asta *[huvudpersonen i den första boken]* på gång, men det har stupat på att varken jag eller Kajsa har haft tid. Men blir det inte Asta, så blir det något annat, det kan du ge dig på! Det skulle vara roligt att göra både text och bild nästa gång.

Hur gick det med serien »Ragatan«, som det för ett tag sedan annonserades att du skulle göra för *Dagens Arbete*.

– Ragatan har fått ett namn, hon heter fru Rakel Draake, och är en riktig surfitta av den gamla stammen. Lite grann är hon som en kvinnlig motsvarighet till Joakim Lindengrens Kapten Stofil, fast hon är ju ingen superhjälte, utan rör sig i svensk vardag. Hon lever och frodas, och är en plåga för alla hon möter. Jag tecknar nya avsnitt med henne hela tiden, men de börjar inte publiceras i *Dagens Arbete* förrän januari 2003. Det känns jätteroligt att jobba så, för då har jag ju kontroll över hela följden, och kan till exempel lägga om i ordningen, eller gå tillbaka och ändra. Med Ragatan håller jag faktiskt på att skapa min första riktiga seriefigur, med en specifik personlighet och ett persongalleri runt sig. Med henne är det som jag har hört författare säga om sina figurer: Hon har fått ett eget liv. Helt plötsligt har hon åsikter och gör saker som jag inte riktigt kan styra.

Låter klart spännande! Vad är tanken bakom den serien?

– Jag har en väldigt kraftfull ragata inom mig. Stor del av tiden ute bland folk går åt till att låta bli att fälla kommentarer som: »Ta upp det där bananskalet efter dig!« och »Tig, slynglar!« Och så reflekterade jag över varför alla damer, tanter och kärringar är så förbannat snälla och rädda nuförtiden. Faktum är att man saknar ragatorna och surgubbarna som sa ifrån och såg till att lag och ordning upprätthölls. En ragata är aldrig rädd, ler aldrig och ber *aldrig* om ursäkt. Det handlar om civilkurage, att strunta i att man blir illa omtyckt, eller att motståndaren kan bli våldsam. Att ha principer som man håller benhårt på.

Den tanken var startskottet till fru Draake, men som sagt, sedan har hon fått ett eget liv. Hon tycker att vi bör återinföra agan, hon är definitivt kvin-

OVAN: *Ett illustrationsjobb på temat svartsjuka.*

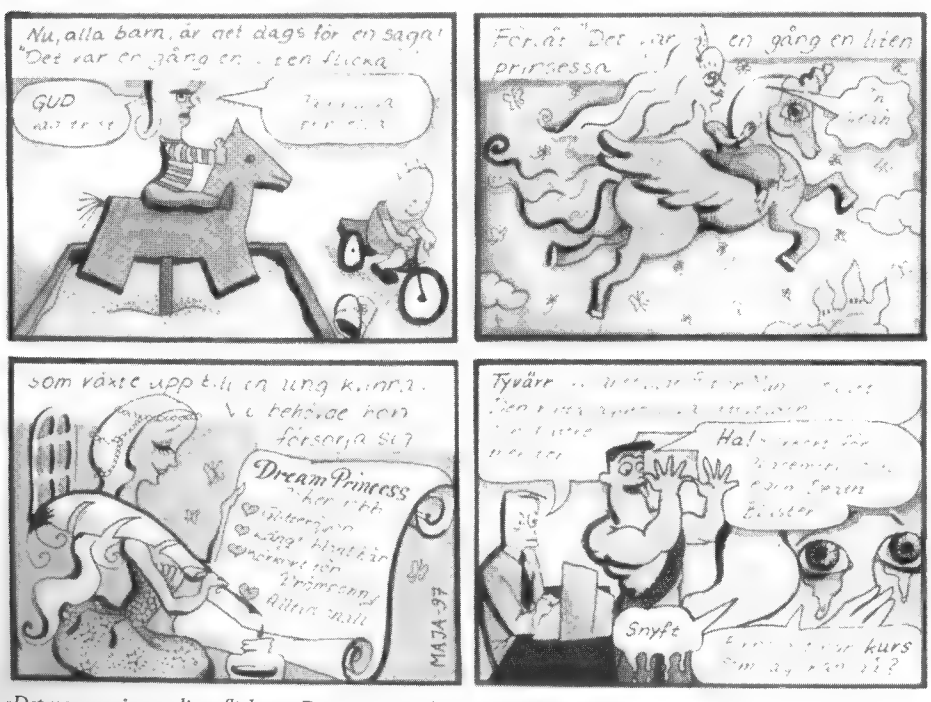

»Det var en gång en liten flicka« – Denna serie tecknades för tidningen Amelia, sommaren 1997.

Det första av vad som säkert kommer att bli ett antal album med Maja Lindéns teckningar.

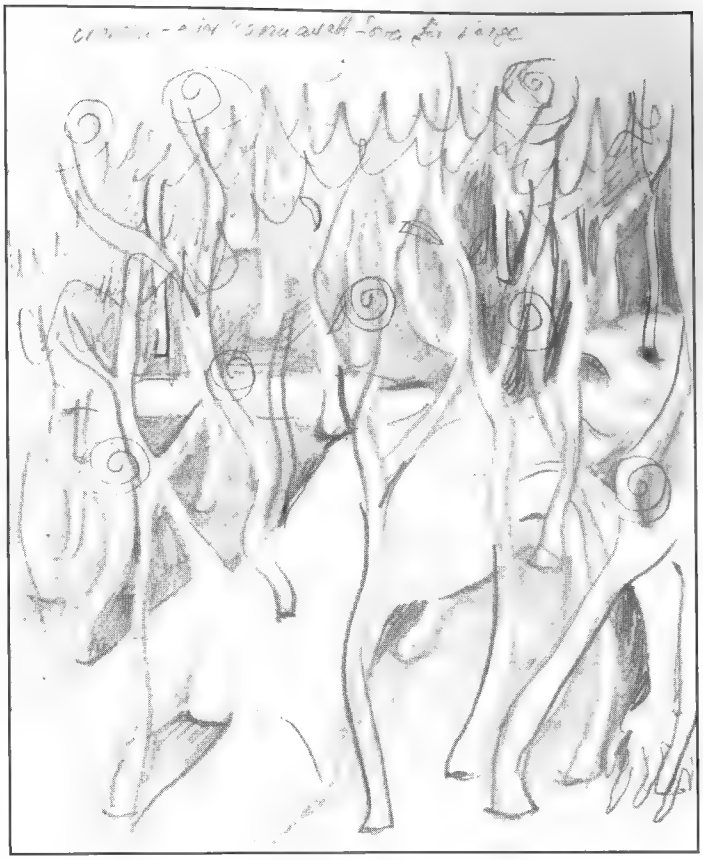

FÖRSTA BILDEN: *En privat skildring av familjen.* ANDRA BILDEN: *En skiss på ämnet Törnrosasömn. Sin vana trogen vänder Lindén detta begrepp på sitt huvud.*

noprästmotståndare, och hon kallar Karl XII för Hjältekonungen, så be mig inte försvara hennes åsikter, för det kan jag inte. Jag vet inte vad det är för en unken vrå av mitt medvetande hon kommer ur.

Nejdå, det skall jag inte *[skratt]*, men jag ser fram emot att den börjar publiceras.

MER POLITISK

Dina teckningar i *DN* har vid flera tillfällen skapat debatt. Nu senast när du kommenterade dagisplatsbristen med teckningen om »Förskolan Krymplingen« *[se förra numrets nyhetsspalt]*. Hur tänker du när du skapar dem?

– Det är en relativt ny erfarenhet för mig att folk blir upprörda. Under mina fyra år på *Expressen* slog jag hej vilt omkring mig och fick inte en enda reaktion. Jo, det var en tant som tyckte illa om en ruta där Vajlet hade satt bindan utanpå byxan, för att den var så fin – med vingar och allt. Man tycker ju att folk kunde ha reagerat på till exempel »Kvinnor är bättre än män, på en hel del sätt! –Till exempel är dom bättre att slå på! – För när dom slår tillbaks gör det liksom inte ont!« Men icke. *Expressens* läsare är nog vana vid att bli äcklade. Det var väldigt högt i tak på den redaktionen, vilket gjorde att det var hemskt roligt att arbeta för dem.

Fast när jag tänker efter, så har jag nog blivit mer politisk, och då blir det kanske också mera brännbart. Namn och Nytt-sidan i *DN* är ju också av tradition en lite småputtrig sida, så jag kan tänka mig att en sån ruta som »Förskolan Krymplingen« kommer som ett slag i magen. Mina teckningar i *Dagens Arbete* har det också varit ett djäkla liv om, speciellt »Horor det är vi allihopa...«. För det mesta har de som blir upprörda över ett skämt missförstått det totalt. Ibland beror missförståndet på otydlighet från min sida, ibland beror det helt enkelt på att min humor är ett snäpp sjukare än deras, och humor *kan* man bara inte förklara. För det mesta kan jag så väl förstå att de blivit upprörda! Jag skäms, och får hålla i mig själv för att inte ringa och be allihop om ursäkt och säga att jag ska aldrig göra så mera. *[Skratt]*

De rutor som upprör folk är ofta de som jag själv gillar bäst, de som är genomtänkta. När det är bråttom blir skämten snällare, för man har inte tid att vässa fram den riktiga udden. De där otäcka skämten bygger alltså ofta på en väl genomtänkt tankegång, och det gör att jag har lätt att försvara dem. Jag försöker låta bli att vara

Vajlet vågar göra det många går och tänker på.

En illustration föreställande en Astahäxa.

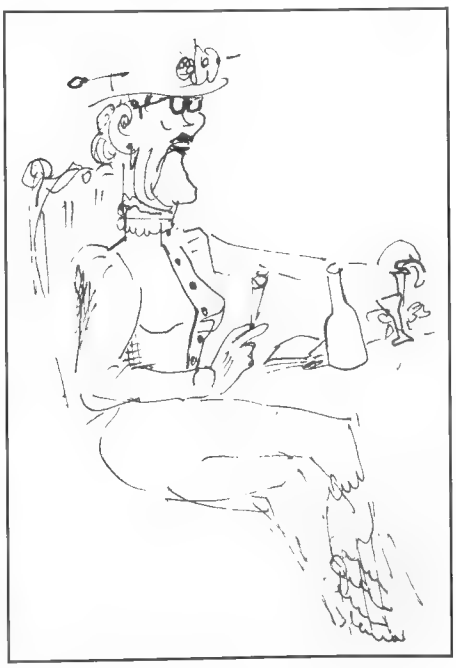

En skiss till den nya serien om »Ragatan«.

»Begravning« – En färdig blyertsillustration till boken »Alvernas hemlighet«, skriven av Emma Landfors och utgiven på Liber, Almqvist & Wiksell 2001.

plump och grov bara för sakens skull. Om jag är det, så är det *för det mesta* (inte alltid) med ett ganska seriöst ärende.

Jo, när man läser albumet »Namnet är Vajlet« slås man av att du nästan alltid verkar ha ett djupare syfte än bara att underhålla.

DÅLIGT BETALT

Nåväl, hur ser en vanlig arbetsdag ut för dig?

– Tja, en bra arbetsdag börjar med att jag tänker efter om jag har något riktigt otäckt att göra i dag. »Vad är värst?«, brukar jag tänka, och så *försöker* jag göra det först. Säg att jag har lyckats med det då... ringt till Skattemyndigheten, till exempel. Då tänker jag efter vad som brinner värst i knutarna, och så sätter jag igång med det. När det gäller dagsaktuella skämtrutor, så går ju mycket av tiden åt till att samla information. Surfa på nätet, läsa tidningar och kolla på TV. Och anteckna hela tiden. En hel arbetsdag kan lätt gå åt till det.

När jag har fått några idéer som känns matnyttiga, skissar jag ner dem lite renare, och så mejlar jag iväg dem till någon som får tycka till. Just nu är det min kille och min pappa som är mina stadigaste bollplank. Är ingen av dem tillgänglig så försöker jag få tag i någon granne. Jag kör upp skisserna i ansiktet på personen i fråga. Sedan tar jag den idén som de fnissade åt. *[Skratt]* Om de inte fnissar åt någon blir jag dyster och får göra om alltihop. Och sen, alltid alldeles för tidigt, är det dags att hämta ungarna.

Ja, det kan inte vara lätt att hålla igång karriär och ha småbarn. Hur ser du på förhållandena för svenska (serie)tecknare i dag? Arbetsmöjligheter, betalning, rättigheter och så vidare.

– Priserna ligger, över hela linjen, för lågt. Är det inte märkligt att illustrationer och fotografier betalas bättre än serier, när serier innebär både idé, textförfattande, textning och teckning? Min erfarenhet är att det tar mycket längre tid att göra en helsidesserie än en helsides skämtruta, hur väl genomtänkt rutan än är. Och det betalas alltid sämre.

Jo, det är en återkommande gåta. Min teori är att beställarna inte förstår hur mycket arbete det är att göra en serie. Att sedan rena illustrationer har ett bättre renommé, är en annan gåta...

– Ja, och i prisförhandlingen tycker jag att varje serietecknare ska försöka se till att priserna höjs. Man kanske tror att det bara är man själv som blir lidande av att man är underbetald, men det är fel. Arbetsgivarna lär sig att man kan få en serie för ett lågt pris, och de kommer att använda det för att sätta press på nästa tecknare de förhandlar med.

Nu verkar det vara hippt att köra svenska serier,

Häxan – En illustration ur boken »Vägen till Saga«.

En skiss till en illustration för en bok om sex och samlevnad som Folkhälsoinstitutet skulle ge ut. Flera andra svenska serietecknare var med och illustrerade, men institutet ångrade sig och gav inte ut den...

och varje tidning med självaktning vill ha en som är originaltecknad för dem. Det är jätteroligt! Mitt råd till nya tecknare som blir erbjudna jobb är det här: Håll i minnet vad tidningen får ut av att ha dig där. Du kanske tycker att du kan jobba billigare för att du är ung och ny. Men tidningen vill ju ha dig just för att du är ung, ny och *hipp*. Det är kvaliteter som jag tycker de ska betala för.

Sen, alla gamla tecknare som knegar på med för låga priser: Löneförhandla, era djäkla skrällen!

Nu använder du till och med den här intervjun för att få ut dina åsikter! *[Skratt]* Men jag håller med dig, flatheten från många serieskapares sida vad gäller att ta rimligt betalt är en av orsakerna till att serier fortfarande inte ses som något lika fint som till exempel illustrationer.

TECKNA LIK

Nåja, nog med gnällande, vad håller du på med just nu?

– Jag tecknar en ruta i veckan, oftast måndagar, åt *Dagens Nyheter*. Varannan månad tecknar jag en bildkrönika i *Dagens Arbete*, och i mellanmånaderna skickar jag in en »Ragata« för senare publicering. Jag har en del små barnboksprojekt som puttrar på sparlåga, för övrigt försöker jag mest få allting att gå ihop.

Vilka drömprojekt har du inför framtiden?

– Jag vill vidareutbilda mig. Jag drömmer om den där konstskolan som inte finns i Sverige längre, där man får teckna lik, gipsbyster, draperingar, djur och växter... Jag vill inte vara någon halvbra tecknare, jag vill bli riktigt djävla hantverksskicklig. Och samtidigt inte fastna i tekniken utan använda den för att bättre uttrycka det jag vill.

Och så drömmer jag om ett stort stipendium, så att jag slipper vara lönsam ett tag, och kan ägna mig åt att experimentera och utvecklas konstnärligt.

Det hoppas jag verkligen att du får! ◄

Bibliografi:

► *»Vagen till Saga« (med Kajsa Grytt). Barnbok. Rabén & Sjogren 2000.*

► *»Namnet är Vajlet – men kalla mig Gud«. Serier och skamtteckningar. Optimal Press 2001*

STRIP! er Danmarks største tidsskrift om serier. Hver tredje måned bydes på artikler, interviews, anmeldelser og nyheder fra hele tegneserieverdenen!

HERGÉ kontra E.P. JACOBS

Nr. 19 er på gaden nu!

Tegneseriens gud: OSAMU TEZUKA

THOMAS OTT: hilsener fra helvede

De tre små grise og den 11. september: HENRIK REHR

TATSUYA ISHIDA: politisk ukorrekthed som humor

Mød også LASSE BO ANDERSEN og SIMON BUKHAVE

Abonnement (4 numre): Skr. 200:-, enkelte numre Skr. 50:-/stk. på Seriefrimjandets postgirokonto 17 36 15-6

FÖRENINGSLIV

På gång i Sveriges serieföreningar • Redaktör – Fredrik Strömberg • fstromberg@telia.com

SERIEFRÄMJANDET

Box 51
232 02 Åkarp
040-30 70 05
fstromberg@telia.com
www.seriefranjandet.com

Så var sommaren passerad och vi tar nya tag i höstmörkret. När detta nummer utkommer står Bokmässan runt hörnet och krafterna fokuseras på denna förträffliga tillställning. Som vanligt finns vi närvarande i Svenska Serieakademins monter, i vilken en lång rad kända serieskapare kommer att sitta och signera. För andra året i rad anordnar vi också »Fanzinverkstad« – eller »Sveriges snabbaste serieförlag« som vi ibland kallar det. Här kommer vi att tillverka seriefanzin från tomma ritpapper till färdiga trycksaker. Kom gärna förbi och delta.

Utgivningstakten för vår bokutgivning Magister Lämpels bibliotek håller så sakteliga på att öka. Lagom till mässan kommer Freddy Miltons tvådelade seriealbum »Williams värld – dekalog över Jantelagen«. Vi planerar fler skissböcker, en bok om Modesty Blaise, en bok om vad serier egentligen är med mera, med mera.

En annan aktivitet som ligger under den närmaste tiden är ett föredrag av den kände belgiske serieexperten, journalisten, författaren med mera Pascal Lefèvre. Han kommer till Malmö och Loftet (Hedmanska Gården, Lilla Torg, Malmö) den 27 september och håller klockan 19.00 ett föredrag om den belgiska kontra den flamländska seriekulturen. Ett föredrag och ett möte du inte bör missa om du är intresserad av seriehistoria, internationella förhållanden och så vidare.

Pascal Lefèvre, en av redaktörerna bakom det banbrytande verket »Forging a New Medium – The Comic Strip in the Nineteenth Century«, kommer till Malmö i september.

Men det är inte nog med det! Förutom redan nämnda aktiviteter formligen sjuder SeF av idéer och framtidsplaner just nu – räkna med att det kommer att hända spännande saker framöver.

FREDRIK STRÖMBERG, ORDFÖRANDE

GÖTEBORGS SEF

c/o Per A. J. Andersson
Box 2408
403 16 Göteborg
031-47 38 57
031-473857@telia.com
www.seriefranjandet.com/goteborg

Göteborgs Seriefrämjande fortsätter under hösten med månatliga filmkvällar i det mindre formatet. Under den gångna säsongen har vi visat »Nausicaä« och »Mononoke hime«, Ralph Bakshis »Sagan om ringen«, filmer från animationsnästet Zagreb samt presenterat skådespelaren och animatören Jan Lööf. Även i höst blir det mycket japanskt.

► **26/9:** »Spirited Away» (Sen to Chihiro no kamikakushi). Hayao Miyazakis senaste film är ett rysligt (vackert) sagoäventyr som slog alla biorekord i hemlandet.

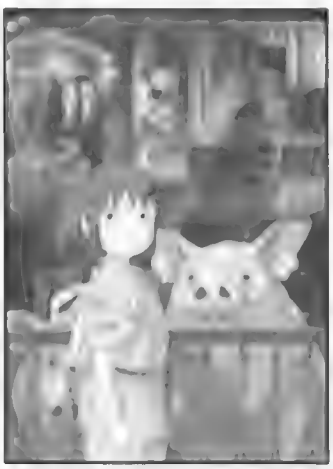

»Spirited Away«, Hayao Miyazakis senaste film, visas hos Göteborgs SeF i september.

► **17/10:** »Nausicaä« och »Mononoke Hime«. En maffig dubbelvisning med två av Miyazakis mest kända filmer. Möjlighet finns även till extra visning senare under oktober, för de som tänker nöja sig med en »tvåtimmasfilm« per kväll. :-)

► **14/11:** »Akira«. Katsuhiro Otomos actionfyllda science fiction-historia efter en egen serie.

► **12/12:** »Crumb«. Vi avslutar året med Terry Zwigoffs dokumentär om en amerikansk serieskapare och dennes lite egna familj. Glögg utlovas!

Gemensam adress för ovanstående möten är c/o Heed/Andersson, Slottsskogsgatan 6 D i Majorna. Ni kollektivtrafikanter åker lämpligen spårvagn 3 eller 9 till Jaegerdorffsplatsen och går två kvarter uppför gatan. Allmän samlingstid är 19.00.

Skicka gärna in er e-postadress till oss (om ni inte redan gjort det), så blir ni även informerade om pubevenemang, Comiquiz-samlingar och annat som arrangeras med kortare varsel.

Väl mött!

PER A J ANDERSSON, SEKRETERARE

SEF SKÅNE

c/o Claes Reimerthi
Assarhusavägen 256
247 36 S Sandby
046-574 11
reimert@algonet.se
www.seriefranjandet.com/skane

Från Sveriges sydligaste lokalförening meddelas att höstterminen nu är i full gång och att vi som vanligt kan locka med ett varierat och spännande föredragsutbud. **DEN 14 OKTOBER** berättar Kalle Forss initierat om serier på Nätet under rubriken »Seriernas ettnollogi«. **DEN 11 NOVEMBER** lyder rubriken »En dag på kapplöpningarna«, ett föredrag som handlar om herrar Stor-Klas och Lill-Klas. Lasse Kristoffersson ritar och berättar. Dessa båda möten går av stapeln på Kvarnby folkhögskola, Industrigatan 4, Malmö.. **DEN 9 DECEMBER** blir det traditionellt julmöte med glögg, pepparkakor, lussekatter och muntra tävlingar för att skingra vintermörkret. Detta möte är förlagt till Studieförbundet Vuxenskolan, Stora Gråbrödersgatan 13, Lund. Samtliga möten startar klockan. 19.00. Förutom föredrag bjuder vi på recensioner, auktioner och allmänt seriesnack.

Vill du ha mer information? Ring 046-574 11 och prata med undertecknad.

CLAES REIMERTHI, ORDFÖRANDE

»Stor Klas och Lill-Klas« är ämnet för ett föredrag i SeF Skånes regi i november.

SEF STOCKHOLM

c/o Ola Hammarlund
Gillerbacken 49
124 64 Bandhagen
08-87 71 04
olahammarlund@hotmail.com
www.seriefranjandet.com/stockholm

Sedan sist har Seriefrämjandet Stockholm hunnit med ett biobesök på »From Hell«, och en föreningspub på tema science fiction (i samarbete med Skandinavisk förening för science fiction). Biobesöket var mycket uppskattat; filmen var välgjord, och efteråt åt vi en matbit och diskuterade likheterna och (inte minst) olikheterna mellan filmen och Moores/Campbells serieoriginal. Det kan bli fler biobesök framöver.

SF-puben var också välbesökt och flera hade med sig serier att visa och diskutera. Samtalet rörde sig från »Star Trek» över »Blixt Gordon« och manga till Comiquiz, och det var en allmänt trevlig kväll.

När detta kommer ut har vi också hunnit med att hålla i SeF:s bord vid »Världens längsta bokbord« på Drottninggatan, söndagen 25 augusti.

Inför hösten planerar vi, i samarbete med Uppsalaföreningen, en uppföljare till förra årets studiebesök på Egmont, i form av ett studiebesök på Full Stop Medias redaktion. Troligen blir det också ett besök på Lasse Åbergs nya museum i Bålsta. Närmare information kommer.

För mer info om lokalföreningen och dess verksamhet går det bra att besöka vår hemsida på www.seriefranjandet.com/stockholm eller att kontakta undertecknad.

OLA HAMMARLUND, ORDFÖRANDE

SEF UPPSALA

c/o Göran Semb
Lings väg 51
754 27 Uppsala
018-50 45 13
sembtex@uppsala.mail.telia.com
www.seriefranjandet.com/uppsala

Ingen information har inkommit från Seriefrämjandet Uppsala, men ta gärna kontakt ändå och hör efter vilka aktiviteter som finns planerade.

SVENSKA SERIEAKADEMIN

Viktor Rydbergsgatan 33
412 57 Göteborg
Kontaktperson: Sture Hegerfors
031-16 21 32
ps@gp.se

Svenska Serieakademin utdelar sitt årliga Adamsonpris vid Bok- och Biblioteksmässan i Göteborg.

Svenska Serieakademin fokuserar just nu på aktiviteterna kring Bok- och Biblioteksmässan i Göteborg – med seminarier, utdelning av Adamsonpriserna med mera. Se nyhetssektionen för en närmare presentation av vad som är planerat.

STURE HEGERFORS, PRESIDENT

NAFS(K)

Box 5030
125 05 Älvsjö
08-72 29 313
kansli@nafsk.se
www.nafsk.se

Kvack! Verksamheten i ankistförbundet NAFS(k) rullar på i riktigt skapligt tempo. I juli hölls vår traditionsenliga sommarkongress Ankon, den här gången i Uppsala, och i november är det dags för vårt årliga höstmöte i Stockholm. Under hösten räknar vi också med att få ut nummer 33 av vår tidskrift NAFS(k)uriren. Och så kommer det två nya nummer av vårt allt ambitiösare medlemsblad Kvacket. Vill du veta mer om NAFS(k)? Hör då av dig till vårt kansli eller ta en titt på vår hemsida!

OLOF SIVERBO, ORDFÖRANDE

MANGAKAI

c/o Zimeon Lundström
Marknadsvägen 123
183 78 Täby
ordforanden@mangakai.org
http://mangakai.org/

Mangakai är Sveriges äldsta och största förening för folk intresserade av manga och animé. Bland våra aktiviteter finns möten, medlemstidning och större evenemang. Under hösten kommer det arrangeras två minikonvent dit Mangakai-medlemmar äger tillträde, och varje vecka ordnas det mindre möten i Huddinge, Täby och Spånga. Mer information finns på http://mangakai.org/. Medlemskap kostar 90:- per år och betalas in på Postgiro 541 405-7, Mangakai. Frågor kan e-postas till ordforanden@mangakai.org.

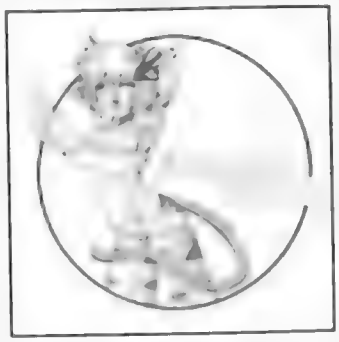

Föreningen Mangakai är nu mer aktiv än på länge.

ZIMEON LUNDSTRÖM, ORDFÖRANDE

SC OF LFMBEC

The Scandinavian Chapter of the Lee Falk Memorial Bengali Explorers Club.
c/o Brian Jensen
schapter@hotpop.com
SC: schapter.bizland.com
LMBEC:
www.ozemail.com.au/~fryr/

Vårt syfte är att hålla minnet av Lee Falk vid liv och skapa en god gemenskap för vuxna Fantomen-fantaster och samlare. Detta gör vi genom att träffas minst fyra gånger per år, två av dessa träffar är fasta. Eskilstuna-träffen den 16 juni var en stor framgång med 18 medlemmar och fyra hedersmedlemmar som hade kungligt roligt med fin uppbackning från personalen på ParkenZoo. Vi planerar att ha en träff i Stockholm med studiebesök på Egmontredaktionen i månadsskiftet november-december. Mellan träffarna håller vi kontakten genom vår e-postgrupp och vår hemsida. Vi finansierar vår verksamhet genom försäljning av »goodiebags« med för varje tillfälle unikt producerat Fantomen-material till närvarande medlemmar på träffarna.

Vi har valt in bland annat Claes Reimerthi, Hans Lindahl, Kari Lepännen, Lennart Moberg och Rolf Gohs som Hedersmedlemmar och har nästan alltid Hedersmedlemmar som gäster vid våra träffar. Som garanter för att vår verksamhet sker i god Fantomen-anda har vi Sy Barry och Ulf Granberg som »Patrons«. Mer information om oss och hur du blir medlem får du på vår hemsida.

BRIAN JENSEN, ORDFÖRANDE SC

BLUEBERRY CLUB

c/o Peter Wahréus
Anders Reimers väg 13
117 50 Stockholm
08-658 66 14
blueberry_club@hotmail.com

Ingen information har inkommit från Blueberry Club, men ta gärna kontakt ändå och hör efter vilka aktiviteter som finns planerade.

NORSK TEGNESERIEFORUM (NTF)

c/o Serieteket
Postboks 2017
NO-0505 Oslo
www.tegneserieforum.org
Kontaktperson: Morten Harper,
morten@harper.as

Alle som liker å lage tegneserier utfordres til å delta i årets serieduell i regi av Norsk Tegneserieforum (NTF). Alle kan delta i konkurransen, og innleveringsfrist er **15. OKTOBER.**

Tema for konkurransen er »Tegneserier«. Bidraget skal ikke være lenger enn 12 sider. Det konkurreres i to klasser: en for aldersgruppe til og med 16 år, og en for aldersgruppe over 16 år. Vinnerne kåres av en jury bestående av redaktører i ulike tegneserieforlag samt medlemmer av NTF:s styre. Premien er ære, beundring og tegneseriebøker.

Alle deltagere må oppgi navn , adresse, telefonnummer og alder.

Spørsmål om tegneseriekonkurransen rettes til: Espen Jørgensen på espen@jorgensen.ac eller Berit Petersheim på Serieteket (telefon: 22 35 65 83 / e-post beritpe@deich.folkebibl.no).

Bidrag til konkurransen leveres eller sendes til Serieteket, Deichmanske bibliotek, Grünerløkka, Schous plass 10, 0552 Oslo. **SENEST 15 OKTOBER!**

MORTEN HARPER

TEGNESERIEMUSEET I NORGE

Hadelandsgården
NO-2760 Brandbu
0047- 61 33 99 20
Kontaktperson: Jan P. Krogh

Tegneseriemuseet i Norge har gleden av å invitere til åpningen av høstens utstilling med illustratøren og tegneseriekunstneren Tore Deinboll. Kunstnerens datter Torbjørg Deinboll vil fortelle om farens arbeider. Utstillingen vil bl.a. bestå av en ukjent serie laget i sin helhet av Tore Deinboll, »Halmrose Co.« Onsdag 14. august 2002 kl. 13.00.

Velkommen!

JAN P. KROGH

FREDRIKSTAD TEGNESERIEFORUM

c/o Øyvind Braaten
Stenholtsvej 43
NO-1738 Borgenhaugen
0047-69 97 06 44
o@braaten.as alt. heidi.braaten@denofa.no
www.tegneserieforum.com

Fredrikstads Tegnserieforum fortsetter med månedlige møter på St.-Croixhuset i Fredrikstad. Møtene er siste onsdag i hver måned kl. 19.30 i atelieet. Terminliste for høsten 2002 er som følger:

▶ **28. AUGUST:** Crossgen. Jon Løvstad presenter forlaget bak seriene i det norske bladet Magic Fantasy nummer tre. Olav Tokerud kommer med et spennende innslag. Utlodning med signerte premier. Nyheter. Møtet blir hjemme hos Olav Tokerud.

▶ **13.–15. SEPTEMBER.** Vi besøker Raptus-tegneseriefestival i Bergen.

▶ **25. SEPTEMBER:** Vi mimrer fra Raptus. Utlodning av signerte premier. Nyheter. Konkurranse v/ Tore Nilsen. Møtet blir på St.Croix-huset i Fredrikstad, atelieet, 3. etasje. kl. 19.30.

▶ **30. OKTOBER.** »Fantomets Sølbryllop«. Alle landets Fantomet-interesserte er herved invitert. Påmelding til o@braaten.as. Utlodning av bl.a. Fantomet-premier (australske og amerikanske Phantom, m.m.). Nyheter. Konkurranse om Fantomet v/ Hans Erik Skoglund. Feiringen blir på St. Croix-huset i Fredrikstad, atelieet 3. etasje kl. 19.30

▶ **NOVEMBER:** Comiquiz. Tid og sted blir offentligjort på møtene.

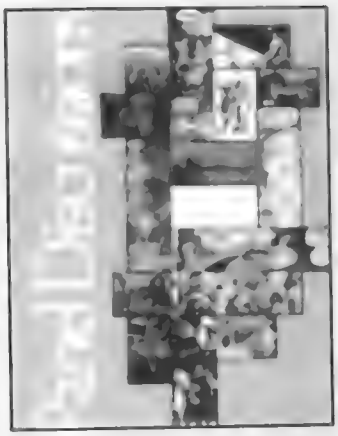

Den nya faktaboken »Panel Discussions« är föremål för studier på ett möte hos Fredrikstad Tegneserieforum i höst.

▶ **11. DESEMBER:** »sidekomposisjon«. Vi bruker den nye amerikanske boka »Panel Discussions« fra forlaget TwoMorrows for å finne eksempler på hvordan tegneserie-sider kan bygges opp. Konkurranse v/ Kristin Billington. Utlodning med signerte premier. Nyheter. Møtet blir på St. Croix-huset i Fredrikstad, atelieet 3. etasje kl. 19.30.

For mer informasjon se www.tegneserieforum.com.

ØYVIND BRAATEN, SEKRETÆR FTF

ÖVRIGA

Är du med i en förening med serieanknuten verksamhet? Vill ni bli fler? Hör av dig till B&B/Tegn med namn och adress på en kontaktperson, uppgifter om vad ni sysslar med, när ni har möten, och så vidare. Listning på den här sidan kostar ingenting, men ger tillfälle att locka nya medlemmar ur B&B/Tegn:s läsekrets. ◄

Den maniske mannen

– *Ny samlivsskildring av Anna Fiske*

av **MORTEN HARPER**

Hva gjør ei ung jente når drømmeprinsen plutselig skifter personlighet? Anna Fiske forteller i sitt nye album om forholdet til en manisk-depressiv mann.

TIL HØYRE: *»Snakke med dyr« er Anna Fiskes andre soloalbum utgitt på No Comprendo Press.*

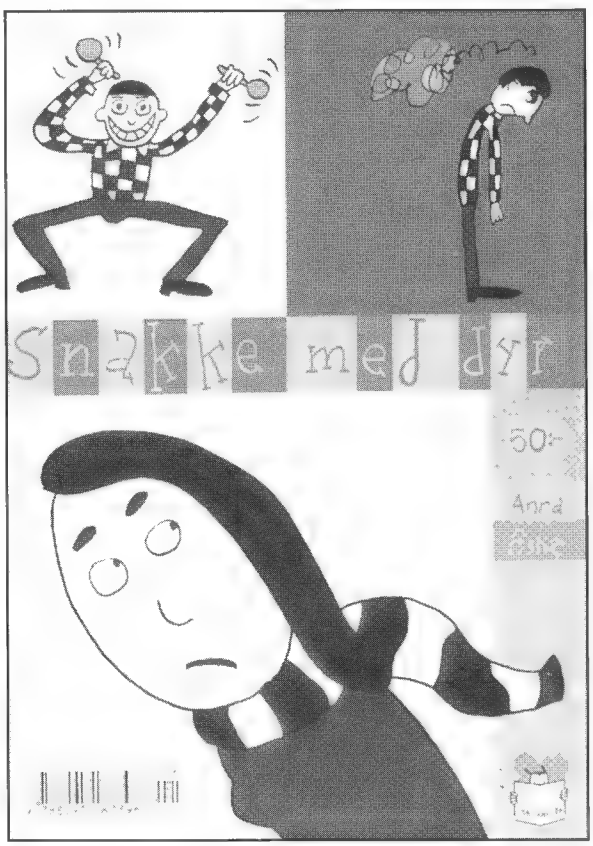

Du blir ganske enkelt redd når oppførselen og humøret svinger så mye at det er vanskelig å forstå han er samme mann som du ble forelsket i. Det er ekstra sårt fordi du er så glad i ham, forteller illustratøren Anna Fiske (37). I tegneserien »Snakke med dyr« (No Comprendo Press) forteller hun om sitt eget ungdomsforhold til en mann som var manisk-depressiv.

I serien forelsker unge Mari seg i en kjekk filosofistudent, som er både overstrømmende og romantisk. Så en dag kommer han hjem med nye klær, og slår fast at »vi kan ikke tilbringe våre liv sammen mer«. Han henter en kniv og en melpose, og viser henne hvor lett det er å ta livet av seg: »Bare svisj. Så er det over. Blodet har vakker farge.«

NEDE: *Selv om serien er basert på egne erfaringer, har Fiske lagt til nye personer og hendelser for å få mer distanse til historien.*

– Serien foregår i nåtiden, men historien er basert på mine egne erfaringer for snart tyve år siden, sier Fiske.

Mari får liten støtte fra venner og foreldre. Serien viser hvordan omgivelsene trekker seg unna når noen får personlige problemer. Fiske forteller at da hun ringte mannens foreldre, nektet de å tro henne.

– De lo av meg, mente jeg var helt sprø som kunne påstå noe slikt. Slike reaksjoner gjorde at jeg trodde problemet lå hos meg. Det tok mange måneder før jeg tenkte på og fant ut at han hadde en psykisk lidelse.

Tittelen »Snakke med dyr« henspiller på at Fiskes kjæreste mente han hadde spesiell kontakt med dyrene når han var manisk.

– Jeg valgte tittelen fordi den er litt morsom. Jeg ville få frem det komiske i atferden hans, som også var en del av lidelsen. Dessuten var det å leve sammen med ham når han var manisk, som å skulle snakke med dyr.

TIL VENSTRE: *I løpet av serien modnes Mari, og frigjør seg fra kjæresten. Hun vil ikke lenger utslette seg selv for å berge forholdet.*

NÆRHET OG AVSTAND

I de maniske periodene forlater kjæresten Mari. Fiske skildrer oppgittheten og det sviket Mari føler når han plutselig fjerner seg fra henne.

– Han bruker henne, sier Fiske.

– Jeg følte at når han var deprimert, trengte han meg og sugde til seg all trøst han kunne få. Når han så kom i en manisk periode, var det som om vi ikke kjente hverandre lenger.

Fiske sier at serien ikke er et personlig oppgjør med ekskjæresten. Hun mener hun har fått distanse til hendelsene slik at hun kan betrakte dem uten å bli følelsesmessig opprørt.

– Jeg tror det hadde vært vanskelig å lage en slik serie rett etterpå. Det ville bare blitt bittert, forteller hun.

– Serien har vært terapeutisk å arbeide med, fordi jeg nok en gang har tenkt gjennom hva som skjedde. Jeg håper også at serien kan si noe og hjelpe andre som har opplevd det samme. Da tenker jeg ikke bare på samliv med en manisk-depressiv partner, men hele det med å få et parforhold til å fungere.

Selv om serien er selvbiografisk, er ikke Mari identisk med virkelighetens Anna.

– Jeg brukte et annet navn fordi jeg ville ha litt mer distanse og ikke låse meg i historien. En del hendelser og personer, som Maris foreldre og søsken, er oppdiktet.

I løpet av serien modnes Mari slik at hun konfronterer kjæresten med problemene. Hun er glad i ham, og er redd for at han kan skade seg hvis hun avslutter forholdet.

– Hun er oppdratt til å gi og føle omsorg. Men når han ligger med en av hennes venninner, er det som om selvbevaringsdriften hennes endelig kobler inn. Hun vil ikke lenger utslette seg selv for å berge forholdet.

Dermed reiser Mari til en annen by. Og hun brenner alle kjærlighetsbrevene.

– Det gjorde jeg faktisk. Jeg var så sint på hele ham og forholdet at jeg måtte la det gå utover noe, forteller Fiske.

SKIFTER KJØNN

Fiske har også tidligere skildret særegne parforhold. Tegneserien »Forvandlingen« (No Comprendo Press 1999) er en samlivsfarse om en kvinne som blir til mann.

– Jeg lekte selv med tanken på hvordan det ville være å leve som mann, forteller Fiske.

– En gang jeg var ute på byen, la jeg merke til en selvbevisst og sikker karrierekvinne, og spurte meg selv hvordan hun ville reagere hvis hun ble forvandlet.

Albumet handler om reaksjonene på forvandlingen: om ektemannen som blir molefonken da kona blir mer macho enn ham selv, om andre kvinner som blir hysteriske etter den maskuline Kari, og om gynekologen som vil forske på henne.

– Serien er ironisk, en blanding av humor og alvor, sier Fiske.

– Temaet er vel egentlig en kvinne som gjennomgår en krise, og at det kan være positivt. Kari får et bedre liv etterpå. Krisen gir henne anledning til å tenke etter.

Innimellom tegneseriene, illustrerer Fiske for magasiner, lærebøker og skjønnlitteratur. Hun har kontorplass i arbeidsfellesskapet Basta Illustrasjon *(www.basta.no)*. Til høsten utgir hun i Sverige en barnebok med figuren Palle Puddel. Typisk for både illustrasjonene og tegneseriene hennes er en naivistisk og personlig stil.

– Jeg kunne ikke lage slike serier i en naturalistisk tegnestil. For det første er dette min stil. Men jeg synes også det är viktig å få frem personlige følelser i bildene, ikke bare teksten. Det är slik jeg arbeider som illustratør. Jeg forsøker å finne bestemte stemninger og følelser. ◄

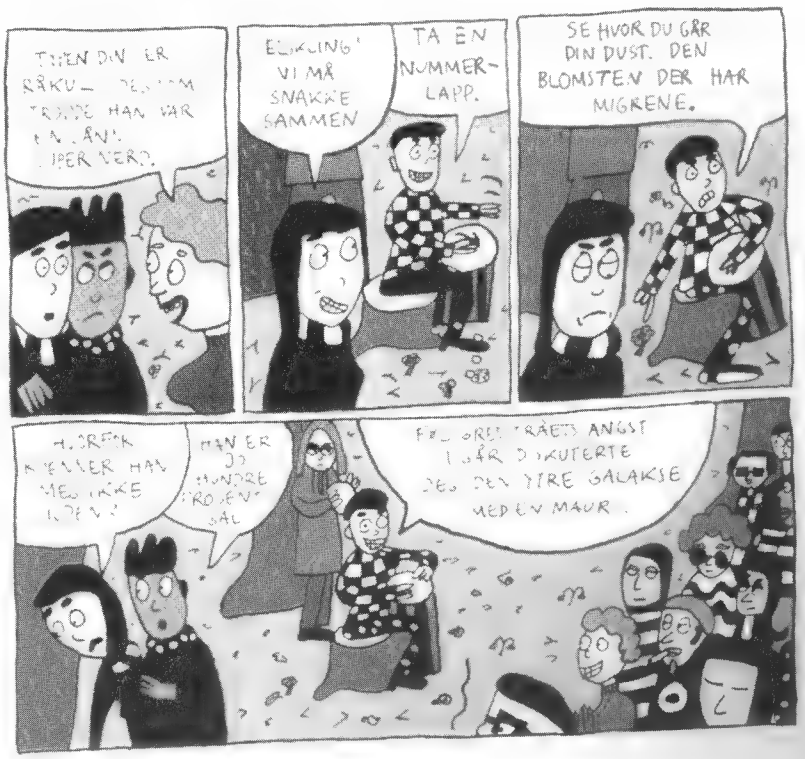

NEDE: *Tittelen »Snakke med dyr« henspiller på at Fiskes kjæreste mente han hadde spesiell kontakt med dyrene når han var manisk.*

Marjane

– kvinnan bakom den upp

av **POUL PETERSEN**

Marjane Satrapi är iranska bosatt i Frankrike. Med »Persepolis« har hon skapat en av senare års mest uppmärksammade serier på den franska marknaden, en underhållande, rörande och skakande serie om en uppväxt i Iran under den islamska revolutionen.

Satrapi

märksammade »Persepolis«

Andra delen av Marjane Satrapis självbiografiska albumserie »Persepolis« vann priset för bästa manus vid den stora europeiska seriefestivalen i Angoulême i vintras. Vid det franska förlaget L'Associations monter på festivalen alternerade en kedjerökande Satrapi mellan att signera böcker och att ge intervjuer. I Frankrike har hon blivit ett mindre mediefenomen, omsvärmad av både dagspressen, litteraturtidskrifterna och damtidningarna.

– Det är egentligen inte så märkligt. Jag är inte bara kvinna, vilket är ovanligt nog i seriebranschen, utan även iranier, och det finns inga serier i Iran, trots en tradition för miniatyrmåleri. Dessutom har jag faktiskt inget emot att bli intervjuad. Jag har ju trots allt redan gjort serie av mitt eget liv. Och nog kan jag hålla låda alltid, säger Satrapi själv.

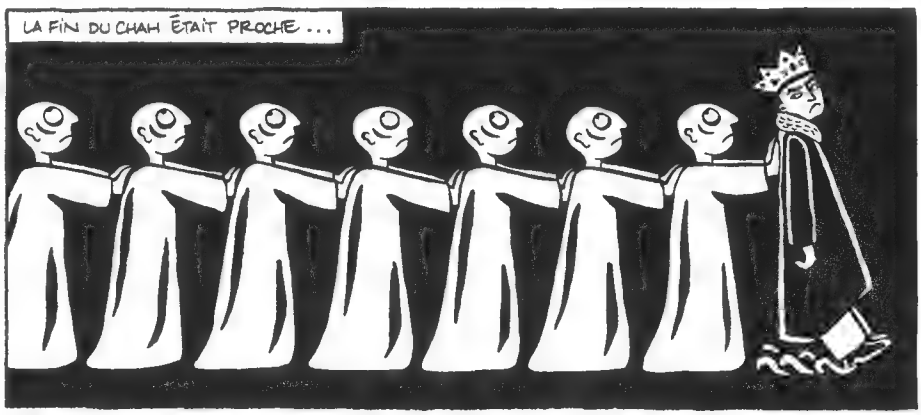

Ofta använder sig Satrapi av ett symboliskt bildspråk, som här när offren för militärens mord på demonstranter varslar om shahens fall.

UDDA FAMILJ

Marjane Satrapi är född 1969 i Rasht, nära Kaspiska havet. Hon är uppvuxen i Teheran, där hon gick i fransk skola. Efter några år utomlands i Österrike återvände hon till Teheran, där hon studerade på konstakademin, för att därefter flytta vidare till Frankrike. Först bodde hon i Strasbourg, där hon fortsatte sin konstnärliga utbildning, och därefter i Paris, där hon genom franska vänner blev bekant med serieskaparen David B., för vilken Satrapi berättade historien om sin udda familj.

Det var historien om gammelmorfadern, som var den siste av de iranska kungarna av Qadjar-dynastin, om mammans morbror Fereydoune, som försökte upprätta en demokratisk republik i nordvästra Iran, om morbrodern Anouche, som efter att ha bott i exil i Sovjet arresterades av shahen och avrättades av det islamska styret, om den feministiska mamman, och om pappan, som trots sina kommunistsympatier körde runt i Cadillac. David B. uppmanade självfallet Satrapi att göra en serie av det hela.

Satrapi var – och är fortfarande – först och främst barnboksförfattare och -illustratör, och hon har alldeles nyligen fått utgivet två nya barnböcker. Men hon är också mycket förtjust i seriemediet, och kastade sig med stor entusiasm över uppgiften. Goda råd fick hon från David B., och att Satrapi låtit sig inspireras av hans berättarteknik kan anas i hennes serier.

I november 2000 utkom så första volymen av »Persepolis« – den första serien någonsin tecknad av en iranier.

STOR OCH LITEN HISTORIA

Albumet berättar om de första tio åren i Marjane Satrapis liv. Marjane, med smeknamnet Marji, växer upp i ett Iran styrt av den enväldige shah Reza Pahlavi, ett Iran präglat av politiskt förtryck, ekonomiska klyftor och en växande islamsk fundamentalism.

I korta, anekdotliknande kapitel berättas både den stora och den lilla historien. Den stora skildrar shahens storhetsvansinne, massakrerna på demon-

Ett folkligt uppror fick 1979 shahen på fall. Det islamiska maktövertagandet kom smygande åren därefter. »Den islamiska revolutionen« var en beteckning som Khomeini-styret hittade på i efterhand.

stranter och tortyren av politiska fångar. Den lilla, men minst lika viktiga, historen handlar om Marji och hennes familj, om barnflickan som berättar de mest ohyggliga godnattsagor för henne, och om Marjis barndomsdröm att bli profet.

Och de två historierna länkas snart samman, eftersom Satrapi på mödernet är släkt med den kung som shahen en gång avsatt vid en militärkupp. Verkligheten är onekligen märkligare än dikten.

BRA MINNE

Satrapis teckningsstil är enkel och oslipad, men oerhört expressiv.

– Jag tecknar inte särskilt bra. En del säger att jag har en medvetet naiv teckningsstil, men det är fullständigt fel. Snygga teckningar intresserar mig inte. Bilden är ett redskap för att berätta en historia, och har inget värde i sig. Jag hoppas det här kan inspirera andra människor som inte heller är virtuosa tecknare, säger hon själv.

Ett litet genidrag i Satrapis berättarteknik är att händelserna – stora som små – ses genom barnet Marjis ögon. Först handlar det om den lilla flickans naivitet och nyfikenhet, och därefter i volym två om tonåringens cynism och upprorslust.

Speciellt imponerande är Satrapis förmåga att skildra situationer och ordväxlingar som ägde rum medan hon själv fortfarande var mycket ung.

– Jag har bra minne, det har omständigheterna tvingat mig till. Jag var tvungen att lämna Teheran och mina föräldrar när jag var fjorton, och hamnade i Österrike, där jag inte ens kunde språket. Så jag tänkte mycket på mitt förflutna, och varje gång jag stötte på problem tänkte jag på mina föräldrar, på vad de skulle ha sagt eller gjort. Jag kan minnas den perioden i detalj, för det blev mitt sätt att fungera på, berättar Satrapi.

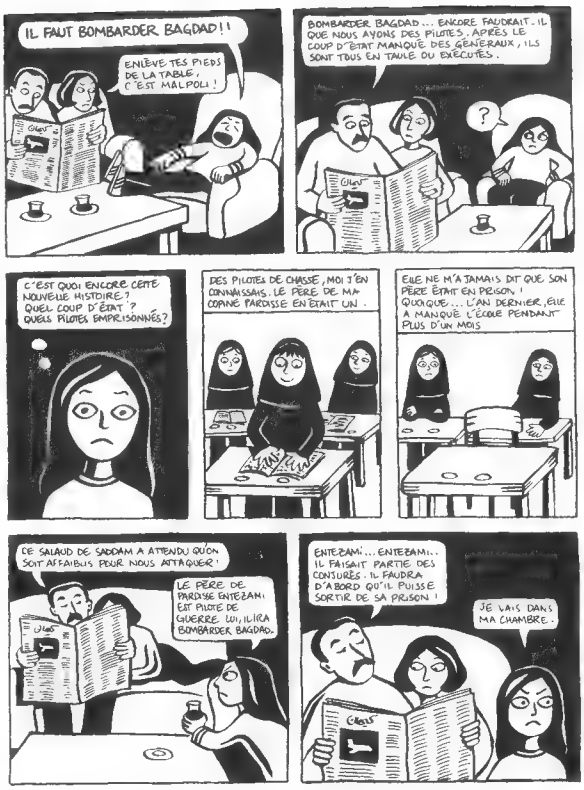

Krigen mellan Irak och Iran får nationalkänslan att öka i den 10 åriga Marjane. Hon ändrar snabbt åsikt eftersom det iranska styret använder situationen för att rensa ut den inre oppositionen - som till exempel de i Amerika utbildade jaktpiloterna.

Hon tvekar heller inte att använda cliffhangers då och då. Exempelvis slutar första delen av »Persepolis« just när de första irakiska Scud-missilerna slår ner i Teheran.

DEN ISLAMSKA REVOLUTIONEN

Efter shahens fall följde det som brukar kallas den islamska revolutionen, vilket skildras i den andra delen av »Persepolis«.

Händelserna följde slag i slag, efter hand som islamisterna besatte den ena maktpositionen efter den andra, och satte kurs rakt mot medeltiden. Ockupationen av den amerikanska ambassaden (vilken förhindrade iranier med amerikanskt visum att fly till USA). Stängningen av universiteten tills »icke-islamska« böcker och lärare rensats ut. Könsuppdelningen av hela utbildningssystemet. Genomförandet av strikta klädregler och stränga straff för alla som går »icke-islamskt« klädda. Införandet av sharia-lag. Och den begynnande förföljelsen av regimmotståndare, däribland många som just blivit frisläppta ur shahens fängelser.

Det var inte alltid folk blev dömda för någonting. Ofta blev de helt enkelt mördade av de nyinrättade revolutionsgardena. En vän till Satrapis far återfanns till exempelvis död i sitt badkar – han var dränkt, men bara hans huvud fanns under vattnet.

Det offentliga klimatet förändrades. Bristande entusiasm för religionen blev livsfarligt. Den tioåriga Marjis mor uppmanade henne att ljuga. »Om någon frågar vad du brukar göra om dagarna, så säg att du brukar be. Förstått?«

Satrapi visar här i en sekvens hur hon utsattes för »förhör« av »Revolutionens väktare«, som självutnämnt tagit på sig att se till att allt som har med USA skall förbjudas.

Som barn ville Satrapi gärna vara profet. Det var det dock bara hennes mormor som tyckte var en bra idé.

KRIGET

1980 beslöt Iraks diktator Saddam Hussein invadera Iran, och det blodigaste kriget under de senaste tjugofem åren tog sin början. Kriget ledde till död, ödeläggelse, varubrist och ett ytterligare förråande av den iranska regimen, som utnyttjade tillfället att utplåna den inre oppositionen.

1982 insåg Saddam att kriget inte kunde vinnas, och föreslog ett fredsavtal, samtidigt som Saudi-Arabien erbjöd sig att betala alla krigsskador. Men Khomeinis styre i Iran tillbakavisade erbjudandet. »Vi avvisar denna påtvingade fred«, deklarerade regimen, och svor att man skulle erövra den heliga shiitiska staden Karbala djupt inne i Irak. Kriget fortsatte i ytterligare fem år, vilket ledde till ytterligare en dryg miljon döda.

»När jag tänker på att det kunnat undvikas, vill jag bara kräkas«, hostar den tolvåriga Marji i albumet, och tröstar sig med sitt livs första cigarett. Helt i linje med skildringen av både den stora och den lilla historien är Marjis upproriska rök-ceremoni också en följd av att hennes mor satt henne i husarrest sedan hon börjat skolka.

Den islamska regimens paranoia och brutalitet tilltar i kraft, och förtrycket och förföljelsen av envar verklig eller inbillad motståndare överträffar allt vad shahens presterat.

Trots – eller kanske snarare i trots mot – det massiva förtrycket försöker Marjis familj och vänner att leva ett normalt liv. De håller fester med musik (olagligt!), dans (olagligt!) och alkohol (ännu mera olagligt!). De lyckas också, men ofta med mycket små marginaler. Risken att bli arresterad (»för vad som helst«, som Satrapi uttrycker det), liksom den minst lika överhängande risken att bli dödad under ett irakiskt missilangrepp, finns alltid där, och lägger sitt tunga täcke över vardagen.

Mötet mellan det normala och det ohyggliga kan bli förlamande, som när Satrapi i en och samma sekvens skildrar hur iranierna röjer irakiska minfält genom att skicka ut obeväpnade barn över frontlinjen – samtidigt som hon själv tolv år gammal går på sin första fest med vännerna.

Det kan låta som en katalog över ohyggligheter, men i stället lyckas Satrapi skildra just det dagliga livet med en värme och humor som är sällsynt i seriemediet. Och inte ens det hemska skildras helt utan ett visst mått av svart humor.

TVÅSPRÅKIG

Genom att sätta sin dotter i fransk skola – Satrapi säger själv att hon har både persiska och franska som förstaspråk – såg Marjis föräldrar till inte bara att hon fick en ordentlig yrkesutbildning, utan också att hon fick en kritisk inställning till omvärlden.

Sedan de utländska skolorna stängts (»symboler för världskapitalismen«, kallar islamisterna dem) hamnar Marji sedan i den könsuppdelade koranskolan med allt vad den innebär av religiös indoktrinering – något som dock inte biter särskilt bra på Marji och hennes klasskamrater, vilka alla tidigare har gått i världsliga skolor.

– Medierna ger ofta den bilden att människor som bor långt borta, i en annan kultur, är så olika oss. Det är inte sant. Det är först när man förstår att »de andra« fungerar likadant som man själv gör, som man blir berörd. Jag hoppas att fransmän som läser »Persepolis« tänker: »Det var som fan! Jag lyssnade också på Kim Wilde, men att en iransk unge kunde hamna i livsfara bara genom att äga ett band med Kim Wilde, det hade jag ingen aning om.« Alla har sett på TV eller läst i tidningarna vad de religiösa fundamentalisterna har gjort med Iran, men det som är intressant att berätta, är att jag som trettonåring hade samma intressen som en jämnårig fransk tjej, säger Satrapi, som själv tretton år gammal nätt och jämnt lyckades undkomma revolutionsgardisterna eftersom hon tvingats lära sig ljuga tillräckligt bra.

EXIT IRAN

Då den fjortonåriga Marji först kommer i handgemäng med en påstridig lärarinna på skolgården, och kort därefter säger emot en annan lärarinna som hyllar det islamska styrets stora förtjänster, ser föräldrarna ingen annan utväg än att skicka sin dotter i exil till mammans väninna i Wien, innan det går fullständigt galet.

Där slutar andra volymen av »Persepolis«, med att den fjortonåriga flickan tvingas lämna familj och land och gå en oviss framtid till mötes. Tredje volymen kommer att handla om tiden i Österrike.

– Jag återvände till Wien för att förbereda det arbetet. Men först tänker jag göra ett album om kvinnor i Iran. Det kommer att handla om fånigheter, skrönor och annat intressant. Jag har hört de mest otroliga historier, kryddade med de spåkliga grovheter som bara kvinnor kan hitta på…

Marjane Satrapi har med »Persepolis« till försäkrat sig en position som persona non grata i Iran. Dit är hon inte välkommen längre.

– Mina föräldrar avråder mig från att resa hem, åtminstone för tillfället. De ser hellre att jag är lycklig långt borta från dem, hellre det än motsatsen, säger Satrapi.

Å andra sidan har hon blivit en av de mest hyllade nya serieskaparna i Frankrike – och detta högst välförtjänt. »Persepolis« är ett mindre mästerverk, och borde också kunna hitta en förläggare här hemma hos oss! ◄

► *»Persepolis« utges på franska av forlaget L'Association. Volym 1 är på 80 sidor, volym 2 på 88, båda i svartvitt. Pris 14 euro.*
► *Artikeln har tidigare tryckts i den danska serietidskriften Strip! Översättning Peter Nilsson.*

Marjane Satrapis föräldrar hade en ung kvinna som hemhjälp – något som i tidig ålder gjorde Satrapi medveten om sin familjs privilegierade status.

Søpler til seriebransjen

OPPE: *Hovedmennene bak antologien »Søppel« Håvard S. Johansen (fra venstre), Espen Jørgensen og Geir Moen. Foto: Øyvind Holen*

av **ØYVIND HOLEN**

Antologien Søppel vil legge seg mellom Forresten og Smult – mellom personlig undergrunn og mainstream-humor. Første nummer av antologien byr på alt fra psykothrillere og fantasy til sosialrealisme og rene formeksperimenter.

En blanding av Conan og Clint Eastwoods ensomme pistolmann massakrerer innbyggerne i en småby i Vesten. Et kjærestepar går tur i skogen. Fem sløvinger skal på bygdefest, men ender opp som massemordere. Og en manns skjebne er uløselig knyttet til en gul teddybjørn.

Jo da, den ferske tegneserieantologien *Søppel* leverer når den lover et blad med stor variasjon og historier litt utenom det vanlige.

– Vi er på et vis et alternativ til alternativene, sier *Søppel*-redaktør Espen Jørgensen (23).

Den ambisiøse antologien er gitt ut av det ferske forlaget Kick Ass Comics, som tidligere har to numre av Geir Moens *Ghasp* på samvittigheten, samt *En eim av fisk* – en promoutgave av det som ble *Søppel*, gitt ut på Raptusfestivalen 2001.

Første nummer av antologien rommer flere gamle og nye navn: Geir Moen bidrar med splatter-westernen »The Lost and The Clown of the Town« (tidligere gitt ut i *Magnum*,

TIL HØYRE: *Øyvind Lauvdahls »Fragmenter« er blitt sett i flere antologier, og nå også i »Søppel«.*

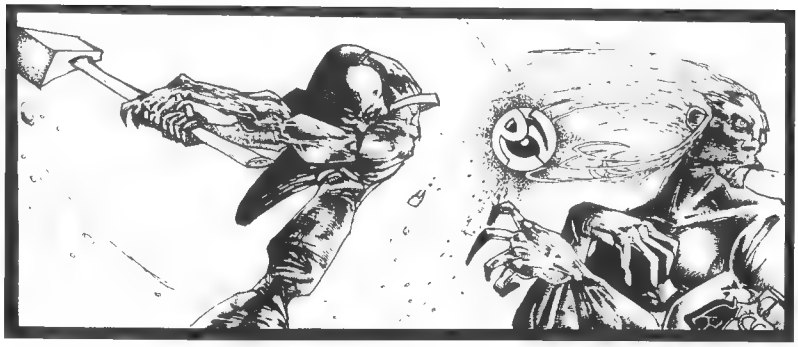

kulturråd (Moen tok livet av flere av personene i tegneserieutvalget i andre nummer som takk) gikk utgivelsen allikevel rundt, med et samlet salg på nesten 8000 blader av to numre av *Ghasp*. Etter prøvekjøringen med *En eim av fisk* i fjor, er det nå klart for ambisiøse *Søppel*.

– Vi savnet norske serier vi selv hadde lyst til å lese og ikke bare appellerte til det norske seriemiljøet. Tittelen spiller på at tegneserier fremdeles blir sett på som simpel og barnslig underholdning, sier Jørgensen, som også jobber i tegneseriebutikken Outland.

– Men det er jo nettopp det det er, parerer Moen (26).

OPPE TIL VENSTRE: *»Gulebamse« av Jørgen Brekke og Håvard S. Johansen er en skrekknovelle i god EC-tradi sjon.*

men da i feil rekkefølge), »Frakk« (skrevet sammen med Geir Vedeld) og en tittelløs serie i kompaniskap Knut A. Solberg. Øystein Thorsen holder seg til mørk science fiction, mens Jørgen Brekke og Håvard S. Johansen leverer en skrekknovelle i god EC-tradisjon.

Hans Marius Haukedal serverer en langt mørkere utgave av »Sløvingene« enn vi kjenner fra *Larsons gale verden*, mens Siv Nordsveen imponerer med sin seriedebut, den søte fantasyserien »Mellanborg«. Ellers bidrar Øyvind Lauvdahl og Kristian L. Fredriksen med korte serier.

OPPE TIL HØYRE: *Typisk Geir Moen-ultravold fra »The Lost and The Clown of the Town«.*

PSYKOTHRILLER

Der *Fidus* og *Forresten* har blikket rettet trygt mot personlige og kunstnerisk ambisiøse amerikanske undergrunnsserier for inspirasjon, er Kick Ass-tegnerne mer inspirert av amerikansk og engelsk mainstream – som fantasy- og skrekkseriene fra Vertigo eller det dypt ironiske og energiske science fiction-bladet 2000 *AD* i Moens tilfelle.

– Vi ønsker med tiden å kunne leve av å lage tegneserier, men finner oss i dag ikke til rette i det norske seriemarkedet. Der må du enten tegne striper eller undergrunnsserier for å slippe til, forklarer Johansen, som selv bidrar med

TIL VENSTRE: *Kick Ass Comics håper å gi ut »Søppel« to ganger i året.*

HVERT FEMTE ÅR

Ambisiøse og idealistiske tegneserieantologier oppstår i femårssykluser kan det virke som. I 1993 fikk vi *Fidus* med Christopher Nielsen og Steffen Kverneland i spissen. I 1997 førte plassmangel i *Fidus* til at konkurrenten *Forresten* kom til – med navn som Jason og Jens K. Styve mellom permene.

I år er det tegnere som Moen (26), kjent for »Blodøks« i *Conan* og »Asfalt« i *Larsons gale verden*, og Håvard S. Johansen (24) som utgjør stammen i 84 sider store *Søppel*.

– Jeg slapp ikke til i *Forresten* med mine serier, så da var det bare å prøve på egen hånd, forklarer Moen.

Resultatet ble Kick Ass Comics. Uten støtte fra Norsk

FØRSTE TIL VENSTRE: *Siv Nordsveens »Mellanborg« er den eneste serien i »Søppel« som Norsk kulturråd syntes var god nok til støtte.*

ANDRE TIL VENSTRE: *Hans Marius Haukedals »Sløvingene« får vist seg fram i en mørkere utgave enn vi kjenner fra »Larsons gale verden«.*

FØRSTE TIL HØYRE: *»Uavhengighetens pris« av Espen Jørgensen og Kristian L. Fredriksen skal gis ut i USA, i antologien »United Front« fra forlaget Cartoon Militia.*

ANDRE TIL HØYRE: *Mer Moenvoldsomheter, denne gang i kompaniskap med Knut A. Solberg.*

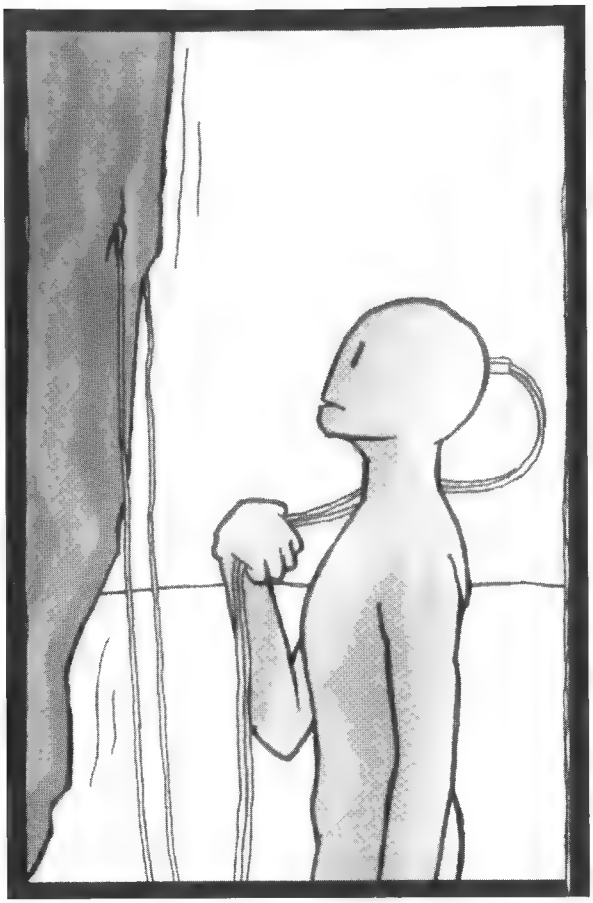

psykothrilleren »Gulebamse« – som refererer til klassiske amerikanske skrekkserier i både tematikk og oppbygging.

Troikaen etterlyser større bredde fra de etablerte forlagene, som de synes utelukkende satser på humor og enkle oversettelser.

– De satser for tiden utelukkende på stripeserier som »Pondus« og »Nemi« når det kommer til norske serier, men jeg tror det vil vise seg som ensidig i lengden. For hva skal forlagene gjøre dersom folk blir lei stripeseriene? Vi savnet organer der det er mulig å slippe til med lengre historier innen andre sjangere enn humor og selvbiografi, sier Jørgensen.

Men flere forsøk på å oversette serier som »Sandman« og »Preacher« til norsk har jo strandet på grunn av dårlig salg?

– Ja, men da må du huske på at dette er serier som selger i stort antall på originalspråket. Vi etterlyser norske serier som appellerer til det samme publikummet som kjøper Stephen King, Alan Moore og Morgan Kane. Det norske seriemarkedet trenger flere lengre serier og større variasjon i sjanger og uttrykk. Vi har som mål og være med å utvikle norske serier, og selv vil jeg prøve å bli en bedre redaktør – gode redaktører er mangelvare i norsk seriebransje, mener Jørgensen.

UTEN STØTTE

Kick Ass-seriene møter lite entusiasme fra Norsk kulturråd, som så langt bare har gitt støtte til Siv Nordsveens »Mellanborg« – en serie som for øvrig er Nordsveens debut.

– Det er klart at vi er avhengig av pengestøtte i en eller annen form for å kunne gjøre dette, og *Søppel* har fått støtte fra Solofondet. I første omgang satser vi på å gi ut *Søppel* to ganger i året, og fylle på med enkeltalbum, sier Moen.

Han er allerede i full gang med neste nummer, som bare vil romme to rundt 30 sider lange serier: Moens personlige vri på den norske sagnfiguren Nøkken, og Johansens »Sebastian«, en thriller om en kynisk leiemorder. Videre håper Kick Ass Comics å gi ut Moens »7 dager« og en politisk serie av Frank Karén Nikgol som album i løpet av 2003.

Men både »Nøkken« og »Sebastian« har allerede fått avslag i Kulturrådet.

– Det ser ut som om vi må belage oss på å klare oss uten støtte fra Kulturrådet, men vi synes vi er så flinke at vi fortjener et større publikum. Derfor gjør vi dette, avslutter Moen. ◄

SERIEGALLERIET

Sveriges enda galleri som är specialiserat på tecknade serier är beläget på södermalm i Stockholm. Galleriet är uppdelat i en butiksdel med massor av serieoriginal i lager, och en utställningsdel där kända serieskapare med jämna mellanrum ställer ut sina originalalster till försäljning.

Besök gärna våran hemsida för information om kommande utställningar eller för att beställa serieoriginal ur sortimentet.

Seriegalleriet, S:t Paulsgatan 14, 118 46 Stockholm
Tel: 08-702 24 25, Mobil: 070-745 50 68
E-post: info@seriegalleriet.se, Webbplats: www.seriegalleriet.se

Öppettider: Mån–Fre 11.00–19.00 • Lör 11.00–17.00 • Sön 12.00–17.00

AVIGSERIER

Amatörserier granskas och bedöms • Skicka fanzin till – Ainur Elmgren • Kämnärsvägen 4:2009 • 226 45 Lund

I skrivande stund befinner sig er trogna recensent i de tusen sjöarnas land, dock inte på fiske-och bastusemester, utan fördjupad i sina studier. Så fördjupad, att hon glömde packa ner några av de tiotals fanzin som dimper ner i brevlådan under månadernas lopp. Hon ber härmed ödmjukast om ursäkt, och hoppas att läsarna och utgivarna har tålamod att vänta till slutet av året med vissa efterlängtade tidningar. Sommarpausen i fanzinflödet har dock gett mig chansen att fördjupa mig i varje bidrag och ge en mer ingående analys än vad som vanligtvis är möjligt. Jag hoppas att detta gottgör min tankspriddhet – Avigseriespalten är kanske inte så bred den här gången, men desto djupare!

Ett litet fanzin som hängt med till Helsingfors är Andreas Rosengrens första (och enda?) nummer av ***AR's Arkiv***, en samling självbiografiska episoder och dikter som omarbetats till serier.

I förordet räknar Rosengren upp några av våndorna med självbiografiska serier: »Man frossar helt enkelt i sig själv så mycket att man blir övermättad. Dessutom lyckas man aldrig ens komma i närheten av den verklighet man faktiskt har upplevt.« Ändå lyckas hans expressiva teckningar med att förmedla känslor som kanske påminner om den svåråtkomliga verkligheten: panisk förtvivlan, inbilskhet, naiv lycka, helt vanlig grå tristess.

Jag tycker att det är ett av de svåraste och viktigaste konststyckena i genren självbiografiska serier – oavsett hur verklighetsbaserade de egentligen är – att få läsaren att bli engagerad eller att åtminstone sympatisera med huvudpersonens öde.

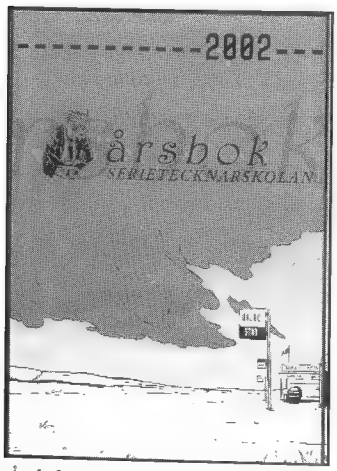

Årsbok 2002 för Serietecknarskolan i Malmö.

Serieskolans Årsbok 2002 är en diger samling av de bästa alster eleverna på Kvarnby folkhögskolas serietecknarutbildning producerat under det gångna året. Vi möter också eleverna själva, i alfabetisk ordning och med korta presentationer.

Även om Kvarnbys serietecknare bara utgör en bråkdel av alla unga talanger i Sverige, tycker jag ändå att årsboken ger en fin överblick över många olika stilar, tekniker och genrer. Låt mig nämna några:

Något som man ser mer och mer av nuförtiden är tjejer som inspireras av manga, eller närmare bestämt av vissa stilar inom det enorma fältet manga som blivit populära i Europa och USA under nittiotalet. Jag tänker dels på olika fantasyserier och fantasyspel som »Fushigi Yugi« och »Zelda«, dels på ofta mycket dystra och dramatiska *shoujo manga*, så kallade tjejserier med känslor och mänskliga relationer i fokus. Liv Lingborn har nog tecknat den första svenska yaoiserien, åtminstone som jag sett.

Man kan tycka vad man vill om mangatrenden, men den har kommit för att stanna. Sedan kan det vara skönt att koppla av med Marina Håkonssons vardagshumor med familjen Struhl och faster Agda (som faktiskt liknar en del mindre kända mangaserier med lågmälda vardagsabsurditeter).

Linus Erikssons funderingar från serietecknarskolans årsbok.

En teckning från Andreas Rosengrens »AR´s arkiv«.

Ett annat fenomen som man kan ha olika åsikter om är tendensen att många unga svenskar i dag skriver sina serier på engelska. Om man vill sprida sina serier utomlands och har utländska vänner som vill kunna läsa dem är det kanske ett måste (det sistnämnda är i alla fall min ursäkt), men det förutsätter förstås en hyfsad språkkänsla.

Några som det fungerar alldeles utmärkt för är Jakob Ekstedt med sin filmiska måsserie och Björn Lidberg med sin svartvita »In the Window«. Båda balanserar på gränsen till det pretentiösa, men efter ett decennium av ironi behövs det lite melodrama.

Niklas Asker har löst problemet elegant i »The Bird Funeral« – en *ordlös* engelskspråkig serie! Han arbetar också mycket noggrant och professionellt med tusch och pensel.

Sanna Lindström och Therese Oliw tecknar och skriver »Queer as Karin« i *Arbetaren*, en strippserie som handlar om en ung lesbisk tjej. Parallellt gör de fristående serier som har en viss självbiografisk karaktär, och med hjälp av inre monologer förmedlar de svåra känslor. Utmärkta exempel finns både i årsboken och i det senaste numret av ***Lapsus Calami***, Serietecknarskolans eget fanzin.

Sanna Lindströms »Utan titel« visar att sidbrytningen spelar en stor och förbisedd roll i seriemediet. I *Lapsus Calami* kommer den tvåsidiga serien till sin rätt, eftersom den ligger på ett uppslag; i årsboken hamnar den på fram- och baksidan av en sida, vilket avbryter läsupplevelsen när man måste bläddra.

På tal om sidbrytning: Henriette Holm Udsens melankoliska lilla saga om en flicka som går i sjön är tryckt i sidled. Att vända på pappret ett kvarts varv och utnyttja bredden i stället för höjden är ett bra grepp för att landskapet ska komma till sin rätt. Henriette vågar sig också på att arbeta i akvarell, och det vore intressant att se serien i färgtryck.

En annan duktig tecknare är Daniel Olausson, vars absurda skrönor om zombier (årsboken) och neurotiska termitbon (*Lapsus Calami* 5) är tecknade med starka svartvita penseldrag och kontraster.

Både tjejer och killar använder sig av det klassiska strippformatet, men medan tjejerna väljer ämnen som kan verka »svåra« – till exempel just »Queer as Karin« eller Liv Lingborns »Bulle-Mia och Nerv-Åsa« (ironiskt om ätstör-

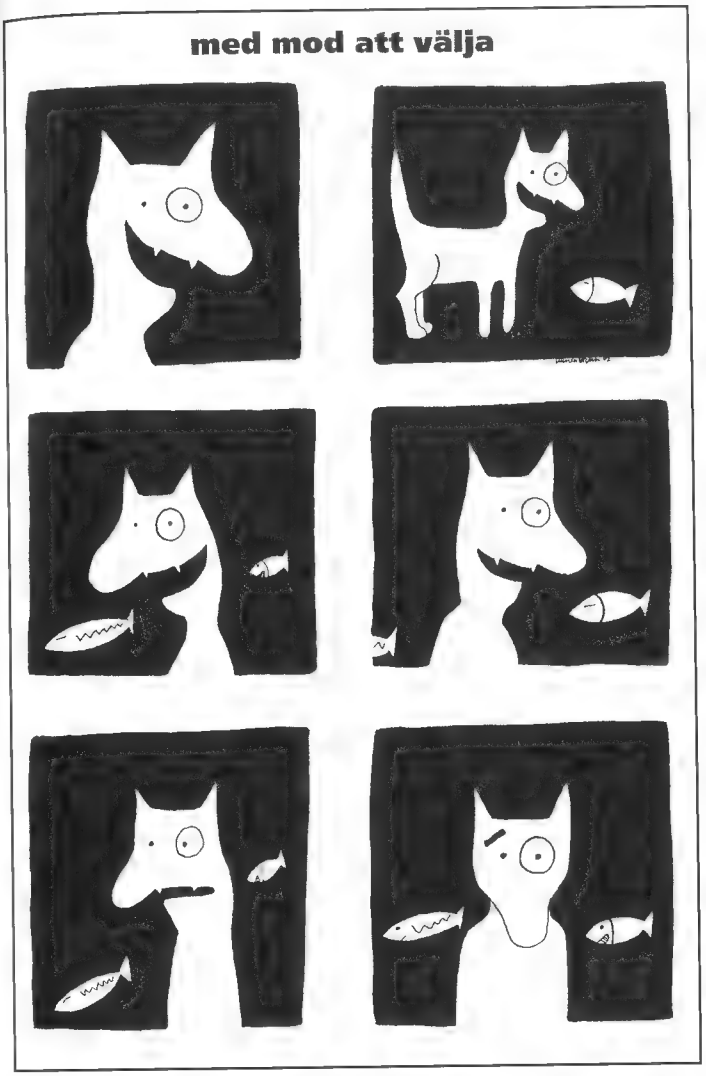

Linnea Dickssons »Katten Snoppsson« från årsboken.

Frida Sandtedts hjälplösa skyddsängel från årsboken.

ningar) – väljer killarna ofta mer skämtbetonade ämnen och använder sig av traditionella skämtteckningsstilar med mjuka linjer och gulliga (i alla fall på ytan gulliga) figurer.

Några exempel på den senare varianten är Jamil Manis loppa i »Walter«, Henrik Nilssons galna kompisgäng i »Snigel«, och Jimmy Wallins letargiska »Svinto«. Men skenet bedrar – under den lättsamma ytan är frågorna lika svåra och ibland tragiska som i de mer allvarliga serierna. Om man ska dra förenklande slutsatser (vilket man ju inte borde!) är det dock tydligt att killarna ofta lägger ner mer möda på en renodlad och finslipad stil än tjejerna.

Som undantag ska nämnas Linnea Dicksons »Katten Snoppsson«, en mycket »grafisk« serie – rena svarta och vita ytor, stiliserade figurer, inga ord. Resultatet blir serie i dess renaste form, där bilderna övertar ordens funktion som symboler.

Frida Sandstedt, Linnea Dicksons kollega från fanzinet *Prakta.magasin*, har en stil som liknar Dicksons såtillvida att hon också stiliserar och sållar ut det viktigaste i sina serier. Stilen påminner nästan om design; Sandstedts små svarta änglar kunde vara skisser till en moderiktig logga, men de fungerar mer som ikoner med ett budskap – ett dystert sådant...

Slutligen några ord om Avigseriespalten i allmänhet. Jag har nu hållit på med spalten ett tag (nåja, tre nummer), och alla jag recenserat har inte varit nöjda med vad jag har skrivit. Därför vill jag säga ett par ord om kritik, recension, och vad detta betyder för mig.

Det är svårt att vara kritiker utan att såra någon, speciellt om det handlar om något så personligt som serier. För de flesta tecknare (och konstnärer i allmänhet) är väl serier som barn – själv kan man vara hur sträng som helst, men andra ska inte lägga sig i deras uppfostran...

Jag tecknar själv och vet att kritik ibland är svår att tåla, speciellt om den kommer från någon som har ett hum om vad man sysslar med. En kritiker som inte kan eller bryr sig om att läsa serier är lätt att avfärda, men en kritiker som borde ha en uppfattning om vad serier handlar om, kan säga saker som man inte gärna vill höra, saker som till och med kan få en att må dåligt.

Då ska man fråga sig själv: Vem tecknar jag för? Bara för mig själv eller även för andra? För om man vill att andra än en själv och ens närmaste vänner ska läsa ens serier, då får man också räkna med att de har åsikter om serierna – kanske till och med jobbiga åsikter.

Det finns ingen mening i att platta till nybörjare eller såga någons fanzin bara för att recensenten har svårt för teckningsstilen eller någon detalj i ämnesvalet. MEN: En recensent kan inte vara snäll hela tiden, annars är han eller hon meningslös och kan lika gärna sluta.

Att recensera handlar om att balansera sina personliga åsikter och förkärlekar med någon sorts objektivitet. Läsarna ska kunna förstå varför man tycker som man gör.

Råkar man som serietecknare ut för obehaglig kritik, då har man två alternativ: Antingen struntar man i kritiken, eller så tar man den till sig. Och i sistnämnda fall kan man ta kritiken som uppmuntran: »Jag lyckades göra den här människan upprörd, jag måste vara på rätt väg!« Och på så vis kan man utveckla en egen stil som går tvärtemot vad kritikerna föreskriver, en stil som kanske blir nyskapande. ◄

Ett av Marina Håkonssons bidrag till årsboken.

► *Fanzin och hatbrev (garna i serieform) insandes till Ainur Elmgren, Kämnarsvagen 4:2009, 226 45 Lund. E-post: svartalf@ainurin.net Hemsida: http://www.ainurin.net*

Rättelse:

► ***Fanzinet mAiz*** *avhandlades med gott betyg i forra Avigseriespalten, men ett missförstånd hade uppstått vad galler namn på kontaktperson. I adressförteckningen sist i spalten hanvisas till Håkan Lindell i Umeå, men det är inte honom bestallningar skall skickas till. Ratt namn ar Emil Ahlman. Adressen ar daremot korrekt, Obackavägen 38, 903 33 Umeå.*

Recenserade tidningar:

► ***AR's Arkiv****, A5, 24 sidor, pris 20 kr. Andreas Rosengren, Magistratsvägen 55, X317, 226 44 Lund. E-post: andreas rosengren@hotmail.com*

► ***Serieskolans Årsbok 2002****. Serietecknarskolan i Malmö. 254 sidor, pris xx kronor. Kvarnby folkhögskola, Industrigatan 4, 212 14 Malmö. Tel. 040-6808570 Hemsida: http://www.kvarnbyfhsk.nu*

► ***Lapsus Calami*** *Nr 5, A5, 60 sidor, pris 20 kr + frankerat kuvert. Serietecknarskolan i Malmö, Kvarnby folkhögskola, Industrigatan 4, 212 14 Malmö. Tel. 040-6808570 Hemsida: http://www.kvarnbyfhsk.nu*

TIDSKRIFTER

Aktuellt i andra serietidskrifter • av Peter Nilsson • petni@spray.se

»Hogan's Alley« (Hogans gränd) var det ursprungliga namnet på den serie återkommande teckningar i dagstidningen *New York World* som med tiden skulle komma att utvecklas till »The Yellow Kid«. Denna den ursprungliga »Hogan's Alley« debuterade 1895, och får väl sägas höra till legenderna inom seriehistorien, även om jag ärligt talat betvivlar att särskilt många av denna tidnings prenumeranter faktiskt läst den.

Fler läsare hoppas jag i så fall det bli när namnet nu, i runda tal hundra år senare, åter kommit till användning – i och med att en av dagens serietidskrifter lånat sin titel från denna klassiker. För nutida läsare är *Hogan's Alley* nämligen det mycket välfunna namnet på en tidskrift som huvudsakligen sysslar just med klassiska serier, främst ur amerikansk dagspress. Låt oss ägna dagens tidskriftsspalt åt ett besök i gränden!

Ur en Snobben-stripp som Charles Schulz aldrig gjorde färdig.

Låt oss ta det negativa först: *Hogan's Alley* kan åtminstone delvis upplevas som en tidskrift för mögliga fikon (visst är det *moldy figs* man kallar gamla musikälskare som inte accepterar jazz eller blues som gjorts efter sidådär 1930...). Tidningen lägger stor vikt vid det förflutna, och kan vid sällsynta tillfällen snöa in så pass mycket på det, att den får problem att riktigt kommunicera med en yngre läsekrets. Ibland kan det med andra ord bli lite väl nostalgiskt och tillbakablickande, men sådana inslag balanseras mer än väl av redaktionens uppenbara kärlek till det arv den satts att bevaka.

Dessutom är den här fixeringen vid det förflutna något jag upplever som störande bara vid enstaka tillfällen. Oftast ser jag istället en tidskrift som plockar russin ur den omfångsrika kaka som den amerikanska serie-historien utgör, och som kompletterar sin historieskrivning med utflykter in i animationens och skämtteckningens värld. Därtill är den inte alls främmande för dagens duktiga tecknare, och i varje nummer återfinns också inslag kring nutida serieskapare som redaktionen tycker kan mäta sig med klassikerna.

Samma redaktion gör också en dygd av att plocka fram det halvt bortglömda i det amerikanska teckararvet, och blanda det med sådant som mer eller mindre välförtjänt blivit klassiker – alltihop utslag av en grävariver jag ofta saknar hos våra svenska serieskribenter. Resultatet blir en blandning som verkligen tilltalar mig, för att inte tala om att den vidgar mina horisonter med massor av kunskaper om sådant jag inte haft en aning om.

Rent allmänt är det här med andra ord en ganska sympatisk tidning som bjuder på artiklar, intervjuer, hyfsat frikostiga serie-exempel (givetvis svårtillgängligt material av klassisk årgång), samt inte minst ett antal omfångsrika återkommande spalter. Därtill har redaktionen distans nog att även avsätta utrymme för små tävlingar, korsord, handstilsanalyser på klassiska serieskapare och andra mer eller mindre fåniga bagateller som lättar upp blandningen.

Hacke Hackspett används för att sälja bröd i den här annonsen från längesen, ett typiskt exempel på den sorts material som man nog bara hittar i Hogan's Alley.

Tyvärr är det här kanske inte den mest lönsamma av affärsidéer (samtidigt som de plottriga omslagen måste höra till de minst säljande jag sett), och tidningen har under hela sin tillvaro utkommit högst oregelbundet. Länge antogs *Hogan's Alley* åtminstone officiellt vara en kvartalstidning, samtidigt som den i praktiken utkom ungefär en gång om året. Sedan ambitionerna skruvats ner till två nummer om året lyckades man en tid hålla schemat, men på sistone har det åter gått trögt, och mellan de senaste två numren hann åter ett år förflyta. Eller som redaktionen galghumoristiskt uttrycker saken i sin reklam: Det är praktiskt att prenumerera, för man behöver inte förnya så ofta.

Det känns lite synd att det skall gå så här trögt, men serietidskrifter existerar nu trots allt i en värld av eldsjälar och ideellt arbete, där vi får vara tacksamma för det som faktiskt blir utgivet, snarare än klaga över det som inte kommer. Och en förteckning över vad redaktören Peter Heintjes och det övriga gänget bakom *Hogan's Alley* åstadkommit sedan jag senast nämnde tidningen här i *B&B* är ändå ganska lång:

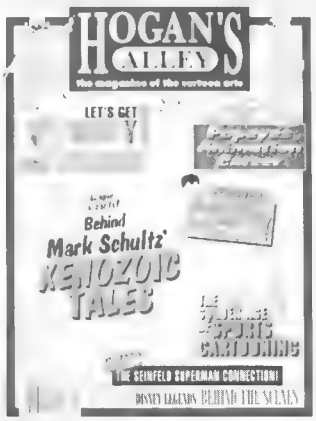

► **NR 5** (våren 98, 144 sid). Intervjuer med klassiske Disney-animatören Marc Davis, Barry Windsor-Smith (mest om Smiths »Storyteller«) samt Jim Scancarelli, som nyligen (och tydligen med gott resultat) tagit över klassikern »Gasoline Alley«. Därtill ett tiotal sidor seriematerial ur Clare Briggs tjugotalsserie »Real Folks at Home« och artiklar om Hal Foster och »Krazy Kat«.

► **NR 6** (våren 99, 144 sid). Serietidningsversionen av »Lisa och Sluggo«, Tom Batiuk (»Funky Winterbean«, »Crankshaft«), Fleischerstudions animerade »Karl-Alfred«, den tidige serieskribenten Gilbert Seldes (boken »The Seven Lively Arts«), »Betsy and Me« (den kortlivade dagspresserie som sysselsatte tecknaren Jack Cole under hans sista månader i livet, artikel plus nio sidor serier), Gus Arriola (den mexikansk-amerikanska serien »Gordo«), Mark Schultz (»Xenozoic Tales«), sportillustrationer, Disney-bolagets 75-årsdag.

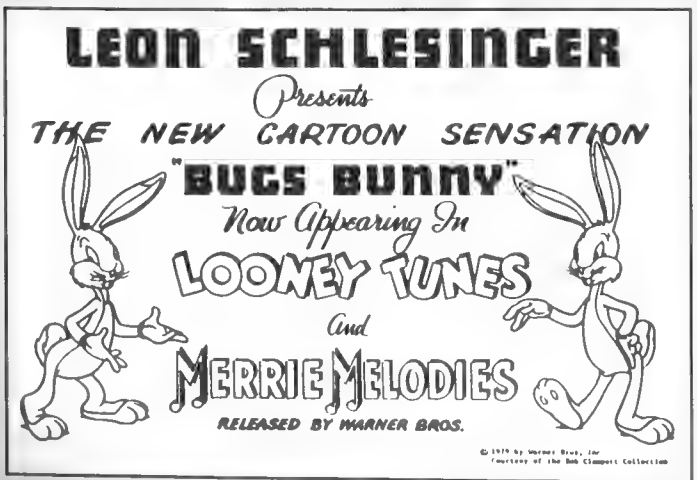

Hogan's Alley utgår i sin ämnesbeskrivning från det behändigt mångtydiga ordet »cartoon«, och lämnar gott om plats även för animerad film och skämtteckning.

Bobby Londons kortlivade version av »Karl-Alfred« hade kanske inte mycket med Segars original att göra, men med tiden har även den gått och blivit historia.

► **NR 7** (vintern 00, 144 sid). En titt på titelrutorna i »Morrgan och Klös« och de förebilder som hyllas där, intervjuer med Jan Eliot (»Stone Soup«), Lee Salem (chef på syndikatet Universal Press) och Lee Holley (»Ponytail«, »Dennis«), kortartikel och några sidor serie-exempel ur »Lisa & Sluggos« föregångare »Fritzi Ritz«, den gamla militärserien »Sad Sack« i armétidningar, dagspress och i serietidning, muskelknutten Charles Atlas och serien som brukade finnas i hans annonser, »Lady Bountiful« (en av de första serierna med en kvinnlig huvudperson), Al Capp.

► **NR 8** (hösten 00, 144 sid). Tonvikten på Charles Schulz och »Snobben« (inklusive en text om debutverket »Li'l Folks«, några sidor ovanliga, mycket tidiga Snobben-strippar och en intervju med Dale Hale, assistenten som tecknade serietidningsversionen av »Snobben«, »Snurre Sprätt« 60 år i animation, dagsstrippversionerna av »Spindelmannen« och »Wonder Woman«, nekrolog över Jeff MacNelly (mest om hans politiska skämtteckningar), Walt Kelly som politisk skämttecknare, Ham Fishers självmord, upplysningsserier för soldater under andra världskriget, intervjuer med Will Eisner, Frank Cho (»Reservatet«) och Alex Anderson (»Rocky and Bullwinkle«), en serieredaktör om hur man komponerar en bra seriesida i dagspressen.

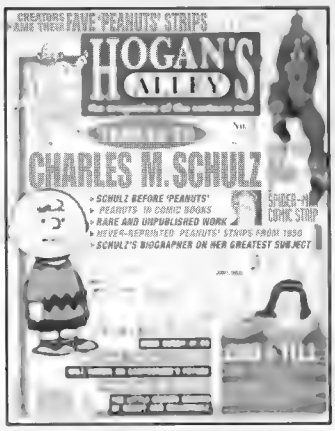

► **NR 9** (sommaren 01, 144 sid). Animatören Ub Iwerks, »Familjen Flinta« fyrtio år i animation och serier, intervjuer med Carl Barks, Jim Meddick (»Robotman«) och Bruce Eric Kaplan, dagsstrippversionen av »Acke«, köpa äldre serier på Internet, klassiske skämttecknaren Peter Arno, pionjären F M Howarth, propagandateckningar från första världskriget, Otto Soglov (kortartikel och några sidor serieexempel ur »Travelin' Gus«), »Herbie«.

► **NR 10** (sommaren 02, 144 sid). Fleisherstudions animerade »Stålmannen« (och hur den kommenterades i samtida serier), politiska skämtteckningar på temat elfte september, »Simpsons«, innovativa dagspresserier ur dagens utbud, Mark Crilley (»Akiko«), intervjuer med Jack Mendelsohn (författare med allt från *MAD* till Beatlesfilmen »Yellow Submarine« på meritlistan) och Russ Johnson (»Mister Oswald«), Billy DeBeck (mest om hans karriär före »Tjalle Tvärvigg«), Ernie Bushmiller före »Lisa & Sluggo« (med serieexempel ur sportserien »Mac the Manager«), sökandet efter den första äventyrsserien, pysselserien »Magicomics« samt en artikel om Johnstone and Cushing, en annonsbyrå som med stor framgång producerade serier för reklamändamål.

Ett exempel på Pogo-tecknaren Walt Kellys politiska skämtteckningar. Den här bilden från 1948 och kommenterar Ku Klux Klans framgångar.

En av de unga tecknare som finner nåd inför redaktionens ögon är Mark Crilley, mannen bakom allåldersserien »Akiko«.

För dig som blev intresserad kan nämnas att *Hogan's Alley* distribueras via den vanliga amerikanska Previews-katalogen. Nya nummer kan sålunda beställas via vilken seriebutik som helst om man bara lyckas hitta dem i katalogen (håll utkik i den gul-markerade magazine-avdelningen som följer efter den vanliga serielistningen). Lösnummerpriset är $ 6.95. Även prenumeration direkt från utgivaren än möjlig (om än förmodligen mindre praktisk för en svensk).

Vissa äldre nummer finns också att köpa (i alla fall de senaste årens produktion), men kan såvitt jag kunnat förstå inte beställas via Previews. Troligen är det då lättare att gå via postorderfirman Bud Plant eller möjligen beställa direkt från utgivaren: Bull Moose Publishing Corp, P.O Box 47684, Atlanta, Georgia 30362, USA. E-post HoganLetters@aol.com. Hemsida: http://cagle.slate.msn.com/hogan/ eller hoganmag.com.

Slutligen tänkte jag, för den som letar bland annonser eller i begagnatbutiker, helt kort nämna också en annan amerikansk tidskrift som i mångt och mycket liknade *Hogan's Alley*. Den hette *Nemo*, och utgavs under åttiotalet av förlaget Fantagraphics i dryga trettio läsvärda nummer. Mycket av det som kännetecknar *Hogan's Alley* i dess bästa stunder gällde även *Nemo*, och hittar du ett gammalt exemplar rekommenderar jag att du slår till. Fördelen med historiskt material är att det sällan blir föråldrat! ◄

TITTA HAN FLYGER!

Superhjältegenren bevakad av David Haglund och Göran Semb • jd@haglund.com och sembtex@telia.com

Mega Marvel var en delvis ny sorts serietidning på den svenska marknaden. Den växte fram ur antologitidningen *Marvels Universum*, startad 1987, där man struntade i det här med huvudfigur, och publicerade bra avsnitt av olika Marvelserier, oavsett om figuren i huvudrollen var känd nog att bära en egen tidning i Sverige eller ej. Namnbytet till *Mega Marvel* kom 1992, och innebar bland annat ökat sidantal.

Möjligheten till högre sidantal innebar i sin tur det enda vettiga sättet att hantera utvecklingen mot långa (men hyfsat avslutade) berättelsesviter i de amerikanska superhjältetidningarna. Istället för en svårhanterlig följetongspublicering som inte längre har något riktigt stöd hos den svenska publiken, kunde man nu samla hela berättelser i en och samma tidning, eller åtminstone så pass långa sviter av avsnitt att det hann ge en rejäl läsupplevelse.

I sista årgången kunde det här resultera i serietidningsnummer på hela 180 sidor, vilket sällan synts till annars i våra kiosker, men var ett lämpligt sätt att ge ut de här serierna på en marknad där det inte längre finns utrymme för en vanlig albumutgåva.

Det här numrets superhjältespalt ägnar vi åt en liten gravskrift över tidningen *Mega Marvel*.

DAVID HAGLUND:
Mega Marvel lades ner vid förra årsskiftet, men år 2000 levde tidningen i allra högsta grad och utkom med sex tjocka nummer. Det har sagt förr: *Mega Marvels* styrka var att man kunde samla en någorlunda avslutad serie i ett och samma nummer, som »Daredevil« i nummer 3/00. Nackdelen kunde vara att en fortsättningsserie endast kom med i ett nummer per år, och att många läsare därmed tappade tråden och läslusten. Så var fallet säkert var med »Thor« i nummer 6/00 och »Avengers« i 5/00. Däri ligger kanske också en del av orsaken till tidningens vikande försäljningssiffror, tror jag.

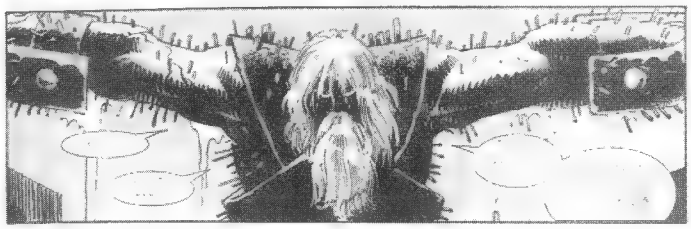

En kraftfull »Thor« av Romita Jr och Janson i sista numret av Mega Marvel.

»Wolverine« hade förmånen att få vara med i två nummer under år 2000. Större delen av nummer 1 ägnas åt en utdragen strid med ärkefienden Sabretooth, och föga förvånande kommer vi inte närmare en slutlig upplösning på den konflikten här heller. Däremot vimlar det uppfriskande nog av tuffa och självständiga kvinnor i samma nummer: Yukio, Rogue, Psylocke, Jessica Drew, Phoenix, Jubilee och Black Widow. Dessutom ingår Wolverine ett resonemangsäktenskap med kvinnliga superskurken Viper, allt i Chris Claremonts regi. Tecknare är nykomlingen Leinil Francis Yu, som överraskar med en mycket realistisk stil. Tyvärr tuschas han här av en hel uppsjö tecknare av varierande klass.

I nummer 4 är det istället Erik Larsen (som ett tag var oerhört flitig hos Marvel igen, åratal efter att han lämnat förlaget för att grunda Image) och manga-influerade tecknaren Jeff Matsuda som står för fiolerna. Matsudas glassiga bilder drar ner helhetsintrycket, men Larsens manus är det till min förvåning inget fel på, tvärtom. Wolverine hamnar här i en riktig rymdopera med Galactus som grädde på moset. Det dräller också av gäster som Avengers, Black Widow, U.S.Agent, Black Cat, Falcon, Solo, Cardiac, Warbird, New Warriors, Human Torch och Spacejammers. Färgstark action i bästa Marveltradition.

»Spider-Girl« i nummer 2/00 är en spin-off från fantasitidningen *What If?*, och handlar om Spindelmannen Peter Parkers och hustrun Mary Janes dotter May Parker, som en dag upptäcker att hon har superkrafter precis som hennes far före henne. Den numera invalidiserade Peter vill dock inte höra talas om att May ska ut och riskera livet i spindeldräkt. Gissa om hon gör det ändå!

»Spider-Girl« är Tom DeFalcos skapelse, och ett led i hans satsning »MC2«, alltså Marvel Comics 2, en möjlig framtidsvision där barnen till våra superhjältar i ett antal serietidningar själva fick axla föräldrarnas mantlar. »MC2« blev en rejäl flopp, och i dag är alla tidningar utom just *Spider-Girl* nedlagda. Marvel har flera gånger varit på vippen att lägga ner även den, men då har fansen protesterat högljutt på Internet, och förlaget har fått vika sig. Ett av skälen till att tidningen får vara kvar, sägs vara att serien har många kvinnliga läsare, och att Marvel inte vill förlora den målgruppen.

För min del är den här serien dock något jag helst vill glömma. Illa tecknat, illa skrivet.

Mega Marvel 3/00 innehåller däremot årets starkaste serie, »Daredevil: Guardian Devil« av filmregissören och seriebutiksägaren Kevin Smith, med filmer som »Dogma« och »Jay and Silent Bob Strike Back« bakom sig. Teckningarna är av Marvels nuvarande chefredaktör Joe Quesada. När den här serien publicerades 1998 ledde Quesada Event Comics, ett förlag som fick nystarta ett antal trötta Marvel-titlar under namnet »Marvel Knights« (inte helt olikt hur Image en gång gick in och gjorde »Heroes Reborn«, fast avsevärt mer framgångsrikt).

Den här serien kan sägas ha definierat »Daredevil« för vår tid. Matt Murdock, den blinde advokaten bakom masken, har för första gången sedan Frank Millers tid en karaktär och en personlighet. Hans tro och förstånd sätts på hårda prov när han konfronteras med ett barn som av en fraktion sägs vara den återfödde Kristus, medan en annan grupp hävdar att barnet är Antikrist.

Daredevils liv börjar därefter falla samman när förra flickvännen Karen Page får AIDS, partnern Foggy Nelson åtalas för mord och ärkefienden Bullseye dyker upp igen. Det hela visar sig vara en djävulsk svanesång, iscensatt av en av Spider-Mans gamla fiender. Vem det är ska jag inte avslöja här, men det var synd att poängen med denna serie mer eller mindre tillintetgjordes när skurken i fråga åter dök upp i »Spider-Man« lite senare.

Kevin Smith har efter denna succé gått från klarhet till klarhet, och fortsatt sin seriekarriär med »Green Arrow« för DC och just nu en Spider-Man-berättelse för Marvel. Quesada har som Marvelchef givetvis mindre tid för teckning i dag, men i den här serien tecknade han mycket stämningsfullt och tydligt, inte alls med särskilt mycket manér.

Men funkar det här på svenska då? Något som talar mot en svensk framgång är att »Daredevil« (med undantag för något enstaka gästspel) inte har publicerats hos oss på ungefär tio år, så det ska till att läsarna har några år på nacken och vet vem hjälten är. Detta att det är alldeles för svårt att komma in i en superhjälteserie med komplicerade bakgrundshistorier, är det viktigaste skälet till att superhjälteserierna har svårt att hitta nya läsare både i USA och Sverige. Egmont borde här ha kört en kort presentation av Daredevil (och många andra figurer) för att fånga nya läsare.

Filmregissören Kevin Smiths uppmärksammade »Daredevil« ur Mega Marvel 3/00.

Nummer 5 med »Avengers« måste vara årets hjältetätaste nummer. George Perez extremt detaljerade, pyttesmå teckningar står i bjärt kontrast till dagens superhjälteserier, där man vanligtvis får vara glad åt tre serierutor och två pratbubblor per sida. Underbart att se den gamle favoriten i sitt esse igen! Kurt Busieks manus är även de mycket bra och fångar upp gruppdynamiken mellan hjältarna på ett bra sätt. Busiek kan dessutom sin Marvel-historia. Ger definitivt mersmak!

»Thor« i nummer 6 bjuder på en efterlängtad fortsättning på kriget mot de främmande mörka gudarna som fängslat allfader Odin. Författaren Dan Jurgens och suveräne tecknaren John Romita Jr levererar mycket barbar-action, stora muskler och mäktiga krafter – precis det man väntar sig av serie som »Thor«, alltså.

I några bihistorier ser vi tecknarinhopp av John Buscema (en av hans sista serier), Jerry Ordway, Dan Jurgens och Klaus Janson, men alla bleknar de i jämförelse med Romitas grova och kraftfulla stil. (Men återigen, Egmont: Varför ingen resumé sedan förra årets Thor-nummer?)

På det hela taget en mycket bra årgång, men måste man verkligen ha med »Wolverine« i vart och vartannat nummer?

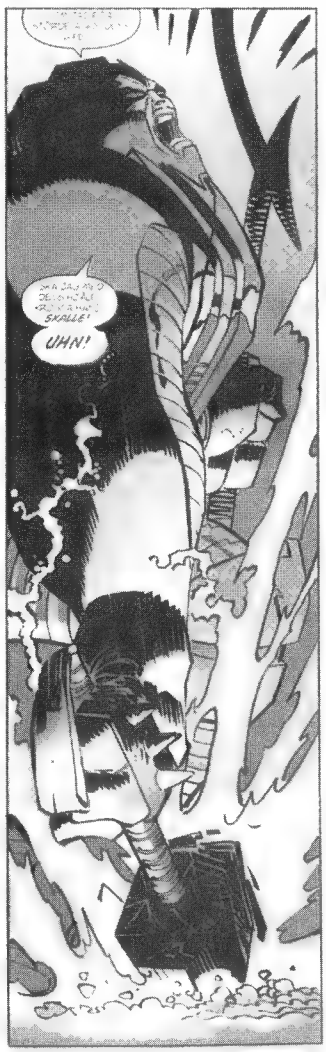

Striden mot de mörka gudarna i Dan Jurgens »Thor«.

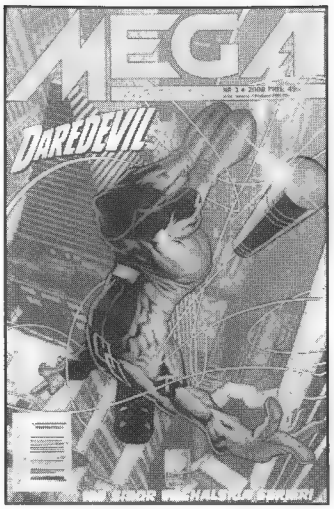

GÖRAN SEMB:

Wolverine var en läsbar tidning när den startades under förra årtusendet av Chris Claremont och John Buscema. Peter David gjorde den under en kortare tid läsvärd, och Larry Hama gjorde den under en längre tid till en riktig pärla.

Den tiden är sedan länge förbi.

De båda historierna i *Mega Marvel* 1/00 är skrivna av Tom DeFalco respektive Chris Claremont. DeFalco försöker skriva hårdkokt men lyckas bara bli stereotyp, och den svenska översättningen blir inte ens det, bara torftig. Claremont har illusioner om att vara författare, vilket han inte riktigt är – och på (dålig) svenska blir det bara tradigt. Claremonts historia är dessutom tämligen rörig, vilket gör det här numret rätt misslyckat.

I nummer 4/00 har man bättrat sig något. Svenskan är bättre, men borde vara ännu bättre, äventyret brister i logik men är inte ett sammelsurium som Claremonts historia, och numret avslutas med en välskriven och engagerande historia av Fabian Nicieza (som olikt de flesta andra Marvel-författare är riktigt bra som just författare). Wolverine jagar här en hustrumisshandlare som han tidigare låtit komma undan, men som nu gjort sig skyldig till än värre saker – eller har han det?

»Spider-Girl« i nummer 2 är en slags något mindre charmig återgång till Spindelmannens barndom, samma slags naiva syn på såväl superhjältande som relationer. Jag skulle inte kalla den bra, men för den unga målgrupp den verkar ha tycker jag den är helt okej.

Daredevil-numret tycker jag att David har rätt i är mycket välgjort. Det är dessutom mycket mörkt och bitvis osmakligt blodigt. Och det stör mig oerhört att Marvelförfattare inte kan lämna gamla storverk i fred. Ett av Frank Millers mästerverk var Karen Pages frälsning, och Smiths historia stjäl en del av det slutgiltiga i den historien – villket jag kunde ha accepterat om det hade varit en normal dussinhistoria som reviderades, men det var det inte. Det var en klassiker, och den borde ha fått vara ifred. (Dock har Smith all heder av sin Doctor Strange-skildring.)

Daredevil-historien får mig också att fundera över det vettiga i att varva nästan barnsliga historier (»Spider-Girl«) med blod-våld-och-religiösa-grubblerier-serier i samma serietidning. Förlorar man inte litegrann poängen med att ha en regelbundet publicerad tidning om läsarna inte vet vad de kommer att få från nummer till nummer? Själv gillar jag variation, och möjligheten för läsare att upptäcka historier som ger dem litet motstånd, men i så fall kanske det fungerar bättre att varva olika serier i samma nummer?

(Det skall också sägas att de nästan 180 sidor serier man fick för under femtiolappen inte var dyrköpta!)

Kurt Busiek breder på tjockt med hjältemod och stora, ädla känslor i Avengers-numret 5/00, och det är precis som sig bör. Hans majestätiske Thor känns betydligt mer helgjuten för mig än Dan Jurgens något gnälliga variant. George Perez smått pedantiska stil kan lätt bli litet tråkig, men tuscharen Al Vey gör ett gott jobb med den (dock inte i klass med Jerry Ordway i »Crisis on Infinite Earths«, men det vore förstås nästan omöjligt).

Och apropå Jurgens så innehåller *Mega Marvel* 6/00 en betydligt bättre Thor-historia än det förra Thor-numret. Jurgens levererar nämligen äntligen den stora slutstrid han byggt upp spänningen inför, och det är betydligt roligare än det »en stor fara hotar, ojoj, hur ska det gå och vem är fienden-träsk« som åskguden segat sig igenom tidigare.

Till slut några råd till Egmonts superhjälteserieredaktörer:

► Skärp er med svenskan! Det språkliga brister alltför ofta.

► Ge introduktioner så att nya läsare bättre kan förstå vad som händer.

► Ta bort meningslösa fotnoter av typen »Länge sen!« eller »Lästeru ju i början«. Referera hellre till originaläventyren, eller låt bli att referera alls.

► Ha gärna en bra mix av historier, men inte helt väsensskilda serier i olika nummer av samma tidning.

(Inte för att jag tror att de vare sig behöver eller bryr sig om mina råd, men någon form av snärtig avslutning ska det ju vara i en recension.) ◄

Recenserade tidningar:

► *Mega Marvel 1 6/2000.*

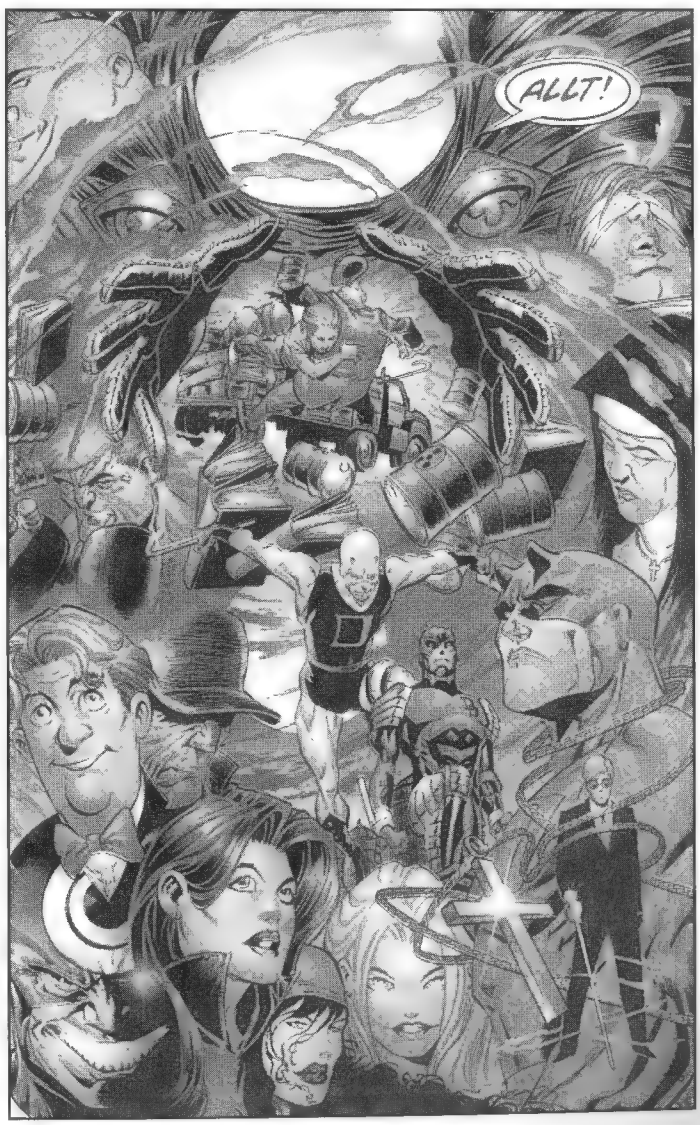

Daredevils liv i koncentrat. Ur »Guardian Devil«.

RECENSIONER

Recensionsansvarig – Mats Nordström • Skicka recensionsex till – Serieframjandet • Box 51 • 232 02 Åkarp

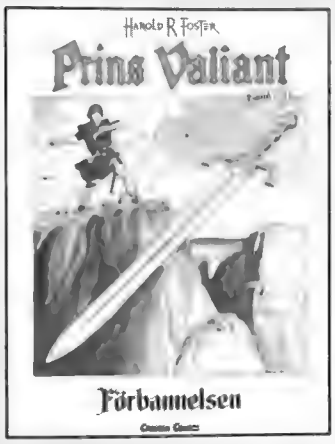

PRINS VALIANT 24
»Den röda hingsten«.
AV: Harold R Foster.
ÖVERSÄTTNING: Ulf Granberg.
TEXTNING: Hans Presto.
48 sidor i färg.
Carlsen Comics 2001.

❗❗❗

Nästan två tredjedelar av Hal Fosters Prins Valiant-material är nu albumpublicerat i Sverige, vilket betyder att sidorna i det här albumet torde komma från femtiotalet. Ingenting i teckningsstil eller berättande skvallrar emellertid om att decennier förflutit sedan serien startade, äventyren kunde lika gärna vara från trettio- eller fyrtiotalen. Samma småpetiga noggrannhet, intill och ibland över stelhetens gräns, samma ärkekonservativa moraluppfattning.

En viss rutin kanske smyger sig in här och där, men generellt sett är det hela fortfarande ett mycket gott hantverk, även om jag nu inte delar Fosters åsikter i speciellt många frågor. En sidohandling handlar om hur »heder och ära« för Val och hans riddarkumpaner, dessa Västerlandets mest genomädla helvita protestantiska idealfigurer, är »heliga ting, långt dyrbarare än livet självt«. Fascinerande läsning i ljuset av dagens svenska debatt om efterblivna kulturers syn på hedersfrågor!

Albumet omfattar som oftast flera kortare episoder. Som brukligt är både början och slutar det mitt i äventyren. Säkert finns ingen medveten cliffhanger-tanke bakom detta, utan det följer bara av en strikt kronologisk utgivning med samma antal sidor i varje album. Känslan av att allt egentligen är ett enda långt epos utan vare sig början eller slut förstärks faktiskt av detta sätt att publicera serien.

Fortsätter nu bara Carlsen utgivningen kommer jag om ytterligare några decennier att kunna tillbringa min begynnande ålderdom med att läsa hela historien i ett svep. Sämre framtidsplaner kan man ha.

NICOLAS KRIZAN

En av klassikerna, Hal Fosters »Prins Valiant«.

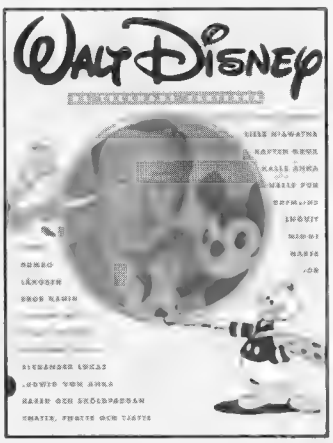

WALT DISNEY – DE TECKNADE SERIERNA
REDAKTÖR: Anna Ling Meijer.
ÖVERSÄTTNING: Carin Bartosch.
TEXTNING: Johan Sjövall.
144 sidor i färg, hårda pärmar.
Egmont Serieförlaget 2001.

❗❗❗

Under 1900-talet har diskussionerna om vad som är god och dålig kultur för barn avlöst varandra. Litteratur, film och kanske framför allt tecknade serier har nagelfarits av pedagoger, psykologer och kritiker som alla har haft det gemensamt att de har uttalat sig om vad som är bra, och kanske i ännu högre grad vad som inte är bra för barn.

Den omfångsrika produktion som Walt Disney och hans medarbetare står bakom har inte undkommit denna kritik. Samtidigt har hans figurer kommit att bli en självklar del av barnkulturen under 1900-talet. Den rika produktionen gör att det i en sammanställning som denna, av nödvändighet måste ske ett urval. Boken är indelad i ett antal kapitel som vart och ett illustrerar ett decennium, från trettiotalet fram till sextiotalet. Urvalet av serier från respektive årtionde har skett utifrån vilka figurer som skapades under den aktuella tiden. Kalle Anka tillhör exempelvis trettiotalet och papegojan José Carioca är en del av fyrtiotalets politiska seriekonst. Det mesta av materialet har inte tidigare publicerats i Sverige.

Kronologin gör det möjligt att se hur innehållet förändrats. I serien »Musse Piggs luftfärd« från 1928, finns tydliga sexuella anspelningar. Mimmi beskrivs här som »lättsinnig« och »nyckfull«, karaktärsdrag som knappast en kvinnlig ankeborgare kan ha i senare produktioner. Hennes och Musses flygfärd leder till att en anka penetreras, för att i sin tur göra det samma med en kalkon, som gör det med en gris. De allra första serierna tycks, om nu urvalet är representativt, alltså följa andra normer än de som vi är vana att finna i Disneyserier. Kanske kan denna förändring förklaras med att de tidiga serierna vände sig lika mycket till vuxna som till barn, till skillnad från senare alster, som är rena barnserier.

Serierna om Kalle Anka innehåller ett lite roligt översättningsmisstag, som jag inte vet om ankisterna har uppmärksammat. Tecknaren Al Taliaferro skapade Knatte, Fnatte och Tjatte i en serie från senare delen av 1930-talet. Det allra första mötet mellan Kalle och de tre pojkarna föregås av ett brev där deras mor ber Kalle ta hand om pojkarna efter det att deras far hamnat på sjukhus. Det intressanta med brevet är att det i den svenska översättningen är undertecknat med »din syster Della«. Barnen skulle alltså vara syster- och inte brorsöner till Kalle!

Antologin handlar om tecknade serier, men liksom i andra Disneysammanhang är det svårt att dra några tydliga gränser mellan serier och andra medier. I boken finns exempelvis mycket information om film också. Den avslutas bland annat med en förteckning över Walt Disneys filmskapande. Barnforskare som Marsha Kinder och Anna Sparrman använder begreppet transmedial intertextualitet för att beskriva hur figurer återfinns i flera medier (i böcker, filmer, som klistermärken etcetera). Filmerna om Kalle Anka är utifrån detta begrepp lika riktiga eller ursprungliga som de tecknade serierna eller sagoböckerna med samma figur. De olika medierna konkurrerar inte, utan stödjer istället varandra.

En annan form av intertextualitet är det utmärkande draget för Walt Disneys arbete att han lånar friskt från samtida författare, sagor och fabler. Figurer som Haren och Sköddpaddan, Snövit och de sju dvärgarna, Nalle Puh och Pinocchio, för att nämna några, är ju alla skapade i andra sammanhang, men har kommit att bli en integrerad del i Disneys bidrag till barnkulturen.

Sammanfattningsvis är »Walt Disney – De tecknade serierna« en vack-

I boken om Walt Disney ingår också avsnitt där Disneys liv skildras i serieform.

er, påkostad bok med mycket innehåll. De korta, men informationsrika texterna som föregår serierna, sätter in dem alla i ett historiskt sammanhang som gör det hela intressantare, och i några fall också serierna begripliga.

MARIA SUNDKVIST

ALLT ÄR FARLIGT
av: Sara Olausson.
64 sidor i svartvitt.
Demon Box 2001.

Det är inte alldeles ovanligt att ha dödsskräck, komplex för sitt utseende och att ha blivit mobbad i skolan. Tyvärr är det heller inte alldeles ovanligt att man som liten flicka råkat ut för att bli tafsad på av kompisens pappa. Det är däremot ovanligt att man sedan växer upp och börjar göra lyrisk-humoristiska serier, både om sina egna erfarenheter och om andra intressanta företeelser. Nu har i alla fall Sara Olausson gjort det, och det tycker jag vi svenska serieälskare gott kan vara glada för.

Sara Olausson gör en stark albumdebut i »Allt är farligt«.

»Allt är farligt« är Sara Olaussons debutalbum, och består enligt baksidestexten av »samlade serier från 1997-2001«. Serierna har tidigare gått i tidningar som *Ordfront, Galago, Arbetaren* och *Kamratposten*.

Tematiskt spretar albumet åt alla håll. Håll i hatten och tänk er själva en kombination av de ovan nämnda ämnena, små egensinniga betraktelser över tillvaron à la Rick Geary, pricksäker vardagshumor, serieversioner av hiskeliga recept på mat för sjuka ur någon läkarbok från anno dazumal, samt något som måste beskrivas som poesiserier. Med mera! Att ägna sig åt serielyrik innebär att ge sig ut på ganska djupt och okänt vatten, men Olausson klarar av uppgiften fint, och de rent lyriska avsnitten hör helt klart till albumets mest minnesvärda. Även i övrigt visar hon prov på en ovanlig stilsäkerhet. Dessutom är hon rolig – hon har ett friskt sinne för humor och en god portion självironi, vilket höjer underhållningsvärdet avsevärt.

Skall man invända mot något också? Tja, för det första själva spretigheten i innehållet, som sagt. Teckningarna är lite primitiva och blir därför i mina ögon inte så uttrycksfulla som de kanske kunde varit. Ett par av de längre serierna håller inte riktigt måttet. Sammantaget tycker jag ändå att detta var förra årets mest spännande debut, och jag kommer definitivt att hålla ögonen öppna efter Sara Olaussons serier i fortsättningen.

PETER WALLSTRÖM

Daniel Ahlgrens tidiga album finns nu samlade i pocket.

LIVE PÅ LISTER
av: Daniel Ahlgren.
160 sidor svartvitt, pocketformat.
Optimal Press 2002.

Ibland ser jag Daniel Ahlgren vandra omkring på Malmös gator. Åtminstone tror jag det är han – en lång man med långt hår, oftast klädd i kavaj. Första impulsen är alltid att skrika nånting till honom (»Daniel! Härlig serie!«, följt av en uppmuntrade tumme). Eller så tänker jag att jag ska antasta honom med skamlöst smicker om jag springer på honom på krogen. Fast det gör jag aldrig. Och förresten: Fotbollsspelare och popstjärnor må ibland ha överseende med fyllisar som vill snacka sinnesslö skit, men jag tror inte att Ahlgren hade uppskattat det. Det verkar i alla fall inte så att döma av hans serier. Han slår en inte som typen som längtar efter nya sociala kontakter.

Men berätta kan han, berätta så att det känns i magen och huvudet och var ni vill.

Förutom några enstaka sidor är materialet i den här pocketen tidigare publicerat i Ahlgrens album från mitten av nittiotalet. Han fick säkert bra recensioner då också. För det här är så bra som det kan bli. Visst, pocketformatet gör att teckningarna ser lite plottriga ut någon enstaka gång. Och här finns några avsnitt som går i absurdismens tecken, och som inte är riktigt lika lysande som de självbiografiska. Men det är mest just för att de senare är så fantastiska.

Pennalism, utanförskap, vänskap...visst känns temana i historierna från Daniel Ahlgrens barndom igen. Men han skildrar det så bra; ångesten inför struntsaker som idrottsdagar och kalas, den brutala elakheten mot kompisen som överges för nya vänner, rädslan för att ingripa... Det är roligt, fångat på pricken och outhärdligt hjärtskärande på samma gång.

Min absoluta favoritberättelse är den där han rycker in i lumpen. Eller rycker in, förresten – han går dit för-

sta dagen och berättar att han tänker vägra. Vilka monster, konstaterar Ahlgren om de könsordsskrikande och av skratt tjutande unga män som skulle kunnat bli hans lumparkompisar. Visst är det roligt att prata om lumpen, som en annan stor tänkare en gång sa. Logementsvärlden porträtteras exakt så motbjudande och absurd som den ju faktiskt är – även om vi säkert är många som inte var lika konsekventa som Daniel Ahlgren och därför, på något underligt vis, vande oss och genomled vår militärtjänst.

Jag inbillar mig att Daniel Ahlgren verkligen är den person han skildrar i sina serier. Annars blir jag nog lite besviken. Han gillar inte sport. Bor han kvar i Malmö – det vet jag inte om han gör, men låt oss anta och hoppas det – lär han väl därför inte märka att staden, just nu när detta skrives, pulserar av upphetsning över Malmö FF:s framgångar i allsvenskan.

Hursomhelst borde Malmö också vibrera av stolthet över att härbärgera en så begåvad människa. Han må vara inflyttad från Lister: Han är ändå värd att betraktas som en av stadens stora författarjävlar.

HENRIK ZACKRISSON

DRAGONBALL 23 OCH 24
»Specialtrupperna« respektive »Gestaltväxlaren«.
AV: Akira Toriyama.
ÖVERSÄTTNING: Morgan Holm.
TEXTNING: Megin Media
194 sidor svartvitt, pocketformat.
Calsen Comics 2001.

Äntligen har jag uppnått åldern då jag inte begriper ungdomskulturen längre!

På annat sätt kan jag inte tolka det faktum att serien »Dragonball«, som tydligen är hur stor som helst, både i hemlandet Japan och annorstädes, lämnar mig helt likgiltig efter en genomläsning av volym 23 och 24 (av totalt 42). Det kan antagligen till viss del skyllas på ovana vid manga, men det gick faktiskt ganska fort att vänja sig vid att läsa från höger till vänster och bakifrån och framåt, så jag vill nog hellre tro att anledningen är att det inte var särdeles lätt att kliva in i historien ungefär halvvägs, trots en kort resumé som introducerar varje avsnitt.

»Dragonball« verkar handla om någon sorts rymdfarande superhjältekollektiv som är på jakt efter de så kallade drakkulorna, vilka man behöver för att väcka sina i strid avlidna vänner till liv igen. Ledare är den rättrådige Son-Goku, och med sig har han sin son So-Gohan, dennes kompis Kuririn och en flicka vid namn Bulma (hon har dock ingen framträdande roll i de två böcker jag läst, så henne vet jag inget om). Styckets skurkar är två, dels den oerhört onde och farlige Freezer och den till synes något ofarligare Vegeta. Men det var han som dödade Son-Gokus vänner, så han är nog rätt elak han också....

I »Specialtrupperna« och »Gestaltväxlaren« mäter hjältarna sina krafter med några hemska bovar som kallar sig Specialkommando Ginyu, inkallade av Freezer, och eftersom de slåss en och en, utan störande inblandning av sina allierade, är det inte konstigt att denna fajt tar nästan 400 sidor att berätta om. Och då skall ni veta att tempot ändå är högt!

Då jag inte har så mycket att jämföra med vad gäller teckningsstil och berättarteknik, så nöjer jag mig med att konstatera att det är mycket fartstreck, förvrängda proportioner och starka känslor inblandade. De repliker som yttras är inte långa, utan de enstaviga utropen dominerar (Edgar P Jacobs kom tillbaka! Allt är förlåtet!), med avbrott för någon enstaka mening som faktiskt innehåller både huvudsats och bisats.

Jag tycker att det är mer än lovligt torftigt, men av de fan-brev som återges i slutet av varje volym att döma, verkar den unga läsekretsen mycket entusiastisk, något som också bekräftas av att Carlsen kommit så här långt i utgivningen utan att krokna.

Slutsatsen blir otvivelaktigt att jag är för gammal för sånt här. Skönt!

KARL-ERIK LINDKVIST

»Dragonball« hör i dag till favoriterna, åtminstone hos unga läsare.

Femtio år gamla fabeldjur bjuds det i de senaste årgångsalbumen med gamla Kalle Anka-tidningar i faksimil. Fungerar, enlig recensenten, lika bra idag som för femtio år sedan.

KALLE ANKA & CO
»Den kompletta årgången 1952 Del 1«. och »Den kompletta årgången 1952 Del 2«.
AV: Diverse Disneyteckнare.
FÖRORD: Stefan Diös.
296 sidor i färg, hårda pärmar.
Egmont Serieförlaget 2001.

Det här är alltså sexton stycken femtio år gamla *kallianka*-tidningar, samlade i två fina böcker.

De vänder sej antagligen i första hand till de som läste sönder de här tidningarna som barn och nu vill återuppleva dem, samt till Disneyfantaster som vill ha allt som har med *Kalle Anka* att göra. Eller till folk som ska köpa en present till nån som gillade *Kalle Anka* när han var liten.

Jag tillhör varken den ena eller den andra av ovanstående kategorier, men kan ändå ha ett visst nöje av att läsa böckerna. Jag tror att alla har någon relation till Disneyfigurerna, och det är speciellt att se de gamla serierna i deras ursprungliga sammanhang, med den gamla färgläggningen och med text och repliker formulerade av översättaren magister Axel Nordbeck. Att vissa figurer tillåts prata dialekt är kul, och att alla säger »spann« istället för »hink« gläder en skåning.

I övrigt tycker jag att serierna är ganska lika dagens disneyserier i tema och innehåll. Det mesta utom vissa biserier och textinslag i tidningarna hade funkat lika bra i dag (med ny översättning), och det är kanske inget bra betyg på utvecklingen för våra barnserier.

De här böckerna är nog något som de flesta kan tycka det är kul att bläddra i, oavsett ålder, kön och grad av ankfanatism. De funkar även att plocka godnattsagor ur till barnen, men... jag hade tyckt att det vore mycket roligare om Egmont satsat mer på att ge ut nya serier istället.

RASMUS GRAN

THE 2002 TAIWAN INTERNATIONAL CARTOON CONTEST

Cartoons prevail beyond boundaries and bring people of all corners of the world together. To promote cartoons world-wide, the Chinese Cartoonists Union organizes the 2002 Taiwan International Cartoon Contest featuring the theme World Peace; underpinned by peace-loving ideals and against world terrorism. Also other topics can be chosen by the participants. The entry begins from today and ends on October 7. Anyone above 18 and who loves cartoon creation from the world is welcome to enter.

Aim: To promote the cartoon art and to boost cultural exchange among people.

Organizer: The Chinese Cartoonists Union.

Rules and Facts

Subjects	1. World Peace (counter-terrorism)
	2. Optional
Entry number:	Each participant may submit 3 entries
Entry deadline:	Entries must be received by October 7, 2002.
Exhibit period:	November 3-11, 2002

Prices

First Price:	US$ 3 000
Second Price:	US$ 2 000
Third Price:	US$ 1 000
Fourth Price:	US$ 800
Fifth Price:	US$ 500

Contact Organizer:

The Chinese Cartoonists Union
4F, No. 7, Alley 17, Lane 72, Kang Le Street
Nei Hu District, Taipei 114, Taiwan, Republic of China

Qualifications: *Anyone above 18 and willing to follow the decision by the judges may enter the Contest. Co-work is not accepted.*

Entry Specifications:

Original (in color or black and white). Single or multi-frames are allowed. Entries must be original and unpublished. Those contestants who violate this rule will be disqualified.
Entry Size: A3 maximum (297x420 mm). Entries should not be mounted or framed.
Entries must arrive to the addressee within the period stipulated by the organizer, and at the latest on 7 October 2002. The participant pays the cost of postage.

Copyright rules: The organizer (Chinese Cartoonists Union) is entitled to exhibit, print and publish entries.

Judges: Judges are the organizer, artists and art scholars. Participants are not allowed to raise any objections to the final decision of the judges.

No entry fee. The organizer bears no responsibility for returning the entries.
For further details, please contact the Information Division, Taipei Mission in Sweden:
Wenner-Gren Center 18tr, Sveav. 166, 113 46 Stockholm.
Tel. 08-32 56 50, email: Li.info.div@tmis.se

DUBBELMUNNEN
AV: Jenny Maria Brändström.
64 sidor i svartvitt, litet format.
Optimal Press 2001.

!!

»Dubbelmunnen« innehåller fyra korta berättelser som är som lika många sparkar i magen. Obönhörligt skildras våldtäkter och tortyr av några tonårspojkar som gett sig in i prostitutions- och porrfilmsbranschen. En historia som berättats för Jenny Maria Brändström, och som hon här återberättar i serieform.

Det är med andra ord svårt att förbise albumet och det den skildrar och än svårare är det för mig att säga att det är en dålig serie. Men tyvärr så är det ett album som inte håller måttet. Albumets styrka är själva berättelsen. Och baksidestextens profetia om att serierna inte kommer att lämna någon läsare oberörd lär nog besannas. Vad det gäller den mycket skissartade och något taffliga teckningsstilen så har jag däremot en hel del övrigt att önska, då jag föredrar en mer genomarbetad stil. Det här ser ut som tusch på papper utan föregående skissande och konsekvens i bildberättandet saknas.

Ett annat aber är att manusuppbyggnaden och texten haltar. Här finner jag återigen en slags tafflighet och inkonsekvens, samt i vissa delar ren pekoral, såväl i överdramatiserade bilder som i dito text. Nu råkar jag veta att åtminstone två av albumets kapitel har getts ut i fanzineform tidigare, vilket kanske förklarar en del av bristerna. Fanzin är ju utmärkta redskap för utveckling, men att sedan bunta ihop dem och ge ut materialet som om det vore nyskrivet och nytecknat är inte så lyckat. Brändström borde nog, inför albumpubliceringen, ha skrivit och tecknat om berättelserna och gärna gett en mer strukturerad och konkretiserad bild av de händelser som vi får läsa om.

I »Dubbelmunnen« får vi bara se lösryckta skeenden utan någon som helst förklaring till vad det är som lett fram till dem. Med andra ord kan jag bara rekomendera albumet till de av er som kan se förbi det mediokra för sparkarnas skull.

PATRIK STIGZELIUS

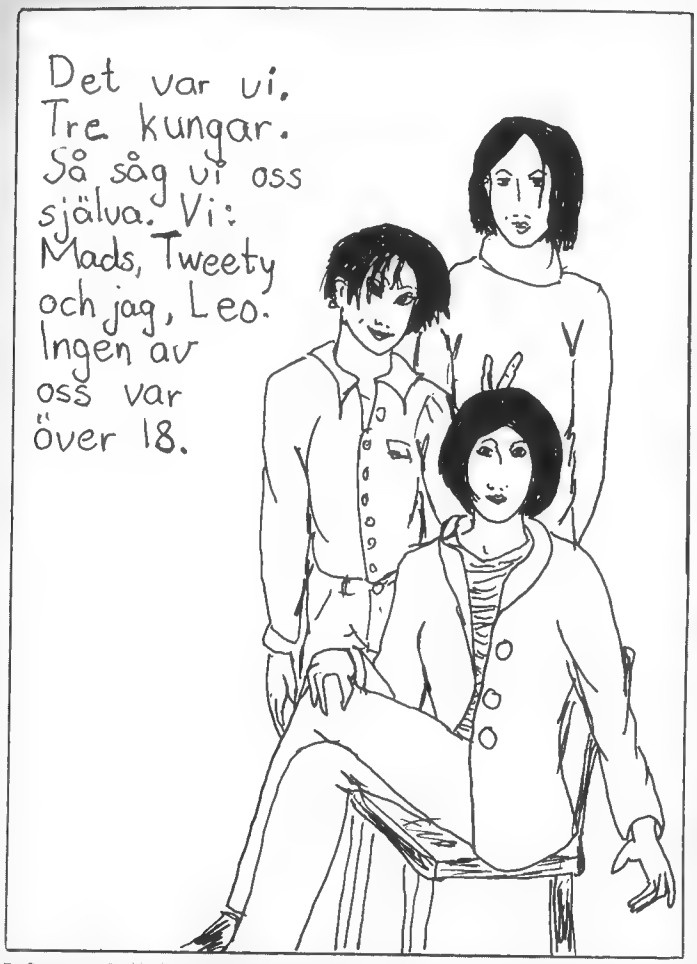

Pojkarna i »Dubbelmunnen«, innan allt börjar gå fel.

DEN UNGE SPIROU 10
»Du förstås när du blir stor«.
AV: Tome och Janry.
FÄRGLÄGGNING: Stéphane de Becker.
ÖVERSÄTTNING: Stellan Nehlmark.
TEXTNING: Åsa Lundborg
52 sidor i färg.
Egmont Serieförlaget 2001.

!!

»Spirou« är, jämte »Tintin« och »Asterix«, den fransk-belgiska komiska äventyrsserie som gjort störst intryck på mig. Jag gissar att läget är detsamma för en hel del andra svenskar som var barn för tjugotrettio år sedan. Men varumärket »Spirou« är rimligtvis inte i dag starkt nog att locka okunniga massor till denna spinoff-serie i humorgenren. Eftersom det här är hela tionde albumet i serien måste det alltså rimligtvis finnas en någorlunda trogen läsekrets nånstans därute. Jag skulle gärna vilja veta hur det kommer sig.

Den unge Spirou är nämligen en rutinerat utförd dussinserie. Inte direkt dålig, men oinspirerad, förutsägbar och i längden ganska enahanda. Trots ett stort antal medverkande av väldigt olika slag blir skämten inte speciellt varierade eller originella. Ingen av figurerna känns levande, ingens öde engagerar. Man drar på munnen då och då, men gäspar desto oftare.

När driven professionalism urartar på det här mekaniska sättet är den inte mycket värd.

NICOLAS KRIZAN

»Den unge Spirou«, en av få europeiska albumserier som hänger sig kvar hos oss.

ASTERIX
»Den kompletta samlingen IV«.
TEXT: René Goscinny.
BILD: Albert Uderzo.
ARTIKELTEXT: Horst Berner.
ÖVERSÄTTNING: Ingrid Emond.
TEXTNING: Gerd Mattsson/Gertrud Tufvesson.
176 sidor i färg, hårda pärmar.
Egmont Serieförlaget 2001.

!!!!

Denna lyxiga inbundna volym med glassigt skyddsomslag lockar troligen inte några horder av nya Asterixläsare. Målgruppen är snarare nostalgiska medelålders diggare som jag själv, med råd och lust att skaffa sig nåt flådigare än ungdomens sönderlästa mjukpärmade album. För att ytterligare fresta denna förmodat köpstarka kategori finns i boken flera rikt illustrerade (men tyvärr lite märkligt formulerade och småtaskigt typograferade) artiklar, franska originalomslag samt till och med några korta bonusserier.

Trycket är för det mesta utmärkt, papperet behagligt och omslaget smarrigt värre. Det mesta känns med andra ord väldigt gediget. Råvaran, alltså själva serien, håller dessutom måttet förvånansvärt bra. Trots att avsnitten är från andra halvan av sextiotalet känns de relativt fräscha, och motiverar väl en nyutgåva av den här digniteten. Både manus och teckningar har en härlig elegans och bra driv. Samspelet mellan de olika figurerna är välutvecklat och ger många tillfällen till vältajmad humor.

Oroligt frågar man sig vilka av dagens serier som kommer att kännas

SUCCÉN FORTSÄTTER

Sveriges snabbaste serieförlag ger er

SERIEFRÄMJANDETs

FANZiNE

För andra året i rad kommer Seriefrämjandet – i samarbete med bland annat ABF Malmö, Xerox samt serietecknarskolorna i Hofors och Malmö – tillverka seriefanzines på Bok- och Biblioteksmässan i Göteborg. Det hela tilldrar sig mellan den 19 och 22 september.
Målet är som förra året att tillverka åtminstone ett om dagen. Alla, såväl amatörer som proffs, är inbjudna att delta. Du kan lämna in opublicerade serier i vår monter på comics avdelningen, eller sätta dig och rita en serie direkt på plats. Vi tillhandahåller materialet. Välkommen!

För mer information eller platsbokning vid monterns ritbord ring Katarina Bågenholm 040-26 18 16.

SERIEFRÄMJANDETs stora serietecknartävling 2003

Kalle Anka är 70 år och Bamse 40 – men hur ser 2000-talets stora seriefigur ut?

»Seriefrämjandets Stora Serietecknartävling 2003« går ut på att presentera ett koncept, en idé till 2000-talets svenska barnserie. Ett urval av insända bidrag kommer att ingå i en utställning under temaveckan »I seriernas värld« i Malmö under mars 2003, samt tryckas in en tidning som kommer att distribueras tillsammans med ett antal svenska serietidningar.* Juryn utser en vinnare som får 10 000:-

I presentationen skall ingå:
1) Figurskisser av huvudkaraktärerna. 2) Synopsis, max en A4, där seriens grundhandling beskrivs. 3) Max 10 exempelsidor. Skissade, tuschade, färglagda? Det är upp till dig.
OBS! Skicka inga original!

Seriefrämjandet
Box 51, 232 02 ÅKARP
Märk kuvertet
»Seriefrämjandets Stora Serietecknartävling 2003«

Senast den 15/1-2003 vill vi ha ditt bidrag (poststämpel gäller), med namn, adress, tel.nr och e-postadress.

Tävlingsregler och information hittar du på: www.serieframjandet.com/temavecka. Du kan också maila på adress fstromberg@telia.com. Tävlingen anordnas av riksföreningen Seriefrämjandet i samarbete med ABF Malmö, Malmö Stadsbibliotek, Egmont Serieförlaget med flera.

ABF MALMÖ

**Upphovsmännen behåller naturligtvis alla rättigheter till sina verk.*

»Asterix«, en klassiker i välförtjänt och förtjänstfullt utförd nyutgåva.

angelägna att ge ut på detta sätt om 35 år? Sannolikt inte dagens åtskilligt mycket blekare Asterixutgåvor i alla fall.

NICOLAS KRIZAN

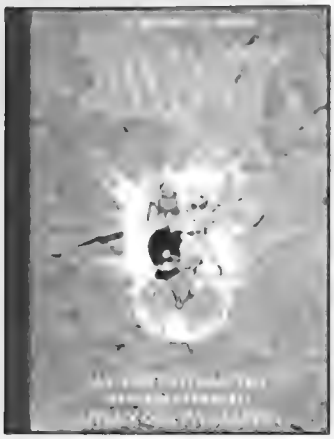

ASTERIX
»Den kompletta samlingen V«
TEXT: René Goscinny.
BILD: Albert Uderzo.
ARTIKELTEXT: Horst Berner.
ÖVERSÄTTNING: Ingrid Emond.
176 sidor i färg, hårda pärmar.
Egmont Serieförlaget 2002.

❗❗❗❗

I del 5 av den samlade, kronologiska utgåvan av »Asterix« serveras de klassiska episoderna »Asterix och skatten« , »Asterix i Spanien« och »Asterix och tvedräkten« . Som vanligt innehåller även detta album intressanta fakta, kuriosa och kommentarer kring äventyren, unikt extramaterial och bilder som aldrig funnits i album förut, och rent av en åttasidig korthistoria med titeln »maskoten«. Personligen, som gammal Asterix-läsare, hade jag gärna sett ännu mer fakta och artiklar i samlingsalbum som dessa, men för den oinvigde läsaren är det förmodligen lagom.

Äventyren då? De är från 1969–1970 och är alla av yppersta klass. I »Asterix och skatten« blir vår hjälte bannlyst från byn och tvingas med Obelix hjälp att försöka tjäna ihop en massa pengar. De prövar allt från bankrån till att jobba som skådespelare på en »modernistisk« teater! I »Asterix i Spanien« skall våra hjältar eskortera en liten hövdingason tillbaka till hans by i Spanien. På resans gång får vi en mängd kärleksfulla drifter med allt som är typiskt spanskt, men lika träffsäkert och roligt som driften med engelsmännen i »Asterix och britterna« blir det aldrig. I detta äventyr introduceras även en av mina favoritfigurer för första gången: Crabbofix, byns försäljare av fisk av stundom tvivelaktig kvalitet.

I »Asterix och tvedräkten« slits sammanhållningen i gallernas by sönder av förtal, avund och misstänksamhet, allt naturligtvis iscensatt av Caesar för att kunna erövra byn och inlemma den i imperiet.

Som vanligt kryllar dessa äventyr av roliga namn, drifter med kändisar och allmänmänskliga svagheter. Det finns massor av roliga detaljer, och är man något insatt i historia och politik (helst fransk sådan) blir läsningen bara roligare! Serien har många bottnar, precis som en bra serie ska ha. Att ge ut dessa fina samlingsalbum är något av en kulturgärning. De är nästan ett måste i varje serieälskares bibliotek.

DANIEL PETERSSON

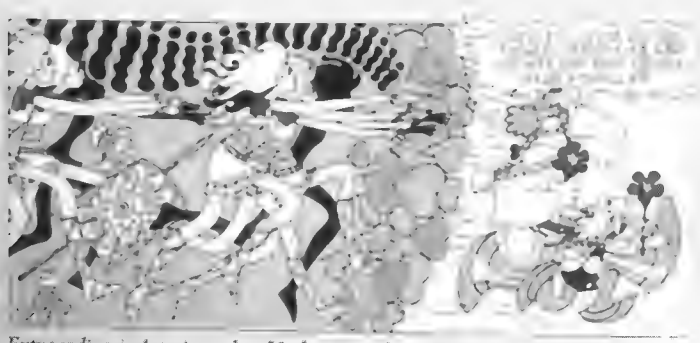

Extragodis ur »Asterix« volym V, där vi på skämt serveras några förslag på »alternativa« versioner av serien. Här den psykedeliska varianten med fler kvinnor.

TARZAN
AV: anonyma Disneytecknare
ÖVERSÄTTNING: Eva Neroth.
TEXTNING: Åsa Lundborg.
48 sidor i färg, hårda pärmar.
Egmont Serieförlaget 2002.

❗

Detta album innehåller en förkortad och lättläst version av den näst senaste Disneyfilmen.

Det känns på det hela taget ganska onödigt. Alla fartfyllda scener från filmen, när huvudpersonen glider (surfar?) på trädstammar och slänger sig i lianer, låter sig inte fångas på stillbild. De vackra dataanimerade landskapen och skuggningarna likaså. För att inte tala om gorillornas och Tarzans läten och vrål. Allt detta är stendött i serieversionen.

Även små, små barn kan se filmen med behållning, däremot kan de inte läsa seriealbum, så vilken målgrupp vänder sig detta album till? De få som inte har sett filmen?

Visst är det vackra bilder, men inte mer. Ännu en onödig biprodukt till en Disneyfilm, alltså.

Köp filmen istället!

DANIEL PETERSSON

Biografier:

▶ ***Rasmus Gran**, www.go.to/rasmus.gran. Jag har dokumenterad skånsk härstamning sedan 1600-talet, men även norrländskt påbrå. Vegetarian sen tio år, men älskar blodkorv. Läser mycket serier, men mer böcker.*

▶ ***Nicolas Krizan**, född i fredstid. Försöker för tillfället strukturrationalisera sitt liv, hittills utan nämnvärd framgång. Alla skriver inte vilket år de är födda, Oskar!*

▶ ***Karl-Erik Lindkvist**. Född 1962. Ingenjör från Västerås. Har tänkt läsa om »Blueberry«, »Corto Maltese« och »Love & Rockets« i sommar om han hinner. Recenserar fortfarande film för TV4 Mälardalen på lediga stunder.*

▶ ***Mats Nordström**. Född 1974. Bibliotekarie i Malmö. Har just upptäckt regissören Darren Aronofsky. Lägg nu ifrån dig B&B och spring och hyr »Pi« och »Requiem for a dream« istället!*

▶ ***Daniel Pettersson**. Född 1975. All- och storätare av serier, hoppas innerligt att monarkierna i Österuropa skall återupprättas.*

▶ ***Patrik Stigzelius**, (född 1968) är Malmöbo, seriemanusförfattare och tillika vänsterpartist.*

▶ ***Maria Sundkvist**, är 36 år gammal och har läst och kommenterat serier sedan slutet av 1980-talet i olika sammanhang (B&B, Östgöta Correspondenten, DN med mera), Till vardags arbetar hon vid Linköpings universitet som lärare och forskare.*

▶ ***Peter Wallström**, är f.n. pappaledig, men sysslar annars med nutritionsepidemiologi. Försök gärna säga det ordet tre gånger i snabb följd.*

▶ ***Henrik Zackrisson**, född 1966, Malmö, är inte en religiös man. Han betraktar icke desto mindre Peter Ijeh som en frälsare av bibliska mått.*

Tarzan möter Jane i serieversionen av Disneys långfilm.

Nyutkommet

BONNIER CARLSEN
- **Jonas Jansson:** Den andra staden
- **Filippa Widlund:** Mona i rymdåldern

EGMONT SERIEFÖRLAGET
- **Disney:** Kalle Ankas årgångsbok 1954, del 1

EPIX
- **Daniel Clowes:** Ghost World
- **Ralf König:** Jago

KARTAGO
- **Frode Overli:** Pondus

OPTIMAL
- **Diverse tecknare:** Allt för konsten 3
- **Anneli Furmark:** Labyrinterna
- **Jason:** Järnvagnen
- **Claes Jurander:** Nilsson
- **Kati Kovács:** Kartongbarnet
- **Henrik Lange:** Välkommen tillbaka
- **Davids Liljemark:** Susanna & Bo (pocket)
- **Coco Moodyssons:** Coco Platina Titan Total

ORDFRONT GALAGO
- **Lena Ackebo:** Rysk raka
- **Gunnar Lundkvist:** Klas Katt på drift
- **Jan Bergelin:** Lagom Bergelin

ANMELDELSER

Norskspråklige utgivelser dissekeres • Anmeldereksemplar sendes til TEGN A/L, Nico Hambros vei 4, 0969 Oslo

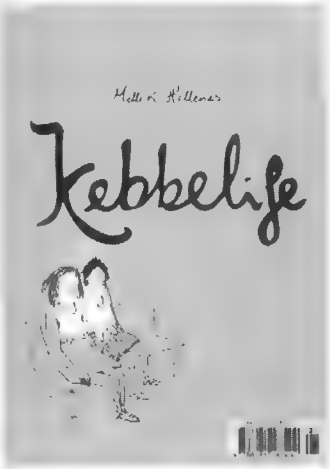

KEBBELIFE
Mette K. Hellenes
176 sider, svart/hvitt
No Comprendo Press 2002

I Mette K. Hellenes' tegneserier er norske billedkunstnere selvopptatte, patetiske og eier verken humor, selvinnsikt, ærlighet eller selvironi. Bortsett fra »kebbevennene« Mette og Vanessa, som til gjengjeld har hakket for mye av både selvironi og ærlighet.

Kebbelife er den tredje samlingen av Hellenes' til tider bitende satire over norsk kunst- og utelivsmiljø. Mette og Vanessa er de slaskete og svært lite sjarmerende alter egoene til Hellenes og kunstnervenninnen Vanessa Baird, som drikker, spyr, kjekler og sjekker som om de var på en rølpete bygdefest – og ikke på vernissage eller Kunstnernes Hus.

På sitt beste er dette herlig selvutleverende, både overfor kebbevennene selv og et pompøst kunstmiljø. Aller best er Hellenes når hun holder igjen rølpen og er mer subtil, som når Mette og Vanessa fôrer en utstillende kunstner med meningsløst pjatt som »du trykker virkelig på noen ømme punkter her« og »vi blir så opptatt av det fiktive og det reelle når vi ser dette« – uten at motparten skjønner at de bare jatter med egoet hans. Samtidig viser Hellenes klart og tydelig hvordan fest, sjekking og skitprat er like viktig i kunstmiljøet som i andre subkulturer, og at selve kunsten ofte kommer i andre rekke.

Men *Kebbelife* blir bare sjeldent intern. For dette handler ikke bare om Oslos kunstmiljø, men også om vennskap, ensomhet og jakten på det rette i livet. Etter at Vanessa får barn, glir de tidligere venninnene litt fra hverandre og Mette må klare seg på egen hånd. Dessverre svekker dette også dynamikken, utviklingen og temperaturen i serien; både Mettes liv og serien ender opp med å bli stående litt i stampe.

Mette og Vanssa på vernissage i Mette K. Hellenes Kebbelife.

Hellenes tegner i en primitiv, nesten brutal strek – som minner om franske tegnere som Claire Brétécher og Reiser. Stilen er langt fra elegant, men passer utmerket til det rølpete innholdet. På sitt beste er »Kebbelife« er en norsk kvinnelig utgave av satiren i svenske *Arne And*, men »Kebbelife« nytes best i små porsjoner – som en flaske Gammel Dansk.

ØYVIND HOLEN

FORRESTEN NR. 13
Erik Falk (red.)
Jippi Forlag
Svart/hvitt, 68 sider

Mens *Søppel* tar sine første nølende steg, *Smult* er rotfestet i humor og stripeserier og *Fidus* fortsatt har permisjon på ubestemt tid står *Forresten* igjen som kongen på den norske haugen av tegneserie-antologier.

Men med en and med Downs syndrom, en hest og hans bendelorm og en kreftsvulst som gjennomgangsfigurer kan antologiens kommersielle appell diskuteres. Men *Forresten* er fortsatt det stedet der ferske og ikke fullt så ferske serieskapere har best mulighet til å boltre seg fritt – med flere gode serier som resultat. Og selv om det er Jason som pryder om-

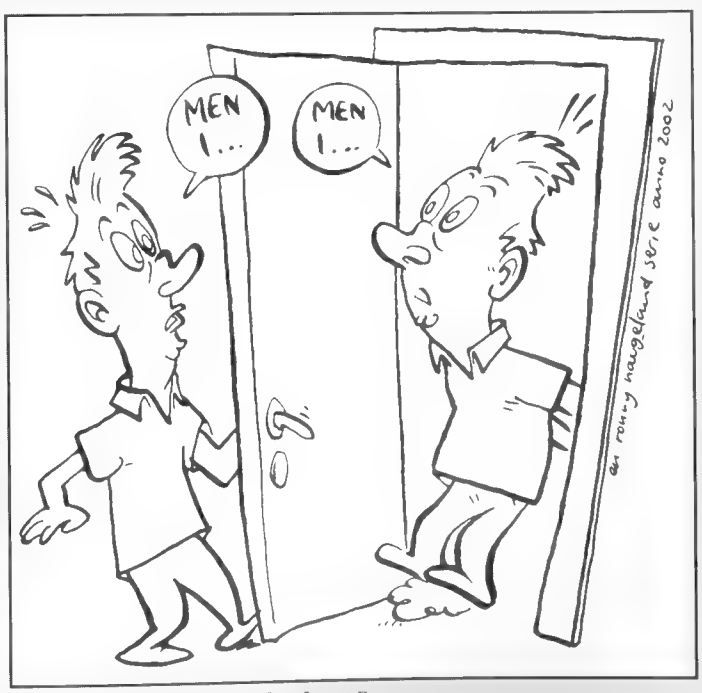

Ronny Haugland møter seg selv i døra i Forresten 13.

slaget, er det de nyeste navnene som gjør best innsats innenfor. *Forresten*-debutant Christian Hartmann gjør en fin ordløs skildring av ondsinnet sladder kompiser imellom, mens Tor Ærlig gjør en stilren og fragmentarisk minibiografi om Gustav Vigeland. Flu Hartberg er ambisiøs i sin skildring av sløydlærer Slakts hverdag, men entusiasme og god dialog klarer ikke å skjule at selve historien ikke er den mest spennende. Den ferske Sproing-vinneren Odd Henning Skyllingstad imponerer fortsatt, med elegante tegninger og et godt øre for dialog – men dessverre bare over tre sider denne gang. Må han få tid til å gjøre noe større.

Alt er ikke bare fryd og gammen. Det er prisverdig av Jippi å presentere utenlandske serieskapere, men der sveitsiske Helge Reumann blander sammen skrekk og surrealisme på fortreffelig vis er tyske »Et ønske« pinlig uoriginal – selv om den er fabelaktig tegnet. Også »En dag i livet« av Wilfred Hildonen kunne jeg vært foruten, der den mest virker som en uinspirert kopi av Christopher Nielsens »To trøtte typer«. Men *Forresten* både gleder og ergrer, slik en god antologi skal gjøre. Må den fortsette med det.

ØYVIND HOLEN

GRIMSBORKEN
AV: Bjørn Ousland.
32 sider i farger.
Jippi Forlag 2002.

Bjørn Ouslands siste bind i trilogien basert på Asbjørnsen og Moes folkeeventyr er også det beste. »Grimsborken« er en faustiansk historie om gutten som inngår avtale med en diabolsk hest. Han dreper de andre føllene i kullet, slik at hesten kan die alene og vokse til en kjempe. Med hjelp av hesten strever gutten seg gjennom de obligatoriske prøvelsene for å få fatt i prinsessen og halve kongeriket.

Bjørn Ousland har laget en flott bearbeidelse av folkeeventyret »Grimsborken«.

Ousland har tegnet med fargestifter over vannfarger. Det skaper en tekstur som både er visuelt interessant og gir motivene stofflighet. Tegningene er delikate, samtidig som de er røffe og rørlige. »Grimsborken« er en gjennomarbeidet konklusjon på eksperimentene i de to foregående bindene. Den friske fargebruken og de tydelige figurkarikeringene gjør at serien er iøynefallende og lett å lese – også for barn. Spesielt vellykket er utformingen av hesten Grimsborken, som er både monumental og fryktinngytende.

Ousland varierer rutenes format og plassering på sidene, for å styre rytme, tempo og intensitet i fortellingen. Dette er særlig tydelig i den actionfylte sekvensen hvor hovedpersonen og Grimsborken skal befri prinsessen. Sidekomposisjon forsterker figurenes strevsomme bergklatring, den trange passasjen inn i trollhulen, og det dristige svevet ned fra fjellet. Sideutformingen er oppfinnsom, men uten å forvirre leseren. Ousland viser her utmerket hvordan tegneserier absolutt er noe annet enn film på papir.

Tegneserien starter med at prinsessen blir kidnappet av et troll. Det er et dramatisk anslag, men historien mister mye av spenningen fordi Ousland bruker den neste tredjedelen av seriens 32 sider på å fortelle om hovedpersonens familie og omflakkende liv. Særlig de yngste leserne vil ha glemt bortførelsen gutten omsider kommer til kongsgården. For øvrig er historien godt fortalt, med jakten på Grimsborkens like i Helvete som et spennende toppunkt.

Ousland er dessuten gjerrig med fortellerteksten. Dialogen er kortfattet og lettfattelig. Han lar tegneseriemediets visuelle side bære historien, og det gjør serien lettlest. Det hjelper også på leselysten at Ousland har lagt inn et par fornøyelige gags i rutene. Han har heller ikke rensket vekk brutaliteten i eventyret, men bearbeidet sekvensene slik at de har et uvirkelig, komisk preg.

MORTEN HARPER

▼ ANNONS

Norsk Tegneserieforums Tegneseriekonkurranse 2002

Tema: Tegneserier

Alle som liker å lage tegneserier utfordres til å delta i årets serieduell i regi av Norsk tegneserieforum (NTF). Alle kan delta i konkurransen, og innleveringsfrist er 15.oktober. Tema for konkurransen er tegneserier og det innsendte arbeidet skal ikke være lenger enn 12 sider. Det konkurreres i to klasser; en for aldersgruppe til og med 16 år, og en for aldersgruppe over 16 år. Vinnerene kåres av en jury bestående av redaktører i ulike tegneserieforlag samt medlemmer av NTF's styre. Premien er ære, beundring og tegneseriebøker.

Alle deltagere må oppgi navn , adresse, telefonnummer og alder.

Spørsmål om tegneseriekonkurransen rettes til:
Espen Jørgensen på espen@jorgensen.ac
eller
Berit Petersheim på Serieteket. Telefon 22 35 65 83. E-post beritpe@deich.folkebibl.no

Bidrag til konkurransen leveres eller sendes:

Norsk Tegneserieforum
»Tegneseriekonkurransen 2002«
c/o Serieteket, Deichmanske bibliotek,
Grünerløkka, Schous plass 10, 0552 Oslo.

Senest 15 oktober!

5 SERIER

Serier som har vært inspirerende og viktige for den »kunstneriske utvikling« • Valgt av Arild Midthun

Arild Midthun (f. 1964) er serieskaper og illustratør. Siden 1996 har han tegnet stripeserien »Pappa og Pestus« (trykkes i bl.a. »Aftenposten«). Sammen med Tormod Løkling lager han serien »Livstegn« for bladet »Utdanning«. Han har tegnet en rekke prisbelønte tegneserier, som »Truls og Trine«, »Troll« og »Ivar Aasen – ei historie om kjærleik«. Etter manus av Dag Kolstad tegnet han i fjor julehefte t »Olsenbanden jr«. ◄

ASTERIX & OBELIX *"Uppdrag Kleopatra" VHS & DVD 18 sept.*

GOLIAT *på VHS 30 okt.* **SPIDER-MAN** *- Fyra Superäventyr, VHS 9 okt.*

www.sandrewmetronome.se/video SANDREW METRONOME

HVA SOM INSPIRERER MEG? VEL, FØRST OG FREMST DEN TEKSTEN JEG JOBBER UTFRA. ENTEN DET ER MANUSET TIL EN TEGNESERIE, ELLER EN BOK ELLER ARTIKKEL SOM SKAL ILLUSTRERES...
PAPPA PESTUS
BARE ET ØYE-BLIKK...
RIIIIIIING
JA, HALLO?
EN TEGNING TIL AFTENPOSTEN I MORGEN? OG NÅR I MORGEN MÅ DERE HA TEGNINGEN ?
DEN SKAL INN I AVISEN I MORGEN?! JEG HAR TO TIMER PÅ MEG ?!
JODA, KLART DET GÅR...
KLIKK!
...RETT TIL HEL ....!!
HVOR VAR VI...
JO, ALTSÅ... FØRST LESER JEG NØYE GJENNOM TEKSTEN REDAKSJONEN HAR MAILET MEG, OG DERETTER GÅR JEG STRAKS TIL...
...SENGS!

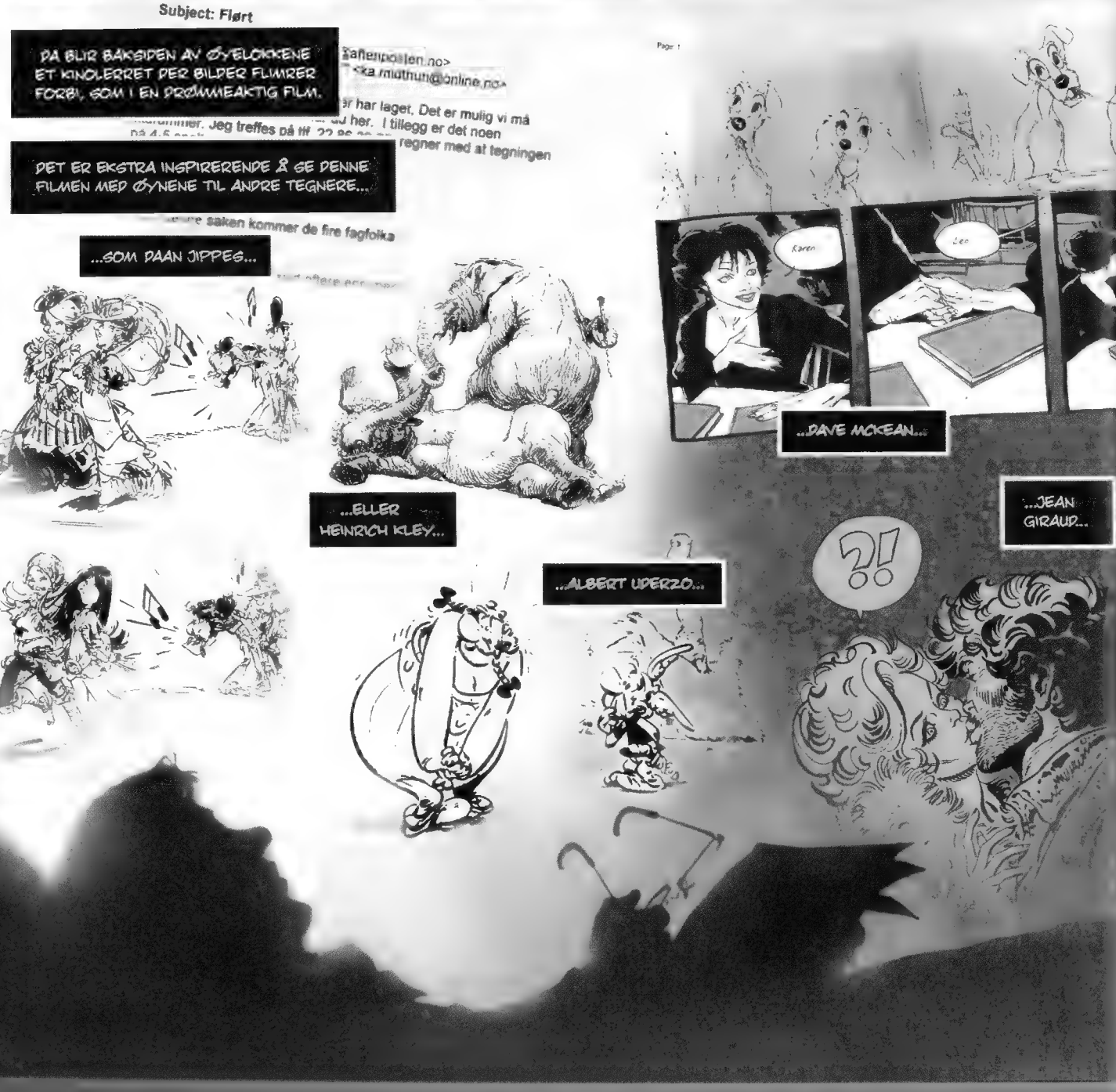
Subject: Fløert
DA BLIR BAKSIDEN AV ØYELOKKENE ET KINOLERRET DER BILDER FLIMRER FORBI, SOM I EN DRØMMEAKTIG FILM.
DET ER EKSTRA INSPIRERENDE Å SE DENNE FILMEN MED ØYNENE TIL ANDRE TEGNERE...
...SOM DAAN JIPPES...
...ELLER HEINRICH KLEY...
...ALBERT UDERZO...
...DAVE MCKEAN...
...JEAN GIRAUD...
?!

...ANDRÉ FRANQUIN...
...GUSTAV KLIMT...
...BILL WATTERSON...
HEY SUSIE!!
SPLOOSH!
...ELLER EN AV "DISNEY'S NINE OLD MEN".
PÅ SLUTTEN AV FILMEN TRENGER JEG BARE Å PRYSE DET BILDET SOM PASSER BEST TIL SAKEN, STILLE SKARPT OG KANSKJE ENDRE LITT PÅ KAMERAVINKELEN.
SÅ GJELDER DET Å FÅ TEGNINGEN RASKEST MULIG NED PÅ PAPIRET, SCANNET INN OG MAILET TIL BILLEDDESKEN.
OG SKULLE JEG TRENGE EN EKSTRA INSPIRASJON, ER DET BARE Å KASTE ET BLIKK PÅ INSPIRASJONSKILDEN **PAR EXELLENCE** - SEKUNDVISEREN SOM TIKKER MOT DEADLINE !
TIKK!
TAKK!
TIKK!
TAKK!
TIKK!
TAKK!

GILLAR DU FANTASY, SCIENCE FICTION OCH SKRÄCK?

DÅ GILLAR DU CODEX!

Åtta purfärska tidningar för endast 199 kronor!!!

Codex är Sveriges ledande tidning om Fantasy, Science Fiction och Skräck. Vi skriver om film, dataspel, spelkonsoler, rollspel, kortspel, böcker, serier och mycket annat.

CODEX
www.codexportal.com

Klipp ut och skicka in

☐ Jag vill prenumerera på Codex 8 nummer för 199:-

Namn: _____

Adress: _____

_____

Postnr: _____ Ort: _____

E-post: _____

Ålder: _____ /* _____

*om du är under 18 år behöver vi målsmans underskrift

Codex betalar porto

CODEX

Svarspost
411 662 100
110 03 Stockholm

MATS SERIEKRÖNIKA

Bokmässan • Av Mats Källblad, www.kallblad.com

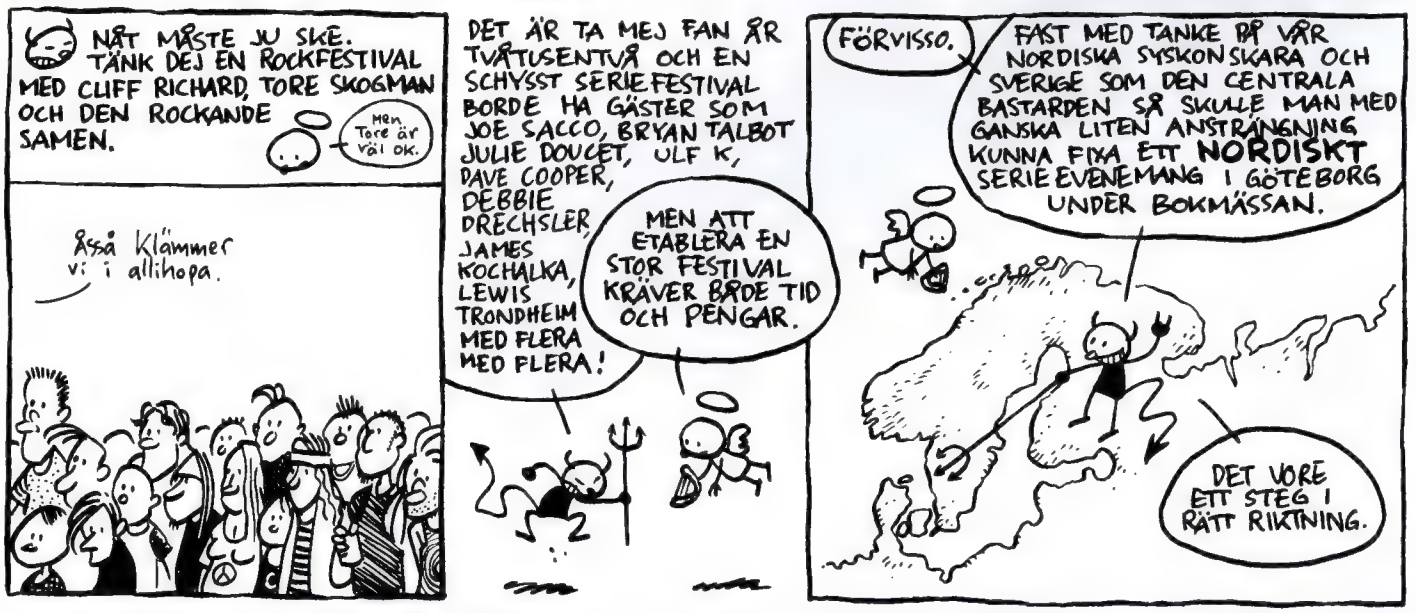

Spid – världens

Serier och film del 17

av **DAVID HAGLUND**

Världens – och Sveriges – i dag största serie- och filmhjälte är Spindelmannen, inte minst efter den specialeffektsspäckade film som hade premiär i somras. Med tanke på att det är nära tjugo år sedan B&B senast skrev om Spindeln (eller Spider-Man, som figuren börjat kallas även på svenska de senaste åren) är det definitivt hög tid för en artikel.

När Stanley Martin Lieber, i seriesammanhang mer känd som Stan Lee, i början av sextiotalet skapade de första Marvel-hjältarna var han en ärrad, desillusionerad serieveteran som beslutat sig för att göra serier på ett nytt sätt – sitt eget sätt. Lee provade i serier som »Fantastic Four«, »Hulk«, »Thor« och »Spider-Man« att skriva endast korta synopsis, och lät därefter tecknaren själv översätta handlingen till bilder. Slutligen kom Lee in igen för att sätta (ganska pratig) dialog och text till den färdiga historien. Tillvägagångssättet har i efterhand kommit att kallas »The Marvel Method«.

Lee hade bara varit sjutton år då han kring 1940 började som allt-i-allo på Timely (den tidens namn på det som i dag heter Marvel Comics), men hade snart fått skriva manus till bland annat »Captain America« och jobba med dåtida storheter som Joe Simon och Jack Kirby. När superhjältarna blev omoderna arbetade Lee sedan med en rad olika genrer: västern, romantik, skräck, krig och science fiction. »Är man författare så kan man skriva om vad som helst«, sade Lee själv.

Femtiotalets moralpanik krympte dock serieutbudet drastiskt, och förlaget, som då döpts om till Atlas, hotades av nedläggning.

Andra superhjältar spelar mesiga i sina hemliga identiteter, men Spider Man/Peter Parker är verkligen en mobbad enstöring.

THE MARVEL AGE OF COMICS

Åren kring 1960 repade sig emellertid superhjältegenren igen, och gick in i det som amerikanska fans brukar kalla »the silver age«. Till en början ledde konkurrenten National (i dag DC) utvecklingen, men Marvel skulle snart komma efter. Genombrottet skedde med »Fantastic Four« av Stan Lee och Jack Kirby, ett lyckokast som egentligen var ett försök att nå samma publik som DC:s framgångsrika superhjältegrupp Justice League of America.

Läsarna märkte dock snart att superhjältarna från Lees förlag (vilket snart fick namnet Marvel) var betydligt mer mänskliga än DC:s utomjordingar, marsianer och amazonprinsessor. Marvel var snart namnet på alla serieälskares läppar och pengarna rullade in. Nu var det inte längre serietidningarnas silverålder, nej nu var det »The Marvel Age of Comics«, som Lee själv uttryckte det.

En stor del av äran för framgångarna ska i rättvisans namn tillskrivas Jack Kirby, veteranen som utformade figurerna visuellt och tecknade majorite-

er-Man

största filmhjälte!

Så här läckert kan det se ut nu för tiden när man gör film av »Spider-Man«. Denna bild användes också som bioaffisch 2002.

ten av Marvels serier under de tidiga åren. Det är också Kirby som sägs ha designat Spider-Man som figur, även om det i slutändan blev kollegan Steve Ditko som tecknade de första åren.

Historieskrivningen säger att tveksamheten från förlagsledningens håll först var stor över Lees idé om en seriefigur byggd på en spindel. Folk gillar inte spindlar, och dessutom är hjälten både för ung och för alldaglig, tyckte man, varför serien trycktes i sista numret av tidningen *Amazing Fantasy* (1962) – en tidning som ändå skulle läggas ner, och dar man kunde unna sig ett experiment som »Spider-Man«.

Men uppenbarligen hade man hittat ett framgångskoncept – försäljningssiffrorna för *Amazing Fantasy* nr 15 var anmärkningsvärt goda, och nu gällde det att försöka återskapa magin. Av olika skäl dröjde det dock ända till våren 1963 innan figuren fick en egen löpande serietidning, *The Amazing Spider-*

Till skillnad från Batman drivs inte Spider-Man av hämndbegär utan av skuldkänslor. Här har han just fångat farbror Bens mördare i debutavsnittet.

Spindelmannen debuterade i tidningen Amazing Fantasy nummer 15 från 1962.

Glimtar från Spindelmannens allra första historia.

Redan i det första numret av Amazing Spider-Man återfinns Stan Lees varumärke, den mänsklige och neurotiske superhjälten.

Man. Tecknare var de första åren genomgående Steve Ditko, vars teckningar saknade mycket av superhjältestilens normala överdrifter, och därför starkt bidrog till seriens egenart.

STORT ANSVAR

Historien om Spider-Man börjar med Peter Parker, en blyg, glasögonprydd tonåring som är föräldralös och bor med sin farbror Ben och faster May. Peter är duktig i skolan och blir därför en driftkucku och ett mobbingoffer. På en utställning blir han dock biten av en spindel som vid ett experiment bestrålats med radioaktivitet, och finner att han fått en spindels proportionella styrka och vighet, samt förmågan att klättra på väggar och känna annalkande fara.

Den vetenskapligt begåvade Peter utvecklar en manick som kan skjuta ut segt, konstgjort nät i vilket han kan svinga runt genom stan i (han konstruerar en »nätskjutare« som han fäster vid handlederna), och gör det enda logiska – han blir TV-stjärna! Uppfylld av sin egen förträfflighet struntar han i att fånga en rånare, bara för att senare upptäcka att samme rånare mördat hans farbror. Här kommer då berättelsens peripeti, vändpunkten. Uppfylld av skuld inser Peter att »med stora krafter följer stort ansvar« och bestämmer sig för att bli brottsbekämpare under namnet Spindelmannen – Spider-Man.

Skurkarna blir under åren många och färgstarka, i många fall även groteska. Vad sägs om skurkar som Vulture (Gamen), Dr Octopus, Scorpion, Rhino (Noshörningen), Kingpin, Lizard (Ödlan), Kraven the Hunter och Green Goblin (Gröna Trollet)? Den sistnämnde kommer jag att återkomma till, eftersom denne kan sägas vara Spider-Mans ärkefiende.

EN RIKTIG SÅP(P)A

Han har det inte lätt på något plan, den käre Peter, särskilt inte på det privata. Faster May visar sig ha dåligt hjärta, och måste ständigt skonas från alla sinnesrörelser. För försörjningens skull ser sig Peter tvungen att extraknäcka som fotograf för tidningen *Daily Bugle* och den Spider-Man-hatande redaktören J. Jonah Jameson. Samtidigt försöker Peter balansera detta med sina studier. Naturligtvis vore detta nog för att knäcka vem som helst, och visst blir den smått neurotiske Peter less på sin lott och lägger nätsvingandet på hyllan med jämna mellanrum.

Som liten tyckte jag att identifikationen var viktig för mig. Visst var Stålmannen och Läderlappen häftiga, men det var betydligt lättare att känna igen sig i en nördig skolelev än i en kryptonier och en mångmiljonär. Peter Parker fick snuva, hade dåligt självförtroende, hade en överbeskyddande faster, blev ratad av tjejer och var fattig, men i hemlighet var han ju en riktig superkille!

Tjejer som Betty Brant, Liz Allen, Gwen Stacy och Mary Jane Watson börjar efter hand intressera sig för den alltmer självsäkre Peter, och det blir grogrunden för många intriger och bekymmer. En stor del av den fortgående handlingen kretsar kring faster May, skolkamraterna och tidningsredaktionen. Horst Schröder säger det bäst i *B&B* 5/83: »Det var tvåloperahandlingen som väckte det egentliga intresset för följande nummer, medan superslagsmålen blev kryddan på anrättningen.« Här fick Stan Lee naturligtvis nytta av sina erfarenheter från Timely/Atlas romantiktitlar, för pojkar gillar romantik och intriger de också, även om de inte erkänner det högt alla gånger.

Därtill har serien alltid haft inslag av komik, inte bara Spider-Mans ideliga narrande av motståndarna, utan även genom de textplattor med vilka Stan Lee tilltalar läsaren direkt. Slutligen förekommer även vissa skräckinslag, så Steve Ditko var tack vare sin bakgrund på olika skräcktitlar ett logiskt val som tecknare. Han tecknade ofta stelt och stiliserat, med förvridna skurkar och hisnande perspektiv.

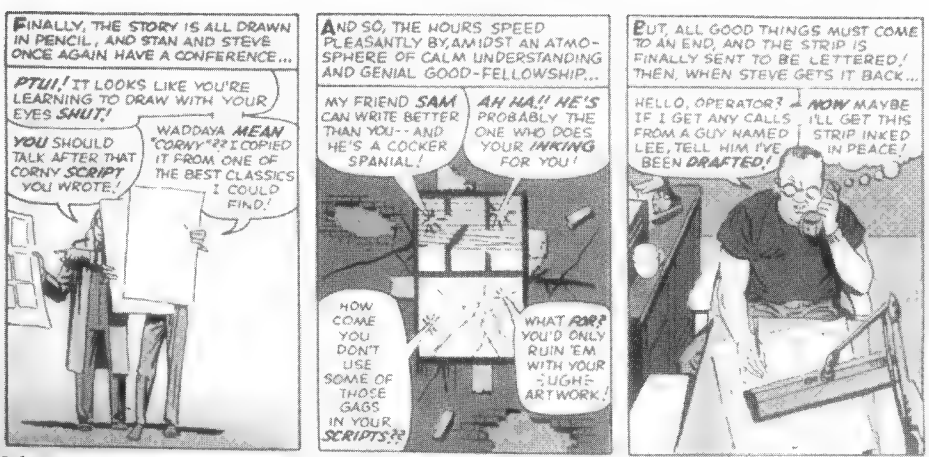

I denna skämtserie från Amazing Spider-Man Annual nr 1 (1964) beskriver Lee och Ditko det vänskapliga käbbel som omgärdar produktionen. Två år senare ledde detta käbbel till att Ditko lämnade serien.

TIDSDOKUMENT?

Samarbetet med Lee fick dock ett abrupt slut mitt under arbetet med *The Amazing Spider-Man* nr 38 (1966). Ditko och Lee hade börjat dra åt olika håll, och spiken i kistan var tydligen frågan om Green Goblins hemliga identitet. Ditko ville att Goblin skulle vara en helt okänd person, medan Lee ville chocka läsarna med Norman Osborn (pappa till Peters klasskamrat Harry). I egenskap av redaktör fällde Lee avgörandet till sin fördel, och därmed lämnade Ditko serien och förlaget för att vända sig till Charlton Comics och skapa »Blue Beetle« och »The Question«.

Ny tecknare blev John Romita, som tecknade i en betydligt mera rundad stil, med vackra människor och en muskulösare hjälte. Serien blev indirekt också lättare i tonen än under Ditkos sejour, och

John Romitas rundare stil med vackrare människor passade väl till Lees romantikinslag. Här Peter och Gwen Stacy.

Lee försökte – så gott det nu går för en 43-åring – att närma sig tidsandan, modet och slangen.

Redan 1978 gjorde Sture Hegerfors ett (i mitt tycke som sjuttiotalist, något förhastat) bokslut över Marvel-serierna i sin bok »Pratbubblan!«, och menade att de var ett övergående fenomen:

»Stan Lee […] betydde lika mycket förnyelse för seriemagasinen som Beatles – under samma period – för popmusiken. Marvelserierna fortsätter att utkomma, men standarden på dem har sjunkit. Våldet har tilltagit. [Marvel-serierna] har många gånger fina teckningar, men ändå känns de inte längre särskilt fräscha. De tillhörde 60-talet.«

Horst Schröder anser i sin artikel från 1983 att Lees ansträngningar ibland var rent pinsamma – eftersom man knappt märkte något av tidstypiska Vietnam-protester och hippiekulturen – men menar att serien ändå var en produkt av sin tid:

»'Spiderman' under Romita/Lee [var] trots allt […] typisk för 60-talet på ett bakvänt sätt. […] Och med sin glamourösa yta, sitt försiktiga tillsläppande av förändringar, samtidigt med fasthållande vid det gamla, beprövade kan man något överdrivet kalla Romita/Lees 'Spiderman' för Kennedy-andans testamente i serieform […].«

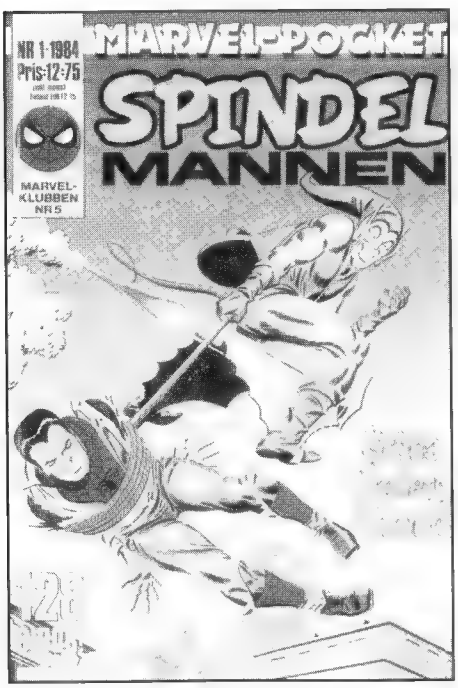

Green Goblin blev tidigt Spider-Mans ärkefiende. Goblin upptäckte tidigt Spider-Mans hemliga identitet och mördade Peter Parkers fästmö Gwen.

FÖRSTA TV-SERIEN

Men nu ska vi prata film för ett kort ögonblick. Den allra första filmversionen av »Spider-Man« var nämligen den tecknade TV-serien med samma namn från 1967.

Vid den här tiden producerade kanadensiska Grantray-Lawrence Animation en rad halvtaskiga TV-animationer i samarbete med Marvel Comics; »The Marvel Superheroes« (1966–1967) omfattade animerade versioner av Captain America, Hulk, Iron Man, Sub-Mariner och Thor. Man gjorde det mycket enkelt för sig och tog i princip rutor ur serietidningarna, animerade dem minimalt och tillsatte röster.

Animationen av »Spider-Man« var mycket bättre än i ovan nämnda TV-serier, men varken bättre eller sämre än något annat vid den tiden, och fortfarande ganska enkel med dagens mått mätt. Bland annat ansågs nätmönstret på spindeldräkten bli för plottrigt eller för komplicerat att teckna, så nätet finns bara på handskarna, stövlarna och huvan. De flesta figurerna ur Spider-Mans skurkgalleri dyker upp och både tecknas och framställs, kanske oavsiktligt, som endimensionella, smålustiga karikatyrer.

Grantray-Lawrence gick i konkurs efter bara 22 avsnitt, så resterande 57 avsnitt färdigställdes i New York av Krantz Animation. Huvudansvarig blev Ralph Bakshi, i dag mest känd för den animerade versionen av »Sagan om ringen« 1978. Kanske kunde Bakshis preferenser skönjas redan här eftersom TV-serien fick fler fantasyinslag och betydligt färre superskurkar. För att få projektet att gå runt drog man ner på animationskvaliteten och återanvände sekvenser från gamla avsnitt – och till och med från andra TV-serier. Soundtracket har i sin tur återanvänts på annat håll, bland annat i »Dallas«!

GWEN STACYS DÖD

Stan Lee fortsatte att skriva »Spider-Man« i över tio år, tills Gerry Conway tog över 1974. Dessförinnan hann dock Lee göra sin kanske största insats mot seriecensuren 1971, då han i nr 96–98 tryckte en historia om drogmissbruk i Peter Parkers bekantskapskrets. Lee visste att censurorganet Comics Code Authority (CCA) aldrig skulle tillåta skildringar av drogmissbruk, och beslutade sig därför att trycka tidningarna utan CCA:s godkännande.

Sedan dess har Marvel framställt flera tidningar med antidrogtema, medan CCA förlorade lite av sin gadd och fick reformera sina föråldrade regler. Dock skulle det dröja ända till 2001 innan Marvel

Med historien om Harry Osbornes drogmissbruk utmanade Stan Lee censurorganet CCA. Bild av Gil Kane.

1977 startade Stan Lee och John Romita en dagsstrippversion av »Spider-Man«, en publiceringsform som inte hör till de vanligare för superhjälteserier.

tog steget fullt ut och bröt samarbetet med CCA. (För en mer ingående beskrivning av CCA, se *B&B* 2/02.)

John Romita gjorde sorti ungefär samtidigt som Stan Lee, så Gerry Conway fick sällskap av tecknare som Gil Kane, Ross Andru och Mike Esposito när han började skaka om serien och dess persongalleri. Conway lät Spider-Man misslyckas med att rädda sin älskade, Gwen Stacy, från Green Goblin. Hon blev en av de första viktiga bifigurerna i en amerikansk serietidning som tilläts dö i en berättelse, och i den efterföljande striden dog även Green Goblin då han spetsades på sin egen glidflygare.

Gwens död var ett misslyckande som skulle komma att plåga Spider-Man i åratal framöver, även om detta öppnade för nya romanser med Mary Jane och brottslingen Black Cat (som enbart var förälskad i Spider-Man, inte Peter). Och eftersom det var synd på en så originell skurk så lät man Norman Osborns son Harry bli galen och ta över identiteten Green Goblin.

Spider-Mans popularitet bara fortsatte växa, och under sjuttiotalet tillkom flera extra titlar med samme figur. 1972 var det exempelvis premiär för *Marvel Team-Up*, där Spider-Man mötte en ny hjälte i varje nummer. 1974 gjorde man en mer barnvänlig

Den japanska versionen av Spider Man kom 1979 och kallades »Supaidaaman«.

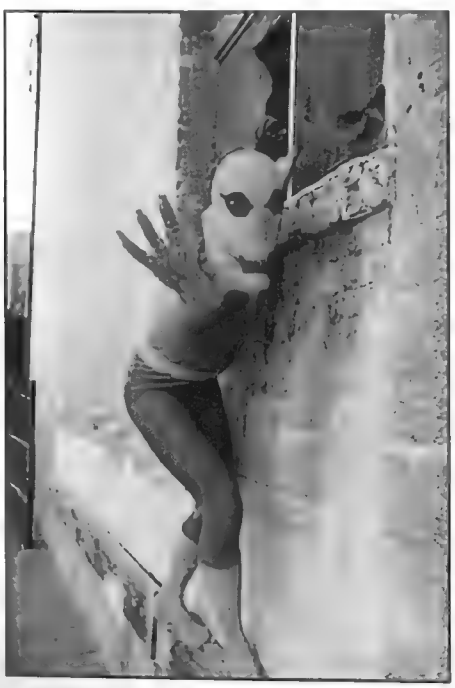

1979 kom TV-serien »The Amazing Spider-Man« med Nicholas Hammond i huvudrollen. Enbart för fantaster.

tidning med namnet *Spidey Super Stories*. 1976 kom *Peter Parker, the Spectacular Spider-Man*, en tidning som precis som namnet antyder fokuserade på Peters privatliv. Och från och med 1977 började Stan Lee och John Romita även göra »Spider-Man« i dagsstrippsform (den existerar fortfarande, och hör därmed till de numera ganska få äventyrsserier som fortfarande produceras för dagspressen).

Men 1977 är en milstolpe i »Spider-Mans« historia även på annat sätt – då kom nämligen den första TV-serien med riktiga skådespelare!

FÖRSTA »RIKTIGA« FILMEN

I jakt på nya inkomstkällor sökte sig Marvels nye VD James Galton vid den här tiden till film- och TV-bolagen, och som en följd av detta filmatiserades ett antal Marvel-serier som »Hulk«, »Dr Strange«, »Fantastic Four« och »Captain America« (se *B&B* 2/98). 1977 blev det Spindelns tur i TV-serien »The Amazing Spider-Man«. Produktionen inleddes dock med ett pilotavsnitt som även fick bio- och videodistribution i Europa.

27-årige Nicholas Hammond spelar här – föga övertygande – studenten Peter Parker som får superkrafter efter att ha blivit biten av en radioaktiv spindel. Det är kanske synd att kalla någon passé i 27-årsåldern – särskilt som jag själv är 27 i skrivande stund – men Hammond var helt klart för gammal för rollen. Dessutom finns det ingen farbror Ben med i filmen som kan ge den för Spider-Man så viktiga motivationen.

Intrigen kretsar kring en rad märkliga brott som begåtts av framstående medborgare. En anonym utpressare kräver New York på en gigantisk lösensumma för att inte utlösa en våg av självmord i staden. Spider-Man lyckas spåra boven till en mystisk sekt, och vips står det ett antal samurajer på lur i byggnaden…

Effekterna är helt okej, men snart står det klart att man återanvänder samma scener flera gånger. Troligen har man filmat Spider-Man mot blåskärm och sedan lagt figurens rörelser ovanpå ett foto av ett hus – perspektiven stämmer inte och Spider-Man klättar ibland rakt över fönster…

Filmen har ett visst kult- och kitschvärde för den specialintresserade, men jag skulle nog inte direkt rekommendera den.

TV-serien gick i 14 avsnitt, och flera av de längre historierna sammanställdes senare till TV-filmer.

JAPANSK SPINDELMAN

Men det är inte bara i USA som man har gjort »riktiga« filmer om Spider-Man. I Asien, där det ibland är lite si och så med upphovsrätten, har man även gjort egna filmversioner av välkända figurer. I Japan gjorde Toei 1978 en egen version av »Spider-Man«, kallad »Supaidaaman«. Hur det förhåller sig med rättigheterna här vet vi inte säkert (den kan faktiskt ha

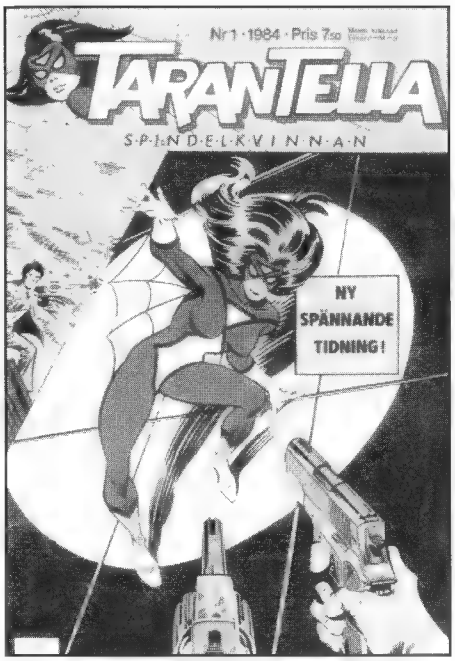

Spider-Woman kom till på initativ från TV-bolagen, och fick en egen tidning 1978. I Sverige kallades hon Tarantella i en kortlivad serietidning 1984.

gjorts under licens), men Toei producerade i alla fall en TV-serie i 41 avsnitt plus en långfilm.

Mycket lite är känt om den här versionen mer än att den var anpassad till japanska förhållanden och skilde sig en hel del från originalet. Supaidaamans hemliga identitet var Takuya Yamashiro, en motorcrossförare som fick spindelkrafter tack vare ett särskilt serum, körde en superbil och hade ett flygande högkvarter som kallades Marveller. Här förekom även de i Japan så populära jätterobotarna.

Toei försökte därefter göra en egen version av Captain America, men den utvecklades sedan till ett fristående koncept, »Battle Fever J«.

TARANTELLA

De amerikanska TV-versionerna av »Spider-Man« och »Hulk« gick så bra att det var TV-bolagen som föreslog att Marvel skulle skapa kvinnliga versioner av de båda hjältarna för eventuell TV-exploatering. Resultaten blev Spider-Woman (1978), skapad av Marv Wolfman och Carmine Infantino, och She-Hulk (1980), av Stan Lee och John Buscema. She-Hulk fick aldrig någon egen TV-serie, men det fick Spider-Woman.

I Sverige minns vi henne bättre som Tarantella (en genial översättning av ett otympligt namn!), vilken även fick ge namn åt en kortlivad serietidning från 1984. Seriernas Spider-Woman har föga gemensamt med Spider-Man utöver namnet. Från början var hon Jessica Drew, en flicka som i barndomen blivit uranförgiftad, och vars far försökte bota henne med ett spindelserum. Jessica överlevde, men hamnade i koma i flera år och vaknade upp med immunitet mot gift och kraften att skjuta bedövande blixtar.

Hon hjärntvättades av terrororganisationen HYDRA till att tjäna som lönnmördare under namnet Spider-Woman, men med SHIELD-agenten Nick Furys hjälp lyckades hon bryta HYDRA:s onda inflytande och bli en superhjälte. Efter att ha förlorat sina krafter jobbar Jessica Drew numera som privatdetektiv och gästspelar ibland i olika Marvel-serier.

Huvudpersonen i den tecknade TV-versionen från 1979 är dock den ursprungliga Spider-Woman. Tillsammans med sina två brorsöner Jeff och Billy löser hon kriminalfall, och när detektivkunskaperna inte förslår, byter Jessica om till Spider-Woman.

Det finns dock andra spindelkvinnor i Marvels serieuniversum.

FLER SPINDELKVINNOR

Den andra Spider-Woman tillkom i slutet av 1980-talet, bar en svartvit dräkt (som den Spider-Man senare fick) och förekom i tidningarna *Avengers* och *Force Works*. Senare fanns hon även med i den tecknade TV-serien »Iron Man«.

Den tredje spindelkvinnan var Mattie Franklin, en ung tjej som fått superkrafter vid »De Fems samling« och övertog rollen som Spider-Man när denne tillfälligt gett upp sin hjälteidentitet (för vilken gång i ordningen vete gudarna). När Peter Parker åter drog på sig dräkten för att rädda Matties liv, bytte hon raskt till Spider-Woman i stället. Numera har Mattie hjärntvättats att glömma allt om sin hemliga identitet.

Mattie kunde vi se i svenska *Spider-Man* under 1999–2000, liksom den fjärde Spider-Woman, en kvinna som hjärntvättats och muterats av Dr Octopus för att bli ett vapen mot Spider-Man.

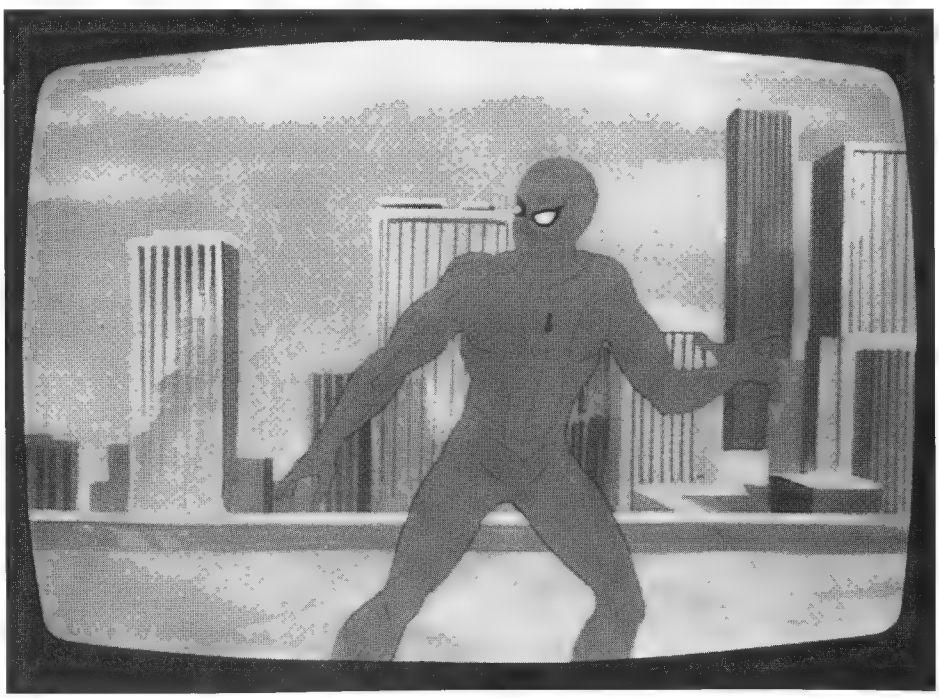

1980 startade Marvel en egen animationsstudio och tog sig först an »Spider-Man«.

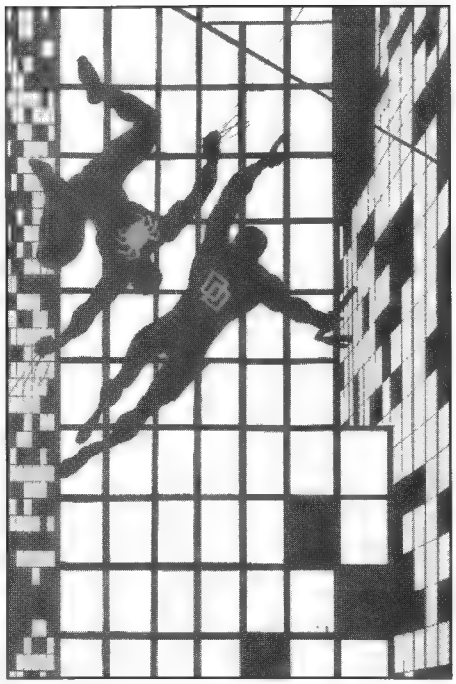

Daredevil är en av de superhjältar som Spider-Man haft mest kontakt med genom åren, främst för att de båda bor i New York

Slutligen kom 1998 »Spider-Girl«, som en del av Tom DeFalcos misslyckade satsning på titlar förlagda till Marvels framtid under etiketten MC2. Figuren (och konceptet till MC2) föddes i fantasitidningen *What If?* nr 105 (1998). Spider-Girl är här May Parker, Peters och Mary Janes dotter många år in i framtiden, vilken mot sin fars vilja börjar bekämpa brott. Tidningen *Spider-Girl* har varit på fallrepet flera gånger, men har klarat sig på grund av protestlistor på Internet, och för att Marvel inte vill alienera målgruppen flickor. Personligen tycker jag att serien är kass. I Sverige har vi sett den i tidningen *Mega Marvel* under 2000 (se recension på annan plats i denna *B&B*).

»AMAZING FRIENDS«

Men åter till kronologin. Efter filmframgångarna i slutet av sjuttiotalet bestämde sig James Galton för att starta en egen animationsstudio, och 1980 skapade han med hjälp av Stan Lee Marvel Productions Ltd. Det första projektet blev »Spider-Man« 1981, tätt följt av »Spider-Man and His Amazing Friends« och »The Incredible Hulk« samt externa uppdrag som »Transformers«, »My Little Pony«, »G.I. Joe«, »Dungeons & Dragons«, »Muppet Babies« och »RoboCop«.

I »Spider-Man and His Amazing Friends« återanvände man designen från 1981 års TV-serie, men tussade ihop Spider-Man med Iceman (från X-Men), och Firestar, en ny superhjältinna som skapades enkom för TV (men som senare arbetades in i serievärlden). Tillsammans gick de på college, bodde hos faster May och hade en hemlig superhjälteklubb. De hade också en fånig maskot, en »gullig« hund som kallades Miss Lion.

Animationen för den här TV-serien var bra mycket bättre än i föregående försök. Bland de mer minnesvärda avsnitten återfinns »The X-Men Adventure«, med de moderna X-Men som Chris Claremont och John Byrne nyligen hade gjort kända.

Och om vi återgår till serietidningsmarknaden kan vi snabbt konstatera att det var just »X-Men« som i början av åttiotalet lyckades sno åt sig hela rampljuset från de andra Marvel-hjältarna. Vem brydde sig om »Spider-Man« då? Vem brydde sig om att Bill Mantlo, Al Milgrom, Jim Mooney, Roger Stern, Denny O'Neil, Tom DeFalco, Ron Frenz och

Spider-Mans svarta dräkt visade sig vara en levande parasit som senare blev skurken Venom.

John Romita Jr (den andra generationen Romita på »Spider-Man«!) gjorde några av de mest läsvärda historierna någonsin?

Fast det var förstås vid den här tiden som jag själv började följa figuren på allvar, så självklart vilar ett rosigt skimmer över även dessa lovord…

TROLL, PARASITER OCH BRÖLLOP

Åttiotalets stora superskurk i Spider-Man-tidningarna var utan tvivel Hobgoblin, en figur som byggde på Green Goblin, och som mycket riktigt hade använt Osborns formel för ge sig själv superkrafter. Redan från början meddelade Roger Stern läsarna att Hobgoblin var någon i Spider-Mans närhet, och vid ett flertal tillfällen demaskerades olika kandidater som senare visade sig vara hjärntvättade stand-ins.

En sådan stand-in var *Daily Bugles* reporter Ned Leeds, gift med Peters gamla flamma Betty Brant, men Stern visade tio år senare, i »Spider-Man: Hobgoblin Lives«, att den sanne Hobgoblin i själva verket var Mary Janes förre chef, Roderick Kingsley.

Annat värt att notera under åttiotalet är givetvis Spider-Mans nya svarta dräkt, som han fick 1984 i den maffiga maxiserien *Marvel Super Heroes Secret Wars*, skriven av ingen mindre än Marvels dåvarande chefredaktör Jim Shooter. Dräkten visade sig till slut vara en levande, utomjordisk symbiot som ville ta över Peters kropp, men det tog några år tills han kom på det. Dräkten skulle senare fästa sig vid en ny värd, Eddie Brock, som under namnet Venom skulle komma att bli en av Spider-Mans värsta fiender någonsin.

Hobgoblin (Gula Trollet) var en otäckare variant av Green Goblin och dominerade »Spider-Mans« 1980-tal.

Paul Pope tillhör de mer annorlunda tecknare som fått teckna Spindelmannen på senare tid.

Under åttiotalet utvecklades också förhållandet mellan Mary Jane och Peter så till den milda grad att Stan Lee beslöt att gifta bort pojken. I dagsstrippen alltså. Serietidningen följde tätt inpå, och 1987 knöt så de två hymens band. Det är tyvärr vid samma tidpunkt som »Spider-Man« växer ifrån delar av sin läsarkrets.

STJÄRNTECKNARNAS TID

Efter en kreativ svacka under åttiotalets andra hälft fick »Spider-Man« i slutet av årtiondet en rejäl upplageknuff då en av de senaste årens största publikfavoriter på tecknarsidan fick sitt genombrott på serien, närmare bestämt i *The Amazing Spider-Man*, nr 298 (1988). Det handlar om tecknaren Todd McFarlane(i dag känd för »Spawn«), vars karikatyraktiga men detaljerade stil gjorde stort intryck på läsekretsen, och vars »spaghettitrådsliknande« spindelnät bildade skola.

McFarlane lämnade två år senare över tidningen till en annan blivande publikfavorit, Erik Larsen, medan han själv fick skriva och teckna en alldeles egen Spindel-tidning. Sådan var hans popularitet att han själv kunde diktera villkoren. *Spider-Man* nr 1 kom 1990 och sålde (delvis på grund av variant_ omslagen) otroliga 2,8 miljoner exemplar!

Efter något år lämnade dock såväl McFarlane som Larsen Marvel för att tillsammans med ett antal andra tecknare grunda det egna förlaget Image (se *B&B* 4/99.) »Spider-Man« behövde dock inte vänta särskilt länge på nästa stjärntecknare, eftersom John Romita Jr återvände med en stil influerad av Frank Miller och Klaus Janson. Dessutom kom tecknaren Mark Bagley ombord 1991 och stannade i fem år tills serien blev riktigt dålig.

LEE BLEV KONTAKTMAN

Men åter till filmens värld. Stan Lee hade med tiden lämnat både sitt serieskrivande och chefsjobbet på Marvels serietidningar för att bli förlagets kontaktman gentemot just filmindustrin. Tillsammans med kollegan Avi Arad har han de senaste åren pysslat mest med licensförsäljning av Marvels seriefigurer till leksaksindustrin och filmvärlden. Herrarna var i allra högsta grad involverade i »Spider-Man: The Animated Series«, en långlivad tecknad TV-serie (1993–1998). I en intervju i *Overstreet Comic Book Monthly* berättade Stan Lee att han från början granskade allt – idéer, manus, model sheets, storyboards, ja allt som hade med TV-serien att göra – men att han efter ett tag bara behövde göra stickprover.

Vidare i samma intervju beskrev Lee den tid och omsorg som lades ner på finjustering av manuset:

»Innan manuset skickas till en storyboardtecknare har vi en genomläsning med mig, Avi, *[producenten]* Bob Richardson, *[huvudförfattaren]* John Semper och röstregissören Tony Pastor närvarande. John Semper brukar läsa högt ur manuset så att vi hör hur replikerna låter. Ofta när vi hör replikerna uttalas kan vi säga saker som Det där låter inte riktigt bra, det där måste vi ändra eller Det där såg bra ut på papper, men nu när man hör det tror jag inte att Jonah Jameson skulle uttrycka sig så – ändra det.«

Kanske minskade Marvels inblandning med tiden, för huvudförfattaren John Semper kan i efterhand inte påstå att han kände sig särskilt påpassad:

»Min ambition var att ge TV-serien Spider-Man samma prägel som serietidningen hade under glansperioden under 60- och 70-talen. På den tiden var äventyren spännande och såpoperan komplicerad men trevlig. Som tur var behövde jag inte gå i Marvels ledband, så i mitt spindeluniversum ignorerade vi alla dåliga äventyr som höll på att förstöra serien totalt.«

Green Goblin berättar att det är han som står bakom den förvirrande klonsagan. Men egentligen var det författarna Terry Kavanagh, J.M. DeMatteis och Howard Mackie.

UNDERHÅLLANDE

Om John Sempers skapelse var så särskilt originell vet jag inte om jag håller med om, eftersom stora delar av handlingen ändå bygger på händelser i serien, om än i något annorlunda form. Till exempel fick man här se Spider-Man få sin svarta dräkt, Venoms födelse, romansen med Black Cat, Dr Octopus ursprung, maktkampen mellan Kingpin och sonen Richard Fisk, Peters och Mary Janes bröllop, Secret Wars med mera. Men intressant är det ändå, och underhållande. Och inte blev det sämre av att Semper tagit hjälp av serieförfattare som Stan Lee, Len Wein, J.M. DeMatteis, Carl Potts och Elliot S. Maggin.

De fem säsongerna hade varsitt tema. Den första säsongen handlade mest om att introducera Spider-Mans skurkgalleri, medan den andra säsongen hade temat mutationer (med X-Men och vampyrer som gäster). Säsong tre handlade om förhållandet mellan föräldrar och barn, och under säsong fyra såg vi Spider-Man med olika allierade. Under den sista säsongen sparade man inte på krutet, utan fullkomligen bombarderade tittarna med ett bröllop, celebra gäster och Secret Wars.

Själva animationen var mycket välgjord, och för mig var det en ren fröjd att se detta jämfört med tidigare filmatiseringsförsök.

Men säg den glädje som varar... Trots en popularitet som räckte till såväl syndikering (TV-serien har visats i bland annat Sverige) som avläggare i form av flera serietidningar, lades TV-serien ner med avsnitt 65, trots att det fanns flera manus kvar att filma. Serien slutade med att Spider-Man fick möta sin skapare – självaste Stan Lee!

MISSLYCKADE MODERNISERINGAR

John Semper nämnde att serietidningsversionen genomgick en riktigt dålig period medan hans TV-serie sändes. Då sattes författarna Terry Kavanagh, J.M. DeMatteis och Howard Mackie att skriva en berättelse där det avslöjades att den Peter Parker som vi följt de senaste åren bara var en klon. Den riktige Peter kallade sig numera Ben Reilly och tog över superhjälterollen under namnet Scarlet Spider. Bland hoten fanns ännu en Parker-klon, kallad Kaine. Men Peters bekymmer slutade inte där: Mary Jane fick ett dödfött barn och faster May drog slutligen sin sista suck.

Avsikten var faktiskt att pensionera Peter, men försäljningssiffrorna bara fortsatte att rasa tills någon fick en ny idé: tänk om Peter ändå var den riktige Spider-Man? Sagt och gjort, Scarlet Spider avpolletterades, faster May kom tillbaka och det hela visade sig vara en komplott av Peters gamle lärare, Jackal. Bakom Jackal stod i sin tur den förste Green Goblin, som på något sätt överlevt och hållit sig gömd.

Något måste göras åt »Spider-Man«, det framstod med all önskvärd tydlighet för Marvel. Och vem skulle passa bättre att modernisera spindeln är John Byrne, mannen som 1986 rensade upp i Stålmansmyten? Som en markering lade man ner alla befintliga Spider-Man-titlar i slutet av 1998, bara för att året starta *Spider-Man: Chapter One*, en maxiserie där Byrne återgav Lees och Ditkos första äventyr, fast i mer modern form.

Den här maxiserien har kallats en av serievärldens mest misslyckade, eftersom många påpekat att förändringarna var både ytliga och onödiga, samt att Byrne är för gammal för att veta vad dagens kids är intresserade av.

Tillsammans med Howard Mackie och Romita Jr gav sig Byrne sedan på de nystartade månadstidningarna *Peter Parker: Spider-Man* och *Amazing Spider-Man*, men inte heller där blev resultatet särskilt framgångsrikt.

NYSTART

När det stod klart för Marvels ledning att inte ens en modernisering fick önskat resultat, kom Marvels nye VD Bill Jemas på idén att starta Ultimate, en ny etikett där man (istället för att lappa på gamla figurer och koncept) startade om »Spider-Man« och andra Marvelserier från grunden, alltså helt utan att ta hänsyn till fyrtio år av komplicerade historier.

Brian Michael Bendis fick uppdraget att tillsammans med tecknaren Mark Bagley göra en ny »Spider-Man« för en ny generation, ett projekt som fick namnet *Ultimate Spider-Man*. Det första numret utkom hösten 2000 och följdes snart även av *Ultimate X-Men*. Och den här gången gick det bättre än vid Byrnes försök. Även om det delvis är frågan om omtolkningar av klassiker även här, vågar Bendis koncentrera sig mer på såpoperan, göra Mary Jane intressant och skurkarna mer logiska och otäcka. Det finns mycket lite som känns töntigt och klichéartat här.

Tack vare succén med Ultimate-etiketten har man nu börjat prata om att upphöra med hela det gamla universumet (där de nya författarna Paul Jenkins och J. Michael Straczynski dock börjat ge den ursprungliga serien luft under vingarna igen) och »ultimatisera« samtliga Marvels hjältar för att ge dem en fräsch nystart.

Helt klart är att den här tidningen känns mer lättillgänglig för nya läsare som till exempel ramlat in tack vare den nya storfilmen som fick premiär våren 2002. I Sverige hoppas man på en liknande effekt då man denna sommar publicerade de första numren av *Ultimate Spider-Man* i en tjock specialare.

SAM RAIMI

Och för att då slutligen komma till just denna storfilm:

Seriefans världen över väntade i många år på att regissören James Cameron skulle göra en filmversion av vår nätsvingande hjälte. Cameron var intresserad, och efter succén med »Terminator 2« 1991 försökte han förgäves köpa filmrättigheterna

Det har lyckligtvis hänt en del på specialeffektsfronten sedan 1977 års TV-serie.

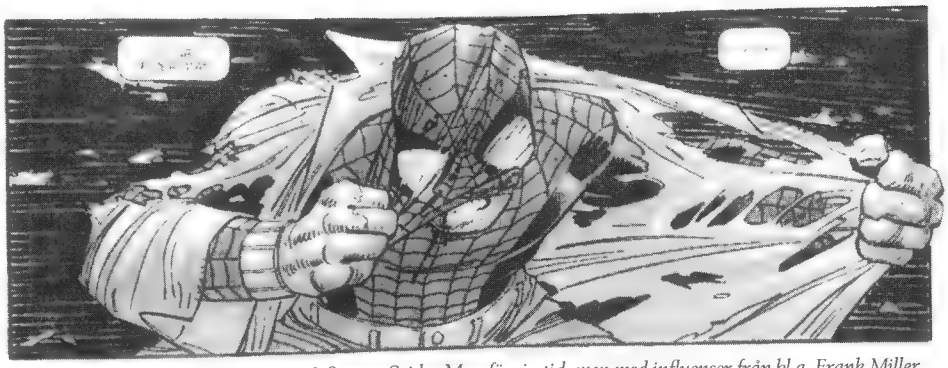

John Romita Jr har precis som sin far definierat Spider-Man för sin tid, men med influenser från bl.a. Frank Miller.

till »Spider-Man«, bara för att finna att två olika filmbolag just då kämpade i domstol om dessa rättigheter. Medan han väntade gjorde han »True Lies« och färdigställde ett spindelmanus som aldrig filmades.

Daredevil är en av de superhjältar som Spider-Man haft mest kontakt med genom åren, främst för att de båda bor i New York. Här skaffar sig Spider-Man en ny dräkt för att kunna följa Venom, Carnage och astronauten John Jameson till Counter-Earth. Den här alternativa jorden styrs av den gudalike High Evolutionary och människorna är slavar under de genmanipulerade djuren Bestials. TV-serien var inte särskilt populär och lades ner ganska omgående, men den gav dock upphov till en kortlivad serietidning 1999–2000.

Arbetet på att få till stånd en bioversion fortsatte under tiden, men vid det laget hade Cameron tecknat ett kontrakt med Fox som i praktiken hindrade honom från att jobba för andra bolag. Hans ersättare som regissör blev något oväntat Sam Raimi, tidigare mest känd för »Evil Dead«, »Darkman«, »Hercules« och »Xena: Warrior Princess«.

Raimi håller fast vid de sina verkar det som, eftersom inte mindre än tre av skådisarna från »Xena« medverkar även i »Spider-Man«. I huvudrollen som Peter Parker/Spider-Man ser vi ett annat oväntat val, Tobey Maguire som fick sitt genombrott i Lasse Hallströms film »Ciderhusreglerna« 1999. Han är inte särskilt snygg, Tobey, och han pratar fortfarande som om han vore i målbrottet. Med andra ord var han perfekt för rollen! Situationen påminde lite om när Tim Burton meddelade att Michael Keaton skulle spela Batman – fansen rasade, men kom på bättre tankar när de väl sett Keaton i aktion.

Kirsten Dunst, mest känd som vampyrbarnet i »En vampyrs bekännelser«, färgade håret rött för att gestalta Mary Jane. Som skurken Norman Osborn/Green Goblin ser vi en grovt överspelande men ändå suverän Willem Dafoe.

Spider-Mans dräkt ser ganska precis ut som originalet, inte alls som i de förslag som framlades av serietecknaren Alex Ross. Spegelgonen påminner om en insekt och har nyligen införts även i den tecknade serien. Green Goblins dräkt råder det delade meningar om. Han bär en reptilliknande metalldräkt med en hånflinande hjälm, ingen gummimask som i serien. Det enda som ens antyder att det är Dafoe bakom hjälmen är det som skymtar igenom maskens håligheter.

Så här tänkte sig serietecknaren Alex Ross att Spider-Man skulle te sig på vita duken. Hans förslag refuserades.

Bakom Green Goblins mask döljer sig en grovt överspelande, men ändå karismatisk Willem Dafoe.

Det nätsvingande vi ser i nya filmen skapades med elitgymnaster och dataanimering. Som Peter Parker syntes dock Tobey Maguire.

DET KOMMER MERA

Tack vare modern datateknik ser väggkravlandet och nätsvingandet både spännande och ganska realistiskt ut. Hade man gjort filmen tidigare är det inte säkert att tekniken hade gjort spindeln rättvisa. »Jag och min medproducent Grant Curtis valde ut alla våra favoritposer ur olika seriemagasin och gav dem till animatörerna för att förklara att varje gång han stannade så skulle han göra det i en klassisk Spindelpose«, berättar Sam Raimi själv.

Filmen är trogen seriens anda; dock kan jag tycka att det blir något förutsägbart när Mary Jane blir bortförd på samma sätt som Gwen Stacy blev i serien. Och pubertetssymboliken blir lite väl övertydlig när Peter får hår i handflatorna och börjar skjuta »nätvätska«...

Men bra har den gått. Filmen har slagit »Men in Black« som bäst säljande film byggd på en serietidning genom att dra in över 300 miljoner dollar på bara 10 dagar. Dessutom tillkommer förstås inkomsterna för Europa – i Sverige såg 58 778 personer filmen på premiärdagen, vilket är den högsta svenska publiksiffran någonsin.

I framtiden hägrar förstås en uppföljare, »Spider-Man II«. Skurkarna den här gången förväntas bli Dr Octopus och Lizard. Den förstnämnde skulle egentligen ha varit med redan i den första filmen, men man ansåg att filmen skulle ha blivit alltför splittrad då. Kring 2004 får vi se vad Raimi har kokat ihop.

Även på animationsfronten ser det ljust ut – MTV och Sony satsar på en delvis datoranimerad TV-serie som ska utspelas i samma värld som Ramis film. För manus står åtminstone inledningsvis Brian Bendis, mannen bakom serietidningen *Ultimate Spider-Man*. Fokus sägs ligga mycket på såpopera, men Bendis säger sig vilja smyga in »det som fungerade i Ultimateversionen«. »Spider-Man: The Animated Series« beräknas få amerikansk premiär i slutet av 2002. ◄

Spider-Man filmindex

»Spider-Man« (1967–70)
Tecknad TV-serie, Grantray-Lawrence Animation/Krantz Animation/Marvel Comics, USA **Manus & regi:** ?

Säsong 1 (1967–1968)
1. »The Power of Dr. Octopus«
2. »Sub-Zero for Spidey«
3. »Where Crawls the Lizard«
4. »Electro the Human Lightning Bolt«
5. »The Menace of Mysterio«
6. »The Sky Is Falling«
7. »Captured by J. Jonah Jameson«
8. »Never Step on a Scorpion«
9. »Sands of Crime«
10. »Diet of Destruction«
11. »The Witching Hour«
12. »The Kilowatt Kaper«
13. »The Peril of Parafino«
14. »Armored Car Robbery«
15. »Horn of the Rhino«
16. »The One-Eyed Idol«
17. »Fifth Avenue Phantom«
18. »The Revenge of Dr. Magneto«
19. »The Sinister Prime Minister«
20. »The Night of the Villains«
21. »Here Comes Trubble«
22. »Spider-Man Meets Dr. Noah Boddy«
23. »The Fantastic Fakir«
24. »Return of the Flying Dutchman«
25. »Farewell Performance«
26. »The Golden Rhino«
27. »Blueprint for Crime«
28. »The Spider and The Fly«
29. »The Slippery Dr. Von Schlick«
30. »Penthouse Robbery«
31. »The Vulture's Prey«
32. »The Dark Terrors«
33. »The Terrible Triumph of Dr. Octopus«
34. »Magic Malice«
35. »Fountain of Terror«
36. »Fiddler on the Loose«
37. »Sting of the Scorpion«
38. »Trick or Treachery«
39. »To Catch a Spider«
40. »Double Identity«

Säsong 2 (1968–1969)
41. »The Origin of Spiderman«
42. »King Pinned«
43. »Swing City«
44. »Criminals in the Clouds«
45. »Menace from the Bottom of the World«
46. »Diamond Dust«
47 »Spider-Man Battles the Molemen«
48. »Rhino«
49. »The Madness of Mysterio«
50. »The Evil Sorcerer«
51. »Vine«
52. »Pardo Presents«
53. »Cloud City of Gold«
54. »Neptune's Nose Cone«
55. »Home«
56. »Blotto«
57 »Thunder Rumble«
58. »Spider-Man Meets Skyboy«
59. »Cold Storage«
60. »To Cage a Spider«

Säsong 3 (1969–1970)
61. »The Winged Thing«
62. »Conner's Reptiles«
63. »Trouble with Snow«
64. »Spiderman vs. Desperado«
65. »Sky Harbor«
66. »The Big Brainwasher«
67. »The Vanishing Doctor Vespasian«
68. »Scourge of the Scarf«
69. »Super Swami«
70. »The Birth of Microman«
71 »Knight Must Fall«
72. »The Devious Dr. Dumpty«
73. »Up from Nowhere«
74 »Rollaramp«
75. »The Phantom from the Depths of Time«
76. »Revolt in the Fifth Dimension«
77. »Specialists and Slaves«
78. »Down to Earth«
79. »Trip to Tomorrow«

»The Amazing Spider-Man« (1977)
TV-film/pilot, Americana Entertainment/CBS, USA **Manus:** Alvin Boretz **Regi:** E.W. Swackhamer

»The Amazing Spider-Man« (1977–79)
TV-serie, Americana Entertainment/CBS, USA **Manus:** Alvin Boretz (avsnitt 1); Robert Janes (2–3) **Regi:** E.W. Swackhamer (avsnitt 1); Ron Satlof (2–3); Tom Blank; Cliff Bole; Michael Caffey; Dennis Donnelly; Tony Ganz; Fernando Lamas; Joseph Manduke; Larry Stewart Don McDougall (13–14)

Säsong 1 (1977)
1. »The Amazing Spider-Man«
2 »Deadly Dust, Part 1«
3. »Deadly Dust, Part 2«
4. »The Curse of Rava«
5. »Night of the Clones«
6. »Escort to Danger«

Säsong 2 (1978–1979)
7. »The Captive Tower«
8. »A Matter of State«
9. »The Con Caper«
10. »Kirkwood Haunting«
11. »Photo Finish«
12. »Wolf Pack«
13. »The Chinese Web, Part 1«
14. »The Chinese Web, Part 2«

»Spider-Man Strikes Back« (1978)
(även känd som »Spider-Man: The Deadly Dust«) TV-film, Americana Entertainment/CBS, USA **Manus:** Robert Janes **Regi:** Ron Satlof

»Supaidaaman« (1978)
(även känd som »Marvel/Toei's Spiderman«) TV-serie, Toei, Japan **Manus & regi:** ?

41 avsnitt (titlar okända) plus en film

»Spider-Man: The Dragons Challenge« (1979)
TV-film, Americana Entertainment/CBS, USA (även känd som »The Chinese Web«) **Manus:** ? **Regi:** Don McDougall

»Spider-Woman« (1979)
Tecknad TV-serie, DePatie-Freleng Enterprises, USA **Manus & regi:** ?
1. »Pyramids of Terror«
2. »Realm of Darkness«
3. »The Amazon Adventure«
4. »The Ghost Vikings«
5. »The Kingpin Strikes Again«
6. »The Lost Continent«
7. »The Kongo Spider«
8 »Games of Doom«
9. »Shuttle to Disaster«
10. »Dracula's Revenge«
11. »The Spider-Woman and the Fly«
12. »Invasion of the Black Hole«
13. »The Great Magini«
14. »A Crime in Time«
15. »Return of the Spider-Queen«
16. »A Deadly Dream«

»Spider-Man« (1981)
Tecknad TV-serie, USA **Manus:** Christy Marx **Regi:** ?
1. »Bubble, Bubble, Oil and Trouble«
2. »Dr. Doom, Masterof the World«
3. »Lizards, Lizards, Everywhere«
4. »Curiosity Killed the Spider-Man«
5 »The Sandman is Coming«
6. »When Magneto Speaks... People Listen«
7. »The Pied Piper of New York Town«
8. »The Doctor Prescibes Doom«
9. »Carnival of Crime«
10. »Revenge of the Green Goblin«
11. »Triangle of Evil«
12. »The A-B-C's of D-O-O-M«
13. »The Sidewinder Strikes«
14. »The Hunter and the Hunted«
15. »The Incredible Shrinking Spider-Man«
16. »The Unfathomable Professor Gizmo«
17 »Canon of Doom«
18. »The Capture of Captain America«
19. »The Doom Report«
20. »The Web of Nephilia«
21. »Countdown to Doom«
22. »Arsenic and Aunt May«
23. »The Vulture Has Landed«
24. »Wrath of the Sub-Mariner«
25. »The Return of Kingpin«
26. »Under the Wizard's Spell«

»Spider-Man and His Amazing Friends« (1981–84)
Tecknad TV-serie, Marvel Productions, USA **Manus:** Dennis Marks (avsnitt 1, 5, 8, 17, 19, 22); Christy Marx (2, 3, 4, 12, 14); Doug Booth (6); Donald F. Glut (7, 9, 10, 13, 15, 16, 24); Francis Peighan & Jack Hanrahan (11); Jack Medelsohn (23); Michael Reaves (18, 20, 21)
Regi: Donald L. Jurwich

Säsong 1 (1981–82)
1. »The Triumph of the Green Goblin«
2. »The Fantastic Mr. Frump«
3. »Sunfire«
4. »Spidey Goes Holleywood«
5. »The Quest of the Red Skull«
6. »7 Little Superheroes«
7. »Pawns of the Kingpin«
8. »Swarm«
9. »Vengeance of Loki«
10. »The Crime of All Centuries«
11. »The Prison Plot«
12. »VideoMan«

Säsong 2 (1982–83)
13. »The Origin of the Iceman«
14. »A Firestar Is Born«
15. »Along Came Spidey«
16. »Knights and Demons«

Säsong 3 (1983–84)
17 »Mission: Save the Guardstar«
18. »Spiderman Unmasked!«
19. »Spidey Meets the Girl from Tomorrow«
20. »Attack of the Arachnoid«
21. »The X-Men Adventure«
22. »The Education of a Superhero«
23. »The Bride of Dracula«
24. »The Origin of the Spider-Friends«

»Spider-Man: The Animated Series« (1993–1998)
Tecknad TV-serie, Saban/Graz Entertainment, USA **Manus:** Gerry Conway (avsnitt 1); John Semper (JS) & Stan Berkowitz (2, 3); JS & Mark Hoffmeier (4, 28); Marv Wolfman, JS & Berkowitz (5); JS, Brooks Watchtel & Cynthia Harrison (6, 46); Avi Arad, Stan Lee, Berkowitz, Len Wein, Meg McLaughlin & JS (7); Brynne Stephens & JS (8); JS, Jan Strand & Hoffmeier (9, 10); JS, Berkowitz, Larry Brody (11); Berkowitz (12); Semper (JS) (13, 21, 54-58, 65); JS & David Le Miller (14); JS & Doug Booth (15); JS & James Krieg (16); JS, J.M. DeMatteis & Michel Edens (17); JS, Edens, Francis Moss & Ted Pedersen (18); JS, Stephens & Lydia Maranor (19); JS & Carl Potts (20); JS, Stephanie Mathison & Hoffmeier (22); JS & McLauglin (23, 30, 48, 53, 60); Hoffmeier, Berkowitz & JS (24, 25); JS, Gilles Wheeler & Evelyn A-R Gabai (26); JS & Sandy Fries (27); JS, Hoffmeier, Elliot S! Maggin & McLaughlin (29); JS, Marty Isenberg & Robert Skir (31); JS, Booth & Hoffmeier (32, 35); JS, Hoffmeier, Wachtel & Harrison (33); JS, Hoffmeier & Sean Catherine Derek (34); JS, Brody, Isenberg & Skir (36); JS, Berkowitz & Wein (37); JS, Berkowitz & Krieg (38); Krieg (39); JS, Skir, Isenberg & Hoffmeier (40); JS, Isenberg, Skir & Krieg (41); JS, Brody & McLaughlin (42); JS & Derek (43, 47); JS, Isenberg, Skir & Derek (44); McLaughlin (45); Hoffmeier (49); JS, Virginia Roth & McLaughlin (50); JS & Gordon Kent (51); JS & Terence Taylor (52); JS, Eileen Fuentes & Krieg (59); JS & Karen Milovich (61); Roth (62); JS, Hoffmeier & Ernie Altbacker (63); JS, Krieg & Hoffmeier (64)
Regi: Tony Pastor

Säsong 1 (1993–1994)
1. »Night of the Lizard«
2. »The Sting of the Scorpion«
3. »The Spider-Slayer«
4. »The Return of the Spider Slayers«
5. »The Menace of Mysterio«
6. »Doctor Octopus: Armed and Dangerous«
7. »The Alien Costume, Part 1«
8. »The Alien Costume, Part 2«
9. »The Alien Costume, Part 3«
10. »Kraven the Hunter«
11. »The Hobgoblin, Part 1«
12 »The Hobgoblin, Part 2«
13. »Day of the Chameleon«

Säsong 2 (1994–1995)
14. »Neogenic Nightmare, Chapter 1: The Insidious Six«
15. »Neogenic Nightmare, Chapter 2: Battle Of The Insidious 6«
16. »Neogenic Nightmare, Chapter 3: Hydro-Man«
17. »Neogenic Nightmare, Chapter 4: The Mutant Agenda«
18. »Neogenic Nightmare, Chapter 5: Mutants Revenge«
19. »Neogenic Nightmare, Chapter 6: Morbius«
20 »Neogenic Nightmare, Chapter 7: Enter the Punisher«
21. »Neogenic Nightmare, Chapter 8: Duel of the Hunters«
22. »Neogenic Nightmare, Chapter 9: Blade the Vampire Hunter«
23. »Neogenic Nightmare, Chapter 10: The Immortal Vampire«
24. »Neogenic Nightmare, Chapter 11: Tablet of Time«
25. »Neogenic Nightmare, Chapter 12: Ravages of Time«
26 »Neogenic Nightmare, Chapter 13: Shriek of the Vulture«
27. »Neogenic Nightmare, Chapter 14: The Final Nightmare«

Säsong 3 (1995–1996)
28 »Sins of the Father, Chapter 1: Doctor Strange«
29 »Sins of the Father, Chapter 2: Make a Wish«
30. »Sins of the Father, Chapter 3: Attack of the Octo-Bot«
31. »Sins of the Father, Chapter 4: Enter the Green Goblin«
32. »Sins of the Father, Chapter 5: Rocket Racer«
33. »Sins of the Father, Chapter 6: Framed«
34. »Sins of the Father, Chapter 7: The Man Without Fear«
35. »Sins of the Father, Chapter 8: The Ultimate Slayer«
36 »Sins of the Father, Chapter 9: Tombstone«
37. »Sins of the Father, Chapter 10: Venom Returns«
38. »Sins of the Father, Chapter 11: Carnage«
39. »Sins of the Father, Chapter 12. The Spot«
40. »Sins of the Father, Chapter 13: Goblin War«
41. »Sins of the Father, Chapter 14: Turning Point«

Säsong 4 (1996–1997)
42. »Partners in Dangers, Chapter 1: Guilty«
43. »Partners in Dangers, Chapter 2: The Cat«
44. »Partners in Dangers, Chapter 3: The Black Cat«
45. »Partners in Dangers, Chapter 4: The Return of Kraven«
46. »Partners in Dangers, Chapter 5: Partners«
47. »Partners in Dangers, Chapter 6: The Awakening«
48. »Partners in Dangers, Chapter 7: The Vampire Queen«
49. »Partners in Dangers, Chapter 8: The Return of the Green Goblin«
50. »Partners in Dangers, Chapter 9: The Haunting of Mary Jane Watson«
51. »Partners in Dangers, Chapter 10: The Lizard King«
52. »Partners in Dangers, Chapter 11: The Prowler«

Säsong 5 (1997 1998)
53. »The Wedding«
54. »Six Forgotten Warriors, Chapter 1: Six Forgotten Warriors«
55. »Six Forgotten Warriors, Chapter 2: Unclaimed Legacy«
56. »Six Forgotten Warriors, Chapter 3: Secrets of the Six«
57. »Six Forgotten Warriors, Chapter 4: The Six Fight Again«
58. »Six Forgotten Warriors, Chapter 5: The Price of Heroism«
59. »The Return of Hydro-Man, Part 1«
60. »The Return of Hydro-Man, Part 2«
61. »Secret Wars, Chapter 1: Arrival«
62. »Secret Wars, Chapter 2: The Gauntlet of the Red Skull«
63. »Secret Wars, Chapter 3: Doom«
64. »Spider Wars, Chapter 1: I Really, Really Hate Clones«
65. »Spider Wars, Chapter 2: Farewell, Spider-Man«

»Spider-Man Unlimited« (1999–2000)
Tecknad TV-serie, USA **Manus:** Will Meugniot, Michael Reaves & Steve Perry (4); Meugniot & Roger Slifer (5); Meugniot, Slifer, Reaves, Diane Duane & Peter Morwood (6); Larry Brody & Robert Gregory-Browne (7, 8, 12, 13);

Säsong 1 (1999–2000)
1. »Worlds Apart, Part 1«
2. »Worlds Apart, Part 2«
3. »Where Evil Nests«

Säsong 2 (2000–2001)
4. »Deadly Choices«
5. »Steel Cold Heart«
6. »Enter the Hunter!«
7. »Cry Vulture«
8. »Ill-Met by Moonlight«
9. »Sustenance«
10. »Family Matters«
11 »One Is the Loneliest Number«
12 »Sins of the Fathers«
13. »Destiny Unleashed, Part 1«

Spider-Man (2002)
Film, Columbia/Sony, USA
Manus: David Koepp
Regi: Sam Raimi

San Die

– ett resebrev fr

av **JOAKIM GUNNARSSON**

Comic-Con i San Diego är den engelskspråkiga världens största seriemässa. Mer än 60 000 människor trängdes i mässhallarna vid årets upplaga, däribland några representanter för de nordiska länderna och för B&B.

Den 1–4 augusti gick årets upplaga av USA:s största seriemässa av stapeln. »San Diego Comic-Con. International« har hängt med i trettiotre år nu, och alltmer befäst sin position som den viktigaste mässan för både branschfolk och vanliga serieintresserade i USA. Från att första året ha besökts av ungefär 300 serieintresserade, lockade den i år mer än 53 000 besökare. Och mässans golvyta ökar i samma takt. I år hade en femte hall lagts till de tidigare fyra.

Totalt omfattar utställningshallarna mer än 35 000 kvadratmeter. Till detta kommer våningar med utrymmen för filmvisningar, paneldebatter, workshops och seminarier. Aktiviteterna på dessa våningsplan uppgick i år till sammanlagt över 500 timmar.

Dessa siffror kan kanske ge en bild av hur stort arrangemanget är. Man skulle lätt kunna tillbringa hela dagarna med att bara lyssna på intressanta föredrag eller, om man så ville, med att bara strosa omkring på mässgolvet. Men oavsett vad man väljer, inser man snabbt att man ändå inte hinner se allt.

FÖRSTA LÄXAN

Tillsammans med *B&B*-redaktören Jakob Hallin begav sig undertecknad till San Diego på en fyra dagars snabbvisit. (En serieskapares vardag tillåter inga längre utflykter om man har en deadline flåsande i nacken.) Så en hotellbokning, en lång flygresa och ett antal tusenlappar senare var jag på plats bland palmer och solsken i en stad fylld med människor som har ett lika ohälsosamt förhållande till seriemediet som jag själv.

Även om mässhallarna officiellt öppnade först på torsdagsmorgonen, ägnades onsdagskvällen åt en speciell »Preview Night«, där besökare som förhandsbokat sina biljetter fick tillträde till mässhallarna under några timmar. Tyvärr anlände vårt plan samtidigt som portarna stängde för kvällen. Därmed lärde jag mig min första läxa angående mässan.

Är man på jakt efter serieoriginal eller tidningar till bra priser bör man vara på plats redan till »Preview Night«. Annars står man där med lång näsa på torsdagsmorgonen och hör de andra samlarna berätta om vilka otroliga fynd de gjort kvällen innan. Och man kan ju börja mässan på ett trevligare sätt än genom att få höra: »Jo, de hade jag med mig. Men de såldes redan igår«.

Nåväl, sedan vi checkat in på vårt hotell, anslöt vi oss till B&B-skribenten Henrik Andreasen och tecknaren Andrew Pepoy över ett par öl, innan det var dags att krypa till kojs för att vara utvilad när mässan öppnade nästa morgon.

IS I MAGEN

Väl på plats på torsdagsmorgonen hämtade vi ut våra pressbrickor, en väska med program och det årliga souvenirhäftet. Sedan var det seriedjungeln nästa. Mässhallarna består av ett antal mer eller mindre stora sektioner. De bästa platserna i mitten har jätteförlag som DC, Dark Horse och CrossGen lagt rabarber på, och runt dem flockas de mindre förlagen. Ju mindre förlag desto längre ifrån DC, vars jättelika monter utgjorde hjärtat av mässan, där också pulsen och trycket från besökarna var som störst.

Mässans högra del bestod till större delen av handlare. Men räkna som sagt inte med att göra några jättefynd här. Det bästa gick åt redan under onsdagskvällen, och det som fanns kvar betingade oftast så höga priser att jag mest gick och skakade på huvudet när jag såg prislapparna.

Har man dock is i magen, och vågar ta risken att tidningarna man vill ha blir sålda, så gör man bäst i att vänta med inköpen till söndagseftermiddagen. Detta är nämligen den andra läxan jag lärde mig.

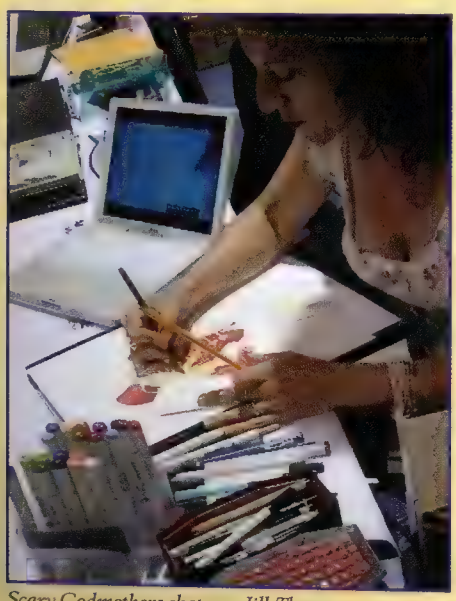

Foto: Jakob Hallin

Scary Godmothers skapare: Jill Thompson.

Foto: Jakob Hallin

Jason signerar i Fantagraphics monter.

go 2002

ån seriedjungeln

Foto: Jakob Hallin

En liten del av mässhallarna sedd från ovan.

Under söndagen började plötsligt 50%-skyltarna åka upp överallt, och montrarna fyllades med diverse erbjudanden i takt med att dagen började lida mot sitt slut. Allt för att handlarna och förlagen skulle slippa släpa med sig så många lådor tillbaka.

Samlar man serieoriginal, eller om man bara vill ha en sida av sin favorittecknare att hänga på väggen, finns det ett rikligt utbud. Allt från massproducerade mangaserier för 20 dollar sidan till mer exklusiva saker från trettio- och fyrtiotalet. Jag gick både en och två gånger och sneglade på ett original till en filmaffisch, tecknad av Frank Frazetta, men insåg att den nog låg en bit över min budget. Vad den kostade? 38 000 dollar...

MÄSSANS SJÄL

Mässans vänstra del var av mer blandad karaktär. Här fann man en hel del kringprodukter som actionfigurer och t-shirts, men också riktigt krafs som samurajsvärd, samlarkort och skådespelare från »Star Wars«, varvade med lättklädda, storbystade kvinnor som signerade foton på sig själva. Fråga mig inte vad de har på en seriemässa att göra, men de fanns där.

Ändå var nog den vänstra delen av mässan den mest intressanta, då det var här alternativförlagen och serieskaparna huserade. De som inte satt i någon liten förlagsmonter hade egna bord i »Artists Alley«. Vart man än vände sig såg man namn som Bernie Wrightson, Jill Thompson, J. Bone, Kent Williams, Ronnie del Carmen, Michael Wm. Kaluta och bröderna Hernandez. Man kan lugnt säga att »alla var där«.

Och kanske är det just detta som är mässans själ. Comic-Con. är en naturlig mötesplats både för förlagsrepresentanter som letar efter nya produkter och licenser, fans som vill träffa sina favoritkreatörer och serieskapare som träffas, utbyter erfarenheter och raggar jobb hos förlagen. Kort och gott kan man skaffa sig ett stort kontaktnät inom branschen genom att i stort sett bara vara där och hälsa på folk.

Har man med sig en portfolio med

Foto: Jakob Hallin

Artikelförfattaren och Bob Foster diskuterar »Good Girl Art« med Bob Lubbers.

Foto: Jakob Hallin

FÖRSTA BILDEN: *DCs monter.* ANDRA BILDEN: *Hoppfulla tecknare bänkade för en »portfolio review«.* TREDJE BILDEN: *Jackie Estrada och Batton Lash flankerade av Byrd från serien »Wolf and Byrd«.* FJÄRDE BILDEN: *En av de många montrar där serieoriginal såldes.*

sina arbeten finns det möjlighet att visa upp dem för förlagen i speciella portfoliogenomgångar och få kritik på plats och ställe. Så jag kan helhjärtat rekommendera de svenska serieskapare som funderar på en karriär på den amerikanska marknaden att besöka mässan för att få en inblick i hur systemet fungerar »over there«.

Jag tänker inte ens försöka mig på att lista de 500 timmar programpunkter som ägde rum på andra våningen, men det kan kort och gott sägas att det fanns något för alla smaker. Allt ifrån mexikanska superhjältar till underground, från paneldebatter om den europeiska seriemarknaden till den inhemska marknadens status, och från spotlights på enskilda serieskapare till återföreningar av tecknare från »The Golden Age«.

SKAKA TASS

På lördagen hann jag äntligen få mig en pratstund med tecknaren Bob Lubbers. Hans besök på mässan var ett av de tyngre skälen till att jag reste dit. Lubbers är i Sverige nog mest känd för dagspressversionen av »Tarzan« (som han tecknade i början av femtiotalet), och för att under pseudonymen Bob Lewis ha skrivit och tecknat »Agent X9« på sextiotalet. Efter att ha haft e-postkontakt med honom under det senaste året såg det ut som om det här skulle vara det idealiska tillfället att slå två flugor i en smäll: Att få uppleva mässan och att få skaka tass med Bob.

Han hade placerat sig vid ett av borden i signeringshallen på andra våningen och gav generöst med tid till de fans som ville ha en pratstund. Serieskribenten R. C. Harvey och författaren Max Allan Collins hörde till de som slöt upp och formligen kröp på knä framför honom när de lovprisade hans serier.

Medan vi talade om hur han strukturerade och planerade sina manus till »Secret Agent X9« så dök en annan Bob upp: Bob Foster – kanske mest känd för sin »Myron Moose« och för att ha varit redaktör för Disneyserier i både USA och Skandinavien. Sedan Jakob tagit ett »fanboy möter legendarisk serieskapare-kort« på mig och Bob Lubbers slog vi följe med Foster ner i mässhallen. Där fiskade han upp två inbundna skissböcker med väl nötta kanter ur sin packning och erbjöd oss att ta en titt.

I mer än trettio år har han släpat med sig de här böckerna på diverse seriemässor och till de olika animationsstudior där han jobbat, och låtit serieskapare teckna i dem. Teckningar av Alex Toth, Floyd Gottfredson, Carl Barks, Milt Kahl, Frank Thomas och Harvey Kurtzman blänkte till när man bläddrade igenom dem – serie- och animationshistoriens giganter samlade under två hårda pärmar. Ännu en läxa hade lärts, och ni som är där vid mitt nästa San Diego-besök kommer att få se mig med en skissbok under armen, som jag så fort tillfälle ges kommer att skyffla in under näsan på de stackars serieskaparna.

DILEMMA

Givetvis kan man fråga sig, om det är ett hälsosamt förhållande till branschen att som i mitt fall själv vara serieskapare, och samtidigt agera som den värsta nörd och be om teckningar och autografer av människor som egentligen är mina kollegor. Ett dilemma som skulle ställas på sin spets redan samma kväll.

Efter att ha kommit fram till att vi hade många gemensamma beröringspunkter och intressen frågade Bob oss om vi var intresserade av att delta i en middag som »The

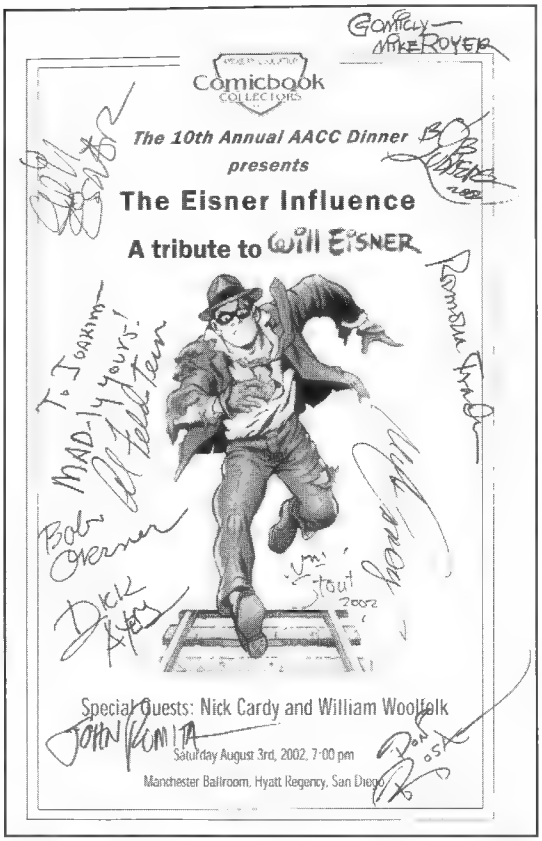

AACCs programhäfte för årets middag.

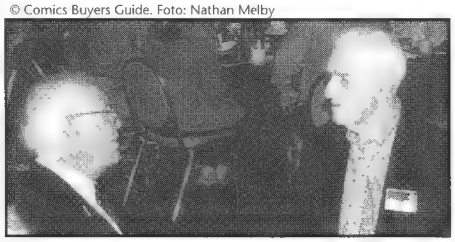

© Comics Buyers Guide. Foto: Nathan Melby

Till höger: Jerry Lewis-tecknaren Bob Oksner.

Association of American Comic Book Collectors« (AACC) skulle hålla senare på kvällen. Han förklarade att det förvisso skulle kosta sjuttiofem dollar, men att det var ett slutet sällskap, och att vi nog skulle gilla det med tanke på vilka gäster som var inbjudna. Så sagt och gjort, mässan led mot sitt slut för dagen och vi åkte tillbaka till hotellet för att svida om innan vi begav oss till stadens finaste hotell, Hyatt Regency, och The Manchester Ballroom där festligheterna skulle äga rum.

Väl där, och med något väl kylt från baren i handen, började sedan minglandet med de andra gästerna innan middagen tog sin början. Bortom de dukade borden i bortre änden av salen ställde samlare av serieoriginal ut sina dyrgripar på ett givet tema. I år var det Will Eisner och hans studio. Omslag, seriesidor och akvareller från företrädesvis trettio- och fyrtiotalet hade grävts fram ur gömmorna. Nu visades de upp av ägarna, som mer än gärna berättade historierna om hur de kommit över dessa och andra rara original som på något sätt räddats undan från att kastas av förlagen när det begav sig.

Med tanke på hur få original som sparades på den tiden är det kanske inte så konstigt, att sidor av den kaliber som visades upp den här kvällen går under klubban för tiotusentals kronor när de väl dyker upp på de stora auktionshusen.

BRÖT ISEN

Rätt snart insåg jag, att det var en mer exklusiv skara människor än jag först anat som skulle närvara under kvällen. Allt eftersom tiden närmade sig middagen fylldes salen med bekanta ansikten: Will Eisner, Al Feldstein, John Romita, Bob Lubbers, Nick Cardy, Ramona Fradon, Bob Oksner, Mike Royer och Dick Ayers var bara några av de serieskapare av den äldre skolan som (tillsammans med välkända samlare och handlare, vars namn man kände igen från diverse mailing-listor), var närvarande.

Jag hade turen att få just Ramona Fradon (tecknare på bland annat »Aquaman« och »Brenda Starr«) till bordsdam, och tillsammans med de andra kring vårt bord förde vi en livlig och intressant konversation hela kvällen. Avbrott gjordes bland annat för utdelning av AACC:s utmärkelser, samt en auktion av serieoriginal, specialteckningar och böcker som middagsgästerna bjöd friskt på.

Nå, så till det där med att vara både fan och proffs på samma gång. Till varje kuvert hörde ett programhäfte som sammanställts för kvällen. Nog vore det kul att få häftet signerat av de mer celebra middagsgästerna, tänkte jag. Och det skulle kunna bli en kul souvenir från den här kvällen. Men, nä, inte kunde man gå omkring och förpesta de här legendernas tillvaro en sådan här kväll.

Trots det så halade jag fram häftet och en penna till Ramona. Vi hade ju trots allt suttit och pratat ett par timmar. Hon signerade med ett leende på läpparna och förklarade att hon själv minsann skulle hugga Eisners autograf. Hon bröt så att säga isen för mig, och jag märkte snart att jag inte var ensam om att gå runt för att få programmet signerat.

Trots att de här serieskaparna måste ha skrivit en och annan autograf i sina dagar så märktes det att de fortfarande tyckte att det var kul och lite smickrande när någon kom fram och ville ha en signatur. Om det är något som kan sägas vara mässans höjdpunkt för mig, så var det den här middagen. För som en av arrangörerna viskade när jag kom dit: »These guys won't be around forever, you know...« Så sant, så sant.

MERSMAK

Söndagen ägnades till största delen åt att metodiskt försöka beta av hela utställningshallen för att se vad vi missat de andra dagarna, och det var ett par rätt så trötta svenska seriefrämjare som lämnade mässan framemot stängningsdags. Men det gav mersmak. Så jag säger som de gör där borta: »I'll be back!« ◄

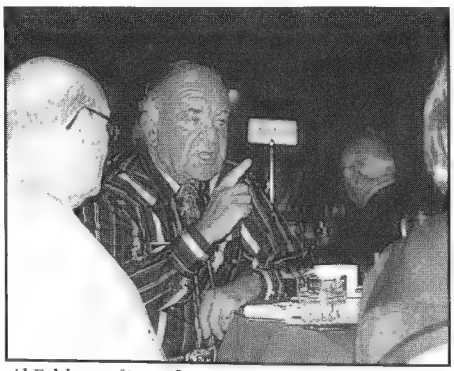

© Comics Buyers Guide. Foto: Nathan Melby

Al Feldstein får ett finger i vädret.

© Comics Buyers Guide. Foto: Nathan Melby

Några av de original som fanns att beskåda.

► *Joakim Gunnarsson tecknar serien »Emma och Sara« for tidningen Julia och arbetar som redaktor och bildansvang på Bamse-redaktionen. E-post: sekvenskonst@telia.com*

► *For den som ar intresserad av att veta mer om San Diego Comic-Con. rekommenderas mässans hemsida: www.comic-con.org*

NYHETER

Nyhetsredaktörer – Peter Nilsson, Fredrik Strömberg & Claes Reimerthi• fstromberg@.swipnet.se

SVERIGE

▶ **BOK- & BIBLIOTEKSMÄSSAN** 2002 går av stapeln den 19-22 september, och årets upplaga ser ut att kunna bli den intressantaste på länge. Bland de gäster som redan nu har bekräftat sin medverkan återfinns Rick Kirkman och Jerry Scott (»Baby Blues«), Anneli Furmark, Åsa Grennvall, David Nessle, Jason, Henrik Lange, David Liljemark, Coco Moodysson, Petteri Tikkanen, Johan Wanloo, Joakim Lindengren med flera. Utdelning av Adamsonpriserna sker på torsdagen. Annars är söndagen som vanligt mässans »seriedag«. Klockan 11.00 hålls »Den stora 91:an-paraden« med möjlighet att möta serieskaparna bakom »91:an«: Nils Egerbrandt, Krister Petersson, Jan Gissberg, Jan Roswall, Jonas Darnell med flera. För att fira seriens sjuttioårsjubileum visas även några av de roligaste 91:an-filmerna på Bokmässan. Klockan 12.00 intervjuar Sture Hegerfors Lars Mortimer under rubriken »Hälge – Sveriges populäraste älg«. Matti Hagelberg och Kati Kovács kommer att framträda vid ett miniseminarium om finska serier klockan 12.30 under rubriken »Visitkortet – personliga serier som det tredje millenniets uttryckssätt«. Programpunkten leds av Ingemar Bengtsson och Juhani Tolvanen (ordförande i de finska serieskaparnas förening). Slutligen, klockan 13.30, kan man höra de norska serieskaparna Lise Myhre (»Nemi«) och Frode Øverli (»Pondus«), samt den norske serieexperten Håkon Strand i seminariet »Succé! Den nya seriehumorn kommer från Norge«.

▶ **BD@FI, UTSTÄLLNINGEN** om finska serier som tidigare bland annat förevisats på Serieteket, kommer att visas på Göteborgs Stadsbibliotek samtidigt med bokmässan, och ett antal prominenta finska serieskapare förväntas närvara.

▶ **HELGA HENSCHEN** är död. Hon var född 1917 och gjorde sig känd som konstnär, skribent och rent allmänt en av sin generations viktigare kulturpersonligheter. Hon var också en flitig skämttecknare (en av de få kvinnliga som faktiskt uppmärksammades även av det manliga etablissemanget), samt hade i någon mån även serieanknytning genom de illustrerade bildberättelser hon och Gösta Knutsson gjorde för klassiska *Tuff & Tuss* på femtiotalet. Helga Henschen gick bort den 16 augusti.

▶ **PÅ STOCKHOLMSKROGEN** Kvarnen hölls den 25 maj en textmässa som ägnades åt små oberoende förlag och tidskrifter. Bland deltagarna fanns Bang, Vertigo, Sourze och Galago. Bland annat framträdde Galagos Mats Jonsson, som återberättade en episod ur sitt senaste album, »Hey princess«.

▶ **»UTI VÅR HAGE«** av Krister Petersson skall längre fram i höst/vinter få egen serietidning med en utgivningstakt av sex nummer per år. Läs mer på artikelplats i denna *B&B*, närmare bestämt i artikeln »91:an av i dag«. Bland biserierna kan nämnas »Kid Paddle«, en av senare års mest populära nya franska serier, vilket utgör ännu ett tecken på trenden att en ny generation franska underhållningsserier långsamt med säkert börjar hitta till Sverige.

▶ **EGMONT FYLLER** luckorna efter de många serietidningar man lade ner i fjor. Bland de nya titlarna märks en ny Smurf-tidning, Sabrina tonårshäxan i gammaldags småformat, samt en ny runda med *Svenska MAD* (vilken dock mest innehåller repriser).

Helga Henschen och ett exempel på hennes teckningar.

Passion på Serieteket

Sommarens stora begivenhet på Serieteket har varit »Passion«, en samlingsutställning med fjorton svenska serieskapare (Max Andersson, Åsa Grennvall, Mats Källblad, Knut Larsson, David Liljemark, Joakim Lindengren, Maja Lindén, Eva Lindström, Sara Lundberg, Gunnar Lundkvist, Ulf Lundkvist, Annmari Olsson, Agneta Persson och Lars Sjunnesson), som tidigare visats i Paris och Ljubljana. Utställningen kan i viss mån ses som en svensk efterföljare till den samnordiska vandringsutställningen »Cap au Nord«, som visades i Stockholm på Kungliga biblioteket under kulturhuvudstadsåret 1998. I likhet med denna är »Passion« delvis avsedd att visa upp de inhemska serieförmågorna för en internationell publik, vilket är en medveten politik från Serietekets sida. I bägge utställningarna har Serieteket varit involverat som producent.

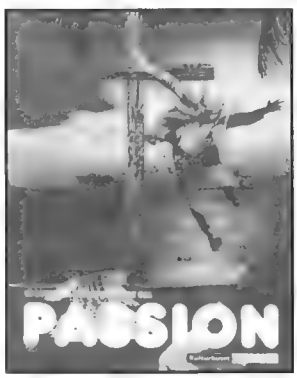

Så har vi aldrig sett honom förut: Joakim Lindengrens affisch till Serietekets utställning »Passion«.

I »Passion« har de utställande serieskaparna fått skapa fritt på det givna temat, och överlag har resultatet blivit imponerande, men så är det också några av det moderna Seriesveriges bästa namn som deltagit. Utställningen ger en imponerande bild av var svensk seriekonst står i dag, från Gunnar Lundkvists svarta »Klas Katt«, över Maja Lindéns satir till Mats Källblads skildring av en förlorad kärlek. Eva Lindström bidrar med en videofilm, och Joakim Lindengren har gjort affischen (i en collagestil som skiljer sig radikalt från hans tidigare produktion).

Vernissagen hölls på kvällen den 31 maj, i samband med Kulturhusnatten, en satsning då Kulturhuset i Stockholm (där Serieteket ingår) höll öppet hela natten och ordnade ett stort antal aktiviteter. Det hela ingick som en del i Stockholms 750-årsfirande, vars officiella festvecka var 1–9 juni. I samband med öppnandet av utställningen delades också årets Urhundenplaketter ut. Det blev en mycket lyckad ceremoni med stor publik.

Mats Jonssons utställning, »Jag, mig själv och undertecknad«, hade vernissage 3 augusti. Liksom Martin Kellerman fick han en stor artikel i *DN*:s På stan-bilaga. Utställningen bestod av serier om olika skeden i Jonssons liv, hämtade från årets album »Hey princess« och från de serier om barndomen som skall ingå i hans nästa album (kommer tidigast nästa jul), alltsammans kompletterat med foton från barndom och senare år. Utställningens titel syftar på de olika perioder i tecknarens liv som utställningen täcker in (barndom, ungdom, nutid).

OLA HAMMARLUND

Mats Jonsson, föremål för en utställning på Serieteket, berättar om sin uppväxt.

Jamil Mani och Jakob Pedersen signerar vid Hultsfredsfestivalen.

► **FACKFÖRBUNDET** Metalls avdelning 112 i Trollhättan har blivit med serialbum. För att fira avdelningens hundraårsjubileum har man låtit Seriefabriken i Hofors producera ett albumhäfte i påkostat färgtryck där den unge tecknaren Bullas Jonas Jansson (känd också för *DN*-serien »Den andra staden«) till manus av veteranerna Magnus Knutsson och Ulf Ivar Nilsson gör serie kring hundra års fackligt arbete. Publikationen har delats ut till alla avdelningens 27 000 medlemmar.

► **»GUDRUN COMICS«** heter en gratispublikation som kommit till i samarbete mellan Galago och Vänsterpartiet. Det rör sig om en 32-sidig serietidning i svartvitt, och för innehållet svarar i första hand Galagos ordinarie tecknare som Lena Ackebo, Martin Kellerman, Sara Olausson, Mats Jonsson med flera. Gudrun Schyman skriver i förordet: »...Och så finns det de som tecknar och gör serier. Det är ett sätt uttrycka känslor. Att diskutera med andra om livet och omvärlden på ett rakt och tydligt sätt. En serieruta kan berätta lika mycket som en hel bok.« Tidningen har tryckts i en upplaga på 100 000 exemplar och delas ut gratis under valrörelsen.

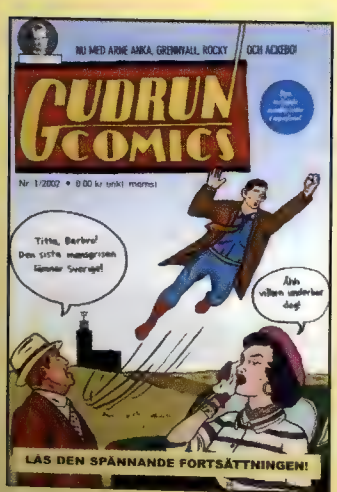

»Gudrun Comics« – ett samarbete mellan Galago och Vänsterpartiet.

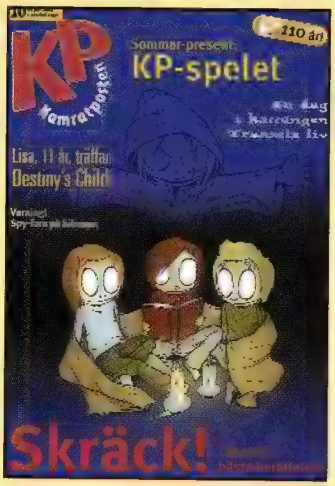

Det senaste numret av Kamratposten, med omslag signerat Jakob Pedersen.

► **ÅRETS HULTSFREDSFESTIVAL** gästades av serieskaparna Jacob Pedersen och Jamil Mani från Serieskolan i Malmö. Tidningen *Glöd*, där parets serie »Lisa« nu funnits att läsa i ett års tid, satte upp ett tält inne på festivalområdet, där det delades ut gratis tidningar, lottades ut Lisa-t-shirts och där festivaldeltagarna kunde få träffa Jacob och Jamil. Jacob Pedersen har dessutom nyligen utfört ett större illustrationsjobb för *Kamratposten* där han gestaltade läsarnas egna skräckberättelser. En bild på samma tema pryder framsidan till *KP* nummer 10/02.

► **CARLSEN COMICS** meddelar att man kommer att starta en eller två nya mangatitlar nästa år. Det är dock ännu inte fastslaget vilka det blir. De traditionella, häftade Tintinalbumen kommer också att återtryckas, dock tidigast år 2004. Den nittonde volymen i bokutgåvan av »Hergés samlade verk« kom-

Sara Olaussons serie »Kasta borgarna i papperskorgarna« tillhörde den tyvärr lilla delen nytecknat material i »Gudrun comics«.

Seriegalleriet

Som vi berättade i förra numret har Sverige fått sitt första galleri för serieoriginal (möjligen med reservation för ett kortvarigt försök på åttiotalet). Det ligger på S:t Paulsgatan, mitt i serieghettot på Södermalm i Stockholm, och heter kort och gott Seriegalleriet. Bakom initiativet står Markku Haapala, som samlat serieoriginal sedan mitten av åttiotalet, och som ägnat sig åt försäljning vid sidan av sitt butiksjobb sedan mitten av nittiotalet. Nu har han alltså tagit steget fullt ut och på heltid blivit gallerist och konsthandlare med inriktning på serieoriginal. Ena halvan av lokalen är galleri och i andra halvan kan man bese Markkus övriga försäljningslager, bestående av allt från Conan- och Barkslitografier till serieoriginal med Nils Egerbrandts klassiska »Olli« och Torsten Bjarres »Lilla Fridolf«.

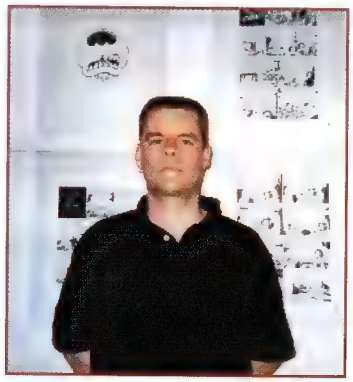

Markku Haapala, nybliven seriegallerist. Foto: Ola Hammarlund.

Tanken är att arrangera en utställning per månad. Först ut var Martin Kellerman (juni), och Charlie Christensen – den sistnämnde med teckningar från såväl »Arne Anka« som »Röde Orm«. Bland planerade kommande utställare finns Mats Jonsson, Olle Berg tillsammans med (avlidne) fadern Rit-Ola, samt de norska stjärnorna Frode Øverli (»Pondus«) och Lise Myhre (»Nemi«).

OLA HAMMARLUND

Från Charlie Christensens vernissage på nyöppnade Seriegalleriet i Stockholm. Foto: Ola Hammarlund.

Den nittonde och sista delen i bokserien »Hergés samlade verk« är en faktabok om serieskaparen Hergé.

BAMSE BIBLIOTEKET

ÖTE NU!

BAMSE 1-6 1975 samlade i en inbunden lyxutgåva med hårda pärmar och skyddsomslag.

Saknar du några BAMSE-tidningar från 70-talet i din samling?

BAMSE-biblioteket samlar 70-talets utgåvor i fint inbundna böcker, med faksimiltryck som gör att tidningarna ser ut precis som de gjorde då det begav sig. Läste du Bamse på 70-talet minns du säkert flera av serierna i den här boken. Bamse i Elefant-templet, Bamse och Aladdins lampa, Bamse som boxare och Bamse och Brumhilda är alla berättelser som har blivit klassiker. Dessutom finns det en massa andra spännande äventyr samlade i denna volym....

Förordet är skrivet av BAMSE-författaren Olof Siverbo.

Du kan också börja samla på BAMSE-biblioteket och få böckerna direkt hem till dig. Vår kundservice ger mer information.

040 - 693 94 35

▲ ANNONS

Välkomna till

COMICLAND
med

SVERIGES STÖRSTA SERIEHUS 350 M²

SERIEKNALLEN: 100 m²
SERIEMUSEET: 250 m²
SERIEPARK/SERIECAMPING

Köinge – Halland

MODESTY BLAISE

Lagom till
Bok- och Biblioteksmässan
i Göteborg den 19–22 september släpper vi vår nya **bok om Modesty Blaise**. Naturligtvis säljer vi den i vår monter – som i vanlig ordning befinner sig mitt i Comics-avdelningen. Kom förbi och köp ett exemplar till mässpris och få den signerad av författarna! Som vanligt har vi även Sveriges största sortiment av böcker, tidningar, originalteckningar etc med Modesty Blaise.

Skriv till:
COMICLAND
pl 5436
31060 Ullared
0346-23170

Nystart i Hofors

Sveriges äldsta skola för serietecknare ligger i Hofors, där undervisning i ämnet bedrivits i ganska många år vid det här laget. Mot slutet av nittiotalet var det en hel del turbulens kring utbildningen, varför delar av ledning och personal har bytts ut och man har gjort en nystart. *B&B* har pratat med skolans representant Johan Höjer, både om gammalt groll och om framtidstro.

Det har varit en hel del turbulens kring Serietecknarskolan i Hofors, vad är det egentligen som har hänt?

– Det handlar främst om en kull elever, de som började hösten 2000 och gick ut nu i våras. Eller skulle ha gått ut, rättare sagt, av ursprungliga 22 elever är det bara 5 som genomfört kursen – resten hoppade av under resans gång. Den grundläggande orsaken känner jag inte till, och jag tror inte heller att det finns en enskild sådan.

Ett problem har varit dålig kommunikation. Det låter som ett typiskt harmlöst pressuttalande, men i det här fallet är det alldeles sant. Ett exempel är jag själv, som satt som representant för branschen i ledningsgruppen utan att ha någon koll på läget. Ett annat är den tidigare organisationen: Skolan har alltid varit ägd av Hofors kommun, men driften har i sista omgången (skolan har haft ett tidigare liv med Mattias Gordon som grundare) skötts av Bollnäs Folkhögskola, som drivit den på entreprenad.

Eleverna har alltså gått i en skola som ligger i Hofors, bara ett stenkast från kommunhuset, bott i kommunala lägenheter ett stenkast åt andra hållet och så vidare, medan de ansvariga för själva undervisningen suttit tio

Självporträtt signerat Johan Höjer.

Samuel Larssons serie om valet.

mer till hösten tillsammans med nytryck av volym 1 och 2. Till hösten kommer även »Prins Valiant« 25, »Eva & Adam« 10 och ett nytt Gustafalbum.

► **DET RYKTAS ATT** »ett flertal andra svenska serieförlag« också funderar på att satsa på mangatitlar, så snart kanske även Sverige faller för den mangavåg som sedan några år tillbaka drar fram över världen.

► **LARS HILLERSBERG** har sammanfattat stormen kring sin person, sin konstnärslön och de teckningar ur sin produktion som beskyllt för att vara antisemitiska, i en vitbok under titeln »Brottas med grisar«. Boken utgör en 84-sidig dokumentation av det konstnären kallar »Hillersbergskandalen«, och samlar många av de teckningar som debatten kom att handla om, en del tidningsklipp och diverse personliga kommentarer till händelseförloppet.

► **KULTURRÅDET HAR** beslutat om stöd för följande enskilda serier: »De elaka små djuren i skogen« av Alexander Cavalieratos (Galago förlag) 4 000 och »Stockholm runt. Del 2« av Jan Stenmark (Galago förlag) 4 000. Följande seriealbum har fått stöd: »The Girl Who never fick nån

mil därifrån. Det säger sig självt att det inte var en bra konstruktion.

Ni har lagt ner den ettåriga utbildningen för att satsa på den tvååriga.

– Det är riktigt. Den ettåriga utbildningen var en renodlad folkhögskolekurs, medan den tvååriga är en KY-utbildning. KY betyder Kvalificerad Yrkesutbildning, och sådana är omgärdade av ett mycket detaljerat regelsystem som ska garantera att eleverna har en användbar examen när de går ut. En del elever gick först den ettåriga utbildningen, och började sen på den tvååriga, och mötte i stort sett samma gästföreläsare som gjorde samma grej en gång till.

Vem är det som har hand om utbildningen nu?

– Nu driver Hofors kommun skolan själv, den är en del av Komvux.

Den avgående klassens avslutningsprojekt »Plutonium Baby«.

Vilka är det som har hand om undervisningen?

– Jordi Bota är anställd som huvudlärare. Han är grafiker och rutinerad konstskolelärare och har gjort en storartad insats under det gångna året med den kull som nu börjar sitt andra år. Och så är det jag själv som naturligtvis också undervisar. Esbjörn Jorsäter är i skolan en till två dagar i veckan. Vår datalärare heter Catrine Tangen. Johan Andreasson kommer hit och gästlär oss tuschning. I övrigt försöker vi att inte vara beroende av gästlärare, såvida det inte är världsstjärnor som passerar förbi lilla Sverige förstås – dem vill vi ha hit!

Vad har ni för mål och ambitioner med utbildningen?

– Det grundläggande problemet var och är att vi är en yrkesskola för en arbetsmarknad som i stort sett inte existerar i Sverige. Om allt hade fungerat som tänkt hade skolan släppt ut 22 nyexaminerade ateljétecknare årligen. Visserligen är det väl lite omsättning på *Bamse*, men allvarligt talat, förutsättningarna finns helt enkelt inte! Detta har man tidigare försökt lösa genom att »spä ut« serieundervisningen och göra kursen till en maskerad förberedande konstskola i största allmänhet, en strategi som alltså inte lyckats något vidare.

Nu gör vi så här i stället: Ut med illustration och allmänkonst och in med bildberättande. Vi utbildar serietecknare, storyboardtecknare, informatörer och så vidare. In med mer dramaturgi och lexigrafi på schemat. Ut med diverse genreövningar, in med film och TV – som bildspråk alltså.

Var ligger Hofors någonstans?

– Hofors ligger inte i Värmland!!! Hofors är en klassisk bruksort mellan Gävle och Borlänge. Där finns inte så mycket att göra jämfört med till exempel Malmö, men det kan vara en fördel också, det är inte lika lätt att drälla bort utbildningen på skojig fritid. Faktum är att det sitter elever och jobbar på skolan varenda kväll – dom klagar på att man inte får vara i datasalen efter midnatt för larmets skull. Det är ett bra läge för den som tänker sig två hängivna år, lite klostertillvaro om man så vill.

Vilka är era planer för framtiden?

– Vi har börjat jobba med LL-stiftelsen: Våra elever har gjort valinformation i serieform till tidningen *8 sidor* om hur man konkret beter sig för att rösta – en roligare uppgift än det låter, och dessutom svår. Desto gladare blev jag när tidningen ville använda ett av elevjobben. Samuel Larsson heter den lycklige. Just så vill jag att skolan ska funka!

Vi ska vara med på bokmässan i Göteborg naturligtvis. Joe Sacco kommer till oss i oktober. Sen planerar vi ett samarbete med DI:s *[Dramatiska Institutet i Stockholm]* filmutbildning. Deras regielever får storyboardelever från oss. Fiffigt, va? *[Skratt]*

Vi håller också på att bygga lite internationella kontakter – europeiska, menar jag. Vi har så mycket att lära i lilla Seriesverige. Vi filar vidare på konceptet bildberättarutbildning. Vi tänker oss så småningom två linjer i samband med det andra året, en med grafisk inriktning och en digital. Jag är övertygad om att det håller på att uppstå nya former av bildberättande, som inte har några namn än. Den tecknade serien är fortfarande den bästa grunden för den som vill vara med där, det är jag övertygad om.

FREDRIK STRÖMBERG

Några av den nuvarande klassens fanzin.

post« av Daniel Ahlgren (Bakhåll) 46 905, »Hey Princess« av Mats Jonsson (Ordfront) 46 818, »Klas Katt på drift« av Gunnar Lundkvist (Ordfront) 45 418, »Sjunde våningen« av Åsa Grennvall (Optimal) 36 930, »Mona i rymdåldern« av Filippa Widlund (Bonnier Carlsen) 42 153. Följande enskilda serier fick avslag: »Klas Katt går vilse« av Gunnar Lundkvist (Galago förlag), »Ritman Katz« av David Liljemark (Galago förlag), »Tjocke-Bo Agent Orange 2« av Lars Sjunnesson (Galago förlag), samt »Jag var ihop med en tonåring« av Mats Jonsson (Galago förlag). Avslag på sin kulturstödsansökan fick även följande album:

Alexander Cavalieratos »De elaka små djuren i skogen« tilldelades kulturstöd.

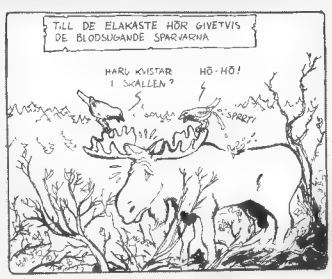

▼ ANNONS

Välkomna till

COMICLAND
med
SVERIGES STÖRSTA SERIEHUS 350 M²

SERIEKNALLEN: 100 m²
SERIEMUSEET: 250 m²
SERIEPARK/SERIECAMPING

Köinge – Halland

SERIEKNALLEN

- Välsorterad butik
- Postorderservice
- Bra öppettider: 10.00–18.00
- Grossistförsäljning

SERIEMUSEETS utställningar 2002

Seriernas historia • Original-galleri • Walt Disney • Modesty Blaise • Bamse • Faktalitteratur om serier • Pornografiska serier • Signeringsrum • Fantomen • Persongalleri + många, många fler

SERIEPARKEN

• Utomhuspark med serieutställningar. Se dina favoriter i sin naturliga miljö. Serieåkattraktioner för barnen.

SERIECAMPING

• Nu kan du även campa med dina seriefavoriter såsom Knasen, Kalle Anka med flera.

VÄGBESKRIVNING

• COMICLAND ligger i Köinge (Halland), utmed länsväg 154 mellan Falkenberg och Ullared. 11 km från Ullared, 10 mil söder om Göteborg och 18 mil norr om Malmö. Välskyltat och lätt att hitta.

Skriv till:
COMICLAND
pl 5436
31060 Ullared
0346-23170

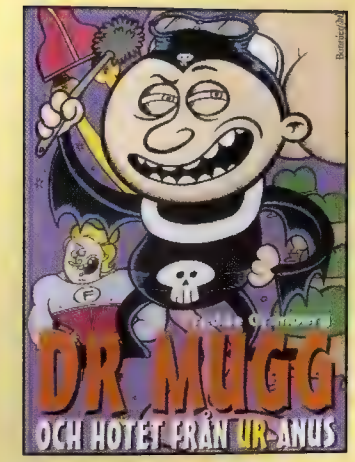

Johan Wanloos och Fredde Granbergs »Dr Mugg och hotet från Ur-Anus«.

»De äventyrslystna karlakarlarna 1« av Johan Wanloo (Optimal) samt »Böggänget« av Daniel Ahlgren (Optimal).

► **MUSSE PIGG-SAMLAREN**, Serieakademiledamoten, konstnären med mera Lasse Åberg har öppnat ett eget museum i Bålsta utanför Stockholm. På museet, som är inrymt i en tidigare ladugård, finns givetvis delar av Åbergs omfattande Musse Pigg-samling, liksom flera serieoriginal, men också minnen från andra delar av Åbergs mångskiftande karriär; en Trazankoja (efter Åbergs klassiska barn-TV-figur Trazan Apansson) och ett Stig Helmer-rum (efter Åbergs filmfigur med detta namn). *B&B* återkommer med en mera detaljerad rapport.

► **EN ANIMATIONSFESTIVAL** ingår i festligheterna när småländska Eksjö under 2003 firar 600-årsjubileet av sina stadsprivilegier. Det hela har naturligtvis anknytning till den animationslinje som finns i staden, och datum för den planerade festivalen är 17–21 september 2003 – alltså om ganska precis ett år. Skriv in i almanackan redan nu!

► **JAN LÖÖFS** klassiska bilderbok »Sagan om det röda äpplet« har blivit barnmusikal. För bearbetningen står Lennart Eriksson och Bengt Lundquist. Den sistnämnde står också för musiken. Urpremiären ägde rum på Skansen i Stockholm den 16 juni.

► **JOHAN WANLOO** har illustrerat och Fredde Granberg (Fantomenveteranen Ulf Granbergs son) skrivit barnboken »Dr Mugg och hotet från Ur-Anus«. Boken utges av Bonniers i augusti.

► **LENA SJÖBERGS** »Sonja, Li och jag«, som gått som gästserie i DN under våren, har nu efterträtts på seriesidan av en verklig serieklassiker: Frank Robbins »Johnny Hazard«. Den aktuella episoden är från 1947, då serien ännu inte blivit en renodlad agentserie utan fortfarande var en »traditionell« äventyrsserie, ofta i exotisk miljö.

► **MER OM DN:S SERIESIDA:** Fortsättningsserien »Den andra staden« av Jonas Jansson, som gått på söndagarna, gavs ut i album av Bonnier Carlsen redan i början av sommaren, långt innan den avslutats i DN. Anledningen var att förlaget ville släppa albumet lagom till Stockholms 750-årsjubileums officiella höjdpunkt den 1–9 juni. Serien handlar nämligen om spökerier och märkliga händelser mot bakgrund av rivningarna i Klarakvarteren på 1950-talet.

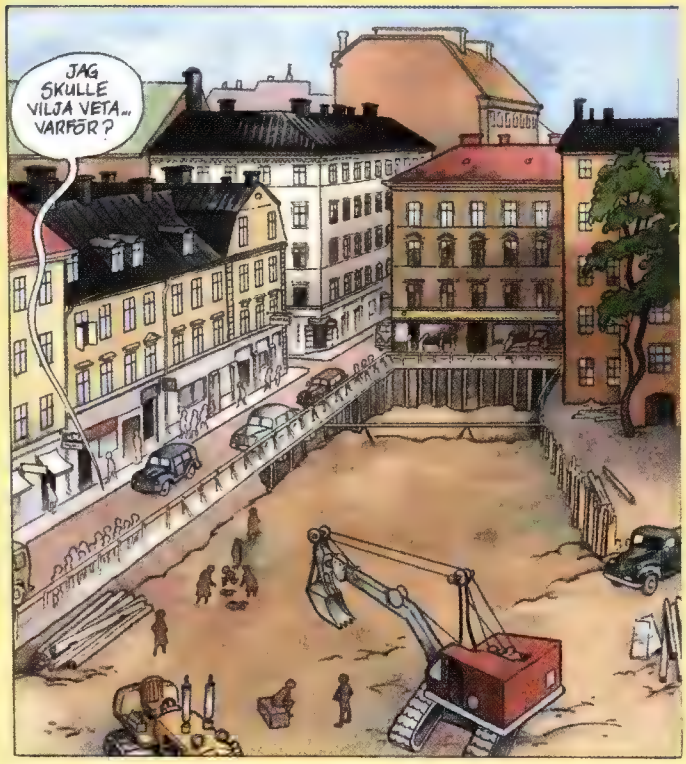

Jonas Janssons album »Den andra staden« utspelar sig i ett noggrant avbildat Stockholm i förändring. Han är också tecknare på Metalls album om Metallfackets hundraårsjubileum.

► ANNONS

– Har du sett filmen?
– Nej, men jag har köpt boken.

GHOST WORLD
av DANIEL CLOWES

Nu på äkta svenska.
80 sidor förtjusande tvåfärg.
I välsorterade boklådor
eller direkt från www.epix.se
– vuxenseriernas utpost på nätet.

EPIX

Visuell perfektion!

för bara **169:-**

”Excentrisk djur- och naturhumor!”

”Har förändrat tidningsskämt-tecknandet!”

Med dessa ord motiverar humorjuryn den internationella vinnaren av Svenska humorpriset 2001, Gary Larson.
Gary Larson är en av världens mest berömda och mest prisade serieskapare. Med en förmåga att förvandla tråkiga och vardagliga situationer till sanslösa skrattfester har han genom ”The Far Side®” tagit världen med storm. Många har haft nöjet att dagligen få avnjuta hans träffsäkra humor i en mängd dagstidningar.

Nu finns det äntligen en bok där några av alla dessa ”godbitar” är samlade.

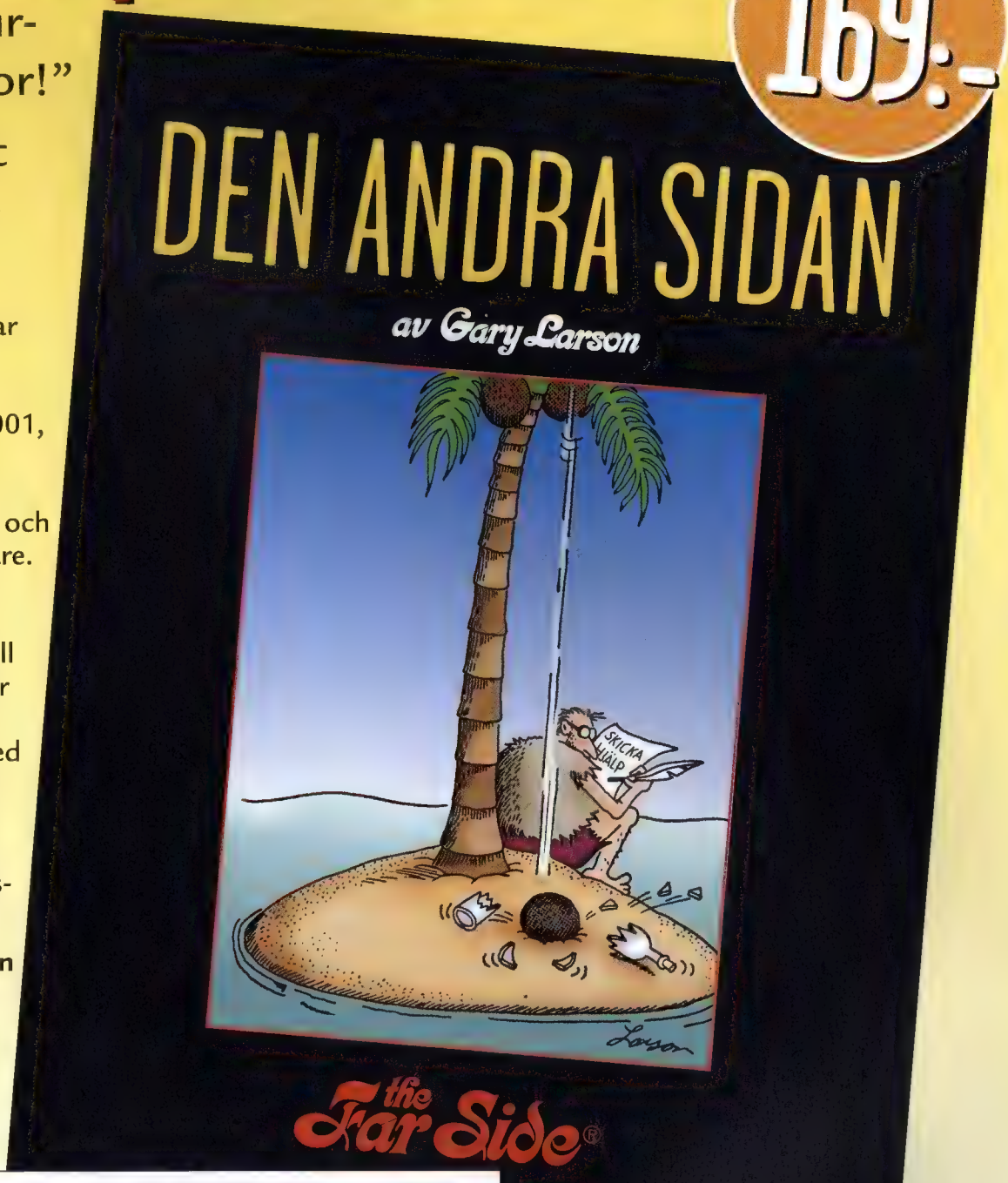

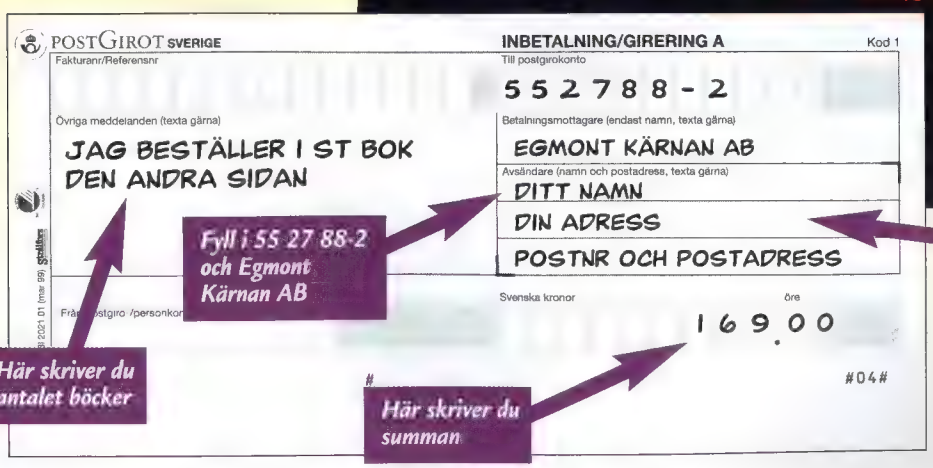

"The Far Side® är en tecknad serie skapad av Gary Larson. ©1982, 2001, 2002 FarWorks, Inc. Alla rättigheter reserverade. The Far Side® är ett registrerat varumärke som tillhör FarWorks, Inc."

Har du frågor är du välkommen att ringa vår Kundservice 040-693 94 35

NORGE

▸ **KICK ASS COMICS'** tegneserieantologi *Søppel* har etter bare et nummer eksportert en tegneserie til det amerikanske markedet. Det er den to sider lange eksistensielle science fiction- serien »Uavhengighetens pris« av Espen Jørgensen og Kristian L. Fredriksen det er snakk om, og serien havner i celebert selskap. Serien skal utgis i antologien »A United Front« fra forlaget Cartoon Militia, og blant de andre bidragsyterne finner vi Jim Mahfood og Scott Morse. Dette er ikke smågutter, Mahfood har tegnet »Clerks« for regissøren Kevin Smith og »Spider-Man« og »X-Men« for Marvel, mens Scott Morse står bak serien »Soul Wind« og har også tegnet »Daredevil«, »Spider-Man« og »Elektra«. Cartoon Militia på nett finner du på cartoonmilitia.com.

▸ **»PONDUS«** er oversatt til latin og på vei til pave Johannes Paul II og statsminister Kjell Magne Bondevik. »Pondus«-pappa Frode Øverli og oversetter Tor Ivar Østmoe håper på audiens. – Da finnen Teivas Oksala oversatte Elvis-låter til latin og ga det ut på cd for noen år siden, fikk han audiens hos Paven og medalje. Paven har nemlig oppfordret ungdommen til å snakke mer latin, og siden det finnes få kilder med moderne dialog på latin er Vatikanet svært glad for slike tiltak. Øverli og Østmoe er spente nå, forklarer Øverlis agent Håkon Strand til Dagsavisen. Pondus-stripene finnes i albumet »Licetne inter pellare« i tusen eksemplarer med stive permer.

▸ **»BLOID 9: SVÆRE GREIER«** av Knut Nærum er nettop kommet ut på No Comprendo Press. Og tittelen lyver ikke, for den holder samme størrelse som Dagbladets Magasinet - for best å kunne presentere helsidene som gikk i farger samme sted. »Norges største tegneserie i farger« lover reklamen. Serien om journalisten Rita Bloid gikk fast i ukesavisa Ny Tid i åtte år før Nærum meldte overgang til Dagbladet, og nå er hele serien samlet i ni album. For tiden ligger »Bloid« på is, og det er uvisst om den vil vende tilbake og i hvilken form.

Eon i albummform.

▸ **DONGERY FORLAG** har to utgivelser klare for sin høstliste. Et festivalnummer av »Dongery Magasin« slippes på Raptus-festivalen, og senere kommer også »Helge Magasin« av Flu Hartberg og Anders Damonso. Nå er gjengen også å se på Kunstnernes Hus, bare tre uker etter at de hadde sin debututstilling på Serieteket. Hvor nå for de unge serieskapere? – Vi har lyst til å lage en stand til inntekt for kolikkrammede ved Besserudtjernet, sier Bendik Kaltenborn.

▸ **STEFFEN KVERNELAND** er ute med ny tegneserie. »Den svarte katten« er basert på Edgar Allan Poes novelle av samme navn, og er som vanlig utgitt av No Comprendo Press. Men Kverneland hviler på ingen måte på laurbærne. Allerede i løpet av høsten kommer neste verk, det 104 sider lange selvbiografiske verket »Slyngel«.

▸ **TEGNESERIEMUSEET** i Norge har for tiden en utstilling med illustratøren og serieskaperen Tore Deinboll, som på trettitallet bl.a. tegnet serien "Den evige ilds land". Museet stiller også ut den ukjente serien "Halmrose Co.", som aldri før er vist offentlig. Museet skriver i pressemeldingen: – Deinboll har lagt et formidabelt arbeid bak disse seriene. Han er det beste eksemplet i Norge på kunstneren som tegneserieskaper. Museet holder til i Hadelandsgården på Brandbu. Utstillingen er åpen torsdag – søndag 12–17 frem til 17. november.

▸ **MED »BANALITETER** & Snurrepiperier« debuterer Lars Lauviks »Eon« i album fra Bladkompaniet. Serien om maurslukeren Tetra, Gud og andre snurrige figurer går som fast biserie i »Pondus«, men i tillegg til stripene derfra har Lauvik også laget en splitter ny tisider der vi får møte det ekle Deadline-spøkelset. Lauvik har tidligere gitt ut et album med sin andre serie »Wildlife«, noe som blant annet resulterte i en Sproing-nominasjon

▸ **STUDENTAVISA I OSLO**, Universitas, har en god tradisjon for å trykke norske tegneserier. Tidligere har både Christopher Nielsen og Karine Håland gjestet avisa, mens mest kjent er kanskje Ola Hegdals På Kloden som gikk i avisa gjennom flere år. Denne høsten vil to nye serier være å finne i avisa. De skal både trykke serien »Mjau Beibi!« av Jason, og stripeserien »Siste Skrik« av Dongerytegnerne Marius Molaug og Kristoffer Kjølberg.

▸ **BLADKOMPANIET** skal til høsten gi ut »Blodøks«, Conans sverdsvingende norske slektning, samlet i album. Men albumet vil ikke bare romme seriene fra »Conan«, men opptil flere nye sider. Derfor sitter

En ny tegneserie fra Steffen Kvernlands hånd. Denne gangen basert på novellen »Den svarte katten av Edgar Allan Poe.

Jason og Kim Thompson fra Fantagraphics.

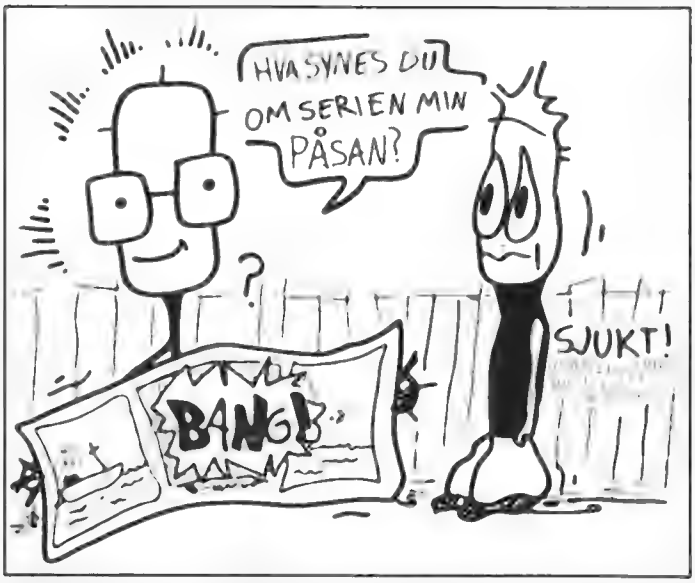

Olav Tokeruds serie om Brille-Knut er en av flere miniutgivelser i Norge.

»Uavhengighetens pris« av Espen Jørgensen og Kristian L. Fredriksen skal utgies i den amerikanske antologien »A United Front«.

Geir Moen i disse dager og tegner så blekket spruter etter Morten Harpers manus. *TEGN* håper Bladkompaniet beærer albumet med noe større enn heftestørrelse slik at Moens beinknekkende strek kommer til sin rett.

▸ **MINIUTGIVELSER** er det mange av i serie-Norge. Tor Harald Blom har gitt ut to numre av mikroheftet »Monk« i 100 eksemplarer, med hans søte og lett surrealistiske stripeserie med samme navn mellom permende. Snart kommer tredje nummer, og mer info og flere serier finner du på www.jinglepaper.com. Samtidig har Olav Tokerud fått solgt inn sin stripeserie om Brille-Knut & Påsan til Sarpsborg Avisa, og gir i den anledning ut »Begrensa appell« nr. 0 – med stripene som ble laget før serien fikk innpass i Sarpsborg Avisa og diverse andre serier. »Begrensa appell« nr. 1 vil inneholde første årgang av avisstripene, og heftet kan bestilles direkte fra Olav Tokerud, Heensveien 32, 1880 Eidsberg.

▸ **»NEMI: MONSTRE«** er navnet på Cappelens første utgivelse i sin nye tegneseriesatsing, med et opplag på hele 50.000 eksemplarer. Forlaget ledet an i eksplosjonen av »voksenserier« på 80-tallet, men bremset tempoet kraftig ned da bunnen falt ut av det markedet. Siste utgivelse fra den kanten var Steffen Kvernelands »Amputerte klassikere III« før tegneren og forlaget røk uklar om Kvernelands skildring av Cappelens gullgruve Erik Fosnes Hansen. Men nå er altså Cappelen tilbake på banen, og forlagsnavnet er eneste forskjell fra Bladkompaniets utgivelser – en samling striper, en lengre ny historie og en adapsjon av et André Bjerke-dikt. Naturlig nok siden både tegner Lise og redaktør Sigbjørn Stabursvik er de samme som før. Cappelen planlegger høyt tempo på utgivelsene, neste Nemi- album kommer allerede 2. september.

▸ **INGA SÆTRE (24)**, til daglig animatør i selskapet Mikrofilm, gir ut serieheftet »Møkkajentene: Pøh« på Commando Publishing. Sætre sier hun selv har sansen for Karine Haaland, men synes ikke Lise Myhres Nemi er noe godt bilde på hvordan jenter er. Kanskje derfor er »Møkkajentene« mer hverdagslig enn Nemi, og Sætre har en naivistisk strek som minner om Anna Fiske og svenske Johanna Rubin Dranger. Førsteopplaget på 300 er allerede utsolgt, men et nytt opplag på 200 er allerede trykt opp.

▸ **LISBOA COMICS** har intet med Portugal å gjøre, men er et miniforlag drevet av serieskaperne Sindre Wexelsen Goksøyr og Kristoffer Benjamin Kjølberg. Deres andre utgivelse, »Lisboa – The Smartest City On Earth/Lisboa – World's Toughest City« har vært ute en stund, men er verdt å få med seg uansett. Kort fortalt er det en hyllest til Chris Wares »Jimmy Corrigan« og David Boswells »Reid Fleming« – men med Petter Smart og Ørnulf Ørn i hovedrollene.

Bladkompaniet legger ned nok et tegneserieblad. Denne gangen er det Terra Incognita som blir borte.

▸ **»TERRA INCOGNITA«** fra Bladkompaniet legger ned med august-nummeret. Tittelen betyr »ukjent land«, og bladet var hjem for amerikanske science fiction-, fantasy-, og superheltserier som »Gen13«, »California Out There«, »Gatecrasher«, »Tellos« og korte serier fra »Alan Moore's Tomorrow Stories«. Bladkompaniet skal uansett ha ros for at de valgte å fullføre »Tellos« og første bok av »California Out There« i siste nummer, og utelukker heller ikke muligheten av å gi ut spesialnumre framover.

▸ **POKUS FORLAG** har ikke gitt ut noe på en stund, men 13. september er det duket for comeback skal vi tro forlagets hjemmesider. Da lanserer de den nye antologien *Supernova*. Den tar dermed over for den gamle antologien *Pokus*, som går inn etter 9 numre. *Supernova* skal komme ut to ganger i året, og hvert nummer skal innholde 100 sider med tegneserier. Første nummer vil innholde serier av Tom Richard Tokle (også kjent som Tomte bak serien »Flatrock«), Stian Andreassen, Håvard Hesjevoll, Mikkel Kleefeld, Ole Øyvind Sand Holth, Bjørn Karlsen, Magnus Leirvaag, Øyvind Lauvdahl, Arne Bye og Åsne Hagen. Den fargeglade forsiden er det Jippitegner Ronny Haugeland som står for. Redaktør er fortsatt Stian Andreassen.

▸ **»HELDEN«, EN TYSK** fantasyserie er med som biserie i »Conan fargespesial«. Serien er helt tydelig en tysk variant av Conan, skapt av Ralf Paul på bakgrunn av rollespillene han spilte sammen med venner. Serien spruter av liv og er svært kompetent utført til å være Pauls seriedebut. Det var tidligere Bladkompaniet- redaktør Sigbjørn Stabursvik som oppdaget serien på tegneseriemessa ComicCon i San Diego i fjor. I samarbeid med den tyske distributøren Modern Graphics hadde Paul trykket opp en engelsk utgave av »Helden« nr. 1, og fikk derfor altså napp i Norge. »Helden« vil fortsette som følgetong i »Conan fargespesial«.

KALLE ANKAS EXKLUSIVA

ÅRGÅNGSSAMLING!

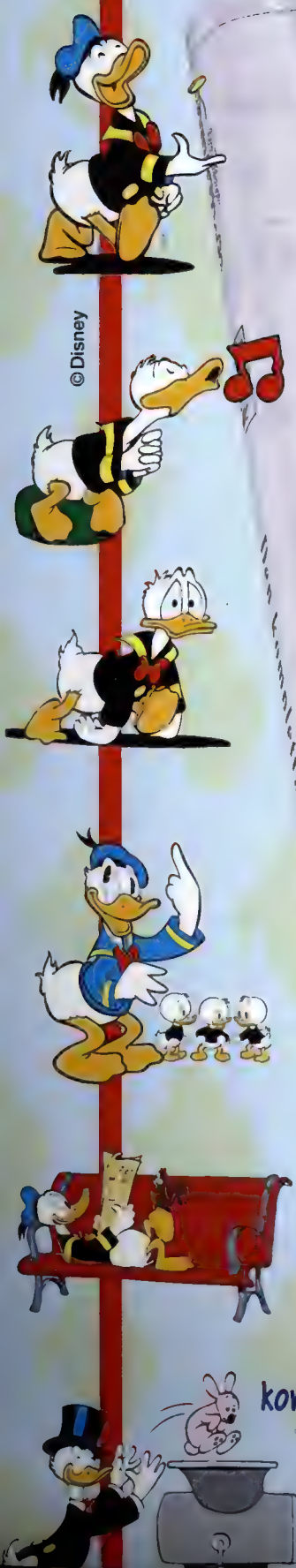

©Disney

1954 del 1 ute nu!

I den fantastiska serien "Kalle Anka & C:o - Den kompletta årgången" så är det nu dags för 1954 års utgivningar. Nu finns "Den kompletta årgången 1954 del 1" ute, med de första numren av Kalle Anka & C:o som kom ut 1954. Tidningarna är snyggt inbundna, komplett med de unika omslagen och alla de otroliga historierna. Finns där böcker finns.

Du kan också gå med i vår Årgångsbokklubb och få böckerna direkt hem till dig.
Kontakta gärna vår Kundservice för mer information 040 - 693 94 50.

EGMONT

Västerntema i Kemi

2002 års seriefestival i Kemi den 7–9 juni var nummer 21 i ordningen, och den här gången var det västernserier som gällde. Utställningar, seminarier och signeringar med anknytning till serierna »Lucky Luke« och »Tex Willer« slukade det mesta av budgeten, och även festivalens stora fest gick i västernklichéernas tecken. Gäster med anknytning till »Lucky Luke« var Patrick Gaumer, Vittorio Leonardo och Carla Rui, medan den italienska Tex Willer-delegationen bestod av Mauro Boselli och Mauritzio Dotti. Andra som ställde ut sina serier var finländarna Jii Roikonen, Petteri Tikkanen (läs mer om båda i *B&B* 4/00) och Petri Hiltunen.

Årets album med pristagarna och ytterligare en del läsvärda bidrag.

Den ende internationella gästen utan västernserieanknytning var dansken Teddy Kristiansen, som berättade om sitt arbete för amerikanska förlag som Vertigo. Lägg till detta att högvis med finska serieskapare förstås också hittat till festivalen.

Precis som vanligt delades det ut priser till vinnarna i den nordiska serietävlingen, och resultatet samlades i ett snyggt seriealbum. 312 förhoppningsfulla serieskapare från hela Norden deltog, och en jury bestående av Ilpo Koskela från festivalen, Ville Hänninen från *Sarjainfo*, Erik Falk från Jippi forlag och Ingemar Bengtsson från Optimal Press utsåg pristagarna. Novelltävlingen och Grand Prix vanns av det nya finska stjärnskottet Mika Lietzen med den ömsint berättade serien »Viimeinen kivi« (Den sista stenen). Tvåa kom dansken Jan Solheim med »Doggy-Style« som behandlar ämnet kvinnor och stora hundar, medan tredjeplatsen gick till stockholmaren Jacob Wegelius och hans illustrerade berättelse om sjömannen »Ben Little«.

I dagstrippskategorin kammade dansken Leo Scherfig hem förstapriset med den snyggt designade och språkligt innovativa »The Legalizer« (vilket även är namnet på reklambyrån han driver). Andra plats delade Theresa Widjeskog från Umeå med »Bennie Banan« (se *B&B* 2/00, men också Avigseriespalten i förra numret), en placering som hon delade med finske Ville Pirinens »Ihmiselon pelottava mysteeri« (Mysteriet med människans liv och leverne).

Förutom ovan nämnda innehåller festivalalbumet också några inslag som inte placerade sig bland de bästa, men som ändå ansågs värda uppmärksamheten, serier av Tor Ærlig och Grete Rokstad (Norge), Ole Comoll Christensen (Danmark) samt Jenni Janatuinen och Ville Pynnönen (Finland). Allt som allt 60 sidor i både svartvitt och färg.

Lietzen, Solheim och Scherfig fanns på plats i Kemi för att motta sina priser i form av väl tilltagna penningsummor och diplom. För vidare information se festivalens hemsida på *http://www.kemi.fi/sarjis/*

Dansken Leo Sherfigs »The Legalizer« vann första pris i stripp-tävlingen.

Svenska Theresa Widjeskogs »Benni Banan« vann andrapriset i stripp-tävlingen.

Svensken Jacob Wegelius serie »Ben Little« tog hem tredjepris i novell-tävlingen.

Finländaren Mika Lietzens vinnande novell-bidrag »Viimeinen kivi«.

Lagom till festivalen i Kemi släpptes ett antal nya professionellt producerade seriealbum gjorda av det unga gardet inom finska serier. Tecknarsammanslutningen Asema står bakom två antologier, varav den ena med titeln »Viime vuonna Kemissä« (Förra året i Kemi) följdriktigt utspelade sig under föregående års festival och innehåller bidrag från Ville Ranta, Kari Sihvonen, Tuisku Honkanen och Mika Lietzen.

»Laikku 1« (Fläck) är mer en antologi i samma stil som »Napa«, och de 64 sidorna innehåller bidrag av Johanna »Roju« Rojola, Mika Lietzen, Ville Ranta, Terhi Ekebom och många fler.

En stor överraskning är Terhi Ekeboms album på engelska, »A Cow's Dream«. En surrealistisk och drömlik historia i ett mycket spännande utförande. Boken är redan prisbelönt i Finland och har också uppmärksammats av *Time*.

Tommi Musturi är redaktör för »Glömp«, som i sin femte utgåva är snyggare än någonsin. Hela inlagan är tryckt i en vacker mörkbrun ton, och bland de medverkande kan noteras Tommi Musturi själv, Jenni Rope, Mika Lietzen, Mila Ojanen, Marko Latva-Nikkola, Mikko Jylhä och många fler. Detta album är på hela 152 sidor.

Förlaget Suomen Yrityslehdet höll tidigare mest på med vykort, men sedan förra året har ägaren Tero Salomaa också profilerat sig som utgivare av seriealbum, och är bland annat Kati Kovács nya förläggare i Finland. Så här långt har han koncentrerat sig på att ge ut böcker av kvinnliga finska serieskapare. »Anopin unelma« (Svärmors dröm) av Annukka Leppänen och Katsu Kujala är en bok med lesbiska förtecken, medan »Postia Intiasta« (Post från Indien) av Katja Tukiainen helt enkelt är en resedagbok från hennes resor i Indien.

Noteras ska att »Laikku 1«, »Glömp 5« och Katja Tukianens »Postia Intiasta« samtliga innehåller engelska översättningar, medan »A Cow's Dream« är helt på engelska. För den som är nyfiken på dagens finska serier är detta en bra ingång.

INGEMAR BENGTSSON

Adresser:

- *Sarjakuvayhdistys Asema ry, PL 1371, 00101 Helsinki, Finland. Webbplats: http://go.to/asema (»Laikku« och »Viime vuonna Kemissä«).*
- *Boing Boing, Hyytiäläntie 9, 35500 Korkeakoski, Finland. E-post: tomustur@uiah.fi (»Glömp«).*
- *Suomen Yrityslehdet nås via e-post: jasuja@co.inet.fi (»Postia Intiasta« och »Anopin unelma«).*
- *Napa, PL 209, 00151 Helsinki, Finland. Webbplats: http://welcome.to/napa (»A Cow's Dream«).*

Svensk tecknare pri

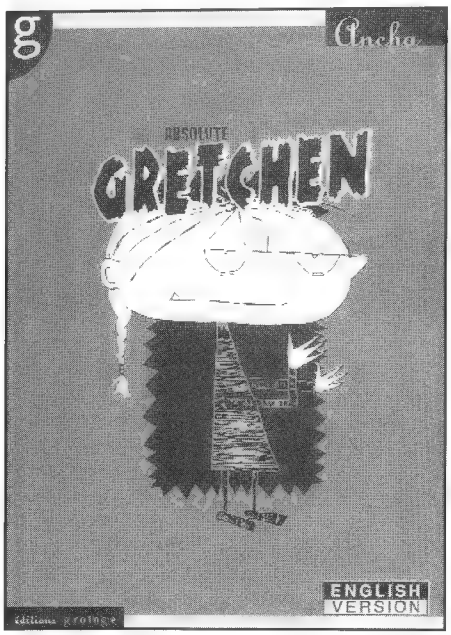

Samlingsvolymen med Anchas serier från fanzinet Le Phacochère.

De svenska serieskapare som fått pris vid Angoulême, en av världens mest prestigefyllda seriefestivaler, är lätt räknade. Vid senaste festivalen inträffade det emellertid, dock utan att Seriesverige reagerade nämnvärt på händelsen. Pristagaren Ancha Lindberg har nämligen enbart publicerats i Frankrike, och har inte så mycket kontakt med sina kollegor i Sverige. *B&B* passade på att prata med henne när hon besökte SPX på Serieteket i våras. Där representerade hon »Le Phaco«, den fanzinegrupp som hon tillhör, och som också kollektivt tilldelades Angoulêmes Alpha-pris för bästa fanzin 2001.

Hur började ditt serieskapande?

– 1994 när jag bodde i Frankrike blev jag övertalad av en kille, Benoit, att börja rita serier. Han tjatade i ett halvår eftersom han ville ha min teckningsstil i sitt fanzin. Så till slut gjorde jag det bara för att få tyst på honom.

Du är med andra ord ursprungligen tecknare och inte serieskapare?

– Jag jobbade som kartritare först. Och nu arbetar jag sedan tretton år som grafisk formgivare. Men så ritade jag en serie, och en till och en till, och efter ett tag blev det här en viktig del av mitt skapande. Det var i ett fanzin som hette *Le Phacochère,* vilket betyder vårtsvinet. I dag heter vi bara Le Phaco.

Anchas alter ego: Gretchen.

Det startade i början av nittiotalet och finns kvar än i dag, vilket gör det till Frankrikes äldsta fanzin. De flesta brukar ju antingen ge upp, eller bli professionella och sluta göra fanzin. Vi har visserligen blivit proffsiga, men är fortfarande glada amatörer som själva finansierar tryckning med mera. Och nu har vi också startat ett litet förlag baserat på fanzinet. Vi har varit nominerade till Alpha-priset för bästa fanzin i Angoulême i många år, men i år var första gången vi vann.

Hur löd motiveringen?

– Vi fick priset av Jean-Christophe Menu, som är serietecknare och förläggare i Frankrike – han startade bland annat *[senare års mest tongivande nya förlag]* L'Association. Han sa på scenen inför alla dessa människor att det var bara för att det var nummer 29 av vår tidning. *[Skratt]*

Men det kom ingen officiell motivering?

– Jodå, det kom en sådan, och om jag minns rätt var det att vårt fanzin helt enkelt var det bästa det året. Jag tror att det var drygt fyrtio fanzin som deltog *[44, red:s anm.]*. Och att vi har blivit bättre och bättre med åren.

Vad är din roll i fanzinet?

– Numera är jag enbart tecknare, men tidigare har jag medverkat i redaktionen och gjort layout, kopierat och så vidare. Nu för tiden trycker vi ju faktiskt omslagen i offset, men vi kopierar fortfarande inlagan.

Vad gör du för sorts serier?

– Mestadels är det »Gretchen«, som handlar om mig själv och som är mycket självbiografisk. Och sedan har jag en annan figur, en liten mullvad som är mera filosofisk. Men det är Gretchen jag håller på med.

Serien »My lost hero« från 1995 handlar om hur Ancha vid 12 års ålder är fascinerad av Fantomen.

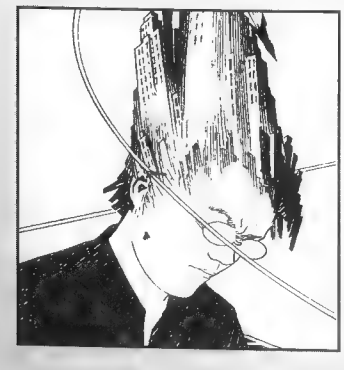

François Schuiten, nyligen adlad.

BELGIEN

► **KUNG ALBERT II** utnämnde på den belgiska nationaldagen serieskaparen François Schuiten till baron – en ära som inte tidigare tillkommit någon serietecknare. Schuiten, som bör vara nöjd med sitt år, vann för övrigt den sydfranska staden Angoulêmes store seriepris i januari.

DANMARK

► **CLAES D. VOSS**, direktör för seriesyndikatet PIB i Köpenhamn, är död endast 58 år gammal. Han blev chef för PIB 1994 och var bland annat ansvarig för nylanseringen av den klassiska figuren Rasmus Nalle, för vilken han även skrev manus till fem bilderböcker.

► **EUROIMAGES**, ett europeiskt filmorgan, har beviljat den danske regissören Anders Østergaard ett förhandsstöd på 1,3 miljoner kronor för hans kommande projekt, en dokumentär spelfilm om Tintins skapare Hergé.

FINLAND

► **»SKÄGGIGA DAMEN«** heter en finsk bokserie som enbart innehåller serier av kvinnliga serieskapare. Planerad för utgivning i denna serie är Åsa Grennvalls »Sjunde våningen«, som översatts till finska av Kristiina Kolehmainen.

sad i Angoulême!

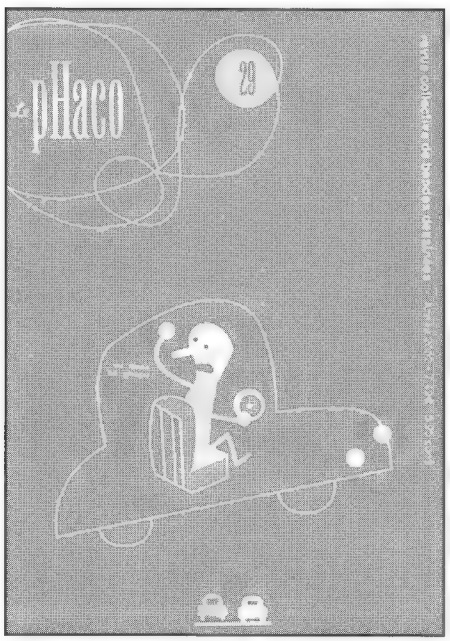

Senaste numret av den prisvinnande antologin Le Phaco.

omlands och bodde där i tio år (i Nice och i Berlin), så har jag liksom fastnat där, trots att jag faktiskt bor i Stockholm sedan fyra år. Jag har tappat det mesta av mitt sociala nätverk, håller väl på att hitta tillbaks, men har noll koll vad gäller serier. Jag har bara hunnit gå omkring lite på mässan nu och fastnat för tjejerna från Malmö Serietecknarskola *[Prakta-gruppen]*. Deras serier var otroligt bra, så jag tänker be om att få publicera en del av dem i vårt fanzin.

Vilka ingår i er grupp?

– Själva kärnan består av Benoit – han kallas för Big Ben – som startade det hela, Fabienne – eller Fafé som hon kallas – en tjej som bor i Nice, och så jag själv. Tidigare var det fler, men folk flyttar och får annat för sig. De senaste åren har vi börjat leta efter tecknare från andra håll, mest från Frankrike, men även från Belgien, Tyskland, Schweiz och så vidare. Och med dem så gör vi alltså fanzinet samt ett antal minialbum. Vi har gett ut ett tiotal sådana på vårt eget förlag.

En skiss till en av Anchas illustrationer.

Så vi får se. Jag är väl egentligen lite feg kanske. Det är liksom enklare att göra serier på ett annat språk. Det blir inte så tungt känslomässigt.

Har det fått någon effekt att ni fick priset i Angoulême?

– Vi säljer mycket mer. Vi sköter ju allt själva och brukade springa runt i Paris och försöka få affärerna att ta vårt fanzin, men nu ringer de och vill beställa. Och radio och TV hör av sig. Så visst har det fått en effekt. Men vi trycker fortfarande i hundratal och inte i tusental. Fast senaste numret är på hela 172 sidor!

Har du några råd till andra svenska tecknare som vill slå ute i Europa?

– Svenska tecknare är väldigt inne just nu i Frankrike. Det har varit så i ett par års tid, och nu börjar det få genomslag. Så ta er i kragen och ta kontakt med förlagen!

FREDRIK STRÖMBERG

Har det kommit någon samlingsvolym med dina serier?

– Ja, vi gjorde en nu, »Absolute Gretchen«, som vi faktiskt översatte till engelska för att kunna distribuera den i Kanada. Jag har även medverkat med andra serier i andra fanzin i Frankrike, men just nu koncentrerar jag mig på »Gretchen« och har ett antal idéer som jag vill förverkliga. Det är lite svårt eftersom jag har ett litet barn som hela tiden vill leka...

Har du varit i kontakt med några svenska förlag?

– Nej, jag vet ingenting om den svenska förlagsbranschen. Jag kommer från Mars! [Skratt] Eftersom jag började med serier ut-

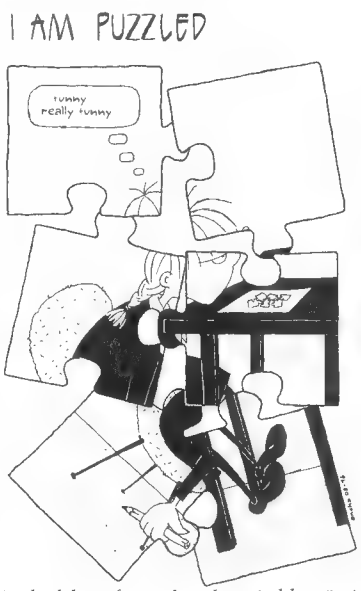

Ancha leker ofta med mediet på olika sätt i sina serier.

Är det ett krav att man skall ha artistnamn utan efternamn i er grupp? *[Skratt]*

– Nej, för min del var det väl mest att det var så långt att skriva ut hela namnet i serien, samt att fransmännen inte kunde uttala mitt efternamn rätt.

Men är du nöjd med att arbeta med fanzin? Du vill inte ut till något större förlag?

Nej, faktiskt inte. Jag har varit mycket försiktig med att exploatera mig, eller i alla fall min figur Gretchen, som för mig är ganska hårt knuten till vårt förlag Groinge. Fast Benoit har frågat om jag inte vill söka mig till svenska förlag. Han tycker att jag är lite puckad som inte gör det.

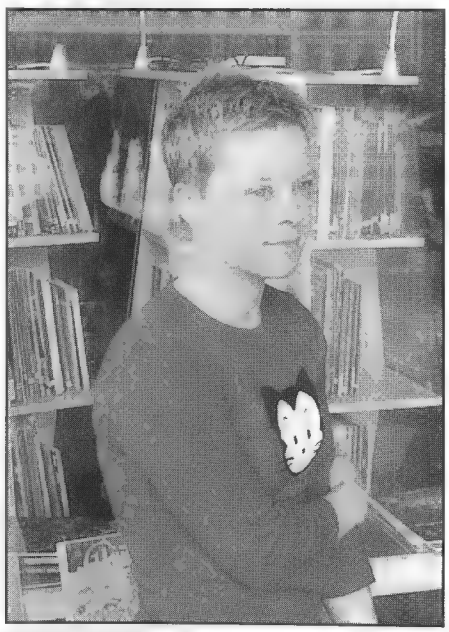

Ancha på besök i Stockholm. Foto: Jakob Hallin.

FRANKRIKE

► **LUCKY LUKES SKAPARE** Morris dog sommaren 2001, och gjorde därmed den stackars ensamme cowboyen faderlös. Men Morris hade före sin död uttryckt en önskan att »Lucky Luke« skulle överleva honom, och förlaget Dargaud har därför arbetat på att finna kreatörer som kan föra serien vidare. Till manusförfattare utsågs Laurent Gerra, en känd fransk humorist som genast accepterade erbjudandet. Gerra berättar att han alltid har varit en stor anhängare av »Lucky Luke«, och det har heller inte tagit honom lång tid att skriva synopsis till ett nytt äventyr. Handlingen kommer att utspela sig i Quebec, där Lucky Luke är Jolly Jumpers fästmö (!) på spåret, anger de första beskeden. Albumet ska tecknas av signaturen Achdé (Hervé Darmen-

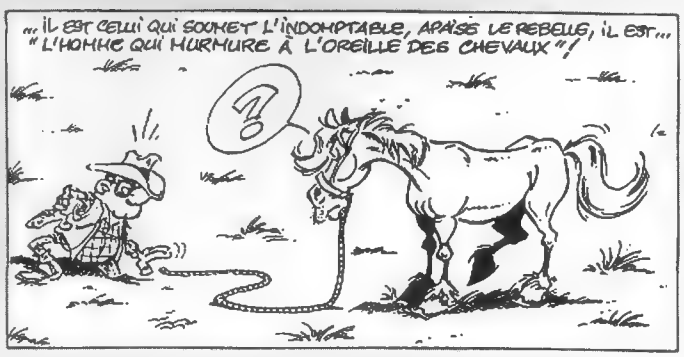

En bild signerad tecknare Achdé, som nu efterträder Morris på serien »Lucky Luke«.

ton), som fick ett personligt erkännande av Morris för sitt bidrag till hyllningsantologin »Le papa de Lucky Luke«. Enligt uppgift är Achdé just nu i full gång med att teckna cowboys, hästar och banditer, så att han bemästrar Morris stil när teckningsarbetet på det nya albumet drar igång på allvar kring årsskiftet.

ITALIEN

▸ **»CORTO MALTESE«** har blivit föremål för en påkostad animerad långfilm, vilken redan haft premiär nere på kontinenten. Manuset bygger på Hugo Pratts eget album »Corto Maltese i Sibirien«, och att döma av det pressmaterial som nått Sverige är det en mycket vackert tecknad film vi talar om, gjord fullt i samklang med den stämning Pratt etablerade för sin klassiska serie. Om det kommer att finnas några möjligheter att se filmen i Sverige vet vi däremot inte.

INDIEN

▸ **»BOLLYWOODSERIER«** är ett helt nytt koncept. Efter att den indiska filmen »Lagaan« erövrat en Oscarnominering för bästa utländska film beslöt sig indiska Egmont för att ge ut en serieversion, ivrigt påhejade, får man förmoda, av filmens regissör Ashutosh Gowarikar som påstår sig vara stor seriefantast. Handlingen kretsar kring en hånfull indisk bonde som besegrar de engelska kolonialherrarna på cricketbanan. Detta är första gången som en indisk film blivit serie, men eftersom mottagandet varit gott finns det planer på fler liknande projekt.

JAPAN

▸ **RUMIKO TAKAHASHI**, japansk serieskapare som bland annat är känd för de extremt populära »Ranma 1/2«, »Maison Ikkoku« och »Urusei Yatsura«, har på de japanska skattemyndigheternas officiella översikt

Den kvinnliga japanska serieskaparen Rumiko Takahashi är för närvarande Japans största skattebetalare.

över vem i landet som betalar mest skatt, klivit upp från femteplatsen till förstaplatsen. Med en försäljning på över 300 miljoner serieutgåvor distanserar hon landets största sportstjärnor, popstjärnor, politiker och industrimagnater. Listan omfattar alla japaner som betalade mer än tio miljoner yen (cirka 65 miljoner kronor) i inkomstskatt för år 2001. Takahashi är utan tvekan en av Japans största serieskaparе – och har rykte om sig att vara behaglig, pålitlig och en person som håller vad hon lovar. Hennes serier utkommer alltid i tid, och hon håller en genomgående hög kvalitet på allt hon producerar. Hennes serier, som tilltalar både kvinnliga och manliga läsare, har tyvärr inte getts ut på svenska – åtminstone inte än...

KANADA

▸ **CHRIST OLIVER** heter en kanadensisk serieskapare som har kommit på ett smart sätt att sälja sina seriealbum, vilka går under den samlande titeln »Fish Lecan«. Förutom att producera albumen själv (för att få ner kostnaden), har han valt att plocka in riktiga människor som bakgrundpersoner. Till det första albumet med bred distribution, »La rage dans la peau du coeur«, valde han slumpmässigt folk på gatan, men inför det andra albumet har han satt det hela i system och annonserat efter personer som vill vara med som seriefigurer. Inte nog med att detta skapar uppmärksamhet i media, alla som medverkar i hans serier vill naturligtvis själv äga ett exemplar av albumet, vilket har en klart gynnsam inverkan på upplagan.

KINA

▸ **»TINTINS ÄVENTYR«** har nu officiellt givits ut i Kina. Det har tidigare förekommit ett stort antal piratutgåvor, varför detta är att betrakta som en stor framgång för det belgiska förlaget Casterman,

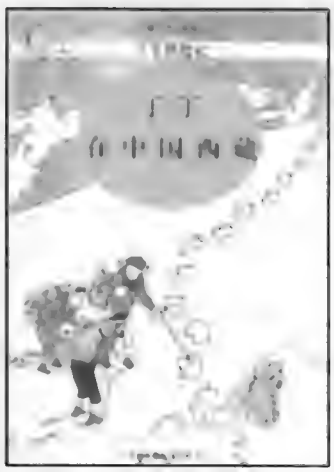

Den första kinesiska utgåvan av »Tintin i kinesiska Tibet«.

Rättelser

En rättelse angående Kartago och Cato den äldre, med anledning av de något missvisande uppgifter som förekom i intervjun med Rolf Classon i förra *B&B*.

Kartago var en stad i nuvarande Tunisien, som var det största hotet mot romarriket under dess äldre historia, under republiken. Efter att ha besegrat Kartago i första och andra puniska kriget berövade romarna staden större delen av dess välde, men lät den behålla sin självständighet. Detta retade Cato, som ansåg att staden kunde bli ett hot på nytt om man inte förstörde den, och som framförde sin åsikt i de berömda orden »Praeterea censeo Carthaginem esse delendam« (För övrigt anser jag att Kartago bör förstöras).

År 149 f.Kr. bröt det ut en gränskonflikt mellan Kartago och kungen i Numidien, som var allierad med Rom. Detta blev upptakten till tredje puniska kriget. Efter tre år intogs Kartago och staden raserades fullständigt.

OLA HAMMARLUND

Kanadensaren Christ Oliver använder sig av riktiga personer som statister i sina serier.

Svenska Serieakademin presenterar

COMICS

med **SERIESÖNDAG**

på Bokmässan i Göteborg, 18-22 september 2002

Jerry Scott
Rick Kirkman

Jason
Lise Myhre
Frode Øverli

Matti Hagelberg
Kati Kovàcs
Heikki Paakkanen

Lars Mortimer

Nils Egerbrandt
Jan Gissberg
Krister Petersson

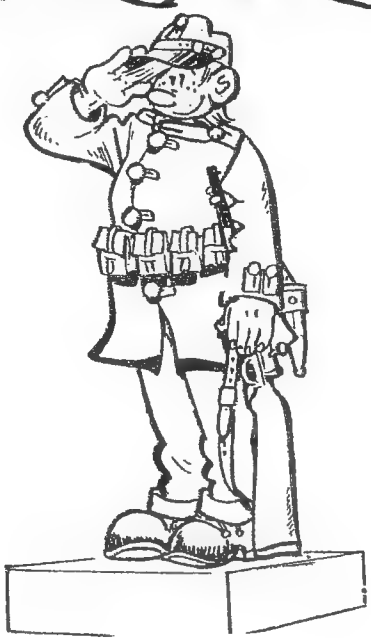

David Nessle
Joakim Lindengren

Klas Danielsson
Sture Hegerfors

Dessutom:
Adamsonstatyetten utdelas
Bamses fredspris utdelas

Animationsfestival i Zagreb

Den femtonde animationsfestivalen i Zagreb (18–23 juni i somras) markerade också festivalens 30-årsjubileum, och det var ett trevligt sådant. Flera av världens förnämsta animatörer fanns på plats, och fyra av dem hade också med filmer i omröstningen »Best of the Best«. Dessa var brittiskan Joanna Quinn med »Girls Night Out«, amerikanskan Caroline Leaf med »The Street«, holländaren Paul Driessen med »Elbowing« och inte minst den ryske mästaren Jurij Norstein vars huvudverk »Sagornas saga« utgjorde den självklara höjdpunkten i detta program, och för min del även på hela festivalen.

En annan tänkt höjdpunkt var förstås programmet med Victor Bergdahls filmer om Kapten Grogg. Men på grund av ett missförstånd låg de kvar på Svenska filminstitutet i Stockholm när festivalen startade, och eftersom det var strejk i den kroatiska tullen var det omöjligt att få fram filmerna i tid. Snöpligt för oss svenskar som fanns på plats, och då i stort sett samtliga lärare och elever från Animationens hus i Eksjö var där, var vi ganska många.

Som tur var ingick en Bergdahl-film (en reklamfilm för tobak från 1927, med Gyllenbom i huvudrollen!) i det norska programmet. I det blocket utmärkte sig annars den oerhört vackert panorerade naturfilmen »Året gjennom Børfjord« (1989) av Morten Skallerud. Desto märkligare framstod »To trøtte typer: Søstera til Abrey« (2000), som bygger på Christopher Nielsens pundande seriefigurer. Trots kvick dialog kändes det som om allting gick i slowmotion och lågbudget var bara förnamnet.

Rysk sånggrupp med Norstein et al från den avslutande picknicken. Teckning av Håkan Wennström, lärare i Eksjö.

Men det görs ju nya filmer också. Ur det digra tävlingsprogrammet har jag plockat ut några personliga favoriter som höjde sig över mängden. »Father and Daughter« av Michael Dudok de Wit har redan vunnit ett antal priser vid andra festivaler, och i Zagreb förärades den Grand Prix. Det är en hjärtskärande vacker historia och en klassiker i vardande.

Polacken Piotr Dumala hade en alldeles utmärkt retrospektiv, men det var för den nya »Crime & Punishment« som han fick ett specialpris för sin förmåga att skapa en dramatisk känsla med utgångspunkt från ett stort litterärt verk. Dostojevskijs historia har i Dumalas händer blivit en mycket suggestiv och effektiv film med atmosfärskapande musik. Dumala tecknar och skrapar fram sina filmer direkt under kameran, vilket är ett mycket komplicerat och krävande arbetssätt.

Min personliga favorit »One Night in One Town« av tjecken Jan Balej hämmades av att vara uppdelad i tre löst sammanhållna episoder. Under de 29 minuterna hinner Balej låta sina dockor råka ut för flera bisarra händelser, som han varvar med svart humor. Den inledande episoden om den to-

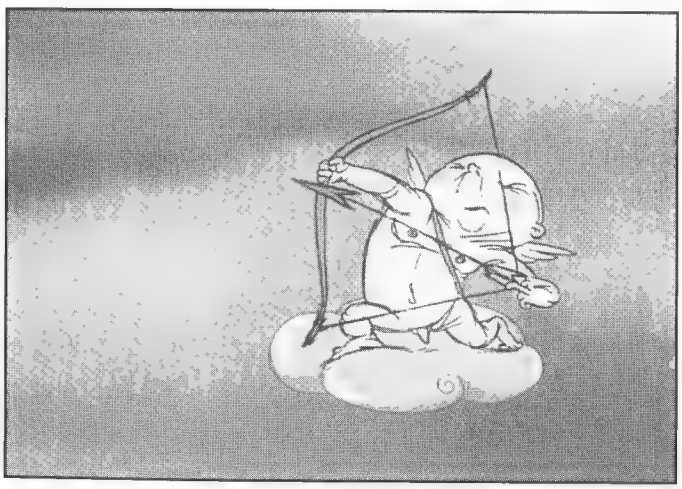

Ur det svenska bidraget, »Kärlekskriget« av Annika Giannini.

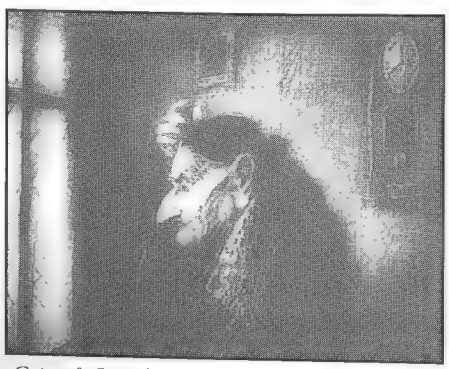

»Crime & Punishment« av Piotr Dumala.

»Father and Daughter« av Michael Dudok de Wit.

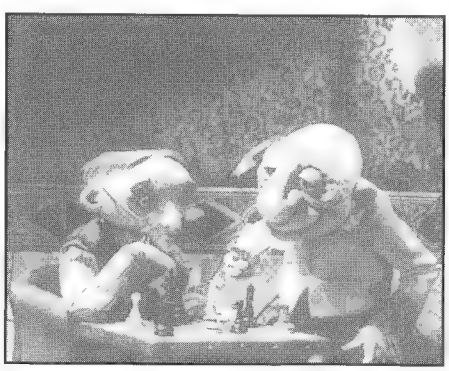

»One Night in One Town« av Jan Balej.

»Down to the Bone« av René Castillo.

talt omusikaliske dragspelaren som likt van Gogh skär av sitt ena öra, och får nya personliga egenskaper efter att ha sytt dit ett nytt som han hittat, var kanske den bästa, men även de övriga tilltalade mig starkt.

Också det svenska bidraget i den officiella tävlingen utmärkte sig, även om det inte fick något pris. I »Kärlekskriget« av Annika Giannini ger sig två kvinnliga riddare ut på jakt efter sina drömmars män. Diverse komplikationer, bland annat i form av en skjutglad Amor, tillstöter på vägen. Historien bygger på en italiensk madrigal från 1500-talet, och filmen är Annikas första sedan hon avslutade sin utbildning på Animationens hus i Eksjö.

Endast några få långfilmer visades under festivalen. Regissören Rintaro och manusförfattaren Katsuhiro Otomo har med »Metropolis« åstadkommit en mycket snyggt animerad film med hyperrealistisk arkitektur och många explosioner. Det som fastnade mest i minnet var dock det mycket kreativa användandet av en gospelsång när staden går under i slutet av filmen. Den bygger närmast på Osamu Tezukas serieversion, som jag tyvärr aldrig har läst, men referenserna till Fritz Langs stumfilmsklassiker var uppenbara.

Den traditionsenliga picknicken bestod i år av en bussresa ut till ett gästgiveri utanför staden, där de cirka 150-200 inbjudna deltagarna bjöds på massor av mat, dryck och traditionell musik. Allt som allt var picknicken ett mycket välkommet avbrott mot slutet av en vecka fylld av animerad film från morgon till kväll. Precis som på alla festivaler av den här storleken rådde tidvis ett milt kaos, men den intima och avslappnade stämningen ursäktade det mesta.

INGEMAR BENGTSSON

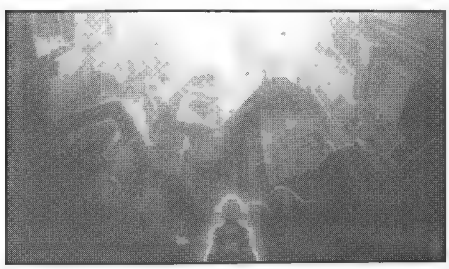

»Metropolis« av Rintaro och Otomo.

Paul Driessen

Paul Driessen har i nästan trettio år varit en förgrundsfigur inom den animerade filmen. Vid årets Animafest i Zagreb fick han mycket välförtjänt ta emot priset för livsverk. Men vid 62 års ålder ser han oförskämt ung ut, och kommer säkerligen att fortsätta producera högklassiga filmer ett bra tag till.

Paul Driessen är en de mest omsvärmade filmskaparna på plats i Zagreb, och när jag ska spika tiden för den intervju vi tidigare gjort upp om, kommer en kvinnlig reporter från kroatiska TV1 och talar om för mig att hon minsann står före i kön. Driessen själv tycker dock annorlunda och vi kommer överens om en pratstund under kommande dags picknick. Han är hela tiden ytterst vänlig och ger ett lugnt och intelligent intryck.

Ett par dagar tidigare visades ett tiotal av hans kortfilmer vid en retrospektiv där Driessen själv introducerade varje alster. Han började med animation i början av 60-talet och från en blygsam start med tecknade reklamfilmer, kom han att utvecklas till att bli ett världsnamn förknippat med innovation och kvalitet. Men innan vi går närmare in på hans filmer ska vi göra en återblick på hans uppväxt. Paul Driessen växte upp i Holland under kriget, för att sedan vid sex års ålder följa med fadern och resten av familjen till Moskva.

– Min far fick ett jobb på ambassaden i Moskva. Vi bodde på ambassaden och livet var luxuöst till viss del. Som barn hade jag väldigt lite kontakt med andra barn. Det här var under Stalin-tiden och det var farligt för ryssarna att ha kontakter med utlänningar. Men ryssarna, kommunisterna, lade stort intresse i utbildning för barn. De hade barnteatrar, barnkonserter, barnbalett, dockteater. Och dit kunde vi gå.

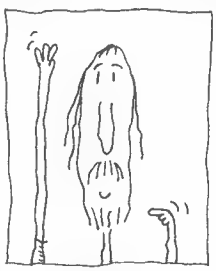

Självporträtt.

Driessen undervisades av sin mor under tiden i Sovjetunionen. Först vid tio års ålder började han gå i vanlig skola med andra barn när familjen återvänt till Holland. Som många andra barn gjorde han skämmteckningar, och efter genomliden militärtjänst i början av sextiotalet plockades han av den amerikanske animatören Jim Hiltz in på CineCartoonCenter för att arbeta med främst reklamfilmer för den nystartade holländska reklam-TV:n. När studion lades ner hjälpte Hiltz honom genom att tipsa om att det fanns gott om jobb i London.

– George Dunning var på BBC och de såg vad jag hade gjort och gillade det. När jag kom dit råkade de precis börja med »Yellow Submarine«. Vi visste inte om det var en bra film eller dålig film, vi ville bara ha jobb, kommenterar Driessen.

Därefter väntade en hårdare period, då Driessen åkte till Kanada för att försöka få in en fot på National Film Board, som är legendariskt för sina fina animerade filmer av filmskapare som Norman MacLaren och många andra. Efter flera år av fruktlösa försök och arbete på andra studior fick Driessen i början av sjuttiotalet till slut igenom ett filmförslag. Denna första film blev inte så lyckad, men i och med den andra, »Air!« börjar den Paul Driessen som vi känner i dag att visa upp sig.

– »Air!« var en enkel, snabb film. Jag tycker fortfarande om den, säger Driessen.

Handlingen har klara ekologiska övertoner och består till stora delar av djur och människor som dör av sy-

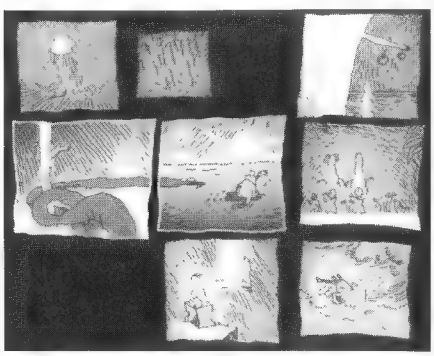

»The End of the World in Four Seasons«

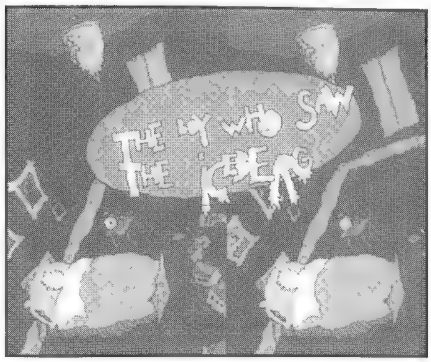

»The Boy Who Saw the Iceberg«

rebrist. Därefter började han experimentera och försöka flytta gränserna för den animerade filmen, såväl formmässigt som berättartekniskt.

Jag tror att »Cat's Cradle« (1974) troligen var den första. Sedan gick jag vidare till split screen, multiscreen och så vidare. Men [intresset för] att undersöka hur långt man kan gå inom den animerade filmen fanns alltid där. »David« (1977) handlar om en figur så liten att man aldrig får se honom i bild. Det är en intressant lek mellan mig och publiken.

De filmer av Driessen som ligger närmast den tecknade serien är de som är uppbrutna i flera rutor och visar parallella förlopp samtidigt. »On Land, At Sea and in the Air« (1980, uppdelad i tre lika stora rutor) och mästerverket »The End of the World in Four Seasons« (1995, åtta olika stora rutor) är de som har gått längst i denna utforskning. Men trots att det är många förlopp att hålla reda på, går det utmärkt att titta också på den senare av dessa. Driessen använder sig av färger, nedtoningar och ljud för att på sätt och vis »guida« tittaren rätt genom det överflöd av händelser som utspelar sig på duken.

– Jag funderade ut hur det var lämpligt att genomföra det hela. Jag tycker fortfarande om den för vad den är. En intressant sak – och det förstod jag inte när jag gjorde det – var att jag redan i början av sextiotalet hade gjort ett storyboard på ett liknande sätt. Det handlade inte om årstiderna, men det var en massa rutor med historier inuti. Då kunde jag förstås inte göra någonting med det, men riktningen fanns där.

I sin senaste film, »The Boy Who Saw the Iceberg« (vilken visades inom ramen för den officiella tävlingen i Zagreb) använder sig Driessen av två parellella förlopp. I det vänstra utspelar sig den lille pojkens verklighet, medan det högra ägnas hans fantasivärld.

– I »The Boy Who Saw the Iceberg« (1999) är det den här fantasivärlden som förstås för mig tillbaka till när jag själv var liten. Jag tror att eftersom man var så ung vid den här tiden är dessa minnen väldigt viktiga och starka för oss. Jag har barn, men jag tror inte att det har varit någon influens, då jag hellre skulle ha baserat det på mina egna barndomsminnen och fantasier.

Animerade filmer kostar mycket pengar att göra och Paul Driessens är inget undantag. Han tecknar fortfarande på filmceller, men dessa skannas sedan in och färgläggs i datorn så han får maximala möjligheter till efterbearbetning. Färgläggningen har blivit klart mer avancerad under senare år på grund av denna nya möjlighet, men Driessens finurliga manus och fantasifulla användning av musik och ljudeffekter består. Hans filmer finansieras omväxlande av National Film Board i Kanada och via Holland (även om det med åren har blivit mer och mer samproduktioner med pengar från TV-bolag och filmfonder från hela Europa).

– Kom ihåg att jag har två länder, Kanada och Holland. Jag planerar ganska noggrant, så jag har organiserat ett anslag för min nästa film i Holland, och under arbetet med den skriver jag till Kanada och tar reda på om jag kan åka tillbaka dit. Och det har alltid fungerat. I många, många år har jag jobbat på det viset, säger Driessen förnöjt.

INGEMAR BENGTSSON

som administrerar de internationella utgåvorna. Det blev dock stor uppståndelse när man upptäckte att kineserna hade ändrat titeln på »Tintin i Tibet« till »Tintin i det kinesiska Tibet«. Kina har sedan ockupationen av Tibet 1950 hävdat att landet är en kinesisk provins – ett fortfarande mycket omdiskuterat krav. Hergés änka Fanny Rodwell, som är en nära vän till Tibets exilledare Dalai Lama, och som efter Hergés död gifte om sig i Tibet, protesterade mot ändringen, och även den belgiska diplomatkåren tog sig an saken. Man hade dock redan sålt de första 10 000 exemplaren med ändrad titel. Nyligen meddelade kineserna dock överraskande att de skulle »rätta felen« i nästa upplaga, och den 22 maj, när Hergé skulle ha fyllt 95 år, utkom albumet med den riktiga titeln. Tintin själv heter fortfarande »Dingding« på kinesiska, medan Dupont och Dupont heter »Dubang och Dubang« och Milou heter »Baixue«. »Tintin i Tibet« är en av de få serier i världen som också är utgiven på tibetanska. Dock varken i Tibet eller Kina, utan i Europa av seriens belgiska förlag Casterman. Det pågår även förhandlingar om att utge Hergés serier på nya språk (bland annat kambodjanska och swahili) de närmaste åren.

Senaste numret av internet-tidningen Borderline.

MEXIKO

► **VICENTE FOX**, Mexikos president, vill gärna förbättra sin image. Som gammal försäljningschef på Coca-Cola vet han hur en slipsten dras och har därför allierat sig med teamet bakom »The Simpsons«, som skall producera en serie med presidenten som huvudperson. Man hoppas att detta ska öka presidentens popularitet, speciellt i de jordbruksområden där analfabetismen ännu är utbredd.

SPANIEN

► **HÅRDA TAG BJÖDS** det på vid den årliga seriemässan i Granada. Även om deltagarna i förväg varnats för att årets prisutdelning skulle bli av det mera chockartade slaget var nog ingen beredd på vad som skulle komma. Mitt under prisutdelningen stormades scenen av vad som tycktes vara Al-Qaida-terrorister. De häpna pristagarna surrades ihop med varandra medan en bin Ladin-kopia hävde ur sig diverse okvädinsord mot McDonalds och brände bilder på jungfru Maria. Som om inte detta var nog äntrades scenen därefter av två porrskådespelare som inledde en improviserad föreställning. Alltsammans ackompanjerat av spansk hitlistemusik och go-go-dans. Festivalens sponsorer har nu dragit in sitt stöd.

STORBRITANNIEN

► **BORDERLINE**, den brittiska nättidskriften om tecknade serier, har nu funnits i över ett år och trots vissa problem tycks den vara här för att stanna. Det har utkommit ett nummer i månaden på mellan 64 och 72 sidor sedan starten. Nedladdningar av varje nummer har stigit från 30 000 för det första till 83 000 för det senaste. Eftersom alla nummer ligger kvar på nätet fortsätter nedladdningarna och det nummer som flest har laddat hem är nu uppe i över 150 000 nedladdningar. Sammanlagt har mer än en miljon exemplar av de tretton nummer som hittintills utkommit laddats ner. Föga förvånande ligger Storbritannien och USA i topp, men även i Asien och Sydamerika har tidningen många läsare. Lilla Sverige svarar för imponerande 502 nedladdningar av nummer 12. För dig som nu blev intresserad är det bara att gå till följande adress: *http://borderline.mediahall.co.uk*. Glöm inte att skänka en summa till utgivarna så att tidningen överlever!

TYSKLAND

► **CARLSEN COMICS** i Tyskland utger nu Osamu Tezukas »Adolf« – en serie i fem volymer som skildrar andra världskriget med utgångspunkt i tre män som alla heter Adolf, och vilkas öden ständigt korsar varandra. Serien har liknats vid Art Spiegelmans »Maus«, och japanska skoleelever har till och med undervisats i 1930- och 1940-talets historia med utgångspunkt från Tezukas serie. Andra har dock kritiserat detta tillvägagångssätt, och menar att Tezuka i allt för hög grad beskriver Japan och japanerna som åskådare till kriget, och inte som en av de krigförande makterna.

USA

► **JEFF SMITH** är nu framme vid femtionde numret av sin kritikerhyllade fantasytidning *Bone*. Därmed tar serien åter en helt ny vändning inför den annalkande upplösningen i nummer 55 (som skall vara ute i slutet av 2003). Den avslutande berättelsesviten sägs innehålla den största stridsscen Smith någonsin tecknat. Därefter tänker han ägna sig åt andra projekt, och något som det redan börjat talas om ett kanske lite oväntat (men faktiskt inte helt ologiskt) projekt för DC: en miniserie med den ursprungliga Kapten Marvel under titeln »Shazam: The Monster Society of Evil«. Dock kommer han aldrig helt kommer att överge de Bone-fi-

▲ ANNONS

Osamu Tezukas »Adolf« finns även i en engelskspråkig utgåva.

Premiär!

Fantomens inbundna årgångar

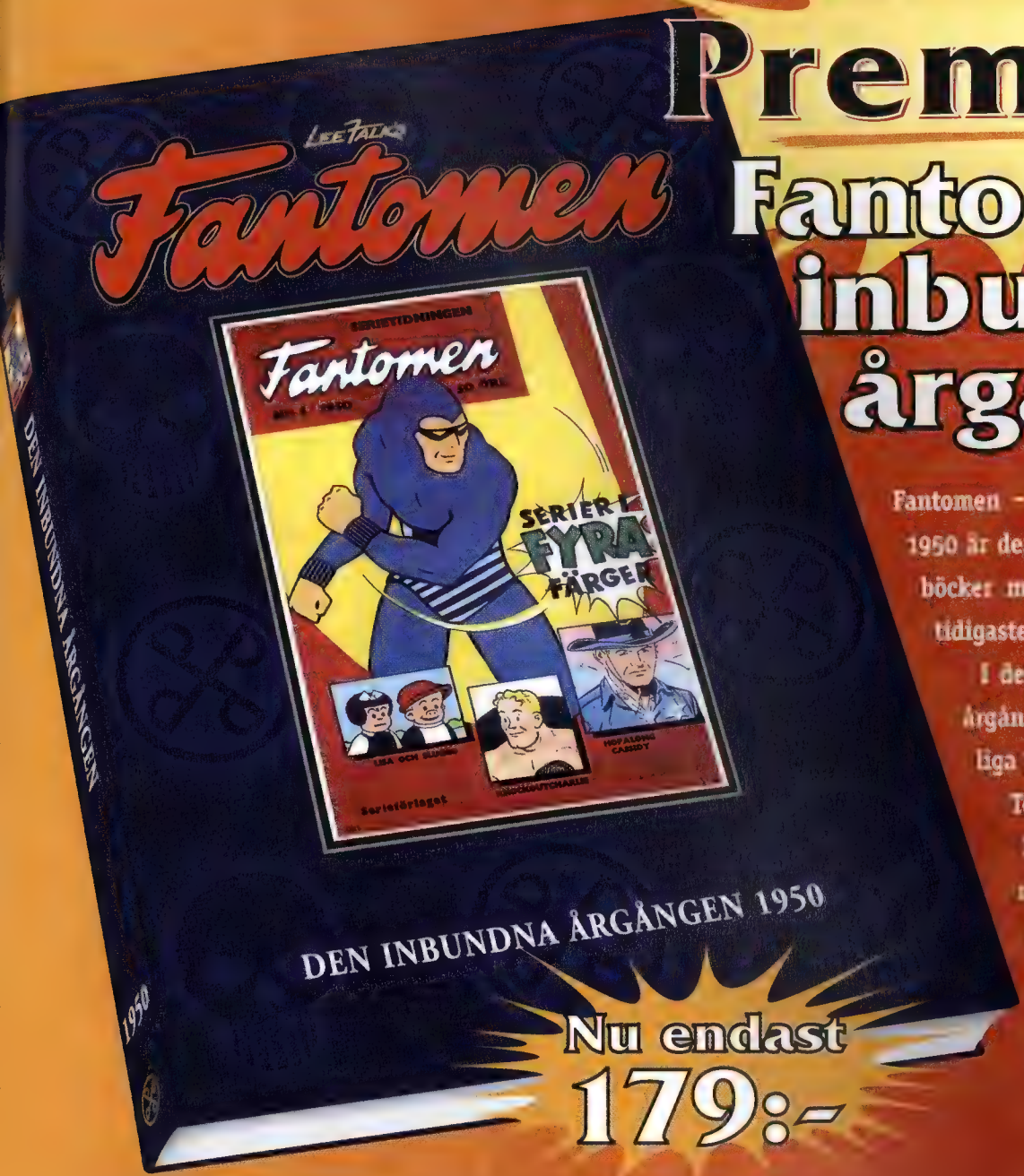

Fantomen – Den Inbundna Årgången 1950 är den första i en unik serie av böcker med faksimilutgåvor av de tidigaste årgångarna av Fantomen.

I den första boken finns hela årgången 1950 samlad – samtliga 7 nummer.

Totalt 264 sidor!

Från 1951 utkom Fantomen med 26 nummer årligen och dessa har vi samlat i 3 volymer per årgång.

Varje volym innehåller 8-9 nr av tidningen.

Nu endast 179:-

De äldsta Fantomentidningarna från början av 1950-talet har länge varit eftersökta samlarobjekt. Nu finns dessa tidningar i trogna faksimilutgåvor samlade i inbundna böcker med exklusivt skyddsomslag.

Här möter du alla de gamla favoriterna - Fantomen i Wilson McCoys klassiska stil, westernhjälten Hopalong Cassidy, King vid Gränspolisen, Lisa & Sluggo och naturligtvis - Knockout-Charlie, tungviktsboxaren. Varje bok inleds med en artikel av välkända serieexperter och Fantomensamlare.

Med hjälp av Fantomens Inbundna Årgångar kan du bygga upp ditt eget "Krönikebibliotek".

Serieförlaget, Egmont Kärnan AB lagrar kunduppgifter för att kunna fullgöra kundrelationerna och lämna erbjudanden för egna och andras produkter.

Ja, tack!

Sänd mig den första boken Fantomen – Den inbundna årgången 1950 för bara 179:-. Därefter får jag en ny bok efterhand som de utges, max fyra gånger per år. Varje årgång fr o m 1951 samlas i tre böcker och varje bok innehåller 8-9 nummer.

Böckerna kostar 259:- per styck portofritt direkt hem i brevlådan (med reservation för framtida prisändringar). Jag samlar bara så länge jag vill och kan när som helst avsluta min samling. Jag skickar inga pengar nu, utan får ett inbetalningskort tillsammans med varje bok.

Erbjudandet gäller t o m 2002-12-31.

FA 03

Namn .....

Adress .....

Postnr ..... Postadress .....

Underskrift .....

Är du under 18 år måste målsman skriva under!

Kopiera gärna kupongen om du inte vill klippa i tidningen.

Fantomen
INBUNDNA
ÅRGÅNGAR

Inget frimärke behövs! Fantomen bjuder.

SVARSPOST
201 061 830
208 00 Malmö

Magister Lämpels bibliotek

Bland de saker som Seriefrämjandet gör för att främja seriernas sak i Sverige är utgivning av böcker med och om serier en viktig del. Det kan vara rena serieutgåvor, faktaböcker om serier, konstböcker med mera som har med serier att göra. Vi vill helt enkelt ge tillskott till den oerhört eftersatta sekundärlitteraturen om tecknade serier, och belysa detta ämne från olika vinklar. »Magister Lämpels bibliotek« är samlingsnamnet för denna Seriefrämjandets egna bokutgivningen. Delvis handlar det om böcker som vi ger ut helt och hållet själva, men det rör sig även om böcker som vi ger ut i samarbete med andra förlag.

Vi har många framtida utgivningsprojekt för »Magister Lämpels bibliotek«. På gång är bland annat en bok om seriernas historia, fler skissböcker, en bok om Modesty Blaise med mer, med mera. Information om dessa böcker kommer efter hand här i Bild & Bubbla och böckerna erbjuds alltid till lägre priser för medlemmar i Seriefrämjandet.

Den märkliga historien om Allan Röde

En komplett utgåva av den prisbelönte Mats Källblads (känd för bland annat »Garagedrömmar«, »Vakna laglös« och »Vimmelgrind«) serier om den rebelliske Allan Röde. Figuren Allan Röde var ett av de mest populära inslagen i tidningen Svenska serier, men trots det fanns det ett helt, outgivet 70-sidigt äventyr med denna figur. Detta samt alla andra historier med Allan Röde, inklusive den allra första opublicerade historien, har vi nu samlat i en komplett utgåva.

130 sidor i svartvitt (1998)
Pris: 179:– (229:– för icke medlemmar)
Best.nr: 001

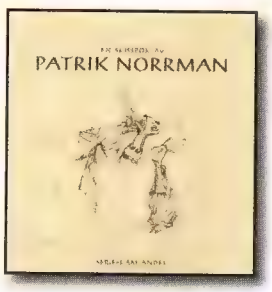

En skissbok av Patrik Norrman

En skissbok, det vill säga en samling med opublicerat material från olika serietecknare, med material från en av Sveriges säkraste tecknare: Patrik Norman. Norman har till denna bok valt ut ett stort antal skisser, teckningar och färdigtuschade bilder från sitt stora arkiv och vi har sammanställt dem till en bok med introduktion och personliga kommentarer av Norman själv. En direkt inblick i skapandeprocessen.

52 sidor i svartvitt (1999)
Pris: 99:– (139:– för icke medlemmar)
Best.nr: 002

100 oumbärliga serialbum (Btj)

Boken innehåller en presentation av 100 av de bästa serialbumen på svenska. Boken är avsedd att sprida kunskap om serier och visa på den bredd som seriemediet spänner över idag. Varje serialbum presenteras utförligt med bakgrundsinformation om författare, tecknare, vidareläsning med mera, vilket gör denna bok till såväl ett uppslagsverk som en inspirationskälla. Författare är Seriefrämjandets ordförande Fredrik Strömberg.

164 sidor i svartvitt (Btj 1999)
Pris: 260:– (325:– för icke medlemmar)
Best.nr: 003

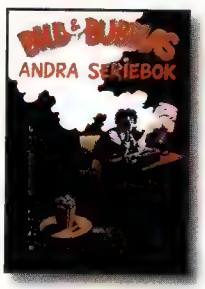

Bild & Bubblas andra seriebok

Detta är en omfattande genomgång av den anglosaxiskt ledda revolution som skedde inom de tecknade serierna under 80- och 90-talet. I denna tjocka (över 350 sidor) bok finner du intervjuer med och artiklar om de främsta engelskspråkiga serieskaparna från denna period med allt från Kalle & Hobbes Bill Watterson och Opus Berke Breathed till bröderna Hernandez, Mary Fleener och Chester Brown. Till varje artikel följer ett urval serier av varje avhandlad serieskapare.

356 sidor i svartvitt (1992)
Pris: 165:– (215:– för icke medlemmar)
Best.nr: 004

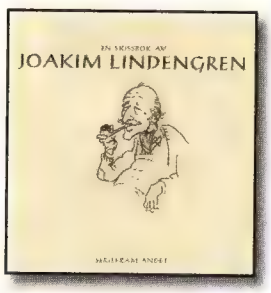

En skissbok av Joakim Lindengren

Denna skissbok innehåller material från den mångsidige Joakim Lindengren. Här samsas ett stort antal skisser, teckningar och färdigtuschade bilder från Joakims hela karriär som inkluderar serier som Krystmarodören, Bjarne och Bempa blir bikers och Kapten Stofil. Här finns allt från riktigt tidiga serier till material från Joakims senaste barnboksprojekt. Introduktion och personliga kommentarer av tecknaren själv.

52 sidor i svartvitt (2000)
Pris: 99:– (139:– för icke medlemmar)
Best.nr: 005

Fanzine-index 2001 (Optimal)

Detta är en bok som grundligt går igenom de svenska undergroundserietidningarnas historia. På över 500 sidor i pocketformat kan man läsa 26 intervjuer, 120 sidor serier samt ett index över innehållet i 630 olika titlar. Ambition har varit att täcka in allt som har givits ut i Sverige från cirka 1970 och fram till idag. Boken är skriven och sammanställd av Ingemar Bengtsson (redaktör) och Gunnar Krantz.

544 sidor i svartvitt (Optimal, 2001)
Pris: 60:– (80:– för icke medlemmar)
Best.nr: 006

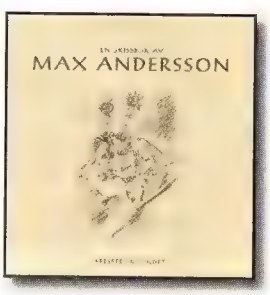

En skissbok av Max Andersson

Denna skissbok är fylld av underliga skapelser signerade tecknaren Max Andersson. Andersson tecknar svarta, dystopiska framtidsvisioner där döda ting ofta blir levande och det galna snarare är norm än undantag. Detta genomsyrar hela boken i vilken presenteras allt från skisser av omslaget till hans mest kända album »Pixy«, alternativa versioner av Bilpojken och Pistolen Johnny till mindre kända alster som skivomslag etc.

52 sidor i svartvitt (2001)
Pris: 99:– (139:– för icke medlemmar)
Best.nr: 007

Walt Kelly – en seriemonografi

I »Walt Kelly – en seriemonografi« presenteras den amerikanske serieskaparen Walt Kelly och hans berömda fabeldjursserie »Pogo« av serieexperten Claes Reimerthi. »Pogo« var en av de klassiska dagspresserierna, och bidrog starkt till att utveckla seriernas formspråk och ämnesfär. I boken skildras Walt Kellys liv och karriär, serien, figurerna presenteras och det redogörs för seriens nyskapande politiska satir under McCarthy-eran i början på 50-talet.

130 sidor i svartvitt (2001)
Pris: 129:– (169:– för icke medlemmar)
Best.nr: 008

Serienegern – en bildberättelse om fördomar

Serieneger, får man uttrycka sig så? Ja, om man som författaren till den här boken, vill genomlysa ett så infekterat ämne som rasism får man inte väja för att använda laddade begrepp. Det här är en bok om hur färgade personer har framställts i tecknade serier. Skildringen sträcker sig över drygt hundra år och vi får följa en utveckling från uttalat rasistiska bilder till de mer nyanserade bilderna av i dag. Boken är skriven av Fredrik Strömberg.

160 sidor i svartvitt (2001)
Pris: 149:– (189:– för icke medlemmar)
Best.nr: 009

I seriernas värld

– en temavecka om barn- och ungdomsserier

»I seriernas värld« var Sveriges första temavecka om barn- och ungdomsserier. Detta är en bok som samlar diskussioner, tankar, serier med mera från denna vecka. Ett antal av föredragshållarna, som Gunnar Krantz, Mats Källblad, Helena Magnusson, Mats Nordström och Fredrik Strömberg, har skrivit om olika aspekter av relationen mellan barn och serier. I boken finns också kapitel med många av bidragen från »Seriefrämjandets stora serietävling«, som samlade ett stort antal svenska serieskapare kring uppgiften att skapa 2000-talets barnserie. Här finns även ett antal av bidragen till »Seriefrämjandets lilla serietävling«, som var en tävling där barn själva skulle skapa sina egna seriefigurer.

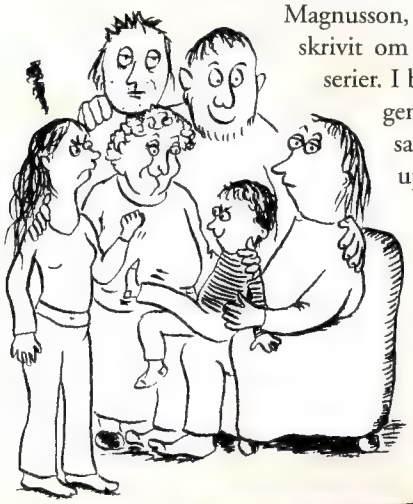

84 sidor i svartvitt
Pris: 99:– (139:– för icke medlemmar)
Best.nr: 010

En skissbok av Sven Hemmel

»En skissbok av Sven Hemmel« är på samma gång en inblick i en serietecknares skapelseprocess och svensk kulturhistoria. Till denna vår fjärde skissbok har vi nämligen fått tillgång till skisser och annat kvarlämnat tecknarmaterial efter Sven Hemmel. Hemmel är mest känd för att ha tecknat såväl bilderna i böckerna om Ture Sventon som serieversionen om samma figur. Han hade dock många fler strängar på sin lyra – vilket framgår i det breda urvalet till denna vackra samling bilder, teckningar, skisser med mera. Boken innehåller dessutom ett förord samt löpande kommentarer av Sven Hemmels son Jan.

52 sidor i svartvitt
Pris: 99:– (139:– för icke medlemmar)
Best.nr: 011

Två nya böcker om serier!!!

Norge och Danmark

Om du bor i Norge eller Danmark kan du undvika bankernas extrakostnader genom att sätta in pengarna på följande konton: *Norge: Postgiro 0814 43 72108 (TEGN). Danmark: 85782444 (Rackham).* Priserna gäller i respektive lands valuta, det vill säga att man i Norge betalar ovan angivna priser i norska kronor och i Danmark i danska kronor. Medlemspriset gäller även abonnenter på TEGN.

Gör så här:

- Betalningen sätter du enklast in på postgiro 17 36 15-6. Betalningsmottagare är Seriefrämjandet.
- Ange beställningsnummer, titel samt pris för de böcker du vill beställa.
- Frakt ingår i priset.
- Skriv ditt medlemsnummer (du hittar medlemsnumret på adressetiketten på B&B:s baksida).
- Fyll i ditt namn och din adress.
- Om du mot förmodan inte skulle vara medlem, så går det bra att samtidigt betala 245:– (175:– om du är under 18 år) för ett års medlemskap i Seriefrämjandet.
- Glöm för all del inte att det går alldeles utmärkt att samtidigt skänka lite pengar till »Änkan Boltes fond för serielösa barn«.

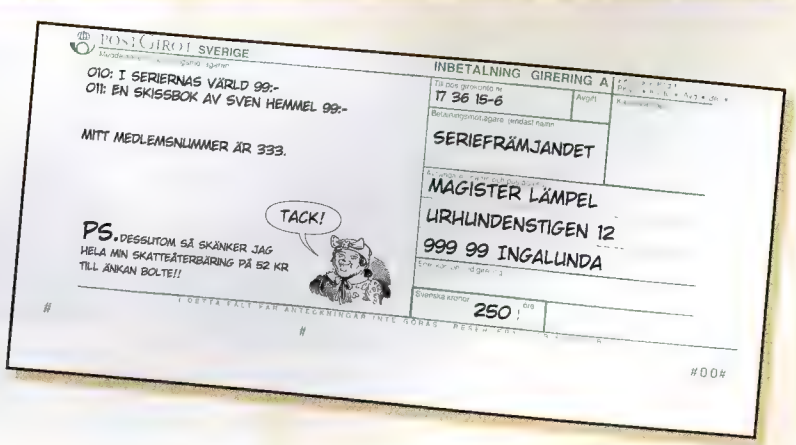

Jeff Smith tecknar Captain Marvel!

gurer som varit med honom ända sedan barndomen, säger Smith, och lovar att han även fortsättningsvis skall återkomma till sina egna figurer då och då.

► **VIZ, ETT AV DET STÖRSTA** förlagen som översätter japanska serier till engelska, tänker nu lansera den japanska serietidningen *Shonen Jump* för amerikansk publik. *Shonen Jump* är en av Japans – och därmed världens – största serietidningar, såväl vad gäller omfång (upp till 600 sidor per nummer), utgivningstakt (varje vecka) som försäljning (över fyra miljoner exemplar). Fasta serier i tidningen blir »Dragon Ball Z« och »Yu-Gi-Oh«. Förlaget startar med en »blygsam« upplaga på 100 000 exemplar, men siktar på en miljonupplaga inom tre år. Tidningen startar i november och priset blir 4,75 dollar.

► **ROBERT KANIGHER** (1915–2002) gick ur tiden den 6 maj i år, 86 år gammal. Merparten av sin långa karriär som författare och redaktör tillbringade han på DC Comics, där han bland annat ägnade tjugo år åt »Wonder Woman« och trettio år åt »Sgt. Rock«. Född i New York sålde han sina första dikter och noveller redan i tonåren. 1932 vann han en novelltävling för studenter som arrangerades av *New York Times*, och gick sedan vidare med att skriva teaterstycken och radioprogram. Omkring 1940 halkade han in i seriebranschen och skrev åtskilliga superhjälteserier under krigsåren. 1946 anställdes han som redaktör på All-American Comics (en del av DC), där han fick arbeta med figurer som Flash, Black Canary och Green Lantern. Då Wonder Womans skapare William Moulton Marston avled 1947 blev Kanigher både redaktör och författare för serien 1948. Tio år senare introducerade han bifiguren Wonder Girl. 1956 var Kanigher med om att modernisera superhjälten The Flash i tidningen *Showcase*, en händelse som brukar ses som startpunkten för den nya superhjälteserievåg som skulle nå sin kulmen med Marvelserierna på 60-talet (»The Silver Age«). Med Ross Andru gjorde han under 60-talet den udda superhjälteserien »Metal Men«, en kort tid även publicerad på svenska. Men mest känd är han utan tvivel för sina krigsserier, ofta i samarbete med tecknaren och redaktören Joe Kubert, som publicerades i klassiska titlar som *Our Army at War* och *Our Fighting Forces*. En av hans intressantare skapelser var det tyska flygarässet från första världskriget, Hans von Hammer, i serien »Enemy Ace« (1965).

Robert Kanigher arbetade under många med sgt. Rock.

hävdar att det var barndomens serieläsande som gjorde honom själv intresserad av naturvetenskap, i synnerhet förhållandet mellan fantasins fysik och verklighetens. Under sin tid som lärare i detta något kontroversiella ämne har han bland annat räknat ut förhållandet mellan jordens dragningskraft och den som rådde på Stålmannens hemplanet Krypton. Kakalios har dragit slutsatsen att Krypton måste ha bestått av instabil materia, vilket förklarar varför den exploderade.

► **I TEXAS HAR** en distriktsåklagare dömt en seriehandlare till sex månaders fängelse för att han sålt en pornografisk mangaserie till en civilklädd polis. Distriktsåklagaren bad juryn att bortse från expertvittnet, som förklarade att serier kan vända sig till vuxna samt att de är att betrakta som konst och därför skyddas av den amerikanska tryckfrihetslagstiftningen. Distriktsåklagaren sade bland annat: »Vad vi traditionellt kallar serietidningar är för barn. Detta är en affär mittemot en grundskola och den *[obsceniteten]* placeras i ett medium, i ett forum, som direkt tilltalar barn.« Att serien i fråga var förseglad, märkt för en publik över 18 år samt förevisad i en del av affären som var förbjuden att vistas i för minderåriga ignorerades. Juryn gick på åklagarens linje och Comic Book Legal Defense Fund har nu trätt in för att försvara affärsinnehavaren. För mer information se CBLDF:s hemsida *http://www.cbldf.org/index.shtml.*

► **SUPERHJÄLTARNA** har gjort sitt intåg i fysikundervisningen. Den amerikanske fysikläraren Jim Kakalios från Minnesota har kommit på ett nytt sätt att väcka elevernas intresse för hans lektioner – serietidningar. På skolans officiella läroplan kallas hans ämne »Naturvetenskap i serieform«. Kakalios

»Yu-Gi-Oh« tillhör dragplåstren i den kommande engelskspråkiga utgåvan av Shonen Jump.

► **ROBERT CRUMB** har under sommaren utkommit med tidningen *Mystic Funnies* nummer 3, som innehåller hans första nya serier på över tre år. Förutom de vanliga traumatiska självbiografiska utgjutelserna bjuder tidningen på den nitton sidor långa historien »The Hipman«, samt »Freak Show« – en parodi på världens mest kända serieanka.

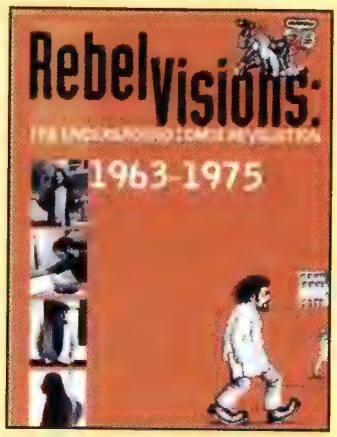

Patrik Rosenkrantz bok om undergroundrörelsen.

► **UNDERGROUNDSERIERNAS** storhetstid har kartlagts av den amerikanske författaren Patrick Rosenkrantz i en bok som i höst utkommer på Fantagraphics. I den 250 sidor tjocka volymen »Rebel Visions – the Underground Comix Revolution 1963–1975« bjuder han på reportage och intervjuer med en lång rad av undergroundseriens frontfigurer, däribland Gilbert Shelton, Robert Crumb och Art Spiegelman. Dessutom kommer boken att innehålla en hel del tidigare opublicerade serier och skisser. Boken kommer att finnas ute till försäljning i början av september och priset är satt till 34,95 dollar.

► **SAVAGE DRAGON** fyller hundra! Erik Larsens parodiska superhjältehyllning har nu nått det magiska hundranummers-strecket. Larsen firar detta genom att bjuda in ett flertal gästartister: Terry Austin, Bill Sien-

Vältra dig behagfullt i gyttjan...

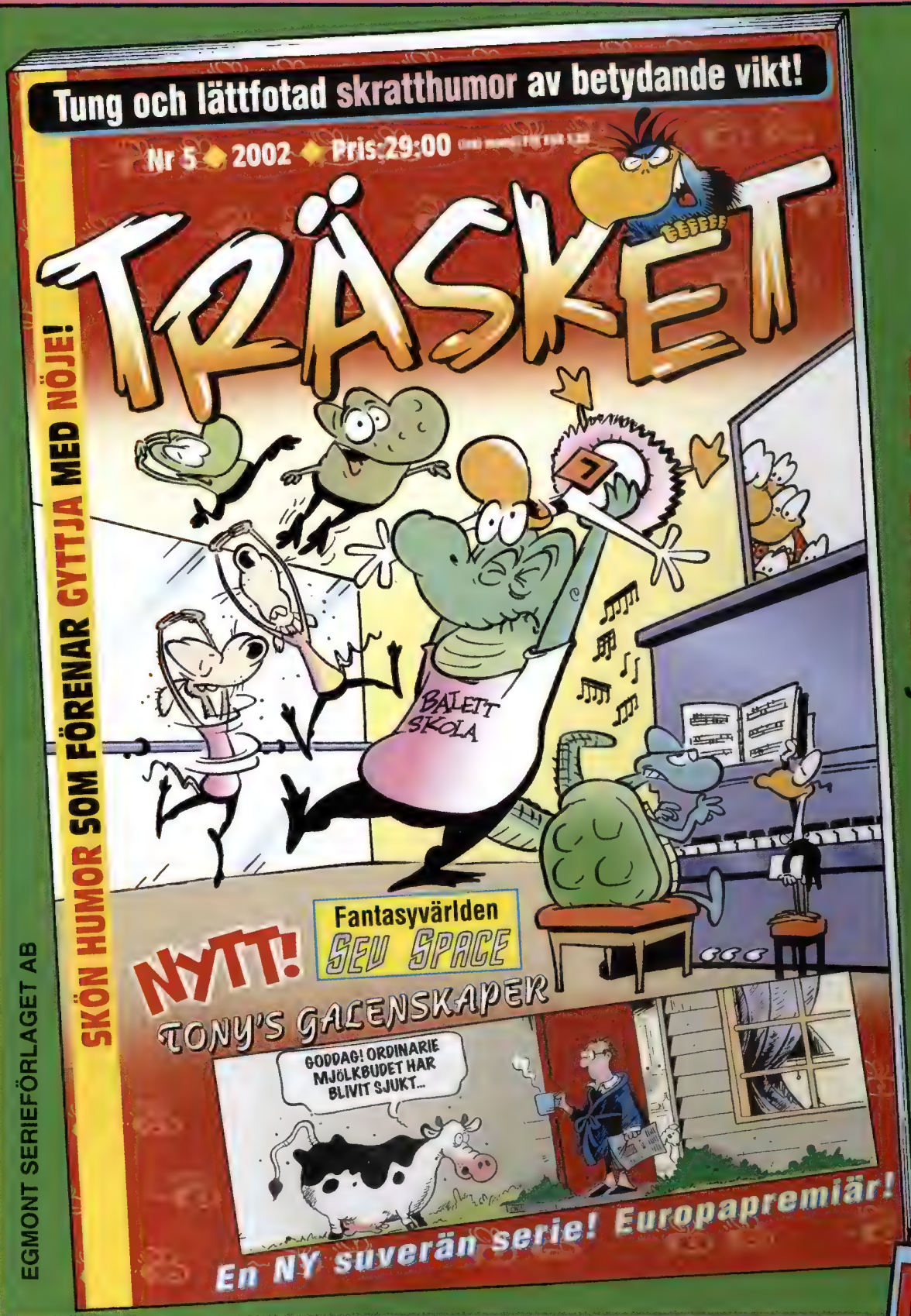

Missa inte SEV SPACE, vår nya succé!

Coola, sunkiga serier från ”down under”!

UTE NU!

kiewicz, Sam Kieth, Bruce Tim med flera. Därmed blir Larsen också lite av en rekordinnehavare, eftersom det är få eller inga andra serieskapare någonsin som orkat så mycket som hundra nummer på en serietidning där de ensamma svarat för hela arbetet – manus, blyerts och tusch.

► **ALAN MOORE OCH KEVIN** O´Neill är tillbaka med en ny omgång av »League of Extraordinary Gentlemen«. Uppföljaren tar vid där den föregående serien slutade, och handlingen kretsar denna gång kring en marsiansk invasion. Det är bara att konstatera att i Alan Moores händer kan vad som helst bli en intressant läsupplevelse. Alan Moore har på sistone även blivit ett hett namn i Hollywood. Efter den förvånansvärt lyckade filmatiseringen av »From Hell«, har nu filmfolket efter flera års förhandlingar lyckats lägga vantarna på både »Watchmen« och ovan nämnda »League of Extraordinary Gentlemen«. I den sistnämnda kommer vi bland annat att kunna se Sean Connery som den åldrade Allan Quatermain, medan Edward Hyde och Mina Murray (!) till största delen kommer att vara helt datagenererade. Även Moores gamla skapelse John Constantine (Hellblazer) lär diskuteras för film, men med tanke på att filmfolket överväger att göra ärkebritten Constantine till amerikan i filmen är det väl tveksamt hur mycket den rullen kan ha att göra med originalet.

► **MATT GROENINGS** populära figurer från »The Simpsons« respektive »Futurama« kommer att mötas i den tvådelade miniserien »Futurama/Simpsons Special: Infinity Secret Crossover Crisis«. Utges av Bongo Comics.

► **DW PUBLISHING** påbörjade i december 2001 utgivningen av en femnummers miniserie baserad på TV-serien »CSI: Crime Scene Investigation«. Författare är kriminalförfattaren Max Allan Collins, som även skrivit serier som »Dick Tracy« och »Ms Tree«. Han har tidigare också skrivit en rad böcker som bygger på samma TV-serie.

TV-serien »CSI« skall bli tecknad serie.

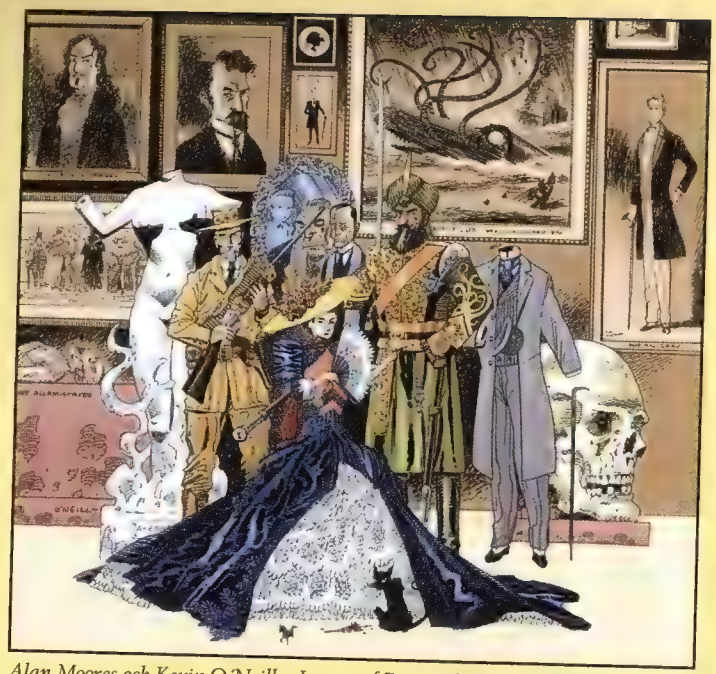

Alan Moores och Kevin O´Neills »League of Extraordinary Gentlemen«.

► **NICHOLAS CAGE** auktionerar i oktober ut hela sin seriesamling, bestående av 400 riktiga rariteter. Bland dyrgriparna finns *Captain America* nummer 1, *Marvel Comics* nummer 1 (världens dyraste serietidning, Cage har flera ex!), *Action Comics* nummer 1, *Fantastic Four* nummer 1, *X-Men* nummer 1 och *Green Lantern* nummer 1. Auktionen beräknas inbringa runt 1 miljon dollar. Cage är en stor seriefan och har upprepade gånger försökt få spela seriehjältar på film (Superman, Ghost Rider, Iron Man, Hellblazer). Cage, som egentligen heter Coppola i efternamn, valde sitt artistnamn efter den färgade Marvelfiguren Luke Cage.

► **»EPICURUS THE SAGE«**, en kufisk serie som handlar om en av de gamla grekiska filosoferna, kommer nästa år i en samlingsvolym från Vertigo, innehållande en ny episod av skaparna William Messner Loebs och Sam Keith.

► **CAPTAIN AMERICA**, den mest patriotiske av alla gamla superhjältar, har uppenbarligen fått förnyad relevans i svallvågorna efter terroristattackerna den 11 september i fjol. Figuren hade väl egentligen börjat kännas föråldrad, och utgivarna på Marvel hade börjat fundera på vad de skulle göra med den. Lösningen var underetiketten Marvel Knights, där man redan visat sig duktig på att förnya gamla hjältar som börjat bli passé, liksom på att piffa upp andrarangens figurer. Beslutet att överföra den gamle kaptenen hit var nog bara i sig ett lyft, och som sagt tillkom då terroristattackerna som åter skapade intresse för en seriefigur svept i den amerikanska flaggan. En nylansering tecknad av Planetary-tecknaren John Cassaday följde, plus miniserier och ett inbundet album, och åtminstone att döma av reklamapparaten är »Captain America« i dag långt ifrån lika passé längre.

► **CROSSGEN**, ett av senare års viktigaste uppstickarförlag på den amerikanska seriemarknaden, expanderar vidare. Förlaget inledde sin verksamhet för dryga två år sedan, sommaren 2000, sedan mångmiljonären och serieälskaren Mark Alessi bestämt sig för hur han skulle använda de pengar han fått in på att sälja sitt IT-bolag. De skulle finanisera ett nytt serieförlag, genom vilket Alessi skulle visa den kristyngda amerikanska seriebranschen hur en slipsten skall dras. Han bestämde sig för att satsa på fantasy, lockade med goda löner till sig en rad kompetenta serieskapare, och började med fyra löpande titlar. I dag publicerar Crossgen tolv löpande titlar (nya tillkommer hela tiden) plus en mängd album och annat, och nyligen har förlagets serier även kommit i svensk upplaga genom Egmont-tidningen *Magic Fantasy*. Nu skall Crossgen även slå upp sina portar för en rad independentförlag, och erbjuder dessa distribution. Ett av dessa förlag är Hurricane Entertainment, som genom Crossgen kommer att publicera en serietidning baserad på filmen »Flykten från New York« kallad »Carpenters Snake Plissken Chronicles«.

► **FÖRLAGET HUMANOIDS** Publishing har vi nämnt förut. Det är knutet till Humanoïdes Associées, ett av de ledande franska serieförlagen, och har klarat det inget förlag tidigare riktigt lyckats med (nåja), nämligen att få ut större mängder europeiska album i de amerikanska seriebutikerna. Det rör sig huvudsakligen om vältecknad fantasy, och inte minst Enki Bilal har fått stort utrymme i utgivningsprogrammet. Det mesta är album av europeisk typ, stort format och hårda pärmar, men också en serietidningsutgåva av Jodorowsky/Moebius-klassikern »Inkalen« rullar sedan ett bra tag (även om man först i höst kommer in på material av Moebius själv). Till det kommer nu en lite egomdomlig manöver, nämligen en ny men ändå gammal tidning under titeln *Metal Hurlant*. *Metal Hurlant* var från början den franska serietidning som moderförlaget växte fram ur på sjuttiotalet, en tidning som med tiden yngla de av sig i en amerikansk

Superpatrioten Captain America, inne igen?

NU ÄR DE HÄR!

Walt Disney's klassiska filmer!

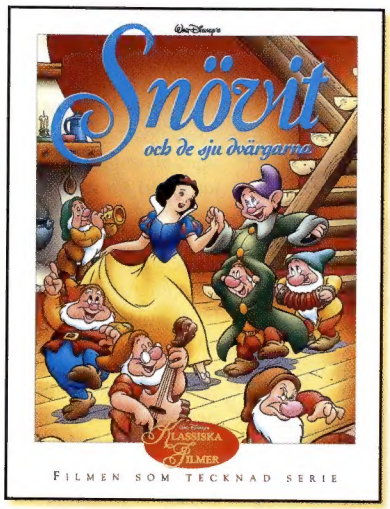

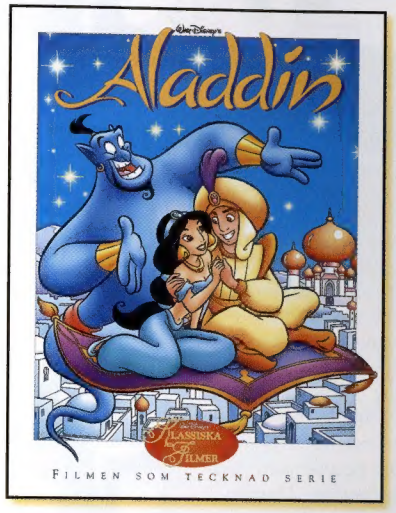

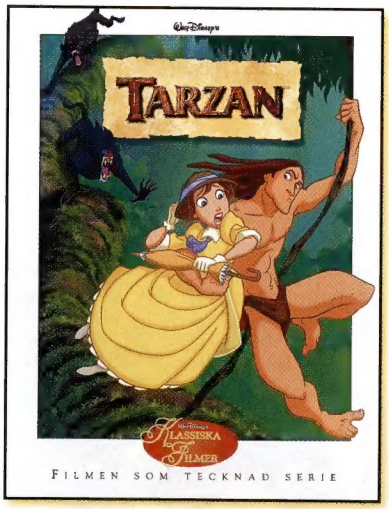

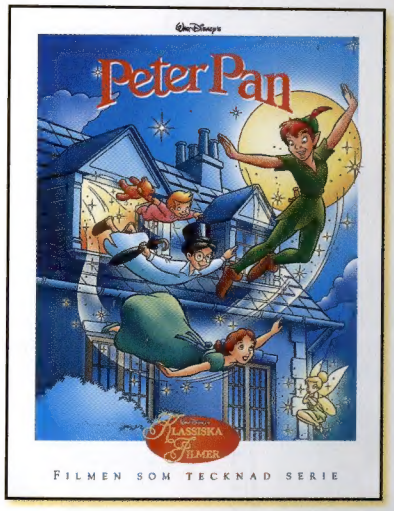

WALT DISNEY'S KLASSISKA FILMER ÄR EN BOKSAMLING SOM GER DIG NÅGRA AV DISNEY'S FILMPÄRLOR I TECKNAD FORM. DU KAN VÄLJA MELLAN SNÖVIT OCH DE SJU DVÄRGARNA, ALADDIN, ASKUNGEN, TARZAN, PETER PAN SAMT LEJONKUNGEN.

CA PRIS ÄR 79:–/ST

EGMONT

FINNS UTE I BOKHANDELN NU, ELLER VARFÖR INTE RING OCH BESTÄLL HOS VÅR KUNDSERVICE PÅ 040-693 94 35 ELLER FAXA IN DIN BESTÄLLNING PÅ 040-693 94 94.

avläggare kallad *Heavy Metal*. *Métal Hurlant* blev med tiden ett offer för den franska serietidningsdöden, och är sedan många år nedlagd, medan amerikanska *Heavy Metal* (som ganska snart började hämta sitt material från annat håll) överlevt och frodas än i dag. Och nu får den alltså konkurrens av en nystartad fantasytidning för den amerikanska marknaden, fast under det anrika franska namnet *Metal Hurlant*. Materialet blir nyproducerat, och blandat europeiskt och amerikanskt.

Exempel på Bernie Kriegsteins serieskapande.

► **BERNIE KRIGSTEIN** är legendarisk som en av EC:s största serieskapare (bland annat var han mannen bakom den klassiska »The Master Race«), men efter sin seriekarriär arbetade han i många år också som seriös konstnär. Nu har han blivit föremål för en mycket ambitiös biografi vars första del härom månaden utkom på Fantagraphics. Det är skribenten Greg Sadowski som fått tillåtelse av Krigsteins dödsbo att gå igenom all kvarlåtenskap, intervjuat kollegor och sammanställt fakta till något som förmodligen är en av de mest påkostade biografier över en enskild serieskapare som någonsin gjorts. Några av de klassiska EC-serierna återtrycks också i sin helhet.

► **IMAGE** har de senaste åren avlägsnat sig allt mer från de superhjältar som tidigare var förlagets grundpelare. Men nästa år lanserar man en rad nya superhjältetitlar: *Dominion* (av Keith Giffen & Claude St Aubin), *The Clockmaker* (Jim Krueger & Matt Smith), *Venture* (Jay Faerber & Jamal Igle), *Invincible* (Robert Kirkman & Cory Walker) och *Firebreather* (Phil Hester & Andy Kuhn). På sikt kommer man kanske även att integrera några av Images klassiska figurer som Shadowhawk och Savage Dragon i samma serieuniversum. Image fortsätter även sin satsning på independentserier genom att ge ut en samlingsvolym med klassikern »Mr X« nästa år.

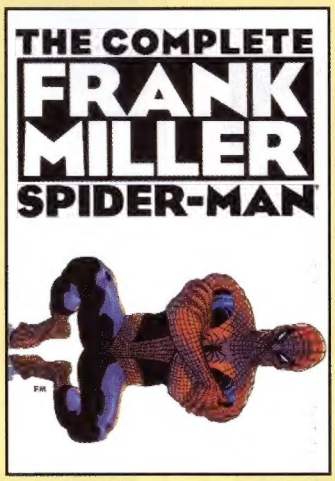

En av Marvels nya, inbundna seriesamlingar.

► **MARVEL COMICS**, som länge överlät på T-shirtfirman Graphitti Designs att utge Marvelserier i inbunden form, har på sistone dragit igång en egen utgivning av inbundna böcker. Det handlar delvis om klassiker (än så länge mest ur Frank Millers produktion), men annars framför allt om material skapat under de allra senaste årens nysatsning. Grant Morrisons storsäljande »X-Men« ingår, liksom Brian Michael Bendis Ultimate-versioner av »Spider-Man« och »Marvel Team-Up« och så vidare. Noteras kan också att allt i sann Marvelanda sköts enligt ketchupeffekten, det vill säga i stort sett allt på en gång, och frågan är hur länge det finns köpare för åtminstone tre nya volymer i månaden när vi talar om prisklassen 20–30 dollar per bok. ◄

NÄSTA NUMMER *utkommer i december 2002*

◄ LINDA OCH VALENTIN
En artikel om denna klassiska rymdfarande duo, samt en intervju med författaren bakom serien: Pierre Christin.

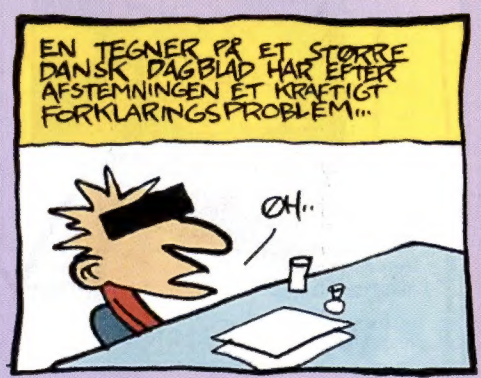

STRID ▲
En artikel om den frispråkiga och omdebatterade danska serieskaparen Jakob Martin Strid, som gör provocerande strippserier och söta barnböcker.

DANIEL CLOWES ►
En intervju med en av Amerikas mest respekterade alternativserieskapare, vars serie »Ghost World« nyligen blev film.

◄ AGE OF BRONZE
En artikel om amerikanen Eric Shanowers episka och minutiöst faktabaserade berättelse som utspelar sig under tiden för det trojanska kriget.

DESSUTOM ► **Recensioner, nyheter, krönikor med mera i en blandning som spänner över hela seriemediet.**

Prenumerera **Vill du ha detta nummer (och de följande tre, d.v.s. en årgång) hem i brevlådan sätter du in 245 kr (175 kr för dig under 18 år) på pg 17 36 15-6, Seriefrämjandet. • Abonnement koster 260 kr for fire nummer og betales til 7877 08 89366 (TEGN A/L, Nico Hambros vei 4, 0969 Oslo)**

Träffa skaparna av Pondus, Rocky och Nemi i vår monter B 08:54 följande tider:

Fredag 20 sept

16:00 Martin Kellerman – Rocky

Lördag 21 sept

14.00 Martin Kellerman – Rocky
16:00 Frode Överli – Pondus
17:00 Lise Myhre – Nemi

Söndag 22 sept

13:30 Martin Kellerman – Rocky
14:30 Frode Överli – Pondus
14:30 Lise Myhre – Nemi

BOKMÄSSAN I GÖTEBORG 20-21 SEPT

Full Stop media ab

B-BLAD
Retur sendes til:
TEGN A/L
Nico Hambros vei 4
N-0969 Oslo
NORWAY

91:an

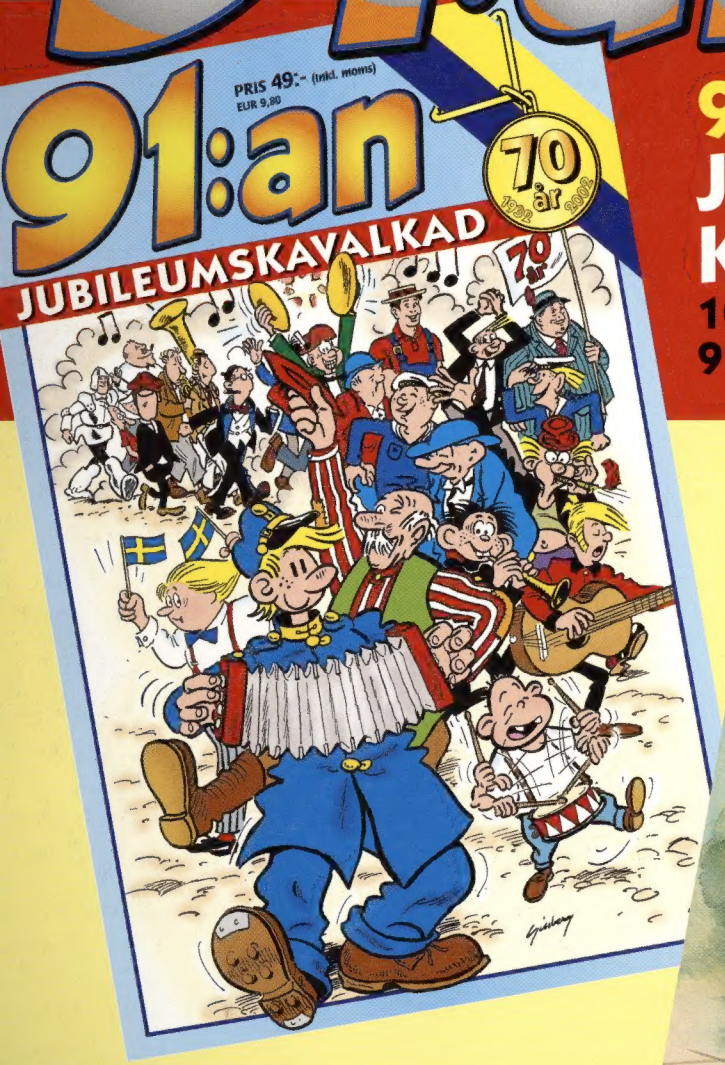

91:an JUBILEUMS-KAVALKAD

100 sidor med det bästa ur 91:an-tidningen 1956 - 2002.

UTE NU!

Alla tiders 91:an 1932 -2002

Praktfull jubileumsutgåva på 144 sidor som innehåller ett urval serier av upp-hovsmannen Rudolf Petersson och hans efterföljare Nils Egerbrandt, Gunnar Persson, Krister Petersson, Jan Roswall, Jonas Darnell, Gert Lozell, Jan Gissberg, Claes Reimerthi, Leif Bergendorff och Jonny Nordlund, plus intressanta artiklar om kreatörerna.